

John Adams Library.

IN THE CUSTODY OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY.

SHELF N^o
★ ★
ADAMS
212.3

L/a 9/.

~~Consequence study~~
~~to other of my notes,~~
~~of one of my notes~~

C. SALLUSTII CRISPI

O P E R A

Omnia, quæ extant,

INTERPRETATIONE

ET

N O T I S

ILLUSTRAVIT

DANIEL CRISPINUS

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

In HAC EDITIONE innumera prioris errata,
diligentissimè animadversa, corriguntur.

L O N D I N I :

Typis M. BROWN.

Impensis S. BALLARD, J. F. & C. RIVINGTON, T. LONGMAN, B. LAW,
W. & W. GINGER, W. STUART, H. GARDNER, J. BEW,
W. GOLDSMITH, T. & G. WILKIE, SCATCHERD &
WHITAKER, C. D. PIGUENIT, & C. STALKER.

MDCCXC.

xx ADAMS 212,3

A D

LECTOREM.

QUIS fuerit Crispus Sallustius, antè quàm tibi sisteretur, monendus esses, amice lector: Sed illud quia viri juxta docti & celebres egregie præstiterunt, supervacaneum duximus eorum bene scripta recoquere: Adeòque ex illis, si lubet, auctoris nostri & vitam & mores cognoveris. Aliud est, quod à nobis jure, meritòque expectes; quenam, scilicet, ex hac novâ Sallustii editione, fructum carpere possis. Institutum, totiusque operis designationem si spectes, nihil non sperare audeas: Nam, quod ante omnia monitum te volumus, non instinctu nostro, sed sapientissimi ducis Montauserii, serenissimi Delphini moderatoris jussu, consilioque, eximium, eo quo videbis ornatu, historicum tibi exhibemus. Ille, ut est omni humaniorum literarum elegantia excultus, ubi instituendo principi præpositus est, quonam potissimum modo singuli autores facile, feliciterque legerentur, cæpit cogitare: quæ lucem adderent legentium animis: quæ impedimentum inferrent: eaque omnia animadvertit, quæ non modò serenissimi Delphini, sed publica etiam studia juvare possent. Duæ sunt in legendis auctoribus difficultates, quæ festinantibus & minus exercitatis negotium faceffant: Prior quidem, quam facit ipse sermo & dictio; seu quæ ex lingua & idiomate oritur: Alia verò, quæ rebus ipsis adscribitur; quas vel obiter illi in cursu orationis, vel tanquam abunde cognitæ attigerunt; quâvis de causâ denique, non satis ad captum omnium, explicaverunt. Multam equidem, eamque maximè laudabilem operam in his solvendis difficultatibus collocaverunt hætenus viri eruditissimi: At suo loco, nec satis commode

AD LECTOREM.

visa sunt posita quæ illi cæteroquin optimè scripserunt. Eorum enim commentarios ubi inspicias, quæ ad nudam vocum & phrasıs pertinent significationem, aut peculiarem sermonis declarationem, ea cum ulteriori rerum enarratione commixta invenies : Ex quo oritur, ut, cùm aliquam ex his notis inspicere velis, non ea prius occurrat, quàm in aliis, contra animi tui desiderium, tempus consumseris. Ne quid ejusmodi eveniret, egregie providit vir prudentissimus. Namque interpretationem, quæ ad vocum & sermonis facit explanationem, seorsum à notis, quæ res ipsas evolvunt, proponendam decrevit : Nisi fortè, quandoque ad notas majores nonnullæ circa dictionem difficultates essent retrahendæ. Designavit insuper, quò omnia primo statim intuitu occurrerent, ut notis arithmeticis loca, ubi interpretatione opus esset, indicarentur ; alphabeti autem literis, quæ notas poscerent. Minuta verò hæc sunt, quæ primò delineantis animum occupaverunt. Aliud unâ & eâdem operâ ab ipso quæsitum est ; ubertas, scilicet, & sermonis copia. Non enim tantum in interpretatione suo quoque & naturali loco restituendas voluit partes orationis singulas ; nominativum ante verbum, deinde accusativum, &c. sed synonymam, obscurarum vice præsertim, aliarum etiam vocum substituenda statuit : Ut sic tum sensus clarissimus appareat, tum verborum vis & propria significatio dijudicetur, abundantiaque inducatur : Quamquam ex poëtis hic fructus erit multò uberrimus. Restabat aliud nihil, nisi tam utili, tamque laudabili consilio manum admove-
 vere. Rem verò ipsam, ut videtur, in se recepit gratus bonarum literarum genius : Nam à quo incæpto retraherè impensam maximam quivis credidisset, ei rei ne minimum quidem obtulit impedimentum. Nimirum in ea tempora incidimus, quibus regum munificentissimus, hominumque oculatissimus, imperium obtinet. Cùm ergo dux illustrissimus Montausorius ad honoris summum fastigium sublatus, lectusque inter procures fide ac sapientiâ præcellentes, quos magno numero hodie præsertim habet alma Gallia, regię Delphini institutioni incumberet, ea perficienda curavit, quæ ante cogitaverat : Studiosissimè apud omnes literatos, intra & extra regni fines, requirendos jussit, viros instituti sui administratos ; quos beneficentiâ, & omni favore clientes suos fecit. Quantum de bonis literis, literatisque, toto denique Musarum choro meruerit, qui omnes, quotquot habemus Latinæ linguæ auctores, eo, quo præscripsit modo, castigandos & enar-
 randos

randos procuravit, non ego, in hac infantia, sed quibuscumque bonorum omnium non fuerit innata turpis adversatio, omnes prædicabunt. Jam nihil opus erit vernaculis istis, & quotannis ferè renovandis interpretationibus, quæ vix satis unquam auctoris sensum & scopum assequuntur; semper ab ejus ratione, modoque recedunt. Quisquis in Latinae linguae cognoscendis principiis operam suam per sex menses adhibere voluerit, is postea solus magnam illam virtutis altricem, veterem Romam dico, poterit perlustrare; tutusque venerandorum ejus sepulchrorum manes in auxilium & consilium evocare. Utinam verò, quod reliquum est, tam multis commoditatibus culpam nostram nihil detractum fuerit. Socordia non evenerit profecto: Quæ autem per imperitiam turbata fuerint, ea ut humanitate tuâ excusare velis, lector benevole, oramus. Quid si illustrissimus Condomiensis episcopus ex assiduis, quibus, in erudiendo principe, detinetur curis, ad hæc levia animum demittere potuisset; aut nobilissimo Huetio in earundem curarum partem ascito, quâ benevolentiam laborantibus nobis nonnunquam subvenit, eadem totum opus ad examen suum revocare licuisset, aliquid certe promovendis studiis utilius excudere potuissemus. Quod nobis, qui priores in hanc arenam descendimus, quoniam fortuna melior invidit, si quid in hoc quasi præludio peccaverimus, aliorum, qui idem decurrunt stadium, diligentiam sarcietur. Multa dicenda superessent, ut quibusdam hominibus, quos nominare nihil attinet, non tam satisfaceremus, quod nemo natus fecerit, quam responderemus: At, quietem nostram qui nihil turbaverunt, illis multò melius erit quietam mentem bonæ prece deprecari. Quomocumque errata nostra patefecerint, nisi fortè etiam illis, apud Superos semper commorantibus, indignum videbitur ad tam vilia sese demittere, lubentissimo animo corrigemus. Tu modo, id quod res est, cogita, candide lector, nos maximo studio enitesse, ut autorem nostrum in perfacili cognitione poneremus. Hinc inde, indiscriminatim, quæcumque ad hunc scopum ducere credidimus, securi desumimus: Neque eò minimum cujusquam scriptoris laudi gloriæve detractum volumus, quod, utenda quæ illi in lucem ediderunt, ea nos ex illorum benignitate hauserimus. Ita verò agere satius fore visum est, quam, ut illi fecerunt, singula suis auctoribus attribuere. Nam, ut taceam quod prolixæ est istud quandoque disquisitionis, nullius, aut certè minimæ utilitatis;

A D L E C T O R E M.

pronus est, eâ diligentia, in eam, quam maximè vitaveris, incidere vituperationem : Quippe quem statim malevoli furem appellaverint, si quid, quod tute bene annotaveris, alii, quos quidem nunquam videris, ante te observaverint. Tentavimus siquidem ex proprio censu nonnulla tibi eruere, lector ; exinde tamen laudem nullam aucupamur. Minima sunt, quæ, tu nisi, pro tuâ æquitate, ex bonâ nostrâ voluntate metitus fueris, vix tantilli esse pretii confitemur. Fructum verò, magnamque laboris nostri mercedem, qui nos stimulavit, aculeum, benefaciendi studium, nobis duximus : Ut jam, si quid ad te perveniat compendii, voluptati nostræ accedat cumulus. Diu verò multumque vale.

P E T R U S

PETRUS CRINITUS

DE

HISTORICIS

AC

ORATORIBUS LATINIS.

CRISPUS Sallustius Amiterni natus traditur, in agro Sabino, quo anno Atheniensium urbs à L. Sullâ devicta, atque vastata est, ut Romani annales referunt; ex nobili Sallustiorum familiâ ortus est, quæ diu in secundo ordine dignitatem servavit, idemque in urbe educatus creditur, & à teneris annis operam ac studium impendisse optimis disciplinis: sed cum in ea tempora incidisset, quibus corrupti civium mores variis partibus atque factionibus forent, neque virtuti præmiâ, aut bonis ingeniis adessent, in tam depravatâ civitate, quod idem Sallustius fatetur, victum ejus ingenium voluptatibus, facile succubuit. Itaque cum ad remp. pro ætate foret delatus, propter civium improbitatem & factiones, multa adversa pertulit: nam tum præcipuè Sullanis partibus infecta civitas æstuabat. Constat ex veterum commentariis, Sallustium ipsum ingenio fuisse acri, & in studiis literarum accurato, tum maximè in scribendâ historiâ. Præceptorem habuit inter alios Ateium Prætextatum, qui Philologum se appellavit, & ab eo edoctus est de ratione rectè scribendi; ut à Suetonio Tranquillo traditur, qui & Asinium quoque Pollionem scribit ab eodem Prætextato eruditum, atque instructum; maximè autem M. Catonis studiosus fuit: ex cujus commentariis verba excerptit, & velut breviarium ad usum proprium habuit: quod Octavius quoque Aug. in epistolâ ad M. Antonium, refert; in quâ ipsum Antonium, ceu insanientem increpat, quòd ea scribere vellet, quæ mirentur potius homines, quàm quæ intelligant. Sed interim ad Sallustii commentarios. Historiam composuit de L. Catilinæ conjuratione contra R. Senatum, & item de bello Jugurthæ, qui Numidiæ

PETRUS CRINITUS

rex factus, diu contra Romanos strenuè rem gessit. Historiam præterea de Romanorum gestis, ut de Mario & Sullâ, necnon de Pompeio contra regem Mithridatem; quod opus libris aliquot à Sallustio absolutum traditur; & adhuc supersunt quædam, veluti absolutissimi operis reliquiæ, in quibus Sallustii diligentia in historiâ describendâ, atque gravitas appareat. In parte operis de rebus Punicis, tanto animi studio incubuit, ut à quibusdam scriptum sit, eum regionem adiisse, ac maximâ solertiâ perlustrâsse, quò majore fide atque officio veritatem exploraret. Avienus certè Rufus plurimum Sallustii diligentiam, atque studium commendavit: sed & Gellius, vir Romanus, qui veterum eruditionis Aristarchus habebatur, ita de Sallustii oratione differit: *Elegantia, inquit, Sallustii, verborumque facundia, & novandi studium, cum multâ profus invidiâ fuit; plures non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque, & obtruncare, in quibus plura inscitè, aut malignè vellicant; quin & hunc proprietatis servantissimum vocat.* Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, sicuti ab Annæo Senecâ scribitur, ut quædam ex historiâ Thucydidis translata, & eleganter assumpta, velut depravata, & corrupta illi objecerit, idque ipsum non in Thucydidis gratiam effecit, ut Aurelius Fuscus dicebat, verum putavit se facilius Sallustium vincere, si prius Thucydidem ipsum præferret. Asinius quoque Pollio librum scripsit, quò Sallustii scripta reprehenderet, quòd in iis nimîâ quadam affectatione antiquitatem sequeretur. Fabius vero Quintilianus, vir maturo & gravi judicio, asseruit, oratione Sallustii, atque brevitate nihil fieri posse perfectius, præsertim apud vacuas & eruditas aures; neque veritus est idem Fabius, Thucydidi, in scribendâ historiâ apud Græcos principi, Sallustium ipsum opponere, sicuti T. Livium Herodotò: quo factum est, ut cùm plures voluerint dicendi genus Sallustianum sequi, minimè sint assecuti. Est enim ejus oratio tam absoluta, tam casta, tam innocens, ut meritò ab eruditis divina brevis censeatur: nam & Arruntius, qui belli Punici historiam scripsit, Sallustio tantum concessit, ut ejus orationem maximo studio sequeretur; quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, consuevisse Sallustium magno labore ac studio scribere, ut nihil non absolutum, atque perfectum videri posset; quod ex ipsâ lectione facile colligitur. Amicos in primis doctrinâ, & ingenio nobiles habuit, ut Cornelium Nepotem, Messalam, & Nigidium Figulum, qui periisse in exilio traditur; Julium præterea Cæsarem magno studio dilexit, à quo etiam, ut creditur, dignitate præfecturæ honestatus est. Illud item à Suetonio refertur, Lenæum grammaticum, Pompeii libertum, satyras contra Sallustium composuisse, eumque mordaci & virulento carmine lacerâsse, ut qui lurconem illum, popinonemque, & nebulonem, ac lustrurum appellârit, tum vitâ, scriptisque monstrosam, ac M. Catonis verborum furem ineruditissimum: quod ipsum non aliâ ratione à Lenæo factum creditur, quàm ut studium suum, atque officium erga patrònum Pompeium probaret: quem virum Sallustius ore improbo, animo autem inverecundo esse scripserat: itaque mirandum non est, si tam acerbè, atque satyricè libertus Lenæus contra Sallustium aciem styli exacuit. Quantum odii, atque inimicitiae, inter hunc & M. Ciceronem extiterit, notissimum est: quod utriusque violentæ, atque acerrimæ orationes ita demonstrant: ut neuter videri possit satis sui rationem habuisse, dum alteri malè diceret. Quâ in re non sunt multa referenda, cùm ex Hieronymi Fabii autoritate constet, eos homines longè aberrâsse, qui conscriptas magis orationes ab aliis, quàm à Sallustio

lustio

Iustio & Cicerone habitas crediderint. Et sanè tam corruptis moribus Sallustius, ingenio tam proclivi ad luxum fuit, ut paternam domum, vivente adhuc patre, turpissimâ ratione venalem haberet, quod illi inter alia vitia à M. Cicerone exprobratur. Sed à Varrone etiam & Gellio traditum est, eundem fuisse in adulterio deprehensum ab Annio Milone, lorisque cæsum, ac datâ pecuniâ dimissum, quâ ratione factum est, ut M. Cicero appellare illum non dubitaverit, mensarum affeclam, cubiculorum pellicem & adulterum. Dignitates publicas gessit, & quæsturæ, & tribunatûs honorem affecutus est, sed nullâ quidem laude, aut commendatione, adeò lubricine magis, quàm ratione; & publicè & privatim vixit: nam & ad iudicium subsellia abtractus, fortunâ extremâ (ut inquit Cicero) stetit. Scribunt autem grammatici eâ de causa senatu ejectum fuisse à censoribus, quòd ingenti lubricine matronas confectaretur. Illud quoque de Sallustio relatum est, patrocínio & favore C. Cæsaris consecutum fuisse præturam Africæ inferioris, ex quâ dives factus, cùm in urbem rediret, pretiosissimos hortos in regione ad Malum Punicum comparavit, ac Tiburti villam, quæ à Cicerone itidem illi obijciuntur. Neque desunt qui scribunt Terentiam M. Ciceronis uxorem ab eo repudiata, Sallustio nupsisse; ac deinceps Messalæ Corvini, viro in eloquentiâ clarissimo: quod etiam suo loco scripsimus. Sciendum est fuisse plures Sallustios: nam & Cneus à M. Tullio celebratur, in Sallustiorum familiâ insignis, & M. Ciceroni, ac Cn. Pompeio maximè familiaris; quod ex iis epistolis colligitur, quas Cicero ad Pomponium Atticum scribit: quâ in re imprudenter quidam decepti sunt, cùm Sallustii Empedoclea ignorarent; ut alibi demonstravi. Sunt qui tradunt, ad annum secundum & LX eum vixisse, & in patriâ annis aliquot pòst obiisse: quod ex veterum commentariis colligitur. Illud præterea de hoc ipso Crispo Romæ circumlatum est, ut multi testantur,

*Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Crispus Romanâ primus in historiâ.*

Gerardus

Gerardus Johannes Vossius

DE

HISTORICIS LATINIS.

C Sallustius Crispus natus Olympiad. CLXXIII. an. III. quem ad annum Anonymus ἐν Ὀλυμπιάδων ἀναγραφῇ hæc annotat: Σύλλας τας Ἀθήνας ἐξεπολιόρχησε μηνὸς Ἀνθεστηριῶνος· Κρίσπος Σαλούστιος ἱστορίογραφος ἐγεννηθῆ. *Sylla Athenas expugnat secundo mense hiberno. Crispus Sallustius historicus nascitur.* Is est annus Urbis conditæ 15CLXVIII, Ubi videmus Græcos scribere Σαλούστιος. Et sanè itidem in Mss. meis, & antiquioribus editionibus, vocatur Sallustius. Sed scribendum *Sallustius* gemino LL. quomodo legitur in aliis Mss. & lapidibus. Marmor effossum juxta rudera Sallustianæ domus:

M. AURELIUS PACORUS
ET M. COCCÆIUS STRATOCLES
EDITUI VENERIS HORTORUM
SALLUSTIANORUM BASEM CUM
PAVIMENTO MARMORATO
DIANÆ.
D. D.

Neque aliter lapis alius, cujus vide sis inscriptionem apud Aldum de Orthographiâ. Natus autem est Amiterni in Sabinis, anno uno post natum Veronæ Catullum, ut notat Eusebius ad annum MDCCCCXXXI: quadriennio autem ante bellum obiit Actiacum, ut idem scribit ad annum MDCCCCCLXXX, doctissimus Hieronymus Wolfius putabat, nomen ejus simplici L. scribi oportere, quia vel à sale fit, vel salute. Sed ἑτυμον utrumque est incertum. Et cur non à sale geminato LL. æquè esse possit, ac ab eodem venit *sallo*, unde *sallitus*, pro falso? Quare puto, non recedendum esse à libris antiquis, atque inscriptionibus, in quibus L. geminatur. Tribunus plebis erat, quo anno Clodius à Milone occisus fuit, puta anno 15CCII, quo Cn. Pompeius Magnus, compluribus mensibus consul sine collegâ fuit. Tribunatû eo, quem nullâ cum laude gessit, ut Ciceroni, ita & Miloni, infestus admodum erat: idque quia in Faustæ, L. Syllæ filiæ, adulterio deprehensus, virgis à Milone esset cæsus, nec nisi pecuniâ datâ dimissus. Nempe istud in causâ est, cur Clodianis semper studuerit adversus Milonem. Vide Pedianum, Gellium, Servium, Horatii interpretes: item orationem sub Ciceronis nomine jam Augustæo, vel Tiberii ævo, editam. Ex quibus etiam discimus, ob adulteria ac stupra senatu fuisse motum ab Appio Claudio Pulchro, & L. Calpurnio Pisone Cæsonio. coff. nempe anno Urbis 15CCIII, sive juxta alios 15CCIV. quo consules erant L. Æmilius Paulus & C. Claudius Marcellus. Ejus è Senatu ejectionis meminit & Dio lib. XL. Ac ne alium Sallustium signari putes, clarè ait id contigisse;

igitur; Σαλευσίω, τῷ τὴν ἱστορίαν συγγραψάντι. Eo anno Milo exulabat: unde consequitur, quod à Milone Tribuno pl. virgis cæsum dicebamus, id antea contigisse; non eo ipso anno, ut vir eruditus putabat. Etiam discimus iisdem ex Scriptionibus, à C. Julio Cæsare, rerum potito, dignitatem Senatoriam recuperasse, quæstoremque factum, & postea etiam præturam obtinuisse. Præturæ mentionem quoque invenio apud Hirtium penè initio libri de bello Africano: *Item C. Sallustium Crispum prætorem ad Circinam insulam versus, quam adversarii tenebant, cum parte navium ire jubet; quòd ibi magnum numerum frumenti esse audiebat.* Item apud Dionem lib. XLII. de hoc ipso legas: Στρατηγὸς γὰρ ἐπὶ ἐτῷ τὴν βελὴν ἀναλαβεῖν ἀποδέδεικτο. Narrat ibidem, ut cum in Campania Cæsaris milites, quos in Africam præmittere statuerat, seditionem concitassent; ac Sallustius prætor Romam contenderet, quòd Cæsarem hujus rei faceret certiore: propemodum fuerit occisus à compluribus militum, qui eum insequiebantur, nec cuiquam parcebant, imò duos etiam senatores occiderant. Apud eundem lib. XLIII. refertur, ut Cæsar Numidiæ præfecerit Sallustium; ille autem provinciam expilaverit: ac à Cæsare quidem fuerit absolutus; sed infamiam non effugerit; quòd qui in historia acerbus esset alienorum castigato, turpiter ipse in hoc munere se dedisset. Ex hac autem prædâ Numidicâ ita ditatus fuit, ut in Quirinali monte forum emeret, quod Sallustii vocatur, ubi nunc ædes S. Susannæ; item hortos, qui hodieque Sallustiani nominantur. Hæc ostendunt, vitam ejus laudari à nemine posse. Nempe omnis ejus gloria à præclaris scriptis proficiscitur. Sed vix ejus quicquam integrè ad nos pervenit, præter bellum Jugurthinum & Catilinarium: Ita vulgò inscribuntur. Sed posterior genuina inscriptio, DE CONJURATIONE CATILINARIA. Testis Sallustius ipse his verbis: *Igitur de Catilinæ conjuratione, quàm verissime potero, paucis absolvam.* At ex nobili historiarum opere, quo imprimis historici principis nomen meruit, nihil habemus præter quatuor oratiunculas, epistolas duas, & lacera aliquot fragmenta, quæ ex grammaticis antiquis, atque aliis scriptoribus, collecta sunt. Duæ verò ad Cæsarem orationes, ut vocant, de Rep. ordinandâ, utrum Sallustii sint, non convenit inter eruditos. Carrio Sallustio abjudicat; & pro illo est, quòd veterum nemo, qui tantopere gaudent Sallustium ad partes advocare, inde aliquid depromat. Dissentit autem Douza, cui favent libri vet. & dictio ipsa, quæ, quicquid dicat Carrio, planè Sallustium redolet. Sin genuinæ non sint, negari tamen non possit, valde esse antiquas, & quidem Juliani, aut Augustæi ævi: saltem non infra Flavianum. Sed genuinas esse arbitror, non tamen ut orationes esse putem, sed epistolas duntaxat. Nam posterioris auctor bis ait, se illa scribere, ac disertim literas appellat. Planèque verisimile est, missas esse ad Cæsarem, cùm in Hispanias contra Petreium & Afranium proficisceretur: quemadmodum jamdudum Ciacconius observavit. Illa verò in Ciceronem oratio, etsi a Fabio quoque tanquam Sallustii laudetur: tamen, quod res indicat, omnino est alicujus declamatoris: credo Porcii Latronis, vel alterius alicujus, ex illis, quos nominat M. Seneca in Suasoriis, & Controversiis. Fidem ejus valde commendant antiqui. Nam certissimus auctor dicitur Vibio Sequestri de Fluminibus. Item Hieronymo libro de locis Hebraicis, & exinde Isidoro lib. XIII. cap. xxi. Ad hæc nobilitatæ veritatis historicus nuncupatur ab Augustino, lib. I. de Civitate Dei, cap. v. Avienus etiam in descriptione oræ maritimæ, dicit omnia illius dicta esse præjudicatæ auctoritatis, appellat quoque expressorem efficacem styli & veritatis. Objectant adversus ea aliqui, quòd, pravo lo-
lignis

lignis succo, pleraque ad Ciceronis laudem pertinentia, quæ apud alios legere sit, præterierit. Verùm ea potius neglexisse ego arbitror, vel ut falsa, vel ut incerta planè, vel ut exigua ac minuta. Quod ad dictionem Sallustii attinet, omnes antiqui judicant, brevem ac nervosam esse, & Thucydideæ æmulam. Sanè scriptor est planè Atticus, quâ laude Demostheni propior est, quàm Cicero ipse; ut bene censet Turnebus in *Adversariis* suis. Sed ut Thucydidem non omnes probârunt, ita nec Sallustii dictio omnibus probabatur. Nam Asinius Pollio damnabat eam, tanquam obscuram, & in translationibus audacem: ut Tranquillus auctor est, lib. de claris grammaticis in Philologi vitâ. Imprimis verò reprehendi solet, quòd antiqua verba ex Catonis Originibus exciperet: cujus rei meminere Augustus apud Tranquillum in ejusce Cæsaris vitâ, idemque Tranquillus, lib. de claris grammaticis in vitâ Lenæi, & Fabius ex antiquo epigrammate, lib. VIII. cap. iii. Sed hæc impedire non potuere, quòd minùs à Tacito (at quanto viro! *rerum Romanorum florentissimus auctor*, lib. III. Historiarum diceretur. Imò juxta Martialem lib. XIV. *Crispus Romanâ primus in historiâ* est. Augustino quoque lib. de vitâ beatâ, vocatur *electissimus pensator verborum*. Imò Græci ipsi ejus historias tanti fecere, ut eas verterit Zenobius, sophista is, qui Romæ docuit sub Adriano Cæsare; quique epitomen proverbiorum Didymi, & Tarrhæi scripsit: ut testis est Suidas in Ζηνοβίος. Atque inde est, quòd Sallustii quoque meminit Stephanus in Ἀζύλις. Utinam verò extaret Asper Grammaticus, Sallustii interpres, teste Hieronymo. Quædam ex eo citat Sossipater. Joannes Baptista Pius annotationum posteriorum cap. LXXXIV. citat antiquum auctorem, qui vitam Sallustii scripsit. Eum non vidi. Sed scito vitam Sallustii è veteribus reliquisse Asconium Pedianum: ut cognoscere est ex Acrone, ad Horat. Sat. 2. lib. I. E junioribus idem conati Pomponius Lætus, & Petrus Crinitus. Sed his fides habenda, quatenus veterum scrinia compilârunt. Cave autem cum Sallustio hoc confundas Crispum Sallustium, ad quem in odis scribit Horatius, historici hujus sororis filium, Augusti amicum, de quo Seneca, lib. I. de Clementiâ, & Tacitus, lib. II. & III. annal. A quo & metallum quoddam Sallustianum esse dictum, Plinius auctor est, lib. xxxiv. cap. ii.

VETERUM SCRIPTORUM,

Et nonnullorum recentiorum de Sallustio
Judicia & Testimonia.

AUGUSTUS CÆSAR.

Suetonius, in vitâ Augusti.

TUque dubitas Cimberne Annius, an Verrius Flaccus imitandi sint tibi? ita, ut verbis, quæ Crispus Sallustius excerpfit ex Catonis Originibus, utaris, an potius Asiaticorum oratorum inanibus sententiis, verborum volubilitas in nostrum sermonem transferenda?

Velleius Paterculus, Hist. lib. 2.

Æmulus Thucydidis Sallustius.

Penè stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maximè nostra ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, & consecutus Sallustium Livius, Tibullusque & Nâso, perfectissimi in formâ operis; nam virorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est.

Horatius, serm. lib. 1. sat. 2.

Libertinarum dico: Sallustius in quas

Non minùs insanit, quàm qui mœchatur——

Asconius Pedianus.

Fertur Sallustius tanto ardore insanivisse in libertinas, quanto mœchus in matronas: quod cum illi in senatu à censoribus objectum esset, respondit, se non matronarum sectatorem esse: quare ex senatu ejectus est, quod ipse excusat, in Catilinæ bello.

Hæc vetus interpretes Horatii.

Seneca Rhetor. Decl. lib. 3.

Orationes Sallustii in honorem historiarum legantur.

Seneca Philosophus, Epist. 114.

Sallustio vigente, amputatæ sententiæ, & verba ante expectatum cadentia & obscura brevis fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens.

Et ibidem.

Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud Arruntium crebra sunt, & penè continua: nec sine causâ; ille enim in hæc incidebat, at hic illa quærebat;

Et lib. 9. Deci 1. & Controvers. 25. lib. 5.

Cum sit præcipua in Thucydide virtus, brevis; hæc eum Sallustius vicit, & in suis illum castris cecidit. Nam in sententiâ Græca tam brevi, quam salvo sensu detrahas vocem aliquam, constabit sensus, etiamsi non æquè comtus, attamen integer: at ex Sallustii sententiâ nihil demî sensus detrimento potest. Tus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam, & tamquam translatam, & tamquam corruptam, dum transferretur, objiceret Sallustio: nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat; sed laudat. quem non timet: & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si antè à Thucydide vincatur.

Martialis, lib. 14.

*Hic erit, ut perhibent doctæ corda virorum,
Crispus Romanâ primus in Historiâ.*

Quin-

JUDICIA ET TESTIMONIA

Quintilianus, lib. 2. cap. 5.

Livius à pueris magis legendus, quàm Sallustius, & hic historiæ majoris est auctor : ad quem tamen intelligendum jam profectu opus sit.

Et lib. 3. cap. 10.

Crispus Sallustius in bello Jugurthino & Catilinario nihil ad historiâ pertinentibus principiis orsus est.

Et lib. 4. cap. 2.

Vitanda illa Sallustiana, quamquam in ipso virtutis locum obtinet, brevitâs, & abruptum sermonis genus : quod otiosum fortasse lectorem minùs fallit, audientem transolvât, nec, dum repetatur, expectat.

Et lib. 8. cap. 3.

Nec minùs noto Sallustius epigrammate incessitur :

*Et verba antiqui multùm furate Catonis,
Crispe Jugurthinæ conditor historiæ.*

Et lib. 9. cap. 3.

Ex Græco translata Sallustii plurima.

Et lib. 10. cap. 3.

Neque ille Sallustiana brevitâs, quâ nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem & sæpius ineruditum captanda nobis est : neque illa Livii lactea ubertas docebit satis eum, qui non spèciem expositionis, sed fidem quærit.

Et ibidem.

At non historiâ cesserit Græcis : nec Thucydidi opponere Sallustium verear : nec indigetur Herodotus æquari sibi T. Livium, cum in narrando miræ jucunditatis, clarissimique candoris ; tum in concionibus, supra quam narrari potest, eloquentem : ita dicuntur omnia tum rebus tum personis accommodata : sed affectus quidem, præcipuè eos qui sunt dulciores ut parcissimè dicam, nemo historicorum commendavit magis : ideoque immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est ; nam mihi egregiè dixisse videtur Sèrvilius Nonianus, pares eos magis quàm similes.

Et ibidem.

Atticis præcis conclusionibus obscuri, Sallustium atque Thucydidem superant : tristes ac jejuni Pollionem æmulantur ; otiosi & supini, si quid modò longiùs circumduxerunt, jurant Ciceronem ita locuturum fuisse.

Et lib. 11. cap. 3.

Sanè manifestus est Sallustii ex ipso opere labor.

Status Papinius, lib. 4.

Sed tuas artes puer antè discat :

Omne qui mundi senium remensus,

Orsa Sallusti brevis, & Timævi

Reddis alumnus.

Cornelius Tacitus, Hist. lib. 3.

C. Sallustius rerum Romanarum florentissimus auctor.

Justinus, Hist. lib. 38.

Pompeius Trogus in Livio & Sallustio reprehendit, quòd conciones directas, ac orationes operi suo inferendo historiæ modum excesserint.

Au. Gellius, lib. 1. cap. 15. Noct. Attic.

Sallustius novator verborum.

Et lib. 3. cap. 1.

Sallustius vel subtilissimus brevitatis artifex.

Et lib. 4. cap. 15.

Elegantia orationis Sallustii, verborumque facundia & novandi studium cum multa prorsus invidiâ fuit, multique non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque & obrectare, in quibus plura inscitè aut malignè vellicant : nonnulla tamen videre possunt non indigna reprehensione.

Et

DE SALLUSTIO.

Et lib. 10. cap. 20.

Sallustius proprietatis in verbis retinentissimus consuetudini concessit.

Et lib. eod. cap. 26.

Afinio Pollioni in quadam epistolâ, quam ad Plancum scripsit, & quibusdam aliis C. Sallustio iniquis, dignum notâ visum est, quod, &c.

Et lib. 17. cap. 18.

M. Varro in literis atque vitâ, fide homo multâ, & gravis, in libro quem inscripsit, *Pius*, aut, *De Pace*, C. Sallustium scriptorem serîæ illius & severæ orationis, in cujus historiâ notiones censorias fieri atque exerceri videmus, in adultero deprehensum ab Annio Milone loris bene cæsum dicit, & cum cecidisset pecuniam, dimissum.

Suetonius, de Claris Grammaticis : de Philologo.

Afinius Pollio librum scripsit, in quo Sallustii scripta reprehendit, ut nimiam verborum affectatione oblita.

Et ibidem.

Philologus coluit familiarissimè C. Sallustium, & eo defuncto Afinium Pollionem, quos historiam componere aggressos, alterum breviario rerum Romanorum, ex quibus quas vellet eligeret, instruxit; alterum præceptis de ratione dicendi : quod magis miror Afinium Pollionem credidisse, antiqua eum verba & figuras solitum esse colligere Sallustio, cum sciat eum sibi nihil aliud suadere, quàm ut noto, civilique, & proprio sermone utatur, viteturque maximè obscuritatem Sallustii, & audaciam in translationibus.

Et de Lenæo.

Lenæus tanto amore erga patroni (Pompeii) memoriam exstitit, ut Sallustium historicum, quod eum oris improbi, animo invecundo, scripsisset, acerbissimè satira laceraverit, lustrurum, & lurconem, & nebulonem, popinonemque appellans, & vitâ scriptisque monstrosam, præterea priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem.

Macrobius, Sat. 3. cap. 15.

Sallustius gravissimus alienæ luxuriæ objurgator & censor.

Et lib. 5. cap. 1.

Quatuor sunt genera dicendi : copiosum ; in quo Cicero dominatur : breve ; in quo Sallustius regnat : siccum ; quod Frontoni adscribitur : pingue & floridum ; in quo Plinius Secundus quondam ; & nunc, nullo veterum minor, noster Symmachus luxuriatur.

Symmachus, lib. 5. Epist. 66.

Interea recuso sententiam, quæ rem venaticam servile dicit officium. Statuerit hoc scriptor stilo tantum probandus ; nam morum ejus damna non sinunt, ut ab illo agendæ vitæ petatur auctoritas.

Ausonius, in Protreptico.

Jam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ,
Orsus, bis senos seriem connecto per annos :
Jam lego civili mistum Marcorum duellum,
Movit quod socii Sertorius exsul Ibero.

Sidonius Apollinaris, in Panegyri Athemii Augusti.

Quâ Crispus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo summe Quintilianus,
Quâ pompâ Tacitus, nunquam sine laude loquendus.

Et in Panegyri Narbonensi :

Et te multimodâ satis verendum
Scriptorem numerositate, Varro :
Et te qui brevitate, Crispe, polles :
Et qui pro ingenio fluente, nulli,
Corneli Tacite, es tacendus ori.

Apuleius,

JUDICIA ET TESTIMONIA.

Apuleius, in Apologiâ.

Neque Cato gravitatem requirit, neque Lælius levitatem, neque Gracchus impetum, nec Cæsar calorem, nec Hortensius distributionem, nec Calvus argutias, nec parcimoniam Sallustius, nec opulentiam Cicero.

Festus Avienus, in Orâ Maritimâ.

*Interrogasti, si tenes, Mæotici
Situs quis esset æquoris : Sallustium
Noram id dedisse, dicta & ejus omnibus
Præjudicatæ auctoritatis ducier
Non abnuebam : ad ejus igitur inclytam
Descriptionem (quâ locorum formulam
Imaginemque, expressor efficax styli
Et veritatis, penè in obtutus dedit
Lepore linguæ) multa rerum junximus.*

Vibius Sequester : lib. de fluminibus.

Sallustius auctor certissimus.

Marius Victorinus, in librum Cic. de invenciónne.

Historia & brevis esse debet in expositione, & aperta & probabilis, ut Sallustius sibi omnis in Catilinâ tribuit.

Spartianus, in D. Hadriano.

Amavit (*Hadrianus*) genus dicendi vetustum, controversias declamavit, Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Sallustium Cælio prætulit; eâdemque jactatione de Homero ac Platone judicavit.

Vopiscus in Aureliano.

Nemo scriptorum, quantum ad historiam pertinet non est aliquid mentitus, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis erroribus convincerentur.

Et in Probo.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes discretissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, &c.

Et lib. 2. cap. 13.

Quod quidem non fugit hominem nequam Sallustium, qui ait : Sed omnis nostra vis in animo & corpore sita est ; animi imperio, corporis servitio magis utimus. Rectè, si ita vixisset, ut locutus est. Servivit enim fœdissimis voluptatibus, suamque ipse sententiam vitæ pravitate dissolvit.

Hieronimus, in Epitaph. Nepotiani ad Heliodorum.

Neque enim proposui historiam scribere, sed nostras breviter flere misérias. Alioquin merito ad hæc explicanda & Thucydides & Sallustius muti sint.

Et lib. 1. adversus Jovianum.

Cicero rogatus ab Hirtio, ut post repudium Terentiæ sororem ejus duceret, omnino hec facere supersevit, dicens, non posse uxori se & Philosophiæ pariter operam dare. Illa interim conjux egregia, & quæ de fontibus Tullianis hauserat sapientiam, nupsit Sallustio inimico ejus, & tertio Messalæ Cornivo, & quasi per quosdam gradus eloquentiæ devoluta est.

Idem de locis Hebraicis, & ex eo Isidorus Orig. lib. 13. cap. 21.

Sallustius auctor certissimus.

Augustinus de Civitate Dei, lib. 1. cap. 5.

Sallustius nobilitatæ veritatis historicus.

Et Epist. 5. ad Marcellinum.

Nobilissimus historicus.

Johannes Sarisberienfes, Polycritici 3. cap. xi.

Unde & Crispo Historicorum inter Latinos potissimo, sed & ipsi Ciceroni placuit : in malis factionem esse, quod in viris bonis vera amicitia est.

Volaterranus.

Cajus Sallustius Crispus, Romanâ primus in historiâ, ut ait Martialis: Thucydidi ex Græcis opponitur à Quintiliano, elegantia dicendi, atticâ brevitate, sententiarum celebritate. Taxatur autem à Pollione, ut nimis antiquarius, & ex Catonis Originibus verba mutuatus. Trogo autem, quod orationibus nimis longis ac directis utatur: sicuti etiam Thucydides. Hic ille inimicus Ciceronis, divitiis præditus, cujus hortorum vestigia adhuc cernimus Romæ: quorum Plinius quoque meminit libro Naturalis historiæ septimo, capite decimo sexto. Hic etiam ille alienæ luxuriæ gravissimus objurgator & censor, qui Metellum Pium in historiâ reprehendit, quod præter ejus & populi Romani dignitatem & modestiam, conviviis in Hispaniâ, omnique luxu uteretur. Postea verò ipse deprehensus in adulterio, ab Annio Milone, & loris bene cæsus, & postquam pœnas dedisset, dimissus est. Auctores Varro & Macrobius, Aulus Gellius.

Petrarcha.

Crispus Sallustius nobilis historicus veritatis (sic enim de illo apud auctores verissimos scriptum video) quod fidelius res Africæ complecteretur, libros Punicos perquisivit, peregrinamque linguam, per interpretem, flagranti studio scrutatus est, quin & maria transgressus dicitur, ut oculis suis crederet de conditionibus locorum. Bellum Jugurthinum, Conjunctionemque Catilinæ, compendioso, & ad unguem, ut dici solet, castigato stylo complexus est; sed nullo famosior quàm Historiarum libro, qui ætati quoque nostræ, ne certum ejus fileam dedecus, amissus est; veterum quidem testimonio illustris, apud nos solo jam nomine superstes.

L. Vives.

Sallustius rerum Romanarum florentissimus scriptor, ut inquit Tacitus, frequens est in manibus puerorum, sed mihi aptior videtur provectoribus. Inimitabilis est in illius scriptis gratia: quæ quotiescunque repetita, nunquam tædium sui, aut satietatem lectori afferat.

Qu. Estavgius.

Nemini dubium est Sallustium plures majoresque historiarum libros scripsisse: qui partim temporum injuriâ, partim invidia hominum jamdudum periêre. Neque absurdum est inde suspicari, si bellum Jugurthinum, quod ipse non vidit, & tamen Romanis suis ita diligenter notavit, ea quoque memoriæ mandâsse, quæ suo tempore potissimum contigêre: quemadmodum contentionem inter Marium Sullamque ortam, ob bellum Mithridaticum: Octavii, Mariique necem: Africam Pompeii Magni victoriam: Sullæ tyrannidem: Metelli Pompeiique in Hispanias missionem: Sertorii, pugnaeque ejus finem: Gladiatorum bellum: Tribunatum plebi restitutum: Pyratarum exitium: Syriam victam: et cum his pleraque alia, quæ à Sallustii nativitate usque ad Catilinæ conspirationem gesta sunt, ubi interfuerant anni exacti viginti & quinque. Deinde, à Catilinæ conjuratione usque ad Sallustii obitum, etiam ardua haud pauca acciderunt: velut, Magni Pompeii triumphus: Ciceronis exsilium, et trucidatio: Gallicum bellum: Clodius interemtus: respublica oppressa: Africana expeditio: Julius Cæsar confossus: Octaviani Aug. imperium: L. Antonii seditio. Quare haud facile creditu, tam diligentem historicum hæc Romana omisisse. Sed hanc, pro dolor! jacturam debemus aut Gothis et Vandalis orbis devastatoribus: aut Ciceronianis vel Livianis Sallustio infensissimis: nam iste Patavinus tunc viginti quatuor annorum natus erat, cùm Sallustius ex humanis cessit: cujus tandem libri etiam à jacturâ, quantumvis mitiore, immunes non fuerunt. Sic ex Livio parum superest: ex Ennio ferè nihil: ex Sallustio pauca, uti res humanæ semper fuerunt. Præterea non abs re, à quibusdam dicitur inimitabilis, veluti liquet vel ex auctoribus, qui post eum de Jugurthâ scripserunt: ut Livius, et abbreviatores ejus, præsertim Florus, lib. iii. cap. 1. et lib. lxii. Orosius, lib. v. cap. 15. Valerius Maximus, lib. ii. cap. 2. et lib. vi. cap. 11. Frontinus, lib. 1. cap. 8. et lib. ii. cap. 1. et 4. Eutropius, lib. iv. cap. 8. Plinius, et alii, qui ad tantam dicendi gratiam nunquam pervenerunt. Vir ille, clarissimus philosophus, orator magnus, verus historicus, adversarios habuit Ciceronem in primis, propter Terentiam: Asinium Pollionem propter Ciceronem: Titum Livium, propter scribendi famam: qui cùm suis curârunt assidue, ut non omnino Sallustii vitium cum scriptis ejus oblivioni traderetur. Ita similitudo illa studii, rarò benevolentiam, æmulationem potius afferre solet.

Julius Cæs. Scaliger, Oratione pro Cicerone:

Id quod est Sallustius omnium scriptorum numerosissimus nusquam aspernatus est.

Et ibidem :

A Sallustio autem brevitatem illam peti debere, cùm scribis; neque quid velis, intelligo, neque tam vulgi animo conceptam, adeò persuasam, adeo decantatam in illo viro brevitatem unquam comprehendo. Nam si, quoniam frequentibus asyndetis utitur, aut quòd non longis periodis ambit argumenta rerum, properare tibi videtur, isto tibi quoque pacto brevibus atque interceptis saltibus centum milliariorum iter minùs longum videbitur, quàm unius modò stadii intervallum, quod uno spiritu confeceris. At contrà videmus Sallustium ipsum. cùm quid semel dicendum assumpsit, adeò perstare, ut sæpenumero egredi videatur, &c.

Ibidem :

Neque verò Sallustium, politissimum auctorem, rejiciunt (Ciceroniani :) sed anxium illud atque infititium dicendi genus, sed multa superstitiosa verba.

Idem, Lib. iv. Poët. Cap. 24.

Quasi verò commentarium scripserit ille, non historiam pleniorẽ; qui sit historiæ pater appellatus.

Et Lib. iii. Cap. 96.

Ambitiosè igitur fecisse videtur Sallustius quibusdam, quòd poetarum more, cùm dicere orsus esset de Catilinâ, omisâ eâ narratione repetit historiam ab ipsis ultimis Romæ rudimentis. Nos virum, in suo genere præstantem, cùm rectè, tum necessariò fecisse judicamus; ut ostenderet corruptam civitatem, cujus et pars esset Catilina.

C. SALLUSTII CRISPI

CATILINA,

SEU

BELLUM CATILINARIUM.

OMNIS homines, qui, ^a sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit. ^b Sed nostra omnis vis in animo & corpore sita est. Animi imperio, corporis servitio magis utimur. Alterum nobis cum

INTERPRETATIO.

^a **DECET** omnes homines, qui | ne transeant vitam nihil agendo, si-
student sese præstare cæte- | cut pecora, quæ natura fecit in ter-
ris animalibus, conari totis viribus | ram propensa, & ventri obedientia.

NOTÆ.

^a **OMNIS.]** Accusativus pluralis, Solebant enim veteres nomina in is deficientia in singulari, eodem sono efferre in accusativo plurali; mutatâ tamen syllabâ brevi in longam, ut pote natâ ex diphthongo

eis, quâ terminabantur olim accusativi illi plurales.

^b **Sed.]** Hic non est adversativa; posita est voculâ pro *verum*; *autem*, Gallicè *Or*.

diis, alterum cum belluis commune est. ¹ Quo mihi rectius videtur, ingenii, quàm virium opibus gloriam quærere; & quoniam vita ipsa, quâ fruimur, brevis est, memoriam nostri quàm maxumè ^a longam efficere. Nam divitiarum & formæ gloria, fluxa atque fragilis est; virtus clara, æternaque habetur. Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit, vi-ne corporis, an virtute animi, res militaris magis procederet. ² Nam & prius, quàm ^b incipias, consulto, &, ubi consulueris, maturè factò opus est. Ita utrumque per se indigenſ, alterum alterius auxilio eget. Igitur initio reges (nam in terris nomen imperii id ^c primum fuit) ^d diverſi, pars ingenium, alii corpus, exercebant: etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur: ³ sua cuique satis placebant. Postea verò quàm in Asiâ ^e Cyrus, in Græcia Lacedæmonii & Athenienses ⁴ cœpère urbes, atque nationes subigere; lubidinem dominandi, causam belli habere; maxumam gloriam in maximo imperio putare: tum demum periculis, atque negotiis compertum est, in bello plurimùm ingenium posse. Quòd si regum, atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut in bello, valeret, ^f æquabiliùs, atque constantiùs sese res humanæ haberent; ⁵ neque aliud aliò ferri, neque mu-

INTERPRETATIO.

¹ Quapropter videtur mihi rectius, quærere gloriam opibus & facultatibus ingenii, quàm opibus virium corporearum.

² Nam ex alterâ parte oportet deliberare, priusquam incipias; & ex alterâ, oportet tempestivè exequi, postquam consulueris.

³ Unusquisque sic satis contentus erat iis quæ possidebat.

⁴ Postquam verò Cyrus in Asiâ, Lacedæmonii & Athenienses in-

Græciâ, cœperunt in suam potestatem redigere urbes atq; nationes; habere lubidinem dominandi pro causâ belli; putare maxumam gloriam in maximo imperio sitam esse: tum denique compertum est experientiâ atque negotiis, ingenium plurimùm posse in bello.

⁵ Neque videres opes & divitias ex hac aut illâ regione, in aliam deportari.

NOTÆ.

^a Longam.] Hoc vult Sallustius, ut unusquisque hominum recordationem præclaris factis mereatur, itaque in ipsorum vivat memoriâ.

^b Incipias.] Id est, quilibet incipiat. Hæ locutiones per secundam singularis numeri personam sunt frequentissimæ & elegantissimæ. Iis utimur etiam cùm ad multitudinem præsentem sermo dirigitur.

^c Primum.] Id est, vocati sunt Reges, qui primi dominium exercuerunt in gentes. Quod quidem auctoris sensu, intelligendum est, quatenus, cum aliis, initium rerum repetit ex profanis auctoribus.

^d Diverſi.] Id est, diverſas vias insistentes.

^e Cyrus.] Cambyſis & Mandanes filius, qui imperium Medorum ad Persas tranſtulit. Cur verò ejus meminerit Sallustius, cùm ante Cyrum, Ninus Assyriorum Rex Asiam bello vastaverit, crediderim esse factum, quia ante Cyrum obscurata sit admodum rerum memoria; neque ante ipsum satis cognitum fuerit vi-ne corporis, an virtute animi res militaris magis procederet.

^f Æquabiliùs.] Id est, magis suum & eundem statum obtinerent. Gall. Auroient un court bien plus réglé.

tari,

tari, ac misceri omnia cerneret. Nam imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum est. Verum, ubi pro^a labore desidia; pro^b continentiam & c æquitate^d libido atque e superbia invasere: fortuna simul cum moribus^f immutatur. Ita imperium semper ad optimum quemque ab minus bono transfertur. Quæ homines^g arant, navigant, ædificant, virtuti omnia^h parent. Sed multi mortales, dediti ventri, atque somno, indocti, incultique, vitam sicuti^h peregrinantes transire. Quibus profecto, i contra naturam, corpus voluptati, anima oneri fuit; eorum ego vitam, mortemque^j juxta æstumo, quoniam de utraque filletur. Verum enimvero is demum mihi vivere, & frui animam videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam querit. k Sed in magnâ copiâ rerum, aliud alii natura iter ostendit. Pulchrum est bene facere reipublicæ, etiam bene dicere haud absurdum est. Vel pace, vel bello clarum fieri licet; & qui fecere, & qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. l Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorem, & actorem rerum: tamen in

INTERPRETATIO.

¹ Omnia obediunt virtuti, & illi subiecta sunt.

² Ego tanti facio mortem illorum ac vitam.

³ Atque quanquam scriptor rerum

gestarum nullo modo, nec mereatur, nec obtineat eandem gloriam, quam consequitur ille, qui eas perficit: attamen videtur mihi quidem, in primis difficile scribere historiam.

NOTÆ.

^a Labore.] Labor hic positus est pro propensione ad laborem; pro laboriositate, si ita loqui liceret: opponitur enim desidia.

^b Continentia.] Apud politicos, adeoque & Historicos persæpe non idem dicit quod apud Philosophos. Hi per continentiam eam virtutem intelligunt, quæ moderatur appetitui circa cibum, potum, &c. Illis verò continentia est, quâ homo qui sedet in gubernaculo reipublicæ, abstinet ab omni injustâ exactione.

^c Æquitate.] Plus est Æquitas quàm Justitia. Hæc suas habet formulas ita digestas, ut sæpe summum jus summa sit injuria: at verò Æquitas illud unum respicit quod in se, & reverâ æquum & bonum est: judicat ex foro conscientiæ: quandoque leges transgreditur justitiæ: imò contra eas facit.

^d Libido.] Ea est, cum homo politicus, quam ob rem aliquid injusti incipiat interrogatus, is respondet, Quia lubet. Alibi aliud libido indigat.

^e Superbia.] Tyrannidis gradus est ultimus & supremus, cum scilicet rex aliquis cum fastu, & fastidio perinde injustitiam suam in subditos exercet, ac si bruta essent, aut villâ mancipia.

^f Immutatur.] Id est, ex favente fit inversa.

^g Arant.] Id est, quæcumque terræ culturâ crescunt. Navigant, id est, navigationibus comparantur. Sed insolentior est tropus.

^h Peregrinantes.] Quasi essent à vitâ extranei, quosque minimè tangat quicquid in eâ est.

ⁱ Contra naturam.] Omnino, nam secundum eam, qui minor est servit majori: animus verò corpori præstat.

^k Sed in magnâ, &c.] Sensus est. Cum tam variæ sint artes, quibus gloria comparari possit, naturam diversè hunc aut illum ad quamlibet instituere.

primis arduum videtur, res gestas scribere : primùm quòd facta dictis ^a exæquanda sunt ; dein quia plerique, quæ delicta reprehenderis, malevolentiâ, & invidiâ dicta putant. Ubi de magnâ virtute, atque gloriâ bonorum memores ; ¹ quæ sibi quisque facilia factu putet, æquo animo accipit ; supra, veluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adolescentulus, initio, sicuti plerique, ² studio ad rempublicam ^b latus sum ; ^c ibique mihi multa advorsa fuere. Nam pro pudore, pro ^d abstinentiâ ; pro ^e virtute ; audacia, ^f largitio, avaritia, vigeant. Quæ tametsi animus aspernabatur, insolens malarum artium ; tamen inter tanta vitia imbecilla ætas, ambitione corrupta, tenebatur. Ac me, cùm ab reliquis malis moribus dissentirem, nihilominus honoris cupido eadem, quæ cæteros, ^g fama, atque ^h invidia vexabat. ³ Igitur, ubi animus ex multis miseriis, atque

INTERPRETATIO.

¹ Unusquisque legit & audit cum æquitate animi ea, quæ putat sibi factu facilia : ea verò quæ sunt, supra, & sibi impossibilia, habet pro falsis, veluti ficta.

² Magno cum affectu conatus sum munus aliquod in republicâ suscipere.

³ Igitur cùm animus fuit mihi liber à multis curis & sollicitudinibus, atque periculis & discrimini-
bus, & constitui vitam reliquam

mibi transigendam esse procul à republicâ, nolui perdere bonum otium, animi socordiâ & ignaviâ, aut corporis desidîâ & segnitie : neque verò volui me intentum servilibus officiis transigere vitam colendo agrum, aut venando : sed postquam regressus sum ad institutum & studium, à quo ambitio mala avocaverat me, constitui perscribere res gestas Pop. R. carptim, prout singula videbantur digna hominum recordatione.

NOTÆ.

^a Exæquanda.] Ea demum scriptoris laus est, cùm ita ille orationem suam ex ipsis rebus effingit, ut in scripturâ & picturâ, quàm fuerit in re, & exemplari, nec plùs, nec minùs conspiciatur.

^b Latus sum.] Id est, eadem lubidine quâ cæteri ad magistratus anhelabant, quasi turbine correptus sum. At enim, vide mihi, quæso, quâ solertiâ errata sua excuset Sallustius : vult ille videri grassante pravitate, & quâ æstu quodam, sublatas.

^c Ibique.] Id est, In muneribus adipiscendis et gerendis.

^d Abstinentiâ.] Eadem est atque innocentia & continentia.

^e Virtute.] Propriè, hoc in loco, eam virtutem indicat, quâ quis animo est præstanti & elato. Gall. *La noblesse du courage.*

^f Largitio.] Qui ad honores aspirabant, quandoque epulis & conviviis populi suffragia captabant, & illius auram venabantur ; quandoque frumenta distribuabant, &c.

Illud est largitio : atque ut largirentur, opus erat omnino aliquos expilare.

^g Fama.] Quomodo reponit Sallustius famam in malis moribus ? Quia scilicet ille, sicut & reliqui, eam sibi malis artibus, quas excusat tamen, quantum potest, magnam facere studebat ; ambiendo, &c.

^h Invidia.] Mirè se hîc torquent interpretes : quidam textum corrigunt ; alii *invidiam* exponunt, quasi Sallustius maligna invidorum iudicia expertus fuerit. At certò illud non agitur : autor enim loquitur de malis moribus, quibus & ipse corruptus fuerat ; quod patet ex eo quòd se dicit à reliquis dissentire. Ergo, quanquam cunctanter à doctissimorum virorum sententiâ discedo, pace ipsorum discedo tamen. *Invidia*, uti quidèam arbitror, nihil est aliud quàm idem ille morbus, quo hodieque laborant omnes qui nimio affectu, se præponi postulant iis, qui sibi gratiâ præpollent apud principem aut populum.

periculis

periculis requievit, & mihi reliquam ætatem ^a à republicâ procul habendam decrevi; non fuit consilium, socordiâ, atque desidiâ bonum otium conterere: neque verò, agrum colendo, aut venando, ^b servilibus officiis intentum, ætatem agere: sed, à quo incepto, studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statui res gestas populi Romani strictim, uti quæque memoriâ digna videbantur, perscribere: eo magis, quòd mihi à spe, metu, ^c partibus reipublicæ animus liber erat. Igitur de Catilinæ conjuratione, quàm verissimè potero, paucis absolvam. Nam id facinus in primis ego memorabile existumo, sceleris atque periculi novitate, de cujus hominis moribus pauca priùs explananda sunt, quàm initium narrandi faciam.

L. Catilina, ^d nobili genere natus, fuit magnâ vi & animi, & corporis, sed ingenio malo, pravoque. Huic ab adolescentiâ bella intestina, crædes, rapinæ, discordia civilis, grata fuere; ^e ibique juventutem suam exercuit: corpus ^e patiens inediæ, alboris, vigiliæ, supra quam cuiquam credibile est: animus audax, subdolos, varius, cujuslibet rei ^f simulator ac dissimulator: alieni appetens, sui profusus; ardens in cupiditatibus: satis eloquentiæ, sapientiæ parum: vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc, post dominationem ^g L. Sullæ, lubido maxuma invaserat reipublicæ ^h capiundæ: ³ neque, id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam ^h pensi habebat. Agitabatur magis magisque indies animus ferox inopiâ

INTERPRETATIO.

¹ Et exercuit juventutem suam in illis rebus.

² Hunc lubido maxuma invaserat reipublicæ invadendæ.

³ Neque ullo modo curabat, quibus modis illud assequeretur, modò sibi summum imperium pararet.

NOTÆ.

^a A republicâ procul.] Id est, Absque omni honorum ambitu.

^b Servilibus.] Quamvis eâ causâ maximè vexatus fuit Sallustius, non tamen ideo credendum est, eum venationem inter servilia officia quasi ea non sit libero homine digna, per contemptum rejecisse: minimè: est enim belli quoddam tyrocinium, & exercitium utile, si quis modò sobriè utatur. Persequitur autor à primo institutam distinctionem inter ea, quæ virtute & imperio animi parantur, & ea quæ vi & servitio corporis acquiruntur; tantùmque sibi illa placuisse magis testatur.

^c Partibus.] Gall. *Parti*, Ang. *Faction*.

^d Nobili.] Patricius fuit, ut liquet ex Cicerone, & aliis, ex Sergiâ familiâ oriundus, cujus ultimus fuit.

^e Patiens.] Nomen est: eum significat, qui potest inediâ tolerare, quanquam reipsâ non patiat. Patiens verò participium, cum accusativo, ille est qui reverâ patitur, quamvis ægrè toleret.

^f Simulator.] Is dicitur, qui id esse ostendit, quod non est: *dissimulator* contra, qui id non esse, quod est.

^g L. Sullæ.] Hic ille est felix & notissimus Sylla, qui, Mario oppresso, dictaturam & summum imperium nactus, patriam quoque & rempublicam usque adeò sibi fecit obnoxiam, ut, invito illo, nec bona, nec vitam, retinere quisquam posset.

^h Pensi.] *Pensum* fit a *pendo*, quod, inter alia, significat *estimo*, *curo*; itaque, *nihil pensi habere*, est *nihil curare*.

rei familiaris, & conscientiâ scelerum, quæ utraque his artibus auxerat, quas supra memoravi: incitabant præterea corrupti civitatis mores, quos pessuma, ac ^a diversa inter se mala, luxuria, atque avaritia vexabant. Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis ¹ tempus admonuit, suprâ repetere, ac paucis instituta majorum domi militiæque, quomodo rempublicam ² habuerint, quantamque reliquerint, & ut paulatim immutata, ex pulcherrumâ, pessuma, ac flagitiosissima facta sit, differere.

Urbem Romam, sicut ego accepi, condidère atque habuère initio ^b Trojani; qui, Æneâ duce, profugi, sedibus incertis vagabantur; cumque his ^c Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, ^d sine imperio, liberum, atque solutum. Hi postquam in una mœnia convenère, dispari genere, dissimili linguâ, alius alio more viventes, incredibile memoratu est quàm facilè coaluerint. Sed postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta, satis prospera, satisque pollens videbatur; ³ sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentiâ orta est. Igitur ^e reges, populi que finitimi bello tentare; pauci ex amicis auxilio esse. Nam cæteri, metu perculsi, à periculis aberant: at Romani, domi, militiæque intenti, festinare, parare, alius alium hortari; hostibus obviâ ire; liberatam, patriam, parentesque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant; magisque dandis, quàm accipiendis beneficiis, amicitias parabant; imperium legitimum, nomen imperii ^f rēgium habebant: ⁴ delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientiâ validum erat, reipublicæ consultabant. Hi, vel ætate, vel curæ ^g similitudine, patres appellabantur. Post, ubi regium imperium, quod initio conservandæ liberta-

INTERPRETATIO.

¹ Quandoquidem occasio nos admonuit de moribus civitatis.

² Quomodo rempublicam administraverint.

³ Invidia orta est ex opulentiâ, sic-

ut id plerumque accidit inter homines,

⁴ Quidam delecti, quibus corpus erat infirmum ex senectute, ingenium verò validum sapientiâ, consulebant reipublicæ.

NOTÆ.

^a Diversa.] Id est, opposita. Sæpius ita sumendum in nostro autore.

^b Trojani.] Alii à Romulo conditam Romam asserunt. Is fortè, quod primò Trojani ædificaverant, minùsque deinde coluerant, restituit, & auxit.

^c Aborigines.] Indigenæ, antiquissimi Italiæ populi.

^d Sine Imperio.] Mortuo, scilicet, Latino, suo rege.

^e Reges.] Acron puta, rex Corninensium, Tatius Sabinorum.

^f Regium.] Id est, reges vocabantur qui primi imperium obtinuerunt apud Romanos: quod quidem verum est, sive eorum tempora à Romulo, sive à Latino vel Æneâ repetas.

^g Similitudine.] Id est, quia eam reipublicæ quam patres familiæ curam habebant idcirco Patres vocabantur. Centum verò à Romulo fuerunt primò instituti, quorum progenies patricia dicta est: quanquam alii deinde in eum numerum adsciti fuerunt.

tis atque augendæ reipublicæ fuerat, in superbiam, ^a dominationemque convertit; immutato more, annua imperia, binos imperatores sibi fecere. Eo modo minimè posse putabant per licentiam inolescere animum humanum. Sed eâ tempestate cœpere se quisque magis magisque extollere, ingeniumque ^b in promptu habere; nam ^c regibus boni, quàm mali, suspectiores sunt: semperque his aliena virtus formidolosa est. Sed civitas, incredibile memoratu est, adeptâ libertate, quantum brevi creverit, tanta cupido gloriæ inceserat. Jamprimum juvenus, simul ac ^d belli patiens erat, in castris per laborem usu militiam discebat: magisque in decoris armis, & militaribus equis, quàm in scortis atque conviviiis, ^e lubidinem habebat. Igitur talibus viris non labor insolitus, non locus ullus asper, aut arduus erat, non armatus hostis formidolosus: ^f virtus omnia domuerat. Sed gloriæ maxumum certamen inter ipsos erat: quisque hostem ^g ferire, murum ascendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat: ^h eas divitias, eam bonam famam, magnamque nobilitatem putabant. Laudis avidi, pecuniæ liberales erant; gloriam ingentem, divitias ⁱ honestas volebant. Memorare possem, quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus ^j parvâ manu fuderit; quas urbes naturâ munitas pugnando ceperit; ni ea res longiùs nos ab incepto traheret. ^k Sed profectò fortuna in omni re dominatur.

INTERPRETATIO.

ⁱ Volebant divitias mediocres.

NOTÆ.

^a Dominationem.] Hic pro tyrannide posita est *dominatio*, quam Tarquinius aded invexit immoderatam, ut, eo dejecto, sibi binos imperatores, consules scilicet, Romani delegerint.

^b In promptu.] Id est, Non jam illi vires ingenii occultabant, ne tyranno forent formidolosi; quin contrâ, virtutem suam quisque quàm maximè expromptam & manifestam habebat.

^c Regibus.] Malis scilicet, de quibus hunc agitur; nisi fortè omnes pariter uno & eodem odio Sallustius, popularium opinioni serviens, persequitur.

^d Belli patiens.] Anno ætatis circiter 17. quo pueri esse desinebant; protractâ deinde juventute ad annum usque 46. à quo incipiebat senectus.

^e Lubidinem.] Tametsi sæpius *lubido* in malam partem accipitur, pro desiderio pravo; attamen, ut vides, quandoque etiam sumitur in bonam.

^f Virtus.] Fortitudinem intellige.

^g Ferire.] Nihil frequentius quàm loquendi formulas istiusmodi videbis, per infi-

nitivum, pro indicativo: sunt autem valde significantes & elegantes.

^h Eas divitias.] Vulgò diceremus, In eo positas esse divitias, in eo positam esse bonam famam, &c. putabant.

ⁱ Parvâ manu.] Frustrâ sunt, ni fallor, qui, ut Romanorum gloriam militarem magnam fuisse probent, huc multa ex historiâ nobis pervulgata congerunt; intendit enim autor majorem fuisse eam, quàm scriptis celebrata fuerit.

^k Sed.] Adversativa est: ex eo verò difficultatem parit, quòd sententiæ integræ non respondet. Superiori periodo dixit Sallustius se posse memorare quibus in locis populus Romanus fuderit copias, &c. Inde ille nihil excipit. Verùm in illâ propositione, hæc assertio includitur, Populus Romanus fudit copias parvâ manu, &c. Huic assertioni respondet particula *sed*. Quasi dicat, Bello maximi fuerunt patres nostri; sed fortuna illis gloriam suam invidit; nam facta eorum Historiâ, uti digna erant, non fuere celebrata.

Ea res cunctas, ex lubricine magis, quàm ex vero, celebrat, obscuratque. Atheniensium res gestæ, sicut ego existumo, satis amplæ, magnificæque fuere; verùm aliquantò minores tamén, quàm famâ feruntur: sed quia provenire ibi magna ^a scriptorum ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maxumis celebrantur; ita eorum qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere præclara ingenia. At populo Romano nunquam ea copia fuit, quia prudentissimus quisque negotiosus maxumè erat. Ingenium nemo sine corpore exercebat. Optumus quisque facere, quàm dicere; sua ab aliis benefacta laudari, quàm ipse aliorum narrare; malebat. Igitur domi, militiæque boni mores colebantur. Concordia maxuma, minima avaritia erat. Jus ^b bonumque apud eos non legibus magis, quàm ^c naturâ, valebat. Jurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant; cives cum civibus de virtute certabant. In ^d suppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Duabus his artibus, audaciâ in bello, ubi pax evenerat, equitate, seque remque publicam curabant. Quarum rerum ego maxuma documenta hæc habeo; quòd in bello sæpius vindicatum est in eos, qui ^e contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardiùs, revocati, proelio excefferant; quàm qui signa relinquere, aut pulsi, loco cedere ausi erant: in pace vero, beneficiis magis, quàm metu, imperium agitabant; acceptâ injuriâ ignoscere, quàm persequi, malebant. Sed, ubi ^f labore, atque justitiâ, respublica crevit; reges magni bello domiti; nationes feræ, & populi ingentes vi subacti; Carthago, æmula imperii Romani, ab stirpe interiit; cuncta maria, terræque patebant, fortuna sævire ac miscere omnia cœpit. ^g Qui labores, pericula, dubias atque asperas res faciliè toleraverant; iis otium, divitiæ optandæ aliis,

INTERPRETATIO.

^g Otium & divitiæ, quas Romani debuissent optare aliis, fuerunt causa oneris & infelicitatis iis, qui toleraverant faciliè & cordatè passi erant labores, pericula, res dubias atque asperas.

NOTÆ.

^a Scriptorum.] In his fuere Herodotus, Thucydides. Xenophon.

^b Bonumque.] Formulâ solemnem bonum cum jure, aut æquo jungitur, jus bonumque, æquum & bonum: quia, scilicet, interdum summum jus cum sit summa injustitia, jus & lex scripta mitiganda est æquitate quâdam & bonitate naturali.

^c Naturâ.] Illam intellige quam bona educatio ingeneraverat, quæ altera est natura. Hoc dicit Sallustius, Non magis veteres Romanos ex præscripto legum, aut earum comminationibus probos fuisse, quàm quia

probitas ipsis placebat, et quasi congenita erat.

^d Supplicii.] Id est, sacrificiis; prisca enim paupertas, ex noxiorum bonis sacra diis fecisse fertur.

^e Contra imperium.] In his fuit Manlius, quem Torquatus pater virgis cæsum capite mulctavit. Imò Posthumius à patre quoque eodem supplicio ultimo affectus, quòd rei bene gerendæ occasione oblata, sine imperio victoriam reportasset.

^f Labores.] In bello præsertim; justitiâ, in pace.

oneri

oneri miseriæque fuere. Igitur primò pecuniæ, dein imperii cupido crevit. Ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque avaritia fidem, probitatem, cæterasque artes bonas subvertit : pro his superbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia venalia habere, edocuit ; ambitio multos mortalis ^a falsos fieri subegit ; aliud clausum in pectore, aliud promptum in linguâ habere ; amicitias, inimicitiasque ^a non ex re, sed ex commodo, æstumare ; magisque vultum, quàm ingenium, bonum habere. Hæc primò paulatim crescere, interdum ^b vindicari. Post, ubi ^c contagio, quasi pestilentia, invasit ; civitas immutata, imperium ex justissimo, atque optumo, crudele, intolerandumque factum. Sed primò magis ambitio, quàm avaritia, animos hominum exercebat ; quod tamen vitium propius virtutem erat : nam gloriam, honorem, imperium, ^d bonus, ignavus, æquè sibi exoptant. Sed ille ^e verâ viâ nititur ; huic quia bonæ artes defunt, dolis, atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupivit. Ea quasi venenis malis imbuta, corpus animumque virilem effœminat : semper infinita, insatiabilis est : neque copiâ, neque inopiâ minuitur. Sed, postquam L. Sulla, armis ^f receptâ republicâ, ^g bonis initiis ^h malos eventus habuit ; rapere omnes, trahere : domum alius, alius agros ⁱ cupere : neque modum, neque modestiam victores habere : fœda, crudeliaque in civis facinorâ facere : huc accedebat, quòd L. Sulla exercitum, quem in Asia ^k ductaverat, quòd sibi fidum faceret, contra morem majorum luxuriosè, nimisque ² liberaliter, habuerat. Loca amœna, voluptaria,

INTERPRETATIO.

^a Ambitio coegit multos homines fieri fallaces & fraudulentos.

² Exercitum tractaverat luxuriosè & nimis licenter.

NOTÆ.

^a Non ex re.] Id est, non ex pulchritudine & merito, aut contra ; sed tantum pro ratione commodi & turpissimi quæstus.

^b Vindicari.] Ideo latæ leges de ambitu & pecuniis repetundis ; quæ (prout boni vel mali opibus & autoritate præpollebant) vigeant, vel torpescant.

^c Contagio.] Morbus est quilibet, qui contactu contrahitur ; hoc in loco morum notat fœdam immutationem & loco contaminationem, quæ exemplo, & consuetudine malorum invehitur.

^d Bonus.] Pro forti & cordato : sic sæpe.

^e Verâ.] Legitimâ & bonâ : sæpenumero hoc sensu invenies.

^f Receptâ.] Recuperatâ, & liberatâ à tyrannide Marii præsertim, & Cinnae.

^g Bonis initiis.] Primò enim videbatur Sylla omnia pro senatu, & reipublicæ bono, agere.

^h Malos.] Ne ita intelligas, quasi Sylla perpetuò in reipublicâ felix non fuerit : mali eventus ad rempublicam spectant, quam ille oppressit.

ⁱ Cupere.] Non modò cupiebant, sed ut quisque domum aut villam concupiverat, dabat operam ut in proscriptorum numero esset. Unde Q. Aurelius, cum in iis nomen suum legisset, *Væ mihi misero ! inquit, Albana me villa persequitur.*

^k Ductaverat.] Id est, cui præfuerat ; nam si aliter sumas, non in Asiâ, sed, in Asiam, legendum foret.

facile

facile in otio ferocis militum animos molliverant: ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare; ^a signa, tabulas pictas, vasa cæolata; ^b mirari; ea ^c privatim ac publicè rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Igitur hi milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere. Quippe secundæ res sapientium animos ^c fatigant, ² ne illi, corruptis moribus, victoriæ ^a temperarent. Postquam divitiæ honori esse cœperunt, & eas gloria, imperium, potentia sequebatur; ^e hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia ^f pro malevolentia duci cœpit. Igitur ex divitiis juventutem luxuria, atque avaritia cum superbiâ invasere. Rapere, consumere; sua parvi pendere, aliena cupere; pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi, neque moderati habere. Operæ pretium est, cum domos atque villas cognoveris in urbium modum exædificatas, visere templa deorum, quæ nostri majores, religiosissimi mortales, fecere. ^g Verum illi delubra deorum pietate, domos suas gloriâ, decorabant; neque victis quidquam, præter injuriæ ³ licentiam, eripiebant.

INTERPRETATIO.

^a *Ea rapiebant ex privatis & publicis ædibus.* | *corruptis moribus, victoriæ modum fecissent.*

² *Multò minùs illi, qui erant* | ³ *Neque eripiebant quicquam victis præter facultatem lædendi.*

NOTÆ.

^a *Signa.*] Quilibet intelligo figuras, quavis materiâ effictas, eminentes modò fuerint & extantes. Gall. *Tout ouvrage de sculpture & de relief.*

^b *Mirari.*] Eodem sensu Horatius hoc verbum pro affectuum commovendorum causâ proximâ usurpat; nisi potiùs credas in admiratione positam esse primam animi commotionem. Uno verbo, *Mirari* positum est pro *Amare, Cupere.*

^c *Fatigant.*] Id est, *vix possunt sapientes fortunam ferre; diffuunt in rebus secundis, & quandoque insolescunt, nisi pectus bene præparatum fuerit: nam plures voluptas quam dolor vincit.*

^d *Temperarent.*] Id est, *minùs potestate suâ in illos uterentur: jus aliquod servarent, quo non omnibus modis victos vexarent & torquerent. Jus militum, Quodlibet.*

^e *Hebescere.*] Id est, *minùs stimulis ejus excitabantur.*

^f *Pro malevolentia.*] Quomodo isthuc? Eo planè quo & hodie illud fit. Cum ali-

quem vident inculpatis moribus, quique non in unam & eandem ruit pravitatem, *Quia ille invidet*, dicunt. Quando eò mores lapsi sunt, certè eorum admodum difficilis est curatio. Si verò per innocentiam intelligas tantum abstinentiâ ob omni rapinâ, tunc malevolentia fuerit equidem invidia, at paulò aliter explicanda; quasi scilicet aliquis eo fine sit abstinens, ut alios, si minùs tales fuerint, incipere & damnare possit.

^g *Verum.*] Respondet sensui intellecto, non expresso, quasi dicat, *Minùs te moveat videre habitationes, quas tam humiles diis posuerant prisca patres nostri, postquam eas comparaveris cum magnificis villis nostrorum hominum: illi enim, contrâ quàm fit hodie, templa deorum pietate, domos suas gloriâ decorabant. Colebantur à veteribus religiones piè magis quàm magnificè, ut Livius loquitur; unde in lege duodecim tabularum, Ad divos adeunto castè, pietatem adhibento; opes amovento.*

At hi contrà, ignavissimi homines, per summum scelus, omnia ea sociis adimere, quæ fortissimi viri victores hostibus reliquerunt : proinde quasi injuriam facere, id ^a demum esset imperio uti. ¹ Nam quid ea memorem, quæ, nisi his, qui videre, nemini credibilia sunt ; à privatis compluribus subversos montes, maria ^b constrata esse ? Quibus mihi ludibrio videntur fuisse divitiæ. Quippe, quas honestè habere licebat, per turpitudinem abuti properabant. Sed libido stupri, ganeæ, cæterique ^c cultus non minor incefferat. Viri pati muliebria : mulieres pudicitiam in propatulo habere : vescendi causâ, terrâ, marique omnia exquirere : dormire prius, quàm somni cupido esset : non famem, aut sitim, neque frigus, neque lassitudinem operiri ; sed ea omnia luxu antè capere, ^d Hæc juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. Animus imbutus malis artibus, haud facilè lubidinibus carebat : eò profusiùs omnibus modis quæstui, atque sumptui deditus erat.

² In tantâ tamque corruptâ civitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se, tamquam stipatorum, catervas habebat. Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene, bona patria laceraverat ; quique alienum æs grande conflaverat, quo ³ flagitium, aut facinus ^e redimeret : præterea, omnes undique parricidæ, sacrilegi, convicti iudiciis, aut pro factis iudicium timentes ; ad hoc, quos manus, atque lingua, perjurio, & sanguine civili alebat : postremò, omnes, quos flagitium, egestas, ^f conscius animus, exagitabat ; hi Catilinæ proximi,

INTERPRETATIO.

¹ Nam quâ de causâ narrarem ea, quæ nullus possit credere, nisi qui viderit ? Montes scilicet subversos et sublatis à privatis compluribus, maria constrata esse et ædificata.

catervas et agmina omnium flagitiosorum atque facinorosorum, tamquam stipatorum et custodum, id quod erat facillimum factu in civitate tantâ et tam corruptâ.

³ Ut flagitium, aut facinus elueret.

² Catilina habebat circum se

NOTÆ.

^a Demum.] Id est, quasi imperium non aliter ir signe esset, quam hominibus malefaciendo, aut in eo consisteret.

^b Constrata.] Sive constructa, aut contracta legeris, eodem modo Romanorum luxus circa ædificia in mari extruenda carpetur ; quâ de re Horatius quoque ita conquestus est :

Contracta pistes æquora sentiunt,
Factis in altum molibus, &c.

Ob ingentes sumptus, & profusam in ædificiis & conviciis luxuriam, Lucullus Xerxes togatus à Pompeio dictus est,

^c Cultus.] Hic in malam partem accipitur, pro nimia & lascivâ corporis curatione, aut in cutem indulgentiâ, & blanditiis.

^d Hæc.] Præpostera, scilicet, vivendi consuetudo, moreque propudiosi.

^e Redimeret.] Id est, ut se liberaret, atque delicti pœnam effugeret, vel pecuniâ iudices corrumpendo, vel cum iis qui litem intentabant transigendo.

^f Conscijs.] Scelerum scilicet : Conscijs enim quandoque in bonam partem sumitur,

familiaresque erant. Quòd si quis, etiam à culpâ vacuus, in amicitiam ejus inciderat; quotidiano usu, atque illecebris, facilè par, ^a similisque cæteris efficiebatur. Sed maxumè adolescentium familiaritates appetebat. Eorum animi molles, & ætate fluxi, dolis haud difficultè capiebantur. ¹ Nam, uti cujusque studium ex ætate flagrabat, aliis scorta præbere, aliis canes, atque equos mercari: postremò neque sumptui, neque ^b modestiæ suæ parcere, dum ^c obnoxios, fidosque sibi faceret. Scio fuisse nonnullos, qui ita existumarent, juventutem, quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honestè pudicitiam habuisse. Sed ex ^d aliis rebus magis, quàm quod cuiquam id compertum foret, hæc fama valebat. ^e Jamprimum adolescens Catilina multa nefanda stupra fecerat, ^f cum virgine nobili, cum ^g sacerdote ^h Vestæ, & alia hujusmodi contra ⁱ jus, fasque: postremò, captus amore ^k Aureliæ Orestillæ, cujus, præter formam, nihil unquam bonus laudavit; ^l quòd ea nubere illi

INTERPRETATIO.

¹ Nam præbebat aliis scorta, aliis emebat canes atque equos; prout unusquisque ardebat desiderio alicujus rei, secundùm suam ætatem.

² Creditur pro certo, Catilinam fecisse domum suam vacuam nuptiis flagitiosis, filio suo necato, è quòd Aurelia Orestilla, timens eum futurum privignum, qui ætate adultus erat, dubitabat nubere ipsi Catilinæ.

NOTÆ.

^a Similisque.] Cùm similis non tantum dicat quantum par, perinde est ac si dixisset Sallustius, *Uso et consuetudine quicumque in Catilinæ amicitiam inciderat, facilè illi par, aut saltem similis efficiebatur.* Nisi malis rø par gradus nequitie notare, similis verò genus ipsum, in quo illi pares fiebant.

^b Modestiæ.] Hic Gallicè vertas, *son bonneur*. Alibi aliter.

^c Obnoxios.] *Obstrictos*. Gall. *Attachés à sa personne*.

^d Aliis rebus.] Ubi manifestum fecerat Catilina, se nullo scelere aut flagitio vacare, sed profligatæ nequitie hominem esse.

^e Jamprimum.] Instituit Sallustius earum rerum enumerationem, ex quibus, eos juvenes qui Catilinam frequentabant, parum honestè pudicitiam habuisse, conjecturâ prospiciebatur.

^f Cum virgine.] Fortè de eo stupro loquitur, quod ei obtulit, quæ postea socrus fuit: nam & illud quoque Cicero Catilinæ objecit; tacito tamen, ut hic, mulieris nomine, ne illi & familiæ nota inureretur.

^g Sacerdote Vestæ.] Virgines erant Vestales, castitatis eximie, quibus nefas erat virum tangere, ad sacri & æterni ignis custodiam in penetralibus Vestæ adhibitæ.

^h Vestæ.] *Estha* Chaldæis ignem denotat, à quo Græcis *ἑστία* factum, id est, *focus*; unde Latinis *Vesta*, id est, ignis. Vestæ verò nomine æthereum & divinum quendam ignem intellexerunt, seu mentem, quæ non oculis, sed animo tantum percipitur, ex quo factum ut nullum in Vestæ templo simulachrum conspiceretur. Atque notandum est, duas fuisse Vestas, alteram veterem Saturni matrem, quæ *Cybele*, & *Pales*, & *Terra*, imò *Ops*, & *Ceres* dicitur; alteram verò Saturni, ex illâ alterâ filiam, quæ hæc nostra est: quanquam hæc omnia non uno modo apud omnes mythologos reperiatur; imò sæpissimè confundantur.

ⁱ Jus.] Jus ad homines; fas refertur ad Deos.

^k Aureliæ.] Quæ fuerit non satis constat: eam formâ & divitiis inter primas claruisse certum est.

dubi-

dubitabat, timens privignum adultum ætate; pro certo creditur, ^a necato filio, vācuam domum scelestis nuptiis fecisse. Quæ quidem res mihi in primis videtur causā fuisse ^b facinoris maturandi. Namque animus impurus, diis, hominibusque infestus, neque vigiliis, neque quietibus sedari poterat: ita conscientia mentem ^c excitam vexabat. Igitur color ei ^d exsanguis, ^e fœdi oculi; citus modò, modò tardus incessus: prorsus in ^f facie, vultuque ^g vecordia inerat. Sed juventutem, quam, ut suprā diximus, illexerat multis modis, mala facinora edocebat. Ex illis testes signatoresque falsos ^h commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere. Pòst, ubi eorum famam, atque pudorem ⁱ attriverat, majora alia imperabat. Si causā peccandi in præsens minùs suppetebat, nihilominus ^j infontes, sicuti fontes, circumvenire, jugulare. Scilicet, ne per otium torpescerent manus, aut animus, ^k gratuitò potiùs malus, atque crudelis erat. ^l His amicis, sociisque confisus Catilina; simul, quòd æs alienum per omnis ^m terras ingens erat; & quòd plerique Sullani milites largiùs suo usi, rapinarum & victoriæ ⁿ veteris memores, civile bellum exoptabant; opprimundæ reipublicæ consilium cepit. In Italiā nullus exercitus: Cn. Pompeius in ^o extremis terris bellum gerebat: ipsi con-

INTERPRETATIO.

^a Quando minuerat famam atque pudorem eorum.

² Erat potiùs malus atque crudelis sine mercede.

³ Catilina, confisus his amicis & sociis, cepit consilium reipublicæ op-

primendæ; simul quòd ille grandem pecuniam ubique debebat, & quòd plerique milites Syllani, qui prodigè usi erant bonis suis, optabant bellum civile, memores rapinarum et victoriæ veteris.

NOTÆ.

^a Necato.] Veneno, ut refert Valer. Max.

^b Facinoris.] De opprimendâ republicâ intelligit.

^c Excitam.] Non enim usquequaque conscientia sopita est; mentem quandoque commovet, excitat, & turbat. Dixit verò autor mentem excitam vexabat, pro exciebat et vexabat.

^d Exsanguis.] Perturbatio conscientiae tristitiam & metum comites habet, quibus sanguis ad intimas corporis partes evocatur.

^e Fœdi.] Sævitiam et immanitatem declarantes. Aliàs Fœdus deformem tantùm dicit.

^f Facie.] Id est, Specie et omni exteriori aspectu. Nonnunquam facies os tantùm, aut vultum significat. Gal. Le visage.

^g Vecordia.] Magis ad animum spectat, et mentem notat iceleratam & nefariam;

ea verò ex specie, vultu præsertim cognoscitur.

^h Commodare.] Id est, In suum et amicorum commodum subministrare.

ⁱ Infontes.] Ne absolutè fontes, aut infontes intelligas, quasi te judicem & vindicem Catilina in republicâ gesserit. Per infontes eos indicat, qui ejus consiliis nihil officiebant, quique erga illum infontes erant.

^{*} Omnis.] Accusativus pluralis, vide notam à paginâ primâ.

^k Veteris.] Adversus Marium; ex quâ omnes suos Sylla ditaverat.

^l Extremis.] Per respectum ad Romanos, qui se orbis dominos jactabant, istud intelligendum; Pompeius enim in Asiâ erat, cum Mithridate bellum gerebat.

fulatum petundi magna spes, senatus nihil fanè intentus : tutæ, tranquillæque res omnes. Sed ea prorsus opportuna Catilinæ. Igitur circiter Kal. Jun. ^a L. Cæsare & C. Figulo Coss. primò singulos appellare : hortari alios, alios tentare : opes suas, imparatam rempublicam, magna præmia conjurationis docere. Ubi satis explorata sunt, quæ voluit ; in unum omnis convocat, quibus maxuma ^b necessitudo, & plurimùm audaciæ inerat. Eò convenère senatorii ordinis P. Lentulus ^c Sura, P. ^d Autronius, L. Cassius Longinus, C. ^e Cethegus, P. & Ser. Sullæ ^f Servii filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Læca, L. ^g Bestia, Q. ^h Curius : præterea, ex equestri ordine, M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius : ad hoc, multi ex ⁱ coloniis, & ^k municipiis, ^l domi nobiles. Erant præterea ^m complures paulò occultiùs consilii hujusce participes, quos magis dominationis spes hortabatur, quàm inopia, aut alia necessitudo. Cæterùm juvenus pleraque, sed maxumè nobilium, Catilinæ inceptis favebat. ^l Quibus in otio, vel magnificè, vel molliter vivere co-

INTERPRETATIO.

^a *Illi qui poterant vivere vel magnificè, vel molliter in otio, se-* | *quebantur incerta pro certis, ma-*
lebant bellum quàm pacem.

NOTÆ.

^a *L. Cæsare.*] Id est, anno mundi 3886. Antè Christum natum 62. A Româ conditâ 689. vel secundùm alios 690.

^b *Necessitudo.*] Hic pro necessitate ponitur : alias pro familiaritate.

^c *Sura.*] Ita vocatus fuit, quòd, pecuniâ publicâ assumptâ, cùm Quæsturæ rationem reddere non posset, se dixit furam præbiturum, ut solebant pueri qui in ludo pilæ peccassent. Post Consulatum, Senatu ob malos mores ejectus fuit : quare iterum Prætor est factus, ut pristinam dignitatem recuperaret ; & in Præturâ conjuravit.

^d *Autronius*] Hic Consul designatus, de ambitu interrogatus, lege damnatus est.

^e *Cethegus.*] Is fuit ex gente Corneliâ : homo vehemens & furiosus.

^f *Servii.*] Hic Servius Sylla, pater Publii & Servii Syllæ, frater fuit Syllæ Dictatoris, ut scribit Dio.

^g *Bestia.*] Hic est, qui tribunus plebis de Cicerone conquestus est ; ut infra videbimus.

^h *Curius.*] Per hunc conjuratio primò patefacta est.

ⁱ *Coloniis.*] Colonia multitudo est hominum, qui publico consilio ad novas terras deducuntur, quæ in singulos divisæ ab iis coluntur. Romani per Triumviros, Quinqueviros, &c. colonias suas constituiebant. Vide plura apud Gellium lib. 16. cap. 13.

^k *Municipiis.*] Fuerunt municipia civitates, quarum incolæ, cives Romani ex municipiis dicti sunt. Illorum quibusdam civitas Romana cum suffragio, aliis absque eo data fuit. Priores jus petendi magistratus habebant, & Romanis legibus vivebant : posteriores, cùm suis moribus relictæ essent, etiam à magistratibus Romæ vacabant. Atque hæc omnia variè mutata sunt : sed adi Rosinum.

^l *Domi.*] Quare *Domi* ? Quia scilicet, quamvis eorum opes, & potentia in suâ civitate, maxima esset, non illi pariter Romæ valebant.

^m *Complures.*] Romani scilicet, quales fortè Cæsar, Antonius, alii que.

pia erat ; incerta pro certis, bellum, quàm pacem, malebant. Fu-
ère item eà tempestate, qui crederent M. Licinium ^a Crassum non ig-
narum ejus consilii fuisse : quia Cn. Pompeius, invisus ipsi, magnum
exercitum dūctabat : cujusvis opes voluisse contra illius potentiam
crescere ; simul confisum, si conjuratio valuisset, facilè apud illos prin-
cipem se fore.

^b Sed antea item conjuravère pauci, in quibus Catilina, ^c de quo,
quàm verissimè poterò, dicam. ^d L. Tullo, M. Lepido Coss. P. Au-
tronus, & P. Sulla, ^e designati consules, ^f legibus ambitus interroga-
ti, ^g pœnas dederant. Post paulò Catilina, ^h pecuniarum repetunda-
rum reus, ⁱ prohibitus erat petere consulatum ; quòd intra ^k legitimos
dies ^l profiteri nequiverit. Erat eodem tempore. C. Piso, adolescens ^m no-
bilis, summæ audaciæ, egens, factiosus ; quem ad perturbandam rem-
publicam inopia, atque mali morès stimulabant. Cum ⁿ hoc Catilina,
& Autronius, circiter Nonas Decembr. consilio communicato, para-
bant in Capitolio Kalendis Januar. L. Cottam & L. Torquatum Coss.
interficere ; ^o ipsi, ^p fascibus correptis, Pisonem cum exercitu ad obti-

N O T Æ.

^a *Crassum.*] Hic fuit, quo non alius Ro-
mæ ditior extabat ; quem tamen, auri fa-
mes ad bellum contra Parthos impulit, ubi
unà cum exercitu trucidatus est.

^b *Sed antea.*] Hic abruptitur narratio,
ut aliquid de aliâ conjuratione dicatur, cu-
jus volunt autorem fuisse Crassum, quan-
quam studio id dissimulat Sallustius. Igitur
post aliquot periodos, hinc repetendum erit
filium institutæ orationis.

^c *De quo.*] Id est, de quâ re, de quâ con-
juratione.

^d *L. Tullo.*] Hoc est, tertio anno ante ul-
timam conjurationem.

^e *Designati.*] Ita vocabantur qui in an-
num proximum electi fuerant.

^f *Legibus.*] Paratæ fuerunt multæ con-
tra ambitum, quas si voles, apud Alexan-
dram Neapolit. lib. 3. cap. 17. videbis. Ex
earum legum autoritate interrogabantur, de
ambitu qui accusati fuerant.

^g *Pœnas.*] Magistratu movebantur, atque
iis etiam multa pecuniaria irrogabatur.

^h *Pecuniarum.*] Africam Catilina cum
diripuisset, Legati Afri in Senatu de illo ab-
sente conquesti sunt, deinde ejus nomen à
Clodio delatum est : unde prohibitus fuit
petere consulatum, nam ideo illud legibus
interdictum erat.

ⁱ *Prohibitus.*] Quia, ut modò vidimus,
Catilina reus erat ; atque etiam Lucius Vol-
catius alter consul publicum consilium ha-
buerat. An Catilinæ ratio habenda esset ?
Sciendum est enim non tantùm debuisse eos
qui candidati essent, publicè declarare se
magistratum petere velle ; sed insuper no-
men apud eum qui comitia habiturus erat,
proferri adstrictos fuisse, à quo recipie-
bantur, si digni essent, sin minus rejicie-
bantur.

^k *Legitimos.*] Lege institutos : dies enim
certos accusatori & defensori ad actionem
instituentiam præscribebant.

^l *Proferri.*] Defensionem suam & expur-
gationem, scilicet.

^m *Nobilis.*] Utpote à Calpo, Numæ fi-
lio oriundus : Pisones enim ex gente Cal-
purniâ fuerunt, quam Ovidius à Calpo de-
ducit.

ⁿ *Hoc.*] Pisone scilicet.

^o *Ipsi.*] Catilina & Autronius.

^p *Fascibus.*] Notum est fasces virgas fu-
isse ex ulmo, aut betulâ cum securi colliga-
tas, quas magistratibus lictores præferebant ;
cum verò insignia essent dignitatis, hinc
factum, ut pro eâ fasces accipiantur ; atque
hic pro consulatu positi sunt.

nendas^a duas Hispanias mittere. Eâ re cognitâ, rursus in Nonas Februar. consilium cædis transfulerunt. Jam tum non consulibus modò, sed plerisque senatoribus perniciem machinabantur. Quod ni Catilina maturâsset^b pro curiâ signum fociis dare; eo die post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum foret. Quia nondum frequentes armati convenerant, ea res consilium diremit. Postea Piso, in citeriorem Hispaniam quæstor^c pro prætore missus est, adnitente Crasso; ^d quòd eum infestum Cn. Pompeio cognoverat. Neque tamen senatus ^e provinciam invitus dederat. Quippe scædum hominem à republicâ procul abesse volebat: simul, quia boni complures^f præsidium in eo putabant, & jam tum potentia Cn. Pompeii formidolosa erat. Sed is Piso, in provinciam, ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occisus est. Sunt qui ita dicunt, imperia ejus injusta, superba, crudelia barbaros nequivisse pati: alii autem, equites illos, Cn. Pompeii veteres, fidosque clientes,^g voluntate ejus Pisonem aggressos: nunquam Hispanos^h præterea tale facinus fecisse, sed imperia sæva multa antea perpessos. Nos eam remⁱ in medio relinquimus. De superiori conjuratione satis dictum.

^k Catilina, ubi eos, quos paulò antè memoravi, convenisse videt; tametsi cum singulis multa sæpe egerat; tamen^l in rem fore credens universos appellare, & cohortari, in abditam partem ædium secessit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem hujuscemodi habuit:

Ni virtus, fidesque vostra satis spectata mihi foret, nequicquam

INTERPRETATIO.

^a *Cùm crederet ad conjurationis utilitatem pertinere.*

NOTÆ.

^a *Duas.]* Ulteriorem scilicet & citeriorem; idque cùm per vim, tum contra morem: nam Hispaniæ provinciæ erant prætorix, Piso Quæstor tantùm erat: deinde alterutra, non ambæ, uni assignabantur.

^b *Pro curiâ.]* Id est, *Ante locum ubi senatus congregatus erat;* non enim uno & eodem loco semper habebatur.

^c *Pro prætore.]* Id est, *Quamvis Prætor non esset, missus est tamen in provinciam prætoriam, cum prætoriâ potestate.*

^d *Quòd eum infestum.]* Sperabat enim Pompeii potentiam per Pisonem imminutum iri.

^e *Provinciam.]* Hispaniam scilicet. Nimirum populus Romanus, quando nationem aliquam bello domuerat, eam plerumque magistratibus suis subiciebat.

^f *Præsidium.]* Auxilium reipublicæ adversus Pompeium, illi resistendo.

^g *Voluntate.]* Pompeii hortatu.

^h *Præterea.]* Omnino hunc locum ita arbitror intelligendum, ut non sit excusatio, quod alii volunt, sed facti negatio. Quasi dicat, *Quidam dicunt, Hispanos interfecisse Pisonem, & inter eos nonnulli ejus crudelitatem causam mortis faciunt, alii jussu Pompeii; at verò alii negant ab Hispanis Pisonem interfectum esse.*

ⁱ *In medio.]* Ita ut cuivis liberum sit quod volet credere, aut pro alterutrâ sententiâ argumenta proferre.

^k *Catilina.]* Nunc ad postremam Catilinæ conjurationem autor revertitur.

appor-

opportuna res cecidisset; spes magna dominationis in manibus frustra fuisset: neque, per ignaviam, aut vana ingenia, incerta pro certis captarem. Sed, quia multis, & magnis¹ tempestatibus vos cognovi fortis, fidosque mihi; eò animus ausus est maxumum, atque² pulcherrimum facinus³ incipere: simul, quia vobis eadem, quæ mihi, bona, malaque esse intellexi. ^c Nam, idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed ego quæ mente agitavi, omnes jam antea² diversi audistis. Cæterum mihi indies magis animus accenditur, cum considero, quæ conditio vitæ futura sit, nisi nosmet ipsos vindicamus in libertatem. Nam postquam respublica in paucorum potentium jus, atque³ ditionem concessit, semper illis reges, ^d tetrarchæ vectigales esse: populi, nationes, ^e stipendia pendere: cæteri omnes, strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, ⁴ vulgus fuimus; sine^f gratiâ, sine^g auctoritate, his obnoxii, quibus, si respublica^h valeret, formidini essemus: itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiæ apud illos sunt, aut ubi illi vo-

INTERPRETATIO.

<p>¹ Quia multis & magnis periculis vos cognovi fortes.</p> <p>² Omnes jam antea audivistis separatim, quæ ego cogitavi.</p> <p>³ Postquam respublica redacta</p>	<p>est sub imperium & dominationem paucorum.</p> <p>⁴ Pro fæce & colluvione habitum sumus.</p>
--	---

NOTÆ.

^a *Pulcherrimum.*] Ea vis est boni, ut illius specie etiam perditissimi parricidæ suas adumbrent machinationes.

^b *Incipere.*] Hic Gruterum, virum doctissimum pudet barbariei: attamen idem prorsus in Terentii Eunuchio, Act. 5. sc. 5. legitur:

an me, qui id ausu' sim

Incipere; an fortunam collaudem? &c. Unde satis constat, hinc incipere, ut ille voluit, non esse deturbandum.

^c *Nam.*] Hæc partim conclusio firmissimis nititur fundamentis; verum eam obscuravit Catilina, dum honestis nominibus nefandum scelus obvelare studet. Ita verò resolvas ejus ratiocinationem: *Ausus sum pulcherrimum facinus, non tantum quia vos estis fortes; verum etiam quia sumus amici firmi: constat verò firmos nos esse, quia eadem volumus & nolumus; at volumus eadem, quia eadem sunt nobis bona & mala.* Atque hæc posterior probatio detruncata est; & aperta ut sit, addas oportet, quorum quidem bonorum aut malorum ea est natura, ut nos omnes, uno &

eodem modo eodem cogant, Falsum autem est quod dicit Catilina, eadem velle & eadem nolle, efficere amicitiam: honestas si adsit, tunc illud nomine cohonestabitur amicitiae; quæ si Catilinæ non defuisset, nihil ferè pulchrius aut utilius ejus oratione extaret.

^d *Tetrarchæ.*] Non sunt illi qui quatuor provinciis, sed qui unius provinciae quartæ parti præsunt.

^e *Stipendia.*] Hic fuit dolus quorundam populorum, & fraus Romanorum. Cum illis horum cognita essent avaritia, hi verò omnium ferè gentium metum perspectum haberent; concordabant inter se, ita ut Romani, qui saltem gratiâ & auctoritate pollebant, ab illis populis publicam injuriam averterent, patronis verò suis illi stipendia, aut, quod magis ad nostrum sermonem accedit, pensiones solverent.

^f *Gratiâ.*] Apud populum; *Sans fauteur.*

^g *Auctoritate.*] In senatu, *Sans crédit.*

^h *Valeret.*] Id est, statum suum legitimum obtineret.

lunt: nobis reliquerunt pericula, ^a repulsas, ^b iudicia, egestatem. Quæ quousque tandem patiemini, fortissimi viri? Nonne emori per virtutem præstat, quam vitam miseram, atque inhonestam, ubi alienæ superbie ludibrio fueris, per dedecus amittere? Verum enimvero, pro deum atque hominum fidem, victoria in manu nobis est: viget ætas, animus valet. Contrà illis, annis, atque divitiis, omnia ^c consenuerunt. Tantummodo incepto opus est: cætera ^d res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile ingenium est, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundant in ^e extruendo mari, & montibus coæquandis, nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse? Illos binas, aut ampliùs domos continuare; nobis ^f larem familiarem nusquam ullum esse? Cum tabulas, signa, & toreumata emunt, ^h nova diruunt, alia ædificant; postremò omnibus modis pecuniam trahunt, ⁱ vexant; tamen summâ lubricine divitias suas ¹ vincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris æs alienum; mala res, spes multò asperior. Denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? En illa, illa, quam sæpè optastis, libertas, præterea divitiæ, decus, gloria, ² in oculis sita sunt; fortuna ea omnia victoribus præmia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis quam oratio mea, vos hortentur. Vel imperatore, vel milite me utemini. Neque ^k animus, neque corpus à vobis aberit. Hæc ipsa, ut spero, vobiscum unà consul agam: nisi fortè me animus fallit, & vos servire magis, quam imperare, parati estis.

Postquam accepere ea homines, quibus mala abundè omnia erant, sed neque res, neque spes bona ulla: tametsi illis, quietam movere, mag-

INTERPRETATIO.

¹ Tamen per suam summam lubricinam & sumptus immensos non possunt exhaurire suas divitias. ² Decus, gloria, vobis se offerunt.

NOTÆ.

^a Repulsas.] Catilina bis consulatum petiit, bis repulsus fuit.

^b Iudicia.] Quæ in nos exercentur scilicet. Alii ambitus, alii repetundarum pœnas dederant.

^c Consenuerunt.] Id est, imminuta sunt, aut prorsus interierunt.

^d Res expediet.] Id est, reliqua sine nobis perficientur. Gall. Le reste se fera de soi même.

^e Extruendo.] Extruere hic est ædificare, donec locus mari subtrahatur. Gall. Optimè dicimus, Combler les mers.

^f Larem.] Lares dii erant domestici, quibus focus sacer erat: unde ipsi pro fœco & domo sæpè positi, ut hoc in loco.

^g Toreumata.] Toreuma esse videtur quicquid cælo, aut torno elaboratum est, Gall. Tout ouvrage de relief et fait en bosse: ouvrage fait au tour.

^h Nova.] Id est, quod nuper ædificaverant, hodie diruunt, ut derud extruant.

ⁱ Vexant.] Verbum istud prorsus referendum est ad pecunias, non, uti volunt nonnulli, ad homines. Hoc dicit, aliquos quanquam pecunias suas profunderent, non potuisse tamen exhaurire: sed verbum quod usus est autor, magnam habet emphasim.

^k Animus.] Id est, vos consilio, et manu juvero.

na merces videbatur ; tamen postulare plerique, uti proponeret, quæ conditio belli foret : quæ armis præmia peterent : quid ubique opis, aut spei haberent. Tum Catilina polliceri ^a tabulas novas, ^b proscriptionem locupletium, magistratus, ^c sacerdotia, rapinas, alia omnia, quæ bellum, atque libido victorum fert : præterea, esse in Hispaniâ citeriore ^d Pisonem, in ^e Mauritaniâ cum exercitu P. Sittum ^f Nucerinum, consilii sui participes : petere consulatum ^g C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem & familiarem, & omnibus necessitudinibus circumventum : cum eo consulem se initium agendi facturum. Ad hoc, maledictis increpabat omnis bonos : suorum unumquemque nominans, laudare, admonere alium egestatis, alium cupiditatis suæ, complures periculi, aut ignominiae, multos victoriæ Sullanae, quibus ea prædæ fuerat. Postquam omnium animos ^h alacris videt ; cohortatus, ut ⁱ petitionem suam curæ haberent, conventum dimisit. Fuere eâ tempestate, qui dicerent, Catilinam, oratione habitâ, cum ad iusjurandum ^j populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris ^k circumtulisse ; inde, cum post execrationem omnes degustavissent, sicuti in ^l solemnibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum ; atque eò dictitare fecisse, quò inter se magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conscii. Nonnulli ficta & hæc, &

INTERPRETATIO.

¹ *Postquam videt animos omnium oratione commotos & accensos.* | *illos qui sceleris sui conscii erant & fautores.*
² *Cum adigeret ad iusjurandum* |

NOTÆ.

^a *Tabulas.*] Tabulæ novæ appellantur, cum abolitis prioribus debitis, nemo, quod antè à creditoribus acceptum est, cogitur solvere : quæ quidem propositæ sunt aliquando tabulæ, cum ære alieno, & præsertim usuris plebs Romana oppressa erat. Gall. *Abolition de dettes.* Anglicè, AN ACT OF GRACE.

^b *Proscriptionem.*] Ex quo factionis locupletium bona veniebant. Illud verò malum in civitatem invexerant bella civilia. Nam qui per illa victoriam adepti fuerant, illi nomina eorum, qui diversarum partium fuisset putabantur, in tabulis descripta proponebant, constitutis præmiis, si quis eorum quenquam occidisset ; bonis etiam proscriptorum publicatis atque hastæ subiectis.

^c *Sacerdotia.*] Non tam dignitatem ipsam sacerdotalem, cujus nebulones illi prope nullam curam habebant, quàm ex dignitate lucrum, aut, quod vocamus nos, *beneficium* aut *præbendam*.

^d *Pisonem.*] Quem occisum fuisse Catilinam latebat aut certè dissimulabat.

^e *Mauritaniâ.*] Africae regio est, versus Gaditanum fretum.

^f *Nucerinum.*] *Nuceriâ* ortum. Quatuor autem Nuceriæ fuerunt in Italiâ.

^g *C. Antonium.*] Hic fuit triumviri patrus.

^h *Petitionem.*] Consulatus scilicet, ut illi ambirent, &c.

ⁱ *Circumtulisse.*] Ut singuli biberent, seu potius libarent, & leviter attingerent.

^k *Solemnibus.*] Id est, quæ certis anni temporibus fieri solerent. In iis autem mos erat sacerdoti, priusquam inter victimæ cornua vinum funderet, simpulo, id est, vaseculo ligneo aut fictili, propinare, atque assistantibus circumferre, ut pariter libarent, & de vino gustarent.

multa præterea, existimabant ab iis, qui ^a Ciceronis invidiam, quæ postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum qui pœnas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parùm comperta est. Sed in eâ conjuratione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus, quem censores senatu, ¹ probri gratiâ, moverant: Huic homini non minor ² vanitas inerat, quàm audacia. Neque reticere, quæ audierat; neque suamet ipse scelera occultare: prorsus neque dicere, neque facere, quicquam pensi habebat. Erat ei cum Fulviâ, muliere nobili, stupri vetus consuetudo. Cui cum minùs gratus esset, quòd inopiâ minùs largiri poterat, repente glorians, maria, montesque polliceri, ^b minari interdum ferro, ni sibi obnoxia foret: postremò, ferociùs agitare, quàm solitus erat. At Fulvia, insolentiæ Curii causâ cognitâ, tale periculum reipublicæ haud occultum habuit: ³ sed, sublato auctore, de Catilinæ conjuratione, quæ, quo modo audierat, compluribus narravit. Ea res in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidiâ æstuebat, & quasi pollui consulatum credebatur, si eum, quamvis egregius, homo ^c novus adeptus foret. Sed ubi periculum advenit, invidia, atque superbia ^d postfuere. Igitur, ^e comitiis habitis, consules declarantur M. Tullius, & C. Antonius. Quod factum primò populares conjurationis ^f concusserat. Neque tamen Catilinæ furor minuebatur; sed indies plura agitare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, suâ, aut amicorum, fide sumtam mutuam, ^g Fæsulæ ad Manlium quendam portare; qui postea ^h princeps fuit belli faciundi. Eâ tempestate plurimos cujusque generis homines adscivisse sibi dicitur; mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentis sumtus stupro corporis toleraverant: post, ubi ætas, tantummodo quæstui, neque luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande ⁱ conflaverant.

I N T E R P R E T A T I O.

¹ Quem censores ex senatu egerant, ut ipsum ignominiâ multarent

² Non minor levitas & futilitas inerat huic, quàm audacia.

³ Sed, tacito nomine auctoris, narravit compluribus ea quæ au-

diderat de conjuratione Catilinæ, eo modo quo audierat.

⁴ Invidia atque superbia postposita fuerunt.

⁵ Quod factum turbaverat primò conjuratos.

⁶ Qui postea primus bellum intulit.

N O T Æ.

^a Ciceronis.] Hoc est, quæ in eum exarsit.

^b Minari.] Dicebat se eam gladio interfecurum.

^c Novus.] Ille novus homo dicebatur, cujus majores amplissimis usi non essent honoribus: qui primus virtute suâ majoribus prælucebat.

^d Comitiis.] Comititia, conventus erant populi ad creando magistratus, leges ferendas, &c.

^e Fæsulæ.] Fæsulæ, urbs Tusciæ versus Appenninum, juxta Florentiam.

^f Conflaverant.] Id est, quæ se alieno ære obstrinxerant. Gall. Qui s' étoient endettés.

Per

Per eas se Catilina credebatur posse ^a servitia urbana sollicitare, urbem ^a incendere, viros earum, vel adungere sibi, vel interficere. Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpè virilis audaciæ facinora commiserat. Hæc mulier genere atque formâ, præterea viro atque liberis, satis fortunata fuit : literis Græcis & Latinis docta : psallere, saltare elegantius, quàm necesse est probæ : multa alia, quæ instrumenta luxuriæ sunt : sed ei cariora semper omnia, quàm decus, atque pudicitia fuit. Pecuniæ an famæ minùs parceret, haud facillè discerneres ; lubidine sic accensa, ut sæpiùs peteret viros, quàm peteretur. Sed ea sæpè antehac ^b fidem prodiderat, ^c creditum abjuraverat, cædis conscia fuerat, luxuriâ atque inopiâ præceps abierat. Verùm ingenium ejus haud absurdum : posse versus facere : ^d jocum movere : sermone uti, vel ^e modesto, vel ^f molli, vel ^g procaci. Prorsus multæ ^g facetiæ, multusque lepos inerat. His rebus comparatis, Catilina nihilominus in proximum annum consulatum petebat ; sperans, si designatus foret, facillè se ex voluntate Antonio usurum. Neque interea quietus erat, sed omnibus modis infidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen ad cavendum dolus, aut astutiæ deerant. Namque à principio consulatûs sui, multa per Fulviam pollicendo, effecerat, ut Q. Curius, de quo paulò antè memoravi, consilia Catilinæ sibi proderet. Ad hoc, collegam suum Antonium ^h pactione provinciæ perpulerat, ne contra rempublicam sentiret ; circum se præsidia amicorum, atque clientium occultè habebat. Postquam dies comitiorum venit, & Catilinæ neque petitio, neque infidiæ quas consuli fecerat, prosperè cessere ; constituit bellum facere, & extrema omnia experiri ; quoniam, quæ occultè tentaverat, aspera foedaque evenerant. Igitur C. Manlium Fæstulas, atque in eam partem ⁱ Etruriæ, Septimium quendam ^k Camertem

INTERPRETATIO.

^a Credebatur se posse per eas multitudinem servorum urbanorum ad defectionem impellere.

² Pejerando, rem creditam negaverat.

NOTÆ.

^a Incendere.] Ut scilicet, per tumultum faciliùs esset, quos vellent interficere.

^b Fidem prodiderat.] Id est, promissis cum sacramento non steterat ; perfidiam se præbuerat.

^c Jocum.] Gall. Elle entendoit la raillerie.

^d Modesto.] Gall. Le sérieux.

^e Molli.] Le galant.

^f Procaci.] Le langage qui est trop libre ; n'est bon qu'à des effrontés.

^g Facetiæ.] Id est, urbanitas, & gratia,

decus & exulta elegantia. Fortè non malè vertas Gallicè, Enjouement.

^h Pactione.] Ciceroni Macedonia cum obtingeret, quæ optima erat provincia ex commercio & mercibus orientis, eam ille Antonio concessit, ut obsequio ipsum mitigaret, atque impediret, ne contra rempublicam machinaretur.

ⁱ Etruriæ.] Italiæ regio non longe à Latio, ad occasum. Hodie Toscane.

^k Camertem.] Ex oppido Umbriæ Camertâ, aut Camerino oriundum.

in^a agrum Picenum, C. Julium in^b Apuliam dimisit, præterea alium aliò, quem ubique opportunum sibi fore credebat. Interea Romæ multa simul moliri : consuli infidias tendere : parare incendia : opportuna loca armatis hominibus obsidere : ipse cum^c telo esse, item alios jubere, hortari, uti semper intenti, paratique essent : dies, noctesque festinare : vigilare : neque^e insomniis, neque labore fatigari. Postremò, ubi multa agitant nihil procedit, rursus^d intempestà nocte conjurationis principes convocat per M. Portium Læcam, ibique multa de ignaviâ eorum questus, docet se præmisisse Manlium ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat ; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent ; seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset ; eum suis consiliis multum officere. Igitur, perterritis ac dubitantibus cæteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam suam pollicitus, & cum eo L. Vargunteius Senator, constituere² eâ nocte paulò post, cum armatis hominibus, sicuti salutatum, introire ad Ciceronem, & de improvviso domi suæ imparatum confodere. Curius, ubi intelligit, quantum periculum consuli impendeat, properè per Fulviam Ciceroni dolum, qui parabatur, enunciat. Ita illie januâ prohibiti, tantum facinus frustra susceperant. Interea Manlius in Etruriâ plebem sollicitare, egestate simul, ac^f dolore injuriæ, novarum rerum cupidam, quòd Sullæ dominatione, agros, bonaque omnia amiserat ; præterea, latrones cujusque generis, quorum in eâ regione magna copia erat : nonnullos ex Sullanis^g colonis, quibus libido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea cum Ciceroni nunciarentur, ^h ancipiti malo permotus, quòd neque urbem ab insidiis privato consilio longiùs tueri poterat ; neque exercitus Manlii quantus, aut quo consilio foret, ⁱ satis compertum

INTERPRETATIO.

¹ Ipse cum gladio in publicum prodibat. | ceronem eâ nocte, paulò post, sicuti salutatum ivissent.

² Constituerunt introire ad Ci-

NOTÆ.

^a Agrum Picenum.] In mediâ propemodum Italiâ, ad mare Adriaticum : hodie, *La marche d' Ancone.*

^b Apuliam.] Ad mare Adriaticum jacet, in Italiæ orâ extremâ ferè, quæ vergit ad orientem.

^c Insomniis.] Insomnia est, cum quis dormire non potest.

^d Intempestâ.] Circa mediam noctem, cum tempus non est ampliùs operandi. Conticinio, concubio.

^e Januâ.] Ciceronis scilicet.

^f Dolore.] Quòd sibi à Syllâ bona erepta fuissent.

^g Colonis.] Syllæ milites erant, quibus Hetruscorum agros diviserat, quod ii Marii partes sequuti essent.

^h Ancipiti.] Id est, quòd ex utrâque parte imminebat.

ⁱ Satis.] Ex toto hoc negotio maximum certè erat periculum. Cum enim in senatu ipso plurimi essent, ilique maximè potentes, qui conjurationi faverent, invidiosum erat homines accusare tanto favore subnixos, nisi pariter coarguerentur : deinde ipsis reipublicæ consilia manifestabantur.

habebat ;

habebat; rem ad senatum^a refert, jam antea vulgi rumoribus exagitata. Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, senatus decrevit, ^b darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. Ea potestas per senatum, more Romano, magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atque cives: domi, militiæque imperium, atque iudicium summum habere. Aliter sine populi iussu, nulli earum rerum consuli jus est. Post paucos dies, L. Senius Senator in senatu literas recitavit, quas Fæfulis allatas sibi dicebat; in quibus scriptum erat, C. Manlium arma cepisse cum magnâ multitudine ante diem vi. Kal. Nov. Simul, ^c id quod in tali re solet, alii portenta atque prodigia nuntiabant: alii, conventus fieri, arma portari, ^d Capuæ atque in Apuliâ ^e servile bellum moveri. Igitur ^f senati decreto, Q. ^g Marcius Rex Fæfulas; Q. ^h Metellus Creticus in Apuliam, circumque ea loca missi. Hi utrique ⁱ ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent, calumniâ paucorum, quibus omnia honesta, atque inhonesta vendere mos erat. Sed Prætores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. ^k Metellus Celer in agrum Picenum: hisque ^l permissum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Ad hoc, si quis indicasset de conjuratione, quæ contra remp. facta erat, præmium servô libertatem & ^m H. S. C.; libero impunitatem ejus rei, & H. S. CC. itemque decre-

N O T Æ.

^a Refert.] Referre est rem agitandam in senatu proponere.

^b Darent operam.] His verbis solennibus, summum imperium, & quasi dictatorium consulibus deferrebat.

^c Id quod.] Parenthesis est. Gall. *Comme c'est la coutume en de pareilles rencontres.*

^d Capuæ.] Urbs fuit Campaniæ nobilissima, mari Tyrrheno adjacens: cujus illecebris & amœnitate usque aded captus Annibal, ut ipsius domitrix dicta fuerit.

^e Servile.] Id est, quod per servos gereretur. Gall. *Qu' on tâchoit d'y faire soulever les esclaves.*

^f Senati.] Pro senatûs; ita olim.

^g Marcius.] Marciorum familia ab Anco Marcio quarto Romanorum rege deducitur. Hic consul fuit cum L. Metello, quo mortuo, & eo qui in ejus locum successus erat, solus Marcius consulatum gessit.

^h Metellus.] Cognomen habuit à devictâ Cretâ post consulatum.

ⁱ Ad urbem.] Quia ante triumphum urbem intrare non erat licitum.

^k Metellus Celer.] Hic beneficio Cicero-

nis Galliam ipsi destinata, sed in concione depositam, administravit: consul fuit postea cum Afranio.

^l Permissum.] Imò & impetatum.

^m H. S.] Sestertium denotat hæc figura, cujus si accuratorem cognitionem habere voles, opus erit adire eos qui de ære tractant, Budæum, puta, Hottomannum, aliosque: neque enim, quæcunque ab aliis bene scripta sunt, opus est huc transcribere. Interim, ne omnino vacuus discedas, quantum satis erit, dicemus ad hujus loci intelligentiam. Sestertius, uti quidem plurimis ex locis colligere videor, nummus fuit primò æreus, valore duorum assium cum semisse, qui postea ex argento conflatus quinque æstimatus fuit: atque utrumque, si ad monetæ nostræ Gallicæ rationem exigas, prior decem Turonensibus denariolis, paulò pluris, vel secundum alios quatuordecim; posterior duplò valebit. Verùm difficultas in eo non est, cum ubique prostant Tabulæ pro monetarum æstimatione. Numerandi ratio hæc in parte obscuritatem attulit, quam tamen ex pauculis sequentibus lineis intelliges.

decrevêre, uti ^a familiæ gladiatoria Capuam, & in cætera municipia distribuerentur, pro cuiusque ^b opibus; Romæ per totam urbem vigiliæ haberentur, eisque ^c minores magistratus præessent. Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat: ex summâ lætitiâ, atque ^d lasciviâ, quæ diuturna quies pepererat, repentè omnis tristitia invasit. Festinare, trepidare, neque loco, neque homini cuiquam satis credere: neque bellum gerere, neque pacem habere: suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc, mulieres, quibus ^e pro reip. magnitudine belli timor insolitus incessebat, afflictere sese; manus supplices ad cælum tendere; misereri parvos liberos; rogare; omnia pavere; superbiâ atque deliciis omissis, sibi patriæque, diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat, tametsi præsidia parabantur, & ipse

INTERPRETATIO.

! *Propter reipublicæ magnitudinem.*

NOTÆ.

Quando numerus intra mille continetur, nulla est prorsus difficultas; rotundè & absque ullâ præcisione Romani, sicut & alii, numerant: sed numerus quando mille nummos seu sestertios excedit, sæpè detruncatus est; ita ut mille pro singulis sint intelligendi. Cùm summa eo quo dixi modo amplius quàm mille complectebatur, tum per Genitivum, pluralem *sestertiûm*, illam exprimebant; adeò ut *sestertiûm*, & mille sestertii sint res una & eadem. Unde factum, ut poetæ, ex genitivo illo plurali, nomen generis recto effecerint, quo tamen nisi in numero plurali non utuntur; atque ita illis singula sestertia pro mille veniunt sestertiis illis parvis à masculino sestertius, quo solo oratores utuntur. Si verò summa esset minimum decies centenorum millium, tum adverbis decies viciès, centiès, &c. utebantur, quæ adverbia centena millia faciebant, quamvis ea non exprimerentur. Jam res satis clara est, interim nodus unus restat explanandus; sciendum enim, an hoc Sallustii loco centum sestertii, an centum sestertiûm seu sestertiorum intelligantur. Hic verò opus est conjecturâ & iudicio. Dico itaque, primò, ab aliis prolixè probatum esse hanc figuram H. S. pro minoribus sestertiis, in masculino genere positam esse,

quatenus nullus numerus, nisi qui expressus est intelligitur; deinde venire etiam eandem figuram pro *sestertiûm*, vel *sestertia* poetarum. Hoc posito, nihil facilius est quàm videre, ineptum fore, si senatus, in re quæ salutem publicam respiciebat, centum sestertios, vilissimam pecuniam, decrevisset. Ergo figura hæc HS. C. *centum*, hoc in loco, facit *sestertiûm*, vel, si cum poetis loqui aures, *centum sestertia*, id est, *centena milla nummorum*, seu *sestertiorum*: quæ ad nostram monentam, si per summam integram & solidam referas; quingentos efficient aureos dupliones; *Cinque cens pissoles*.

^a *Familiæ.*] Qui gladiatores apud unum lanistam sese exercebant, discebant, aut serviebant, ii familia dicebantur.

^b *Opibus.*] Sæpe gladiatores à privatis empti ad tumultum & cædem; ipsi aliquando bella & quidem gravia excitaverunt: adeoque minimè mirum si suspecti essent, ex urbe deducerentur; atque pro ratione virium, in municipia distribuerentur.

^c *Minores.*] Quæstores, puta, ædiles minores, triumviri capitales, &c.

^d *Lasciviâ.*] Non hic posita pro incontinentiâ, seu obscenâ libidine; sed tantum pro ludibundâ, exultante, & profusâ lætitiâ,

lege ^a Plautiâ interrogatus erat ab L. ^b Paulo : postremò, dissimulandi causâ, & quasi sui expurgandi, sicuti ^c jurgio laceffitus foret, in senatum venit. Tum M. Tullius consul, sive ^d præsentiâ ejus timens, sive irâ commotus, orationem habuit luculentam atque utilem reipublicæ quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso vultu, voce supplici, postulare à patribus, ne quid de se temerè crederent : ^e eâ familiâ ortum, ita ab adolescentiâ vitam instituisse, ut omnia ^e bona in spe haberet : ne existumarent, sibi patricio homini, cujus ipsius, atque majorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perditâ reipublicâ opus esse ; cùm eam ^f servaret M. Tullius ^g inquilinus civis urbis Romæ. Ad hoc, maledicta alia cùm adderet ; obstrepere omnes ; hostem, atque parricidam vocare. Tum ille furibundus : *Quoniam quidem circumventus, inquit, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruinâ exstinguam.* Dein se ex curiâ domum proripuit. Ibi multa secum ipse volvens, quòd neque insidiæ consuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem vigiliis munitam, optimum factu credens exercitum augere ; ac priùs, quàm legiones scriberentur, multa antè capere quæ bello usui forent ; nocte intempestâ, cum paucis, in Manliana castra profectus est. Sed Cethego, atque Lentulo, cæterisque, quorum cognoverat promptam audaciam, mandat, quibus rebus possent, opes

INTERPRETATIO.

^a Pergit dicere, *se esse ortum* | *ab adolescentiâ, ut non, nisi bonam eâ familiâ, ita instituisse vitam* | *spem, ad se præberet.*

NOTÆ.

^a *Plautiâ.*] Eam tulit Plautius tribunus plebis, adjuvantibus Catulo & Lepido, anno ante conjurationem Catilinæ 15. ut quæreretur in eos qui quovis modo senatui, magistratibus, imò & privatis hominibus, insidias, aut vim fecissent.

^b *Paulo.*] Is postea Consul fuit.

^c *Jurgio.*] *Comme si on luy eut fait une querelle mal à-propos.*

^d *Præsentiâ.*] Timebat ne fortè, cùm Catilina ausus esset in senatum venire, minùs crederent senatores quæ ipse de conjuratione indicaverat.

^e *Bona in spe.*] *Qu' on ne pouvoit avoir que des esperances avantageuses de luy.*

^f *Servaret.*] Id est, *servare studeret, aut servandam simularet.* Neque verò Catilinæ

mens est dicere, servatâ opus esse republicâ, aut se ejus ruinam quæsisse.

^g *Inquilinus.*] Peregrinus, Arpino oriundus.

^h *Meum*] Id est, *quod in me excitatum est.* Metaphora sumpta ab incendiis, quæ, ut ne in distita ædificia grassentur, ruinâ intermediorum impediri solent. Intendit Catilina se pestem reipublicæ, aut saltem inimicis importaturum, potius quàm periturum. Cæterum auctoritate Ciceronis contendunt, non istud in senatu à Catilinâ dictum fuisse ; sed eum Catoni ante comitia consularia judicium minitanti, respondisse vult, si quod esset in fortunas suas incendium excitatum, id se non aquâ, sed ruinâ restincturum.

factionis

factionis confirment, insidias consuli maturent; cædem, incendia¹ aliaque belli facinora parent: sese propediem cum magno exercitu ad urbem accessurum. Dum hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex suo² numero legatos ad Q. Marcium Regem mittit, cum mandatis huiusmodi:

DE OS, hominesque testamur, imperator, nos arma neque contra patriam cepisse, neque³ quò periculum aliis faceremus; sed uti corpora nostra ab injuriâ tutâ forent; qui miseri, egentes, violentiâ atque crudelitâ scæneratorum, plerique patriâ, sed omnes famâ, atque fortunis expertes sumus: neque cuiquam nostrum licuit, more majorum, ^a lege uti, neque, amisso patrimonio, ^b corpus liberum habere: tanta sævitia scæneratorum, atque prætoris fuit. Sæpe majores vestrum miseriti plebis Romanæ decretis suis inopiæ ejus ^c opitulati sunt: ac novissimè, memoriâ vestrâ, propter magnitudinem æris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum ^d ære solutum

INTERPRETATIO.

¹ Manlius mittit quosquam ex suis militibus legatos ad Q. Marcium Regem.

² Neque at alios in discrimen adduceremus.

NOTÆ.

^a *Lege.*] Papiriâ, aut quâvis aliâ, quæ civibus adversus scæneratores consuleret; ne illi in debitores sævirent, eos ligarent, aut alio modo vexarent.

^b *Corpus liberum.*] Lex fuit duodecim tabularum atrocissima contra perfidiam debitorum, quâ, non tantum illi vinciri, sed etiam in partes secari, ab iis, quibus adjudicati essent, licitum erat. Illam eo fine paraverant, ut ne, perfidiâ debitorum, subsidium pecuniæ mutuatiæ, quo communis hominum vita indiget, inopiæ temporariæ adimeretur. Quoniam verò sævitia ista pœnæ non quita est contemni, quemquam dissectum esse antiquitus, Gellius testatur, se nec legisse, nec audivisse: hinc factum ut situ & senio, tum etiam legibus subsequen-
tibus, de istâ acerbitate detractum fuerit. Ligari corpus debitorum non pariter in desuetudinem abiit; nam pro moribus & temporibus reipublicæ, plebem hâc de re conquestam esse, cum ex aliis locis, tum ex hâc Manlii epistolâ omnino conspiciamus.

^c *Opitulati sunt.*] Fœnus cum pro libitu non semel auctum fuisset, aliquando etiam

tribunitiâ rogatione diminutum est adeò, ut non tantum ex unciario, quod cautum fuerat duodecim tabulis, semunciarium, in singulos menses, factum sit, sed omnino lege L. Genutii tribuni plebis sublatum.

^d *Ære.*] Hic per æs nonnulli æs commune, seu ærarium, intelligunt; atque arbitrantur ex publicis pecuniis expedita fuisse nomina hominum privatorum; quod ut firment, aliquid simile ex Livio, multò antè tamen actum, proferunt. At certè, cum de istâ nostrâ solutione nullum vestigium, quod quidem sciam, aut ab illis indicetur, uspiam appareat; non modò de re ipsâ dubius hæreo, sed ut ut maximè vera esset, eam Manlii verbis significari non equidem arbitratus fuero. Potius est ut credam, hoc in loco, quamvis obscure, illud indicari tamen quod præstitit Valerius Flaccus in Marii locum suffectus, qui, ut refert Paterculus lib. 2. turpissimæ legis autor fuit, quâ creditoribus quadrantem solvi jussit. Si enim verum est, uti quidem libentissimè credo, quod alicubi testatur Lambinus in commentariis ad Horatium, se sestertium vidisse argenteum V. signatum,

solutum est. Sæpe ipsa plebes, aut dominandi studio permota, aut superbiâ magistratuum armata, ^a à patribus secessit. At nos non imperium, neque divitias petimus, quarum rerum causâ, bella, atque certamina omnia inter mortalis sunt; sed libertatem, quam nemo ^b bonus, nisi cum animâ simul, amittit. Te, atque senatum obtestamur, ^c consulatis miseris civibus, legis præsidium, quod iniquitas prætoris eripuit, restituatis; neve nobis eam necessitudinem imponatis, ut quæramus, quonam modo, maxumè ûlti sanguinem nostrum, pereamus.

Ad hæc, Q. Marcius respondit, si quid ab senatu petere vellent, ab armis discedant, Romam supplices profiscantur: ^d eâ misericordiâ atque mansuetudine senatum, populumque Romanum semper fuisse, ut nemo unquam ab eo frustrâ auxilium petiverit. At Catilina ^e ex itinere plerisque ^f consularibus, præterea optumo cuique literas mittit: se falsis ^g criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit, fortunæ cedere, ^h Massiliam in exilium proficisci; non ⁱ quòd sibi tanti sceleris conscius esset, sed uti respublica quieta foret, neve ex suâ contentione seditio oriretur. Ab his longè diversas literas Q. Catulus in senatu recitavit; quas sibi ^j nomine Catilinæ redditas dicebat. Earum ^k exemplum infra scriptum est.

INTERPRETATIO.

^a Dicit, *senatui & populo Romano talem misericordiam atque mansuetudinem semper fuisse, ut, &c.*

^b Dicit *se circumventum falsis*

criminibus & accusationibus, cedere fortunæ.

^c Non ideo quòd sibi conscius esset tanti sceleris.

NOTÆ.

signatum, id est, ut ille exponit, valore quinque assium; nullus dubito quin ad illud respexerit Manlius, cum *as* qui æreus est, ne quidem quartam partem faciat sestertii, qui argenteus fuit, idque tam egregiè ad ejus scopum pertineat. Atque ita tempora optimè convenient, & verè dixerit Manlius *memoriâ vestrâ*, cum antea viderimus superstites Syllanos milites, Valerium in Marii locum subrogatum, nec quemquam lateat Syllam & Marium coævus fuisse.

^a *A patribus.*] A senatu & potentioribus; quod quidem ter aut quater factum fuisse legimus, seu libertatem, seu pudicitiam, seu natalium dignitatem, seu honorum decora & insignia populus vindicaverit; ut loquitur Florus.

^b *Bonus.*] Id est, *cordatus*.

^c *Consulatis.*] Id est, *eorum rationem habetis, ipsis prospiciatis & ruinam avertatis.*

^d *Ex itinere.*] Postquam Româ discesserat; ex locis ubi commorabatur.

^e *Consularibus.*] Illis, qui consulatum gesserant, ideo scripsit Catilina, quòd major eorum in senatu auctoritas esset, primique sententiam suam dicerent.

^f *Massiliam.*] Urbs & Galliæ Narbonensis maritima, quæ & antiquissima; à profugis ex Ioniâ Phocensibus condita. Hodie *Marseille*.

^g *Nomine.*] Gall. *De la part*.

^h *Exemplum.*] Gall. *La copie*. Atque ipsius Catilinæ propria esse verba arbitror, cujus ut mens, ita stylus perplexus est.

L. Catilina Q. Catulo S. ^a Egregia tua fides, re cognita, ^b grata mihi, ^c magnis in meis periculis, ^d fiduciam commendationi ^e meae tribuit. ^f Quamobrem defensionem in ^g consilio novo ^h non statui parare: satisfactionem ex nullâ conscientia de culpâ proponere decrevi: ⁱ quæ mediûs ^k fidiûs licet vera mecum recognoscas. Injuriis, contumeliisque concitatus, quod, fructu laboris industriæque meae privatus, ^l statum dignitatis non obtinebam, publicam miserorum causam pro meâ consuetudine sus-

N O T A.

^a Egregia.] Id est, excellens, cuique vix similis reperiatur.

^b Grata.] Id est, jucunda; sed istud ita intelligendum esse, ut grati animi testificationem involvat. Gall. diceremus *Dont je vous suis obligé.*

^c Magnis.] Catuli enim gratiâ fultus maximè, cum incesti cum Fabiâ virgine Vestali accusatus esset, iudicium effugit.

^d Fiduciam.] Id est, facit ut confidam, tibi commendans meas fortunas.

^e Meae.] Id est, quâ ego fortunas meas tibi committo.

^f Quamobrem.] Locum maximè difficilem nobis fecit mens Catilinæ scelerata & perturbata, cui insuper tenebras offuderunt variae eodem congestæ commentationes. Quidam istud quamobrem ad præcedentia, alii ad sequentia referunt, idque totum diversè connectunt: prolixus essem, si omnia conarer excutere, adeoque id tantum proferam, quod magis probatum fuerit. Castilioneus ita exponit, *Decrevi proponere satisfactionem ex nullâ conscientia de culpâ, quamobrem non statui parare defensionem in novo consilio.* Id est, decrevi purgare me apud te, cum nullius mihi delicti conscius sim, cur Romæ causam non dixerim, meque defenderim ab inimicorum calumniis. Agnosco equidem hanc expositionem non multum ab ipsis auctoris verbis recedere; at certè vereor ejus ut mentem satis assequatur. Itaque pauculis rem, ut videtur, expedio: *Ob eam rem, et quia tibi confidendum esse experientia didici, ego discessi, nec statui me defendere in senatu denuo convocato. Non enim decrevi me expurgare, aut satisfactionem proponere, cum nullius culpa sim mihi conscius; atque ita esse facile cognoscas, si mecum*

statum et rationes meas velis perlustrare. Pergit porro Catilina, atque figillatim ostendere conatur, illud sibi minimè vitio vertendum esse, quod à senatu maximè reprehendebatur. Dicit fortè aliquis, me particulam negantem ex longinquo in meam explicationem retraxisse; aliquid etiam addidisse: quivis quidlibet objiciet. Unum omnibus respondeo, quorsum iret, aut quid ageret, quem conscientia & lictores insectarentur. Catilinam nescivisse; adeoque opus esse gradus ipsius firmare, quodque minùs exposuit, apertius declarare.

^g Consilio.] Nonnulli per consilium novum ipsam conjurationem intelligunt, quam vocaverit novum consilium, cum antea omnia alia simulasset. Maxime accipi de senatu.

^h Non statui.] Imò contra liberè fateri, quod et acriter persequar, quanquam id mihi crimini vertant, me scilicet, causam miserorum suscepisse.

ⁱ Quæ.] Me scilicet nullius culpæ esse conscium.

^k Fidiûs.] Arbitratur ex Festo doctissimus Vossius *Me-dius-fidiûs* juramentum esse per Herculem Jovis filium; ita ut *dius* positum sit pro Græco *δῖος*, quod *Jovis* significat; & *fidiûs* pro *filius* mutato L. in D, more antiquo; *Me* vero pro Græco *με*, quod est adverbium jurandi. Confirmat eam sententiam ex Varrone & Tertulliano, qui *Dium fidium*, Græcis Herculem esse dicunt. Alii alia, quibus non assentior.

^l Statum.] Id est, ex eo gradu dignitatis, ad quem meâ virtute assurrexeram, dejiciebar. Equidem, cum ille tantâ familiâ, & tantis animis esset, post præturam, non abs re, si bonus fuisset, ad consulatum aspirasset.

cepi: non quin^a æs alienum^b meis nominibus ex possessionibus solvere possem; cum &^c aliis nominibus liberalitas Aureliæ Orestillæ, suis, filiæque copiis persolveret: sed, quod non dignos homines honore honestatos videbam, meque falsâ suspitione^d alienatum esse sentiebam: ^e hoc nomine satis honestas pro meo^f casu spes reliquæ dignitatis conservandæ sum secutus. Plura cum scribere vellem, nunciatum est mihi vim parari, nunc Orestillam tibi commendo, tuæque fidei trado. Eam ab injuriâ defendas, per liberos tuos rogatus. Haveto.

Sed ipse, paucos dies commoratus apud C. Flaminium in agro^g Reatino, dum vicinitatem antea sollicitatam armis exornat, cum fascibus, atque aliis imperii insignibus in castra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta sunt, senatus Catilinam, & Manlium hostes judicat; cæteræ multitudini diem statuit, ante quam liceret^h sine fraude ab armis discedere, ⁱ præter rerumⁱ capitalium condemnatis: præterea, decernit, uti consules^k delectum habeant, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturet, Cicero urbi præsidio sit. Eâ tempestate mihi imperium populi Romani multò maxumè^l miserabile visum est: cui cum ad occasum ab ortu solis^m omnia domita armis parerent, domi otium, atque divitiæ, quæⁿ prima mortales putant, affluerent, fuere tamen cives, qui seque, remque publicam obstinatis animis perditum

INTERPRETATIO.

^a Præscribit diem cæteræ multitudini, ante quam liceret impunè discedere ab armis.

NOTÆ.

^a *Æs alienum.*] Pecuniam mutuo sumptam. Hinc verò satis constat, arma movendi unum & eundem conjuratis fuisse prætextum, violentiam nempe fœneratorum.

^b *Meis nominibus.*] En mon nom; sous mon propre signe.

^c *Aliis nominibus.*] Intelligo de pecuniâ sumptâ à Catilinâ, prædibus & sponsoribus amicis; illud enim ab ipso factum fuisse supra vidimus: atque ita sumendum esse non difficile esset ostendere, si tanti haberetur.

^d *Alienatum.*] Rejectedum. Gall. Disgracié, rendu suspect.

^e *Hoc nomine.*] Id est, Eâ causâ; præsertim verò quod me suspitione falsâ alienatum sentio, postquam Cicero atroci criminatione innocentiam meam ad senatum divexavit.

^f *Pro meo casu.*] Id est, pro eo statu in quo ego sum. Gall. Voilà l'état où je me trouve.

^g *Reatino.*] Reate urbs fuit in Sabinis, Roma prorsus ad septentrionem. *Rieti* vocatur in novis tabulis geographicis.

^h *Præter.*] Adverbium est. Gall. Excepté.

ⁱ *Capitolium.*] Id est, rerum aut criminum, quæ capitis pœnam arcessunt, vel morte mutantur.

^k *Delectum.*] Id est, milites deligerent, & ad militiam conscriberent. Gall. Qu'ils l'assent des troupes.

^l *Miserabile.*] Id est, miseratione dignum. Gall. Non dicas, misérable, sed digne de compassion.

^m *Omnia.*] Hyperbole est, eo, quo volunt autores, sensu intelligenda; ut scilicet, quicumque terras Romani cognoscerent, ex ipso subirent aut venerarentur imperium.

ⁿ *Prima.*] Id est, præcipua & excellentissima.

irent.

irent. Namque, ^a duobus senati decretis, ex tantâ multitudine, neque præmio inductus conjurationem patefecerat, neque ex castris Catilinæ quisquam omnium discesserat. Tanta vis morbi, atque uti tabes plerisque civium animos invaserat. Neque solum illis ^b aliena mens erat, qui consocii conjurationis fuerant, sed omnino cuncta plebes, novarum rerum studio, Catilinæ incepta probabat. Id adeo more suo videbatur facere. Nam semper in civitate, quibus opes nullæ sunt, ^c bonis invident, malos extollunt; vetera odere, nova exoptant; odio suarum rerum mutari omnia student; ^d turbâ, atque seditionibus ^e sine curâ aluntur: quoniam egestas faciliè habetur sine damno. Sed urbana plebes ea verò ^f præceps ierat multis de causis. Primum omnium, qui ubique probro, atque petulantia maxumè præstabant; item alii, ^g per dedecora, patrimoniiis amissis; postremo omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat; hi Romam, sicuti in ^h sentinam, confluxerant. Dein multi, memores Sullanæ victoriæ, quod ex ⁱ gregariis militibus alios senatores videbant; alios ita divites, ut regio victu, atque cultu ætatem agerent; sibi quisque, si in armis foret, ex victoriâ talia sperabat. Præterea juvenus, quæ in agris ^j manuum mercede inopiam toleraverat, ^k privatis atque ^l publicis largitionibus excita, urbanum otium ^m ingrato labori prætulerat. Eos, atque alios ⁿ omnis malum publicum alebat. Quò minus mirandum est, homines egentis, malis moribus, maxumâ spe,

INTERPRETATIO.

^a Aluntur sine curâ inter turbas & seditiones. | ² Quæ toleraverat inopiam fructu laboris sui.

NOTÆ.

^a Duobus.] Prius vidimus, ubi agitur de festiis, postea verò, ubi dies statuitur ante quam sine fraude liceret ab armis discedere.

^b Aliena.] Aversa à bono reipublicæ; alienata.

^c Bonis.] Iis qui in reipublicâ potentes sunt & florentes.

^d Sine curâ.] Rerum suarum scilicet, quia nihil possident: deinde etiam de iis minus sollicitis quæ in usum quotidianum requiruntur; cum hinc inde quælibet, per turbam, rapiant.

^e Præceps.] Cæco impetu ad Catilinam defecerat, & ipsius inceptis favebat.

^f Per dedecora.] Id est, flagitiis. Jam sæpius vidimus Sallustium adverbis non ita libenter uti, sed ea per præpositionem & substantivum exprimere solum esse.

^g Sentinam.] Propriè est sentina pars navis infima, in quam sordes omnes defluunt. Hic metaphoricè sumitur pro improborum receptaculo.

^h Gregariis.] Id est, infimis, quorum laus nulla est.

ⁱ Privatis.] Quæ à privatis hominibus fiebant, ut populi gratiam aucuparentur, & ejus suffragia demererentur.

^k Publicis.] Frumenta enim in populum publicè distribuiebantur: deinde, donationes publicè in ludis à quibusdam magistratibus fiebant.

^l Ingrato.] Id est, ex quò quantum illi vellent non capiebant.

^m Omnis.] Eiusdem generis; supple, quos appellare nihil attinet.

reipublicæ

reipublicæ juxta ac sibi ^a consuluisse. Præterea quorum, victoriâ Syllæ, parentes proscripti, bona erepta, jus libertatis ^b imminutum erat, haud sanè ^c alio animo belli eventum expectabant. Ad hoc, quicumque aliarum, atque senatûs partium erant, conturbari rempublicam ^d quàm minùs valere ipsi, malebant; id adeò ^e malum ^f multos post annos in civitatem reverterat. Nam postquam Cn. Pompeio, & M. Crasso Coss. tribunitia potestas ^g restituta est; homines adolescentes, ^h summam potestatem nacli, quibus ætas, animusque ferox erat, cœpère, senatum criminando, plebem exagitare; dein largiundo, atque pollicitando magis incendere; ita ipsi clari, potentesque fieri. Contra eos summâ ope nitebatur pleraque nobilitas: ⁱ senatus, sub specie, pro suâ magnitudine. Namque uti paucis verum absolvam, ^j per illa tempora quicumque rempublicam agitavêre, honestis ^k nominibus, alii, sicuti jura populi defenderent; pars, quò senatûs auctoritas maxuma foret, bonum publicum simulantes, pro suâ quisque potentia certabant: neque illis modestia, neque modus contentionis erat: utrique victoriam crudeliter exercebant. Sed, postquam Cn. Pompeius ad bellum ^l maritimum, atque ^m Mithridaticum missus est; plebis opes imminutæ, paucorum potentia crevit. Hi magistratus, provincias, aliaque omnia tenere: ipsi ⁿ innoxii, florentes,

INTERPRETATIO.

^a *Quicumque turbaverunt rempublicam illis temporibus, eam turbaverunt honesto prætextu.*

NOTÆ.

^a *Consuluisse.*] Id est, non majorem reipublicæ, quàm suarum rerum curam habuisse: vel, reipublicæ commodum suumque idem fecisse. Gall. *Ne prenoient pas d'autres mesures pour la republique que pour eux.* Confondoient l' intérêt du public avec le leur.

^b *Imminutum.*] Sylla enim proscriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit.

^c *Alio.*] Id est, adeptâ victoriâ se quoque quovis spoliatiuros sperabant.

^d *Quàm minùs.*] Que de perdre la moindre chose de leur crédit.

^e *Malum.*] Dissensiones intellige, quæ, senatui cum populo intercedebant.

^f *Multos.*] Tribunitiam potestatem Sylla antè aliquot annos ita disjecerat, ut tribunis solum & nudum jus intercedendi reliquisset.

^g *Restituta.*] Ab ipso Pompeio, ut populi gratiam promerèretur; cujus facti mox ipsum penituit.

^h *Summam.*] A primâ institutione summa non fuit, quamvis sacro-sancta dicta pote-

tas tribunitia: verùm eò usque progressa, & limites transgressa est, ut convocare senatum, dimittere ab aliis convocatum, tribuni aliquando ausi sint.

ⁱ *Senatus.*] Id est, cum pro senatûs dignitate se certare simularet, pro suâ quisque gloriâ nitebantur.

^k *Nominibus.*] Sic solent homines; vel, quod mali faciunt, occultum habent; vel, palam si audent, virtutis specie & nomine obtrudunt: adeoque per fraudem pleraque conantur & exequuntur.

^l *Maritimum.*] Adversus Cilices, qui etiam à Mithridate sustentabantur. Hoc bellum *piraticum* vocatur in Flori. titulis.

^m *Mithridaticum.*] Mithridates rex fuit Ponti, in Asiâ, qui longum & grave bellum adversus Romanos sustentavit.

ⁿ *Innoxii.*] Passivè, quibus nemo nocere audebat: nam *innoxius*, activè etiam dicitur pro eo, qui nemini nocet.

sine metu ætatem agere, cæterosque ^a judiciis terrere, ^b quò plebem in magistratu placidiùs tractarent. Sed ubi primùm ^c dubiis rebus novandis spes oblata est, vetus ^d certamen animos eorum arrexit, quòd si ^e primò prælio Catilina superior, aut æquâ manu, discessisset, profectò magnâ clades, atque calamitas rempublicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius eâ uti licuisset; quin defessis & exsanguibus, ^f qui plùs possent, imperium atque libertatem extorqueret. Fuere ^g tamen extra conjurationem complures, qui ad Catilinam initio profecti sunt. In his erat Fulvius, senatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari ^h jussit. Iisdem temporibus Romæ Lentulus, sicuti Catilina præceperat, quoscumque moribus, aut ⁱ fortunâ, novis rebus idoneos credebatur, aut per se, aut per alios, sollicitabat; neque solùm cives, sed cujuscunque modi genus hominum, quod modò usui bello foret. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos ^k Allobrogum ^l requirat; eosque, si possit, impellat ad societatem belli: existumans, ^m publicè, privatimque ære alieno oppressos, præterea quòd naturâ gens Gallica bellicosa esset, facilè ad tale consilium adduci possè. Umbrenus, quòd in Galliâ negotiatus erat, plerisque principibus civitatum notus erat, atque eos noverat: itaque sine morâ, ubi primùm legatos in foro conspexit, percunctatus pauca de statu civitatis, & quasi dolens ejus ⁿ casum, requirere cœpit, quem exitum tantis mails sperarent. Postquam

N O T Æ.

^a *Judiciis.*] *Condemnationibus aut certè earum periculo.*

^b *Quò plebem.*] Locus obscurus. Sic intelligo. Pauci, qui omnia ad libitum inflectebant. Tribunos præsertim, judiciis & condemnationibus terrebant, ut ne illi plebem exagitarent, sed eam placidam & obsequentem efficerent.

^c *Dubiis.*] *Seditionibus*, quibus respublica in dubio & discrimine ponitur, quibusque pro imperio ita certatur, ut penès quos futurum sit, lateat.

^d *Certamen.*] Quos patricios inter & plebem per tribunos intercedebat.

^e *Primo.*] Cave hinc concludas sæpius cum Catilinâ prælium commissum esse: semel enim & in perpetuum armis cum ipso certatum est. Dicit tantùm, maximum futurum periculum, si superior, aut æquâ manu discessisset; quia scilicet plurimi ad ipsum confugissent.

^f *Qui plus possent.*] Tertius aliquis ex republicâ, Crassus fortè, Pompeius, Cæsar: nisi insuper tantam fuisse pestem Sallustius

arbitratus est, ut etiam per hanc conjurationem, exhausta respublica, nudum regibus & exteris hostibus latus porrigeret.

^g *Tamen.*] Transitio est.

^h *Jussit.*] Patriâ potestate, quæ antiquis temporibus maxima erat in filios, ut major esset quàm in servos: tametsi postea de rigore tanto eò usque detractum est, ut patres filios contumaces judici, qui ferè ex eorum præscripto pœnas infligeret, offerrent.

ⁱ *Fortunâ.*] Adversâ scilicet & duriorè.

^k *Allobrogum.*] Populi erant lacùs Lemani accolæ & Rhodani. *Les Savoyards, les Dauphinois, & les Bressans.*

^l *Requirat.*] Id est, *quærat sedulò, & ad belli societatem adducat.* Gall. *Qu' il les cherchât soigneusement, et qu' il tachât de les gagner.*

^m *Publicè.*] Propter tributa & vectigalia, quæ Romanis victoribus persolvebant.

ⁿ *Casum.*] Quòd ita scilicet, magistratuum avaritiâ opprimerentur. Gall. *Plaignant leur malheur.*

illos videt queri de avaritiâ magistratum, accusare senatum, quòd in eo auxilii nihil esset; miseris suis remedium mortem expectare: *At ego, inquit, vobis, si modo viri esse vultis, rationem ostendam, quâ tanta mala ista effugiatis.* Hæc ubi dixit, Allobroges, in spem maxumam adducti, Umbrenum orare, uti sui miseretur: nihil tam asperum, neque tam difficile esse, quod non cupidissimè facturi essent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quòd foro propinqua erat, neque aliena consilii, propter Semproniam. Nam tum Brutus ab Româ aberat. Præterea Gabinium arcessit, quò major auctoritas sermoni inesset. Eo præsentem conjurationem aperit, nominat socios, præterea multos cujusque generis ^a innoxios; quò legatis animus amplior esset: dein eos, pollicitus operam suam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incertum habuere, quidnam consilii caperent. In ^b alterâ parte erat æs alienum, studium belli, magna merces in spe victoriæ: at in ^c alterâ ^d majores opes, tuta consilia, pro incertâ spe certa præmia. Hæc illis ^e volventibus, tandem vicit ^e fortuna reip. Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus ^f patrocínio civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt. Cicero per Sangam, consilio cognito, legatis præcipit, ut studium ^g conjurationis vehementer simulent; ^h cæteros adeant: bene polliceantur, dentque operam, ut eos quàm maxumè manifestos habeant. Iisdem ferè temporibus, in Galliâ ⁱ citeriore, atque ulteriore, item in agro Piceno, ^j Bruttio, Apuliâ, ^k motus erat. Namque illi, quos antè Catilina ^l dimiserat, inconsultè, ac veluti per dementiam cuncta ^m simul agere: nocturnis consiliis, armorum atque telorum portationibus, festinando,

INTERPRETATIO.

¹ *Cùm hæc illi animo reputarent.* | *mulent se ad conjurationem propensos esse.*
² *Legatis præcipit ut maximè si-*

NOTÆ.

^a *Innoxios.] Viros bonos, qui conjurationis conscii non erant.* Atque ideo eos nominabant conjurati, ut in validissimas partes confugere se Allobroges crederent.

^b *Alterâ.] Si nimirum, à conjuratorum partibus starent, credere enim erat se ære alieno, per eos victores, liberatum iri, &c.*

^c *Alterâ.] Si Romanis fidem servarent.*

^d *Majores opes.] In fide permanendum esse hæ rationes suadebant; potentia maxima reipublicæ, (neque enim plurimos videbant inter conjuratos, qui multum valerent) tuta consilia, &c.*

^e *Fortuna.] Urbis genius, qui Romæ publicè colebatur.*

^f *Patrocínio.] Romæ habebant singulæ civitates suos patronos, in quorum clientelâ essent; per quos etiam negotia sua curarent.*

^g *Cæteros.] Conjuratos scilicet.*

^h *Citeriore.] Ea est quæ Italiæ proxima, ulterior quæ trans Alpes.*

ⁱ *Bruttio.] Calabria est inferior, in Italiæ extremo angulo orientali, ad meridiem.*

^k *Motus.] Bellicus scilicet. Des solémeurs.*

^l *Dimiserat.] In diversas partes miserat, qui sibi socios adjungerent.*

^m *Simul.] Prudentibus, contra, omnia a divisa sunt temporibus.*

agitando omnia, plùs timoris, quàm periculi effecerant. Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex ^a S. C. causâ cognitâ, in vincula conjecerat; item in citeriore Galliâ C. Muræna, qui ei provinciæ legatus præerat. At Romæ Lentulus cum cæteris, qui principes conjurationis erat, paratis, uti videbatur, magnis copiis, constituerat, uti, cùm Catilina in agrum Fæsulæ cum exercitu venisset, L. Bestia tribunus plebis, concione habitâ, quereretur de ^b actionibus Ciceronis, bellicque gravissimæ ^c invidiam optumæ consuli imponeret: eo signo, proxumâ nocte cætera multitudo conjurationis suum quisque negotium exsequeretur. Sed ea ^d divisa hoc modo dicebantur: Statilius, & Gabinus uti, cum magnâ manu, duodecim simul opportuna loca urbis incenderent; ^e quò, tumultu, facilior aditus ad consulem, cæterosque, quibus insidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam obsideret, eumque vi aggrediretur; alius autem alium: sed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat, parentes interficerent: simul, cæde, & incendio perculsis omnibus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus semper querebatur de ignaviâ sociorum; illos dubitando, & dies ^e prolatando, magnas opportunitates corrumpere: factò, non consulto, in tali periculo opus esse: seque, si pauci adjuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum. Naturâ ferox, vehemens, manu promptus ^f erat: maxumum bonum in celeritate putabat. ^g Sed Allobroges, ex præcepto Ciceronis, ^h per Gabinium, cæteros conveniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio postulant jusjurandum, quod ⁱ signatum ad cives perferant: aliter haud facilè eos ad tantum negotium impelli posse. Cæteri nihil suspicantes ^k dant: Cassius semet ^l eò brevi venturum pollicetur, ac paulò ante legatos ex urbe proficiscitur. Len-

I N T E R P R E T A T I O.

^a *Ut per tumultum aditus esset facilior ad consulem & reliquos quibus insidiæ parabantur.*

N O T Æ.

^a S. C.] *Senatus-consulte*; ita enim maxime legere, quàm, ut habent alii, *ex sociis*, quod in vectum ex compendiariâ scribendi ratione. Si tamen retineas *ex sociis*, intellige quosdam ex illis nebulonibus, festinatione suâ deprehensos, conjurationem & socios manifestos fecisse.

^b Actionibus.] *De querelis adversus conjuratos in senatu habitis.* Gall. *Des procédures.*

^c Invidiam.] Ita ut ille, querimoniis suis, belli auctor videretur.

^d Divisa. Id est, *Unusquisque sibi hoc aut illud exequendum receperat.*

^e Prolatando.] *En tirant de longue; en differant.*

^f Erat.] *Mallet hoc verbum abesset.*

^g Sed.] *Transitio est.*

^h Per Gabinium. Legatos ille ad conjuratos introducebat.

ⁱ Signatum.] *Signum seu sigillum apposuerunt. Signatum; Cacheté.*

^k Dant.] *Jusjurandum, scilicet, signo confirmatum.*

^l Eò.] *Ad Allobroges. Cautus hac in parte fuit.*

tulus cum his T. Vulturium quemdam ^a Crotoniensem mittit, ut Allobroges, prius quàm domum pergerent, cum Catilinâ, datâ atque acceptâ fide, ^b societatem confirmarent. Ipse Vulturio literas ad Catilinam dat, quarum ^c exemplum infrâ scriptum est :

Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac cogites, in quantâ calamitate sis, & memineris, te virum esse : consideres quid tuæ ^d rationes postulent ; auxilium petas ab omnibus, etiam ab ^e infimis.

Ad hoc, ^f mandata verbis dat : cùm ab senatu hostis judicatus sit, quo consilio ^g servitia repudiet : in urbe parata esse, quæ jusserit : ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis, constitutâ nocte, quâ proficiscerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, & C. Pomptino prætoribus imperat, ut in ponte ^h Mulvio, per insidias, Allobrogum ⁱ comitatus deprehendant : rem omnem aperit, cujus gratiâ mittebantur : cætera, uti factò opus sit, ^j ita agant. Homines ^k militares, sine tumultu ^l præsidii collocatis, sicuti præceptum erat, occultè pontem obsident. Postquam ad id loci legati cum Vulturio venêre, simul ^m utrimque clamor exortus est : Galli, citò cognito consilio, sine morâ prætoribus se tradunt. Vulturius primò, cohortatus cæteros, gladio se à multitudine defendit ; dein, ubi à legatis desertus est, multa prius de salute suâ Pomptinum obtestatus, quòd ei notus erat ; postremò timidus, ac ⁿ vitæ diffidens, velut hostibus, sese præto-

INTERPRETATIO.

^a Præterea verbis imperat, ut | *rejiciat, cùm hostis à Senatu judi-*
dicat Catilinæ, quâ causâ servos | *catus sit.*

NOTÆ.

^a Crotoniensem.] Duæ fuerunt urbes in Italiâ, Croton, aut Crotona, nominatæ, altera in extremâ Calabriâ ad ortum, altera in Umbriâ.

^b Societatem.] Fædus conjunctionis.

^c Exemplum.] Fortè verba non sunt eadem, sed sensus. Ausam præbet dubitandi, quòd paulò aliter hæc & similia à Cicerone referuntur in Catilinam : Illumque adeò, si penitus de hac conjuratione tibi compertum esse cupis, adibis.

^d Rationes.] Ex Cicerone vim vocis istius cognosces : Ita vero illam reddit, *Cogita quem in locum sis progressus, & vide quid jam tibi sit necesse.* Gallicè, *Les mesures que vous avez prises, l'état de vos affaires.*

^e Infimis.] Servis.

^f Mandata.] Quæ perferret ad Catilinam, Gall. *Il lui recommanda de lui dire de bouche.*

^g Mulvio.] Vocatur hodie *ponte molle*. Distat ab urbe duobus millibus passuum, plùs minùs.

^h Comitatus.] Omnes eos qui Allobroges comitarentur.

ⁱ Ita agant.] Imperat ut pro re natâ consilium capiant. *Qu' ils priissent leurs mesures selon qu' ils le jugeroient à propos.*

^k Militares.] Ejusmodi expeditionibus assueti.

^l Præsidii.] In villas proximas bipartiti sunt, referente Cicerone, qui Vulturio insidias fecerunt ; ut Tiberis inter eos, & pons interesset.

^m Utrunque.] Scilicet statim cognovit Vulturius, dolos & insidias subesse.

ⁿ Vitæ diffidens.] Timens ne in loco interficeretur.

ribus dedit. Quibus rebus confectis, omnia properè per nuncios consuli declarantur. At illum ingens cura atque lætitia simul occupavere. Lætabatur intelligens, conjuratione patefactâ, civitatem periculis ereptam esse. Porro autem anxius erat, in maximo scelere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset: ¹ poenam illorum sibi ² oneri, impunitatem perdundæ reipublicæ fore. Igitur ³ confirmato animo, vocari ad sese jubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Ceparium ⁴ Tarracinensem, qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parabat. Cæteri sine morâ veniunt. Ceparius, paulò antè domo egressus, cognito ⁵ indicio, ex urbe profugerat. Consul Lentulum, quod prætor erat, ⁶ ipse manu tenens, in senatum perducit; reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ venire jubet. Eò senatum advocat, magnâque frequentiâ ejus ⁷ ordinis Vulturium ⁸ cum legatis introducit: Flaccum prætorem scrinium cum literis, quas à legatis acceperat, eodè adferre jubet. Vulturius interrogatus ⁹ de itinere, de literis, postremò quid, ¹⁰ aut quâ de ¹¹ causâ, consilii habuisset; primò fingere alia omnia, dissimulare de conjuratione; post, ubi ¹² fide publicâ dicere jussus est, omnia, uti gesta erant, aperit: se paucis antè diebus à Gabinio, & Cepario socium ascitum: nihil ampliùs scire, quàm legatos: tantummodo audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Ser. Sullam, L. Vargunteium, multos præterea in eâ conjuratione esse. Eadem Galli fatentur: at Lentulum dissimulantem ¹³ coarguunt, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat, ex libris ¹⁴ Sibyllinis, regnum Romæ tribus

I N T E R P R E T A T I O.

¹ Cogitabat supplicium illorum futurum sibi oneri, impunitatem perdendæ reipublicæ.

² Consul ipse tenens Lentulum manu, quia prætor erat, eum deducit in senatum.

³ Vulturius interrogatus de iti-

nere, de literis, postremò quid consilii habuisset, aut quâ de causâ illud cepisset, primò cœpit fingere alia omnia.

⁴ At convincunt Lentulum dissimulantem, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat.

N O T Æ.

^a Oneri.] Quemadmodum fuit, nam ideo postea in exilium actus est.

^b Confirmato.] Ad id corroborato, ut conjurati punirentur.

^c Tarracinensem.] Tarracina urbs est Volscorum maritima, ab urbe Româ ad ortum.

^d Indicium.] Ayant decouvert la trame: Ayant vu le vent de ce que l'on faisoit.

^e Ordinis.] Senatorii, scilicet: Gall. L'Assemblée étant fort complète.

^f Cum legatis.] Allobrogum, scilicet, Cicero dicit non introductos fuisse eos unâ cum Vulturio.

^g De itinere.] Quod iret, cur noctu: mo-

net enim Cicero sub vesperam missos fuisse, qui eum cum cæteris deprehenderunt.

^h Causâ.] Quamobrem nefaria consilia contra rempublicam cepisset.

ⁱ Fide publicâ.] Id est, impunitate promissâ, si verum diceret.

^k Sibyllinis.] Fuerunt Sibyllæ virgines fatidicæ, quarum una, quæ Erythrea dicta est, ab origine, urbe scilicet Erythris, in Ioniâ, & Cumanâ, ab habitatione urbis in Campaniâ, quæ dicitur Cumæ, libros tres Tarquinio obtulit, quorum auctoritas tanquam divinitus missorum oraculorum, apud Romanos sacrosancta fuit.

^a Corneliis portendi : Cinna, atque Sullam ante ; se tertium esse, cui ^b fatum foret urbis potiri : præterea, ab ^c incenso Capitolio illum esse vigesimum annum, quem sæpe ex prodigiis ^d haruspices respondissent bello civili cruentum fore. Igitur, perlectis literis, cum prius omnes signa sua cognovissent, senatus decernit, ut, ^e abdicato magistratu, Lentulus, itemque cæteri, in ^f liberis custodiis habeantur. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum ^g ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæsari, Gabinius M. Crasso, Ceparius (nam is paulò antè ex fugâ retractus erat) Cn. Terentio senatori traduntur. Interea plebes, conjuratione patefactâ, quæ primò cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutatâ mente, Catilinæ consilia execrari, Ciceronem ad cælum tollere ; velut ex servitute erepta, gaudium atque ^h lætitiâ agitabat. Namque alia belli facinora ⁱ prædæ magis, quàm detrimento fore ; incendium verò crudele, immoderatum, ac sibi maxumè calamitosum putabat ; quippe cui omnes copiæ in ⁱ usu quotidiano, & cultu corporis erant. Post eum diem quidam L. Tarquinius ad senatum adductus erat, quem, ad Catilinam proficiscentem, ex itinere retractum aiebant. Is, cum se diceret de conjuratione indicaturum, si fides publica data esset, jussus à consule, quæ sciret, edicere, eadem ferè, quæ Vulturcius, de paratis incendiis, de cæde bonorum, de itinere hostium, senatum edocet : præterea, se missum à M. Crasso, ^k qui Catilinæ nunciaret, ne eum Lentulus, & Cethegus, aliique ex conjuratione deprehensi terrerent ; eoque magis properaret ad urbem accedere, quo & ^l cæterorum animos reficeret, & illi faciliùs è periculo eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Crassum nominavit, hominem nobilem, maximis divitiis, summâ potentiâ ; alii rem incredibilem rati ; pars, tametsi verum existimabant, ta-

INTERPRETATIO.

ⁱ Namque plebes putabat alia belli facinora fore magis prædæ quàm detrimento.

NOTÆ.

^a Corneliis.] Id est, tribus hominibus, qui ex clarissimâ Corneliarum gente essent oriundi.

^b Fatum.] *A qui la destinée promettoit ! Empire.* Fati verò nomine indeclinabilis intelligitur series, & rerum concatenatio.

^c Incenso.] Primò : nam ter templum illud incendio eversum est.

^d Haruspices.] Illi erant, qui ex inspectis harugis, sive hostiis, futura prædicebant.

^e Abdicato.] Ante tempus deposito.

^f Liberis.] Liberis custodiis detinetur, qui non in publicum carcerem detruditur, sed quipiam asservandus reus committitur.

^g Ædilis.] Magistratus erant Ædiles, qui ædificia curabant, & ludos solemnes itemque annonam, ut liquet ex Cicerone.

^h Lætitiâ.] Addit ad gaudium, quòd corporis gestu demonstratur.

ⁱ Usu.] Id est, in iis rebus, quarum usus erat quotidianus ; quibusque carere non poterant. Ideo plebi incendium crudele visum est.

^k Qui.] Pro. ut. Optimè.

^l Cæterorum.] Ut conjuratis, iis, scilicet, qui deprehensi non erant, animum relevaret.

men, quia in tali tempore tanta vis hominis magis leniunda, quàm¹ exagitanda, videbatur, plerique Crasso ex negotiis privatis obnoxii, conclamant, indicem falsum esse; deque eâ re postulant uti² referatur. Itaque, Cicerone^a consulente, ^b frequens senatus decernit, Tarquinii indicium falsum videri, eumq; in vinculis retinendum; neq; amplius potestatem^c faciundam, nisi de eo indicaret, cujus consilio tantam rem esset mentitus. Erant eo tempore, qui existimarent, indicium illud à P. Autronio machinatum, quò facilius, ³ appellato Crasso, ^d per societatem periculi reliquos illius potentiâ tegeret. Alii Tarquinium à Cicerone^e immissum aiebant, ne Crassus, more suo, suscepto malorum patrocínio, remp. conturbaret. Ipsum Crassum ego postea prædicantem audiui, tantam illam contumeliam sibi ab Cicerone impositam. Sed iisdem temporibus Q. ^f Catulus, & C. ^g Piso neque gratiâ, neque precibus, neque pretio Ciceronem impellere quivêre, uti per Allobroges, aut alium indicem C. ^h Cæsar falso nominaretur. Nam uterque cum illo graves inimicitias exercebant: Piso, ⁱ oppugnatus in judicio repetundarum, propter cujusdam ^k Transpadani supplicium injustum; Catulus ex petitione ^l pontificatûs odio incensus, quòd, extremâ ætate, maximis honoribus usus, ab ^m adolescentulo Cæsare ⁿ victus discesserat.

INTERPRETATIO.

¹ Quia tanta potentia illius hominis videbatur magis mulcenda, quàm irritanda.

² Postulant, ut de eo sermo habeatur denuò in Senatu.

³ Ut, Crasso inter conjuratos recensito, potentia illius tegeret reliquos, cum ipse in idem periculum adductus esset.

NOTÆ.

^a Consulente.] *Président, & recueillant les voix.*

^b Frequens.] Illud est, quod suprà dixit, magna frequentia ejus ordinis.

^c Faciundam.] Ulteriùs, scilicet, loquendi in Senatu, aut quicquam de conjuratione dicendi.

^d Per societatem.] Ut cùm ille, eodem supplicio multandus potentiâ suâ evaderet, cæteri, qui in eodem essent reatu, damnari non possent.

^e Immissum.] Delegatum. Gall. *Atitré, Aposté.*

^f Catulus.] Hic ille fuit, omnium confessione princeps Senatûs; cui, cùm bellum maritimum Pompeio committendum, dehortaretur, addidissetque, *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?* Succlamavit universa concio, *Te Quinte Catule.*

^g Piso.] Hic est quem Cicero defendit: Consul fuit cum Glabrione, deinde Galliam

administravit, ubi Transpadanum, de quo nunc agitur, morte affecit.

^h Cæsar.] Julius est, primus Imperatorum.

ⁱ Oppugnatus.] Accusationem intentaverat Cæsar contra ipsum.

^k Transpadani.] Padus fluvius est in Italiæ parte supremâ, quam Galliæ veteres accensebant. Transpadanus est qui trans Padum habitat, Romæ habitâ ratione.

^l Pontificatus.] In maximo fuit honore apud Romanos Pontificum dignitas, præsertim verò Pontificis maximi, de quâ nunc agitur.

^m Adolescentulo.] Nato tamen 35, aut 36 annos circiter. Ut verò te minùs moveat hæc appellatio, à te velim observari, isthuc dictum esse cum comparatione ad ætatem Catuli, & quodammodo ex ipsius personâ.

ⁿ Victus.] A Pontificatu exclusus,

Res autem ^a opportuna videbatur, quòd is, ^b privatim, egregiâ liberalitate ; publicè, maxumis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed ubi consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi ^c singillatim circumeundo, atque ementiendo quæ se ex Vulturio, aut Allobrogibus audisse dicerent ; magnam illi invidiam conflaverant : usque adeò, uti nonnulli equites R. qui, præsidii causâ, cum telis erant circum ædem Concordiæ ; seu periculi magnitudine, seu animi ^d mobilitate impulsî, quòd studium suum in remp. clarius esset ; egredienti ex senatu Cæsari gladio minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & T. Vulturio, ^e comprobato eorum indicio, præmia decernuntur : liberti, & pauci ex clientibus Lentuli, diversis ^e itineribus, opifices, atque servitia in vicis ad eum eripiendum sollicitabant : partim exquirebant ^f duces multitudinum ^g qui pretio rempub. vexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios ^h familiam, atque liberos suos, lectos, & exercitatos in audaciam, orabat, uti grege facto, cum telis ad sese irrumperent. Consul, ubi ea parari cognovit, dispositis præsidiiis, uti res atque tempus monebat, convocato senatu refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant. Sed eos paulò antè frequens senatus judicaverat contra remp. fecisse. Tum D. Junius Silanus, primus sententiam rogatus, quòd eo tempore consul designatus erat, de his qui in custodiis tenebantur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, qui deprehensi forent, supplicium sumendum decreverat : isque postea permotus oratione C. Cæsaris, ^h pedibus in sententiam Ti. Neronis iturum se dixerat ; quòd de eâ re, ⁱ præsidiiis additis, referendum censuerat. Sed Cæsar, ubi ad eum ventum est, rogatus sententiam à consule, ^k hujuscemodi verba locutus est :

INTERPRETATIO.

^g *Indicio eorum pro vero recognito.*

NOTÆ.

^a *Opportuna.]* Id est, conjurasse Cæsarem facile erat creditu. Gall. *La chose paroît plausible ; vrai-semblable.*

^b *Privatim.]* Par une dépense magnifique dans sa maison.

^c *Singillatim.]* Les uns d'un côté, les autres d'un autre.

^d *Mobilitate.]* Legerité de jeunes gens. Hos alicubi Cicero insigniter, & prope tanquam Catilinæ socios notat.

^e *Itineribus.]* Id est, hic & illuc omnibus modis conabantur quosvis ad patronum eripiendum incitare.

^f *Duces multitudinum.]* Illi sunt qui otiosis nebulonibus, quales plurimi sunt in magnis urbibus, imperant, quia ipsi ad omnem

nequitiam maxime sunt exercitati.

^g *Familiam.]* Id est, omnes suos servos.

^h *Pedibus.]* Quandoque hoc modo sententiam suam aperiebant : Cum ex Senatoribus aliquis suam dixisset, quibus ea probabatur, illi in eundem locum cum ipso discebant : atque ea ratio vocabatur, *Per discessionem.*

ⁱ *Præsidiiis.]* Custodum numero circa eorum domos adaucto, quibus Lentulus & reliqui commissi fuerant : Itemque urbe vigiliis bene firmatâ.

^k *Hujuscemodi.]* Neque enim iisdem omnino verbis Cæsar usus est ; sed in hunc sensum orationem habuit.

Omnis homines, P. C. qui de rebus ^a dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile animus verum providet, ubi illa officiant: neque quisquam omnium lubidini simul ^{et} ⁱ usui paruit. Ubi intenderis ingenium, valet. Si lubido possidet, ^b ea dominatur: animus nihil valet. Magna mihi copia est memorandi P. C. qui reges, aut qui populi, ira, aut misericordia impuls, male consuluerint: sed ea malo dicere, quæ majores nostri contra lubidinem animi sui, rectè atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum rege ^c Perse gessimus, ^d Rhodiorum civitas, magna, atque magnifica, quæ populi R. opibus ^e creverat, infida, atque adversa nobis fuit: sed postquam, bello ^f confecto, de Rhodiis consultum est, majores nostri, ne quis ^g divitiarum magis, quàm injuriæ bellum inceptum diceret, impunitos eos dimisere. Item bellis ^h Punicis omnibus, cum sæpè Carthaginenses ^{et} in pace, ^{et} per inducias multa ⁱ nefanda facinora fecissent; numquam ipsi per occasionem talia fecere: magis, quod se dignum foret, quàm quod in illos jure fieri posset, quærebant. Hoc item vobis providendum est, P. C. ne ^k plus valeat apud vos P. Lentuli, ^{et} cæterorum scelus, quàm vestra dignitas; neu magis iræ vestræ, quàm famæ, consulatis. Nam si digna poena pro factis eorum reperitur, ^l novum consilium approbo: sin magnitudo sceleris omnium ^m ingenia exsuperat, ⁿ iis utendum censeo, quæ legibus comparata sunt. Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt, ^o compositè atque magnificè, casum

INTERPRETATIO.

^a Neque quisquam omnium simul fecit ea quæ lubido, ^{et} ea quæ utilitas suasit,

NOTÆ.

^a Dubiis.] Delicates ^{et} difficiles.

^b Ea dominatur.] Istud opus esset oculis semper obversari.

^c Perse.] Macedonum rex fuit ultimus Perses, seu Perseus, filius Philippi, à P. Æmilio in triumphum ductus.

^d Rhodiorum.] Rhodus insula est maris Mediterranei, Soli olim sacra, ubi & ejus fuit Colossus. Sita est ad angulum minoris Asiæ Occidentalem.

^e Creverat.] Rhodii Romanis auxilio bello Syriaco adversus Antiochum fuerant; quo devicto, illis quædam civitates de ejus regno Pop. Romanus concessit.

^f Confecto.] Rege Perse debellato.

^g Divitiarum.] Causa supple, Ne quis crederet magis inceptum bellum desiderio divitiarum, quàm ulciscendæ injuriæ.

^h Punicis.] Adversus Carthaginenses, qui & Pœni dicti sunt.

ⁱ Nefando.] Cum, verbi gratiâ, Cornelio Asiæ consuli & legato, catenas injecerunt.

^k Plus valeat.] Id est, prospiciendum est, ne dum plus æquo in poenâ conjuratis pro merito infligendâ, attenti eritis, minus quid vobis dignum sit videatis.

^l Novum.] Ut, scilicet, conjurati, contra morem & leges, eâ causâ paratas, morte multentur.

^m Ingenia.] Ita ut poena non possit satis gravis excogitari.

ⁿ Iis.] Exilio, aut Carcere.

^o Compositè.] Istud invidiosè dictum. Gall. diceremus, Ils ont fait paroître leur bel esprit à, ^{et} c. Ils nous ont fait de beaux discours touchant, ^{et} c.

reipub-

reipublicæ miserati sunt, quæ belli sævitia esset; quæ victis acciderent; enumeravêre: rapi virgines, pueros; divelli liberos à parentum complexu; matres familiarum pati, quæ victoribus collibuissent; fana, atque domos expoliari; cædem, incendia fieri; postremò armis, cadaveribus, cruore, atque luctu, omnia compleri. Sed, per Deos immortalis, quò illa oratio pertinuit? An, uti vos infestos conjurationi faceret? ^a Scilicet, quem res tanta, atque tam atrox, non permovit; eum oratio accendit! Non ^b ita est: neque cuiquam mortalium injuriæ suæ parvæ videntur: multi eas ^c gravius æquo habuêre. Sed ^d alia aliis licentia est, P. C. Qui ^e demissi in obscuro vitam agunt, si quid iracundiâ deliquêre, pauci sciunt; fama, atque fortuna eorum Pares sunt: qui, magno imperio præditi, in excelsa ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales novêre. Ita ^f in maxumâ fortunâ minuma licentia est. Neque ^g studere, neque odisse, sed minumè irasci decet. Quæ apud alios iracundia dicitur, ea, in imperio, superbia, atque crudelitas appellatur. Equidem ego sic existumo, P. C. omnis cruciatus minores, quàm facinora illorum, esse. Sed plerique mortales ^h postrema meminêre; & ⁱ in hominibus impiis, sceleris eorum obliti, de pœnâ ^k differunt, si ea paulò severior fuerit. D. Silanum, virum fortem atque strenuum, certè scio, quæ dixerit,

NOTÆ.

^a Scilicet.] Responso est obliqua & amara, ut ostendat, non modò Senatores opus non esse conjuratis infestos facere; sed insuper inutilia esse quæcumque alii eâ gratiâ dixissent.

^b Ita est.] Interrogationi expressæ non respondet, An uti vos infestos conjurationi faceret? Sed intellectæ, An quia non estis infesti conjurationi? Operosa est hæc oratio, quia Cæsar, apertè, quæ sentiebat & optabat, proloqui minùs audebat.

^c Gravius.] Gall. Ont portè leurs ressentimens plus loin qu' il ne falloir.

^d Alia.] Id est, non omnes, uno & eodem modo ulcisci decet injurias.

^e Demissi.] Homines ignobiles qui in turbâ latent.

^f In maxumâ.] Nihil magis verum & æquum est; interim secus planè inter homines evenit: Nam ut quisque in sublimi positus est, ita plerumque se ille putat malè faciendi licentiam adeptum esse.

^g Studere.] Nota pro favore.

^h Postrema.] Pœnam scilicet, quæ impiis infligitur.

ⁱ In hominibus.] Hoc est, cum de iis agitur.

^k Differunt.] In malam partem, scilicet, adversus eos qui nocentes pœnæ addixerunt.

^l Silanum.] Nominis proximitas in memoriam revocat quæ ego vidi, imò & expertus sum, de istorum, quos nos bonos homines vocamus, mollitiâ, & animi imbecillitate. Non possis pejores alios rerum publicarum administrationi præficere, quippe qui obvio cuique affectatæ illæ plerumque sanctitatis admiratori, non omnes modò verè bonos & strenuos spoliandos & lacerandos objiciunt; sed & seipsos tandem, cum suâ ineptâ lenitate, perversis insidiatoribus deridendos propinant. Bonitas ista pravitas est semper & sæpè nequitia, atque satiùs esset ab uno malo regi, quàm à bono, mille latronibus tradi. Hunc vide, quæso, Silanum, quò abducant Cæsar's laudes flagitiosæ. Primò optimè censuerat capite multandos parricidas, qui Patriæ intertum moliti fuerant: Non priùs accedit callidus assentator, qui quatuor verbis gratiam init, quàm ille transversus ridiculè sententiam mutat, atque liberandos finit, qui postea urbem ferro & igne devastent. Optimè ineptam & pravam, de quâ diximus, levitatem, in Adelphis, pingit & illudit Terentius.

^a studio reipublicæ dixisse; neque illum tantâ re gratiam, aut inimicitias exercere. ^b Eos mores, eamque modestiam viri cognovi. Verum sententia ejus mihi non crudelis, (quid enim in talis homines crudele fieri potest?) sed ^c aliena à republicâ nostrâ videtur. Nam profectò aut metus, aut injuria te subegit, Silane, consulem designatum, genus pœnæ novum decernere. De timore, supervacaneum est differere, cum, præsentî diligentîâ clarissimi viri consulis, tanta præsidia sint ^d in armis. ^e De pœnâ, possum equidem dicere id quod res habet; in luctu, atque miseriis mortem ærumnarum requiem, non cruciatum, esse; eam cuncta mortaliū mala dissolvere; ^f ultrâ neque curæ, neque gaudio locum esse. Sed, per Deos immortalis, quamobrem in sententiam non addidisti, uti prius verberibus in eos animadverteretur? An, quia lex Porcia vetat? At aliæ leges item condemnatis civibus, non animam eripi, sed exsilium permitti jubent. An quia gravius est verberari, quàm necari? Quid autem acerbum, aut nimis grave est in homines tanti facinoris convictos? Sin, quia levius est: quî convenit in minore negotio legem observare, cum eam in majore neglexeris? ^g At enim quis reprehendat, quod in parricidas reipublicæ decretum erit? ^h Tempus, dies, ⁱ fortuna, cujus lubido gentibus moderatur. Illis meritò accidet, quicquid evenerit: cæterum vos P. C. quid in alios statuatis, considerate. Omnia mala exempla ex bonis initiis orta sunt: sed, ubi imperium ad ignaros, aut minùs bonos pervenit: novum illud exemplum ab dignis, & idoneis, ad indignos, & non idoneos ^j transfertur. Lacedæmonii, devictis Atheniensibus,

INTERPRETATIO.

^a Novi ita se habere mores & modestiam Silani.

NOTÆ.

^a Studio.] Id est, singulari in rempublicam benevolentia.

^b Aliena.] Id est, extra usum, unde etiam detrimentum & damnum inferatur.

^c In armis.] Præsidium, sæpius ex se, illud indicat quod armis paratur: Attamen, cum Amici, Muri, Latebræ præsidio nobis esse possint, non malè hîc additum in armis, ad distinctionem.

^d De pœnâ.] Hîc aliquid-deesse putant nonnulli, quia non resumit Cæsar quod proposuerat, cum dixit, aut metus, aut injuria, &c. atque illi membrum posterius omissum esse aiunt. Non ita mihi videtur, nam injuria & pœna sunt, in hoc negotio, termini relativi & æquivalentes, quod patebit attendenti ad scopum Cæsarîs. Hoc enim tan-

tum voluit, Silanum motum fuisse in ferendâ sententiâ, aut rationibus quas metus suggessisset, aut iis, quæ ex sceleris naturâ politicè nascerentur.

^e Ultra.] Post mortem.

^f At enim.] Objectio ex parte eorum quos sibi Cæsar facit adversarios.

^g Tempus.] Responsio Cæsarîs ad objectionem adversariorum. Per tempus autem, intelligit homines, qui post longum tempus de conjuratorum pœnâ dissertarent.

^h Fortuna.] Innuit conjuratorum supplicium, pravo exemplo, in reipublicæ malum posse converti.

ⁱ Transfertur.] Non tantum intelligit exemplum ad indignos transferri, sed eos, præsertim, exemplo perversè uti.

triginta viros imposuere, qui rempublicam tractarent. Hi primò cæpère pessimum quemque & omnibus invisum ^a indemnatum necare. Eò populus lætari, & meritò dicere fieri. Post, ubi paulatim ^b licentia, crevit, juxta bonos & malos lubricinosè interficere, cæteros metu terrere. Ita civitas, servitute oppressa, ^c stultæ lætitiæ gravis pœnas dedit. Nostrâ memoriâ victor Sulla, cum ^d Damasippum, & alios hujusmodi, qui malo reipublicæ creverant, jugulari jussit, quis non factum ejus laudabat? Homines scelestos, & factiosos, qui seditionibus rempublicam exagitaverant, meritò necatos aiebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Namque, uti quisque domum, aut villam, postremò aut vas, aut vestimentum alicujus concupiverat, dabat operam, ut is in ^e proscriptorum numero esset. Ita illi, quibus Damasippi mors lætitiæ fuerat, paulò post ipsi ^f trahebantur: neque priùs finis jugulandi fuit, quàm Sulla omnes suos divitiis explevit. Atque ego hoc non in M. Tullio, neque his temporibus vereor. Sed in magnâ civitate multa & varia ingenia sunt. Potest alio tempore, alio consule, cui item exercitus in manu sit, falsum aliquid pro vero credi. Ubi hoc exemplo, per senatûs ^g decretum, consul gladium eduxerit, quis illi finem statuet, aut quis moderabitur? Majores nostri, P. C. neque consilii, neque audaciæ unquam eguere: neque superbia obstabat, quò minùs instituta aliena, si modò proba erant, imitarentur. Arma atque tela militaria ab ^h Samnitibus, insignia magistratuum ab ⁱ Tuscis pleraque sumserunt: postremò, quod ubique apud socios, aut hostis idoneum videbatur, cum summo studio domi exsequebantur: imitari, quàm invidere bonis, malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, verberibus animadvertabant in civis, de condemnatis summum supplicium sumebant. Postquam respub-

INTERPRETATIO.

^f *Ipsi paulò post indignè trucidabantur.*

NOTÆ.

^a *Indemnatum.*] Hoc est, *Causâ indictâ.* Gall. Sans aucune forme de procès.

^b *Licentia.*] Triginta tyrannorum, scil. qui passim optimum quemque, per avaritiam, aut ambitionem, usu confirmatâ tyrannide, necabant.

^c *Stultæ.*] Quia non providerant illi bonos perinde ac malos tolli posse, si quibus causam dicendi potestas adimeretur.

^d *Damasippum.*] Homo fuit nullius nominis, nisi quòd Marii partes sequutus, quovis ad ipsius nutum interfecit.

^e *Proscriptorum.*] Bonis enim suis spoliabantur.

^f *Decretum.*] Illud intellige, quòd summa potestas consulibus, verbis solennibus permittitur. Dent illi operam ne quid respublica detrimenti capiat.

^g *Quis illi.*] Maximè cavendum est, ne bonis regnantibus, eæ in malos sanciantur leges, per quas mali postea bonos oppressum eant.

^h *Samnitibus.*] Samnites, seu Sabelli, Italiæ populi supra Campaniam, ad septentrionem.

ⁱ *Tuscis.*] Populi Italiæ, mari eorum nomine adjacentes, non longè à Româ, ad occasum.

lica adolevit, & multitudsne civium factiones valere; ^a circumveniri innocentes, alia hujuscemodi fieri cœpere: tunc lex Porcia, aliæque leges paratæ sunt; quibus legibus exsilium damnatis permissum est. Hanc ego causam, P. C. quò minùs consilium novum capiamus, in primis magnam puto. Profectò virtus, atque sapientia major in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere; quàm in nobis, qui ea benè parta vix retinemus. ^b Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ? Minumè: sed ita censeo: publicandas eorum ^c pecunias: ipsos in vinculis habendos ^d per municipia, quæ maxumè opibus valent: neu quis de his postea ad senatum referat, neve ^e cum populo agat; qui aliter fecerit, senatum existumare, eum contra rempublicam & salutem omnium facturum.

Postquam Cæsar dicendi finem fecit, cæteri ^f verbo, alius alii, variè assentiebantur: at M. Porcius ^g Cato rogatus sententiam, hujuscemodi orationem habuit:

Longè mihi alia mens est, P. C. cùm res, atque pericula nostra considero, & cùm sententias nonnullorum mecum ipse reputo. Illi mihi disse-ruisse videntur de pœnâ eorum, qui patriæ, parentibus, ^h aris, atque focis suis bellum paravêre. Res autem monet, cavere ab illis magis, quàm, quid in illos statuamus, consultare. Nam cætera maleficia tum ⁱ perse-

N O T Æ.

^a Circumveniri.] Id est, per fraudem in vitæ periculum adduci. Tacitè autem indicare voluit Cæsar, conflatum fuisse crimen conjurationis, aut saltem ab inimicis auctum; ut eò faciliùs ad eas leges descenderet, quibus vitæ civium, ut ut noxiorum, consulebantur.

^b Placet.] Occurrit objectioni.

^c Pecunias.] Eo nomine omnia bona veniunt. *Qu'il faut confisquer tout leur bien.*

^d Per municipia.] Quos in carcerem conjicere volebant, eos vel militibus, vel fidejussoribus, vel magistratibus custodiendos tradebant, vel eos per oppida Italiæ dividebant: Atque his periculum maximum erat si rei evaderent, ita ut oppidani pro hostibus & perduellibus haberentur, sicuti à Dione observatum est.

^e Cum populo.] Provocatio erat ad populum; adeoque potuissent conjurati, gratiâ & amicorum potentiâ, liberari, rogando atque supplicando.

^f Verbo.] Elliptica oratio: sic intellige. Hic & alius in sententiam hujus aut illius senatoris veniebat, seu pedibus cundo, seu verbo & voce: Atque ita variè assentiebantur, seu

modum ferendi suffragium, seu ipsum suffragium spectes.

^g Cato.] Hic fuit minor, Uticensis dictus, quòd Uticæ se suâ cæde cruentaverit, Pronepos illius Catonis Censorii dicti.

^h Aris.] Per aras, templa; per focos, domos privatas intelligit. Cæterum isthâc enumeratione Cato non tacitè, sed prorsus reos damnat, iisque qui ante se sententiam suam dixerant, invidiam creat. Vehemens est hæc oratio, & propemodum dixerim, divina. Figuras habet & aculeos summâ cum dignitate conjunctos. Cùm videas, censeas; sed memineris, Silanum consulem designatum, oratione Cæsar's permotum, sententiam, quòd turpissimum fuit, mutasse; senatum ad misericordiam delapsum esse; denique Catonem admodum adolescentem inter postremos sententiam rogatum fuisse: ut, scilicet, tam gravis ejus censura, qui eâ digni essent, senatum ipsum universum haberet.

ⁱ Persequare.] Id est, Quilibet magistratus ulcisci possit.

quare, ubi facta sunt : hoc, nisi provideris, ne accidat, ubi evenit, frustra judicia implores. Captâ urbe, nihil sit reliqui victis. Sed, per Deos immortalis, vos ego appello, qui semper domos, villas, signa, ^a tabulas vestras pluris, quàm rempublicam fecistis ; si ista, ^b cujuscumque modi sint, quæ ^c amplexamini, retinere ; si voluptatibus vestris otium præbere vultis ; expergiscimini aliquando, et ^d capeffite rempublicam. Non agitur de vectigalibus, non de ^e sociorum injuriis : libertas, & anima nostra in dubio est. Sæpenumerò, P. C. multa verba in hoc ^f ordine feci : sæpè de luxuriâ, atque avaritiâ nostrorum civium questus sum : multosque mortalis eâ causâ adversos habeo : qui mihi, atque ^g animo meo nullius umquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius ^h lubidini malè facta condonabam. Sed, ⁱ ea tametsi vos parvi pendebatis, tamen respublica firma erat : ^k opulentia negligentiam tolerabat. Nunc verò non id agitur, bonisne, an malis moribus vivamus ; neque, quantum, aut quàm magnificum imperium populi Romani sit ; sed, ^l hæc cujuscumque modi videntur, nostra, an, nobiscum unâ, hostium futura sint. Hic mihi ^m quisquam mansuetudinem, & misericordiam nominat ? Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula ⁿ amisimus. ¹ Quia, bona aliena largiri, liberalitas ; malarum rerum audacia, fortitudo vocatur ;

INTERPRETATIO.

¹ Quia largiri bona aliena vocatur liberalitas ; audacia malarum rerum vocatur fortitudo, eâ re

respublica ad ultimas angustias redacta est.

NOTÆ.

^a Tabulas.] Piçtas intellige. Des tableaux.

^b Cujuscumque.] Cato Stoicus fuit ; adedque fortunæ bona, quæ vocant, reverâ bona esse aut mala dicere noluit. Verùm hîc insuper quædam latet exprobratio, quâ nimis divitiarum cupiditatis Romanos arguit.

^c Amplexamini.] In est, Assiduè & maxime cum studio amplectimini.

^d Capeffite.] Id est, ejus curam suscipite.

^e Sociorum.] Id est, quæ ab ipsis acceptæ fuerint.

^f Ordine.] Senatòrio. Fuit alter equestris, tertius plebeius.

^g Animo.] Per animum, appetitus intelligit, qui in Catone, quia temperati erant, bene animi nomine honesto appellantur.

^h Lubidini.] Jam notantur appetitus, prout effræni in omne ruunt flagitium.

ⁱ Ea.] Quæ ego verba feci, intellige, in senatu contra eorum pravitatem.

^k Opulentia.] Id est, immensa auctoritas & potentia, itemque divitiæ P. Romani patiebantur nos aliquantò negligentius imperium agitare. Verissimè Cato : nam neque uno momento conduntur quæ occidunt, neque uno momento quietem nanciscuntur corpora quibus motus impressus est, præsertim si illis moles non desit.

^l Hæc.] Eadem quæ suprâ memoravit, cum his ipsis terminis usus est.

^m Quisquam.] Invidiosè.

ⁿ Amisimus.] Verecundè & ingeniosè admodum mores carpit corruptos : sensus est enim, Romanos, (in quorum numero, ut invidiam declinet, seipsum involvit) virtutis sub specie vitia sectari.

eo respublica in extremo sita est. ^a Sint sanè, quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis: sint misericordes in furibus ærarii, ne illi sanguinem nostrum largiantur, & dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnis perditum eant. ^b Benè, & compositè C. Cæsar paulò antè in hoc ordine de vitâ, & morte differuit; credo falsa existumans ea, quæ de inferis memorantur, ^c diverso itinere malos à bonis loca tetra, inculta, fœda, atque ^d formidolosa habere. Itaque censuit, pecunias eorum publicandas, ipsos per municipia in custodiis habendos; ^e videlicet, ne si Romæ sint, aut à popularibus conjurationis, aut à multitudine conductâ, per vim eripiantur. Quasi verò mali, atque scelesti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam sint; aut non ibi plùs possit audacia, ubi ad defendendum opes minores sunt. Quare vanum equidem hoc consilium est, si periculum ex illis metuit. Sin in tanto omnium metu solus non timet; eò magis refert, me mihi, atque vobis timere. Quare cum de P. Lentulo, cæterisque statuetis, pro certo habetote, vos simul de exercitu Catilinæ & de omnibus conjuratis ^f decernere. Quanto vos ^g attentius ea agetis, tantò illis animus infirmior erit: si paululum modò vos languere viderint, jam omnes feroces aderunt. Nolite existumare, majores nostros ^h armis rempublicam ex parvâ magnam fecisse. Si ita res esset, multò pulcherrumam eam nos haberemus. Quippe sociorum, atque civium, præterea armorum, atque equorum major copia nobis, quàm illis, est. Sed alia fuère, quæ illos magnos fecère, quæ nobis nulla sunt: domi industria; foris justum imperium; animus in consulendo liber; neque ⁱ delicto, neque lubrici obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam, atque avaritiam: publicè egestatem, privatim opulentiam: ^k laudamus divitias, sequimur inertiam: inter bonos & malos ^l discrimen nullum:

NOTÆ.

^a Sint sanè.] Vehementem habet reprehensionem hæc ellipsis. Neminem nominat Cato, sed eò gravius conjuratorum fautores exagitat.

^b Benè & compositè.] Iisdem propemodum verbis aliorum Cæsar reprehenderat orationem: atque ita in eo, quod gravissimum est, idem illud peccatum Cato castigat, quod ille in aliis animadvertisse rebatur.

^c Diverso.] Quæ de inferis in Elysiis campis fabulati sunt poetæ, nemo non novit.

^d Formidolosa.] Hoc est, quæ formidinem incutiunt & metum. Galli. Où regne la frayeur.

^e Videlicet.] Irrisio est Cæsar, quem Cato per totam hanc orationem acerbè vellicat & infectatur.

^f Decernere.] Galli. Que vous faites le proces à Catilina, &c.

^g Attentius.] Hic ferè significat. majori cum rigore. Galli. Plus vous apporterez de rigueur dans cette affaire.

^h Armis.] Tantum.] supple, aut præsertim.

ⁱ Delicto.] Tacite quosdam carpit qui conjurationis conscii esse credebantur, quasi illi, cum in culpâ essent, ideo perduellibus faverent, quòd aliter sibi consulere non possent.

^k Laudamus.] Pro amamus. Ita enim comparata est hominum natura, ut, quæ laudamus, ea pariter amemus. Atque hinc oritur, & huc recurrit omnis politicorum scientia.

^l Discrimen.] Id est, nulla bonorum ratio habetur.

omnia virtutis præmia ^a ambitio possidet. Neque mirum: ¹ ubi vos se-
paratim, ^b sibi quisque consilium capitis; ubi domi voluptatibus, hic
pecuniæ, aut gratiæ ^c servitis; eò fit, ut impetus fiat in vacuam remp.
Sed ego hæc omitto. Conjuravêre cives nobilissimi patriam incendere;
Gallorum gentem, infestissimam nomini Romano, ad bellum arcessunt;
dux hostium cum exercitu ² supra caput est: Vos cunctamini etiam nunc
& ^d dubitatis, quid intra mœnia, deprehensis hostibus, faciatis? ^e Mife-
reamini, censeo; ^f Deliquêre homines adolescentuli per ambitionem: at-
que etiam armatos dimittatis. ^g Næ ista vobis mansuetudo, & miseri-
cordia, si illi arma ceperint, in miseriam vertet. Scilicet res ipsa aspe-
ra est, ^h sed vos non timetis eam. ⁱ Immo verò maxumè; sed inertiâ
& mollitiâ animi, alius alium ^k expectantes cunctamini, ^l videlicet diis
immortalibus confisi, qui hanc rempublicam in maxumis sæpè periculis
servavêre. ^m Non votis, neque ⁿ suppliciis muliebribus auxilia deorum
parantur; vigilando, agendo, benè consulendo, prosperè omnia cedunt.
Ubi socordiæ te, atque ignaviæ tradideris, nequicquam Deos implores.
Irati, infestique sunt. Apud majores nostros, A. Manlius Torquatus

INTERPRETATIO.

^a Quandoquidem vos capitis con-
silium, quisque pro se seorsim.

² Dux hostium fauces urget cum
exercitu, & nos premit.

NOTÆ.

^a Ambitio.] Cato ideo ad consulatum
non fuit promotus, quia ambirè, & ut mos
erat aliis, populo supplicare noluit, virtute
suâ confusus scilicet, quæ tamén illi, hâc in
parte, ut sæpè aliis, inutilis fuit.

^b Sibi.] Actum est de eò corpore, cujus
vinculum solvitur, bonorum communio.

^c Servitis.] Hoc est, non pro bono reipub-
licæ, sed pro pecuniâ, aut gratiâ à privatis
consequendâ, suffragiâ fertis.

^d Dubitatis.] Cunctari retardationem ac-
tionis, Dubitare ejus anxietatem notat, cum
quid agamus, ancipites hæremus.

^e Misereamini.] Ironia est, tametsi res
ipsa feridè ex eorum personâ qui conjuratis
favebant, proponitur.

^f Deliquêre.] Ratio pro misericordiâ quæ
ex personâ quoque subjicitur Cæsaris & alio-
rum, cum amarâ ironiâ.

^g Næ ista.] Jam pro se loquitur Cato.

^h Sed vos.] Iterum adversarios, eos sci-
licet, qui ad misericordiam inclinabant, ex-
agitat.

ⁱ Immo.] Ad ea respondet Cato, quæ cum
irrifione concefferat. Quasi dicat, Ne quis
vestrûm, non timere se simulet, nam vos maxi-
mè timere res ipsa indicat.

^k Expectantes.] Gall. diceremus, En
vous regardant les uns, les autres, pour savoir
à qui ouvrira le pas.

^l Videlicet.] Inepto senatorum consilio
ineptam subjicit rationem, illudque ad mo-
dum eâ ratione intortum, ut non jam sena-
tûs, regum, sed puerorum confessus esse vi-
deatur. Certè minimè mirandum est, Ci-
cero si alicubi testatur, Catonem vitam su-
am in discrimen obtulisse, atque sententiæ
invidiam sibi capitis periculo præstandam
vidisse.

^m Non votis.] Ineptam arguit senatorum
rationem.

ⁿ Suppliciis.] Id est, precibus inutilium
muliercularum, quæ stultè à diis petunt, quæ
non aliter ipsi quàm per homines exequantur.

bello Gallico filium suum, quod is ^a contra imperium in hostem pugnaverat, necari iussit. Atque ille egregius adolescens immoderatæ fortitudinis morte pœnas dedit. Vos, de crudelissimis parricidis quid statuatis, cunctamini? Videlicet vita cætera eorum huic sceleri ^b obstat. Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiae, si famæ suæ, si diis, aut hominibus unquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentiæ, nisi iterum jam patriæ bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Cepario loquar? Quibus si quidquam pensi umquam fuisset, ^c non ea consilia de rep. habuissent. Postremò, P. C. si mehercle peccato ^d locus esset, facile paterer vos ipsâ ^e re corrigi, quoniam verba contemnitis. Sed undique circumventi sumus: Catilina cum exercitu faucibus urget: alii intra mœnia, atque in sinu urbis sunt hostes. Neque parari, neque consuli quidquam occultè potest: quò magis properandum est. Quare ita ego censeo: cum nefario consilio sceleratorum civium resp. in maximâ pericula venerit; hique indicio T. Vulturii, & legatorum Allobrogum convicti, confessique sint, cædem, incendia, aliaque fœda atque crudelia facinora in civis, patriamque paravisse: de confessis, sicuti de ^f manifestis rerum capitulum, ^g more majorum, supplicium sumendum.

Postquam Cato affedit, consulares omnes, itemque senatûs magna pars, sententiam ejus laudant; virtutem animi ad cœlum ferunt: alii alios increpantes timidos vocant: Cato clarus atque magnus habetur: senati decretum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quæ populus Romanus domi, militiæque, mari, atque terrâ præclara facinora fecit, fortè lubuit attendere, quæ res maxumè tanta negotia sustinuisset. Sciebam, sæpenumero ^h parvâ manu cum magnis legionibus hostium contendisse: cognoveram parvis copiis bella gesta cum opulentis regibus: ad hoc, sæpe fortunæ ⁱ violentiam tolerasse:

INTERPRETATIO.

ⁱ Sciebam P. Romanum sæpè certasse parvo exercitu cum magnis legionibus hostium.

NOTÆ.

^a Contra.] Non equidem contra, sed sine imperio; nisi quod in bello, is contra imperium facit, qui absque eo aliquid audet.

^b Obstat.] Prout id factum in illo Horatio, cujus crimen intra gloriam fuit, ut loquitur Florus. Gall. diceremus: Contebalancé.

^c Non ea.] Hoc est, tam nefaria. Verisimè dictum: nam per gradus ad extremam nequitiam descenditur; quod adolescentibus maximè notandum est.

^d Locus esset.] Id est, si postquam patra-

tum fuisset facinus conjuratorum, res posset ad salutem converti.

^e Re corrigi.] Hoc est, damno & incommodis, quæ ex conjuratorum facinore in vos redundarent.

^f Manifestis.] Illi sunt, quos crimen admisisse constat.

^g More.] Priusquam leges paratæ essent pro tergo & capite civium.

^h Violentiam.] Cum, verbi gratiâ, adversus Samnites, Gallos, Pyrrhum, Annibalem, bellum gesserunt.

facundiâ

facundiâ Græcos, gloriâ belli Gallos, ante Romanos fuisse. Ac mihi, multa ¹ agitant, constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse; eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed, postquam luxu, atque desidiâ, civitas corrupta est, ² rursus resp. magnitudine suâ, imperatorum atque magistratuum vitia ³ sustentabat; ⁴ ac, sicuti effœtâ parente, multis tempestatibus haud sanè quisquam Romæ virtute magnus fuit. Sed, memoriâ meâ, ingenti virtute, diversis moribus fuere viri duo, M. Cato, & C. Cæsar; quos, quoniam res obtulerat, silentio præterire non fuit consilium, quin utriusque naturam, & mores, quantum ingenio possem, aperirem. Igitur his ⁵ genus, ætas, eloquentia propè æqualia fuere: magnitudo animi par, item gloria: sed alia alii. Cæsar beneficiis, ac munificentia, magnus habebatur; integritate vitæ Cato. Ille mansuetudine, & misericordiâ clarus factus; huic severitas dignitatem addiderat. Cæsar, ⁶ dando, sublevando, ignoscendo; Cato, nihil ⁷ largiundo, gloriam adeptus est. In altero ⁸ miserris perfugium; in altero malis perniciēs. Illius facilitas, hujus constantia laudabatur. Postremò, Cæsar in animum induxerat, laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus, sua negligere; nihil denegare, quod dono dignum esset; sibi magnum imperium, exercitum, bellum novum, exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium ⁹ modestiæ, decoris, sed maxumè severitatis, erat. Non divitiis cum

INTERPRÊTATIO:

¹ Et constabat mihi multa sedulo cogitanti, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patrâsse.

² Ex adverso respublica sustentabat magnitudine suâ vitia impe-

ratorum.

³ Et, sicuti Roma mater effœtâ, & lassata fuisset, non fuit sanè quisquam Romæ magnus virtute; per multas tempestates.

N O T Æ.

^a *Sustentabat.*] Id est, Tanta erat reipublicæ opulentia, ut magistratuum negligentia & inertia, ea non intercideret; sed eorum vitia magnitudine suâ quodammodo absorberet.

^b *Genus.*] Catonis genus principium dignitatis & gloriæ à pravo Catone Censorio sumpsit: Cæsar verò ab Iulo Æneæ filio, Æneas à Venere, quæ ipsum ex Anchise genuit, natales repetebat. Sed, ut vides, quæ adulatio ex fabulis invexerat, gravis autor à rei veritate segregavit.

^c *Dando.*] Noluit dicere largiundo, quod in vitium verteretur, verum usus est Gerundio quod vim habet frequentativam. Quoad rem idem dicit; sed sermo honestus est.

^d *Largiundo.*] Non dixit dando, ne videretur Cato tenax & avarus, sed largiundo; ut quibus largitionibus alii populi gratiam & suffragia emendicabant; ab iis ille integer cognosceretur.

^e *Miserris.*] Imò & malis; nam utrisque Cæsar favebat: sed illud dissimulat Sallustius, qui & ipse, in his, à Julio sustentatus fuerat. Nonne modò largitionum Cæsaris invidiam honesto nomine declinavit? Egregius artifex, quem nemo non virum sanctissimum credat, nisi aliunde notus sit.

^f *Modestiæ.*] Vide quid sit modestia ex opposito Cæsaris ingenio agitato, elato, ambitioso.

divite, neque factione cum factioso ; sed cum strenuo, virtute ; cum modesto, pudore ; cum innocente, ^a abstinentiâ ; certabat : esse, quàm videri, bonus malebat : ita, quò minùs gloriam petebat, eò magis adsequebatur. Postquam, uti dixi, senatus in Catonis sententiam discessit, consul optimum facturus, ^b noctem, quæ instabat, antè capere, ne quid eo spatio novaretur ; ^c triumviros, quæ supplicium postulabat, parare jubet ; ipse, præfidiis dispositis, Lentulum in carcerem deducit : idem fit cæteris per prætores. Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur, ubi paululùm ascenderis ad lævam, circiter xii. pedes humi depressus. Eum muniunt undique parietes, atque insuper ^d camera lapideis ^e fornicibus vincta : sed ^f incultu, tenebris, odore foeda, atque terribilis ejus facies. In eum locum postquam demissus Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregère, Ita ille patricius, ex gente clarissimâ Corneliorum, qui consulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factisque suis, exitum vitæ invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario, eodem modo supplicium sumtum est.

Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni ¹ copiâ, quam ipse adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones ^g instituit ; cohortes pro numero militum ^h complet ; dein, uti quisque voluntarius, aut ex focis in castra venerat, ⁱ æqualiter distribuerat : ac brevi spatio legiones ^d numero hominum expleverat ; cùm initio non ampliùs duobus millibus habuisset. Sed ex omni copiâ circiter pars quarta erat militaribus armis instructa : cæteri, quemque casus armaverat, ¹ sparos, aut lan-

I N T E R P R E T A T I O.

¹ Catilina instituit duas legiones ex omnibus militibus quos ipse adduxerat, & Manlius habuerat.

N O T Æ.

^a Abstinentiâ.] Ita ut, neque alteri quicquam detraheret, neque verò dona accipere vellet.

^b Noctem.] Id est, antè omnia exequi quæ in senatu de conjuratis decreta essent, quàm nox ingrueret.

^c Triumviros.] Capitales scilicet, quibus carceris & supplicii, imò & aliquando inquisitionis, cura demandata erat, C' étoit une es-
pece de Lieutenans criminels.

^d Camera.] Une voute.

^e Fornicibus.] Quid sint hoc in loco fornices nescio, nisi arcuatos lapides intelligamus, ex quibus ipsa camera constat ; vel circulus illos in cameris ad speciem etiam extantes, quales visuntur in ædificiis, præsertim Gothico more extructis, quibus tota camera & ædificii moles innititur.

^f Incultu.] Hoc est, ex eo quòd locus ab hominibus non erat frequentatus.

^g Instituit.] Gall. Il ordonna.

^h Complet.] Numerum non habebat militum, qui pro duabus legionibus requirebatur ; ideoque, quos habuit, in singulas cohortes, quibus suus numerus non constitit, partitus est.

ⁱ Æqualiter.] Ita ut singulæ cohortes de advenientibus eundem numerum acciperent.

^k Numero.] Instituta fuit legio à Romulo hominum 3000, quæ postea crevit usque ad 6000, qualis fuit tempore Catilinæ.

¹ Sparos.] Sparus, aut sparum, rusticum est telum, in modum pedis recurvum.

ceas, alii præacutas ^a fudes, portabant. Sed postquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere; modò ad urbem, modò in Galliam ^b versùs, castra movere; hostibus occasionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias se habiturum, si Romæ focii incepta patravissent. Interea servitia repudiabat, ^c cujus initio ad eum magnæ copię concurrebant, opibus conjurationis fretus; simul ^d aliènum suis rationibus videri, causam civium cum servis fugitivis communicasse. Sed, postquam in castra nuncius pervenit, Romæ conjurationem patefactam; de Lentulo, & Cethego, cæterisque quos suprà memoravi, supplicium sumtum; plerique, quos ad bellum spes rapinarum, aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montes asperos, magnis itineribus, in agrum ^e Pistoriensē abducit, eo consilio, uti per tramites occultè profugeret in Galliam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præfidebat. Ex ^f difficultate rerum eadem illa existumans, ^g quæ suprà diximus Catilinam agitare. Igitur, ubi iter ejus ex perfugis cognovit, castra properè movit; ac sub ipsis radicibus montium consedit, quà illi descensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius longè aberat, ^h utpote qui, magno exercitu, locis ⁱ æquioribus ⁱ expeditos in fugam sequeretur. Sed Catilina, postquam vidit, montibus, atque copiis hostium sese clausum, in urbe res adversas, neque fugæ, neque ² præsidii ullam spem; optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio quàm primùm configere. Itaque concione advocatâ, hujuscemodi orationem habuit:

Compertum ego habeo, milites, verba viris virtutem non addere; neque ex ^k ignavo strenuum, neque fortem ex ^l timido exercitum, oratione

INTERPRETATIO.

¹ Utpote qui sequerentur locis planioribus in fugam promptos. | fugæ, neque tutelæ ullam spem re-
manere.
² Postquam Catilina vidit neque

NOTÆ.

^a Sudes.] Perticæ sunt acutæ, præustæ.

^b Versus.] Adverbium est.

^c Cujus.] In neutro genere. Eâdem ratione Gallicè dicimus, *Dont*; *Dequoi*.

^d Alienum.] Nimirum, istud eos deterrisset, qui Romæ occultius conjurationis erant participes: Dicerent enim, *Quid nos isti collusioni immiscebimus?* Deinde minùs Catilinæ causam defendere potuissent: nec locus ullus excusationi relictus fuisset.

^e Pistoriensē.] In Etruriæ parte Occidentali, ad Apennini montis radices.

^f Difficultate rerum.] Quibus, scilicet, Catilina circumventus erat.

^g Quæ suprà diximus.] Hæc verba, in textum, ex marginali notâ irrepsisse videntur.

^h Utpote qui.] Non refertur ad integram sententiam; sed tantum ad verbum *aberat*, Quasi dixisset, *Neque tamen Antonius longè aberat, quamquam aberat tamen, utpote qui, &c.* Non placet hæc scribendi ratio.

ⁱ Expeditos.] Qui neque sarcinis, neque armaturâ gravi, onusti erant.

^k Ignavo.] Quod ad corpus.

^l Timido.] Quod ad animum refertur.

imperatoris fieri. Quanta cujusque animo audacia, naturâ, aut ^a moribus inest, tanta in bello patere solet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequicquam hortere. Timor animi auribus officit. Sed ego vos, quò pauca monerem, advocavi: simul uti causam ^b consilii mei aperirem. Scitis equidem, milites, socordiâ, atque ignaviâ Lentuli, quantam ipsi, nobisque cladem attulerit; quoque modo, dum ex urbe præsidia opperior, in Galliam proficisci nequiverim. Nunc verò, quo in loco res nostræ sint, juxtâ mecum omnes intelligitis. Exercitus hostium duo, unus ab urbe, alter à Galliâ obstant: diutius in his locis esse, si ^c maxumè animus ferat, frumenti atque aliarum rerum egestas prohibet. Quocunque ire placet, ferro iter aperiundum est: Quapropter vos moneo, uti forti atque parato animo sitis; & cum prælium inibitis, meminertis, vos divitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris vestris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt; ^e commeatûs abundè: municipia, atque coloniæ ^d patebunt. Sin metu cesserimus eadem illa advorsa fient; ^e neque locus, neque amicus quisquam teget, quem arma non texerint. Præterea, milites, non eadem nobis, & illis necessitudo impendet. Nos pro patriâ, pro libertate, pro vitâ certamus: illis ^f supervacaneum est pro potentiâ paucorum pugnare. Quò audaciùs aggredimini, memores pristinæ virtutis. Licuit vobis cum summâ turpitudine in exilio ætatem agere, potuistis nonnulli Romæ, amissis bonis, alienas ^g opes expectare; quia illa fœda, atque intoleranda ^h viris videbantur, ⁱ hæc sequi decrevistis. Si ^k hæc relinquere vultis, ^j audaciâ opus est. Nemo, nisi victor, pace bellum mutavit. Nem in fugâ salutem sperare, ^l tum arma, quâ corpus tegitur, ab hostibus ^m avertere: ea verò dementia est. Semper in prælio iis maximum est pe-

INTERPRETATIO.

^a Quamvis maximè vellemus. | ^e avertere ab hostibus arma, quibus
² Nam dementia est, sperare | corpus tegitur.
salutem in fugâ, atque insuper a-

NOTÆ.

^a Moribus.] Exercitio & assuetudine.

^b Consilii.] Intelligit de consilio, manus cum Antonio conferendi.

^c Commeatûs.] Ita vocantur ea omnia, quæ ad exercitûs alimoniam spectant.

^d Patebunt.] Id est, iis utemur faventibus.

^e Neque locus.] Minimè mirum si desperati omnes, qui cum Catilinâ perstitierunt, adversis vulneribus conciderint: vel ipsis lapidibus animos hæc ejus oratio dedisset.

^f Supervacaneum.] Superfluum & inutile, quosque adeò faciliùs est vincere; cum ferocior sit in libertate suâ vindicandâ dolor,

quàm in injustâ dominatione defendendâ cupiditas.

^g Opes.] Largitiones putà, Captatas hæreditates.

^h Viris.] Id est, hominibus strenuis & cordatis.

ⁱ Hæc sequi.] Bellum patriæ indicare.

^k Hæc relinquere.] Bellum; ut illi otium succedat.

^l Audaciâ.] Omnino: nec aliter unquam victoriâ quisquam potitus est.

^m Avertere.] Prout fit illud in fugâ.

riculum

riculum, qui maxumè timent: audacia pro muro ^a habetur. Cum vos considera, milites, & cum facta vestra ^b æstumo, magna me spes victoriæ tenet. Animus, ætas, virtus vestra me ^c hortantur: præterea necessitudo, quæ etiam timidos fortes facit. ^d Nam, multitudo hostium ne circumvenire queat, prohibent augustiæ loci. Quod si virtuti vestræ fortuna ^e inviderit, cavete, ne inulti animam amittatis; ² neu capti potius sicuti pecora, trucidemini, quàm virorum more pugnantes, cruentam atque luctuosam victoriam hostibus relinquatis.

Hæc ubi dixit, paululum commoratus, ^f signa canere jubet, atque ³ instructos ^g ordines in locum æquum deducit; dein, remotis omnium equis, quò militibus, exæquato periculo, animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco, atque copiis, ^h instruit. Nam uti planities erat inter sinistros montes & ab dexterâ rupes aspera; octo cohortes in fronte constituit: reliqua ⁱ signa in ^k subsidiis ^l arctius collocat. Ab his centuriones omnes lectos & ^m evocatos, præterea ex gregariis militibus optumè quemque armatum, in primam aciem subducit: C. Manlium in dextrâ, Fæsulanium quemdam in sinistrâ

INTERPRETATIO.

¹ Nam augustiæ loci impediunt ne multitudo hostium possit nos circumcludere.

² Cavete ne inulti moriamini, neve capti potius trucidemini, sicuti bruta, quàm relinquatis hosti-

bus victoriam cruentam ac luctuosam, cum certaveritis more virorum.

³ Jubet signa canere; atque deducit ordines ad prælium compositos, in locum planum.

NOTÆ.

^a Habetur.] Pro est: Jam sæpius eo sensu vidimus.

^b Æstumo.] Id est, singulis suam laudem tribuo; ideoque quàm præclara fuerint reputo.

^c Hortantur.] Mibi addunt alacritatem.

^d Nam.] Rationem reddit, cur de fortitudine fuorum, quantumvis paucorum, bene speret; quia scilicet, per loci angustias, eos non liceat hostibus circumvenire.

^e Inviderit.] Id est, si vobis pereundum sit. Ille verò vocibus abstinet ominosis.

^f Signa.] Quibus prælium indicebatur. Tubis autem, buccinis, & cornibus utebantur, non tympanis, ut solent nostrates, alique, quando milites ad prælium, vel ad aliquod opus erant evocandi: vel etiam cum signa & aquilæ erant movendæ. Sed apud alios ista plenius videbis.

^g Ordines.] Id est, milites, prout singuli erant sub suis signis; atque huic, aut illi centurioni parebant.

^h Instruit.] Ordines erant instructi, at exercitus non erat; illud est munus Imperatoris.

ⁱ Signa.] Id est, reliquum exercitum.

^k Subsidiis.] Pars erat aciei postrema, ubi plerumque triarii, & fortissimi erant milites.

^l Arctius.] Il les fit serrer d' avantage.

^m Evocatos.] Illi erant qui militiâ functi, ad bellum, nisi in tumulto, cogi non poterant; sed precibus illecti, in gratiam ducum militabant. Cum itaque longo usu bellandi artem didicissent, meritò eos Sallustius lectos appellat.

parte curare jubet : ipse cum libertis, & ^a colonis propter Aquilam adfuit, quam bello ^b Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex alterâ parte C. Antonius, ^c pedibus æger, quod prælio adesse nequibat, M. ^d Petreio legato exercitum permittit. ^e Ille cohortes veteranas, quas ^f tumulti causâ conscripserat, in fronte, post eas cæterum exercitum in subsidiis, locat. ^g Ipse equo circumiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat, uti meminerint, se contra latrones inermes, pro patriâ, pro liberis, pro aris atque focis suis certare. Homo militaris, quod amplius annos triginta ^h tribunus, aut ⁱ præfectus, aut legatus, aut prætor cum magnâ gloriâ in exercitu fuerat ; plerosque ipsos, factaque eorum fortia noverat : ea commemorando, militum animos accendebat. Sed, ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tubâ ^k signum dat, cohortes paulatim incedere jubet. Idem facit hostium exercitus. Postquam eò ventum est, unde à ^l ferentariis prælium committi posset, maximo clamore, infestis signis concurrunt ; pila omittunt ; gladiis res geritur. Veterani, pristinae virtutis memores, cominus acriter instare ; illi haud timidi resistunt : maxumâ vi certatur. Interea Catilina cum

N O T Æ.

^a Colonis.] Syllæ fuerunt milites, quibuscum Etruriam colendam divisisse antea vidimus ; quos, cum suo largiùs usi essent, & rebus novis studerent, facile in suas partes Catilina illexerat.

^b Cimbrico.] Cimbri Germaniæ populi fuerunt, maximè ad Septentrionem, qui cum terras eorum inundasset oceanus, quærentes sedes novas, cum Theutonis, atque Tigurinibus, adversus Romanos bellum gesserunt.

^c Pedibus.] Mente potiùs ; nam morbum finxisse scribit Dio : Veritus scilicet, ne sibi palam aliquid à Catilinâ objiceretur, quod conjurationis participem fuisse eum declararet.

^d Petreio.] Is postea legatus fuit Pompeii in Hispaniâ, uti quidem videtur, qui se rerum desperatione interemit in Africâ ; vel, ut alii volunt, cum Jubâ mutuo vulnere concidit.

^e Ille.] Petreius.

^f Tumulti.] Pro tumultûs. Ita olim indifferenter.

^g Ipse.] Mirum quàm hic hæsitent commentatores, ac contraria & sentiant, & exponant in re non admodum difficili : Ego, inquit Gla-

reanus, per Ille, Petreium intelligo ; per Ipse, Antonium : quod Lector ipse, simul atque priora cum sequentibus conferet, facile intelliget. At vero Zanchius : Non satis mirari possum Glareanum qui asserit hic Commentatores hæsitare, ac contraria exponere, cum ipse potiùs in re facillimâ contraria exponat : Ego, ut à Glareano dissentiam, per Ille, Antonium accipio, per Ipse, Petreium ; quod unusquisque mediocriter eruditus animadverteret. Quartus accedat, si volet, cui ipse ridiculo fuerim, certè tertius Zanchium & ejus confidentiam multis de causis demiror, atque in Glareani partes unicè concedo.

^h Tribunus.] Dux mille hominum, A colonel.

ⁱ Præfectus.] Qui neque est Imperator, neque legatus ; sed pro tempore vicem præstat Imperatoris aut Prætoris.

^k Signum.] Bellicum seu classicum ; signum cum hoste congregandi. Fit sonner la charge.

^l Ferentariis.] Illi erant, quibus levis armatura : quique primi, quibusvis telis eminus missis, prælium committebant.

^a expeditis in primâ acie versari : laborantibus succurrere : ^b integros pro faucibus accersere : omnia providere : multum ipse pugnare, sæpè hostem ferire : strenui militis, & boni imperatoris officia simul exsequabatur. Petreius, ubi videt Catilinam ^c contrâ, ac ratus erat, magnâ vi tendere ; cohortem ^d prætoriam in medios hostis inducit ; eosque perturbatos, atque alios ^e alibi resistentes, interficit : deinde utrimque ex lateribus cæteros aggreditur. Manlius, & Fæfulanus in primis pugnantes cadunt. Postquam fusas copias, seque cum paucis relictum videt Catilina ; memor ^f generis, atque pristinæ dignitatis suæ, in confertissimos hostes incurrit, ibique pugnans confoditur. Sed, confecto prælio, tum verò ^g cerneret quanta audacia, quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinæ. Nam ferè, quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum, amissâ animâ, corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors prætoria disjecerat, paulò diversius, sed omnes tamen ^h adversis vulneribus, ceciderant. Catilina verò longè à suis inter hostium cadavera repertus est, paululum etiam spirans ; ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens. Postremò, ex omni ⁱ copiâ, neque in prælio, neque in fugâ quisquam civis ingenuus captus est. Ita cuncti suæ, hostiumque vitæ ⁱ juxtâ pepercerant. Neque tamen exercitus populi Romani lætam, aut incruentam victoriam adeptus erat. Nam strenuissimus quisque aut occiderat in prælio, aut graviter vulneratus discesserat. Multi au-

INTERPRETATIO.

ⁱ Postremò, ex omni Catilinæ exercitu, neque in prælio, neque in fugâ, quisquam civis ingenuus captus est.

N O T Æ.

^a *Expeditis.*] Non jam intelliguntur levis armaturæ milites, ut suprâ ; (quid enim faceret Catilina cum inermibus nebulonibus ?) sed ii qui ad pugnandum alacres videbantur. *Les plus testes : Les plus braves.*

^b *Integros.*] Qui neque vulnerati, neque laesi erant. *Des gens frais.*

^c *Contrâ.*] Adverbium. *Contra ac, optimè. Contre l'opinion qu'il avoit eue.*

^d *Prætoriam.*] Ea erat quæ à Prætore non discedebat, in quam amici, voluntarii, fortissimi, omnes optimè armati adscribebantur.

^e *Alibi.*] Id est, adversus alios, quàm à quibus interficiebantur.

^f *Generis.*] In primis nobilem fuisse su præ vidimus.

^g *Cerneret.*] Pro, quisvis cernere posset. Sic sæpè & elegantissimè loquuntur.

^h *Adversis.*] Id est, quæ corpore adverso, & hosti opposito acceperant.

ⁱ *Juxtâ.*] Jam vidimus hanc vocem pro pariter positam. Intellige, Hos Catilinæ milites, modò ut hostes interficerent, sibi minimum cavisse.

tem, qui è castris visundi, aut spoliandi gratiâ processerant; volventes hostilia cadavera, amicum alii, pars hospitem, aut cognatum reperiebant. Fuêre item, qui inimicos suos cognoscerent. Ita variè per omnem exercitum lætitia, mœror, luctus, atque gaudia agitabantur.

Finis Belli Catilinarii.

C. SALLUSTII CRISPI

JUGURTHA,

SEU

BELLUM JUGURTHINUM.

FALSO¹ queritur de naturâ suâ genus humanum, quòd imbecille, atque ævi brevis, forte potiùs, quàm virtute, regatur. Nam² contra reputando, neque majus aliud, neque præstabilius inuenias; magisque³ naturæ^a industriam hominum, quàm^b vim aut tempus deesse. Sed dux, atque imperator vitæ mortalium, animus est: qui ubi ad gloriam virtutis viâ grassatur, abundè pollens, potensque, & clarus est, neque fortunâ eget; quippe quæ probitatem, industriam, aliasque artis bonas neque dare neque eripere cuiquam potest. Sin captus pravis cupidinibus, ad inertiam, & voluptates corporis pessumdatus est, perniciosâ lubidine^d paulisper usus: ubi^e per socor-

INTERPRETATIO.

¹ **H**omines queruntur iniquè & virtute.
absque ratione de naturâ suâ, ² *Inquirendo in contrariam opinionem.*
quando dicunt, quòd, cum sint debiles atque vitæ brevis, regantur
potiùs cæco fato, aut fortunâ, quàm ³ *Et potiùs inueniēs industriam hominum deesse naturæ.*

NOTÆ.

^a **[Industriam.]** Quid potissimùm per industriam significetur, ex hoc loco intelligis, animi scilicet cura & diligentia cum solertiâ conjuncta.

^b **[Vim.]** Pro vires: rarò ita inuenias.

^c **[Fortunâ.]** Istud auctoris sensu, qui hoc in loco cum Stoicis facit, est accipiendum: Si enim gloriam in hominum opinione reponas, omnino & fortunâ, & ejus bonis opus

erit, quæ plerumque factis invidet.

^d **[Paulisper.]** Verissimè & optimè: Sensibus enim cum finita & debilis admodum sit natura, per eos homo, nisi breuem, non potest capere voluptatem, quâ brevè quoque exsaturabitur.

^e **[Per socordiam.]** Causam indicat nostrorum omnium malorum, animi negligentiam. Ea est omnino.

diam

diam vires, tempus, ingenium defluxêre, naturæ infirmitas accusatur :
^a suam quique culpam ^a actores ad negotia transferunt. Quòd si
 hominibus ^b bonarum rerum tanta cura esset, quanto studio aliena,
 ac nihil profutura, multùm etiam periculosa petunt : neque ^c rege-
 rentur magis, quàm regerent casus ; & ² eò magnitudinis procede-
 rent, ubi ^d pro mortalibus, gloriâ æterni fierent. Nam uti genus
 hominum compositum ex corpore, & animâ est : ita res cunctæ,
 studiaque omnia nostra, corporis alia, alia animi, naturam sequun-
 tur. Igitur ^e præclara facies, magnæ divitiæ, ³ ad hoc vis corporis,
 & alia omnia hujuscemodi brevì dilabuntur ; at ingenii egregia fa-
 cinora, sicuti anima, ^f immortalia sunt. Postremò, corporis & for-
 tunæ bonorum, uti initium, sic finis est ; omniaque orta occidunt,
 & aucta senescunt ; animus incorruptus, ^g æternus, rector humani
 generis, ⁴ agit, atque habet cuncta, neque ipse habetur. Quò
 magis pravitas eorum admiranda est, qui, dediti corporis gaudiis,
 per luxum atque ignaviam ætatem agunt : cæterùm ingenium,
 quò neque melius, neque ⁵ amplius aliud in naturâ mortalium

INTERPRETATIO.

^a Quique & singuli Actores, &
 ii qui res exequi deberent, rejiciunt
 in negotia culpam suam.

² Et pervenirent ad eum gra-
 dum magnitudinis, in quo (cùm
 mortales sint) gloriâ æterni eva-
 derent.

³ Præterea vis corporis, & alia
 omnia istius generis, exiguo tem-

pore dissolvuntur & dissipantur.

⁴ Animus versat & regit, tenet,
 & intelligit omnia, neque ipse inclu-
 ditur, cogitur, aut continetur.

⁵ Cæterùm sinunt languere &
 stupere incultu atque socordiâ inge-
 nium, quo nihil est melius, neque
 majus, aut dignius in naturâ mor-
 talium.

NOTÆ.

^a Actores.] Melius credo, quàm auctores,
 prout habent alii. Hoc dicit, Homines re-
 rum difficultatem, quasi illæ supra suas vires
 essent, caussari ; cùm ideo tantùm tales sint,
 quòd viribus à naturâ concessis, in tempore
 & loco usi non fuerint.

^b Bonarum.] Earum scilicet, quæ men-
 tem excolunt, & nobis profunt.

^c Reherentur.] Nunc dicit Sallustius, sa-
 pientem adversus fortunam posse plurima, e-
 tiam in iis quæ sunt ejus juris, id est, quoad
 ea bona quæ non sunt in nostrâ potestate,
 ut loquuntur stoici, puta famam, gloriam,
 divitias, &c. Atque hoc quoque verum est,
 nosque maximè ad virtutem incendere de-
 bet. Nam sapiens quidem, pol, ipse fingit
 fortunam sibi, ut ait Plautus.

^d Pro mortalibus.] Vis istius præpositio-
 nis, eo sensu, quo in interpretatione indica-

vimus, diligenter notanda est ; nam aliquo-
 ties recurret in nostro autore.

^e Præclara.] La bonne mine, la belle pre-
 stance.

^f Immortalia.] Rhetoricè istud dictum,
 tametsi historix beneficio præclara facta in
 memoriâ hominum reviviscunt.

^g Æternus.] Hæc fuit opinio quorundam
 Philosophorum, quam ab Orpheo dimanasse
 volunt. Imò Stoici rotundè animas divinæ
 mentis particulas esse prædicaverunt : A
 quo errore nos retrahit doctrina Christiana,
 cùm animæ postre à deo creatæ sint ex ni-
 hilo, ideoque initium habuerint ; quamvis
 sint æternæ à parte post, ut loquuntur, at-
 que in æternum esse debeant.

^h Amplius.] Ingenii humani tangit mag-
 nitudinem, &, ut ita dicam, vastitatem, quæ
 cuncta complectitur.

est,

est, incultu atque socordiâ torpescere sinunt; cùm præsertim tam multæ, variæque sint artes animi, quibus summa claritudo paratur. Verùm ex ¹ his magistratus, & imperia, postremò omnis cura rerum publicarum minumè mihi hâc tempestate cupiunda videntur: quoniam neque virtuti honos datur; neque illi, quibus per fraudem ² jus fuit, ^a tuti, aut eò magis ^b honesti sunt. Nam, ^c vi quidem regere patriam, aut ^d parentes, quamquam & possis, & delicta ^e corrigas; tamen importunum est: cùm præsertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hostilia ^f portendant. Frustrâ autem niti, neque aliud, se fatigando, nisi odium ³ quærere, extremæ dementiæ est: nisi fortè quem inhonesta & perniciofa lubido tenet, potentia paucorum decus atque libertatem suam ^g gratificari. Cæterùm ex aliis negotiis, quæ ingenio exercentur, in primis magno usui est memoria rerum gestarum: ^h cujus de virtute quia multi dixère, prætereundum puto; simul, ne ⁴ per insolentiam quis existimet memet studium meum laudando extollere. Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul à republicâ ætatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertia imponant: ⁱ certè, quibus

INTERPRETATIO.

¹ Ex his artibus.		strâ conari, neque aliud persequi
² Neque illi quibus, per fraudem, jus & potestas fuit, gerendi magistratus & imperia, sunt eâ re magis tuti aut honesti.		& consequi se fatigando, nisi odium.
³ Extremæ dementiæ est fru-		⁴ Ne aliquis existimet memet extollere insolenter studium meum, id laudando.

NOTÆ.

^a Tuti.] Illud respicit bona fortunæ.		^h Cujus de virtute.] Historiam Cicero dicit, Testem temporum, Lucem veritatis, Magistram vitæ, Nunciam vetustatis. Historiæ virtus certè maxima est, cùm ex aliorum erratis in melius vitam nostram instituere, & quid expetendum quidve fugiendum sit, sine nostro periculo, possimus cognoscere. Proinde haud immeritò Demetrius Phalereus Ptolemæum regem subinde admonebat, ut libros legeret, quoniam, quæ amici non audent principibus demonstrare, ea omnia in libris scripta reperiuntur.
^b Honesti.] Refertur hoc ad bona animi: ideoque iis de quibus loquitur, prorsus inutile fuisse dicit, numeribus frui reipublicæ. Gall. diceres, <i>Ils n' en sont ni plus à leur aise, ni plus honnêtes gens.</i>		ⁱ Certè.] Vim habet occultam hæc vocula, & conjunctam habet ironiam. Autor enim dum videtur rationem reddere velle, cūr ab aliis reprehendatur, graviter illos vellicat. Gall. diceremus eodem charactere, <i>Assurement, Ces Messieurs qui savent si bien courir apres le petit peuple, &c.</i>
^c Vi.] Plato, quod & Cicero refert, tantum contendere in republicâ jubet, quantum probare tuis civibus possis; vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere.		
^d Parentes.] Innuit, tam turpe esse patriam quàm parentes vi regere velle.		
^e Corrigas.] Hoc est, aliquatenus corruptam civitatem emendes, aut id certè coneris.		
^f Portendant.] Significant, & propemodum importent, cùm iis qui castigantur, tum præsertim illis qui alios castigant.		
^g Gratificari.] Gall. diceres, <i>Abandonner, & faire litière.</i>		

maxima industria videtur, ^a salutare plebem, & conviviiis ^b gratiam quærere. Qui si reputaverint, & ^c quibus ego temporibus magistratum adeptus sum; & ^d quales viri idem assequi nequiverint; & postea, quæ ^e genera hominum in senatum pervenerint, profectò existumabunt, me magis ^f merito, quàm ignaviâ, iudicium animi mei ^g mutavisse; majusque commodum ex ^h otio meo, quàm ex aliorum negotiis, reipublicæ venturum. ⁱ Nam sæpè audiui, Q. ^k Maximum, P. ^l Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros, solitos ita dicere, cùm majorum ^m imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi. Scilicet non ⁿ ceram illam, neque figuram tantam vim in sese habere; sed memoriâ rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, neque priùs sedari, quàm virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. At contrà quis est omnium ^o his moribus, quin divitiis & sumptibus, non probitate neque industriâ, cum majoribus suis

INTERPRETATIO.

ⁱ *Quis omnium ita vivit?*

NOTÆ.

^a *Salutare.*] Romæ mos erat, quosvis prensando, nomine proprio, quasi intimè noti & cari essent, appellando, manum porrigendo, &c. plebis gratiam aucupari.

^b *Gratiam.*] Benevolentiam & populi favorem solebant etiam epulis & conviviiis de-mereri.

^c *Quibus.*] Turbulentis scilicet, singulis ad imperia properantibus; unde & ea obtinere erat difficile.

^d *Quales.*] Catonem fortè inter alios designavit, qui præturam petens repulsam tulit. Cæterùm totus iste locus rhetoricam habet exornationem, non persuasionem: neque verò cuiquam Sallustium virtute Catoni prælatum fuisse, Sallustius probaverit.

^e *Genera.*] Per contemptum loquitur. Gall. *Quelle sort de gens.*

^f *Merito.*] *Legitimâ de causâ:* Quasi scilicet eo indignum fuisse cum turbâ hominum levissimorum, in senatum venire.

^g *Mutavisse.*] Id est, *Non jam, ut antea, ad magistratus ferri.*

^h *Otio.*] Honesto scilicet, quod in scribendâ historiâ collocavit: nam aliud est otium turpe, eorum qui se non tantùm à rebus publicis, sed ab omni omnino labore subtrahunt.

ⁱ *Nam sæpè.*] Ostendit autor quomodo hominibus profit rerum memoria, atque adedò, quâ ratione respublica ex suo otio emolumentum possit capere.

^k *Maximum*] Is ex Fabiorum fuit familiâ, qui dictator adversus Annibalem creatus, cunctando vim fregit illius imperatoris, atque res Romanas paululùm restituit.

^l *Scipionem.*] Plures eo nomine fuerunt viri celeberrimi, præcipuè verò Africani illi duo, Major à victâ Africâ, Minor ab Africâ quoque, sed postquam ab illo victa fuisset, ita dictus: antea in Scipionum familiam ab Africani illius magni filio, & in decus gentis assumptus, cum Paulo Macedonico procreatus esset. De isto minore hîc agi non sine ratione crediderim.

^m *Imagines.*] Habebant Romæ qui illustri loco nati essent, quique in majoribus aliquem sellâ curuli decoratum habuissent, imagines, vultus eorum & posterorum ex cerâ, referentes, quas ligneo armario in atrio, seu primâ parte ædium, includebant; festis diebus, apertis armariis, ornabant; in funeribus, cùm quis ex eâ domo mortuus esset, honoris causâ efferebant.

ⁿ *Coram.*] Ex quâ fiebant imagines.

contendat? Etiam homines ^a novi, qui antea per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire, ^b furtim, & per ^c latrocinia potiùs, quàm bonis artibus, ad imperia & honores nituntur. Proinde quasi prætura, & consulatus, atque alia omnia hujuscemodi per se ipsa clara, & magnifica sint, ac non ^d perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est. Verùm ego liberiùs, altiùsqne processu, dum me civitatis morum piget, tædetque. Nunc ad inceptum redeo.

Bellum scripturus sum, quod populus Rom. cum Jugurthâ rege ^d Numidarum gessit: primùm, quia magnum & atrox, ² variaque victoria fuit; dein, quia tum primùm superbiæ nobilitatis ³ obviâ itum est. Quæ ^e contentio divina & humana cuncta permiscuit, eoque discordiæ processit, uti studiis civilibus ^f bellum, atque ⁴ vastitas Italiæ finem facerent. Sed priùs quàm hujuscemodi rei initium expedio, pauca suprâ repetam; quò, ad cognoscendum, omnia illustria magis, magisque ina perto sint. Bello Punico ⁵ secundo, quò dux Carthaginensium Hannibal, ^b post magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maxumè attriverat; Masinissa rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. ⁱ Scipione, cui postea Africano cognomen ex virtute fuit, multa & præclara rei militaris facinora fecerat: ob quæ, vicis Carthaginensibus, & capto ^k Syphace, cujus in Africâ magnum, atque latè imperium valuit, populus Rom. quascumque urbis, & agros manu ceperrat, ^l regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissæ bona atque honesta

INTERPRETATIO.

¹ *Ei non sint sicuti virtus eorum, qui ea gerunt.*

² *Quia victoria in hanc & illam partem inclinavit.*

³ *Quia tum primùm Plebs Ro-*

mana restitit superbiæ nobilitatis.

⁴ *Ut discordiis civilibus bellum atque amplitudo Italiæ finem facerent.*

NOTÆ.

^a *Novi.*] Id est, qui primi ex sua gente claruerunt.

^b *Furtim.*] Non virtutem ostentando, sed largitionibus suffragia corrumpendo, aut aliter cuniculis irrendo.

^c *Latrocinia.*] Hoc nomine omnes damnat vias distortas, per quas sibi potestatem querebant, & magistratus, si cum vi aliquâ conjunctæ essent.

^d *Numidarum.*] Numidia Africæ regio est pars ejus tractus, quem hodie Barbariam vocant, cum eo qui *Bildulgerid* dicitur. Verùm ex ipso Sallustio postea cognoscetur.

^e *Contentio.*] Inter plebem & nobilitatem.

^f *Bellum.*] Quod Marius inter & Syllam intercessit, huic favente nobilitate, illi plebe.

⁵ *Secundo.*] Ter Romani cum Carthaginensibus bellum gesserunt. Hoc secundo, Pænorum duce Annibale, profligata, & prope modum perditâ fuit res Romana.

^h *Post magnitudinem.*] Id est, non contentus Romanorum gloriam proculcasse.

ⁱ *Scipione.*] Hic est major.

^k *Syphace.*] Fuit Syphax rex Masæsylo- rum opulentissimus, Masinissæ ab Oriente vicinus.

^l *Regi.*] Masinissæ.

nobis permanfit : fed ^a imperii, vitæque ejus, finis idem fuit. Dein Micipfa filius regnum folus obtinuit, Manafatabale, & Guluffâ fratribus morbo abfumptis. ¹ Is Atherbalem, & Hiempfalem ex feſe genuit ; Jugurthamque filium Manaftabilis fratris, quem Maſiniſſâ, quòd ortus ex concubinâ erat, ^b privatum reliquerat, eodem cultu, quo liberos ſuos, domi habuit. Qui ubi primùm adolevit, pollens viribus, decorâ facie, fed multò maxumè ingenio validus, non ſe ^c luxu, neque inertiae corrumpendum dedit. Sed, uti mos gentis illius eſt, equitare, jaculari, curſu cùm æqualibus certare : &, cùm ² omnis gloriâ anteirèt, omnibus tamen carus eſſe : ad hoc, pleraque tempora in venando agere ; leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire : plurimum facere, ^d & minumùm ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipfa tametſi initio lætus fuerat, exiſtumans virtutem Jugurthæ regno ſuo gloriæ fore : tamen poſtquam hominem adoleſcentem, ³ exactâ ætate ſuâ, & parvis liberis, magis magisque creſcere intelligit, vehementer eo negotio ^e permotus, multa cum animo ſuo volvebat. Terrebat eum ^f natura mortalium avida imperii, & ² præceps ad explendam animi cupidinem ; præterea, ^b opportunitas ſuæ, liberorumque ætatis, ⁴ quæ etiam mediocres viros ſpe prædæ tranſverſos agit ; ad hoc, ⁵ ſtudia Numidarum in Jugurtham accenſa, ⁶ ex quibus, ſi talem virum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumventus, ubi videt, neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe

INTERPRETATIO.

¹ Is Micipſa genuit ex ſeſe Atherbalem & Hiempſalem.

² Cùm omnes gloriâ ſuperaret.

³ Cùm videt hominem adoleſcentem creſcere magis, ac magis, vitâ ſuâ elapſâ.

⁴ Quæ opportunitas etiam homines aliquâ virtute præditos, ſpe

prædæ à rectâ viâ abducit.

⁵ Præterea maximus Numidarum favor in Jugurtham, Micipſam terrebat.

⁶ Anxius erat ne qua ſeditio aut bellum oriretur ex Numidis, ſi talem virum fraude interfeciſſet.

NOTÆ.

^a Imperii.] Illud eſt quod Gallicè dicimus ; *Il perdit l' Empire avec la vie*. Sed Latine phraſis ambigua eſt, ideoque minùs probanda.

^b Privatum.] Scilicet nec regio cultu, nec in ſpem regni, educebatur.

^c Luxu.] Antiquè. Jam ſuprà eoſdem notavit fontes omnium malorum : Veriſſimè atque hîc præcipuè cavendum.

^d Et minumùm.] Facile his artibus ſine invidiâ laudem invenias, & amicos pares.

^e Permotus.] Timens videlicet, ne Jugurtha gratiâ & viribus ad invadendum imperium uteretur.

^f Natura.] Illud eſt quod modo dixi : Metuebat Micipſa, ne, ſicuti omnes à naturâ proni ſumus ad explendam animi cupidinem, Jugurtha aliquid contra ſe, tum maxime contra liberos moliretur.

^g Præceps.] Hinc prima mali noſtri labes : ideoque hâc in parte diſſidendum, præcavendum, & maxime ex longinquo principiis obſtandum ; niſi fortè per prærupta frangi lubet.

^h Opportunitas.] Senes enim & pueri ad bellum ſunt inepti.

hominem tam acceptum popularibus; ¹ quod erat Jugurtha manu promptus, & appetens gloriæ militaris, statuit eum objectare periculis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello ^a Numantino Micipsa, cum populo R. equitum atque peditum auxilia mitteret, sperans vel ² ostentando virtutem, vel hostium sævitiâ, facile eum occasurum; præfecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat: sed ea res longè aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Jugurtha, ut erat impigro atque acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, & ³ ^b morem hostium cognovit; multo labore, multâque curâ, præterea modestissimè parendo; & sæpè ⁴ obviâ eundo periculis, in tantam claritudinem brevè pervenerat, uti nostris vehementer carus, Numantinis maximo terrori esset. Ac sanè, quod difficillimum in primis est, & prælio strenuus erat, & bonus consilio; quorum ^c alterum ex providentiâ timorem, alterum ex audaciâ temeritatem, adferre plerùmque solet. Igitur ^d imperator omnes ferè res asperas per Jugurtham agere, in amicis habere, magis magisque eum indies amplecti, quippe cujus neque consilium, neque inceptum ullum frustra erat. ^e Huc accedebat munificentia animi, & ingenii solertia: quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat. Eâ tempestate in exercitu nostro fuere complures novi, atque nobiles, quibus divitiæ bono honestoque ^e potiores erant, factiosi, domi potentes, apud socios clari magis, quàm honesti; qui Jugurthæ non ^f mediocrem animum pollicitando accendebant, si Micipsa rex occidisset, fore uti solus imperio Numidiæ potiretur: ^g in ipso maxu-

INTERPRETATIO.

¹ Quia Jugurtha erat manu promptus, & cupidus gloriæ militaris, Micipsa decrevit eum ob-
jicere periculis.

² Micipsa opinans eum interfectum iri, vel dum virtutem ostentaret, vel hostium sævitiâ, eum

præfecit Numidis.

³ Postquam Jugurtha cognovit hostium pugnandi rationem.

⁴ Objectando se periculis.

⁵ Præterea in ipsa erat magnificentia animi.

NOTÆ.

^a Numantino.] Numantia urbs fuit Hispaniæ Terraconensis, non longè ab ortu fluminis Durii, & si viros æstimes, par omnibus urbibus bello, quod olim adversus Romanos fortissimè gesserunt.

^b Morem.] Hic in perditissimo homine, pro tempore spectare licet ornatissimi juvenis speciem, & virtutis exemplum.

^c Alterum.] Esse scilicet, bonum consilium, generat timorem: enimvero aliquis ut bene det consilium, ille debet prævidere pericula; quod si fuerit, ea profectò reformi-

dabit, deinde, quod pronum est, ni virtus adsit, eadem quoque fugitabit.

^d Imperator.] Scipio.

^e Potiores.] Id est, Apud quos major divitiarum, quàm virtutis, ratio et æstimatio erat.

^f Mediocrem.] Id est, Cum jam suâ sponte Jugurtha dominationem affectaret, cupiditatem inflammabant insuper exitiales illi consilia.

^g In ipso.] Jugurthâ scilicet. Hæc & similia ingerebant nefarii illi adulatores.

mam virtutem, Romæ omnia venalia esse. Sed postquam, Numantiâ deletâ, P. Scipio dimittere auxilia, & ipse revorti domum decrevit; ¹ donatum, atque laudatum magnificè pro concione Jugurtham in ² prætorium adduxit; ibique secretò monuit, uti potius ^b publicè, quàm privatim, amicitiam populi Rom. coleret; neu ^c quibus largiri infuësceret, periculose à paucis emi, ^d quod multorum esset. Si permanere vellet in suis ^e artibus, ^f ultro illi & gloriam, & regnum venturum: sin ^g properantiùs pergeret, suâmet ipsum pecuniâ præcipientem casurum. Sic locutus, cum literis eum, quas Micipsæ redderet, dimisit. Earum ² sententia hæc erat: *Jugurthæ tui bello Numantino longè maxuma virtus fuit: quam rem tibi certè scio gaudio esse, nobis ob merita sua carus est; ut idem ³ S. P. Q. R. sit, summâ ope nitentur. Tibi quidem ⁴ pro nostrâ amicitia gratulor. En habes virum dignum te, atque avo suo Masinissâ.* Igitur ^h rex, ubi ea, quæ famâ acceperat, ex literis imperatoris ita esse cognovit; cum virtute, tum ⁱ gratiâ viri permotus, ^k flexit animum suum; & Jugurtham beneficiis vincere aggressus est, statimque eum adoptavit, & testamento pariter cum filiis hæredem instituit. Sed ipse paucos post annos, morbo, atque ætate confectus, cum sibi finem vitæ adesse intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemque Atherbale, & Hiempsale filiis, dicitur hujuscemodi verba cum Jugurthâ habuisse:

I N T E R P R E T A T I O.

¹ Adduxit Jugurtham in tentorium suum, postquam ipsi munera contulisset, atque eum laudasset magnificè coram exercitu.

² Earum sensus hic erat.

³ Senatus, Populusque Romanus.

⁴ Gratulor equidem tibi, secundum nostram amicitiam.

N O T Æ.

^a Prætorium.] Tabernaculum erat, seu tentorium, vel domus Imperatoris, sive Prætor, sive Consul fuisset.

^b Publicè.] Hoc est, Ne huic aut illi se privatim addiceret, sed virtute suâ universum Populum Romanum sibi demeretur.

^c Quibus.] Non dixit quibusvis; quomodo Jugurthæ levitatem exprobrasset, neque factum ipsum in totum damnasset, verum quibus dixit, ut ille intelligat, neminem largitionibus devinciendum, eo modo, & sine, quo procul dubio, summus Imperator cæpisse cum intellexerat.

^d Quod multorum.] Loquitur de amicitia & favore P. Romani. Cæterum ex singulis propemodum Scipionis verbis maxima documenta sumere possunt viri principes: quæ quia Jugurtha spreverat, de summo fastigio excusius est.

^e Artibus.] Bonis scilicet. Reprehensionem habet hæc Imperatoris admonitio tametsi occulta est.

^f Ultro.] Ipso nec cogitante. Gall. Sans qu' il s'en mît en peine.

^g Properantiùs.] Hoc est, vim faceret rebus, quæ cum tempore, fiunt sensim & sine sensu, quæque aliter franguntur. Gall. Que s' il le bâtoit trop; Que s' il violentoit les choses.

^h Rex.] Micipsa.

ⁱ Gratiâ.] Cum Jugurtham gratum & acceptum esse sciret, tum popularibus, tum Romanis.

^k Flexit.] Hoc est, Cum antea Jugurtham perdere quævisset, mutato consilio, beneficiis ipsum cumulavit.

Parvum ego te, Jugurtha, ^a amisso patre, sine spe, sine opibus, ^b in meum regnum accepi, existumans non minùs me tibi, quàm si ^c genuissem, ob beneficia carum fore; neque ea res ^d falsum me habuit. Nam ut alia magna & egregia ^e tua omittam, novissumè rediens Numantiâ, meque, regnumque meum, gloriâ honoravisti; tuâque virtute nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti: in Hispaniâ nomen familiæ ^f renovatum est: postremò, quod ^g difficillimum inter mortalis est, gloriâ invidiam vicisti. Nunc, quoniam mihi natura finem vitæ facit, per ^h hanc dextram, per ² regni fidem moneo, obtestorque, uti hos, qui tibi genere propinqui, ⁱ beneficio meo fratres sunt, caros habeas; neu malis alienos adjungere, quàm sanguine conjunctos retinere. Non exercitus, neque thesauri, præsidia regni sunt, verùm amici: quos neque armis cogere, neque auro parare queas, officio & fide pariuntur. Quis autem amicior, quàm frater fratri? Aut quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris? Equidem ego regnum vobis trado firmum, si boni eritis; si mali, imbecillum. Nam ^k concordia res parvæ crescunt, discordia maxumæ ^l dilabuntur. Cæterum ante hos ³ te, Jugurtha, quid ætate, & sapientiâ prior es, ne aliter, quid eveniat, providere decet:

INTERPRETATIO.

¹ Nam ut silentio præteream	debetur.
alia tua magna, & egregia facinora.	³ Cæterum te decet, plùs quàm hos.
² Moneo per fidem quæ regno	

NOTÆ.

^a Amisso.] Manastabale, scilicet.
^b In meum.] Id est, Non modò in regiam meam induxi, sed cultu & spe cum filiis meis eadem eduxi.
^c Genuissem.] Te supple.
^d Falsum.] Id est, Tu mihi reverà ea omnia præstitisti, quæ à filio possunt repcti.
^e Tua.] Nota phrascs ejusmodi ellipticas: Vim habent maximam. Ita cùm apud Terentium, pater filium vocat omnium, plùs est quàm si sceleratissimum, aut quopiam atroci alio nomine appellâisset, cùm quodlibet intelligi possit.
^f Renovatum.] Hoc dicit, quia Masinissa multa præclare gesserat in Hispaniâ adversus Romanos, priusquam cum Scipione societatem iniret.
^g Difficillimum.] Omnino: nam ut habet Horatius,
*Heu! nefas;
 Virtutem incolumem odimus,
 Sublatam ex oculis quærimus, invidi.*
^h Hanc.] Intelligendum est Micipsam

Jugurthæ manum tenuisse, dum hæc diceret.
ⁱ Beneficio.] Quia, videlicet, in partem & regni hæreditatem Jugurtham Micipsa assumpserat; atque pro filio habuerat.
^k Concordia.] Scitum est quod quidam fecit, ut concordiam filios, quos magno numero habuit, edoceret: Sagittas, pro eorum numero sumpsit, quas in fasciculum colligatas cuique rumpendas porrexit: quod illi cùm nequivissent, ipse singulas seorsim nullo negotio perfregit. Itaque omne quod est, tam diu manet atque subsistit, quàm unum est; interit quando solvitur, aut unum esse definit.
^l Dilabuntur.] Pereant, sed acutè expressit, cùm dilabi præcisè notet in partes variat abire, quod ex se & immediatè ponit totius destructionem. Tanti est certè unio in universâ naturâ, ut vel ipsum nomen nescio quid blandi & jucundi sapiat; divisio contrâ lacerare, & omne malum portendere videatur.

E

Nam

Nam in omni certamine, qui ¹ opulentior est, etiam si accipit injuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur. Vos autem, Atherbal, & Hiempsal, colite, observate ² talem hunc virum; imitamini virtutem, & enitimini, ne ego meliores liberos ³ sumpsisse videar quam, genuisse.

Ad ea Jugurtha, tametsi regem ^a ficta locutum intelligebat, & ^b ipse longè aliter animo agitabat; tamen pro tempore benignè respondit. Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi more regio ⁴ justa magnificè fecerant, ^c reguli in unum convenerunt, ut inter se de negotiis cunctis disceptarent. Sed Hiempsal, qui minumus ex illis erat, naturâ ferox, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia ^d materno genere impar erat, despiciens, ^e dextrâ Atherbalem adfedit; ne medius ex tribus, quod ^f & apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret. Dein tamen, ut ^g ætati concederet, ^h fatigatus à fratre, vix in partem alteram transductus est. Ibi cum multa de administrando imperio differerent, Jugurtha inter alias res jacet, oportere quinquennii consulta, & ⁱ decreta omnia rescindi: ^k nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo valuisse. Tum ^l idem Hiempsal placere sibi respondit: nam ^m ipsum illum tribus his proxumis annis adoptione in re-

INTERPRETATIO.

¹ Qui fortior est videtur facere injuriam, quamvis eam accipiat, quia plus potest.

² Reveremini hunc virum tantâ virtute ornatum.

³ Ne ego videar adoptâsse meliores liberos, quam genuisse.

⁴ Postquam illum, more regio, magnificè sepelissent.

NOTÆ.

^a Ficta.] Re profectò fictæ non erant, vera dicebat Micipsa; sed animus fictus erat: non ex benevolentia, sed ex metu loquebatur.

^b Ipse.] Jugurtha.

^c Reguli.] Jugurtha, Atherbal, & Hiempsal, qui diviso regno, parvi erant reges.

^d Materno.] Antea natus eum ex concubina vidimus.

^e Dexterâ.] Verisimile est Jugurtham cum Atherbalè, jam tum sine omni prolixiore ceremoniâ, assedisse. Occasio inter illos duos non fuit, de loco aulicâ urbanitate disceptandi; nam sive Jugurtha superiorem, sive inferiorem obtinere voluit, utrobique ab Atherbalis sinistrâ sedere debuit. Hiempsalis fuit hanc litem dirimere. Cujus enim ille vacuum locus clausisset, ei medium & honoratum locum dedisset: cumque

dextrâ Atherbalem assedit, Jugurtham in loco infimo collocavit.

^f Et.] Hinc concludas, moris fuisse apud Romanos, ut sedentibus locus medius esse honoratissimus.

^g Ætati.] Jugurtha scilicet.

^h Fatigatus.] Eum premebat Atherbal ut in Jugurthæ sinistram transfret; eo pacto Jugurtha medius foret.

ⁱ Decreta.] Micipsæ scilicet. Plus verò dicit decreta quam consulta: Hæc vocamus des Declarations, illa verò, des Arrêts.

^k Nam.] Ratio est Jugurthæ pro rescindendis Micipsæ decretis.

^l Idem.] In neutro genere. Dicit Hiempsal, acri in Jugurtham cum aculeo, sit placere, ut patris postrema decreta rescinderentur.

^m Ipsum.] Jugurtham.

gnum pervenisse. Quod verbum in pectus Jugurthæ ^a altiùs, quàm quisquam ratus, descendit. Itaque ex eo tempore irâ & metu anxius, moliri, parare, atque ea modò in animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quæ uti tardiùs procedunt, neque lenitur animus ^b ferox, statuit quovis modo inceptum perficere. Primo conventu, quem ab regulis factum suprà memoravi, propter dissensionem placuerat dividi thesauros, ^c finisque imperii singulis constituti. Itaque ad utramq; rem tempus decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in loca propinqua thesauris alius aliò concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmidâ fortè ejus utebatur domo, qui proximus ^d lictor Jugurthæ, carus acceptusque ei semper fuerat: quem ^e ille casu ministrum oblatum promissis onerat, impellitque, uti tanquam suam domum visens erat: portarum claves ^f adulterinas parèt, nam veræ ad Hiempsalem referebantur: cæterùm, ubi res postularet, ^g seipsum cum magnâ venturum manu. Numidæ mandata brevè conficit: atque, uti doctus erat, noctu Jugurthæ milites introducit. Qui postquam in ædes irrupere; ^h diversi regem quærere; dormientis alios, alios occurrentis interficere: scrutari loca abdita; clausa effringere: strepitu & tumultu omnia miscere: cùm interim Hiempsal reperitur, occultans se tugurio mulieris ancillæ, quò initio pavidus, & ignarus loci, profugerat. Numidæ caput ejus, uti jussi erant, ad Jugurtham referunt. Cæterùm fama tanti facinoris per omnem Africam brevè divulgatur: Atherbalem, omnisque, qui sub Micipsæ imperio fuerant, metus invadit. In duas partis discedunt Numidæ: plures Atherbalem sequuntur, sed illum alterum bello meliores. Igitur Jugurtha quàm maxumas potest copias armat: urbis partim vi, alias voluntate, imperio suo adjungit: omni Numidiæ imperare parat. Atherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui senatum docerent de cæde fratris, & fortunis suis; tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex prælio profugit in ⁱ provinciam, ac dehinc Romam contendit. Tum Jugurtha ^j patratis ^k consiliis, postquam omni Numidiâ potieba-

INTERPRETATIO.

^a Placuit terminos imperii singulis assignari.

^b Alii aliò regem quæsiverunt.

^c Tum Jugurtha consiliis ad finem perductis, &c.

NOTÆ.

^a Altiùs.] Id est, Eo gravissimè vulneratus fuit: tantòque altiùs telum inflexum, quantò acutius fuit.

^b Ferox Jugurthæ.

^c Lictor.] Lictores erant qui proximè Magistratum, vel regem præcedebant. Hujus domum Hiempsal in hospitium assumpsit.

^d Ille.] Jugurtha.

^e Adulterinos:] De fausses clefs.

^f Seipsum Jugurtham.

^g Provinciam.] Hoc est, in eam Africæ partem quæ per Romanos Magistratus gubernabatur.

^h Consiliis.] Quæ, scilicet, de opprimendis fratribus, & eorum regno invadendo, ini-

tur, in otio facinus suum cum animo reputans, timere populum R. neque adversus iram ejus usquam, nisi in avaritiâ^a nobilitatis, & pecuniâ suâ, spem habere. Itaque paucis diebus, cum auro, argentoque multo legatos Romam mittit: quos præcipit uti primum veteres amicos muneribus expleant, dein novos¹ acquirant: postremò, quemcumque possint largiundo parare, ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venêre, & ex præcepto regis, b hospitibus, aliisque, quorum eâ tempestate in senatu auctoritas pollebat, magna munera misere: tanta^c commutatio incessit, ut ex maximâ invidiâ in gratiam & favorem nobilitatis Jugurtha veniret. d Quorum pars spe, alii præmio inducti, singulos ex senatu^e ambiundo, nitebantur, ne^f gravius in eum consuleretur. Igitur, ubi legati satis confidunt, die constituto senatus utrisque^g datur. Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus:

Patres conscripti, Micipsa pater meus moriens mihi præcepit, uti regni Numidiæ tantummodo^h procurationem existimarem meam; cæterumⁱ jus, & k imperium penes vos esse: simul eniterer domi, militiæque quàm maximo usui esse populo Romano: vos mihi² cognatorum, vos in locum affi-

INTERPRETATIO.

¹ Postea novas requirant.

² Præcepit ut vos pro consanguineis & affinibus haberem.

NOTÆ.

^a Nobilitatis.] Romanæ, scilicet.

^b Hospitibus.] Eos intellige quibuscum bello Numantino Jugurtha arctam amicitiam, & hospitii necessitudinem conjunxerat; ita ut ipse apud illos, si in Italiâ esset; illi apud ipsum, si in Numidiam venirent; diversarentur. Hospitii verò sanctissima jura fuerunt.

^c Commutatio.] Nimirum Jugurthæ facinus cunctis atrocissimum visum est, sed postquam pecuniâ quidam corrupti sunt, mentem & animum mutaverunt, atque Jugurthæ crimen minuerunt.

^d Quorum.] Nobilium, scilicet, qui sub voce nobilitatis comprehenduntur; quod notandum: nam relativum quorum non cum nomine expresso, sed cum re intellectâ, consentit.

^e Ambiundo.] Prout fit, inter alios sermones, illi Jugurthæ crimen verbis mitigabant, senatorumque favorem ipsi conciliabant.

^f Gravius.] Ne bellum adversus ipsum de-

cernerent, aut hostem judicarent.

^g Datur.] Id est, dies constituitur ad quem in senatum admitterentur Atherbal & Jugurthæ legati.

^h Procurationem.] Administrationem: La Lieutenant.

ⁱ Jus.] Fundamentum, notat hoc vocabulum, aut dominandi rationem.

^k Imperium.] Totum istud rhetoricè & blandâ comitate dicitur: nam alioqui Micipsa fuerat ac Masinissa P. Romani socius. Additæ fuerant equidem Romanorum beneficio multæ urbes utriusque imperio, sed uterque meruerat: imò fatebitur postea ipse Atherbal, non admodum Romanorum fortunam expetendam fuisse, quo tempore fœdus initum cum ipsis. At ne ego, quod absque blandimento verum est, taceam, plerumque certè evenit, ut paulatim sub fœderis titulo, ille in minus potentem, dominium usurpet, qui opibus præcellit; libertatis inane nomen ut maneat, fœdus pangitur, quod precariam servitutem inducit.

nium ducerem: si ea fecissem, in vestrâ amicitia exercitum, divitias; munimenta regni, me habiturum. Quæ præcepta patris mei cum agitarer, Jugurtha, homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissimus, contempto imperio vestro, Masinissæ me nepotem, etiam ab stirpe socium atque amicum populi R. regno, fortunisque omnibus expulit. Atque ego P. C. quoniam eò miseriarum venturus eram, vellem, potius ob mea, quàm ob majorum meorum, beneficia posse me à vobis auxilium petere; ac maxumè ^a deberi mihi beneficia à populo R. quibus non egerem: ^b secundum ea, si desideranda erant, uti ^c debitis uterer. Sed quoniam parum tuta per se ipsa probitas est, neque mihi ^d in manu fuit, Jugurtha qualis foret; ad vos confugi P. C. quibus, quod mihi miserrimum est, cogor prius oneri, quàm usui esse. Cæteri reges, aut bello victi in amicitiam à vobis recepti sunt, aut in suis dubiis ^e rebus societatem vestram appetiverunt. Familia nostra cum populo R. bello Carthaginensi amicitiam instituit, quo tempore magis fides ejus quàm ^f fortuna petenda erat. ^g Quorum progeniem vos, P. C. nolite pati me nepotem Masinissæ frustrà à vobis auxilium petere. Si ad ^h impetrandum nihil causæ haberem, præter miserandam fortunam: quòd paulò antè rex, genere, famâ atque copiis potens, nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes exspecto: tamen erat majestatis populi Romani ⁱ prohibere injuriam, neque pati, cujusquam regnum per scelus crescere. ^j Verùm ego iis finibus ejectus sum, quos majoribus meis populus Rom. dedit: unde pater, & avus meus unà vobiscum expulère Syphacem, & Carthaginenses. Vestra beneficia mihi erepta sunt, P. C. vos in meâ

INTERPRETATIO.

^a Neque penès me fuit.	
^b Aut in vacillantibus suis rebus fœdus vobiscum inire quæsi- verunt.	^d Nolite pati, me progeniem eorum, & nepotem Masinissæ, petere frustrà auxilium à vobis.
^c Magis fides ejus erat quærenda, quàm ejus fortuna.	^e Tamen erat majestatis Pop. Romani impedire ne ego injuriâ afficerer.

NOTÆ.

^a Deberi.] Sunt equidem in hâc oratione plurimæ bonæ rationes; at verò accuratâ methodo non sunt dispositæ. De industriâ & bene factum ab autore, qui hominem elegantia Romanâ minùs excultum, suo more loquentem inducit. Ita planè præcipit summus magister Horatius.

^b Secundum ea.] Id est, Ex eo, Deinde, Gall. Et qu'en consequence de cela.

^c Debitis.] Repetit quod ita dictum nunquam oportuit.

^d In manu.] Id est, Non potui facere ut Jugurtha, quàm fuit, alius esset. Hoc dicit

ut importunitatem necessitate quâ compulsus fuit, excuset.

^e Impetrandum.] Auxilium, scilicet, à vobis contra Jugurtham. Videtur Atherbal præscire quod futurum est; adeoque à Romanis, diffidens, & quasi à recusantibus auxilium petit. Ominosa est ista petendi ratio, & contumeliosa, quæque ergo, ita institui minimè debet.

^f Verùm.] Jam rationes optimas optimè proponit Atherbal, sed in eo diu non manebit.

injuriâ despecti estis. Eheu me miserum! huccine, Micipsa pater, beneficia^a tua evasere, uti, quem tu parem cum liberis tuis, regnique participem fecisti, is potissimum stirpis tuæ extinctor sit? Numquamne ergo familia nostra quieta erit? ^b Semperne in sanguine, ferro, fugâ versabimur? Dum Carthaginienses incolumes fuere, ^c jure omnia sæva patiebamur. Hostis ab latere: vos amici procul: spes omnis in armis erat. Postquam illa ^d pestis ex Africâ ejecta est, læti pacem agitabamus: quippe, quâ hostis nullus erat, nisi fortè quem vos jussissetis. Ecce autem ex improvviso Jugurtha, intolerandâ audaciâ, scelere, atque superbiâ sese efferens, fratre meo, atque eodem propinquo suo interfecto, primum regnum ^e ejus, sceleris sui prædam fecit: post, ubi me iisdem dolis nequit capere, nihil minùs, quàm vim aut bellum ^f expectantem, in imperio vestro, sicut videtis, extorrem patriâ, domo, inopem, & co-opertum miseriis efficit, ^g ut ubivis tutiùs, quàm in meo regno essem. Ego sic existumabam, P. C. uti prædicantem audiveram patrem meum, qui vestram amicitiam diligenter colerent, eos multum laborem suscipere, cæterum ex omnibus maxumè tutos esse. ^h Quod in familiâ nostrâ fuit, præstitit, ut in omnibus bellis adesset vobis: nos uti per otium tuti simus, ⁱ in manu vestrâ est, P. C. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Jugurtham ^j beneficiis suis ratus est nobis conjunctum fore. Alter eorum necatus: alter ipse ego manus ^k impias vix ef-fugi. Quid agam? Aut quò potissimum infelix accedam? ^l Generis præsidia omnia extincta sunt: pater, uti necesse erat, ^m naturæ concess-

INTERPRETATIO.

^a Ita ut essem tutiùs ubivis, quàm in meo regno.

^b Quantum fuit in potestate familiæ nostræ, effecit, ut auxilio vobis esset in omnibus bellis.

^c Micipsa pater meus credidit Jugurtham, tertium nostrum fratrem, beneficiis suis fore nobis conjunctum & amicum.

^d Pater mortuus est.

NOTÆ.

^a Tua.] In perditum Jugurtham.

^b Semperne.] Masinissa à Carthaginensibus regno pulsus fuerat; Micip a Romanis auxilio adversus illos venerat; frater Hiempsal à Jugurthâ jugulatus; ipse ab eodem ad ultimas angustias redactus sum.

^c Jure.] Quia inter se illi, maximè propter Romanos, hostes erant.

^d Pestis.] Loquitur de Carthaginensibus.

^e Ejus.] Credo pateretur Sallustius, ut pro ejus, ipsius reponeretur, ad vitandam ambiguitatem, si quis fortè ejus cum scelere construeret; ideoque virgulam apposui.

^f Expectantem.] Qui ne m' attendois à rien moins qu' faire la guerre.

^g In manu.] Quia potentes estis quique facile Jugurtham in officio retinueritis. Cæterum in Jugurthâ fuit quòd post Hannibalem timeretur, ut habet Florus.

^h Impias.] Jugurthæ, scilicet, Synecdoche est, quæ vim auget orationis: ut hinc pateat Jugurtham impietate factum celebrem.

ⁱ Generis.] Cognatorum patris, fratris, &c.

fit : fratri, ^a quem minumè decuit, propinquus per scelus vitam eripuit : affinis, amicos, propinquos cæteros meos, ^b alium alia clades oppressit : ⁱ capti ab Jugurthâ, pars in crucem acti, pars bestiis objecti sunt : pauci, quibus relicta est anima, clausi in ² tenebris cum mœrore & luctu, morte graviolem vitam exigunt. Si omnia, quæ aut amisi, aut ex ³ necessariis adversa facta sunt, incolumia manerent : tamen, si quid ex improviso mali accidisset, vos implorarem, P. C. quibus ^c pro magnitudine imperii, ^d jus, & injurias omnis, curæ esse decet. Nunc verò exul patriâ, domo, solus, atque omnium ^e honestarum rerum egens, quos accedam, aut quos appellem ? Nationesne, an reges, qui omnes familiæ nostræ ob ^f vestram amicitiam infesti sunt ? An quaquàm mihi adire licet, ubi non majorum meorum hostilia monumenta plurima sunt ? An quisquam nostri misereri potest, qui aliquando vobis hostis fuit ? ^g Postremò, ^h Masinissa nos ita instituit, P. C. ne quem coleremus, nisi pop. R. ne societates, ne fœdera nova acciperemus : abunde magna præsidia nobis in vestrâ amicitia fore : ⁴ si huic imperio ⁱ fortuna maturetur, unâ occidendum nobis esse. ⁵ Virtute, ac diis volentibus, magni estis & opulenti : omnia ⁶ secunda, & obedientia sunt : quò faciliùs sociorum injurias curare licet. Tan-

INTERPRETATIO.

¹ Qui capti sunt à Jugurthâ partim cruci affixi sunt.

² In carceris obscuritate detenti agunt vitam duriolem morte, cum mœrore & luctu.

³ Ex amicis & faventibus adversa facta sunt.

⁴ Masinissa nos ita instituit, si imperium Romanum fortuna deficeret, nobis unâ pereundum esse.

⁵ Virtute vestrâ, & deorum beneficio magni estis.

⁶ Omnia sunt vobis faventia.

NOTÆ.

^a Quem.] Jugurtham dicit, qui propinquos & fratres suos ab ipsorum patre beneficiis cumulatus, tueri, non interficere, debuit.

^b Alium.] Hoc est, Diversè perierunt.

^c Pro magnitudine.] Id est, cum tam latè pateat imperium Romanum, & ejus auctoritas. Elegans est hæc locutio, at videndum ne pariat obscuritatem.

^d Jus.] Quandoquidem ipse Sallustius lib. 3. historiarum more antiquo vis ponit in accusativo plurali pro vires, fortè hic vis pro jus legendum esset ; hic enim agitur de ope implorandâ, non contra jus, sed contra vim & injusticiam. Nolim tamen circa jus novas lites movere.

^e Honestarum.] Id est, quæ regem comitari & cobonestare debent.

^f Vestram.] Id est, quam vobiscum inivimus.

^g Postremò.] Denique : Ut ne vos diutiùs morer.

^h Masinissa.] Bene & cum artificio Masinissæ, cujus tamen vix ullam memoriam habebat, potiùs quàm Micipsæ, sermonem injicit Atherbal ; quia nimirum ejus gratam sciebat P. Romano recordationem.

ⁱ Fortuna.] Honesta oratio, quâ rei invdiam minuit. Id est, Si respublica Romana ante tempus periret.

tum illud vereor, ne¹ quos privata amicitia Jugurthæ, ² parum cognita, transversos agat: quos ego audio maxumâ ope niti, ambire, fatigare vos singulos, ^b ne quid de ^c absente, incognitâ causa, statuatis: ^d fingere me verba, & fugam simulare, cui licuerit in regno manere. ^e Quod uti am illam, cujus impio facinore in has miseras projectus sum, eadem hæc ^f simulantem videam: & aliquando aut apud vos, aut apud Deos immortalis rerum humanarum cura oriatur; ut ille, qui nunc sceleribus suis ferox atque præclarus est, omnibus malis ^g excruciat, impietatis in parentem nostrum, fratris mei necis, mearumque miseriarum gravis pœnas reddet. ² Jam jam, frater animo meo carissime, quamquam tibi immaturo, & unde minime decuit, vita erepta est; tamen lætandum magis, quam dolendum puto casum tuum. Non enim ^h regnum, sed fugam, exilium, egestatem, & has omnis, quæ me premunt, ærumnas, cum animâ simul amisisti: at ego infelix in tanta mala præcipitatus, pulsus ex patrio regno, rerum humanarum ⁱ spectaculum præbeo: ³ incertus

INTERPRETATIO.

¹ Ne amicitia privata Jugurthæ parum cognita aliquos à justitiæ viâ abducatur.

² Jam jam, ô Hiempsal, frater carissime animo meo, puto casum tuum & mortem lætandam magis quam dolendam, quanquam vita erepta est tibi immaturo, & primâ

juventæ face, & ab eo, à quo minime decuit, eam tibi eripi.

³ Ego sum incertus quid agere debeam, an quæram ulcisci mortem tuam, dum ipse egeo ope alterius. An ego, cujus potestas vitæ & necis pendet ex potentiâ alienâ, consulam regno meo?

NOTÆ.

^a Parum cognita.] Innuit Jugurtham amicitia, virtutumque quibus ea conciliatur simulatione, quibusdam Romanis, qui illi, quasi verè amicus fuisset & honestus, favebant, perfidiose imposuisse. Cæterum ipsorum avaritiâ potius quam amicitia cum Jugurthâ conjunctos eos Atherbalem haudquaquam latebat; sed dissimulatum isthuc oportuit: quod quidem non imperitè fecit.

^b Ne quid.] Maximus fuit hæc in parte Jugurthæ dolus: neque aliud possit videri iniquius, quam postulare, ut de absente, atque indictâ causâ statuatur, prout Atherbalem facere legati supponebant. At verò perverse illi, cum Atherbalis petitionibus illud subdole admiscent; quod non perversas modò, sed & ineptas eas efficit. Is profectò ridiculè nimis requisivisset, ut de Jugurthâ senatus indictâ causâ decerneret, cum ad eam dicendam illi adessent; verum tyrannum oportuit suis technis tempus redimere, jamque hos nimium detinuit.

^c Absente.] Jugurthâ scil.

^d Fingere.] Non potest verbum hoc, eo modo quo præcedentia, immediatè construi cum verbo audio; verum in eo laudem meruit noster autor, quasi inordinatè ea congerit quæ contemnit.

^e Quod.] Illud est quod Gallicè, ornatùs causâ, vel ex majoris affectûs consuetudine dicimus, *Que plut à Dieu que, &c.*

^f Simulantem.] Nota hanc respondendi rationem: acris est; cumque multas habet figuras, cum plures tangit affectus. Simpliciter negasset Atherbal se simulare infortunium suum, sed revera miserum esse.

^g Excruciat.] Supple, sicut ego sum.

^h Regnum.] Id est, non tam regnum. Lætandum magis quòd regno spoliatus sis, quam dolendum; cum à te, unâ & eadem operâ, fuga, egestas, exilium depulsum sit.

ⁱ Spectaculum.] Id est, De me fragilitatis humane exemplum fortuna exhibuit.

putant,

quid agam, tuasne injurias persequar, ipse auxilii egens; an regno consulam, cujus vitæ, necisque potestas ex opibus alienis pendet. Utinam, ¹ emori, fortunis meis honestus exitus esset, ne vivere contemptus viderer, si defessus malis injuriâ ^a concessissem. Nunc quoniam neque vivere ² lubet, neque mori licet sine dedecore; P. C. per vos, per liberos, atque parentes vestros; per majestatem populi R. subvenite misero mihi: ite obviam injuriæ: nolite pati regnum Numidiæ, ^b quod vestrum est, per scelus, & sanguinem familiæ nostræ tabescere.

Postquam rex finem loquendi fecit, legati Jugurthæ ^c largitione magis, quàm causâ freti, paucis respondent: Hiempsalem, ob sævitiam suam, ab Numidis interfectum: Atherbalem ultro bellum inferentem, postquam superatus sit, queri, quòd injuriam facere nequisset: Jugurtham ab senatu petere, ne se alium putaret, ac Numantiæ cognitus esset; neu verba inimici ante facta sua poneret. Deinde utrique curiâ egrediuntur. ³ Senatus statim consulitur: fautores legatorum, præterea magna pars ^d gratiâ depravata, Atherbalis dicta contemnere: Jugurthæ virtutem laudibus extollere: gratiâ, voce, denique omnibus modis pro alieno scelere, & flagitio, suâ quasi pro gloriâ ^e nitebantur. At contrâ pauci quibus bonum & æquum divitiis carius erat, subveniendum Atherbali, & Hiempsalis mortem severè vindicandam censebant. Sed ex omnibus maxumè Æmilius ^f Scaurus, homo nobilis, impiger, factiosus,

INTERPRETATIO.

¹ Utinam morte finem honestum facere possem infortunio meo, ne homines viderent me abjectum & spretum inter vivos, si defatigatus malis, propter injuriam celsissem.

² Quoniam neque vita mihi placet.

³ Extemplo senatorum sententia eâ de re exquiritur.

NOTÆ.

^a Concessissem.] Hic locus aliquam habet obscuritatem; adeòque videndum quid intelligamus per *concedere*. Hic est, ut videtur, Deponere studium regnandi, & fratris mortem ulciscendi, vel Omnia Jugurthæ libidini permittere. Gall. in hunc sensum diceremus, *Plût à Dieu que la mort fut un parti bonnête, que je pûsse prendre dans mes infortunes; de peur de paroître dans le monde comme un misérable, si me trouvant épuisé par les maux que j' ai souffert, j' étois contraint de tout ceder au tort que l' on m' a fait.*

^b Quod vestrum.] Optima & ratio & conclusio.

^c Largitione.] Antea vidimus legatis suis præcepisse Jugurtham, ut quovis Romæ

pecuniâ corrumperent; id sedulò præstiterunt, adeòque fore confidebant ut ab illis causa sua defenderetur.

^d Gratiâ.] Fit istud sæpius in judiciis: Quando sententiam suam dixerunt qui in concilio sunt autoritate præcipui, reliqui non tam justitiâ, quàm gratiâ & favore inducti, suffragium suum ferunt, vel ut potentioribus assentiantur, vel ut illi de quo judicium fertur, faveant: Quod quidem pessimè se habet, & æquum subvertit.

^e Nitebantur.] Id est, Non illi minore cum studio Jugurthæ scelus excusabant & tegebant, quàm si de suâ gloriâ quæstio incidisset.

^f Scaurus.] Hunc ut prudentem & gravem virum laudant Cicero, & Val. Max.

avidus

avidus potentiae, honoris, divitiarum; cæterum vitia sua callidè occultans. ¹ Is postquam videt regis largitionem famosam, ² impudentemque, veritus quod in tali re solet, ne ^b polluta licentia invidiam accenderet, animum à consuetâ lubricine ^d continuit. Vicit tamen in senatu pars illa, quæ ² vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham, & Atherbalem ^e dividerent. Cujus legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tum in senatu potens, quia consul, C. ^f Graccho & M. ^g Fulvio interfectis, ^h accerrimè ⁱ vindictam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Jugurtha, tamen si Romæ in amicis habuerat, tamen ^k curatissimè recepit: dando, & pollicendo multa, perfecit, uti famæ, ^l fide, postremo omnibus suis rebus commodum regis anteferret. Reliquos legatos eadem viâ aggressus, plerosque capit: paucis carior fides, quam pecunia fuit. In divisione, quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, ³ agro, virisque opulentior, Jugurthæ traditur: illam alteram, ⁴ specie, quam

INTERPRETATIO.

¹ Cum Scaurus videt largitionem Jugurthæ infamem esse.

² Tamen pars potior fuit, in senatu, eorum, qui anteponebant gratiam & favorem vero & honesto.

³ Ea pars traditur Jugurthæ, quæ soli fecunditate & incolarum frequentia prævalebat.

⁴ Atherbal obtinuit illam alteram partem potiore pulchritudine quam utilitate.

NOTÆ.

^a Impudentemque.] Tanta Romam exercuit avaritia, ut palam legati pecuniâ suffragia emerent. Ils informient les sénateurs, le sac, ou l'argent à la main.

^b Polluta.] Idem est propemodum quod famosa. Res erat nimium cognita.

^c Accenderet.] Callidè Scaurus; nam periculum est maximum ne plebs tumultuetur, ubi magistratum apertè videt jus fasque pecuniæ postponere.

^d Continuit.] Qui ita pro tempore & commodum virtuti favent, illi omnium sunt pessimi, & de quibus, si fortè fortunâ cognoscantur, maximè diffidendum.

^e Dividerent.] Itaque regni Hiempsalis dimidia pars in perfidiæ præmium Jugurthæ, idque decreto senatûs, obvenit. Quantum nefas!

^f Graccho.] Hic mortis, & legum Tiberii fratris acerrimus vindex, cum plebem in avitos agros arcesseret, ab Opimio consule oppressus est.

^g Fulvio.] Is collega Gracchi, & eorundem legum assertor, unâ cum illo ab eo-

dem Opinio, in Aventino monte oppressus est. Vir fuit consularis.

^h Accerrimè.] Ex plebe enim tria hominum millia interfecit, eorumque corpora in Tyberim projecit.

ⁱ Vindictam.] Pro hac voce, quam contra auctoris mentem dicit esse Gruterus, victoriam reponit, ex fide librorum Pergamenorum. Quamobrem verò contra auctoris mentem esse dicat, non video: mihi quidem sensus est idem; nam vindicta in animo sedet ante victoriam, post victoriam exercetur.

^k Curatissimè.] Scilicet amicitiae jure à quibusdam ceremoniis, & qui exteris & ignotis exhibetur, supervacaneo cultu, solutus erat: attamen quò magis Opimium suum faceret atque (etiam ut decuit erga legatum) nullum prætermisit honorem.

^l Fide.] Est dativo casu, more veterum. Fortè hujus rei ignorance ab aliquo sciolo famâ pro famæ positum est, quod absque hæsitatione correximus.

usu potiore, quæ portuosior, & ædificiis magis exornata erat, Atherbal possedit. Res postulare videtur Africæ situm paucis exponere, & eas gentis, quibuscum nobis bellum aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & nationes ob ^a calorem, aut asperitatem, item solitudines, minùs frequentata sunt; de iis haud facilè compertum narraverim: cætera quàm paucissimis absolvam.

In divisione orbis terræ plerique ^b in parte tertiâ Africam posuêre: pauci tantummodò Asiam, & Europam ^c esse, sed Africam in Europâ. Ea finis habet ab occidente ^d fretum ^e nostri maris & Oceani; ab ortu solis declivem ^f latitudinem; quem locum ^g Catabathmon incolæ appellant. ^h Mare sævum, importuosum. Ager frugum fertilis, bonus pecori, arbori infœcundus: ⁱ cælo, terrâque penuria aquarum: genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum: plerisque senectus dissolvit, nisi qui ferro, aut à bestiis interiêre. Nam morbus haud sæpè quemquam superat. Ad hoc, ^k malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam ^l habuerint, quique postea accesserint, aut quo modo inter se permixti sint; quamquàm ab eâ famâ, quæ plerisque obtinet, diversum est; tamen, ut ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est: utique rem sese habere, cultores ejus terræ

INTERPRETATIO.

^l *Dicam quàm paucissimis verbis qui homines initio coluerint, & habitaverint Africam.*

NOTÆ.

^a *Calorem.*] Solis scilicet. Nemo nescit Africæ maximam partem sub Zonâ esse torridâ, atque adeò ardoribus infestari.

^b *In parte.*] Id est, *Africam tertiam mundi partem fecerunt.* Nunc verò aliter divisum orbem reperies apud Geographos, postquam veteribus incognitæ terræ à nautis perlustratæ sunt.

^c *Esse.*] Id est, *Quidam duas tantum orbis terrarum partes esse voluerunt, & Africam sub Europâ comprehendendam.* Ambiguæ istiusmodi phrasæ non sunt imitandæ.

^d *Fretum.*] Maluit dicere Sallustius *fretum maris* quàm *mare* simpliciter, ut æstum noteret & violentiam, quæ in illis angustiis conspicitur, in quæ duo maria concurrunt & commiscuntur.

^e *Nostri.*] Mediterranei, scilicet, quod Italiam alluit. At certè vix ab occasu dicitur Mediterraneum Africam finire: sed auctori nostro adeò mirabilis visus est maris æstus, ut eo abreptus fretum latè ad occasum

porrexerit. Videndum est interim ne nobis imponent trbulæ nostræ Geographicæ, in quibus nulla quandoque terræ curvatis ratio habetur, cujus tamen, cùm in plano exprimitur, nisi cogitatio subierit, pronum est in gravissimos errores incidere.

^f *Latitudinem.*] Id est, *campum vastum.*

^g *Catabathmon.*] Vox Græca est *καταβαλνν* descendere; adeòque *Catabathmon* latine *descensum* dixeris. Vallis erat in Ægyptum devexa, si Melæ credimus. Unde videas non eosdem, qui nobis, veteribus fuisse Africæ limites; nam ea hodie, idque melius, usque ad mare rubrum protenditur.

^h *Mare.*] Libycum seu Africum, quod pars est Mediterranei.

ⁱ *Cælo.*] Id est, *neque in Africâ multum pluit; neque ibi copia est fontium, aut fluviorum.*

^k *Malefici.*] Putà serpentes, leones, &c.

putant,

putant, quam paucissimis dicam. Cæterum ^a fides ejus rei penes auctores erit. Africam initio habuere ^b Gætuli, & ^c Libyes, asperi, incultique; quis cibus erat caro ferina, atque humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cujusquam regerantur: vagi, palantes, ^d quas nox coegerat, sedes habebant. Sed postquam in Hispaniâ Hercules, ^e sicut Afri putant, interit: exercitus ejus compositus ex gentibus variis, amissio duce, ac passim multis sibi quisque imperium petentibus, brevi dilabitur. Ex eo numero ^f Medi, ^g Persæ, & ^h Armenii, navibus in Africam transvecti, proximos nostro mari locos occupavere. Sed Persæ ⁱ intra Oceanum magis: hique ^j alveos navium inversos pro tuguriis habuere: quia neque materia in agris, neque ab Hispanis emundi, aut mutandi copia erat. Mare ^k magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. Hi paulatim, per connubia, Gætulos secum miscuere; & quia sæpè ^l tentantes agros, alia, deinde alia loca petiverant; semet ipsi ^m Numidas appellavere. Cæte-

INTERPRETATIO.

¹ Ibi manebant, ubi nox coegerat | ignorantia prohibebant commercium.
eos manere.

² Maris vastitas & linguæ

NOTÆ.

^a Fides.] Id est, Verum sit, recte, non affirmo; id præstiterint qui ejus rei auctores fuerunt.

^b Gætul.] Libyæ interioris populi, qui ideo à diversis scriptoribus, diversis in locis collocantur, quod gens vaga sæpius habitationem suam mutaverit. Ut certè parum consultè videantur facere viri alioquin doctissimi, qui quæ ad loca spectant, negligenter Sallustium scripsisse dicunt. Quasi verò ille, quia in Africâ prætor fuerit, ideo vastissimam & infestissimam regionem pervagari debuerit. Satis fuerit ea retulisse quæ didicit, quorumque injuriam crediderim, vindicem eum reposcere.

^c Libyes.] Hi populi à quibus etiam nomen sortita est Africa, ejus propriè dictæ partem occidentalem incoluerunt, ad mare mediterraneum inter Mauritaniam, & Cyrenaicam regionem, ut volunt; nisi Alexandriam usque ab ortu, &, prout videor ex Sallustio colligere, longius ab occasu aliquando erraverint: nam quis cum istis erroribus non erret?

^d Sicut Afri.] Ex Livio & Virgilio creditum est Herculem incolumem ex Hispaniâ in Italiam venisse, quibuscum Sallustius,

quasi falsum fuerit, quod Afri de Herculis morte prædicabant, facere videtur. Verum plures eo nomine fuisse dubitare non finit Cicero lib. 3. de naturâ deorum; unde facile est variantes eâ de re opiniones conciliare, si modo meminerimus uni suo Herculi, Jovis & Alcmenæ filio, quæcumque ab omnibus facta sunt, Græcos poetas attribuisse.

^e Medi.] Media, Asiæ regio notissima, ad mare Hyrcanum, seu Caspium, quod etiam penetrâsse Herculem omnes norunt.

^f Persæ.] Juxta Medos, ad meridiem.

^g Armenii.] Post Medos, ad occasum.

^h Intra Oceanum.] Id est, Ad mare Atlanticum.

ⁱ Alveos.] Illud est quod postea carinas vocat, Navis est concavitas.

^k Tentantes.] Ut, scilicet, pingue solum, & pecori, quo delectabantur, aptum, invenirent.

^l Numidas.] A Græco νέμειν, ut volunt, quod est pascere. Quamobrem verò ex lingua Græcâ nomen sibi Nomades seu Numidæ assumpsissent, planè non video; adeoque de hac etymologiâ multum dubito.

rùm,

rùm adhuc ædificia Numidarum agrestium, quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt. Medis autem, & Armeniis ^a accessere Libyes. Nam hi propius mare Africum agitabant: (Gætuli sub ^b sole magis; haud procul ab ardoribus:) ^c hique maturè oppida habuere. Nam, ^d freto divisi ab Hispaniâ, ^e mutare res inter se instituerant. Nomen eorum paulatim Libyes corrupere, barbarâ linguâ Mauros pro Medis appellantes. Sed res Persarum brevè ^f adolevit: ac postea ^g Numidæ nomine, propter multitudinem, à parentibus digressi, possidere ea loca, quæ proxuma Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, ¹ utrique alteris freti, finitimos armis, aut metu sub imperium suum coegere; ^h nomen gloriamque sibi addidere: magis hi, qui ad nostrum mare processerant, ⁱ quia Libyes, quàm Gætuli, minùs bellicosi: denique Africæ pars ^k inferior pleraque ab Numidis possessa est: victi omnes in gentem, nomenque, imperantium ² concessere. Postea ^l Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ gratiâ, pars imperii cupidine sollicitatâ plebe; & aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrimetum,

INTERPRETATIO.

¹ Deinde utrique Numidæ in mutuâ operâ, & auxilio præsidium collocantes; coegerunt finitimos, armis, aut metu, sub imperium suum.

² Quicumque à Numidis victi sunt, eorum nomen sumpserunt, & una gens cum ipsis facti sunt.

NOTÆ.

^a Accessere.] Quomodo isthuc, cum priores Libyes Africam obtinuerint? facile certè, ut nihil necesse sit à vulgarâ lectione discedere, prout nonnullis placuit. Libyes minùs bellicosi fuerunt, ut ipse dicit Sallustius: cum itaque credibiliter à Medis & Armeniis pulsi essent, illis necesse fuit horum gratiam paulatim sibi conciliare, quod quidem accedere est.

^b Sub sole.] Id est, Sub circulo Æquinoctiali, ubi solis ardor est gravissimus.

^c Hique.] Libyes scilicet, non Gætuli: atque hos parentesi, ne sententiam turbarent, includendos curavi.

^d Freto.] Tantùm adde, ne sensus videatur contrarius.

^e Mutare.] Quamdiu nummus apud omnes in pretio non fuit, omnino oportuit non pecuniâ emere, sed mercium compensatione & permutatione.

^f Adolevit.] Id est, Brevè potentes & florescentes facti sunt.

^g Numidæ nomine.] Id est, Persæ Numi-

dæ dicti. In quibusdam libris legitur Nomo Numidæ; quod minùs placet.

^h Nomen.] Illud est quod Gallicè dicimus Renom, Reputation; aliter existimationem, aut famam appellaveris.

ⁱ Quia.] Hic est sensus: dicit majorum gloriam brevè quævisse Numidas, qui parentibus relictis ad mare Mediterraneum confederant, quod sibi vicinos, & minùs bellicosos Libyas, quam aliis Numidis bello meliores Gætulos, superare facilius fuerit.

^k Inferior.] Patet ex textu, eam inferiorem dici Africæ partem, quæ juxta Mediterraneum mare porrigitur: bene sane, cum eò plerique decurrant amnes Libyci.

^l Phœnices.] Incolebant illi eas terras quæ ad Mediterranci orientalem oram sitæ sunt. Pulsos à Josuâ fuisse notum est ex sacris literis; in Africâ vero concessisse, ejusque oram maritimam occupasse passim legimus, atque ab iis Afri, præsertim Carthaginenses, Pœni dicti sunt.

Leptim,

Leptim, aliasque urbis in orâ maritimâ condidère : eæque brevî multum auctæ, pars ^a originibus suis præsidio, aliæque decori fuere. Nam de Carthagine filere melius puto, quam parum dicere : quoniam aliò properare tempus monet, Igitur ad Catabathmon, ^b qui locus Ægyptum ab Africâ dividit, ^c secundo mari prima Cyrene est, colonia ^d Theræôn : ac deinceps duæ ^e Syrtes, interque eas ^f Leptis : ^g deinde ^h Philenôn aræ, quem locum, Ægyptum versûs, finem imperii habuere Carthaginieneses : post, aliæ Punicæ urbes. ⁱ Cætera loca usque ad Mauritaniâ Numidæ tenent. ^k Proxumè Hispaniam Mauri sunt. ^l Super Numidiam Gætulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultius vagos, agitare. Post eos ^m Æthiopas esse. ⁿ Dein loca exusta solis ardoribus. Igitur bello Jugurthino pleraque ex Punicis oppida, & finis Carthaginensium, quos

NOTÆ.

^a *Originibus.*] Urbibus, unde exierant.

^b *Qui locus.*] Fortè ideo locum describit, quia duo memorantur Catabathmi.

^c *Secundò.*] Id est, ut videtur, *Proximò.* *En suivant la mer.* Phrasis insolens, attamen quæ etiam reperitur apud Orosium, lib. 1. cap. 2.

^d *Theræôn.*] Plures insulas meminerunt autores, nomine Thera. Ab eâ quæ sita est supra Cretam prodissè dicunt eos qui Cyrenem condiderunt.

^e *Syrtes.*] Loca sunt vadosa maris Mediterranei, circa medium litus Africanum : major ad ortum, minor ad occasum magis inclinat.

^f *Leptis.*] Duas hujus nominis autores plurimi in Africâ propriâ collocant. Cluverius magnam habet omnino inter duas Syrtes : parvam verò magis ad occasum inter Syrtē minorem & Carthaginem. Hæc nostra, ut patet, magna est.

^g *Deinde.*] Hic reprehenderunt quidam Sallustium, quòd Philenorum aras post duas Syrtes posuerit ; verum erraverunt ipsi, non Sallustius : nam vocula *deinde* ad *Leptis*, non ad *Syrtes* referri debet ; ita ut Philenôn aras post Leptim, inter Syrtes, non post eas, collocaverit.

^h *Philenôn aræ.*] Rem ipsam enarrabit postea Sallustius, quam scire jam si expedit, consule, si placet, indicem.

ⁱ *Cætera.*] A finibus Carthaginensium, scilicet, versûs occasum. Atque hinc Numidæ fines satis clarè intelligimus ; nisi

quòd Mulucha flumen eos ad occasum incertos facit. Si enim verum est, quod ex autoribus colligitur, Mulucham in Mauritaniâ Tingitanâ esse, cum flumen illud Jugurthæ imperii terminus à Sallustio postea constituitur : certè Numidia ulterius quàm solet ad occasum erit promovenda ; ita ut Mauritania Cæsariensis, ubi antea Syphax Masæsyli imperitaverat, sub Numidiâ comprehendatur : ex quo concludas per Mauritaniâ, Sallustium ferè Tingitanam intellexisse : Maurosque Cæsarienses in nomen & gentem victorum Numidarum concessisse. Sed quamvis satis certum sit bonam Cæsariensis Mauritaniæ partem sub Jugurthâ fuisse ; non tamen totam attribueris, quia vix Muluchæ fluminis situs cognosci possit.

^k *Proxumè.*] Mari tamen interjecto.

^l *Super.*] Ad meridiem.

^m *Æthiopas.*] A parte orientali ad occidentalem, in mediâ Africâ, fuisse eos, voluerunt veteres, Homerum sequuti.

ⁿ *Dein loca.*] Hic iterum autorem arguit vir sanè doctus, quasi ille, quia loca solis ardoribus exusta post Æthiopas ponit, ipsos in Zonâ torridâ esse negaverit. Ipse verò, ni fallor, male concludit : nam Sallustius Æthiopas sub sole esse nequaquam inficiatur ; sed tantum post eos, loca esse exusta & inhabitata sese ab aliis accepisse dicit. Quamquam à veteribus, ita ut à nobis, cognitum fuisse situm terrarum, nullus ausit affirmare.

^a novissimè habuerant, populus Rom. per magistratus administrabat : Gætulorum magna pars, & Numidæ ad flumen usque ^b Mulucham sub Jugurthâ erant : Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat, præter nomen, ^c cætera ignarus populi Rom. itemque nobis neque bello, neque pace antea cognitus : de Africâ, & ejus incolis, ad necessitudinem rei satis dictum.

Postquam, diviso regno, legati Africâ decessère ; & Jugurtha, contra timorem animi, ^d præmia sceleris adeptum sese videt ; certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ venalia esse ; simul & illorum ^e pollicitationibus accensus, quos paulò antè muneribus expleverat ; in regnum Atherbalis animum intendit. Ipse acer, bellicosus : at is, quem petebat, quietus, imbellis, placidus ingenio, ^f opportunus injuriæ, metuens magis, quàm metuendus. Igitur ex improvviso finis ejus cum magnâ manu invadit : multos mortalis cum pecore, atque aliâ prædâ capit : ædificia incendit : pleraque hostiliter loca cum equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum suum convertit, existumans dolore permotum Atherbalem injurias suas manu vindicaturum, eamque rem belli causam fore. At ille, quòd neque se ^g parem armis existumabat ; & amicitiam populi Rom. magis, quàm Numidis, fretus erat ; legatos ad Jugurtham de injuriis questum misit : qui tametsi contumeliosa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decrevit, quàm bellum sumere : quia tentatum antea secus cesserat. Neque eò magis cupido Jugurthæ minuebatur, quippe qui totum ejus regnum animo jam invaserat. Itaque non, ut antea, cum ^h prædatoriâ manu, sed, magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit ; & apertè totius Numidiæ imperium petere. Cæterum, quâ pergebat, ⁱ urbis, agros vastare, prædas agere ; suis animum, hostibus terrorem augere. Atherbal ubi intelligit eò processum, uti regnum aut relinquendum esset, aut armis retinendum, ^j necessariò copias parat, & Jugurthæ obvius procedit.

INTERPRETATIO.

^j *Necessitate impulsus copias parat.*

NOTÆ.

^a *Novissimè.*] Non enim à longo tempore Carthago à Scipione deleta fuerat.

^b *Mulucham.*] Alio nomine dicitur *Molochath*. Fuit & oppidum Mulucha dictum, ut liquet ex Floro.

^c *Cætera*] Adverbium : nisi mavis præpositionem supplere. Aliter dicas, *His exceptis*.

^d *Præmia.*] Omnino, siquidem dimidiam Hiempsalis regni partem obtinuerat.

^e *Pollicitationibus.*] Nimirum illi, se Romæ, gratiâ & favore, omnia ad ejus modum conversuros, polliciti erant.

^f *Opportunus injuriæ.*] Accipiendæ scilicet. Injuria hîc passivè sumitur.

^g *Parem.*] Jugurthæ, scilicet.

^h *Prædatoriâ.*] Prædatorius exercitus dicitur, qui militibus constat leviter armatis, & in fugam expeditis.

ⁱ *Urbis.*] Accusativi casus.

Interim haud longè à mari, prope ^a Cirtam oppidum, utriusque confedit exercitus : & quia diei extremum erat, prœlium non inceptum ; sed ubi plerumque noctis processit, ^b obscuro etiam tum lumine, milites Jugurthini, signo dato, castra hostium invadunt ; semisomnos partim, alios arma sumentes fugant, funduntque ; Atherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit : & , ni multitudo ^c togatorum fuisset, quæ Numidas insequentes moenibus prohibuit, uno die inter duos reges coeptum, atque patratum foret bellum. Igitur Jugurtha oppidum circumfedit : ^d vineis, turribusque & machinis omnium generum expugnare aggreditur : maxumè festinans ^e tempus legatorum antecapere, quos ante prœlium factum Romam ab Atherbale missos audiverat. Sed postquam senatus de bello eorum accepit, tres adolescentes in Africam legantur, qui ambos reges adeant ; S. P. Q. R. verbis nuncient, velle, & ^f censere, eos ab armis discedere : ita seque, illisque dignum esse. Legati in Africam maturantes veniunt ; eò magis quòd Romæ, dum proficisci parant, de prœlio facto, & oppugnatione Cirtæ audiebatur. Sed is rumor ^g clemens erat. Quorum Jugurtha acceptâ oratione respondit, sibi neque majus quidquam, neque carius auctoritate senatûs esse : ab adolescentiâ suâ ita se enisum, ut ab optimo quoque probaretur : virtute, non malitiâ, P. Scipioni, summò viro placuisse : ob easdem artis à Micipsâ, non penuriâ liberorum, in regnum adoptatum esse : cæterum, quòd plura bene, atque strenuè fecisset, eò animum suum injuriam minùs tolerare : Atherbalem dolis vitæ suæ insidiatum : quod ubi comperisset, sceleri obviâ inesse : populum R. neque rectè, neque pro bono facturum, si ab ^h jure gentium sese prohibuerit : postremò, de omnibus rebus legatos Romam brevè missurum. Ita ⁱ utrique digrediuntur. Atherbalis ^k appellandi

N O T Æ.

^a *Cirtam.*] Regia quondam fuit Syphacis, ut Livio placet ; Masinissæ alii tradunt : fortè utriusque fuit, nam huic eam Scipio tradidit. Non longè distat à mari, & hodie *Constantina* dicitur.

^b *Obscuro.*] Id est, *die primulum redeunte* ; fortè circa tertiam horam matutinam.

^c *Togatorum.*] Id est, *Romanorum*, quibus toga vestis propria. Commercii causâ, in opulentâ urbe commorabantur.

^d *Vineis.*] Machinæ fuerunt quibus præcipuè in diurnis obsidionibus utebantur, ex leviori ligno & cratibus contextæ, sub quibus plures milites, ab hostium missilibus tuti, subsidebant.

^e *Tempus.*] Id est, *Ante Atherbalem extinguere, quàm ipsi Româ opem & auxilium legati sui attulissent.*

^f *Censere.*] De senatu dicitur ; *Velle & Jubere* de toto P. Romano, cùm legem aut aliquid aliud suffragiis approbat.

^g *Clemens.*] Id est, *Neque multum res ipsa per hominum ora jactabatur, neque tam atrox dicebatur.*

^h *Jure gentium.*] Quo cuique illatam injuriam repellere licet. Cæterum vide mihi quæso, quousque, & quantâ arte nequitiam tuam promoveat perditissimus latro.

ⁱ *Utrique*] Legati & Jugurtha.

^k *Appellandi.*] Dolis Jugurthæ factum est, ne Atherbalem legati alloquerentur, ex quo rem, uti acta erat, cognovissent : ut, scilicet, post eorum discessum, quòd & fecit, eum interficeret ; deinde causam mortis quidlibet Romæ, per nefarios amicos, prætexeret.

copia non fuit. Jugurtha, ubi eos Africâ decessisse ratus est, neque propter loci naturam Cirtam armis expugnare posset, ^a vallo, atque fossâ mœnia circumdat: turris extruit, easque ¹ præsidiis firmat: præterea dies noctesque, aut per vim, aut dolis tentare: defensoribus mœnium præmia modò, modò formidinem ostentare: suos hortando ad virtutem erigere, prorsus intentus cuncta parare. Atherbal ubi intelligit omnis fortunas suas in extremo sitas, hostem infestum, auxilii spem nullam, penuriâ rerum ^b necessariûm bellum trahi non posse; ex iis, qui unâ Cirtam profugerant, duos maxumè impigros delegit: eos, multa pollicendo, ac miserando casum suum, confirmat, uti per hostium ² munitiones noctu ad proximum mare, dein Romam pergerent. Numidæ paucis diebus jussa efficiunt: literæ Atherbalis in senatu recitatæ, quarum sententia hæc fuit:

Non meâ culpâ sæpè ad vos oratum mitto, P. C. sed vis Jugurthæ subigit; quem tanta lubido me exstinguendi invasit, uti nequè vos, neque deos immortalis in animo habeat: sanguinem meum, quàm omnia, malit. Itaque, quintum jam mensem, socius & amicus populi Rom. armis obsessus teneor; neque mihi Micipsæ patris mei beneficia, neque vestra ^c decreta auxiliantur: ferro, an fame acriùs urgear, incertus sum. Plura de Jugurthâ scribere ^d debortatur me fortuna mea: etiam antea expertus sum, parum ³ fidei miseris esse. ^e Nisi tamen intelligo illum, suprâ quàm ego sum, petere, neque simul amicitiam vestram, & regnum meum sperare. ^f Utrum gravius existimet nemini occultum est. Nam initio occidit Hiempsalem fratrem meum: dein patrio regno me expulit. Quæ sanè fuerint nostræ injuriæ, nihil ad vos. Verùm nunc regnum vestrum armis tenet: me, quem vos Imperatorem Numidis po-

INTERPRETATIO.

¹ Extruit turres, easque ab hostium irruptione militibus præsidariis tutas facit.

² Multa pollicendo, ac deplorando fortunam suam, eos confirmat, ut noctu per hostium opera &

munimenta, ad proximum mare eant, deinde Romam pergant.

³ Etiam antea experimento didici miserorum testimonio parum fidei tribui.

NOTÆ.

^a Vallo.] Vallus, palus, aut fudes, à quo vallum, hoc est, terræ aggestus; in castrorum munitionibus, dictum est; quia vallis illis terra retinetur.

^b Necessarium.] Pro necessariarum, quod in illis reperitur codicibus.

^c Decreta.] Quibus, (Legatis etiam ad id missis) ne alter alteri vim aut arma inferret, cautum fuisse vidimus.

^d Debortatur.] Quia scilicet, neque tempus est, cum quis opprimatur de aliis rebus

agere; neque omnia opus est de hoste dicere; quæ neque à multis audiuntur. Cautâ est hæc oratio, epistola integrâ acutè, & cum judicio, scripta.

^e Nisi.] Correctio est; quasi dicat, Interim ego vos moneo, &c.

^f Utrum.] Id est, An gratiâ vestrâ, modò regno meo potiatur, excidere malit; quàm mihi datâ pace vestrâ benevolentiam frui. Innuit Jugurtham Romanorum amicitiam temnere.

suiſtis, clauſum tenet atque obſidet: legatorum verba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid eſt reliquum, niſi vis veſtra, quo moveri poſſit? Nam ego quidem vellem, & hæc quæ ſcribo, & illa quæ antea in ſenatu queſtus ſum, vana forent potiùs, quam miſeria mea fidem verbis faceret. Sed quoniam eò natus ſum, ut Jugurthæ ſclerum ¹ oſtendui eſſem: non jam mortem, neque ærumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis, ² deprecor. Regno Numidiæ, quod veſtrum eſt, uti libet, conſultite: me ex manibus impiis eripite, per maiestatem imperii, per amicitie ³ fidem, ſi ulla apud vos memoria remanet avi mei ⁴ Maſiniſſæ.

His literis recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendum cenſerent, & quàm primùm Atherbali ſubveniendum: de Jugurthâ interim uti conſuleretur, quoniam legatis non paruiſſet. Sed ab iſdem illis regis fautoribus ſummâ ope ^b eniſum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut in pleriſq; negotiis ſolet, privatâ gratiâ devictum. Legantur tamen in Africam ^c majores nati nobiles, amplis honoribus uſi: in quîs fuit M. Scaurus, de quo ſuprà memora- vimus, conſularis, & tum ſenati ^d princeps. Hi, quod in invidiâ res erât, ſimul & â ^e Numidis obſecrati, triduo navim aſcendere: dein brevî ^f Uticam adpulſi, literas ad Jugurtham mittunt, quàm ocifſumè ad provinciam accedat; ſe ad eum ab ſenatu miſſos. Ille, ubi accepit homines claros, quorum auctoritatem Romæ pollere audiverat, contra inceptum ſuum veniſſe: primò commotus metu, atque lubidine, ⁴ diverſus agitabatur. Timebat iram ſenatûs, ni paruiſſet legatis: porrò animus cupidine cæcus ad inceptum ſcelus rapiebat. Vicit tamen in ^g avido ingenio pravum conſilium. Igitur, exercitu ⁵ circumdato, ſummâ vi Cirtam irrumpere nititur, ma-

INTERPRETATIO.

¹ Quandoquidem eo fine natus ſum, ut in me oſtenderetur, & in aperto ponerentur ſclera Jugurthæ.

² Tantùm oro ne ego inimici imperio ſubjiciar, neve ab eo corpus meum torqueatur.

³ Vos oro per fidem, quæ debetur amicitie.

⁴ In diverſas partes trahabatur.

⁵ Igitur exercitu circum mœnia diducto, ſummâ vi Cirtam conatur irrumpere.

NOTÆ.

^a Maſiniſſæ.] Optimè clauſula; quia, ut antea vidimus, Romanis bona & firma ſemper Maſiniſſæ amicitia fuerat.

^b Eniſum.] Paſſivè quod facilè non eſt imitandum.

^c Majores.] Antè adoleſcentes miſſos fuiſſe vidimus.

^d Princeps.] Is erat qui primus in recognoſcendo ſenatu, à cenſoribus auguſto titu-

lo, recitabatur.

^e Numidis.] Atherbalis legatis.

^f Uticam.] Urbs fuit antiquiſſima, Tyriorum colonia, non longè à Carthagine, ad occaſum.

^g Avido.] Imperii ſcilicet. Vix poſſit quiſquam ſibi conſulere, dum ita flagrat cupiditas: adeoque tunc maximè quieſcendum.

xumè sperans, ^a diductâ manu hostium, aut vi, aut dolis sese ^a casum victoriæ inventurum; quod ubi secûs procedit, neque, quod intenderat, efficere potest, uti priûs, quàm legatos conveniret, Atherbalis potiretur; ne ampliùs morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in provinciam venit. At tametsi senatûs ² verbis minæ graves nunciabantur, quòd ab oppugnatione non desisteret: multâ tamen oratione consumptâ, legati frustra discessere. Ea postquam Cirtæ audita sunt, Italici, quorum virtute mœnia defensabantur, confisi, deditione factâ, propter magnitudinem populi R. in-violatos sese fore, Atherbali suadent, uti seque, & oppidum Jugurthæ tradat, tantum ab eo vitam paciscatur; de cæteris senatui curæ fore. At ille, tametsi omnia potiora fide Jugurthæ rebatur; tamen, quia penès ^b eosdem, si adversaretur, cogendi potestas erat: ita, uti censuerant Italici, deditionem fecit. Igitur Jugurtha in primis Atherbalem ³ excruciatum necat: dein omnis puberes Numidas, atque ^c negotiatores promiscuè, uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit. Quod postquam Romæ cognitum est, & res in senatu agitari cœpta; iidem illi ^d ministri regis ^e interpellando, ac sæpè gratiâ, interdum jurgiis ^f trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. Ac ni C. ^g Memmius, tribunus pleb. designatus, vir acer, & infestus potentiæ nobilitatis, populum R. edocuisset id agi, uti per paucos factiosos Jugurthæ scelus condonaretur; profectò omnis invidia, ⁴ prolatandis consultationibus, dilapsa foret. Tanta vis gratiæ, atque pecuniæ regis erat. Sed ubi senatus delicti conscientiam popu-

INTERPRETATIO.

^a *Sperans sese inventurum occasionem victoriæ reportandæ.*

² *At, quamvis minæ graves à legatis nomine senatûs nuntiabantur, quòd ab oppugnatione Cirtæ non desisteret, tamen, multis sermonibus absumtis, legati, re infectâ, discesserunt.*

³ *Jugurtha primò occidit Atherbalem, postquam eum cruciatibus afflixisset.*

⁴ *Profectò omne odium, quod contra Jugurthæ scelera accensum erat, extinctum foret differendo deliberationes.*

NOTÆ.

^a *Diductâ.]* Facilius est enim hostem in diversa tractum & alibi resistantem superare.

^b *Eosdem.]* Italicos negotiatores scilicet quos Atherbal ad id cogere non poterat, ut diutius vim Jugurthæ sustinerent.

^c *Negotiatores.]* Quos suprà togatos appellavit.

^d *Ministri.]* Romanos intelligit Jugurthæ pecuniâ corruptos.

^e *Interpellando.]* Non modò sermones de aliis rebus jaciebant, aut casus alios ingere-

bant; sed etiam eorum orationem, quæ minùs Jugurthæ favere crederent, interturbabant. Plurimæ sunt tricæ, & nequitie quibus judicia solent differre cavillatores.

^f *Trahendo.]* In eo præsertim posita est astutia causidicorum: assuetis enim minimùm movemur, atque omnibus rebus, cum tempore assuescimus.

^g *Memmius.]* Hunc Saturninus, cùm consulatum peteret, interficiendum jussit.

lum timet, lege ^a Sempronîa provinciæ futuris consulibus Numidia atque Italia decretæ : consules declarati P. Scipio ^b Nasica, L. Bestia Calpurnius : Calpurnio Numidia, Scipioni Italia ^c obvenit, dein exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur : stipendium, aliaque, quæ bello usui forent, decernuntur. At Jugurtha, contra spem nuncio accepto, quippe cui, Romæ omnia ^d venire, in animo hæserat : filium, & cum eo duos familiaris ad senatum legatos mittit ; iisque, ut illis, quos Hiempsale interfecto miserat, præcipit, omnis mortalis pecuniâ ^e aggrediantur : qui postquam Romam adventabant, senatus à Bestiâ consultus est, placeretne legatos Jugurthæ recipi mænibus ; iique decrevêre, ni regnum ipsumque deditum venissent, ut in diebus proxumis decem Italiâ decederent. Consul Numidis ex senatûs decreto nunciari jubet. Ita infectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, ³ ^d legat sibi homines nobilis, factiosos, quorum auctoritate, quæ deliquisset, munita fore sperabat, in quîs fuit Scaurus, cujus de naturâ & habitu suprâ memoravimus. Nam in consule nostro multæ bonæque artes animi & corporis erant ; quas omnis avaritia præpediebat. Patiens laborum, acri ingenio, satis providens, belli haud ignarus, firmissimus contra pericula & insidias. Sed legiones per Italiam ^e Rhegium, atque inde ^f Siciliam, porrò ex Sicilia in Africam transvectæ. Igitur Calpurnius initio paratis com meatibus, acriter Numidiam ingressus est ; multosque mortalis, & urbis aliquot pugnando cepit. Sed ubi Jugurtha per legatos pecuniâ tentare, bellicque, quod administrabat, ^g asperitatem offendere cœpit ; animus æger avaritiâ facilè ^h conversus est. Cæterum

INTERPRETATIO.

¹ Quippe qui prorsus credebatur omnia Romæ esse venalia.

² Iis præcipit ut quosvis, Romæ, conentur pecuniâ ad partes suas adducere.

³ Calpurnius assumit sibi legatos homines nobiles, factiosos, quorum auctoritate sperabat testâ & impunita fore quæ deliquisset.

NOTÆ.

^a Sempronîa.] Sempronius Gracchus legem tulerat, ut singulis annis senatus provincias duas consulares, ante comitia consularia, quas deinde ipsi designati consules inter se fortirentur, decerneret.

^b Nasica.] Hic inter clarissimos oratores à Cicerone recensetur, qui eum in consulatu mortuum esse dicit.

^c Obvenit.] Sorte scilicet ; quamvis consules quandoque inter se de provinciis conveniebant.

^d Legat.] Legati imperatoribus adjuncti erant, ut eos consilio, & operâ adjuvarent. Plerumque singuli singulis attributi legionibus, & summo duci obnoxii. Sed, de istis

omnibus, adi, si placet, doctissimum Lipsium.

^e Rhegium.] Urbs est in litore Calabriae, è regione Messanæ in Sicilia.

^f Siciliam.] Sicilia Mediterranei insula est celeberrima, Triquetra & Trinacria olim, à formâ, dicta.

^g Asperitatem.] Enimvero difficillimum fuit, in locis remotissimis & asperissimis, hostem militiæ peritissimum, & atrocissimum superare.

^h Conversus.] Ita ut, postquam ab eo bellum acriter inceptum esset, idem illi deinceps segniter persequeretur.

focius,

focius, & administer omnium consiliorum assumitur Scaurus ; qui tametsi ^a à principio, plerisque ex factione ejus corruptis, acerrimè regem ¹ impugnaverat ; tamen magnitudine pecuniæ, à bono honestoque in pravum abstractus est. Sed Jugurtha primùm tantummodò belli moram ^b redimebat, existumans sese aliquid interim Romæ pretio, aut gratiâ effecturum : postea verò quàm participem ^c negotii Scaurum accepit, in maxumam spem adductus recuperandæ pacis, statuit cum eis de omnibus pactionibus præsens agere. Cæterùm interea, ^d fidei causâ, mittitur à consule Sextius quæstor in oppidum Jugurthæ ^e Vaccam : ^f cujus rei species erat acceptio frumenti, quod Calpurnius ^g palam legatis imperaverat : ^h quoniam deditionis morâ induciæ agitabantur. Igitur rex, uti constituerat, in castra venit ; ac pauca præsentis consilio locutus ⁱ de invidiâ facti sui, atque ^k ut in deditionem acciperetur : reliqua cum Bestiâ, & Scauro secreta transegit : dein postero die, quasi ^l per saturam sententiis exquisitis, in deditionem accipitur. Sed uti ² pro consilio imperatum

INTERPRETATIO.

¹ *Acerrimè contra Jugurtham regem enixus erat.* | ² *Prout imperatum erat coram consilio.*

N O T Æ.

^a *A principio.]* Quando à Jugurthâ Romam legati missi sunt.

^b *Redimebat.]* Hoc est, *Id tantum quærebat, quomodo bellum in longinquum traheret.*

^c *Negotii.]* Flagitii scilicet, quo, pecuniâ acceptâ, consul cum hoste clanculum pacifcebatur.

^d *Fidei.]* Ne deditionibus specie dubitaret Jugurtha ad consulem venire, Sextius quæstor in oppidum Jugurthæ quasi obfes mittitur, ut, nisi inter eos de pacis arcanis conditionibus conveniret. Jugurtha inviolatus reverteretur.

^e *Vaccam.]* Urbs fuit insignis, forum rerum venalium totius regni.

^f *Cujus rei.]* Prætextum mittendi Sextii, Calpurnius exhibuit frumentum, quod palam legatis imperaverat.

^g *Palam.]* Ut, scilicet, omnes nossent quamobrem quæstor dimitteretur, neque dolum subolerent.

^h *Quoniam deditionis.]* Quandoquidem moræ & induciarum Jugurtha causa fuit, omnino belli sumptus ferre, adeoque frumentum suppeditare debuit.

ⁱ *De invidiâ.]* Ut, scilicet, injustè con-

statam eam ostenderet, seseque expurgaret.

^k *Ut in deditionem.]* Id est, *Ne cum se ipso, tanquam cum hoste, senatus populusque Romanus ageret : quinimo in fidem & deditionem suam acciperet.*

^l *Per saturam.]* Satura, lanx erat variis frugum, pomorum, & similibus generibus plena ; unde farcimen quoddam multis rebus refertum, & id genus alii cibi, saturæ nomine appellati sunt : deinde ad sermones, habitâ ratione, vel rerum varietatis & mixturæ, vel metrorum confutionis transit significatio. His positis, difficile non est scire quid sit *exquirere sententias per saturam*. Nimirum consul in Jugurthæ negotio quasi in re facili & confectâ versatus est : (neque verò aliter opus fuisset, si illi deditionem veram fecisset :) sententiam suam pro rerum numero & ratione non divisit, sed multas res simul complexus, confusè aliorum sententias rogavit. Eo modo, nisi cum callidis, & iisdem cordatis, viris negotium expediendum sit, facile est quemvis irretire & decipere. Nostrates istud vocant, *faire un pot pourri d'une affaire*.

erat, elephantis xxx, pecus, atque equi multi, cum non parvo argenti pondere quaestori traduntur. Calpurnius Romam ad magistratus^a rogandos proficiscitur. In Numidiâ & exercitu nostro pax agitabatur. Postquam res in Africâ gestas, quôque modo actæ forent, fama divulgavit; Romæ per omnis locos & conventus de facto consulis^a agitari. Apud plebem gravis invidia: patres solliciti erant; probarentne tantum flagitium, an^b decretum consulis subverterent, parum constabat. Ac maxumè eos potentia Scauri, quod is auctor & socius Bestiæ ferebatur, à vero bonoque impediabat. At C. Memmius, cujus de libertate ingenii, & odio potentiae nobilitatis, suprâ diximus; inter dubitationem & moras senatûs, concionibus populum ad vindicandum hortari: monere, ne remp. ne libertatem suam defererent: multa superba, crudelia facinora nobilitatis ostendere: prorsus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam eâ tempestate Romæ Memmii facundia clara pollensque fuit, decere existumavi unam, ex tam multis, orationem ejus perscribere; ac potissimum ea dicam, quæ in concione, post reditum Bestiæ, hujuscemodi verbis disseruit:

Multa me dehortantur à vobis, Quirites, ni studium reipub. omnia superet: opes factionis, vestra patientia, jus nullum; ac maxumè, quod² innocentiae plus periculi, quam honoris est. Nam illa quidem piget dicere, c his annis xv. quàm ludibrio fueritis superbiae paucorum; quàm scædè, quàmque inulti perierint vestri^d defensores; uti vobis animus ab ignavia, atque socordia corruptus sit: qui ne nunc quidem,

INTERPRETATIO.

¹ Quia is dicebatur esse auctor flagitii & socius Bestiæ, in eo admittendo.

² Multa me deterrent à vobis defendendis, Quirites, nisi affectus meus in rempublicam omni impedi-

mento major esset: opes factionis, vestra patientia, justitiæ contemptus me deterret, ac præsertim quod plus periculi redundat in bonos & honestos, quàm honoris.

NOTÆ.

^a Rogandos.] Quicquid alii dicant, omnino arbitror ita intelligendum esse hunc locum, ut Calpurnius Romam concesserit ad rogandum populum de consulibus & aliis magistratibus, in annum proximum creandis: Mortuo enim Scipione collegâ, nisi ipse adfuisset, interregem eâ gratiâ creari oportuisset: cum neque prætor, neque alius magistratus jus illud haberet. Fateor equidem, ut invidiam minueret, si qua in se concitata esset, Calpurnium maturè in urbem concessisse; at enim animum meum inducere nequeo, per rogare magistratus in-

telligendum esse, Rogare an satis illis placeret quod cum Jugurthâ esset factum.

^b Decretum.] Quô in deditionem Jugurtham. certis conditionibus, acceperat.

^c His.] Quibus, post Gracchorum mortem, nobilitas in plebem sævierat. Cæterum à Tiberii Gracchi obitu ad Calpurnii consulum vicissimus tertius annus decurrebat; unde concludas, vel locum corruptum, vel annorum supputationem subtilem, & accuratam non esse.

^d Defensores.] Quales Gracchi, Fulvius.

² obnoxiiis inimicis, exsurgitis, atque etiam nunc timetis eos, quibus vos decet terrori esse. Sed quamquam hæc talia sunt, tamen obviam ire ¹ factionis potentiae, animus subigit. Certè ego libertatem, quæ mihi à parente meo tradita est, ² experiar: verum id frustrà, an ³ ob rem faciam, in vestrà manu situm est, Quirites. Neque ego vos hortor, quod sæpè majores vestri fecère, uti contra injurias armati, eatis. Nihil vi, nihil ^b secessione opus est: necesse est, ^c suomet ^d ipsi more præcipites eant. Occiso Ti. Graccho, quem ^e regnum parare aiebant, in plebem Romanam ^f quæstiones graves habitæ sunt. Post C. Gracchi, & M. Fulvii cædem, item ^g ordinis vestri, multi mortales in carcere necati sunt. Utriusque cladis non ^h lex, verum ⁱ libido eorum, finem fecit. ^k Sed sanè fuerit regni paratio, plebi jura sua restituere. ^l Quidquid sine sanguine civium ^m ulcisci ⁿ nequitur, jure factum sit. Superioribus annis taciti indignabamini ærarium expilari, reges & populos ^o liberos paucis no-

INTERPRETATIO.

¹ Tamen animus me cogit resistere potentiae factionis.

² Certè ego libertate uti, quæ mihi à parente meo tradita est,

non desistam.

³ Verum, in vestrà potestate situm est, idne frustrà experiar, an in vestrum commodum.

NOTÆ.

^a Obnoxiiis.] Id est, In flagitio deprehensis & sub potestatem redactis. Gall. Sur qui vous avez si belle prise.

^b Secessione.] In Catilinâ vidimus ter quaterve plebem à patribus secessisse.

^c Suomet.] Quæstionibus scilicet, quæ in eos habebantur, quomodo eas in plebem exerceverunt.

^d Ipsi.] Nobiles, qui in culpâ sunt deprehensi.

^e Regnum.] Memorat Plutarchus Pompeium, priusquam T. Gracchus interficeretur, se scire dixisse, huic diadema & purpureas vestes, tanquam Romæ regnâturo, allatas esse. Florus verò, eum refert, dum, manu caput tangens, plebem ad defensionem salutis suæ hortaretur, regnum sibi & diadema poscentis speciem præbuisse.

^f Quæstiones.] Des informations & procédures criminelles.

^g Ordinis.] Plebei scilicet: tres enim fuisset antea vidimus.

^h Lex.] Non Porciam modò aliasve intelligit leges, quæ pro civium tergo sancitæ essent; sed jus omne & æquitatem quam inter cives servare decet. Sensus est, usque

in plebem nobiles sævisse, dum sanguine ejus libidinem suam satiassent.

ⁱ Libido.] Leur caprice.

^k Sed.] Sensus paulò remotior est. Concedit adversariis, quod acerrimè contra ipsos retorqueat, idque cum amarâ ironiâ, quasi dicat, verum jam tempus non est de istis altercari; esto, quandoquidem ita placet nobilitati, illis concedo malè fecisse Gracchos, eosque regiam auctoritatem in civitatem reduxisse, quando plebi, quod suum est, restitutum voluerunt.

^l Quidquid.] Conclusio est, quam Memmius ex iis quæ adversariis concessit pro causâ suâ deducit: vult nimirum bene fecisse nobiles, qui commentitios regni reparatores interfecerint, ut potiori jure, plebi in flagitiosissimos nobiles liceat inquirere.

^m Ulcisci.] Passivè; quod facillè non est imitandum.

ⁿ Nequitur.] Antiquè.

^o Liberos.] Cùm publicè sub imperii Romani ditione esse deberent, atque reipublicæ tributa pendere; aut si socii fuissent & liberi, ab ejusmodi paucorum tyrannide tuti agitare.

bilibus vectigal pendere : penès eosdem & summam gloriam, & maximas divitias esse : tamen hæc talia facinora impunè suscepisse^a parùm habuère : itaque postremò leges, majestas vestra, divina & humana omnia^b hostibus tradita sunt. Neque eos, qui ea fecère, pudet, aut pœnitet ; sed incedunt per ora vestra magnificè, sacerdotia & consulatus, pars triumphos suos ostentantes : perinde quasi ea^c honori, non prædæ, habeant. ² Servi ære parati injusta imperia dominorum non perferunt ; vos, Quirites, imperio nati æquo animo servitutem toleratis ? At, qui sunt hi, qui remp. occupavère ? Homines sceleratissimi, cruentis manibus, immani avaritiâ nocentissimi, iidemque superbissimi, quibus fides, decus, pietas, postremò honesta, atque inhonesta omnia quæstui sunt. ³ Pars eorum, ^d occidisse tribunos pl. alii quæstiones injustas, plerique cædem in vos fecisse, pro munimento habent : ita, quàm quisque pessumè fecit, tam maxumè tutus est : ^e metum à scelere suo ad ignaviam vestram transulère : quos omnis, eadem cupere, eadem odisse, ^f eadem metuere in unum^g coëgit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quòd si vos tam libertatis curam haberetis, quàm illi ad dominationem accensi sunt : profectò neque resp. ^h sicuti nunc, vastaretur : &

INTERPRETATIO.

^a *Ambulant magnificè in medio vestrum.*

² *Servi argento acquisiti non tolerant injusta imperia dominorum.*

³ *Eorum nonnullis præsidio est*

interfecisse tribunos plebis, aliis vos quæstionibus injustis vexâsse, plerisque cædem in vos fecisse.

^h *Neque res publica vastaretur, sicuti vastatur nunc.*

NOTÆ.

^a *Parum.]* Id est, non contenti fuerunt.

^b *Hostibus.]* De Jugurthâ etiam intelligit, cui certè P. Romani majestas pecuniâ prodita fuerat.

^c *Honori.]* Id est, Quasi honestè partas dignitates propter honorem retinûissent, non propter prædam. Gall. Tout de même que s'ils regardoient les charges & les dignitez de la republique comme des récompenses honorables de la vertu, & non comme des moyens d'exercer leur brigandage.

^d *Occidisse.]* Hi infinitivi vicem præstant accusativi casus.

^e *Metum.]* Ratio est superioris commatis ingeniosissima. Ideo, inquit, pessimus quisque tutissimus est, quia maximè metuitur, postquam à se scelesto metum ad ignavum transtulit.

^f *Eadem.]* Ne scilicet, aliquando jus

suum populus repetat, eoque adversus nocentes utatur.

^g *Coëgit.]* Potest hic locus ita exponi, ut coëgit neutro-passive verbi vim habeat ; sensusque idem fuerit ac si pro coëgit, convenit posuisset, nisi quòd illud significantius & expressius est. Sed simplicius intelligi malim, voloque ut infinitivi isti pro nominativis sumantur verbi coëgit. Atque sententia istorum verborum ea ipsa erit quam in bello Catilinario Catilina ipse expressit, cùm dixit, eadem velle & eadem nolle, firmam demum efficere amicitiam. Nimirum intendit Memmius eâ causâ tam egregiè inter se congruere nobiles, & tam enixè uno conatu plebem opprimere, quòd omnes uno & eodem crimine teneantur, atque adeò eadem timeant, & odio persequantur.

beneficia vestra penès optimos, non audacissimos, forent. Majores vestri^a parandi juris & majestatis constituendæ gratiâ, bis per secessionem armati^b Aventinum occupavêre: vos pro libertate, quam ab illis accepistis, nonne summâ ope nitemini? Atque eò vehementiùs, quò majus dedecus est, parta amittere, quam omnino non paravisse! Dicit aliquis, Quid igitur censes? Vindicandum in eos qui hosti prodidêre remp. non manu, neque vi; quod magis vos fecisse, quàm illis accidisse, indignum est: verùm quæstionibus, & indicio ipsius Jugurthæ, qui si^c dedititius est, profectò jussis vestris obediens erit: sin ea contemnit, scilicet, æstimabit, qualis illa pax, aut deditio sit, ex quâ ad Jugurtham scelerum impunitas, ad paucos potentis maxumæ divitiæ, ^c in rempubl. damna, atque dedecora, pervenerint. Nisi fortè nondum etiam vos dominationis eorum satietas tenet, & ^d illa, quàm ^e hæc tempora, magis placent, cùm regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella atque paces, posiremò, divina & humana omnia penès paucos erant: vos autem, hoc est, P. R. invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium satîs habebatis² animam retinere. Nam servitutem quidem quis vestrûm audebat recusare? Atque ego tametsi viro^f flagitiosissimum existumo impunè injuriam accepisse; tamen, vos hominibus sceleratissimis ignoscere, quoniam cives sunt, æquo animo paterer, ni misericordia in perniciem casura esset. Nam & illis, quantum importunitatis habent, ³ parum est impunè malè fecisse; nisi deinde faciundi licentia eripitur,

INTERPRETATIO.

¹ Qui, si revera deditionem fecit, & se populo Romano tradidit, profectò vobis obtemperabit.

² Vos autem, cùm essetis Imperatores omnium gentium, contenti eratis vivere.

³ Nam & illi, quanta est sua importunitas, pro nihilo ducunt quòd hætenus impunè deliquerunt; & deinceps multò plura patrabunt, nisi illis malefaciendi licentiæ in posterum eripitur.

NOTÆ.

^a Parandi.] Ut tribunos suos obtinerent, qui sacrosanctâ suâ potestate plebem defenderent & tuerentur.

^b Aventinum.] Alii Capitolium dicunt.

^c In rempubl.] Omnino, nam regnum quod Masinissæ Romani tradiderant, extinctis ejus legitimis hæredibus, jure ab ipsos redibat; neque verò sociorum & amicorum injurias sine dedecore inultas relinquere poterant.

^d Illa.] Quibus, post Gracchorum mortem, oppressi fuistis.

^e Hæc.] Quibus, jus vestrum potestis & asserere & vindicare.

^f Flagitiosissimum.] Nobis, sub Christi disciplinâ institutis, nefas est acceptas inju-

rias ulcisci; imò ostendit recta ratio illi reipublicæ occidendum esse, in quâ privata vindicta toleratur. At verò neque illam autor suadet. Scopus est dicere, eos quibus poenarum irrogandarum potestas data est, flagitiosissimè facere, cùm gratiâ, focordiâ, aut quâvis aliâ causâ, noxium aliquem impunitum relinquunt. Verissimè & optimè, si quicquam aliud: ignoscendo enim fit tandem, ut qui pessimi sunt incautos de folio deturbent, deinde quos viros bonos sciunt, prædas & victimas suas faciant. Stat publicum bonum legibus; leges tuetur severitas: neque inter homines, ineptâ illâ facilitate, quam ostentant nonnulli rerum publicarum moderatores, majus est malum.

& vobis

Et vobis æterna sollicitudo remanebit, cum intelligetis aut serviendum esse, aut ^a per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem, aut concordiae quæ spes est? Dominari illi volunt; vos liberi esse: facere illi injurias; vos prohibere: postremò sociis vestris veluti hostibus, ^a hostibus pro sociis, utuntur. Potesne in tam divorsis mentibus pax, aut amicitia esse? Quare moneo, hortorque vos, ne tantum scelus impunitum dimittatis. Non peculatus ærarii factus est, neque per vim sociis ereptæ pecuniæ, quæ quamquam gravia sunt, tamen consuetudine jam pro nihilo habentur. Hosti acerrimo ^b prodita senatûs auctoritas: proditum imperium vestrum: ^c domi ^d militiæque resp. venalis fuit. Quæ nisi ^e quæsitæ erunt, nisi vindicatum in noxios, quid erit reliquum, nisi ut illis, qui ea fecere, obediens vivamus? Nam impunè quælibet facere, id est ^f regem esse. Neque ego vos, Quirites, hortor, uti jam ^g malitis civis vestros perperam, quàm rectè, fecisse: sed ne, ignoscendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc, ^h in rep. multò præstat, beneficii, quàm maleficii, immemorem esse. Bonus tantummodo segnior fit, ubi negligas: at malus improbior. Ad hoc, si injuriæ non sint, haud sæpè auxilii egeas.

INTERPRETATIO.

^a Aut vi & armis libertatem esse conservandam.

NOTÆ.

^a Hostibus.] Id factum in Jugurthæ negotio: fuit ille sceleratus; amicos habuit nobiles: Atherbal innocens vixit; ab omnibus derelictus fuit.

^b Proditæ.] Planissimè, quandoquidem Jugurthæ, contra senatûs mandatum, impunè licuerit Atherbalem persequi & trucidare; crimine à nobilibus pecuniâ redempto.

^c Domi.] Quando Romam legati venerunt.

^d Militiæque.] Per Bestiam & Scaurum.

^e Quæsitæ.] Si on n'en fait pas une bonne enquête.

^f Regem.] In malam partem accipitur hoc in loco; neque quisquam post eorum expulsam dominationem, Romæ ejus dignitatis nomen assumere ausus est.

^g Malitis.] Nonnulli conspiciuntur interdum ita malè fani homines, qui quasi venenata infecta essent, virus suum, quocumque non inveniunt, important: id unicè amant, quærunt, colligunt, generant, &, ut

apertè loquar, aliis crimina affingunt, ut suis vivant. Ab iis maximè cavendum, cum præsertim aliquid in republicâ administrant: nam muneris obeundi specie quasi jure, quoscumque lubet, sub togâ effocant; cumque leges in ipsorum sint arbitrio, iis sibi præsidium dum parant, iisdem, aliis, quibus invigilant, perniciem machinantur. Ideo eos notavi quod obiter Memmius sceleratam gentem attingat, quamque, nisi in laqueos inciderit, nullus sub hypocritis larvâ insidiantem, cognoverit.

^h In rep.] Hoc est notatu dignissimum: cum enim in paradoxis non sine causâ recenseas, verissimum est tamen, & ex politicorum sinu depromptum. Neque verò aliud postulant boni cives, quàm ne ullus malus sit in republicâ: quisque sibi postea abunde prospicit. At secus est inter privatos: illos enim decet oblivisci injuriarum, meminisse acceptorum beneficiorum; quin & ipsi, & omnes ultro benefacere debent.

Hæc,

Hæc, atque alia hujuscemodi sæpè dicendo, C. Memmius populo Rom. persuadet, uti L. ^a Cassius, qui tum prætor erat, ad Jugurtham mitteretur : eumque, ^b interpositâ fide publica, Romam duceret, quò faciliùs indicio regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ captæ ^c arcessebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidiâ relictî ab Bestiâ exercitui præerant, secuti morem imperatoris sui, plurima, & flagitiosissima facinora fecêre. Fuêre, qui auro corrupti, elephantos Jugurthæ traderent ; alii ^e perfugas venderent ; pars ex ^d pacatis prædas agebant. Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes, invaserat. At Cassius prætor, ² perlatâ ^e rogatione à C. Memmio, ac percussâ omni nobilitate, ad Jugurtham proficiscitur : eique timido, & ex conscientia diffidenti rebus suis, persuadet, quoniam se populo R. dedidisset, ne vim, quàm misericordiam ejus, experiri malit : privatim præterea fidem suam ^f interponit, quam ille non minoris, quàm publicam ducebat. Talis eâ tempestate fama de Cassio erat. Igitur Jugurtha, contra decus regium, cultu quàm maxumè miserabili, Romam venit. At tametsi in ipso magna vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut scelere cuncta ea gesserat, quæ suprâ memoravimus, C. Bæbium tribunum pleb. magnâ mercede parat, cujus ^g impudentiâ contra ^h jus, & injurias omnis munitus foret. At C. Memmius advocatâ concione, quanquam regi infesta plebes erat, & pars in vincula duci jubebat ; pars, ni socios sceleris aperiret, more majorum de hoste supplicium fumi ; dignitati magis, quàm iræ consulens, sedare motus, & animos eorum mollire : postremò confir-

INTERPRETATIO.

^a Ut delicta Scauri & reliquorum quòd ab Jugurthâ pecunias accepisse dicebant, faciliùs in lucem prodirent ejus declaratione.

² At Cassius prætor proficiscitur ad Jugurtham, postquam C. Memmius à populo impetrâisset quod rogaverat.

NOTÆ.

^a Cassius.] Hunc fuisse volunt virum maximæ severitatis ; idque adeò postmodum ex autore cognoscetur.

^b Interpositâ.] Id est, Jugurthæ pollicendo, quòd ipsi inviolato domum reverti liberum esset.

^c Perfugas.] Maximum inde malum in rempublicam redundabat ; non enim deinceps ausus fuisset quisquam ex Jugurthæ militibus ejus militiam abjurare, veritus ne pariter ad ipsum remitteretur.

^d Pacatis.] Illi provincias Romanis subiectas, & socios compilabant.

^e Rogatione] Quâ à populo petiverat, ut quæreretur in eos qui pecuniâ rempublicam Jugurthæ prodidissent.

^f Interponit.] Id est, Præter fidem publicam, se fidei servandæ sponsores constituit.

^g Impudentiâ.] Pleniùs intelligitur postea tot res : interea sciendum est, quòd uno tribuno resistente, frustra erat quicquid ab aliis tentaretur.

^h Jus.] Id est, Ne timeret quicquid secundum leges, & ex æquo contra ipsum decerni posset.

mare,

mare, fidem publicam ^a per sese inviolatam fore. Post, ubi silentium cœpit, producto Jugurthâ, verba facit: Romæ Numidiæque facinora ejus memorat: scelera in patrem, fratresque ostendit: ¹ quibus juvantibus, quibusque ministris ea egerit, quanquam intelligat populus R. tamen velle manifesta magis ex illo habere: si verum aperiat, in fide, & clementiâ populi R. magnam spem illi sitam: sin reticeat, non sociis saluti fore, sed se suasque spes corrupturum. Dein, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Jugurtha respondere jussus est; C. Bæbius tribunus pleb. quem pecuniâ corruptum suprâ diximus, regem tacere ^b jubet: ac, tametsi multitudo, quæ in concione aderat, vehementer accensa, terrebat cum clamore, vultu, sæpè impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat; ^c vicit tamen impudentia. Ita populus, ludibrio habitus, ex concione discedit: Jugurthæ Bestiæque, & cæteris, quos illa quæstio exagitabat, animi augescunt. Erat eâ tempestate Romæ Numida quidam, nomine Massiva, Gullusæ filius, Masinissæ nepos: qui, quia in dissensione regum, Jugurthæ adversus fuerat, deditâ Cirtâ, & Atherbale interfecto, profugus ex Africâ abierat. Huic Sp. Albinus, qui proximo anno post Bestiam cum Q. Minucio Rufo consulatum gerebat, persuadet, quoniam ex stirpe Masinissæ sit, Jugurtham ob scelera invidiâ cum ^d metu urgeat, regnum Numidiæ ab senatu petat. Avidus consul belli gerundi, moveri, quàm ² senescere, omnia malebat. Ipsi provincia Numidia, Minucio ^e Macedonia, evenerat. Quæ postquam Massiva agitare cœpit, neque Jugurthæ in amicis satis præsidii est; quod eorum alium conscientia, alium mala fama, & timor animi, impediēbat: Bomilcari proximo, ac maxumè fido sibi, imperat: ³ pretio, sicuti multa confecerat, insidiatores Massivæ paret: ac maxumè

I N T E R P R E T A T I O.

¹ Dicit Memmius P. Romanum, ^a quanquam is intelligat quibus juvantibus, quibusque ministris ea scelera Jugurtha patrauerit; tamen velle ea ipsa magis ab ipso cognoscere.

² Consul maxumè cupidus belli

gerendi malebat omnia turbare, quàm pacificari.

³ Imperat Bomilcari propinquo, ac maxumè fido sibi, ut quemadmodum confecerat multa pecuniâ & vinummi, sic quoque pretio quærat percussores Massivæ.

N O T Æ.

^a Per sese.] Id est, Quanquam omnes contra niterentur, id tamen, vel periculo mortis præstiturum.

^b Jubet.] Jam patet quàm durum os fuerit istius Bæbii: nusquam par reperta est impudentia & audacia.

^c Vicit.] Quia scilicet, populos nolebat, quos summâ vi paraverat sibi defensores palam mactare.

^d Metu.] Id est, invidiâ & metu. Arbitror verò intelligendum esse de metu Romanæ plebis, ut aliquando etiam contra se ipsa ausurum Jugurtham credat scelera sua convertere.

^e Macedonia.] Notissima Europæ regio, Philippi, ac deinde Alexandri magni imperii sedes, supra Græciam sita, ad Septentrionem.

occultè.

occultè. Sin^a id parùm procedat, quovis modo Numidam interficiat. Bomilcar maturè regis mandata exsequitur, & per homines, talis negotii artifices, itinera, egressusque ejus, postremò loca, atque tempora cuncta explorat; dein, ubi res postulabat, insidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, paulò^b inconsultiùs Massivam aggreditur, illum obtruncat: sed ipse deprehensus, multis hortantibus, & in primis Albino consule, ^c indicium profitetur. Fit reus magis^d ex æquo bonoque, quàm ex jure gentium Bomilcar, comes ejus, qui Romam fide publicâ venerat. At Jugurtha, ^e manifestus tanti sceleris, ^f non priùs omisit contra verum niti, quàm animadvortit, ^g super gratiam, atque pecuniam suam, invidiam facti esse. Igitur quanquam in priore^h actione ex amicis quinguagintaⁱ vades dederat, regno magis, quàm vadibus consulens, clam in Numidiam Bomilcarem dimittit; veritus, ne reliquos popularis metus invaderet parendi sibi, si de illo supplicium sumentum foret: & ipse paucis diebus eòdem profectus est, ^k jussus à senatu Italiâ decedere. Sed postquam Româ egressus est, fertur, sæpè tacitus eò respiciens, postremò dixisse, urbem^l venalem, & maturè perituram, si emtorem invenerit. Interim Albinus, renovato bello, commeatum, stipendium, aliaque, quæ militibus usui forent, maturè in Africam portare: ac statim ipse profectus, ut ante^m comitia, quod tempus haud longè aberat, armis, aut deditione, aut quovis modo bellum conficeret. At contrà Jugurtha trahere omnia,

N O T Æ.

^a *Id parum.*] Id est, non posse occultè Massivam interficere.

^b *Inconsultiùs.*] Scilicet intervenerunt aliqui dum scelus patraret; vel ille antè, num satis omnia tuta essent, minùs circumspexerat.

^c *Indicium.*] Id est, *Declarat se, cujus consilio tantum facinus ausus esset, dicturum.*

^d *Ex æquo.*] Id est, magis habiâ ratione naturalis æquitatis, quàm juris gentium; quone quis eos, qui fide publicâ venerunt, attingat, sanctum est.

^e *Manifestus.*] Verisimile non est Jugurtham testibus, vel Bomilcaris indicio, convictum fuisse; at, ex re ipsâ, quæ evidens erat, pro manifesto habebatur.

^f *Non priùs.*] Id est, *Semper contra veritatem nixus est, donec supra gratiam & pecuniam suam, facti invidiam esse vidit.*

^g *Super gratiam.*] Intellige Jugurthæ amicos facti & sceleris ejus invidiam declinare nequivisse.

^h *Actione.*] Forensi, scilicet, cùm pri-

mum intentata est accusatio contra ipsum in judicio.

ⁱ *Vades.*] Qui eum judicio sistere promiserant. Gall. *De les représenter en justice.* Scilicet, illi Romani fuerunt.

^k *Jussus.*] Vides itaque illi, quantumvis pessimo, servatam fidem. Interim Livius clam eum aufugisse dicit: non abs re sanè, nam ex æquo bonoque, morte multari poterat.

^l *Venalem.*] Vide mihi, quæso, quid tandem de Româ pronunciat vir, quanquam nequissimus, certè tamen sagacissimus: venalem dicit: Romam magis contemnere non potuit. Plùs est quàm si scelestissimam aut perditissimam dixisset; nec majus esse potest hominum depravatorum & perditorum indicium, quàm justitiam & æquitatem, omnia denique auro rependere. Actum est de republicâ in quâ ea pestis grassatur.

^m *Comitia.*] Id est, *Antequam conventus fierent pro magistratuum creatione.*

& alias,

& alias, deinde alias moræ causās facere : polliceri deditionem, ac deinde ^a metum simulare : ^b instanti cedere, & paulò post, ne sui diffiderent, instare : ita belli modò, modò pacis morâ, consulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum ^c consilii regis existimarent : neque ex tantâ ^d properantiâ tam faciliè tractum bellum socordiâ magis, quàm dolo crederent. Sed postquam, dilapso tempore, comitiorum dies adventabant, Albinus, Aulo fratre in castris proprætore relicto, Romam decessit. Ea tempestate Romæ seditionibus tribunitiis atrociter resp. agitabatur. P. Lucullus, & L. Annius, tribuni pleb. resistentibus collegis, continuare magistratum nitebantur ; quæ dissensio totius anni comitia impediabat. Eâ morâ in spem adductus Aulus, quem proprætorem in castris relictum suprà diximus, aut conficiundi belli, aut terrore exercitûs ² ab rege pecuniæ capiundæ, milites mense Januario ex hibernis in expeditionem evocat ; magnisque itineribus, hieme asperâ, pervenit ad oppidum Suthul, ubi regis thesauri erant. Quod quanquam, & sævitiâ temporis, & opportunitate loci, neque capi, neque obsideri poterat ; (nam circum murum situm in prærupti montis extremo planicies limosa hiemalibus aquis paludem fecerat) tamen, aut ^d simulandi gratiâ, quò regi formidinem adderet, aut cupidine cæcus, ob thesauros, oppidi potiundi, vineas ^e agere, ^f aggerem jacere, aliaque, quæ incepto usui forent, properare. At Jugurtha, cognitâ vanitate atque imperitiâ legati, subdolus ejus augere amentiam missitare ^g supplicantis legatos : ipse, quasi vitabundus, per saltuosa loca, & tramites exer-

I N T E R P R E T A T I O.

¹ *Fuere qui non crederent, post tantam Albini properantiam bellum prolongatum fuisse magis socordiâ, quàm dolo.*

² *Aulus adductus eâ morâ in spem, aut conficiundi belli, aut pe-*

cuniæ ab rege accipiendæ, cum ipsi terrorem iniecisset suo exercitu, mense Januario evocat milites in expeditionem, ex locis in quibus hybernium tempus exigebant.

N O T Æ.

^a *Metum.*] Intellige, Albinum ad deditionem rationibus plurimis Jugurtham induxisse, Jugurthamque pollicitum esse ; postea verò eundem recusasse, quasi timuisset ne erga se P. Romanus, contra quem Albinus ingerebat, severitate magis quàm misericordiâ uteretur.

^b *Instanti.*] Consuli, scilicet, Albino. Tota ista ratio omnimodo ad Romanorum effugienda & eludenda arma apta erat.

^c *Consilii.*] Id est, *Hæc omnia ex-compacto fieri.*

^d *Simulandi.*] Se, scilicet, in animo ejus

urbis obsidionem habere. Fatuus homo, quasi cum puerulo rem susciperet !

^e *Agere.*] Id est, *urbem versus promovere.*

^f *Aggerem.*] Terra est, quæ cum lignis & obviâ quâque materiâ, in montis modum, congeritur ; cujus in bello, vel ad propugnandum, vel ad oppugnandum, usus multus est.

^g *Supplicantis.*] Ut crederet Aulus eâ causâ timere & diffidere Jugurtham, quòd obsidione urbis Suthul cingeretur ; atque adeò in eâ permaneret, cum ipse urbem Aulo sciret insuperabilem.

citum

citum ductare. Denique Aulum spe pactionis perpulit, uti, relicto Suthule, in abditas regiones sese, veluti cedentem, insequeretur: ita^a delicta occultiora fuere. Interea per homines callidos, diu noctuque exercitum^b tentabat: centuriones, ducesque^c turmarum partim, uti transfugerent, corrumpere: alii, signo dato, locum uti desererent. Quæ postquam ex sententiâ instruxit, intempestâ nocte de improvviso multitudine Numidarum Auli castra circumvenit. Milites Romani, perculsi tumultu insolito, arma capere; alii se abdere; pars terribitos confirmare; trepidare: omnibus locis vis magna hostium: cælum nocte, atque nubibus obscuratum: periculum^d anceps: postremò fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paulò antè corruptos diximus, ^e cohors una^f Ligurum, cum duabus turmis^g Thracum, & paucis gregariis militibus, transiére ad regem; & centurio^h primipiliⁱ tertiæ legionis per^k munitionem, quam, uti defenderet, acceperat, locum hostibus introcundi dedit: eaque Numidæ cuncti irrupere. Nostri foedâ fugâ, plerique, abjectis armis, proximum collem occupavere. Nox, atque præda castrorum, ^l hostis, quò minùs victoriâ^l uterentur, remorata sunt. Dein Jugurtha postero die cum Aulo in colloquio verba facit: tametsi ipsum cum exercitu fame ferroque clausum tenet,

INTERPRETATIO.

^l Nox, atque præda castrorum remorata sunt hostes, quò minùs victoriâ uterentur.

N O T Æ.

^a Delicta.] Auli cum Jugurthâ.

^b Tenebat.] Ut quoquomodo aliquid adversus ipsum pararet.

^c Turmarum.] Turma in equitatu eandem rationem habet, quàm centuria in pediatu; nisi quòd triginta tantum equitibus constat.

^d Anceps.] Sive fugerent, sive manerent.

^e Cohors.] Ex manipulis tribus conficiebatur, in quibus singulis duæ erant centuriæ, quæ quidem primo, 60 militum fuerunt, deinde, cum ipsâ legione, militum numero, per proportionem, adauctæ sunt.

^f Ligurum.] Hodie dicitur Liguria, *La côte de Genes*: ab Alpibus, olim, usque ad Macram flumen, & secundum aliquos, ad urbem Pisas porrigebatur.

^g Thracum.] Thracum supra mare Ægeum sita est, ad septentrionem, Hodie dicitur *Romanie*.

^h Primipili.] Primipilus, centurio primipili, primus legionis centurio, præfectus legionis, rem unam & eandem significant.

ⁱ Tertiæ.] Legiones ab ordine temporis quo conscriptæ fuerant, deinde à loco, ab imperatoribus, &c. nomina sortitæ sunt, eo quo dicimus modo, *Le regiment de monseigneur le Dauphin; celui de Champagne, &c.*

^k Munitionem.] Munitio dicitur quicquid ad hostium arcendos impetus comparatum est, qualis est agger, vallum, &c. Munitionis verò instituendæ partes, ut in singulos dividebantur, ita, postquam peracta erat, à centurionibus, hîc aut illîc curantibus, defendebatur.

^l Uterentur.] Priùs victoriâ uti, quàm frui, decet; adeòque præposterè Jugurthini milites, qui antè Romanorum castra spoliabant, quàm profligaverint.

tamen se ^a memorem rerum humanarum, si secum foedus faceret incolumis omnis ^a sub jugum ^b missurum; præterea, ut diebus decem Numidiâ decederet. Quæ gravia quanquam, & ^c flagitii plena erant, tamen, quia mortis metu nutabant, sicuti regi lubuerat, pax convenit. Sed ubi ea Romæ comperta sunt, metus atque moeror civitatem invasere: pars dolere pro ^d gloriâ imperii: pars ^e insolita rerum bellicarum timere libertati: Aulo omnes infesti, ac maxumè qui bello sæpè præclari fuerant, quòd armatus ^f dedecore potiùs, quàm manu, salutem quæssiverit. Ob ea consul Albinus, ex delicto fratris invidiam, ac deinde periculum, timens; senatum de ^g foedere consulēbat: & tamen interim exercitui ^h supplementum scribere; ab ⁱ sociis & ^k nomine Latino auxilia accersere; denique omnibus modis festinare: senatus ita, uti par fuerat, decernit: suo atque populi injussu nullum potuisse foedus fieri. Consul impeditus à tribunis pl. ne quas paraverat copias secum portaret, paucis diebus in Africam proficiscitur. Nam omnis exercitus, uti ^l convenerat, Numidiâ deductus in provinciâ hiemabat. Postquam eò venit, quamquam persequi Jugurtham, & mederi ^m fraternæ invidiæ animo ardebat; cognitis militibus, quos præter fugam, ⁿ soluto im-

I N T E R P R E T A T I O.

^a Tamen se memorem vicissitudinis rerum humanarum, missurum | omnes incolumes sub jugum, si Aulus secum foedus faceret.

N O T Æ.

^a Sub jugum.] Eo modo ignominie causâ, victos hostes multabant. Duæ videlicet hastæ in terram mittebantur, ad quarum extremas & extantes partes, tertia transversa colligabatur, sub quâ discincti & inermes transire victi cgebantur: qui adeò sese domitos & subactos confitebantur.

^b Missurum.] Infamie notam pro beneficio Jugurtha proponit, quia clausos hostes habebat. Pessimè verò sibi consulit: nam aut omnes ad unum occidere, aut prorsus intactos dimittere, debuit.

^c Flagitii.] Flagitium, crimen est, quod dedecus & servilem turpitudinem conjunctam habet.

^d Gloriâ.] Quâ, scilicet, eam omnibus nationibus meritò proculcandam esse videbant.

^e Insolita.] Ita in magnis urbibus fieri solet: ad levissima quæque trepidant, qui otio assueti, militiæ rudes sunt.

^f Dedecore.] De jugo loquebantur, quod Aulus subiecit.

^g Foedere.] Quod cum Jugurthâ frater iniverat.

^h Supplementum.] Id est, milites, qui in occisorum locum substituerentur. Gall. Des recrues.

ⁱ Sociis.] Italicis, scilicet, qui ita absolute socii nonnunquam appellantur. A Latinis verò habitatione distinguuntur, cum Latii jure fruerentur,

^k Nominē Latino.] Id est, iis hominibus qui jure Latii seu Latinitatis fruebantur: de quo adi, si lubet, jurisperitos; nam varias ejus mutationes persequi hîc non est locus.

^l Convenerat.] Jugurtham inter & Aulum.

^m Fraternæ.] Id est, quæ in eum flagrabat.

ⁿ Solutum.] Cum vident milites ducibus suis, ipsorumque culpâ præsertim, omnia malè cedere; solent illi imperium detrectare, & mandata contemnere.

perio, licentia, atque lascivia corruerat; ¹ ex copiâ rerum statuit sibi nihil agitandum. Interea Romæ C. Mamilius Limetanus Tr. pleb. ² rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos, quorum consilio Jugurtha ^a senati decreta neglexisset; quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias acceperant; qui elephantos, quique perfugas tradidissent; item, qui de pace, aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Huic rogationi partim conscii sibi, alii ex partium invidiâ, pericula metuentes; quoniam apertè resistere non poterant, quin illa, & alia talia placere sibi faterentur; occultè per amicos, ac maxumè per homines nominis Latini, & socios ^b Italicos, impedimenta parabant. Sed plebes, incredibile memoratu est, quantum intenta fuerit, quantâque vi rogationem jussit, decreverit, voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quàm curâ reip.; tanta ^c libido in partibus erat. Igitur, cæteris metu percussis, M. Scaurus, quem legatum Bestiæ fuisse suprâ memoravimus, inter lætitiâ plebis, & ^d suorum fugam, ^e trepidâ etiam tum civitate, cum ex Mamilianâ rogatione tres ^f quæsitores rogarentur, effecerat, ut ipse in eo numero crearetur. Sed, quæstione exercitâ asperè, violenterque ex rumore, & libidine plebis, ³ uti sæpè nobilitatem, sic eâ tempestate plebem, ex secundis rebus insolenti acceperat. Cæterum mos partium popularium, & senatûs factionum, ac deinde omnium malarum artium; paucis antè annis Romæ ortus est, otio atque abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam, populus, & senatus Rôm. placidè modestèque inter se rempub. tractabant; neque gloriæ neque dominationis certamen ^g inter civis erat: metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat. Sed ubi formido illa mentibus decessit, scilicet ea,

INTERPRETATIO.

¹ *Cùm ita se res haberent, statuit nihil sibi movendum.*

² *Limetanus populum interrogat num ipsi placeret, ut quæstio haberetur in eos, quorum consilio Jugurtha senatûs decreta contempsisset.*

³ *Sed quæstione habitâ asperè & violenter ex admurmurationibus & libidinis populi votis, insolentia cepit plebem eâ tempestate propter prosperitatem, uti cepit sæpè nobilitatem.*

NOTÆ.

^a *Senati.] Pro senatûs; antiquè.*

^b *Italicos.] Eisdem suprâ socios simpliciter vocavit.*

^c *Lubido.] Hic nihil aliud est, quàm effrænum vincendi desiderium, cum odio.*

^d *Suorum.] Nobilium, scilicet.*

^e *Trepidâ.] Vidimus suprâ, ex Auli casu, multos libertati timere. Itaque facilius fuit.*

Scauro, cæteris lætitiâ aut metu turbatis, cogitata perficere.

^f *Quæsitores.] Qui in eos inquirerent, qui Jugurthæ faverant.*

^g *Inter civis.] Qui rempublicam administrabant isthuc diligenter animo agitabant, ut inquietam hominis naturam contra hostes magis quàm contra cives converterent.*

¹ quæ secundæ res amant, lascivia, atque superbia, incessere. Ita
² quod in adversis rebus optaverant, otium, postquam adepti sunt,
³ asperius, acerbiusque fuit. Namque cœpere nobilitas dignitatem,
 populus libertatem in ^b lubidinem vertere; sibi quisque ducere, tra-
 here, rapere. Ita omnia in ^c duas partis abstracta sunt; resp. quæ
^d media fuerat, dilacerata. Cæterum nobilitas factione magis pol-
 lebat: plebis vis ^e soluta, atque in multitudinem dispersa, minùs
 poterat: paucorum arbitrio belli domique agitabatur: penès eisdem
 ærarium, provinciæ, magistratus, gloriæ, triumphique erant: po-
 pulus militiâ atque inopiâ urgebatur; prædas bellicas imperatores
 cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parvi liberi militum,
 uti quisque potentiori confinis erat, sedibus pellebantur. Ita cum
 potentiâ avaritia, sine modo modestiâque invadere, polluere & vastare
 omnia: ⁴ nihil pensî, neque sancti habere; quoad semetipsa ^f præci-
 pitavit. ^g Nam ubi primùm ex nobilitate reperti sunt, qui veram

INTERPRETATIO.

¹ Verùm, ubi ille timor ex ani-
 mis eiectus est, scilicet ea, quæ pro-
 speritas gignit, lascivia nimirum,
 atque superbia viguerunt.

² Eo modo, otium quod optave-
 rant in rebus adversis, fuit gravius
 & acerbius postquam adepti sunt.

³ Etenim cœperunt inter se, no-

bilitas vertere dignitatem in lubi-
 dinem. Populus verò libertatem.

⁴ Ita avaritia inexplebilis &
 effrænata iuncta potentiæ, invasit,
 polluit, & vastavit omnia, nihil
 curavit, neque sanctum habuit, us-
 que dum semetipsa præcipitavit.

NOTÆ.

^a Asperius.] Sententia satis aperta est,
 latitat tamen quodammodo sub hâc locuti-
 one; non enim quod optamus otium, verùm
 ejus privatio dura est.

^b Lubidinem.] Frequentissimè utitur eâ
 voce Sallustius, adeoque vim ejus opus est
 perspicere. Voluntatem notat, prout ali-
 quo desiderio aut affectu, veri boni pro tem-
 pore non æstimatâ ratione, abripitur.

^c Duas.] Hinc plebe, illinc flante nobi-
 litate.

^d Media.] Verè & acutè eum expressit
 modum, quo respublicæ intereunt: civitas
 enim & bonum publicum, cùm in consensu
 & civium unionem sit positum, non aliter
 quàm laceratione & divisione perire potest.

^e Soluta.] Quomodo frangatur vis quæ
 in multitudinem dispersa est, præsertim cùm
 ex opinione hominum, quæ tam varia est,
 dependet, nullus est quem lateat; neque eâ
 causâ naturæ scrutatores adire opus est, qui
 nos vim unitam majorem esse doceant. Ve-
 rùm hinc maximum haurire possunt docu-

mentum rerum moderatores; cùm præser-
 tim hodie regem videant, quem non magis
 aliâ causâ veneratur orbis, quàm quòd solus
 regnat.

^f Præcipitavit.] Aptissima metaphora,
 nam quomodo tandem propriâ mole ruunt
 quæ in altum nimis surrexerunt, ita planè
 non avaritia, aut potentia tantùm, sed ever-
 titur id omne quod nimium est. Sapienter
 itaque Horatius ad Licinium,

*Contrabes, vento nimium secundo,
 Turgida vela.*

^g Nam.] Quomodo isthuc? Virtus ita-
 que fugienda est, cùm turbas & discordias
 cieat. Imò, qui eam amant, profligandi &
 perdendi, si iis credatur prædonibus, qui sub
 ejus larvâ, per fraudem & scelus reipublicæ
 gubernacula furripuerunt. At verò per ac-
 cidens, & eorum prædonum, non virtutis
 vitio, civitates commoventur; neque vitan-
 dæ offensionis causâ, minùs illi, quanquam
 cautè, ut qui callidissimè hominibus impo-
 nunt, de sede debent deturbari.

gloriam injustæ potentiae anteponerent; moveri civitas, & dissensio civilis, quasi ^a permixtio terræ, oriri cœpit. Nam postquam Tiberius, & C. Gracchus, quorum majores Punico, atque aliis bellis multum reipub. addiderant, vindicare plebem in libertatem, & paucorum scelera patefacere cœpere; nobilitas noxia, atque eò perculsa, modò per socios, & nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos ^b spes societatis à plebe dimoverat, Gracchorum actionibus obviam ierat: & primò Tiberium, dein ^c paucos post annos, eadem ^d ingredientem Caium, Tribun. pl. alterum ^e triumvirum ^f coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco, ferro necaverat. Et sanè Gracchis, cupidine victoriæ, haud satis animus ^g moderatus fuit. ^h Sed bono vinci fatius est, quàm malo more injuriam vincere. Igitur eâ victoriâ nobi-

INTERPRETATIO.

^a *Et nobilitas necaverat ferro primò Tiberium Gracchum, deinde post paucos annos eadem molientem Caium Gracchum, tribunum plebis,* | *unum ex triumviris qui colonias deducere debebant, cum M. Fulvio Flacco.*

NOTÆ.

^a *Permixtio terræ.]* Intellige, cum reliquis elementis. Expresse profectò rem ipsam hâc comparatione signavit; quemadmodum enim ex elementorum commixtione, non modò nulla pars ullius ab aliis discernitur, sed ampliùs inter se bellum intestinum gerunt; ita quando vaferrimi latrones, boni & publicæ libertatis specie rempublicam opprefferunt, cæcus populus assertores & legitimos suos moderatores cùm dignoscere nescit, plerumque eos per discordiam suis insidiatoribus mactandos tradit.

^b *Spes.]* Senatum equites aliquando auctoritate suâ communicasse, vel ex Epitome Flori cognoscitur.

^c *Paucos.]* Undecim aut duodecim, ad summum.

^d *Ingredientem.]* Populum defendere conatus, fratris agrarias leges asseruit, &c.

^e *Triumvirum.]* Mos erat tres, quinque, septemdecim viros, &c. eligere, qui his agros dividerent, qui in colonias deducebantur.

^f *Coloniis.]* Colonia multitudo erat civium Romanorum, qui in alias sedes deducebantur, quibusque agri publicè assignabantur.

^g *Moderatus.]* Nota, quæso, Sallustii judicium: optimè de re maximâ, quin de re quæ quotidie millies in usu venit, sententiam dixit. Ea est enim cordis nostri fallacia, aut imbecillitas, ut etiam dum virtutem sectamur, nimio studio in vitium incurramus. Voluntas, quæ primò ad bonum, boni specie ferebatur, ad malum sine sensu inclinatur, dum paulatim ea boni species, pro variis circumstantiis, caligantibus oculis surripitur; deinde, quia in motu est, movetur, non quia bonum persequitur. Istud indicat Sallustius, cùm, cupidine victoriæ, nimios Gracchos fuisse dicit. Hæc cupido, hic animi motus rationem, quâ boni cives fuerant & dicebantur, ab eorum oculis avertit.

^h *Sed.]* Nunc de senatu Sallustius judicium suum profert, cui, ut ille ait, meliùs fuisset Gracchorum bono & æquitate vinci, quàm vincere injuriam. At verò generatim loquendo, non apertè sententiam suam dicere autor voluit, ne, si Patres nominatim reprehendisset, audaciter fecisse videretur.

litas ex lubricine suâ ¹ usa, mortalis multos ferro aut fugâ exstinxit; plusque in reliquum sibi timoris, quàm ² potentiaë, addidit: quæ res plerumque magnas civitates pessum dedit, dum alteri alteros vincere quovis modo, & victos acerbius ulcisci volunt. Sed de studiis partium & omnibus civitatis moribus, si singillatim, aut pro magnitudine ² parrem differere, tempus, quàm res, maturius deferet; quamobrem ad inceptum redeo. Post Auli fœdus, exercitusque nostri fugam fœdam, ^b Metellus, & ^c Silanus consules designati, provincias inter se partiverant: Metelloque Numidia evenerat, acri viro, & quanquam adverso populi partibus, famâ tamen ^d æquabili, & inviolatâ. Is ubi primùm magistratum ^e ingressus est, ^f alia omnia sibi cum collegâ ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui, milites scribere, præsidia undique accersere: arma, tela, equos, & cætera instrumenta militiæ parare: ad hoc commeatum affatim, denique omnia, quæ in bello ^g vario, & rerum multarum egenti, usui esse solent. Cæterùm ad ea patranda ³ senatus auctoritate, socii, nomenque Latinum, & reges ultro auxilia mittendo, postremò omnis civitas summo studio adnitebatur. Itaque ⁴ ex sententiâ omnibus rebus paratis compositisque, in Numidiam proficiscitur, magnâ spe civium; cùm propter artis bonas, tum maxumè quòd adversum divitias invictum animum gerebat: & avaritiâ magistratum ante id tempus in Numidiâ

I N T E R P R E T A T I O.

¹ Cùm igitur nobilitas usa esset eâ victoriâ secundum suam libidinem, perdidit multos homines ferro aut fugâ.

² Si cupiam differere particulatim, aut secundum rei magnitudinem, de studiis partium, & omnibus pravis moribus civitatis, tempus meritiùs quàm res deficiet.

³ Cæterùm ad ea perficienda, senatus adnitebatur auctoritate, socii, nomenque Latinum, & reges, mittendo suâ sponte auxilia: postremò omnis civitas summo studio ea promovebat.

⁴ Itaque omnibus rebus ad arbitrium paratis & compositis in Numidiam proficiscitur.

N O T Æ.

^a *Potentiaë.*] Totum hunc locum excute quaeso. Autor enim, quanquam malus fuit, reconditissimos tamen politicorum aditus penetravit.

^b *Metellus.*] Vir fuit virtutis eximiae, quique unus exilium maluit, quàm in Saturnini, Gracchanas leges asserentis, verba, cum senatu jurare. Dictus est Numidicus, à rebus bene in Numidiâ gestis.

^c *Silanus.*] Non hic est de quo in Catilinâ.

^d *Æquabili.*] Id est, quæ apud omnes eadem erat.

^e *Ingressus.*] Non enim statim à nominatione & designatione, sed post confirmationem in secundis comitiis, magistratum inibant.

^f *Alia.*] Hic est sensus: dicit Metellum, cùm collegam suum ad reliqua consulatûs munia secum pariter obligatum & intentum videret, ad id negotium, bellum scilicet, præcipuè animum adjecisse, quod soli curandum erat.

^g *Vario.*] Id est, Ubi varia opus est obire ministeria; quæ varia & plurima instrumenta requirunt.

nostræ

nostræ opes contusæ, hostiumque auctæ erant. Sed ubi in Africam venit, exercitus ei traditur à Sp. Albino proconsule, iners, imbellis, neque periculi, neque laboris patiens : linguâ, quàm manu, promptior : prædator ex sociis, & ipse præda hostium : ^a sine imperio, & modestiâ habitus. Ita imperatori novo plus ex malis moribus sollicitudinis, quàm ex copiâ militum auxilii, aut bonæ spei, accedebat. Statuit tamen Metellus, ¹ quanquam & æstivorum tempus, comitiorum ^b mora imminuerat, &, expectatione eventûs, civium animos intentos putabat, non prius bellum attingere, quam majorum disciplinâ milites laborare cœgisset. Nam Albinus, Auli fratris exercitûsque clade perculsus, postquam decreverat non egredi provinciâ, quantum temporis æstivorum ^c in imperio fuit, plerumque milites in ^d stativis castris habebat : nisi cùm ^e odos, aut pabuli egestas, locum mutare subegerat. Sed neque more militari vigiliæ ducebantur. Utî cuique lubebat, ab signis aberat : ^f lixæ permisti cum militibus, diu noctuque vagabantur : & ² palantes agros vastare, villas expugnare, pecoris, & mancipiorum prædas certantes agere : eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio, & aliis talibus : postremò, quæcunque dici, aut fingi queunt ignaviæ luxuriæque probra, in illo exercitu cuncta fuere, & alia ampliùs. Sed in eâ difficultate Metellum non minùs, quàm in rebus hostilibus, magnum, & sapientem virum fuisse comperior : tantâ temperantiâ inter ^h ambitionem, sævitiamque moderatum. Namque edicto primo adjumenta ignaviæ ³ sustulisse, ne quisquam in castris panem, aut quem alium cibum coctum venderet ; ne lixæ exercitum sequerentur ; ne miles gregarius in castris, neve ⁱ in agmine servum, aut jumentum haberet : cæteris

INTERPRETATIO.

<p>¹ <i>Quamvis comitiorum retardatio tempus diminuerat, quo milites in castris æstivis agunt.</i></p> <p>² <i>Huc illuc divagantes agros vastabant, villas expugnabant, a-</i></p>	<p><i>gebant certatim prædas ex pecore & mancipiis.</i></p> <p>³ <i>Namque comperior Metellum sustulisse primo edicto adjumenta ignaviæ.</i></p>
---	---

NOTÆ.

<p>^a <i>Sine imperio.]</i> Id est, qui ductus fuerat ab imperatoribus, qui auctoritatem suam tueri nesciverant, aut noluerant ; quique militibus omnia condonaverant.</p> <p>^b <i>Mora.]</i> Per Tribunorum contentionem, sicuti antea vidimus.</p> <p>^c <i>In imperio.]</i> Albinus, donec Metellus advenisset, exercitui præfuit.</p> <p>^d <i>Stativis.]</i> Id est, in quibus diu manebant, cùm militiæ more sæpius mutanda fuerint.</p> <p>^e <i>Odos.]</i> Ex hominum & jumentorum sordibus.</p>	<p>^f <i>Lixæ.]</i> Ita vocantur servi qui exercitum sequuntur, & militibus vilissimam operam præstant, puta aquam portare, panem coquere, & id genus alia.</p> <p>^g <i>Panem.]</i> Ipsi verò tenebantur panem suum coquere.</p> <p>^h <i>Ambitionem.]</i> Hic per ambitionem ratio & certus quidem agendi modus intelligitur, quo ad consequendam gratiam, minùs milites vexantur, nec nisi à volentibus ministeria requiruntur.</p> <p>ⁱ <i>In agmine.]</i> Id est, dum iter facit exercitus. Gall. <i>Durant la marche,</i></p>
---	--

^a arte modum statuisse: præterea, ^b tranvorfis itineribus quotidie castra movere: juxtà, ac si hostes adessent, vallo atque fossâ munire: ^c vigilias crebras ponere, & eas ipse cum legatis circuire: item in agmine in primis modò, modò in postremis, sæpè in medio adesse, ne quisquam ordine egrederetur: uti, ^d cum signis frequentes incederent, miles cibum, & arma portaret. Ita prohibendo à delictis magis quàm vindicando, exercitum brevì ^e confirmavit. Interea Jugurtha ubi, quæ Metellus agebat, ex nunciis accepit; simul de innocentia ejus certior Romæ factus, diffidere suis, ac tum demum veram deditionem facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum suppliciis mittit, qui tantummodo ipsi, liberisque vitam peterent; alia omnia dederent populo Rom. Sed Metello jam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum esse. Itaque legatos alium ab alio diversos aggreditur, ac paulatim tentando, postquam opportunos sibi cognovit, multa pollicendo persuadet, uti Jugurtham ² maxumè vivum, sin id parum procedat, necatum sibi traderent: cæterum palam, quæ ex voluntate forent, regi nunciari jubet. Dein ipse paucis diebus intento atque infesto exercitu in Numidiam procedit: ubi, contra belli ³ faciem, tuguria plena hominum, pecora, cultoresque in agris erant: ex oppidis, & ^e mapalibus, præfecti regis obviam procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare, postremò omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus idcirco minùs, sed pariter ac si hostes adessent, munito agmine incedere; latè explorare omnia, illa deditionis signa ostentui credere, & infidiis locum ^f tentare. Itaque ipse cum expeditis cohortibus, item funditorum & sagittariorum delectà manu, apud primos erat: in postremo C. ^g Marius le-

INTERPRETATIO.

¹ *Brevi exercitum ad pristinam disciplinam revocavit.*

² *Persuadet ut præsertim traderent sibi Jugurtham vivum, si verò*

id minùs prosperè eveniret, necatum.

³ *Contra id quod belli tempore conspici solet, tuguria erant plena hominum.*

NOTÆ.

^a *Arte.]* Eâ opus est omnino, eâque maximâ in ejusmodi occasionibus. Quâ verò in re sita sit, vix ullus dixerit; ita sunt, aut certe videntur, exigui momenti innumera quæ ad id concurrunt.

^b *Transvorfis.]* Id est, non per vias stratas, sed per agros, sylvas, &c. ut iis omnibus, si usus veniret, astueti essent.

^c *Vigilias.]* Gall. *Des-sentinelles.* Sed tutius quàm sit hodie, plures enim milites uno in loco, collocabantur.

^d *Cum signis.]* Ne scilicet, dispersis militibus, hostis interveniret: vel ipsi prædæ, aut fugæ, occasionem invenirent.

^e *Mapalibus.]* Hic vici aut pagi, per mapalia sunt intelligendi.

^f *Tentare.]* Omnino legendum arbitror tentari, à Jugurthâ scilicet, prout censuit Gronovius.

^g *Marius.]* Qui fuerit, tametsi aliunde nesciremus, satis superque ex Sallustio postmodum cognosceremus.

gatus cum : equitibus curabat ; in utrumque latus equites auxilios tribunis legionum, & præfectis cohortium dispertiverat : uti cum ^a his permixti ^a Velites, quocumquè accederent, equitatum hostium propul-
sarent. Nam in Jugurthâ tantus dolus, tantaque peritia locorum, & militiæ, erat ; ut, absens an præsens, pacem an bellum gerens, per-
niciosior esset, in incerto haberetur. Erat haud longè ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum venalium totius regni maxumè celebratum ; ubi & incolere, & mercari consueverant Italici generis multi mortales. Huic consul, simul ^b tentandi gratiâ, & si paterentur opportunitates loci, ^c præ-
sidium imposuit ; præterea imperavit frumentum, & alia, quæ bello usui forent comportare : ratus, id quod res monebat, frequentiam negotiatorum, & ^d commeatum juvaturum exercitum, & jam pa-
ratis rebus munimentum fore. Inter hæc negotia Jugurtha impen-
sius modò legatos supplices mittere, pacem orare, præter suam liberorumque vitam, omnia Metello dedere. Quos item, uti priores, consul illectos ad prodicionem domum mittebat : regi pacem, quam postulabat, neque abnuere, neque polliceri ; & inter eas moras ^e pro-
missa legatorum expectare. Jugurtha ubi Metelli dicta cum factis composuit, ac suis se ^f artibus tentari animadvertit, quippe cui ver-
bis pax nunciabatur, cæterum re bellum asperrimum erat, urbs maxuma alienata, ager hostibus cognitus, ^g animi popularium ten-
tati : coactus rerum necessitudine, statuit armis certare. Igitur, explorato hostium itinere, in spem victoriæ adductus ex opportuni-
tate loci, quàm maxumas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in eâ parte Numidiæ, quam Atherbal in divisione possederat, flumen, oriens à meridie nomine Muthul ; à quo aberat mons ferme millia passuum

INTERPRETATIO.

^a *Ut Velites permixti cum equi- | tentandi, & præsidium imponen-*
tibus propulsarent equitatum hosti-
um quancumque in partem accede-
rent. | *di, si opportunitates loci pateren-*
 | *tur, deinde re cognitâ præsidium*
 | *imposuit.*
² *Consul huc ivit, simul gratiâ*

NOTÆ.

^a *Velites.*] Levis erant armaturæ milites, gladio, jaculatoriâ hastâ, parmâque, instru-
cti.

^b *Tentandi.*] Id est, *Ut cognosceret quid eo in loco fieri posset, quidve Jugurtha conaretur, an re & verbis idem esset.*

^c *Præsidium.*] Necesse fuit, ut sensus aperiretur, quod ellipticè à Sallustio dictum est, in interpretatione supplere.

^d *Commeatum.*] Certè commeatu, sicuti Ursino, mihi quoque placeret.

^e *Promissa.*] Itaque polliciti erant legati, se Jugurtham prodituros.

^f *Artibus.*] Dolis scilicet, quibus Aulum, aliosque in laqueos induxerat.

^g *Animi.*] Scilicet, non modò legatos, sed quosvis Metellus à Jugurthâ alienare quæsit.

xx. ^a tractu pari, ^b vastus ab naturâ, & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in immensum pertinens, vestitus oleastro ac myrtetis, aliisque generibus arborum, quæ humi ^c arido, atque arenoso gignuntur. ^d Media autem planities deserta, penuriâ aquæ, præter fluminis propinqua loca: Ea confita arbuftis, pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle, quem ^e transverso itinere porrectum docuimus, Jugurtha ^f extenuatâ suorum acie confedit: elephantis, & parti copiarum pedestrium Bomilcarem præfecit; eumque edocet, quæ ageret: ipse propior ^g montem cum omni equitatu, & peditibus delectis suos collocat: dein singulas turmas, & manipulos circueiens monet, atque obtestatur, uti memores pristinae virtutis, & victoriæ, sese, regnumque suum ab Romanorum avaritiâ defendant: cum his certamen fore, quos antea victos sub jugum miserint: ducem illis, non animum, mutatum: quæ ab imperatore ^h decuerint, omnia suis provisa; locum superiorem: ⁱ uti prudentes cum imperitis; ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus, manum confererent. Proinde parati, intentique essent, signo dato, Romanos invadere: illum diem aut omnis labores, & victorias confirmaturum, aut maxumarum ærumnarum initium fore. Ad hoc viritim, uti quemque ob militare facinus pecuniâ, aut honore extulerat, commonefacere beneficii sui, & eum ipsum aliis ostentare: postremò, pro cuiusque ingenio pollicendo, minitendo, obtestando, alium alio modo excitare: cum interim Metellus, ignarus hostium, monte degrediens cum exercitu ⁱ conspiciatur. Primò dubius,

I N T E R P R E T A T I O.

* Jugurtha monet milites se providisse suis ea omnia quæ decuerint provideri ab imperatore.

N O T Æ.

^a Tractu pari.] Id est, tantum habens longitudinis, quantum à fluvio distabat.

^b Vastus.] Ubi nec arbores erant, nec frutices.

^c Arido.] Id est, ariditate, nam humi, quod postea in adverbium abiit, hîc, more antiquo, pro Genitivo positum est.

^d Media.] Hoc est, Spatium quod collem inter & flumen porrigebatur.

^e Transverso.] Intellige, iter colli subjectum fuisse ita ut Jugurtha ejusque exercitus transeuntibus immineret.

^f Extenuatâ.] Intellige agmen in longitudinem porrectum. Les escadrons, ni les bataillons, n'avoient pas de profondeur. Ita verò aciem instructam oportuit, ut, in angustis, hostium in longum productos ordi-

nes, pluribus ex locis invaderet.

^g Montem.] Quâ scilicet Metello transitus erat: atque hinc vides eò insidias struxisse Jugurtham, ubi mons in collem desinebat.

^h Uti.] Ne ita accipias, quasi omnia quæ sequuntur effecta sint ejus quod dixit, locum superiorem suis provisum. Quæcumque enumerat commoda, seorsim sumenda sunt, ita ut, quod à Jugurtha prospectum fuerit, uti prudentes locorum cum imperitis certarent, secundum sit. Ur sensus apertior esset, interpunctionem mutavi.

ⁱ Conspiciatur.] Passivè, quod raram est. Ita Varro apud Priscianum, Paupertas hæc non ita nutrita, ut nunc conspiciatur.

quidnam insolita facies ostenderet (nam inter virgulta equi, Numidæque confederant, neque planè occultati humilitate arborum, & tamen ^a incerti quidnam esset, cùm naturâ loci, tum ^b dolo ipsi, atque signa militaria, ^c obscurati) dein, brevè cognitis insidiis, paulisper agmen ^d constitit. Ibi ^e commutatis ordinibus, in dextro latere, quod proximum hostis erat, triplicibus ^f subsidiis aciem instruxit; inter manipulos funditores, & sagittarios dispertit; equitatum omnem in ^g cornibus locat; ac pauca pro tempore milites hortatus, aciem, sicut instruxerat, ^h transvorsis principiis in planum deducit. Sed, ubi Numidas quietos, neque colle degredi animadvertit, veritus ex anni tempore, & inopiâ aquæ, ne siti conficeretur exercitus; Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, & parte equitum, præmiserat ad flumen, uti locum castris antè caperet: existumans hostes crebro impetu, & transvorsis præliis iter suum remoratorios, & quoniam armis diffiderent, ⁱ lassitudinem & sitim militum tentaturos. Dein ipse pro re, atque loco, ^j sicuti monte descenderat, paulatim procedere: Marium post ^k principia habere, ipse cum sinistræ alæ equitibus esse, qui in agmine ^l principes facti erant. At Jugurtha, ubi extremum agmen Metelli ^m primos suos prætergressum videt, præsidio quasi duum millium peditum montem occupat, quâ Metellus descenderat: ne fortè cedentibus adversariis receptui, ac post munimento, foret: dein, repentè signo dato, hostis invadit. Numidæ alii postremos cedere: pars à sinistrâ, ac dextrâ ⁿ tentare: infensi ad-

INTERPRETATIO.

^a *Deinde, intra breve tempus cognitis insidiis, paulisper exercitus iter suppressit.*

NOTÆ.

^a *Incerti.*] Intellige, delitescentium Numidarum eam fuisse speciem, ut nesciretur hominesne essent, an trunci, aut aliquid simile.

^b *Dolo.*] Eâ causâ pone arbores latitabant, ut incautus & imparatus Metelli exercitus illac transiret.

^c *Obscurati.*] Græca constructio, pro *Obscuratis signis militaribus*, aut *obscurata signa habentes*. Sic sæpius loquitur Horatius.

^d *Commutatis.*] Gall. *Ayant changé l'ordonnance de l'aile droite.*

^e *Subsidiis.*] Milites erant qui pone alios subsidentes, illis periclitantibus opem ferrent. Gall. *Des corps de réserve.*

^f *Cornibus.*] *Sur les ailes de l'Infanterie.*

^g *Transvorsis.*] Diffidens per hæc transversa incedo; interim ita me expedio, Me-

tellus collem cùm sequi nollet, ne Jugurthæ illic insidianti opportunus fieret; aciem in clypeum, seu ad sinistram, ut loquimur nos, declinare jussit, adeoque in obliquum iter inflexit. *Il fit marcher son avant-garde de travers, s'étant détourné sur la gauche.*

^h *Lassitudinem.*] Id est, *militēs per lassitudinem & sitim.*

ⁱ *Sicuti.*] Refertur ad *Paulatim*.

^k *Principia.*] *Dans l'Arrière-garde.* In ultimo agmine.

^l *Principes.*] Id est, *primi*, hoc in loco.

^m *Primos.*] Non remotissimos intelligo, sed proximos, hoc est, eos qui primi transvolutibus occurrebant.

ⁿ *Tentare.*] Illi eminus missilibus lacestabant.

esse,

esse, atque instare: omnibus locis Romanorum ordines conturbare: quorum etiam qui firmioribus animis obvii hostibus fuerant, ludificati ^a incerto proelio, ipsi ¹ modò eminùs sauciabantur, neque contrà feriundi aut conserendi manum copia erat. Antè jam docti ab Jugurthâ equites, ubicumque Romanorum turma insequi cœperat, non confertim, neque in unum sese recipiebant; sed alius aliò quàm maxumè divorſi, ita numero ² priores, si à persequendo hostes deterere nequiverant, disiectos ab tergo, aut lateribus circumveniebant: sin opportunior fugæ collis, quàm campi fuerant: eò verò consueti Numidarum equi facilè inter virgulta evadere: nostros asperitas, & insolentia loci retinebat: cæterùm facies totius negotii varia, incerta, foeda, atque miserabilis: dispersi à suis, pars cedere, alii insequi; neque signa, neque ordines observare: ubi quemque periculum ceperat, ibi resistere, ac propulsare: arma, tela, equi, viri, hostes, cives permixti: nihil consilio neque imperio agi: fors omnia regere. Itaque multum diei processerat, cùm etiam tum eventus in incerto erat. Denique omnibus labore, & æstu languidis, Metellus, ubi videt Numidas minùs instare, paullatim milites in unum conducit: ordines restituit, & cohortes ^b legionarias quatuor adversum pedites hostium collocat. ^c Eorum magna pars superioribus locis fessa confederat. Simul ³ orare, hortari milites, ne deficerent, neu paterentur hostes fugientis vincere: neque illis castra esse, neque munimentum ullum, quò cedentes tenderent: in armis omnia sita. Sed nec Jugurtha quidem interea quietus erat: circuire, hortari, renovare proelium, & ipse cum delectis tentare omnia: subvenire suis, hostibus dubiis instare, quos firmos cognoverat, eminus pugnando, ^d retinere. Eo modo duo imperatores, ^e summi viri, inter se certabant: ipsi pares, cæterùm opibus disparibus. Nam Metello virtus militum erat, locus adversus: Jugurthæ alia omnia, præter milites, opportuna. Denique Romani, ubi intelligunt neque sibi profugium esse, neque ab hoste copiam pugnandi fieri; (jam diei vesper erat) ⁴ adverso colle, sicuti

I N T E R P R E T A T I O.

¹ *Ipsi tantum eminus sauciabantur, & vulnerabantur.*

² *Ita, cum essent plures numero, si nequiverant deterere hostes à persequendo, circumveniebant eos disiectos à tergo aut lateribus.*

³ *Simul Metellus orare, hortari milites, ne deficerent, neve paterentur hostes, qui fugiebant, vincere.*

⁴ *Romani in adversum collem, sicuti præceptum erat, evadunt.*

N O T Æ.

^a *Incerto.]* Quia Numidæ non stabant, sed accedebant, & recedebant. *Ils ne se ba-toient pas de pied ferme.*

^b *Legionarias.]* Ut distinguantur ab auxiliariis.

^c *Eorum.]* Numidarum.

^d *Retinere.]* Ne scilicet dubiis & cedentibus opem ferrent.

^e *Summi.]* Omnino summi, & à quibus plurima quisque discere queat.

præ

præceptum fuerat, evadunt. Amisso ^a loco Numidæ fusi, fugatique, pauci interiêre, plerosque velocitas, & regio ^b hostibus ignara, tutata sunt. Interea Bomilcar, quem elephantis, & parti copiarum pedestrium præfectum ab Jugurthâ suprâ diximus; ubi eum Rutilius prætergressus est, paullatim suos in æquum locum deducit: ac, dum legatus ad flumen, quò præmissus erat, festinans pergit; ¹ quietus, uti res postulabat, aciem exornat: neque remittit, quid ubique hostis ageret, explorare. Postquam Rutilium consedisse jam, & animo vacuum accepit, simulque ex Jugurthæ prælio clamorem augeri, veritus ne legatus cognitâ re, laborantibus suis auxilio foret; aciem, quam, diffidens virtuti militum, ² arte statuerat, quò hostium ^c itineri officeret, latius porrigit: eoque modo ad Rutilii castra procedit. Romani ex improvviso pulveris vim magnam animadvertunt. Nam prospectum ager arbuſtis confitus prohibebat. Et primò rati humum aridam vento agitari: pòst, ubi æquabilem manere, & sicut acies movebatur, magis magisque appropinquare vident: cognitâ ^d re, properantes arma capiunt, ac pro castris, sicut imperabatur, consistunt. Dein, ubi propius ventum est, utrimque magno clamore concurritur. Numidæ tantummodo ^e remorati, dum in elephantis auxilium putant, postquam eos impeditos ramis arborum, atque ita disiectos circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, collis, aut noctis, quæ jam aderat, auxilio integri abeunt. Elephantis quatuor capti, reliqui omnes numero ^f quadraginta interfecti. At Romani quamquam itinere, atque ^g opere castrorum & prælio fessi, lassique erant; tamen, quòd Metellus amplius opinione morabatur, instructi, ^h intentique obviâ procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remissi patiebatur. Ac primò obscurâ nocte, postquam haud procul ⁱ inter se erant; strepitu, veluti hostes adventarent, alteri apud alteros formidinem simul, & tumultum facere: & penè imprudentiâ ^k admissum facinus miserabile, ni utrimque præ-

INTERPRETATIO.

¹ *Et, dum Rutilius legatus properat ad flumen, quò præmissus erat; Bomilcar per otium aciem instruit, uti res postulabat.*

² *Porrige latius aciem, quam instruxerat densis ordinibus, diffidens virtuti militum.*

NOTÆ.

^a *Loco.*] Colle, scilicet.

^b *Hostibus.*] Romanis.

^c *Itineri.*] Si nimirum Metello auxilium adferre voluissent.

^d *Re.*] Exercitum, scilicet, adventare.

^e *Remorati.*] *Ils ne firent ferme que, &c.*

^f *Quadraginta.*] In quibusdam, triginta tantum numerantur.

^g *Opere.*] Scilicet castra munierant.

^h *Intentique.*] Hinc videas qualis fuerint Romani.

ⁱ *Inter se.*] De Romanis loquitur, quorum alii cum Metello, alii cum Rutilio erant.

^k *Admissum.*] Ut, scilicet, Romani invicem pugnarent.

missi

missi equites rem exploravissent. Igitur pro metu repente gaudium exortum: milites alius alium læti appellant: acta edocent, atque audiunt: sua quisque fortia facta ad cœlum fert. Quippe res humanæ ita sese habent: in victoriâ vel ignavis gloriari licet: adversæ res etiam bonos ^a detrectant. Metellus in iisdem castris quatrduo moratus, faucios cum curâ reficit: meritos in præliis more militiæ ^a donat, universos in concione laudat, atque agit gratias; hortatur ad cætera, quæ levia sunt, parem animum gerant: pro victoriâ satis jam pugnatum, reliquos labores pro prædâ fore. Tamen interim ^b transfugas, & alios opportunos, ^c Jugurtha ubi gentium, aut quid ageret, cum paucisne esset, an exercitum haberet, uti se victus gereret, exploratum misit. At ille sese in loca saltuosa, & naturâ munita receperat; ibique cogebat exercitum numero hominum ampliolem sed ^c hebetem, infirmumque, agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. Id eâ gratiâ eveniebat, quod præter equites regios nemo omnium Numidarum ex fugâ regem sequitur. Quò cujusque animus fert, eò discedunt. Neque id flagitium militiæ ducitur: ^d ita se mores habent. Igitur Metellus, ubi videt etiam ^e tum regis animum ferocem esse, bellum renovari, quod nisi ex illius lubidine ^f geri non posset: præterea ^g iniquum certamen sibi cum hostibus: minore detrimento illos vinci, quam suos vincere: statuit non præliis, neque acie, sed alio more, bellum gerendum: Itaque in loca Numidiæ opulentissima pergit: agros vastat: multa castella, oppida, temerè munita, aut sine præsidio, capit, incenditque: puberes interfici jubet: alia omnia militum præda esse. Eâ formidine multi mortales Romanis dediti ^h obsides. frumentum, & alia, quæ usui forent, affatim præbita:

I N T E R P R E T A T I O.

^a *Res adversæ etiam bonorum existimationem violent.* | *ageret, aut quid ageret, cum paucisne esset, an exercitum haberet, quomodo se gereret postquam victus esset.*
^b *Tamen interim Metellus misit transfugas & alios opportunos exploratum, ubi gentium Jugurtha*

N O T Æ.

^a *Donat.*] Coronis, armillis, hastis, & id genus aliis.

^b *Transfugas.*] Valde illi sunt opportuni, quia maximè fideles esse coguntur: interim videndum ne iis dolis capiamur, quos in hostes parare videntur.

^c *Hebetem.*] Hebes dicitur cujus obtusa est acies. Hic itaque exercitus intelligitur ad belli munia ineptus. *Des gens mal-aguerris.*

^d *Ita.*] Iis respondet qui pravam consuetudinem mirabuntur. Ejus pimirum vis est

tanta, ut pro alterâ lege sumatur.

^e *Tum.*] Postquam profligatus fuisset.

^f *Geri.*] Ille enim sylvis & desertis locis pelli non poterat.

^g *Iniquum.*] Multis de causis tale erat: nam Jugurthæ loca perspecta; nisi opportuna essent, non pugnabat; victus, aciem instaurare poterat; &c. Hæc omnia Metello adversa erant.

^h *Obsides.*] Ut, scilicet, de eorum fide certi essent.

ubi-

ubicumque res postulabat, præsidium impositum. Quæ negotia multo magis, quàm prælium malè pugnatum ab suis, regem terrebant. Quippe cujus spes omnis in fugâ sita erat, sequi cogebatur, & qui, sua loca defendere nequiverat, ¹ ² in alienis bellum gerere. Tamen ² ex inopiâ, quod optimum videbatur, consilium capit: exercitum plerumque in iisdem locis operiri jubet: ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur; nocturnis & aviis itineribus ignoratus, Romanos palantis repentè aggreditur. ^b Eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit: & Numidæ, prius quàm ex castris subveniretur sicuti jussi erant, in proximos collis discedunt. Interim Romæ gaudium ingens ortum, cognitis Metelli rebus: uti seque, & exercitum more majorum gereret; in adverso loco victor tamen virtute fuisset; hostium agro potiretur; Jugurtham, magnificum ex Auli socordiâ, spem salutis in solitudine, aut fugâ, ³ coegisset habere. Itaque senatus, ob ea feliciter acta, diis immortalibus supplicia decernere: civitas trepida antea, & sollicita de belli eventu, læta ⁴ agere: de Metello fama præclara esse. Igitur eò intentior ad victoriam niti: omnibus modis festinare: ^c cavere tamen necubi hosti ⁵ opportunus fieret: ^d meminisse post gloriam invidiam sequi. Ita, quo clarior, eo magis anxius erat: neque post insidias Jugurthæ effuso exercitu prædari; ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu præsidium agitabant: exercitûs partem ipse, reliquos Marius ducebat: sed igni magis, quàm prædâ, ager vastabatur. Duobus locis haud longè inter se castra faciebant. Ubi vi opus erat, cuncti aderant: cæterum, quò ^e fuga, atque formido, latius cresceret, divorſi agebant. Eo tempore Jugurtha per collis se-

INTERPRETATIO.

¹ Quippe Jugurtha, cujus spes omnis in fugâ sita erat, cogebatur sequi hostem; & qui sua loca defendere nequiverat, cogebatur gerere bellum in alienis.

² Tamen, in afflictis rebus, capit optimum consilium quod videbatur.

³ Cognito etiam quomodo coë-

gisset Jugurtham gloriabundum ex Auli socordiâ, habere spem salutis in desertis & fugâ.

⁴ Urbs antea trepida & sollicita de belli eventu, in lætitiâ degebat.

⁵ Cavebat tamen ne alicubi occasionem præberet hosti opportunè suos invadendi.

NOTÆ.

^a In alienis.] Iis, scilicet, quæ Metellus xpugnauerat. Cogebatur autem Jugurtha Metellum sequi, ne ille postquam omnes urbes sub potestatem coegisset, ipso regno spontatus inveniretur.

^b Eorum.] Romanorum huc illuc prædæ & commeatumum causâ divagantium.

^c Cavere.] Securitas enim mater est doli.

^d Meminisse.] Utinam viris magnis hæc eadem quæ Metello semper obversarentur; multos enim sua virtus perdidit, in invidiæ foveas incidentes, illam dum sequuntur.

^e Fuga.] Maximi est momenti in bello, latè incolas terrere & fugare.

qui :

qui : tempus, aut * locum pugnæ quærere : quâ venturum hostem audierat, pabulum & aquarum fontis, quorum penuria erat, ^a corrumpere : modò se Metello, interdum Mario ostendere : postremos in agmine tentare, ac statim in collis regredi : rursus aliis, post aliis minitari : neque prælium facere, neque otium pati : tantummodo hostem ab incepto ^b retinere. Romanus imperator ubi se dolis fatigari videt neque ab hoste copiam pugnandi fieri ; urbem magnam, & in eâ parte quâ sita erat, arcem regni, nomine ^c Zamam, statuit oppugnare : ratus id quod negotium poscebat, Jugurtham laborantibus suis auxilium venturum, ibique prælium fore. At ille, quæ parabantur, à perfugis edoctus, ^d magnis itineribus Metellum antevenit : oppidanos hortatu mœnia defendant, additis auxilio perfugis : quod genus ex copiis regi quia fallere ^e nequibat, firmissimum erat. Præterea pollicetur, in tempore semet cum exercitu affore. Ita compositis rebus, in loca quàm maxumè occulta discedit ; ac paulò post cognoscit, Marium ^f ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus ^g Siccam missum : quod oppidum primum omnium, post malam pugnam ab rege defecerat. Eò cum delectis equitibus noctu pergit, & jam egredientibus Romanis ^h in portu pugnam facit : simul magnâ voce Siccenses hortatur, uti cohortes altergo circumveniant : fortunam illis præclari facinoris casum dare : si id fecerint, postea sese in regno, illos in libertate, sine metu ætatem acturos : ac ni Marius signa ⁱ inferre, atque evadere oppido ^j properavisset ; profectò cuncti, aut magna pars Siccensium, fidem mutavissent tantâ mobilitate sese Numidæ gerunt. Sed milites Jugurthini paulisper ab rege sustentati, postquam majore vi hostes urgent, paucis amissis profugi discedunt. Marius ad Zamam pervenit. Id oppidum, in campo situm, magis ^k opere, quàm naturâ munitum erat ; nullius idoneæ re-

INTERPRETATIO.

ⁱ Et nisi Marius properavisset inferre signa in hostem, atque evadere oppida, profectò cuncti, aut magna pars Siccensium fidem mutavissent.

NOTÆ.

* Locum.] Opportunum, intellige.

^a Corrumpere.] Veneno, scilicet.

^b Retinere.] Ut tempus lucrifaceret, morâque Metelli exercitum conficeret.

^c Zamam.] A Carthagine quinque dierum itinere, versùs occidentem, distitam eam fuisse volunt.

^d Magnis.] Gall. dicimus, *A grandes journées.*

^e Nequibat.] Non equidem, si verè transfugæ fuerint ; quia ab iis certò puniuntur quos deseruerunt, si in manus venerint, interim cautè cum his versandum.

^f Ex itinere.] Gall. diceremus, *Qu'on*

avoit detaché Marius pendant la marche.

^g Siccam.] Vocatur & Sicca Veneria aut Venerea, item Veneria simpliciter. Propior est Carthaginem quàm Zama.

^h In portâ.] Siccæ urbis scilicet.

ⁱ Properavisset.] Nimirum Marius injuriz opportunus fuisset, si in urbe remansisset ubi vel mulieres de fenestris prælium facere potuissent : verùm, cùm oppidani rebellando occasionem non haberent, in fide perstiterunt.

^k Opere.] Gall. diceremus, *Elle étoit plus forte par les travaux qu'on y avoit faits, qu'elle par son assiette.*

egens

egens: armis virisque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore atque loco paratis rebus, cuncta mœnia exercitu circumvenit: legatis imperat, ubi quisque curaret. Dein, signo dato, undique simul clamor ingens oritur: neque ea res Numidas terret: infensi intestique sine tumultu manent: proelium incipitur. Romani pro ingenio quisque, pars eminus ^a glande, aut lapidibus pugnare: ^b evadere alii, alii succedere, ac murum modò ^c suffodere, modò scalis aggredi, cupere proelium ^d manibus facere. Contra ea oppidani in proximos saxa volvere, fudes, pila, præterea pice & sulphure tædam ^e mistam, ardentia mittere. Sed ne illos quidem, qui procul manserant, timor animi satis muniverat. Nam plerosque jacula, ^d tormentis aut manu emissâ, vulnerabant; parique periculo, sed ^e famâ impari, boni atque ignavi erant. Dum apud Zamam sic certatur, Jugurtha ex improvîso castra hostium cum magnâ manu invadit: remissis, qui in præsidio erant, & omnia magis, quàm proelium, expectantibus, ^f portam irrumpit. At nostri, repentino motu percussi, sibi quisque pro moribus consulunt: alii fugere, alii arma capere: magna pars vulnerati, aut occisi. Cæterùm ex omni multitudine non ampliùs quadraginta memores ^g nominis Romani, grege factò locum capere paulò, quàm alii, editiorem: neque inde maxumâ vi depelli quiverunt: sed tela eminùs missa remittere, pauci ^h in pluribus minùs frustrati: sin Numidæ propiùs accessissent, ibi verò virtutem ostendere, & eos maxumâ vi cedere, fundere, atque fugare. Interim Metellus, cùm acerrumè rem gereret, clamorem & tumultum hostilem à tergo accepit: dein, converso equo, animadvertit fugam ad se vorsum fieri, quæ res indicat popularis esse. Igitur equitatum omnem ad castra properè mittit, ac statim C. Marium cum cohortibus sociorum; eumque lacrumans, per amicitiam, perque rempublic. obsecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu victore, neve hostes inultos abire finat.

INTERPRETATIO.

^a Cupiebant cominùs pugnare, & manus conferere.	^e Mittebant præterea tædas pice & sulphure obductas.
--	---

NOTÆ.

^a Glande.] Plumbum erat in glandis modum effictum, quod fundis jaciebatur.	^e Famâ.] Videlicet, non ii laudantur, qui in latibulis, vel fugientes, inhonesta vulnera accipiunt.
^b Evadere.] Scilicet, qui labore fessi, aut ab hostibus vulnerati sunt, secedunt; alii in eorum locum succedunt.	^f Portam.] Castrorum, scilicet, alteram; nam quatuor erant.
^c Suffodere.] Ut eum dejicerent & diruerent.	^g Nominis.] Id est, Gloria nominis Romani,
^d Tormentis.] Machinæ erant, quibus, magnâ vi lapides, & id genus, in hostem ruiebant.	^h In pluribus.] Id est, Cùm pauci Romani in plures Numidas tela mitterent singulis jacibus aliquem attingebant.

Ille brevè mandata efficit. At Jugurtha ^a munimento castrorum impeditus, cùm alii super vallum præcipitarentur, alii in ^b angustis ipsi sibi ^c properantes officerent, multis amissis in loca munita sese recipit. Metellus, infecto negotio, postquam nox aderat, in castra cum exercitu revortitur. Igitur postero die, priùs quàm ad oppugnandum egredere-
tur; equitatum omnem in eâ parte, quâ regis adventus erat, ^d pro ca-
stris agitare jubet: portas, & proxima loca tribunis dispertit: dein
ipse pergit ad oppidum, atque, uti superiore die, murum aggreditur.
Interim Jugurtha ex occulto repentè nostros invadit. Qui in primo
locati fuerant, paulisper territi perturbantur: reliqui cito subveniunt.
Neque diutius Numidæ resistere quivissent, ni pedites cum equiti-
bus permixti magnam cladem in congressu facerent: quibus illi freti,
non ut equestri prælio solet, sequi, dein cedere; sed ^e adversis equis
concurrere, implicare, ac perturbare aciem: ita, expeditis pediti-
bus suis, hostis, ^f penè victos dare. Eodem tempore apud Zamam
magnâ vi certabatur. Ubi quisque legatus, aut tribunus curabat,
eò acerrumè niti, neque alius in alio magis, quàm in sese, spem
habere: pariterque oppidani agere, pugnare, aut parare omnibus lo-
cis: avidiùs alteri alteros fauciare, quàm semet tegere. Clamor per-
mixtus, hortatione, lætitiâ, gemitu: item strepitus armorum, ad
cælum ferri: tela utrimque volare. Sed illi, qui mœnia defensa-
bant, ubi hostes paululum modò pugnam remiserant; intenti præ-
lium equestre prospectabant. Eos, uti quæque Jugurthæ res erant,
lætos modò, modò pavidos animadverteres: ac, sicuti audiri à su-
is, aut cerni possent: monere alii, alii hortari, aut manu significare,
aut ^f niti corporibus: huc & illuc, quasi ^g vitabundi, aut jacentes
tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum est, (nam is in eâ parte
curabat) consulto leniùs agere, ac diffidentiam rei simulare: pati Nu-
midas sine tumultu, regis prælium visere. Ita, illis studio suorum

I N T E R P R E T A T I O.

^a *Jubet omnem equitatum ma-
nere ante castra, in eâ parte, quâ
rex adventare poterat.*

^g *In hanc & illam partem mo-
vebant corpus, quasi vitare, aut
jacere, tela debuissent.*

N O T Æ.

^a *Munimento.*] Vallo, fossâ, &c.

^b *Angustis.*] Portarum, scilicet.

^c *Properantes.*] Ita evenit: dum multi
in locis angustis sese invicem pulsant & pre-
munt, vix unus & alter egreditur.

^d *Adversis.*] Non illi, ut solet, circum-
actis, (*en caracolant*) sed rectâ in hostem
concitatis equis, pugnabant, ut scilicet, in-
trorumperent & pervaderent.

^e *Penè.*] Certè difficile erat Romanis,
simul Numidis peditibus & equitibus resi-
stere, postquam sua acies turbata esset.

^f *Niti.*] Sic solemus, quando quempiam
videmus laborantem, qui res nostras tue-
tur: eo ferè modo membra & nervi nostri
moventur, ac si res ipsas nosmet exequere-
mur.

^a adstrictis, repente magnâ vi murum aggreditur; & jam scalis ² egressi milites propè summa ceperant, cùm oppidani concurrent; lapides, ignem, alia præterea tela ingerunt. Nostri primò resistere: dein, ubi unæ, atque alteræ scalæ comminutæ; qui superfeterant afflicti sunt; cæteri, quo quisque modo potuere, pauci integri, magna pars confecti vulneribus, abeunt. Deinde utrimque prælium nox diremit. Metellus postquam videt frustrâ inceptum, neque oppidum capi, neque Jugurtham, nisi ex insidiis, aut ³ suo loco pugnam facere; & jam æstatem exactam esse; ab Zamâ discedit: & in iis urbibus, quæ ad sese defecerant, satisque munitæ loco, aut mœnibus erant, præsidia imponit. Cæterum exercitum in provinciam, quæ proxima est Numidiæ, hiemandi gratiâ collocat. Neque id tempus ex ^a aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit; sed, quoniam armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere, & eorum ^b perfidiâ pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Jugurthâ fuerat, & inde clam, ^c vadibus datis, de Massivæ nece judicium fugerat; quòd ⁴ ei per maxumam amicitiam maxuma copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primò efficit, ut ad se colloquendi gratiâ occultus veniat: dein fide datâ, si Jugurtham vivum, aut necatum sibi tradidisset; fore, ut illi senatus impunitatem, & ^d sua omnia concederet. Facile Numidæ persuadet, cùm ingenio infido, tum metuenti, ne, si pax cùm Romanis fieret, ipse per ^e conditiones ad supplicium traderetur. Is, ubi primùm opportunum fuit, Jugurtham anxium, ac miserantem fortunas suas ac-

INTERPRETATIO.

^a Ita dum illi anxie occupati erant, affectu quo tenebantur erga suos, repente magnâ vi Marius murum aggreditur.

² Et milites, qui cum scalis advenerant, jam ferè ad murorum cacumen pervenerant.

³ Postquam Metellus videt illud, quod incepterat, frustrâ inceptum fuisse; neque oppidum capi, neque Jugurtham pugnare nisi ex

insidiis, aut loco ipsi opportuno; & jam æstatem exactam esse; Zamâ discedit: & in iis urbibus imponit præsidia, quæ in suam fidem venerant, & loco, aut mœnibus satis munitæ erant.

⁴ Quia Jugurtham fallere facillimè Bomilcar poterat, ex maxumâ amicitia, eum Metellus multis pollicitationibus aggreditur.

NOTÆ.

^a Aliorum.] Imperatorum scilicet, Auli puta.

^b Perfidiâ.] Videant proditores num satis nomen placeat: etiam apud illos qui eâ utuntur, eorum ars perfidia vocatur: imò illis sunt detestabiles & execrandi, quandoquidem seipsos, & fidem, ante omnia vendunt.

^c Vadibus.] Ideo istud addidit, ne cui mirum videatur, quòd effugere ille potuerit.

^d Sua.] Id est, quæcumque bona Bomilcar possidebat.

^e Conditiones.] Id est, Ne inter alias pacis conditiones hæc quoque esset, ut Bomilcar ad supplicium à Jugurthâ traderetur.

cedit : monet, atque lacrumans obtestatur, ut aliquando sibi liberisque, & genti Numidarum optumè merenti, provideat : omnibus præliis sese victos : agrum vastatum : multos mortalis captos, occisos : regni opes comminutas esse : satis sæpè jam & virtutem militum, & fortunam tentatam ; ^a caveat, ne, illo cunctante, Numidæ sibi consulant. His atque talibus aliis ad deditionem regis animum impellit. Mittuntur ad imperatorem legati, qui Jugurtham imperata facturum dicerent, ac ^b sine ullâ pactione sese, regnumque suum in illius fidem tradere. Metellus properè cunctos senatorii ordinis ex hibernis accersiri jubet : eorum, atque aliorum, quos idoneos ducebat, consilium habet. Ita more majorum, ex consilii decreto, per legatos Jugurthæ imperat, argenti ^c pondo ducenta millia ; elephantos omnis : equorum, & armorum aliquantum. Quæ postquam sine morâ facta sunt, jubet perfugas omnis victos adduci. Eorum magna pars, uti jussum erat, adducti : pauci, cum primùm deditio cœpit, ad Regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Jugurtha, ubi armis, virisque, & pecuniâ spoliatus est ; cum ipse ad ^d imperandum ^e Tifidium vocaretur, rursus cœpit ^f flectere animum suum, & ex malâ conscientiâ digna timere. Denique, multis diebus per dubitationem consumptis, cum modò tædio rerum adversarum omnia bello potiora duceret ; interdum secum ipse reputaret, quàm gravis casus in servitium ex regno foret : multis, magnisque ^g prælidiis nequicquam perditis, de integro bellum sumit. Et Romæ senatus, de provinciis consultus, Numidiam Metello decreverat. Per idem tempus ^h Uticæ fortè C. Mario, per hostias diis supplicanti, magna, atque mirabilia portendi haruspex dixerat : proinde, quæ animo agitabat, fretus diis ageret : fortunam quam sæpissime experiretur ; cuncta prosperè eventura. At illum jam antea consulatûs ingens cupido exagitabat, ad quem capiendum, ⁱ præter vetustatem familiæ, alia omnia abunde erant : industria, probitas, militiæ magna scientia, animus ⁱ belli ingens,

I N T E R P R E T A T I O.

ⁱ *Omnia erant abunde, si excipias vetustatem familiæ.*

N O T Æ.

^a *Caveat.*] Vides ab improbo proditore, ne cavere quidem potuisse omnium perfidorum perfidiosissimum ; illumque, alterum, de more, eum quam avertere videbatur, siccam in pectus defixisse.

^b *Sine ullâ.*] Illud est quod dicimus, *A Discretion.*

^c *Pondo.*] Quod Gallicè dicimus *un marc d'argent*, octo tantum continet uncias, pondo duodecim.

^d *Imperandum.*] Passivè, id est, *ut impe-*

raretur : ita loquutos esse veteres probat Servius in Virgilium.

^e *Tifidium.*] Inter Carthaginem & Uticam sitam fuisse volunt.

^f *Flectere.*] Id est, *pedem referre*, & *ab institutâ deditione animum revocare.*

^g *Prælidiis.*] Argento, videlicet, Elephantis, Armis, Equis, &c.

^h *Uticæ.*] Jam satis nota, non longè à Carthagine, versus occidentem.

ⁱ *Belli.*] Adverbialiter, sicut *domi*

domi

domi modicus, libidinis & divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus. Sed is natus, omnem pueritiam ^a Arpini altus, ubi primum ætas militiæ patiens fuit, stipendiis faciundis, non Græcâ facundiâ, neque urbanis ^b munditiis sese exercuit: ita inter artis bonas ^c integrum ingenium brevî adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militum à populo petit, plerisque faciem ejus ignorantibus, facilè, ² notus, per omnis tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu, alium post alium sibi peperit: semperque in potestatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quàm gerebat, dignus haberetur. Tamen is ³ ad id locorum talis vir (nam postea ambitione præceps datus est) consulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magistratus plebes, consulatum nobilitas inter se ^e per manus tradebat. Novus nemo tam clarus, neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quasi pollutus haberetur. Igitur, ubi Marius haruspiciis dicta eodem intendere videt, quò cupido animi hortabatur; ab Metello ^d petundi gratiâ missionem rogat: cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis ^f superabant, tamen inerat contemtor animus, & superbia, ^e commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus in solitâ re, mirari ejus consilium, & quasi per amicitiam monere, ne tam ^f prava inciperet, neu super fortunam animum gereret: *non omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere:*

INTERPRETATIO.

¹ Ita ingenium incorruptum brevî adolevit inter artes bonas.

² Ergo, ubi primum petit tribunatum militum à populo, quamquam plerique ignorarent faciem ejus, cognitus tamen virtute bellicâ, declaratur facilè tribunus per omnes tribus.

³ Tamen vir ille, ad id usque

tempus adèò clarus, (nam postea ambitione planè corruptus est) non audebat appetere consulatum.

⁴ Cui, (quamvis virtutem, gloriam, atque alia, quæ boni desiderare debent, affatim haberet,) tamen inerat animus contemtor, & superbia, quæ sunt vitium commune nobilitatis.

NOTÆ.

^a Arpini.] Arpinum urbs fuit Hirpinorum in Samnitibus, ad Lirum fluvium, patria etiam Ciceronis.

^b Munditiis.] Galanterie, Politesse.

^c Per manus.] Proverbialis locutio, Gall. dicimus, *de main en main*. Patres quasi ex compacto successivè consulatum administrabant, mutuasque sibi ad eum obtinendum operas invicem præbebant.

^d Petundi.] Consulatum, scilicet. Dixit Metello se ideo missionem rogare, ut ad petendum consulatum Romam proficisceretur.

^e Commune.] Eâ re præceps pleraque ruit nobilitas; vixque aliter inter homines eve-

nire potest. Itaque caveant qui verè nobiles, aut boni cives esse volunt.

^f Prava.] Loquitur de petitione consulatus. Quis verò cui modò virile ingenium sit, tantam injuriam tolerare queat; ut non ii virtutis laudibus & præmiis, fruantur, qui virtute ornati sunt, sed qui ejus qualiacumque à majoribus insignia habuerunt? Necessariò intereundum est illi reipublicæ, in quâ virtuti sua merces detrahitur; atque illi nobiles soli & deserti tandem vivere coguntur, qui aditum, per quem patres sui, qui mortui sunt, eos ad gloriam evexêre, aliis occludunt.

postremò caveret id petere à populo Rom. quod illi jure negaretur. Postquam hæc, atque alia talia dixit, neque animus Marii flectitur; respondit, ubi primùm potuisset per negotia publica, ^a facturum sese, quæ peteret. Ac postea sæpius eadem postulanti fertur dixisse, ne festinaret abire: satis maturè illum cum filio suo consulatum petiturum. Is eo tempore ^b contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter xx. quæ res Marium cùm ^c pro honore, quem affectabat, ^d tum contra Metellum, vehementer accenderat. Ita cupidine, atque irâ, pessumis consultoribus, grassari: neque facto ullo, neque dicto abstinere, quod modò ^e ambitiosum foret: milites, quibus in hibernis præerat, ^f laxiore imperio, quàm antea, habere: apud negotiatores, quorum magna multitudo Uticæ erat, ^g criminose simul & ^h magnificè de bello loqui: dimidia pars exercitus sibi permitteretur, paucis diebus Jugurtham in catenis habiturum: ab imperatore consultò ⁱ trahi, quòd homo ⁱ inanis, & superbiæ regiæ, imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eò ^k firmiora videbantur, quòd diuturnitate belli res familiaris corruperant, & ^l animo cupienti nihil satis festinatur. Erat præterea in exercitu nostro Numida quidam, nomine Gauda, Manastabalis filius, Masinissæ nepos, quem Micipsa testamento hæredem ^m secundum scripserat; morbis confectus, & ob

I N T E R P R E T A T I O.

^a Marius hæc dicebat, *Dimidia pars exercitus sibi permitteretur, paucis diebus se habiturum Jugurtham in catenis; bellum de*

industriâ ab imperatore Metello prolongari, quia ille homo inanis, & plenus superbiæ regiæ, nimium imperio gauderet.

N O T Æ.

^a *Facturum.*] Loquitur de Marii missione.

^b *Contubernio.*] Contubernium, Gall. dicemus, *une tente*. Figuratè verò, hoc in loco significat, Metelli filium admodum adolescentem tunc temporis sub patre militiam didicisse.

^c *Pro honore.*] Intellige, eò vehementiùs Marium honorem concupivisse, quòd obices objicerentur.

^d *Tum.*] Nota vim istius voculæ, quæ post *cum* significationem auget: quamquam enim hîc propè idem est animi motus ac superior; nam fieri nequit, ut quis bonum aliquod summo cum studio persequatur; quin idem, si possit, omnia impedimenta removeat; attamen maximus est animi impetus contra id quod primò obstare videtur. Atque hinc, qui volet, multa documenta petere poterit.

^e *Ambitiosum.*] Id est, quod ad favorem & benevolentiam captandam comparatum esset. Aliter alibi sumitur.

^f *Laxiore.*] Non omnia à militibus ex militari disciplinâ exigebat.

^g *Criminose.*] Contra Metellum, scilicet; quòd aperte postea dicitur.

^h *Magnificè.*] Pro se, prout explicat proximis verbis.

ⁱ *Inanis.*] Gall. dicimus, *un homme vain*. Is est qui speciem ostentat earum rerum, quarum corpus non habet.

^k *Firmiora.*] Id est, *Veritati magis consentanea, & firmitus probata*.

^l *Animo.*] Dicit negotiatorum impatentiam & desiderium causam fuisse partim, ut ii crederent bellum revera à Metello protrahum fuisse.

^m *Secundum.*] Id est, *Qui hæreditatem adiret, si absque omni hærede filii morerentur.*

eam

eam causam mente paululum ^a imminutâ. Cui Metellus petenti, more regum, uti sellam ^b juxta poneret, item postea ^c custodiæ causâ turmam equitum Romanorum, utrumque negaverat: ² honorem, quod eorum modò foret, quos populus R. reges appellavisset: præsidium, quod contumeliosum in ^e eos foret, si equites Romani, satellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium aggreditur, atque hortatur, uti contumeliarum in imperatorem ^d cum suo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parum valido ³ secundâ oratione extollit: ⁴ illum regem, virum ingentem, Masinissæ nepotem esse: si Jugurtha captus, aut occisus foret, imperium Numidiæ sine morâ habiturum: id adeò maturè posse evenire, si ipse consul ad id bellum missus foret. Itaque & illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios ^e ipse, plerosque pacis spes impellit, uti Romam ad suos necessarios asperè in Metellum de bello scribant; Marium imperatorem poscant. Sic ⁵ illi à multis mortalibus ^f honestissimâ suffragatione consulatus petebatur. Simul eâ tempestate plebes, nobilitate fusâ per legem ^g Maniliam, novos extollebat. Ita Mario cuncta procedere. Interim Jugurtha, postquam, omissâ deditiōe, bellum incipit, cum magnâ curâ parare omnia, festinare, cogere exercitum: civitates, quæ ab se defecerant, formidine, aut ostentando præmia ⁶ affectare: communire suos locos: arma, tela, aliaque, quæ spe pacis amiserat, reficere, aut commercari: ⁷ servitia Romanorum allicere, & eos ipsos, qui in præditiis

INTERPRETATIO.

¹ Cui Gaudæ petenti, uti poneret sellam juxta Metellum, sicuti reges ponere consueverant, item petenti postea turmam equitum Romanorum, custodiæ causâ, Metellus utrumque negaverat.

² Metellus negaverat honorem, quod is honor esset tantum eorum, quos P. Romanus appellavisset reges; præsidium negaverat, quod id contumeliosum esset in equites Romanos, si ii traderentur, ut essent satellites Numidæ.

³ Inflatur oratione favente hominem qui animo erat imbecilli ex morbis.

⁴ Marius Gaudæ dicit, Illum esse regem, &c.

⁵ Sic consulatus petebatur illi (Mario) à multis mortalibus honestissimâ suffragandi ratione.

⁶ Conabatur recipere formidine, aut ostentando præmia, civitates quæ ab se defecerant.

⁷ Allicebat servos Romanorum.

NOTÆ.

^a Imminutâ.] Idem est quod dicit postea, fuisse eum animo parum valido. Gall. dici-mus, Un imbecille.

^b Custodiæ.] Pour sa garde.

^c Eos.] Romanos. Sed substantivo præpositum est pronomen, ut major sit indignitas, quò propius equites Numidæ conjunguntur.

^d Cum suo auxilio.] Videtur Sallustius de industriâ incultum Marii stilum cepisse.

Hoc verò dicebat Gaudæ, Niteretur auxilio quod ipsi præstaret, dum injurias cum Metello exposularet.

^e Ipse.] Auctoritate & favore, quo apud ipsos valebat.

^f Honestissimâ.] Omnino; siquidem non ipse petere, sed ipsi magistratus ultro conferri videbatur.

^g Maniliam.] De quâ suprâ.

erant, pecuniâ tentare: prorsus nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agitare. Igitur Vaccenses, quò Metellus initio, Jugurthâ¹ pacificante, præsidium imposuerat; fatigati regis suppliciis, neque antea² voluntate alienati, principes civitatis inter se conjurant: (nam vulgus, uti plerumque solet, & maxumè Numidarum ingenio mobili, seditiosum, atque³ discordiosum, erat cupidum novarum rerum, quieti & otio advorsum) dein, compositis inter se rebus, in diem tertium⁴ constituunt, quòd is festus celebratusque per omnem Africam, ludum, & lasciviam magis, quàm formidinem, ostentabat. Sed, ubi tempus fuit, centuriones, tribunosque militares, & ipsum præfectum oppidi L. Turpilius Silanum, alius alium domos suas invitant; eos omnis, præter Turpilius, inter epulas obtruncant: postea milites palantes, inermes, quippe in⁵ tali die, ac sine imperio, aggrediuntur. Idem plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alii⁶ studio talium rerum incitati, quib. acta, consiliumque ignorantibus, tumultus ipse, & res novæ satis placebant. Romani milites, improvise metu, incerti ignarique quid potissimum facerent; ⁷ trepidare ad arcem oppidi, ubi signa, & scuta erant: præsidium hostium, portæ antè clausæ fugam prohibebant: ad hoc mulieres, puerique⁸ pro tectis ædificiorum saxa, & alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neque caveri⁹ anceps malum, neque à fortissimis¹⁰ infirmissimo generi resisti posse: juxta boni, malique, strenui, & imbelles, inulti obtruncati. In eâ tantâ asperitate, sævissimis Numidis, & oppido undique clauso, Turpilius præfectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus: id misericordiæ hospitii, an pactione, an casu ita evenerit, parum comperimus; ¹¹ nisi, quia illi in tanto malo turpis vita integrâ famâ potior

INTERPRETATIO.

¹ Dum Jugurtha paci studeret.

² Romani festinantur & tumultuosè accurrunt ad arcem oppidi.

³ Mulieres & pueri, stantes pro tectis ædificiorum mittebant certatim, & quasi per æmulationem,

nem, saxa & alia, quæ locus præbebat.

⁴ Sed videtur improbus & instabilis, quia in tanto malo, ille pluris fecit turpem vitam, quàm famam inviolatam.

NOTÆ.

^a Voluntate.] Gall. d'Inclination. Inviti Metello parebant.

^b Discordiosum.] Vox Sallustio peculiaris, nisi fortè ex veteribus desumpta est.

^c Constituunt.] Gall. Ils marquerent le jour de l'execution. Diem assignant, quo præsidarios milites jugularent.

^d Tali.] Quo se jucunditati dabant.

^e Studio.] Quia cædem & mutationes amabant. Cæterum ex hoc loco videant rerum publicarum moderatores, quanti sa-

pientis illius sententia æstimanda sit, qui principiis obstandum esse voluit. Principiis & principibus occurrendum est, nam postquam latè grassata est seditio, frustra furenti multitudini ea fræna injicias, quibus paucos regere nesciveris.

^f Anceps.] Seu pugnare, seu fugere malent.

^g Infirmissimo.] Mulieribus, scilicet, & pueris.

fuit,

fuit, improbus ^a intestabilisque videtur. Metellus, postquam de rebus Vaccæ actis comperit, ^b paulisper, mœstus è conspectu abit : dein, ubi ira, & ægritudo permixta sunt, cum maxumâ curâ ultum ire injurias festinat. Legionem, cum quâ hiemabat, & quàm plurimos potest Numidas equites pariter cum occasu solis expeditos educit ; & ^c posterâ die, circiter horam ^d tertiam, pervenit in quamdam planitiem, locis paulò superioribus circumventam. Ibi milites fessos itineris magnitudine, & jam abnuentes omnia, docet oppidum Vaccam non ampliùs mille passuum abesse : decere illos reliquum laborem æquo animo pati, dum pro civibus suis, viris fortissimis, atque miseris, pœnas caperent. Præterea ^e prædam benignè ostentat. Sic animis eorum arrectis, equites in ^f primo latere, pedites quàm arctissimè ire, & signa occultare jubet. Vaccenses ubi animadvertère ad se vorsum exercitum pergere, primò, uti res erat, Metellum esse rati, portas clausere ; dein, ubi neque agros vastari, & eos, qui primi aderant, Numidas equites vident, ² rursus Jugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvii procedunt. Equites peditesque, repentè signo dato, alii vulgum ^f effusum oppido cedere : alii ad portas festinare : pars turres capere : ira, atque spes prædæ, ampliùs, quàm lassitudo, posse. Ita Vaccenses biduum modò ex perfidiâ lætati : civitas magna, & opulens, ^g pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius, quem præfectum oppidi unum ex omnibus profugisse suprâ ostendimus, jussus à Metello causam dicere ; postquam sese parum expurgat, condemnatus, verberatusque, capite pœnas solvit. ^h Nam is civis ex Latio erat. Per-

INTERPRETATIO.

¹ *Jubet equites esse in primâ & maxumè conspicuâ parte agminis.* | *tham esse, procedunt illi obviam cum magno gaudio.*
² *Ex adverso arbitrati Jugur-*

NOTÆ.

^a *Intestabilis.*] Is est qui neque testimonium dicere, neque testamentum facere ; neque, ut nonnulli putant, testamento quicquam consequi potest. Sed pro homine nefario sumitur & execrando.

^b *Paulisper.*] Id est, *Postquam aliquantulum, audito nuncio in eodem loco, mœstus permansisset, posterâ abiit.*

^c *Posterâ.*] Vide nomen *dies* in fœminino genere, etiam cum tempus certum denotat ; contra quam nonnulli tradunt.

^d *Tertiam.*] Nobis nona esset matutina : nam Romanis, ab ortu solis ad occasum, duodecim semper horæ numerabantur, quæ ideo breviores, quandoque prolixiores erant. Sed notandum est, quòd, si tempus, magis quàm numerandi ratio spectetur, hæc tertia hora, pro vario locorum situ tempesta-

tibus, sexta, septima, nona, aut circiter esse poterit.

^e *Prædam.*] Promittit se urbem relicturum direptioni. *Qu'il mettroit la ville au pillage.*

^f *Effusum.*] Populus urbe egressus erat, ut obviam Jugurthæ procederet.

^g *Pœnæ.*] Interfecerunt, aut corruerunt ea omnia quæ ad suum usum non fuerunt accommodata.

^h *Nam.*] Interpretes miror, qui propè omnes ideo graviùs hunc Turpilium punitum esse vòlunt, quòd is tantum ex Latio civis esset ; quia scilicet, ut illi arbitrantur, si Romanus fuisset, eum Lex Porcia & Valeria à securi liberassent. Constat verò non modò non in castris, ut in urbe, legem Porciam Romanos cives ab imperatorum virgis

Per idem tempus Bomilcar, cujus impulsu Jugurtha deditiōem, quam ^a metu deseruit, inceperat; suspectusque regi, & ipse eum suspiciens, novas res cupere: ad perniciem ejus dolum quærere: diu noctuque fatigare animum: denique, omnia tentando, socium sibi adjungit Nabdalsam, hominem nobilem, magnis opibus clarum, acceptumque popularibus suis: qui plerumque ^b seorsum ab rege exercitum dūctare, & omnis res exsequi solitus erat: quæ Jugurthæ fessio, aut majoribus adstricto, superaverant: ex quo illi gloria, opesque inventæ. Igitur utriusque consilio dies insidiis statuitur: cætera, uti res posceret, ^c ex tempore parari placuit. Nabdalsa ad exercitum profectus, quem ^d inter hiberna Romanorum jussus habebat, ne ager inultis hostibus vastaretur. Is postquam, magnitudine facinoris perculsus, ad tempus non venit, ^e metusque rem impediēbat; Bomilcar simul cupidinibus incepta patrādi, & ^f timore focii anxius, ne, omisso vetere consilio, ^g novum quæreret; litteras ad eum per homines fidelis mittit: in quīs mollitiem, socordiamque viri accusare: & testari deos, per quos juravisset: monere,

INTERPRETATIO.

^a Nabdalsa profectus est ad exercitum, quem habebat, ex mandato Jugurthæ, prope ea loca in quibus

Romani hibernum tempus transigebant.

NOTÆ.

& securibus vindicasse; sed insuper gravius in cives Romanos, quā socios, adversum fuisse, prout illud ex Livii libro 30 probatur. Cæterum Plutarchus in Mario tradit, compertum esse postea, hunc Turpiliū injustè damnatum fuisse: intactus enim ideo à Vaccensibus dimissus est, quod modestè humaniterque sese in eos gessisset.

^a Metu.] Videlicet timuit Jugurtha, ne, si absolutè & sine ullâ pactione dedititiū esset, Romani ipsum quoque morte mulctarent.

^b Seorsum.] Intellige Jugurtham, Metelli exemplo, suas quoque copias in duas partes divisisse, quarum alteri Nabdalsam præfecerat.

^c Ex tempore.] Scilicet non omnia possunt provideri; plurima ex occasione pendēt, quæ melius quā hominum consilia res ipsa expedit. Itaque satis fuit duobus perduellibus de re ipsā convenire, cætera invicem ad focii prudentiam remittentibus.

^d Metusque.] Nimirum Nabdalsa ejusmodi criminibus non erat assuetus, prout Bomilcar: expavit itaque ad incepti facinoris maturiorem cogitationem.

^e Timore.] Ne ita intelligas, quasi Bomilcar Nabdalsæ timorem cognovisset; aut, quod idem est, eò quod Nabdalsa timeret, ipse anxius esset: verum credendum est Bomilcarem animo fuisse perturbato, quod, ne à Nabdalsā Jugurthæ tradedetur, maximè reformidaret.

^f Novum.] Ab inceptā proditiōe desisteret, atque Jugurthæ Bomilcaris insidias detegeret.

^g Testari.] Rem miram! Deos quoque testari hominem improbum, in re improbā! Imò, quanquam dictū horrendum est, inter eos homines qui se maximè Christianos dici volunt, nennulli conspiciuntur, qui, ut maximè sunt improbi, ita anxie operam dant, ut non dæmonum turbam, sed verum Deum, scelerum suorum, non testem modò, sed participem & vindicem habebant. Quæ genera sacrilega, cum propter frequentiam jam non liceat admirari, utinam principibus aliquando atrocissimis pœnis liceat & libeat profigare.

ne præmia Metelli in ^a pestem suam converteret: Jugurthæ ^b exitium adesse: cæterum, ^c suane, an Metelli virtute periret, id modò agitari: proinde reputaret cum animo suo, præmia an cruciatum mallet. Sed cum eæ litteræ allatæ, fortè Nabdalsa, exercito corpore fessus, in lecto quiescebat: ubi, cognitis Bomilcaris verbis, primò cura, dein, ut ægrum animum solet, somnus cepit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator fidus, acceptusque, & omnium consiliorum, nisi ^d novissumi, particeps. Qui postquam allatas litteras audivit, ex consuetudine ratus operâ aut ingenio suo opus esse, in tabernaculum introit; dormiente illo, epistolam, super caput in pulvino temerè positam, sumit, ac perlegit; dein properè, cognitis insidiis, ad regem pergit. Nabdalsa, post paulò expectatus, ubi neque epistolam reperit, & rem omnem, ut acta erat, ex ^e perfugis cognovit; primò ^f indicem persequi conatus: postquàm id frustra fuit, Jugurtham placandi gratiâ accedit: ^g quæ ipse paravisset, perfidiâ clientis sui, facere præventum: lacrumans obtestatur per amicitiam, perque sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea rex aliter, atque animo gerebat, placidè respondit. Bomilcare, aliisque multis, quos socios insidiarum cognoverat, interfectis, ^h iram oppresserat, ne quâ ex eo negotio seditio oriretur. Neque post id locorum Jugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit: neque loco, neque mortali cuiquam, aut ⁱ tempori satis credere:

INTERPRETATIO.

^a Dicit Jugurthæ, se præventum perfidiâ clientis sui, facere quæ ipse paravisset.

NOTÆ.

^a Pestem.] Scilicet Metellus irrisus à Nabdalsâ, si is minùs promissâ servâisset, injuriam, datâ occasione, ultus esset.

^b Exitium.] Excusatio est facinoris, quasi dicat, Quandoquidem necessariò Jugurthæ pereundum est, satius est eum perire solum, nosque amicos saltem in ejus morte salutem nostram invenire. Quàm verò vana & futilis sit excusatio, nihil attinet dicere.

^c Suane.] Bomilcaris, nempe, & Nabdalsæ.

^d Novissumi.] Proditionis, scilicet, Jugurthæ.

^e Perfugis.] Eos fuisse arbitror quibus corporis custodiam crediderat, quibusque

utebatur, quia minùs fallere audent; atque illi Numidam tabernaculo egredientem & festinantem viderant. Vel fortè nonnulli transfugæ tunc advenerunt, qui interrogati, num in quendam ita & ita & ornatum incidissent, rem omnem aperuerunt.

^f Indicem.] Clientem suum, quem eâ causâ discessisse credebant, ut Jugurthæ conspirationem suam manifestam faceret.

^g Iram.] Simulavit Jugurthia se Nabdalsæ fidem habere, ne, in eum talem si pariter fœviret, ut in Bomilcare, seditio aliqua fieret.

^h Tempori.] Id est, Dies, noctes, omni denique tempore metuebat.

civis, hostisque juxtà metuere : circumspectare omnia, & omni strepitu pavescere : alio, atque alio loco sæpè contra decus regium noctu requiescere : interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere : ita formidine, quasi vecordiâ, exagitari. Igitur Metellus, ubi de casu Bomilcaris, & indicio patefacto ex perfugis cognovit ; rursus, tamquam ad integrum bellum, cuncta parat, festinatque : Marium fatigantem de ^a profectiōe, simul & invisum, & offensum, sibi parum idoneum ratus, domum dimittit. Et Romæ plebes, litteris, quæ de Metello ac Mario missæ erant, cognitæ, ^b volentia de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, ^c invidiæ esse : at illi alteri ^d generis humilitas favorem addiderat : cæterum in utroque magis studia partium, quàm bona, aut mala sua, ^e moderata. Præterea ^f seditiosi magistratus vulgum exagitare : Metellum omnibus concionibus ^g capitis arcessere : Marii virtutem in majus celebrare. Denique plebes sic accensa, ut opifices, agrestesque omnes, quorum res, ^h fidesque in manibus sitæ erant, relictis operibus ⁱ frequentarent Marium, & sua necessaria post illius honorem ducerent. Ita perculsâ nobilitate, post multas tempestates novo homini consulatus mandatur : & postea populus à Tr. pl. Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Jugurthâ bellum gerere, frequens Marium jussit. Sed senatus paulò antè Metello Numidiam

N O T Æ.

^a *Profectiōe.*] De quâ suprâ ; auebat enim Romam proficisci, consulatum petiturus.

^b *Volentia.*] Quandoquidem hæc vox eadem, eodem sensu, ab ipso Sallustio, 4. historiarum, reperitur, dubium non est quin ita scripserit. Posita verò est pro *Grata* aut *Placentia*. Nimirum plebs lætabatur, quòd, per litteras, quæ ex Marii mente scriptæ erant, occasio data esset aliquem ex suis promovendi, nobilitatem deprimendi.

^c *Invidiæ.*] Quia tunc plebes plùs poterat, cui nobilitatis dominatio invisa erat.

^d *Generis.*] Marius humili loco quia natus erat, ideo à plebe magis amabatur.

^e *Moderata.*] Id est, non tam ex opinione virtutis, aut sciendiæ, seu Metelli, seu Marii, plebs aut nobilitas Metello, vel Mario, favebat aut nocebat ; quàm quia, suos promovere, alios deprimere, singulorum animo penitus infederat. Istud verò cujus sit momenti nemo non videt ; ut mirari subeat, quomodo tam diu respublica Romana cum hac peste stare potuerit. Causa morbi, superbia, tum populorum, tum magistratuum. Sed, quando ita nati sumus omnes, ut ne quidem ad summum bonum ullo modo cogi sustineamus, neque id unquam ipse deus cogitet ;

hos decet in primis, qui rectores & moderatores sunt, sapientiâ stupidam multitudinem prævertere, ut duci se, quòd cæca amat, non cogi, quòd libera detestatur, semper cognoscant. Optimè Terentius in quodam prologo de iis amicis quos maximè commendare volebat,

Quorum, inquit, operâ in bello, in otio, in negotio.

Suo quisque tempore usu' est S I N E S U P E R B I A.

^f *Seditiosi.*] Tribuni, scilicet, qui ad seditionem & discordiam tantum creati fuisset videntur.

^g *Capitis.*] Id est, Earum rerum reum facere, & ad populum accusare, ex quibus libertas, dignitas, civitas, vita etiam quandoque amittatur.

^h *Fidesque.*] Hic posita est pro fructu quem quis præcipuè ex agro suo decerpit, qui fideliter eum fructum producit, cuique ille fidei. Eodem planè modo loquitur Hor. Od. 16. l. 3. Gall. dicimus, *Dont tout le bien & tout le revenu consistoit dans le travail de leurs mains.*

ⁱ *Frequentarent.*] Non quòd cum eo essent : ad domum ejus obambulabant, eum sequebantur, &c.

decreverat. ^a Ea res frustrà fuit. Eodem tempore Jugurtha, amissis amicis, quorum plerosque ipse necaverat; cæteri formidine, pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum profugerant: cùm neque bellum geri sine ministris possët, & novorum fidem, in tantà perfidiâ veterum, experiri periculosum duceret; varius incertusque agitabatur: neque illi res, neque consilium, aut quisquam hominum satis placebat: itinera, præfectosque in dies mutare: modò advorsum hostes, interdum in solitudines pergere: sæpè in fugâ, at post paulò in armis spem habere: dubitaret virtuti popularium an fidei minùs crederet? Ita, quocumquè ^a intenderat, res advorsæ erant. Sed inter eas moras repentè se Metellus cum exercitu ostendit. Numidæ ab Jugurthâ pro tempore parati, instructique sunt: dein prælium incipitur. Quâ in parte rex pugnx affuit, ibi aliquandiu certatum: cæteri omnes ejus milites primo congressu pulsi, fugatique: Romani signorum, & armorum, & aliquanto numero hostium potiti. Nam fermè Numidas in omnibus præliis magis pedes quàm arma tutata sunt. Eâ fugâ Jugurtha impeniùs modò rebus suis diffidens, cum perfugis, & parte equitatûs, in solitudines, dein ^b Thalam pervenit; in oppidum magnum, & opulentum: ubi plerique thesauri, filiorumque ejus multus pueritiæ ^c cultus erat. Quæ postquam Metello comperta sunt, quamquam inter Thalam flumenque proximum, in spatio millium quinquaginta, loca arida, atque vastâ esse cognoverat, tamen se patrândi belli, si ejus oppidi potitus foret, omnis asperitates supervadere, ac ^d naturam etiam vincere aggreditur. Igitur omnia jumenta sarcinis levâri jubet, nisi frumento dierum x. cæterùm ^e utris modò, & aliâ aquæ idonea portari. Præterea conquirat ex agris quàm plurimùm potest domiti pecoris: eoque imponit vasa cujusque modi, sed pleraque lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Ad hoc finitumis imperat, qui se post regis fugam Metello dediderant, quàm plurimùm quisque aquæ portaret: diem, locumque, ubi præstò forent, prædicat. Ipse ex flumine, quàm proximam aquam oppido esse suprà diximus, jumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam proficiscitur. Dein ubi ad id loci ventum, quò Numidis præceperat; & castra posi-

INTERPRETATIO.

^a *Itaque quòcumque animum converterat, res adversæ erant.*

NOTÆ.

^a *Ea.*] Quòd, nimirum, senatus Metello Numidiam decreverat.

^b *Thalam.*] Satìs constat Africæ propriæ urbem fuisse: Situs præcisè non cognoscitur.

^c *Cultus.*] Id est, *Quicquid ad educationem*

^d *recreationem pertinet.*

^d *Naturam.*] De ariditate loci præcipuè intelligitur.

^e *Utris.*] Uter pellis est quâ continentur liquores.

ta, munitaque sunt; tanta repente cœlo missa vis aquæ dicitur, ut ea modò exercitui satis supèrque foret. Præterea commeatus spe amplior, quia Numidæ, sicuti plerique in novâ deditione, officia^a intenderant. Cæterùm milites, religione, pluviam magis usi, eaque res multum animis eorum addidit. Nam rati sese diis immortalibus curæ esse: dein postera die, contra opinionem Jugurthæ, ad Thalam perveniunt. Oppidani, qui se locorum asperitate munitos crediderant, magnâ atque insolitâ re percûssi, nihilo segniùs bellum parare: idem nostrî facere. Sed rex, nihil jam Metello^b infectum credens, quippe qui omnia arma, tela, loca, tempora, denique naturam ipsam, cæteris imperitantem, industriâ vicerat; cum liberis, & magnâ parte pecuniæ ex oppido noctu profugit: neque postea in ullo loco amplius unâ die, aut unâ nocte moratus; simulabat sese negotii gratiâ properare: cæterùm prodicionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat. Nam talia consilia per otium & ex opportunitate^c capi. At Metellus ubi oppidanos prælio intentos, simul oppidum & operibus, & loco munitum videt, vallo fossâque mœnia circumvenit. Dein jubet locis^d ex copiâ maxumè idoneis vineas^e agere, superque eas aggerem jacere; & super aggerem impositis turribus opus administratos tutari. Contra hæc oppidani festinare, parare; prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri. Denique Romani, multo ante labore præliisque fatigati, post dies quadraginta, quàm eò ventum erat, oppido modò potiti: præda omnis à perfugis corrupta. Hi postquam murum^f arietibus ferri, resque suas afflictas vident; aurum, argentumque, & alia, quæ prima ducuntur, domum, regiam comportant: ibi vino & epulis onerati, illaque, & domum, & semet igni corrumpunt; & quas victi ab hostibus pœnas metuerant, eas ipsi volentes pependere. Sed pariter cum captâ Thalâ legati, ex oppido Lepti, ad Metellum venerant; orantes uti præsi-

INTERPRETATIO.

^a Nam Jugurtha sciebat talia consilia capi per otium & ex opportunitate.

² Deinde jubet vineas promoveri in locis maxime idoneis ex copiâ.

NOTÆ.

^a Intenderant.] Ils en avoient fait plus qu'on de leur en avoit demandé. Supra modum, uti in novo imperio solet, officiosi fuerant.

^b Infectum.] Id est, Quod à Metello ferri non posset, verum illud Infectum cum formam induat præteriti, maximam vim habet.

^c Ex copiâ.] Non dicit absolute, loca fuisse maxime idonea; sed vineas actas in locis, pro ratione situs & regionibus, maxime idoneis.

^d Superque.] Pro ultra positum arbitror: ita ut pone vineas latentes administri, terram & alia propius muros jacerent, ad constituendum aggerem. Aliter alii, quibus non assentior.

^e Super.] Jam super vulgato sensu positum est.

^f Arietibus.] Aries machina fuit ab subruendos muros.

dium, præfectumque eò mitteret: Hamilcarem quendam, hominem nobilem, factiosum, novis rebus studere: adversum quem neque imperia magistratuum, neque leges valerent: ni id festinaret, in summo periculo suam salutem, ^a illorum socios, fore. Nam Leptitani, jam inde à principio belli Jugurthini, ad Bestiam consulem, & postea Romanam miserant amicitiam, societatemque rogatum. Dein, ubi ea impetrata, semper boni, fidelesque mansere: & cuncta à Bestiâ, Albino, Metelloque imperata gnave fecerant. Itaque ab Imperatore facile, quæ petebant, adepti. Emisæ eò cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius præfectus. Id oppidum ab ^b Sidoniis conditum est, quos accepimus profugos, ob discordias civilis, navibus in eos locos venisse: cæterum ^c situm inter duas Syrtis, quibus nomen ex ^e re inditum. Nam duo sunt ^d sinus prope in ^e extremâ Africâ, impares magnitudine, pari naturâ: quorum proxima terræ ² præalta sunt, cætera, uti fors tulit, alta: alia in tempestate vadosa. Nam ubi mare magnum esse, & sævire ventis cœpit, limum, arenamque, & saxa ingentia fluctus trahunt; ita facies locorum cum ventis simul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. Ejus civitatis lingua modò ³ conversa connubio Numidarum, Legum, cultûsque pleraque Sidonica: quæ eò facilius retinebant, quòd procul ab imperio ^f regis ætatem agebant. Inter illos, & frequentem Numidiam inculti vastique loci erant.

Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non ^g indignum videtur, egregium, atque memorabile facinus duorum Carthaginiensium memorare: eam rem nos locus admonuit. Quâ tempestate Carthaginienses pleræque Africæ imperitabant. Cyrenenses quoque magni atque opulenti fuere. Ager in medio arenosus,

INTERPRETATIO.

¹ Cæterum oppidum positum est inter duas Syrtes.

² Quorum proxima loca terræ sunt maximè profunda.

³ Ejus civitatis lingua tantum

mutata per connubia Numidarum.

⁴ Inter illos, & hominibus frequentatam Numidiam loci inculti vastique erant.

NOTÆ.

^a Illorum.] Romanorum.

^b Sidoniis.] Sidon urbs fuit Palæstinæ antiquissima, plurimarum coloniarum mater; quanquam Tyro nonnulli Leptim ascribunt. Sed notandum, quòd de illis urbibus, propter vicinitatem, & similitudinem, etiam ipsius Christi unum & idem fuit judicium.

^c Re.] Tractu scilicet, ut dicitur postmodum ab ipso Sallustio. At Græca est origo; nam τὸν Græcorum est Trabo Latinorum.

^d Sinus.] Gall. Des golfes.] Ita vocatur mare, cum alicubi littora curvat, & terras intrat.

^e Extremâ.] Versus orientem, & secundum veterem Geographiam.

^f Regis.] Quicumque tandem iis imperitaverit, sive Mainissa, Micipsa, aut quis alius fuerit.

^g Indignum.] Gall. Hors de propos.

^a unâ specie : neque flumen, neque mons erat, qui finis eorum discerneret : ^b quæ res eos in magno diuturnoque bello inter se habuit. Postquam utrimque legiones, item classes sæpè fusæ, fugatæque; & alteri alteros aliquantùm attriverant; veriti ne mox victos, victoresque defessos alius aggrediretur, per inducias ^c sponfionem faciunt, uti certo die legati domo profiscerentur; quo in loco inter se obvii fuissent, is communis utriusque populi finis haberetur. Igitur duo fratres Carthagine missi, quibus nomen Philænis erat, maturavêre iter pergere : Cyrenenses tardiùs ^d iêre. Id socordiânè, an casu acciderit, parùm cognovi. Cæterùm solet in locis illis tempestas haud secùs, atque in mari, retinere. Nam, ubi per loca æqualia, & ^e nuda gignentium, ventus co-ortus arenam humo excitavit, ea magnâ vi agitata, ora, oculosque implere; ita prospectu impedito, morari iter. Postquam Cyrenenses aliquantò ^f posteriores se esse vident, & ob rem corruptam, domi pœnas metuunt; ^g criminari Carthaginenses ante tempus domo digressos : conturbare rem : denique omnia malle, quàm victi abire. Sed cùm ^h Pœni aliam conditionem tantummodo æquam peterent, ⁱ Græci ^j optionem Carthaginensium faciunt; uti vel illi, ^k quos finis populo suo peterent, ibi vivi obruerentur; vel eâdem conditione sese, quem in locum vellent, processuros. Philæni, conditione probatâ, seque, vitamque suam reip. condonavêre; ita vivi obruti. Carthaginenses in eo loco Philænis

INTERPRETATIO.

¹ Cyrenenses lentiore gradu processerunt.

² Cùm ventus obortus excitavit humo arenam per loca plana & plantis omnibus destituta, ea arena agitata magnâ vi implet ora & oculos.

³ Postquam Cyrenenses vident se esse aliquantò posteriores, & timeant ne domi puniantur ob rem perditam; cœperunt criminari & accusare Carthaginenses, quasi domo digressi essent ante tempus.

NOTÆ.

^a Unâ.] Locus erat, ubi neque mons, neque flumen, prout dicit autor, conspiciebatur; ubi denique facies una & eadem. Gall. *Une rase compagne.*

^b Quæ res.] Quòd, scilicet, fines nulli essent. Quæ verò, inquires, litibus materia? Multiplex nascitur vel ex solâ jurisdictione, quia locus fuit viatoribus frequentatus: libidini verò quid intactum esse potest?

^c Sponfionem faciunt.] Id est, convenerunt, & consenserunt. Gall. *Ils convinrent.*

^d Posteriores.] Intellige eos ad medium campum non pervenisse, Philænosque plùs quàm dimidiam partem itineris emensos

fuisse; atque adeò magnam agri partem civibus diligentia suâ lucrificasse.

^e Pœni.] Carthaginenses, Pœni dicti, quasi Phœni, à Phœnicibus, unde originem ducebant.

^f Græci.] Cyrenenses, quos antea Græcâ esse origine vidimus.

^g Optionem.] *Ils leur donnerent la choix.* Ita loquitur Terentius alicubi in fabularum prologis, cùm dicit, *Vestrum judicium fecit, pro, Vobis judicandum reliquit.*

^h Quos.] Hunc nota loquendi modum: sensus est apertissimus; sed phrasis extra ordinem constructionis.

fratribus aras consecravêre, aliique illis domi honores instituti. Nunc ad rem redeo.

Jugurtha postquam, amissâ Thalâ, nihil satîs firmum contra Metellum putat; per magnas ^a solitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit: ac paullatim consuefacit ^b ordines habere, signa sequi, imperium observare, item alia militaria facere. Præterea regis Bocchi ^c proximos magnis muneribus, & majoribus promissis ad studium sui perducit: quîs adjutoribus regem aggressus, impellit, ut advorsum Romanos bellum suscipiat. Id eâ gratiâ facilius, proniusque fuit, quòd Bocchus initio hujusce belli legatos Romam miserat, foedus, & amicitiam petitem. Quam rem opportunissimam incepto ^e belli ^d pauci impediverant, cæci avaritiâ, quîs omnia honesta, atque inhonesta vendere mōs erat. Etiam antea Jugurthæ filia Bocchi nupserat. Verùm ea necessitudo apud Numidas, Maurosque levis ducitur; quòd singuli pro opibus, quisque quàm plurimas uxores, denas alii, alii plures habeant; sed reges eo ampliùs. Ita ^e animus multitudine distrahitur: ^f nullam pro ^g sociâ obtinet: pariter omnes viles sunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt. Ibi, fide datâ & acceptâ, Jugurthâ Bocchi animum oratione accendit: Romanos injustos, profundâ avaritiâ, communes omnium hostis esse: ^h eandem illos causam belli cum Boccho habere, quàm secum, & cum aliis gentibus; libidinem imperitandi, quîs omnia regna advorsa sint: ⁱ tum sese, paulò antè Carthaginieneses, item regem ⁱ Persen: ^k post uti quisque opulentissimus videatur, ita Romanis hostem fore. His, atque aliis talibus dictis, ad Cirtam oppidum iter constituunt:

INTERPRETATIO.

¹ Adducit ad sui studium familiares & amicos regis Bocchi magnis muneribus, & majoribus promissis.

² Dicit Boccho, sese Jugur-

tham esse tum hostem Romanis, Carthaginieneses fuisse hostes paulò antè, item regem Persen; post, ita quemvis iis hostem fore, uti quisque videatur opulentissimus.

NOTÆ.

^a Solitudines.] Deserts.

^b Ordines habere.] A garder leurs rangs.

^c Belli.] Contra Jugurtham, scilicet, quia Bocchus vicinus erat.

^d Fauci.] Nobiles Romani.

^e Animus.] L'affection.

^f Nullam.] Maliam nulla.

^g Sociâ.] Matrona & matrefamilias, ut apud Romanos.

^h Eandem.] Cupit Jugurtha, Bocchum intelligere, ipsi, perinde ac sibi, aliis regi-

bus Romanos hostes esse, quantumvis bellum non indixissent; quandoquidem unâ & eâdem libidine in omnes successivè insurgerent.

ⁱ Persen.] Rex fuit Macedoniæ quem Paulus Æmilius debellavit, & in triumphum duxit.

^k Post.] In quibusdam codicibus vox ista cum præcedente, nullâ interpositâ virgulâ, colligatur; unde error in Chronologiam inducitur; siquidem Perses antè, non post Carthaginieneses, devictus est.

quòd

quòd ibi Q. Metellus prædam, captivosque & impedimenta locaverat. Ita Jugurtha ratus, aut, captâ urbe, ^a operæ pretium fore; aut si Romanus auxilio suis venisset, prælio sese certaturos. Nam callidus id modò festinabat, Bocchi ^b pacem imminuere; ne, moras agitando, aliud quàm bellum, mallet. Imperator postquam de regum societate cognovit, non temerè, neque, uti sæpè, jam victo Jugurthâ, consueverat. omnibus locis pugnandi copiam facit: cæterum haud procul ab Cirtâ castris munitis, reges opperitur: meliùs esse ratus, cognitis Mauris. quoniam is novus hostis accesserat, ex commòdo pugnam facere. Interim Româ per litteras fit certior, Mario provinciam Numidiam datam. Nam consulem factum antè acceperat. Quibus rebus supra bonum atque honestum perculsus, neque lacrymas tenere, neque moderari linguam: vir egregius in aliis artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alii in ^c superbiam vortebant: alii bonum ingenium contumeliâ accensum esse: multi, quòd jam parta victoria ex manibus eriperetur: nobis satis cognitum, illum magis honore Marii, quàm injuriâ suâ, excruciatum; neque tam anxie laturum fuisse, si ademptâ provinciâ alii, quàm Mario, traderetur. Igitur eo dolore impeditus, & quia stultitiæ videbatur ^d alienam rem periculo suo curare; legatos ad Bocchum mittit, postulatum, ne sine causâ hostis populo Rom. fieret: habere eum magnam copiam societatis, amicitiaeque conjungendæ, quæ potior bello esset: quanquam opibus suis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum sumi facile, cæterum ægerrumè desinere: non in ejusdem potestate initium ejus, & finem esse: incipere cuius etiam ignavo licere: deponi, cum victores velint: proinde sibi, regnoque suo consuleret: neu florentis res suas cum Jugurthæ perditis ^e misceret. Ad ea rex satis placidè verba facit: sese pacem cupere, sed Jugurthæ fortunarum misereri: si eadem illi ^f copia fieret, omnia conventura. Rursus imperator, contra postulata Bocchi, nuncios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo, sæpe ab utroque missis remissisque nunciis, tempus procedere, & ^g ex Metelli voluntate bellum intactum trahi. At Marius, uti suprâ diximus, cupientissimâ plebe

N O T Æ.

^a Operæ pretium.] Gall. *Que se seroit un coup d'importance, & qui en vaudroit bien la peine.*

^b Pacem.] Id est, *In eum locum & statum Bocchum adducere, ut amplius non posset de pace cum Romanis ineundâ cogitare.*

^c Superbiam.] Eam fuisse ex futilibus, quos addit aliorum conjecturis, satis pater.

^d Alienam.] Gloriam, scilicet, & triumphum Marii.

^e Misceret.] Vide an non ab istis Romanis prudentiam nullo tuo periculo quærere possis.

^f Copia.] Id est, *Si fœdus cum Jugurthâ quoque sanciretur.* Paulò obscurius expressit: sed autor noster quæ leviora sunt expedit, & ad eventum festinat.

^g Ex Metelli.] Illud est quod suprâ dixit, Stultitiæ videri rem alienam periculo suo curare.

consul

consul factus, postquam ei provinciam Numidiam populus ^a jussit, antea jam infestus nobilitati, tum verò ^b multus, atque ferox instare: singulos modò, modo universos lædere: dictitare, sese consulatum ex victis illis ^c spolia cepisse: alia præterea magnifica pro se, & illis do-entia: interim, quæ bello opus erant, prima habere: postulare legio-ibus supplementum: auxilia à populis, & regibus, focisq; accere: præterea ex Latio fortissimum quemque, plerisque ^e militiâ, paucos ^d famâ cognitos accire: & ^e ambiundo cogere, homines ^f emeritis stipendiis secum proficisci. Neque illi senatus, quamquam adversus erat, de ullo negotio negare audebat: cæterum supplementum etiam ætus decreverat: quia neque plebi militia ^g volenti putabatur, & Marius aut ^h belli usum, aut studia vulgi amissurus. Sed ea res frustra perata: tanta lubido cum Mario eundi plerosque invaserat. ² Sese quisque prædâ locupletem fore, victorem domum rediturum. Alia hujuscemodi animis trahebant; & eos non paullum oratione suâ Marius ³ arrexerat. Nam postquam, omnibus, quæ postulaverat, de- retis, milites scribere vult; hortandi causâ, simul & nobilitatem, tî consueverat, exagitandi, concionem populi advocavit; deinde hoc modo differuit:

Scio ego, Quirites, plerosque non iisdem artibus imperium à vobis pe- ere, & postquam adepti sunt, gerere: primò industrios, supplices, ⁴ mo- rales esse: dein per ignaviam, & superbiam ætatem agere; sed mihi contra videtur. Nam, quò universa resp. pluris est quàm consulatus, aut

INTERPRETATIO.

¹ Marius dictitabat sese cepisse consulatum, tanquam spolia, ex illis victis.

² Quisque credebatur sese fore locupletem prædâ, & rediturum victorem domum: alia hujusmodi ani-

misolvebant.

³ Et Marius non parum eos in spem erexerat oratione suâ.

⁴ Scio eos primò esse laboriosos, supplices, moderatos.

NOTÆ.

^a Jussit.] Populus jubet, senatus decrevit.

^b Multus.] Id est, acer, & in exagitandâ nobilitate assiduus.

^c Militia.] Id est, rei militaris peritia. Gall. Par ce qu'il avoit vu de leur experience ou metier de la guerre.

^d Famâ.] Nota, non dicit Marium famæ credidisse, & paucos accivisse, qui eâ tantum ari essent. Bene sanè, nam, ut habet pota, fama

Tam fæsti prævique tenax, quàm nuntia veri. ^e Ambiundo.] Quia ad bellum, nisi in tumultu, legibus non cogebantur.

^f Emeritis.] Qui militant, stipendia me-

rentur; unde emeriti & veterani illi dicantur, qui stipendia impleverunt, atque id omne tempus militiæ dederunt, quod legibus constitutum est.

^g Volenti.] Phrasis est ex veteri latinitate: id est, plerique credebant militiam populo minùs placere.

^h Belli usum.] Nobiles arbitrabantur, vel Marium infelicitè bellum sine supplementis administraturum; vel, eâ si invito populo scriberet, ejus gratiam amissurum. Sed vide mihi, quæio, quantum periculum ex superbâ, deinde discordiâ, reipublicæ imminet.

prætura, eo majore curâ illam administrari, quàm hæc peti^a debere. Neque me fallit, quantum, cum maximo beneficio vestro, negotii sustineam. Bellum parare, simul & ærario parcere: cogere ad militiam^a eos, quo nolis offendere: domi forisque omnia curare: & ea agere inter invidos, & occurrentis, factiosos, opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc, alii deliquere, vetus nobilitas, majorum facta fortia, cognatorum & affinium opes, multæ^a clientelæ, omnia hæc præsidio adsunt: mihi spes omnes in memet sitæ, quas necesse est & virtute, & innocentia tutari: nam^c alii infirma sunt. Et illud intelligo, Quirites, & omnium ora in me^h conversa esse: æquos, bonosque favere: quippe benefacta mea reip. procedunt: nobilitatem² locum invadendi quærere. Quò mihi acrius adnitendum est, uti neque vos³ capiamini, & illi frustra sint. Ita ad hoc ætatis à pueritiâ fui, ut omnis labores, pericula consueta habeam. Quæ antea vestra beneficia gratuito faciebam, ea uti, acceptâⁱ mercede, deseram, non est consilium, Quirites. Illis difficile est in potestatibus⁴ temperare, qui per ambitionem sese probos simulavere, mihi, qui omni ætatem in optimis artibus egi, bene facere jam ex consuetudine^k in naturam vertit. Bellum me gerere cum Jugurthâ jussistis: quam rei nobilitas ægerrumè tulit. Quæso, reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit: si quem ex illo^l globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale, negotium mittatis; hominem veteris profapiæ, aut multa

INTERPRETATIO.

^a Nam mihi videtur, quò universa respublica pluris est quàm prætura aut consulatus; illam debere administrari eo majore curâ, quàm hæc peti.

² Intelligo nobilitatem quærere occasionem sibi vendicandi dominationem:

³ Quapropter mihi vehementiùs adnitendum est, uti neque vos in fraudem incidatis, & illi frustra sint.

⁴ Difficile est illis modeste se gerere in potestatibus, qui se probos simulaverunt, dum ambibant.

NOTÆ.

^a Eos.] De populo ipso loquitur, apud quem orationem habebat, in quâ plurima sunt certè, quæ non sine causâ quivis memorie mandet.

^b Occurrentis.] De nobilibus agit, qui novorum hominum conatibus semper resistebant.

^c Opinione.] Gall. C'est une chose plus fautive qu'on ne pense.

^d Clientelæ.] Ita vocantur civitates, seu multitudines hominum quæ alicui potenti adhærent, ejusque patrocinio utuntur.

^e Alia.] Dicit se neque cognatos, neque clientelas, neque id genus alia habere; sed solâ virtute niti.

^f Et.] Gall. direremus, Je sai d' aut part. Particularum vim antea omnia cognoscere debet, quisquis alicujus linguæ accuratam notitiam habere cupit.

^g Omnium.] Vestrum, scilicet, qui e plebe estis.

^h Conversa.] Id est, qui omnia bona à se expectatis.

ⁱ Mercede.] Consulatu, videlicet, & eum exercitum imperio, qui in Numidia est.

^k In naturam.] Istud maximè homines virtutis habitum inflammare debet.

^l Globo.] Istud est valde invidiosum.

rum^a imaginum, & ^b nullius stipendii: scilicet ut in tantâ re ignarus omnium trepidet, festinet; ¹ sumat aliquem ex populo monitorem officii sui. Ita plerumque evenit, uti, quem vos imperare jussistis, is sibi imperatorem alium quærat. ² At ego scio, Quirites, qui, postquam consules facti sunt, acta majorum, & Græcorum militaria præcepta legere cœberint: homines ^c præposter! ³ ^d Nam gerere, quàm fieri, tempore posterius, re, atque usu prius, est. Comparete nunc, Quirites, cum illorum superbiâ me hominem novum. Quæ illi audire, & legere solent, eorum partem vidi, alia egomet gessi. Quæ illi litteris, ea ego militando, didici. Nunc vos existumate, facta, an dicta pluris sint. Contemnunt civitatem meam, ego illorum ignaviam. Mihi fortuna, illis probra objeantur. Quamquam ego naturam unam, & communem omnium existumo; sed fortissimum quemque ^e generosissimum esse. Ac si jam ex patribus Albini, aut Bestiæ quæri posset, mene, an illos, ex se gigni maluerint; quid responsuros creditis, nisi, sese liberos quàm optimos voluisse? Quod iure despiciunt me, ^f faciant idem majoribus suis; quibus, uti, mihi, ex virtute nobilitas cœpit. Invident honori meo: ergo ^g invideant labori, innocentiae, periculis etiam meis: quoniam per hæc illum cepi. Verum homines corrupti superbiâ ita ætatem agunt, quasi honores vestros contemnant: ita hos petunt, quasi honestè vixerint. Næ illi falsi sunt, qui diversissimas res pariter expectant, ignaviæ voluptatem, & ^h præmia virtutis. Atque etiam cum apud vos, aut in senatu, verba faci-

INTERPRETATIO:

<p>¹ Sumat aliquem ex populo, qui de officio suo admoneat.</p> <p>² At ego quosdam cognosco, Quirites, qui postquam consules facti sunt, cœperint legere acta majorum, &c.</p>	<p>³ Nam gerere imperium est prius re & experienciâ, quàm fieri imperator, quod est tempore posterius.</p>
--	---

NOTÆ:

<p>^a Imaginum.] Antea vidimus moris fuisse, majorum imagines habere. Per imagines verò, veterem prosapiam intelligit, quam deridet.</p> <p>^b Nullius.] Id est, qui nunquam fuit in exercitu.</p> <p>^c Præposter.] Ita vocantur qui, quod primum est, ultimum: quod ultimum, primum exequuntur.</p> <p>^d Nam gerere.] Sensus est, ni fallor, vitio opus esse antè bonas artes, quæ ad imperium aliquod gerendum requiruntur, didicisse & exercuisse, quàm publico suffragio illud admittret, aut ad id promoveatur.</p> <p>^e Generosissimum.] Perinde est ac si diceret, virtute veram nobilitatem comparari,</p>	<p>^f Faciant.] Id est, Majores quoque suos despiciant.</p> <p>^g Invideant.] Nobilitatis carpit ignaviam, quasi dicat, Cur non pariter illi sese obiectant periculis? Cur non laborant? &c.</p> <p>^h Præmia.] Attende, quæso, ad Marii scopum: virtuti sicut & ignaviæ, delicias suas esse dicit; sed quæ illis sunt ita ab his differre, ut nullus simul utriusque possit commoditatibus & oblectamentis gaudere. At enim voluptatis nomine, sicuti infames & obtusas notavit socordiae dulcedines; ita verò præmii appellatione honestas & viriles virtutis illecebras insignit. Utinam omnibus hæc nota esset differentia! Qui volet, ea causâ Cebetis tabulam videat;</p>
---	---

unt; plerâque oratione majores suos extollunt: eorum fortia facta memorando clariores sese putant; quod contrâ est. Nam quânto vita illorum præclarior, tantò horum socordia flagitiosior. Et profectò ita se res habet, majorum gloria posteris lumen est; neque bona, neque mala eorum in occulto patitur. Hujusce rei ego inopiam patior, Quirites. Verùm id, quod multò præclarius est, meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte, quàm iniqui sint. Quod ex alienâ virtute sibi arrogant, id mihi ex meâ non concedunt. ^a Scilicet quia imagines non habeo, & quia mihi nova nobilitas est: ^b quam certè peperisse meliùs est, quàm acceptam corrupisse. Equidem ego non ignoro, si jam mihi respondere velint, ab unde illis facundam, & compositam orationem fore. Sed in maximo vestro beneficio, cùm omnibus locis me, vosque maledictis lacerent; non placuit reticere, ne quis ^c modestiam in conscientiam duceret. Nam me quidem ^d ex animi sententiâ nulla oratio lædere potest. Quippe ^e vera, necesse est bene prædicet: falsam vita, moresque mei ^f superant. Sequoniam vestra consilia accusantur, ^g qui mihi summum honorem, & maximum negotium imposuistis; etiam atque etiam reputate, num id ^h pœnitendum sit. Non possum, ⁱ fidei causâ, imagines, neque triumphos, aut consulatus majorum meorum ostentare; at, si res postulet, hastas, vexillum, ^j phaleras, alia dona militaria; præterea cicatrices ^k adversus torpore. Hæ sunt meæ imagines, hæc nobilitas, non hereditate relicta, ut illa illis; sed quæ ego plurimis meis laboribus, & periculis quæ-

INTERPRETATIO.

^a Nam si oratio vera est, necesse est bene de me prædicet; vita verò, & mores mei superant falsam orationem.

NOTÆ.

^a Scilicet.] Sæpius de imaginibus loquitur, quia nobiles quantam inde fovebant superbiam, tantam illis indidem conciliat invidiam.

^b Quam.] Vis quædam latet & aculeus sub istâ brevi, & festinante, Marii responsione, quam omnes non sentiunt.

^c Modestiam.] Id est, ne quis, si omnino tacuisssem, ideo me non respondere crederet, quod conscientia aliquid exprobraret.

^d Ex animi.] Id est, quo modo virtute mentem & animum composuit.

^e Superant.] Beatus est certè, qui, conscius recti, infractus & intactus famæ mendacia verè & ex animo ridere potest. Famæ approbatio maximum est bonum, sed ple-

rumque fortunæ donum; quòque adeò, ut ejus omnia, neque nimis quærere, neque nimis contemnere, sed quale est ferre decet.

^f Qui.] Constructio est extraordinaria refertur enim relativum ad rem intellectam non ad nomen.

^g Pœnitendum.] Id est, mutandum. Metonymia est.

^h Fidei causâ.] Id est, ut vobis ea probem quæ de me prædico.

ⁱ Phaleras.] Phalerae quamquam sæpius pro ornamentis equorum veniunt, sunt tamen etiam virorum nobilium, & virtute bellicâ conspicuorum insignia.

^k Adversus.] Id est, quæ, dum ego strenue hostes ferirem, vulneratum me esse indicant.

sci. Non sunt ^a composita verba mea. Parum id facio. Ipsa se virtus satis ostendit: illis artificio opus est, uti turpia facta oratione tegant. Neque literas Græcas didici: parum placebat eas discere, quippe quæ ad virtutem ^b doctoribus nihil profuerunt. At illa multo optima reip. doctus sum; hostes ferire, præsidia ^c agitare, nihil metuere, nisi turpem famam; hiemem, & æstatem juxta pati; humi requiescere; eodem tempore inopiam, & laborem tolerare. ^d His ego præceptis milites hortabor. Neque illos ^e arctè colam. me opulenter; neque gloriam meam ^f laborem illorum faciam. Hoc est utile, hoc ^g civile imperium. Namque, cum tute per molliem agas, exercitum supplicio cogere, hoc est ^h dominum non imperatorem esse. Hæc, atque talia majores vestri faciundo, sequæ, remque publicam celebravere. ⁱ Quis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos illorum æmulos contemnit; & omnis honores, non ex merito, sed quasi ^j debitos, à vobis repetit. Cæterum homines superbissimi procul errant. Majores eorum omnia, quæ ^k licebat, illis reliquere; divitias, imagines, memoriam sui præclaram. Virtutem non reliquere, neque poterant. Ea sola neque datur dono, neque accipitur. Sordidum me, & incultis moribus aiunt, quia parum scitè convivium exorno, neque histrionem ullum, neque ^l pluris pretii coquum, quam ^m villicum, habeo. Quæ mihi lubet consiteri, Quirites. Nam & ex parente meo, & ex aliis ⁿ sanctis viris, ita accepi, munditias ^o mulieribus, viris ^p laborem convenire; omnibus bonis oportere plus gloriæ,

INTERPRETATIO.

^a Neque mihi gloriam parabo ex labore ipsorum.

² Majores eorum reliquerunt illis omnia quæ potuerunt.

NOTÆ.

^a Composita.] Prout dicunt nobiles, scilicet, Nam oratio tota est ad eos insectandos.

^b Doctoribus.] Græci enim à Romanis victi sunt.

^c Agitare.] Savoir faire une bonne garde, commander à une garrison.

^d His.] Sunt illi optimi præceptores qui rebus & exemplis docent, non qui vanâ & futili suâ loquacitate, quicquid refugiunt ipsi, aliis imperant.

^e Arctè.] Id est, Militibus ea minùs præbendo quæ ad vitam necessaria sunt, sicuti factum ab aliis imperatoribus.

^f Civile.] Id est, honestum, quodque liberos homines deceat.

^g Dominum.] Refertur vox ista ad servum; quasi dicat alios imperatores tyrannorum more, militibus, tanquam servis imperitassi.

^h Quis.] Majoribus, scilicet.

ⁱ Debitos.] Supple, quoquo modo illi vixerint.

^k Pluris.] Scilicet illis dominis, undique coqui conquirendi sunt, quibus egregiè palatum sapiat. Non illud dicit Marius adversus nobiles, sed intelligitur.

^l Villicum.] Servus erat qui aliis in villâ præerat.

^m Sanctis.] Sanctus is dicitur, qui quod sancitum est servat, qui secundum leges vivit. Non idem est quem nos Saint dicimus.

ⁿ Mulieribus.] Id est, effæminatis, si Marium nobiles acrius vellicasse credas.

^o Laborem.] Si in ea tempora aut eos homines incidissemus, quanta suavitas in vitâ esset?

quàm divitiarum esse; arma, non supellectilem, decori esse. Quin ergo, quod juvat, quod carum aestumant, id semper faciant: ament, potent: ubi adolescentiam habuere, ibi senectutem agant, in conviviiis, dediti ventri, & turpissimæ parti corporis; sudorem, pulverem, & alia talia relinquunt nobis, quibus illa epulis jucundiora sunt. Verùm non ita est, Nam, ubi se flagitiis dedecoravere turpissimi viri, bonorum præmia ereptum eunt. Ita ^a injustissimè luxuria & ignavia, pessimæ artes, illis, qui coluere eas, nihil ¹ officiunt, reip. innoxia cladi sunt. Nunc, quoniam illis, ^b quantum mores mei, non illorum flagitia poscebant, respondi. pauca de rep. loquar. Primum omnium de Numidiâ bonum habet animus, Quirites. Nam quæ ad hoc tempus fugurtham tutata sunt, omnia removistis; ^c avaritiam, imperitiam, superbiam. Dein exercitu. ibi est locorum sciens, sed mehercule magis strenuus, quàm felix. Nam magna pars ejus avaritiâ, aut temeritate ducum, attrita est. Quamobrem vos, ^d quibus militaris ætas est, adnitimini mecum, & capeffite remp. neque quenquam ex ^e calamitate aliorum, aut imperatorum superbiam, metus ceperit. Egomet in agmine, in prælio consultor idem, & socius periculi vobiscum adero; meque, usque in omnibus rebus juxta geram. Et profectò, diis juvantibus, omnia ² matura sunt, victoria, præda, laus: quæ si dubia, aut procul essent, tamen omnis bonos reip. subvenire decet. Etenim nemo ignaviâ immortalis factus; neque quisquam parens liberis, ut æterni forent, optavit; magis, uti boni, honestique, vitæ exigèrent. Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent. Nam strenuis abundè dictum puto.

Hujuscemodi oratione habitâ, Marius, postquam plebis animos arrectos videt, properè comæatu, stipendio, armis, aliisque utilibus navis onerat; cum his A. Manlium legatum proficisci jubet. Ipse interea

INTERPRETATIO.

¹ *Eo modo, per maximam injustitiam, luxuria & ignavia pessimæ artes nihil nocent illis, qui eas coluerunt: sunt detrimento & ruinæ reipublicæ innoxia.*
² *Omnia sunt prona & facilia.*

NOTÆ.

^a *Injustissimè.]* Istud diligenter observandum est, nam luxuria & ignavia, quando in republicâ coeunt, illi necessariò pestem important.

^b *Quantum.]* Ita verò quisque magis quid se dignum sit, quàm quid in alios fieri possit, consulere debet; eademque operâ sæpissime luctum, semper verò magnam curam, magnamque laborem, sibi demserit.

^c *Avaritiam.]* Bestiam, Aulum, & Me-

tellum ordine carpit; deinde sibi, quamquam indirectè, laudè maximam tribuit.

^d *Quibus.]* Antea vidimus populi voluntatem ad militiam non inclinatam fuisse.

^e *Calamitate.]* Causam removet, quâ militiam populus detrectabat, dum ipem injicit, non, ipso imperante, futurum, ut quisquam inopiâ comæatum, aut ducis injuriâ pereat.

milites scribere, non more majorum, neque ex ^a classibus; sed uti cuiusque libido erat, ^b capite censos plerosque. Id factum alii inopiâ ^c bonorum, alii per ambitionem consulis, memorabant; quod ab eo genere celebratus, auctusque erat; & homini potentiam quærenti egentissimus quisque opportunissimus; cui neque sua curæ, (quippe quæ nulla sunt) & ^d omnia cum pretio honesta videntur. Igitur Marius cum aliquantò majore numero, quàm decretum erat, in Africam profectus, paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur à P. Rutilio legato. Nam Metellus conspectum Marii fugerat, ^e ne videret ea, quæ audita animus tolerare nequiverat. Sed consul, expletis ^f legionibus, cohortibusque auxiliariis, in agrum fertilem, & prædâ onustum proficiscitur. Omnia ibi capta militibus donat: dein castella, & oppida naturâ & viris parùm munita aggreditur: prælia multa, cæterùm alia levia ² aliis locis facere. Interim novi milites sine metu pugnae adesse: videre fugientis capi aut occidi; fortissimum quemque tutissimum: armis libertatem, patriam, parentesque, & alia omnia tegi; gloriam, atque divitias quæri. Sic brevi spatio novi veteresque ^g coaluere, & virtus omnium æqualis facta. At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diversi in locos difficiles abeunt. Ita Jugurthæ placuerat, speranti, mox effusos hostis invadi posse; Romanos, sicuti plerosque, remoto metu, laxiùs, licentiùsque futuros. Metellus interea Romam profectus, contra spem suam lætissimis animis excipitur; plebi, patribusque, postquam ^h invidia decesserat, juxta carus. Sed Marius impigrè, prudenterque suorum, & hostium res pariter attendere; cognoscere quid boni utrisque, aut contra esset; explorare itinera re-

INTERPRETATIO.

¹ Ne videret ea, quæ animus nequiverat tolerare, cum ab ipso audita fuerant. | ² Fecit Multa prælia, cæterùm alia levia, diversis locis.

NOTÆ.

^a Classibus.] Servius Tullius, qui primus censum instituit, pro ejus ratione universum populum in classes & centurias descripsit & divisit: Classes quinque fuerunt: pro majoris, aut minoris, censûs æstimatione; nullâ habitâ ferè ratione multitudinis quæ ab omnibus oneribus, & militari operâ, immunis erat; quamquam numero quinque reliquas classes æquaret.

^b Capite censos.] Ita vocabantur, quorum census nullus erat, seu multitudo illa, de quâ modò, quæ sextam classem faciebant; sed vix in numerum relata, ut, vel ex hoc Sallustii loco, cernere licet.

^c Bonorum.] Id est, eorum hominum qui

aliquo in numero fuissent.

^d Omnia cum pretio.] Id est, omnia quæ cum lucro conjuncta sunt.

^e Legionibus.] Romanorum, scilicet: sed illud vox ipsa exprimit.

^f Coaluere.] Id est, unum & ejusdem naturæ corpus facti sunt.

^g Invidia.] Quia, scilicet imperio spoliatus fuerat. Videant verò illi, quorsum evadat superbia, qui sine virtute magnificè per omnium ora ambulant. Metellum summum virum, auctoritate senatûs innixum, omnibus gratum, de gloriæ summo fastigio dejecit; usque adedò invidiosum & ruinosum est, quod nimium est.

gum: confilia, & infidias eorum antevenire: nihil apud se remissum, neque apud alios tutum, pati. Itaque Gætulos, & Jugurtham, ¹ ex sociis nostris prædas agentes, sæpè aggressus in itinere fuderat; ipsumque regem, haud procul ab oppido Cirtâ, armis exuerat. Quæ postquam gloriosa modò, neque belli ² patrândi cognovit; statuit urbis, quæ viris, aut loco pro hostibus, & adversum se opportunissimæ erant, singulas circumvenire: ita Jugurtham aut præfidiis nudatum, si ea pateretur, aut proelio certaturum. Nam Bocchus nuncios sæpè ad eum miserat, velle populi Rom. amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. Id simulaveritne, quò improvisus gravior accederet; an mobilitate ingenii, ³ pacem atque bellum mutare solitus; parum exploratum est. Sed consul, uti statuerat, oppida, castellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut præmia ostentando, avertere ab hostibus. Ac primò ⁴ mediocria gerebat, existumans Jugurtham ob suos tuandos in manus venturum. Sed ubi illum procul abesse, & aliis negotiis intentum accepit; majora & magis aspera aggredi tempus visum est. Erat inter ingentis solitudines oppidum magnum, atque valens, nomine Capsa; cujus conditor Hercules Libys memorabatur. Ejus cives apud Jugurtham immunes, ⁵ levi imperio, & ob ea fidelissimi habebantur: muniti adversum hostes non mœnibus modò, & armis atque viris, verum etiam multò magis locorum asperitate. Nam præter oppido propinqua, alia omnia vasta, inculta, egentia aquæ, infesta serpentibus: quarum vis, sicut omnium ferarum, inopiâ cibi acrior: ad hoc, natura serpentium ⁶ ipsa perniciofa, siti magis, quàm aliâ re, accenditur. Ejus potiundi Marius maxima cupido invaserat, cum propter usum belli, tum quia res aspera videbatur: & Metellus oppidum Thalam magnâ gloriâ ceperat, haud dissimiliter situm munitumque; nisi quòd apud Thalam non longè à mœnibus aliquot fontes erant.

INTERPRETATIO.

¹ Aggressus Gætulos. & Jugurtham in itinere, qui prædas agebant de sociis nostris, sæpè eos fuderat.

² Quæ, postquam Marius videt esse tantum gloriosa, neque ad bellum finiendum spectare, statuit singulas urbes circumvenire, quæ viris, aut loco, erant opportunissimæ hostibus, & sibi adversæ.

³ Parum cognitum est, an id simulaverit, ut accederet gravior,

cum de improvise accederet; an quia solitus erat, ex mobilitate & levitate ingenii, mutare pacem atque bellum, & modo hoc, modò illam, sequi.

⁴ Hostibus adimebat, & ab iis alienabat oppida & castella.

⁵ Præterea natura serpentium per se perniciofa, accenditur magis siti quàm re aliâ.

NOTÆ.

¹ Mediocria.] Non statim difficilia aggressus est ne fortè difficultatibus circumventus à Jugurthâ opprimeretur.

⁵ Levi.] Quibus gravia non imperabantur.

Capitulum. Ves utiā modò, atque eā intra appidum ^a jugi aquā, ^b cætera
 inuolantur. Id illoque, & in omni ^c Africa, quæ procul à mari
 inuolantur, eò faciliùs tolerabatur; quia Numidæ plerumque
 lacte, & ferina carne vescebantur, & neque salem, neque alia gulæ
 continentia, quærebant. Cibus illis aduersum famem, & sitim, non
 inuidiam neque luxuriæ, erat. Igitur consul, omnibus exploratis, credo
 illis fructu, (nam contra tantas difficultates consilio fati providere non
 poterat: quippe etiam frumenti inopiā tentabatur, quòd Numidæ pa-
 uis pecoris magis, quàm ^d arvo student; &, quodcumque natum fu-
 erat, assu regis in loca munita contulerant; ager autem aridus, &
 frugum vacuum eā tempestate, nam æstatis extremum erat) tamen pro
 rei copiam fati providenter exornat: pecus omne, quod superioribus
 diebus præda fuerat, equibus auxiliariis ^e agendum attribuit: A.
 Manilius legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum ^f Laris, ubi
 stipedium & comneatum locauerat, ire jubet: dicitque se ^g præda-
 bundum post paucos dies eodem venturum. Sic incepto suo occul-
 tato, pergit ad flumen Tanaim. Cæterum in itinere quotidie pecus ex-
 ercitus per centurias, item turmas æqualiter distribuerat; & ex coriis
 utres uti fierent, curabat: simul & inopiam frumenti ^h lenire, & igna-
 ris omnibus, parare, quæ ⁱ mox usui forent: denique sexto die, cum
 ad flumen ventum est, maxum vis utrium effecta. Ibi castris levi
 munimento positis, milites cibum capere; atque, uti simul cum occasu
 solis egrederentur, paratos esse jubet: omnibus forcinis abjectis, aquā
 modò seque, & iumenta, onerare. Dein, postquam tempus visum,
 castris egreditur; noctemque totam ^j itinere facto confedit. Idem
 proxumā facit. Dein tertiā multo ante lucis adventum pervenit in lo-
 cum, tumulosum, ab Capsā non ampliùs duum millium intervallo:
 ibique, quam occultissimè potest, cum omnibus copiis, opperitur.
 Sed ubi dies cœpit, & Numidæ, nihil hostile metuentes, multi oppido

INTERPRETATIO.

^a *Atque inopia tolerabatur faci-
 lius, & ibi, & inter omnes Afros,
 qui procul à mari incultius vive-
 bant; quia Numidæ plerumque
 lacte & carne ferinā vescebantur.*

² *Et dicit se inter prædandum
 eò venturum post paucos dies.*

³ *Et castra posuit, postquam
 per totam noctem iter fecisset.*

NOTÆ.

^a *Jugi.] Quæ indefinenter scaturiebat &
 fluebat.*

^b *Cætera.] Adverbialiter positum: quoad
 cætera.*

^c *Irritamenta.] Ita vocantur aromata, &
 quæcumque palatum vellicant.*

^d *Arvo.] Id est, agriculturæ.*

^e *Agendum.] Afin qu'ils les touchassent*

devant eux.

^f *Laris.] In Genitivo, nam ita loquutos
 fuisse aliquando, compertum est. Cæterum
 in quibusdam codicibus invenitur Larim.*

^g *Lenire.] Pecora mactando simul ino-
 piam frumenti leniebat, & coria quibus utres
 fierent, parabat.*

^h *Mox.] Ad aquam continendam.*

egressi;

egressi; repentè omnem equitatum, & cum his velocissimos pedites cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere jubet: deinde ipse intentus properè sequi, neque milites prædari finere. Quæ postquam oppidani cognovère, res^a trepidæ, metus ingens, malum improvisum, ad hoc pars civium extra mœnia in hostium potestate, coëgère, uti deditiōnem facerent. Cæterum oppidum incensum, Numidæ pubères interfecti, alii omnes venundati, præda militibus divisa. Id facinus^b contra jus belli non avaritiâ, neque scelere consulis, admissum; ^c sed quia locus Jugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis; genus hominum mobile, infidum, antè neque beneficio, neque metu coërcitum. Postquam tantam rem Marius sine ullo suorum incommodo patravit, magnus, & clarus antea, major, atque clarior haberi cœpit. Omnia non bene cōsulta in virtutem trahebantur. Milites^d modesto imperio habiti, simul & locupletes. ad cœlum ferre: Numidæ magis, quàm mortalem, timere: postremò socii, atque hostes credere, illi aut mentem divinam esse aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit. Pauca, repugnantibus Numidis, capit. Plura, ^e deserta propter Capsensium miseras, igni corripit. Luctu, atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac plerisque exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem asperitate, ² quâ Capsensium, cæterum haud secus difficilem. Namque haud longè à flumine Muluchâ, quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat, erat inter cæteram planitiem mons saxeus, mediocri^f castello, satis patens, immensum editus, uno perangusto

INTERPRETATIO.

¹ *Milites liberaliter tractati, simul & locupletes, Marium ad cœlum ferebant.* | *dem asperitate septam, quâ fuerat res Capsensium, cæterum non minùs difficilem.*
² *Aggreditur aliam rem, non eâ-*

NOTÆ.

^a *Trepidæ.]* Quomodo, calamitatibus de repente ingruentibus, evenire solet: per tumultum omnia dum simul aguntur, eâ festinatione nihil promovetur.

^b *Contra jus.]* Jus hoc in loco rigidè non est exponendum, sed autoris sensu, pro eo quod vulgò faciebant Romani, ut supplicibus & dedititiis parcerent. Aliàs, si per jus planè id omne intelligas, contra quod nemo facere audeat; scelus profectò fuerit à Mario patratum, cum Capsa incensa est. Verum Capsenses, cum satis constet dedititios sine ullâ pactione fuisse: Mario, pro illo summo & absoluto belli jure, licuit, de suis sedibus deturbare, vendere, &c.

^c *Sed.]* Hinc vides Sallustium jus belli ex eo quod victori bonum & commodum, hosti perniciosum & exitiosum est constituere.

^d *In virtutem.]* Ita evenit inter homines: sapientes vulgò creduntur, quibus fortuna favet; desipientes, quibus reflat. Nimirum pauci cum sapiant, omnes tamen loquantur; sed maximè plebs garrula, eventus, stultorum magister, sibi omnia vendicat. Hinc, quâ cautione publica negotia suscipiat, videbit qui sibi bene cupiet.

^e *Deserta.]* Scilicet, calamitatis famâ, quæ Capsenses protriverat; latè omnes suis domibus expulerat.

^f *Castello.]* Florus urbem fuisse dicit.

aditu

aditu relicto : nam ¹ omnia natura, velut opere atque consulto, præceps. Quem locum Marius, quòd ibi regis thesauri erant, summâ vî capere intendit : sed ea res fortè, quàm consilio, meliùs gesta. Nam castello virorum, atque armorum satîs magnâ vis, & frumenti, & fons aquæ : aggeribus, turribusque, & aliis machinationibus locus impertunus. Iter ² castellanorum angustum admodum, utrimque præcisum. Vineæ cum ingenti periculo frustrâ agebantur. Nam cum eæ paulò processerant, igni, aut lapidibus corrumpebantur. Milites neque ³ pro opere consistere, propter iniquitatem loci ; neque inter vineas ⁴ sine periculo administrare : optumum quisque cadere, aut sauciari : cæteris metus augeri. At Marius, multis diebus, & laboribus consumptis, anxius ⁵ trahere cum animo suo, omitteretne inceptum, quoniam frustrâ erat, an fortunam ⁶ opperiretur, quâ sæpè prosperè usus fuerat. Quæ cum multos dies, noctesque æstuans agigaret ; fortè quidam ⁷ Ligus, ex cohortibus auxiliariis, miles gregarius, castris aquatum egressus, haud procul ab latere castelli, quod advorsum præliantibus erat, animadvertit inter saxa repentes cochleas ; quarum cum unam, atque alteram, dein plures peteret ; studio legundi paulatim prope ad summum montis egressus est. Ubi postquam solitudinem intellexit, more humanæ cupidinis ignara visundi, animum vortit. Et fortè in eo loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paululùm modò ⁸ prona, dein flexa, atque aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert : cujus ramis modò, modò eminentibus saxis, nîsus Legus, castelli planitiem ⁹ perscribit ; quòd cuncti Numidæ intenti præ-

INTERPRETATIO.

¹ Nam ibi per omnia loca natura erat præceps quasi opere, atque de industriâ.

² Iter eorum hominum qui castellum incolebant erat admodum angustum, & ex utroque latere abruptum.

³ Milites neque poterant consistere ad opus faciendum, propter iniquitatem loci.

⁴ At Marius, multis diebus & laboribus consumptis, maximè sollicitus cum labore animo suo volvebat,

desereretne quod inceperat, quoniam non procedebat, an expectaret fortunam.

⁵ Quæ cum per multos dies & noctes Marius volveret, cum animi maximâ fluctuatione & agitatione, fortè quidam Ligus, miles gregarius ex cohortibus auxiliariis, qui castris egressus erat ad petendam aquam, animadvertit cochleas repentes inter saxa, non procul ab latere castelli, quod oppositum erat lateri, ubi prælium erat.

NOTÆ.

^a Sine periculo.] Quia vineæ igne & lapidibus subruiebantur.

^b Opperiretur.] Non possunt istud non mirari, qui fortunæ auram non senserunt.

^c Ligus.] Qui erat ex Liguriâ. Un Geneois.

^d Prona.] Intellige arborem primò ex

saxo nascentem non potuisse statim in altum assurgere, sed paululùm versùs ima montis inflexam fuisse, prout illud in locis declivibus conspiciatur ; deinde sese erexisse, usumque scalæ præbuisse, ut saxum scanderetur.

^e Perscribit.] Il reconnoît bien la place. Il en prit le plan.

liantibus

liantibus aderant. Exploratis omnibus, quæ mox usui fore ducebat, eodem regreditur; non temerè, ut ascenderat, sed tentans omnia, & circumspiciens. Itaque Marium properè adit, acta edocet, hortatur; ab eâ parte, quâ ipse descenderat, castellum tentet: pollicetur sese itineris periculique ducem. Marius cum Ligure promissa ejus cognitum^a ex præsentibus misit: quorum, ^a uti cujusque ingenium erat, ita rem difficilem, aut facilem, renunciavêre. Consulis animus tamen paululùm arrectus. Itaque ex copiâ tubicinum, & cornicinum, quinque numero quàm velocissimos delegit; & cum his, ^b præsidio qui forent, quatuor centuriones: omnisque Liguri parere jubet, & ^c ei negotio proximum diem constituit. Sed ubi ex præcepto tempus visum, paratis, compositisque omnibus, ad locum pergit. Cæterum illi, qui centuriis præerant, prædocti ab ^d duce, arma, ornatumque mutaverant; capite, atque pedibus nudis, uti ^e prospectus, nifusque per saxa facilius foret: super terga gladii, & scuta; verùm ea Numidica, ex coriis, ^f ponderis gratiâ, simul & ^g offensa quò leniùs streperent. Igitur prægrediens Ligus, saxa, & si quæ vetustate radices eminebant, laqueis vinciebat, quibus allevati milites facilius adscenderent: interdum timidos insolentiâ itineris levare manu: ubi paulò asperior adscensus erat, singulos præ se inermes mittere: dein ipse cum illorum armis sequi: quæ ^h dubia nifui videbantur, potissimum tentare; ac sæpius eadem adscendens, ac descendens, dein statim ⁱ digrediens, cæteris audaciam addere. Igitur diu, multumque fatigati, tandem in castellum perveniunt; desertum ab eâ parte, quòd omnes, sicut aliis diebus, advorsum hostes aderant. Marius, ubi ex nunciis, quæ Ligus egerat, cognovit, quamquam toto die intentos proelio Numidas

INTERPRETATIO.

^a *Marius misit quosdam ex præsentibus cum Ligure, ad cognoscendum promissa ejus.*

NOTÆ.

^a *Uti cujusque.*] Istud diligenter notandum, ut cuique, non secundum id quod ejus verba sonant, sed indolis & ingenii factâ æstimatione, fidem habeamus: quod nisi sit, sæpius in fraudem, & errorem, non magis alienâ quàm nostrâ culpâ incidemus.

^b *Præsidio.*] Id est, qui rem ipsam exequerentur & tuerentur: quippe centurio suos quisque milites habuit.

^c *Ei negotio.*] Non dicit autor quodnam illud sit; verùm de castelli expugnatione sermonem esse satis intelligitur.

^d *Duce.*] *Ligure*, scilicet.

^e *Prospectus.*] Enimvero illis, si ullo mo-

do caput obvelatum habuissent, viam in ascendendo videre, vel despicere, non licuisset; virgultis & radicibus impliciti fuissent.

^f *Ponderis.*] Id est, ut leviora essent.

^g *Offensa.*] Ferrum enim, quod in umbone scutorum Romanorum erat, sonum reddidisset, si ea ad saxum allisa essent.

^h *Dubia nifui.*] Id est, quòd in accensu inferre pedem satis tutum non videbatur; cum saxum solum erat, aut labens, &c.

ⁱ *Digrediens.*] Ille, ut ita dicam, ludibundus & saltabundus per ea loca, quòd aliis animum adderet, incedebat.

habu-

habuerat, tum verò cohortatus milites, & ipse extra vineas egressus, ^a testudine actâ succedere, & simul hostem ^b tormentis sagittariisque, & funditoribus eminùs terrere. At Numidæ, sæpè antea vineis Romanorum subversis, item incensis, non castelli incenibus sese tutabantur; sed ^c pro muro dies, noctesque agitare: maledicere Romanis; ac Mario vecordiam objectare; militibus nostris Jugurthæ servitium minari; secundis rebus feroces esse. Interim, Romanis omnibus hostibusque prælio intentis, magnâ vi utrimque, pro gloriâ atque imperio, his, ^e illi pro salute certantibus, repentè à tergo ^d signa canere: ac primò mulieres, & pueri, qui visum processerant, fugere; deinde, uti quisque muro proximus erat; postremò cuncti armati, inermesque. Quod ubi accidit, eò acriùs Romani instare, fundere, ac plerosque tantummodo fauciare; dein super occisorum corpora vadere, avidi gloriæ ^e certantes murum petere; neque quemquam omnium prædâ morari. Sic fortè correctâ Marii ^f temeritas gloriam ex culpâ invenit. Cæterum, dum ea res geritur, L. Sulla quæstor cum magno equitatu in castra venit; ^g quod, ut ex Latio, & à fociis cogeret, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum visum est de naturâ, cultuque ejus paucis dicere. Neque enim alio loco de Sullæ rebus dicturi sumus, & L. ^h Sisennâ optumè & diligentissimè omnium, qui eas res dixere, ⁱ persecutus parùm mihi ⁱ libero ore locutus videtur. Igitur Sulla gentis patriciæ ^k nobilis fuit, familiâ propè jam extinctâ majorum ignaviâ; literis Græcis, atque Latinis ³ juxtâ,

INTERPRETATIO.

¹ Sed permanebant dies & noctes ante muros.	tur mihi locutus parùm libero ore.
² Et L. Sisenna, qui persecutus est historiam optimè & diligentissimè omnium qui eas res dixere, vide-	³ Eruditus erat doctissimè & pariter litteris Græcis atque Latinis.

NOTÆ.

^a Testudine.] Machina erat, quâ ad ar-
cendos ictus utebantur, quæque pro multi-
plici usu diversè connectebatur.

^b Tormentis.] Machinæ fuerunt, quibus
vi summâ lapides, & alia missilia jaciebant

^c Illis.] Hinc videre licet, pronomen *hic*,
hæc, *hoc*, non semper ad proximum refecti,
sed quandoque poni pro *alius*, *alia*, *aliud*,
&c.

^d Signa.] Antea vidimus ideo cornicines,
& tubicines missos, ut, scilicet, terrorem
augerent.

^e Certantes.] Illud est quod Gall. dicimus
A qui sera le premier.

^f Temeritas.] Cum arcem, ut videbatur,
inexpugnabilem appetisset,

^g Quod.] Intellige Syllam tunc, non ma-
turius advenisse, quod Romæ ad cogendum
equitatum relictus fuisset. Forte legendum
Quem.

^h Sisenna.] Historicus fuit ex gente Cor-
neliâ, ut testatur Festus, qui bellum civile
Syllanum edidit: Ciceronis judicio melior
quàm qui ante ipsum Latinè historiam
scripserant; attamen distans à perfecto.
Ejus restant aliquot fragmenta.

ⁱ Libero.] Quia Syllæ vitia noluit, aut
non ausus est describere.

^k Nobilis.] Multi nobiles erant, qui
continuò patricii non erant,

atque

atque doctissimè eruditus; animo ingenti; cupidus voluptatum, sed gloriæ cupidior: otio luxurioso esse: tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, nisi quod ^a de uxore potuit honestiùs consuli: facundus, callidus, & ^b amicitia facilis: ^c ad simulanda negotia altitudo ingenii incredibilis: multarum rerum, ac maxumè pecuniæ largitor: atque illi, felicissimo omnium ante ^d civilem victoriam, numquam ^e super industriam fortuna fuit; multique dubitavêre, fortior, an felicior esset. Nam, postea quæ fecerit, incertum habeo, ^e pudeat magis, an pigeat differere. Igitur Sulla, uti suprà dictum est, postquam in Africam, atque in castra Marii cum equitatu venit; rudis antea & ignarus belli, solertissimus omnium in paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benignè appellare: multis rogantibus, ^f aliis per se ipse dare, beneficia invitus accipere; sed ea properantiùs, quàm æs mutuum ^g reddere. ^h Ipse ab nullo repetere: magis id laborare, ut illi quàm plurimi deberent; joca atque seria cum humillimis agere. In operibus, in agmine, atque ad vigilias, multus adesse: neque interim, quod ⁱ ambitio prava solet, consulis, aut cujusquam boni famam lædere: tantummodo neque consilio, neque manu, priorem alium

INTERPRETATIO.

^a *Atque fortuna nunquam fuit illi major industriâ, quanquam omnium felicissimus fuerit ante victoriam civilem.*

NOTÆ.

^a *De uxore.*] Istud fortè ideo dixit, quod Valeriam in theatro lascivè nimis blandientem sibi uxorem duxit. Vide Plutarchum.

^b *Amicitia facilis.*] Id est, qui sibi aliorum benevolentiam facile conciliabat, eisque benignum sese pari lubentia præbebat. Gall. *Il savoit gagner le cœur des gens, & se communiquer facilement.*

^c *Ad simulanda negotia.*] Viro politico necesse est in primis, negotiis eam faciem effingere posse, quâ voluntatem aliorum inflectat, & ad scopum suum perducatur. Vini eam Syllæ innatam fuisse testatur Sallust. Gall. *diceremus, Il savoit donner aux choses le tour qu'il vouloit, les représenter sous telle face qu'il lui plaisoit.* Vel, si eam putes accessitam explicationem, intellige, Syllam ingenio fuisse tam acri, tamque expromptam habuisse memoriam, ut gestu & habitu, aut colloquio & congressu, quodcumque libuisset hominibus persuadere potuerit.

^d *Civilem.*] Istud addidit, quia postquam Sylla, mortuo Mario, rerum potitus est;

Romam & Italiam, omnibus modis, civium sanguine cruentavit.

^e *Pudeat.*] Id est, *Respublica quàmvis ad exitum perducta fuerit, non tamen ejus major fuit clades, quàm Syllæ recordia.*

^f *Aliis.*] Istud, quod suprà dixit, explicat, Syllam amicitia facilem fuisse.

^g *Reddere.*] Quantò pluris est homo, quàm pecunia, tantò accuratiùs ejus opera, gratia, aut amicitia, cum amplificatione compensanda.

^h *Ipse ab nullo.*] Nisi istud adsit, beneficium non est, sed mercimonium: quantumvis enim ingrati animi vitium intolerabile fuerit, nihilominus tamen qui benefacit, quid inanus dextra agat, nescire debet sinistra, ut sapientissimè monuit ipse Christus Jesus, ne veriùs amicis onus imponamus, quàm beneficium collocemus.

ⁱ *Ambitio prava.*] Nam bona est etiam, cum quis sine cujusdam detrimento bonæ famæ studet.

pati: plerosque antevenire. Quibus rebus, & artibus brevè Mario, militibusque, carissimus factus. At Jugurtha postquam oppidum Capsam, aliosque locos munitos, & sibi utilis, simul & magnam pecuniam amiserat, ad Bocchum nuncios mittit, quàm primùm in Numidiâ copias adduceret: prælii faciendi tempus adesse. ^a Quem ubi cunctari accepit, dubium belli atque pacis rationes trahere: rursus, ut antea, proximos ejus donis corrumpit; ipsique ^a Mauro pollicetur Numidiæ tertiam partem, si aut Romani Africâ expulsi, aut, ^b integris suis finibus, bellum compositum foret. Eo præmio illectus Bocchus cum magnâ multitudine Jugurtham accedit. Ita, ambo-
rum exercitu conjuncto, Marium jam in hiberna proficiscentem, vix decimâ parte ^c die reliquâ, invadunt: rati noctem, quæ jam aderat, victis sibi munimento fore; & si vicissent, nullo impedimento, quia locorum scientes erant: contra Romanis utrumque casum in tenebris difficiliorem fore. Igitur ^d simul consul ex multis de hostium adventu cognovit, & ipsi hostes aderant; & prius quàm exercitus aut instrui, aut sarcinâs colligere; denique, antè quàm signum, aut imperium ullum accipere quivit: equites Mauri, atque Gætuli, non acie, neque ullo more prælii; sed catervatim, uti quosque fors conglobaverat, in nostros incurrunt. Qui omnes trepidi improvise metu, attamen virtutis memores; aut arma capiebant, aut capientis alios ab hostibus defensabant: pars equos ascendere, obviâ hostibus ire: pugna latrocinio magis, quàm prælio similis fieri: sine signis, sine ordinibus, equites pedites permixti, cedere alios, alios obtruncare: multos ^e contra adversos acerrimè pugnantes ab tergo circumvenire: neque virtus, neque arma satis tegere: quòd hostes numero plures, & undique circumfusi erant: denique Romani ^e veteres, novique; & ^f ob ea, scientes belli; si quos

INTERPRETATIO.

^a Quem ubi accepit moras necesse-
re, dum dubius anxie perpendebat
rationes quæ pro bello aut pace fa-
ciebant.

² Circumveniebant multos ab
tergo, dum illi pugnarent acerrimè
contra hostes adversos.

NOTÆ.

^a Mauro.] Boccho scilicet.

^b Integris.] Hoc est, si nulla pars regni
sibi à Romanis detraheretur.

^c Die.] Proculdubio casus est genitivi,
quandoquidem Plautus & Virgilius ita lo-
cuti sunt; atque hunc ipsum locum, citat
Gestius, qui die in patrio casu à Sallustio
positum esse dicit, aliorumque argutiolas eâ
de re contemnit.

^d Simul.] Dicit, tunc tantùm Marium
de hostium adventu cognovissè, cùm ipsi ad
essent.

^e Veteres.] Non sunt veterani, prout qui-
dam existimavit; verùm ii, de quibus mentio
facta est superiùs, qui sub Metello militave-
rant; quique, cum novis quos Marius addu-
xit, in unum corpus coaluerant.

^f Ob ea.] Id est, Romani veteres & novi,
ideo scientes belli, quod hi cum illis, usu, Nu-
midarum more assuetis, permixti essent, & in
unum corpus coaluissent, orbis faciebant, si quos
locus aut casus conjunxerat.

locus aut casus conjunxerat, orbes ^a facere: atque ita ab omnibus partibus simul tecti, & instructi, hostium vim sustentabant. Neque in eo tamque aspero negotio Marius territus, aut magis, quam antea, demisso animo fuit. Sed cum turmâ suâ, quam ex fortissimis magis, quàm familiarissimis paraverat, vagari passim: ac modò laborantibus suis succurrere; modò hostis, ubi confertissimi obstiterant, invadere: manu ^b consulere militibus, quoniam imperitare conturbatis omnibus non poterat. ^c Jamque dies consumptus erat, cùm tamen barbari nihil remittere: atque, uti reges præceperant, noctem pro se rati, acrius instare. Tum Marius ex copiâ rerum consiliû trahit, atque uti suis receptui locus esset, collis duos propinquos inter se occupat. Quorum in uno, ^d castris parum amplo, fons aquæ magnus erat: alter usui opportunus, quia magnâ parte editus, & præceps, pauca munimenta ^e egebat. Cæterum apud aquam Sullam cum equitibus noctem agitare jubet. Ipse milites dispersos paulatim, neque minùs hostibus conturbatis, in unum contrahit: dein cunctos ^f pleno gradu in collem subducit. Ita reges, loci difficultate coacti, prælio deterrentur; neque tamen suos longius abire sinunt, sed utroque colle multitudine circumdato effusi confedere. Dein, crebris ignibus factis, plerumque noctis barbari more suo lætari, exultare, strepere vocibus: & ipsi duces feroces, quòd non fugere, ac ^g pro victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & editioribus locis facilia visu, magnoque ^h hortamento erant. Plurimum verò Marius imperitiâ hostium confirmatus, ⁱ quam maximum silentium haberi jubet; ne signa quidem, uti per vigilias solebant, canere: dein, ubi lux adventabat, defessis jam hostibus, ac paulò antè fornno captis; de improvviso ^j vectigalis, item

INTERPRETATIO.

^d Quorum in uno parum amplo ad castra ponenda, erat fons magnus aquæ.

^g Et ipsi duces gerebant sese ferociter, & quasi victores fuissent, quia non fugerant.

NOTÆ.

^a Orbes.] Quid intelligat, per orbes, res ipsa satis superque indicat. Illi, scilicet in circulum sese componebant, ut eos ex omni parte adversos hostes invenirent, neq; à tergo circumvenirentur.

^b Consulere.] Intellige Marium huc illuc cursando, & quò ille cumque ivisset hostes profligando, aliquatenus suos juvisse, eorumque ordines restituisse.

^c Jamque dies consumptus erat.] Versus heroici hæc verba constituunt bonam partem, quod procul dubio, auctori, per incogitantiam excidit.

^d Egebat.] Alii habent quærebat, nonnulli gerebat. Malim retinere egebat, nec me movet quòd accusativum post se habeat;

nam ejusmodi antiquitatis phrasibus gaudet Sallustius.

^e Pleno.] Id est, tantum illi non aufugerunt; si modò Romanorum gloriam Sallustius assentatiunculâ non est aucupatus. Marius les fit retirer a grands pas.

^f Hortamento.] Quia hostes cùm securos & exultantes viderent, confidebant insuper eos defessos & sopitos fore, cùm prælium instauraretur.

^g Quàm maximum.] Il commande que l'on fit le moins de bruit que l'on pourroit.

^h Vectigalis.] Eorum conjiciò fuisse tubicines qui superveniebant, & extraordinarii Romanis aderant.

cohor-

cohortium, turmarum, legionum, tubicines simul omnes signa canere; milites clamorem tollere, atque ^a portis erumpere. ^b Mauri, atque ^c Gætuli ignoto atque horribili sonitu repentè excitati, neque fugere; neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant. Ità cunctos strepitu, clamore, nullo subveniente, nostris instantibus, tumultu, terrore, formidine, ^d quasi vecordia ceperat: denique omnes fusi, fugatique: arma, & signa militaria pleraque capta: pluresque eo prælio, quàm omnibus superioribus, interemti. Nam somno, & metu insolito impedita fuga. Dein Marius, uti cœperat, in hiberna proficiscitur; quæ, propter commeatum, in oppidis maritum agere decreverat: neque tamen victoriâ socors, aut insolens factus; sed pariter, atque in conspectu hostium, ^e quadrato agmine incellere. Sulla cum equitatu ^f apud dextimos, in sinistrâ parte A. Manius cum funditoribus, & sagittariis, præterea cohortes Ligurum, curabat: primos, & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Perfugæ, regionum scientissimi, hostium iter explorabant. Simul consul, ^g quasi nullo imposito, omnia providere: apud omnis adesse: laudare, increpare merentis. Ipse armatus, intentusque, item milites ^h cogebat; ⁱ neque secus, atque iter faceret, castra munire; excubitus, in portâ, cohortis ex legionibus; pro castris, equites auxiliarios, mittere: præterea alios super vallum in munimentis locare: vigiliis ipse circuire, non tam diffidentiâ ^j futuri, quæ imperavisset, quàm uti militibus exæquatus cum imperatore labos volentibus esset. Et sanè Marius illoque aliisque temporibus Jugurthini belli, ^k pudore nagis, quàm ^l malo, exercitum coercerebat: ^m quod multi per ambitionem fieri aiebant: pars quòd à pueritiâ consuetam durtiam, & alia;

INTERPRETATIO.

¹ Sylla erat cum equitatu in
dextrâ parte.

² Simul consul providebat omnia, quasi neminem suo loco curare
sufficeret.

³ Non tam diffidens futura esse
ea quæ imperavisset, quàm ut labor
exæquatus militibus cum imperatore,
illis placeret.

NOTÆ.

^a Portis.] Castrorum, scilicet.
^b Mauri.] Quibus Bocchus imperitabat.
^c Gætuli.] Quos ordines servare Jugurtha instituerat.
^d Quasi.] Vox ista cum vecordiâ jungi
lebet, ut conjunctim eam vesaniam & de-
nuntiam significant, quâ ii affliguntur, qui
timore metu correpti sunt. Idem propemodum
præstat quod illud quod vocant, *Un ter-
eur panique*.
^e Quadrato.] Ut, quacumquè hostis in-
grueret, parati essent.

^f Cogebat.] Pudore, scilicet, cum impera-
torem suum intentum animadverterent.
^g Neque secus.] Dicit Marium, cum in
itinere semper paratissimus fuisset, eodem
modo in castris se gessisse. Locus obscurus
est, nisi advertas.
^h Pudore.] Intellige Marium tantum la-
borem cepisse, ut, illo ita intento, neminem
otiosi non pœnisset.
ⁱ Malo.] Pœnâ aut supplicio.
^k Quod.] Quòd, nimirum, sibi laborem
cum militibus communem faciebat.

quæ cæteri miseras vocant, voluptati habuisset. ^a Nisi tamen res pariter, ac, sævissimo imperio, bene, atque decorè gesta. Igitur quart denique die, haud longè ab oppido Cirtâ, simul undique ^b speculatore citi sese ostendunt; quâ re hostis adesse intelligitur. Sed quia divor redeunt, alius ab aliâ parte, atque omnes idem significabant; consul, incertus quonam modo aciem instrueret, nullo ordine commutato advorsum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur Jugurtham spe frustrata, qui copias in quatuor partis distribuerat, ratus ex omnibus ^c æquè alios ab tergo hostibus venturos. Interim Sulla, quem primum hostes attigerant, cohortatus suos, turmatim, & quàm maxime confertis equis, ipseque aliique Mauros invadunt: cæteri in loco manentes, ab jaculis eminens emissis corpora tegere; & ^d si qui in manus venerant, obtruncare. Dum eo modo equites præliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius ejus adduxerat, neque in priore pugna, ^e in itinere morati, adfuerant, postremam Romanorum aciem invadunt. Tum Marius apud primos agebat, quòd ibi Jugurtha cum plurimis erat. Dein ^d Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis ^e ad pedites convortit; ibi Latinè (nam apud Numantiam loci qui didicerat) exclamat, nostros frustrâ pugnare: paulò antè Marium suâ manu interfectum: simul gladium sanguine oblitum ostendit quem in pugna, satis impigre occiso pedite nostro, cruentaverat. Quo ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quàm fide nuncii, terrentur simulque barbari animos tollere, & in perculos Romanos acriùs incidere. Jamque paulùm à fugâ aberat, cùm Sulla, profligatis iis, qui advorsum ierat, rediens, ab latere Mauros incurrit. Bocchus statim avertitur. At Jugurtha, dum sustentare suos, & propè jam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus dextrâ, sinistrâ omnibus occisis, solus inter tela hostium vitabundus erumpit. Atque interim Marius, ^f fugatis equitibus, accurrit auxilio suis, quos pe-

I N T E R P R E T A T I O.

^a *Et si qui Mauri in Romanorum manus venerant, eos obtruncabant.*

² *Neque in priore pugna adfuerant, quòd in itinere morati essent.*

N O T Æ.

^a *Nisi.*] Positum est pro *sed*; aut *verum*, ut sæpè alibi. Gall. *diceremus. Avec tout cela, aut, Quoi qu'il en soit.*

^b *Speculatores.*] Perfugas fuisse suprà dixit.

^c *Æquè.*] Id est, *Indiscriminatim ex quadruplici agmine alterum à tergo hostes invasurum, cùm tamen nesciret Jugurtha cuinam istud obtingeret.* Gall. *Que les uns, ou les autres indifferemment, pourroient prendre en queue l'armée des Romains.*

^d *Numida.*] *Jugurtha*, proculdubio; mirum videatur hoc in loco hæsisse viros doctos.

^e *Ad pedites.*] Romanos scilicet atque arbitror contra quos Bocchus pugnabat, qui in postremâ acie locati fuerant, quod paucis attendenti.

^f *Fugatis.*] Eos fuisse arbitror, qui cum Jugurthâ fuerant, à quibus se ipse subduerat, ut stratagemate adversus Romanos pedites uteretur.

jam acceperat. Denique hostes jam undique fusi. Tum spectaculum horribile in campis patentibus: sequi, fugere; occidi, capi; equi, atque viri afflicti: ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quietem pati; ^a niti modò, ac statim concidere: postremò omnia, quà visus erat, confrata telis, armis, cadaveribus, & inter ea humus infecta sanguine. Postea loci consul, haud dubiè jam victor, pervenit in oppidum Cirtam, quò initio profectus ¹ intenderat. Eò post diem quintum, quàm ² iterum barbari malè pugnaverant, legati à Boccho veniunt; qui regis verbis à Mario petivère duos quàm fidis- fumos ad eum mitteret: velle de suo, & de populi R. comodo cum iis disserere. Ille statim L. Sullam, & A. Manlium ire jubet; qui ^c quamquam acciti ibant, tamen placuit verba apud regem facere; ingenium aut advorsum uti flecterent, aut cupidum pacis vehementiùs accenderent. Itaque Sulla, cujus ^d facundiæ, non ætati, à Manlio concessum, pauca verba hujusmodi locutus:

Rex Bocche, magna lætitia nobis est, cùm te talem virum dii monuere ut aliquando pacem, quàm bellum, mallet; neu te optimum cum pessimo omnium Jugurthâ miscendo commaculares; simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter te errantem, & illum sceleratissimum, persequi. Ad hoc, populo R. jam ² à principio inopi, meliùs visum, amicos, quàm servos, quærere: tutiusque rati, volentibus, quàm coactis ^e imperitare. Tibi verò nulla opportunior amicitia nostrâ; primùm quòd procul absumus, in quo ^f offensæ minumum, gratia par, ac si propè adessemus: dein quòd ³ parentes abunde habemus, amicorum neque nobis, neque cuiquam

INTERPRETATIO.

¹ Quò consilium fuerat pervenire initio cùm discesserat.

² Præterea melius vsum populo Romano, jam à principio, cùm ad-

modum inops erat & egenus, quærere amicos quàm servos.

³ Deinde quia habemus abunde homines qui nobis parent.

NOTÆ.

^a Niti.] Ils tâchoient de se relever.

^b Iterum.] De hâc postremâ pugnâ loquitur: priorem superiùs vidimus, quando Romani in colles evaserunt, deinde hostes profligaverunt.

^c Quamquam.] Hoc dicit, quia non eorum fuit, qui acciti erant, antè loqui, quàm quid exponeret barbarus cognitum habuissent.

^d Facundiæ.] An ob rem, necne, postea cognosces.

^e Imperitare.] Hinc vides imperii nomen, quanquam sæpius dominium notat, honestum quoque esse; graviusque & stabilius

arbitratos esse Romanos illud, quod liberalitate & amicitia adjungitur, quàm vi quod fit & superbiâ. Nostis verò hominibus, plerisque ne quidem isthuc odorari licet; sed superbiz suæ omnia proculcanda à diis ipsis tradita esse arbitrantur. Litteris Græcis & Latinis nihil opus est: satis fuit, ut primi essent omnium rerum, superbia eos omnia contemnere docuerit. Itaque ergo amantur; à gnathonibus scilicet, non elegantibus & cordatis viris.

^f Offensæ.] Id est, tibi non possumus necere.

omnium, satis fuit. Atque ^a hoc utinam à principio tibi placuisset: profecto ex P. R. ad hoc tempus multò plura bona accepisses, ^b quàm mala perpeffus es. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit; cui scilicet placuit & vim, & gratiam nostram ^c experiri: nunc, quando per illam licet, festina, atque, uti cœpisti, perge. Multa, atque opportuna habes, quò faciliùs errata officiis superes. Postremò hoc in pectus tuum demitte, nunquam populum Rom. beneficiis victum esse. Nam, bello quid valeat, tute scis.

Ad ea Bocchus placidè, & benignè simul, pauca pro delicto suo verba facit; se non hostili animo, sed ob regnum tutandum arma cepisse. Nam Numidiæ partem, unde Jugurtham ^d expulerat, jure belli suam factam: eam vastari à Mario pati nequivisse: præterea missis antea Romam legatis ^e repulsum ab amicitia. Cæterùm vetera omittere, ac tum, si per Marium liceret, legatos ad senatum missurum. Dein, ² copiâ factâ, animus barbari ab amicis ^e flexus, quos Jugurtha, cognitâ legatione Sullæ, & Manlii, metuens id quod parabatur, donis corruerat. Marius interea, exercitu in hibernaculis composito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus, proficiscitur in loca sola obsessum turrim regiam, quò Jugurtha perfugas omnis ^f præsidium imposuerat. Tum rursus Bocchus, seu reputando quæ sibi duobus præliis evenerant, seu admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Jugurtha reliquerat; ex omni copiâ ³ necessariorum quinque delegit, quorum & fides cognita, & ingenia validissima erant. Eos ad Marium, ac dein, si placeat, Romam legatos ire jubet: agendarum rerum, & quocunque modo belli componendi, ^g licentiam ipsis permittit. Illi maturè ad hiberna Romanorum proficiscuntur: dein à

INTERPRETATIO.

^a Præterea dixit se repulsum ab amicitia, cum antea misisset legatos Romam.

² Deinde, occasione datâ, animus barbari flexus est ab amicis, quos Jugurtha corruerat donis,

metuens id quod parabatur, postquam cognovisset legationem Sullæ & Manlii.

³ Delegit quinque ex omni numero amicorum.

NOTÆ.

^a Hoc.] Pacem cum Romanis habere.

^b Quàm mala perpeffus es.] Quamquam contra fidem eorum codicum, quos videre contigit, confidenter tamen effes delevi, es reposui, ne ridiculè Sylla locutus esse videatur; neque scio, quomodo hunc locum intellexerint qui eum intactum præterierunt.

^c Experiri.] Id est, quæ voluit experientis vim, & gratiam nostram cognoscere.

^d Expulerat.] Hinc patet, nisi fortè va-

nissimus homo delictum mendacio excuset, Bocchum cum Jugurthâ bellum gessisse.

^e Flexus.] Tametsi Bocchus homo fuit maximè inanis, optimè tamen reges docebit, quales amicos à se propellere debeant.

^f Præsidium.] Imposuerat perfugas præsidium, id est, præsidium ex perfugis constituerat. Hoc loquendi genus Grammatici Appositionem vocant.

^g Licentiam.] Ils etoient plenipotentiaires.

Gætulis

Gætulis latronibus in itinere circumventi, spoliatique, pavidī, ^a sine decore ad Sullam profugiunt; quem consul, in expeditionem proficiscens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro ^b vanis hostibus, uti meriti erant, sed accuratè & liberaliter habuit. Quā re barbari, & famam Romanorum avaritiæ falsam, & Sullam ob munificentiam in sese amicum rati. Nam etiam tum ^c largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, nisi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæstori mandata Bocchi patefaciunt, simul ab eo petunt, uti fautor, consultorque sibi adsit; copias, fidem, magnitudinem regis sui, & alia, quæ aut utilia, aut ^d benevolentia esse credebant, oratione extollunt: dein, ^e Sullā omnia pollicito, docti, quo modo apud Marium, item apud senatum verba facerent, circiter dies XL. ibidem opperiuntur. Marius postquam infecto negotio, quò intenderet, Cirtam redit; de adventu legatorum certior factus, illosque, & Sullam venire jubet, itemque L. ^e Bellienum prætorem Uticā, præterea omnis undique senatorii ordinis; quibuscum mandata Bocchi cognoscit, ^f in quibus, legatis potestas eundi Romam sit: ^g ab consule interea induciæ postulabantur. Ea Sullæ, & ple-

INTERPRETATIO.

^a Deinde, postquam Sylla illis omnia promississet, docti quomodo apud Marium, item apud senatum verba facerent, expectant ibidem

circiter dies 40.

² Postquam Marius redit Cirtam, negotio infecto, ad quod perficiendum profectus erat.

NOTÆ.

^a Sine decore.] Id est, absque dignitatis suæ insignibus; imò habitu deteriore quàm solent homines vulgares, quia spoliati fuerant.

^b Vanis.] Id est, mendacibus, levibus, & inconstantibus.

^c Largitio.] Intellige paucis eorum hominum artem cognitam fuisse, qui turpissimè ut gallinaceum emendicent, ovum magnificè largiuntur; aliorumque ex imperitiâ rem suam faciunt, eorum gratiam præsertim aucupando, eosque corrumendo.

^d Benevolentia.] Id est, ut volunt, quæ benevolentiam & amicitiae studium declararent. Alii codices habent benevolentiae. Sed neutrum placet: verùm exponendam esse crediderim hanc vocem benevolentia eo modo, quo antea Sallustium volentia usurpasse vidimus; ut benevolentia sicut & utilia ad Romanos referatur, atque Bocchi legatos, ut Romanos sibi demerentur, Syllæ omnia quæ aut illis utilia, aut jucunda, seu bene-

volentia essent, exposuisse intelligamus. Durior fortè aliis videbitur expositio, sed eò ducit sensus, ut patebit attendenti.

^e Bellienum.] Catilinæ avunculum dicit Asconius.

^f In quibus.] Glareanus hæc verba delet, deinde aliquid mutat ex fide codicum; quanquam, ut ille ait, non ex omnibus omnia, sed ex singulis tamen aliquid ad plenam lectionem eruendam, decerpserit. Ego verò nihil mutem, sed ita intelligo. Inter alia Bocchi mandata, hoc unum fuisse, ut legati sui Romam proficiscerentur, quòd Sylla eis concessisset: sed elliptica est oratio, cujus pars prior ex posteriore facillè intelligitur.

^g Ab consule.] Ne ita intelligas, quasi consul Marius inducias petiverit; sed potius Bocchus, ipsiusque legati. A Boccho postulabantur induciæ, quas consul concederet.

risque placuere : pauci ferocius decernunt : scilicet ignari humanarum rerum, quæ fluxæ, & mobiles semper in adversa^a mutant. Cæterum Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt cum Cn. Octavio Rufone, qui^b quæstor stipendium in Africam portaverat : duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus cum cætera, tum maxumè benignitatem, & c^c studium Sullæ, accepit. Romæque legatis ejus, postquam errasse regem, & Jugurthæ scelere lapsus, ¹ ^d deprecati sunt, amicitiam & fœdus petentibus hoc modo respondetur :

S. P. Q. R. beneficii & injuriæ memor esse solet. Cæterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit : fœdus & amicitia dabuntur, cum meruerit.

Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras à Mario petivit, uti Sullam ad se mitteret ; cujus arbitratu communibus negotiis consulere-
tur. Is missus cum præsidio equitum, atque peditum, funditorum^e Balearium : præterea ière sagittarii, & cohors^f Pæligna cum^g velitaribus armis, itineris properandi causâ ; neque his² secus atque aliis armis, adversus tela hostium, quod ea levia sunt, muniti. Sed in itinere, quinto denique die, Volux, filius Bocchi, repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit ; qui temerè & effusè euntes, Sullæ aliisque omnibus & numerum ampliorem³ vero, & hostilem metum, efficiebant. Igitur se quisque expedire ; arma, atque tela tentare, ^h intendere : timor aliquantus, sed spes

INTERPRETATIO.

¹ Et respondetur hoc modo legatis ejus Bocchi, qui orabant fœdus & amicitiam postquam dixissent regem suum errasse, ipsique veniam petiissent, quod scelere Jugurthæ lapsus esset.

² Neque erant minùs muniti his armis quàm aliis, adversus tela ho-

stium, quod ea levia sunt.

³ Qui equites euntes temerè, & alii ab aliis dispersi, faciebant ut numerus amplior videretur Sullæ & aliis omnibus, quàm revera esset, & ut eos reformidarent tanquam hostes.

NOTÆ.

^a Mutant.] Eleganter, si Gellio credimus, pro mutantur, quod est in aliis codicibus.

^b Quæstor.] Non Marii, nam Sylla is erat ; sed hic in Africâ quæstor fuit, vel fortè ex urbanis unus.

^c Studium.] Illud est de quo suprâ : dixit enim Sallustius egregie legatos à Syllâ acceptos fuisse.

^d Deprecati.] Ita loquitur Cicero, Orat. 2. contra Rullum, Si quid deliquero, inquit, nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecantur. Ita & alibi.

^e Balearium.] Alii, funditorumque Balearium. Baleares verò duæ sunt insulæ, hodie Majorca & Minorca dictæ, in mari Mediterraneo, è regione Hispaniæ, cujus olim incolæ peritissimi fuerunt funditores.

^f Pæligna.] Pæligni populi fuerunt Italiæ inter Appenninos montes, magis ad mare superum, inter Campaniam & Hetruriam ad Septentrionem.

^g Velitaribus.] Gladium, hastam, & parmam fuisse testatur Polybius.

^h Intendere.] Id est, quilibet intentus & paratus erat.

amplior ;

amplior; quippe victoribus, & advorsum eos, quos sæpe vicerant. Interim equites, exploratum præmissi, rem, ut erat, quietam nunciant. Volux adveniens quæstorem ^a appellat: se à patre Boccho ^a obviam illis simul, & præsidio, missum. Dein eum & proximum diem, sine metu, conjuncti eunt. Post, ubi castra locata, & diei vesper erat; repente ^b Maurus, incerto vultu, pavens, ad Sullam accurrit; dicitque sibi ex speculatoribus cognitum Jugurtham haud procul abesse: simul, uti noctu clam secum profugeret, rogat, atque hortatur. Ille animo feroci negat se toties fuscum Numidam pertimescere: virtuti suorum satis ² credere: etiam si certa ³ pestis adesset, mansurum potius, quam proditis quos ducebat, turpi fugâ incertæ, ac forsitan post paulò morbo interituræ, vitæ parceret. Cæterum ab eodem monitus uti noctu proficiscerentur, consilium adprobat; ac statim milites cœnatos esse in castris, ignisque quàm ^c creberrimos fieri, dein ^d primâ vigiliâ silentio egredi, jubet. Jamque nocturno itinere fessis omnibus, Sulla pariter cum ortu solis castra metabatur; cùm equites Mauri nunciant, Jugurtham, circiter duum millium intervallo, ante eos confedissee. Quod postquam auditum est, tum verò ingens metus nostros invadit: credere se proditos à Voluce, & insidiis circumventos. Ac fuere qui dicerent ^e manu vindicandum, neque apud illum tantum scelus inultum reliquendum. At Sulla, quamquam eadem existimabat, tamen ab injuriâ Maurum prohibet: suos hortatur, uti fortem animum gererent: sæpè antè paucis strenuis advorsus multitudinem bene pugnatum: quantò sibi, in prælio, minùs pepercissent, tantò, tutiores fore: nec decere quemquam, qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere; & in maximo omnium metu nudum & ^f cæcum corpus ad hostis vortere. Dein Volucem, quoniam ^g hostilia faceret, Jovem maximum ^h obtestatus, uti sceleris atque perfidiæ

INTERPRETATIO.

^a Volux adveniens appellat, & ad colloquium vocat Syllam quæstorem.

² Dicit, se satis confidere virtuti suorum.

³ Dicit, quanquam certum exitium sibi adesset, se mansurum po-

tius, quàm proditis iis, quos ducebat, parceret, turpi & flagitiosâ fugâ, vitæ incertæ, ac forsitan post paulò morbo interituræ.

⁴ Postquam Jovem maximum maximo cum affectu precatus esset, ut testis adesset sceleris.

NOTÆ.

^a Obviam.] Honoris causâ.

^b Maurus.] Volux.

^c Creberrimos.] Ut exercitum numero ampliorem, ibique pernoctaturum, Jugurtha crederet.

^d Primâ.] Nox in quatuor vigilias, easque trium horarum singulas, Romanis divisa erat.

^e Manu.] Hoc est, Volucem esse interficiendum.

^f Cæcum.] Scilicet, cæcum & inerme corpus hostibus obvertunt, qui fugiunt. Cæterum digna est tali viro Syllæ oratio.

^g Hostilia.] Credebant enim monitu ejus cuncta gerere Jugurtham, sed Jugurthæ monitore nihil opus fuit.

Bocchi testis adesset, castris abire jubet. Ille lacrumans orare, ne ea crederet: nihil ^a dolo factum, ac magis calliditate Jugurthæ: cui videlicet speculanti iter suum cognitum esset. Cæterum, quoniam neque ingentem multitudinem haberet; & spes, opesque ejus ex patre suo penderent; ¹ credere illum nihil palam ausurum, cum ipse filius testis adesset. Quare optimum factum ^b videri, per media ejus castra palam transire; sese, vel, præmissis, vel ibidem relictis Mauris, solum cum Sulla iturum. Ea res, uti in tali negotio, probata: ac statim profecti, quia de improvviso accesserant, ^c dubio atque hæsitante Jugurthâ, incolumes transeunt. Dein paucis diebus, quò ire intenderant, perventum est. Ibi cum Boccho Numida quidam, Aspar nomine, multum, & familiariter agebat; præmissus ab Jugurthâ, postquam Sullam accitum audierat, ² orator, & subdolè speculatum Bocchi consilia. ³ ^d Præterea Dabar, Massugradæ filius, ex gente Masinissæ, cæterum materno genere impar, (nam pater ejus ex concubinâ ortus erat) ^e Mauro ob ingenii multa bona carus, acceptusque, quem Bocchus fidum esse Romanis multis antea tempestatibus expertus, illico ad Sullam nunciatum mittit, paratum sese facere, quæ populus Rom. vellet: colloquio diem, locum, tempus ipse deligeret: consulta sese omnia cum illo ^f integra habere: neu Jugurthæ legatum pertimesceret, ^g quò res communis licentiùs gereretur: ^h nam ab insidiis ejus aliter caveri nequivisse. Sed ego comperior, Bocchum magis Punicâ

I N T E R P R E T A T I O.

¹ Cæterum Volux dicebat quoniam neque Jugurtha ingentem multitudinem haberet, & spes opesque ejus ex patre suo penderent, se credere illum nihil ausurum a-
pertè, cum ipse filius Bocchi testis adesset.

² Ibi Numida quidam, nomine

Aspar, agebat multum & familiariter cum Boccho, præmissus ab Jugurthâ, ut legationem obiret, & subdolè specularetur consilia Bocchi, postquam audierat ab eo Syllam advocatum fuisse.

³ Præterea Dabar cum Boccho erat.

N O T Æ.

^a Dolo.] Suo, scilicet, aut patris.

^b Videri.] Verba sunt Volucis.

^c Dubio.] Non enim datum est spatium cogitandi, utrum utilius foret; vel magnanimitatis stimulo concitatum Romanos virtute delinire, vel infestum eosdem persequi.

^d Præterea.] Non fuerat hic à Jugurthâ missus.

^e Mauro.] Boccho.

^f Integra.] Id est, se, quicquid invicem statuisent, approbaturum. Gall. Qu'il tiendrait pour bien fait.

^g Quo.] Supple, Accitum fuisse Asparem. Hoc dicebat Bocchus, ne à se Sylla proditorem metueret, quod Jugurthæ legatum

videret, vel cum ipso ad concilium vocaretur; eò videlicet accitum eum fuisse, ut faciliùs quæ vellent, & tutiùs, exequerentur.

^h Nam.] Dicit, ab Jugurthæ insidiis non potuisse caveri, nisi ille spe pacis illectus, ab iis deterritus fuisset. Cæterum, nisi quia faciundum fuit, haud scio an satis cautè Romani cum ejusmodi perfido res suas communicaverint. Qui enim alium decipit, quamobrem nobis quoque dolos non paret, rationem habere debemus. Bene successit Romanis, at certè orbis terrarum magistris eventus non satis idoneus fuit magister.

fide,

^a fide, quàm ^b ob ea, quæ prædicabat, simul Romanos, & Numidam spe pacis attinuisse; multumque cum animo suo volvere solitum, Jugurtham Romanis, an illi Sullam, traderet: ^c lubidinem advorsum nos, metum pro nobis suasse. Igitur Sulla respondit, pauca se coram Aspare locuturum; cætera occultè, nullo, aut quàm paucissimis præsentibus: simul edocet quæ sibi ^d responderentur. Postquam, sicuti voluerant, congressi; dicit se missum à consule venisse quæsitum ab eo, pacem an bellum agiturus foret. Tum rex, uti ^e præceptum fuerat, post diem decimum redire jubet, ac nihil etiam nunc decrevisse, sed ^f illo die responsurum. Dein ambo in castra sua digressi. Sed ubi plerumque noctis processit, Sulla à Boccho occultè accersitur; ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuncius, sanctus vir, ^g ex sententiâ ambobus jurat; ac statim rex sic incipit:

Nunquam ego ratus sum fore, uti rex maximus in hac terrâ, & omnium, quos novi, opulentissimus, privato homini gratiam deberem. Et Hercule, Sulla, ante te cognitum multis orantibus, aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigi. Id ^h imminutum, quod cæteri dolere solent, ego lætor. Fuerit mihi ⁱ pretium, eguisse aliquando tuæ amicitiae; quâ apud minimum meum nihil carius habeo. ^k Id adeo experiri licet: arma, viros, pecuniam; postremo, quidquid animo lubet, sume, utere: & quoad vires, nunquam tibi redditam ^l gratiam putaveris: semper apud me integra erit: denique nihil me sciente frustra voles. Nam, ut ego existuno, regem armis, quàm munificentia vinci, minus ^m flagitiosum. Cæterum de rep. vestrâ, cujus curator huc missus es, paucis accipe. ⁿ Bellum ego populo Rom. neque feci, neque factum unquam volui: finis neos advorsum armatos armis tutatus sum. ^o Id omitto: quando vobis ita

INTERPRETATIO.

^h Id bellum desero.

NOTÆ.

^a Fide.] Id est, fraude; utraque enim pro eadem in proverbium abiit. Bocchus eâ gratiâ Romanorum simul & Jugurthæ legatos acciverat, ut ex commodò suo de utrisque consuleret.

^b Ob ea.] Ut, scilicet, Jugurthæ doli præcaverentur.

^c Lubidinem.] Odio enim habebat Romanos.

^d Responderentur.] A Boccho, scilicet, quando coram Aspare Jugurthæ legato colloquerentur.

^e Præceptum.] A Syllâ per Dabarem.

^f Illo.] Qui, scilicet, post decimum illucesceret.

^g Ex sententiâ.] Se, scilicet, fideliter credita servaturum.

^h Imminutum.] Quia nunc ope alienâ indigeo.

ⁱ Pretium.] Gall. Il me fera avantageux. Mihi lucro vertetur.

^k Id.] An, scilicet, amicitia tua mihi cara sit.

^l Gratiam.] Sylla Bocchi legatos optimè acceperat, illisque quæcumque ad ejus commodum spectabant, providerat.

^m Flagitiosum.] Hinc videre licet flagitium magis peccatum notare quod infamiam adfert.

ⁿ Bellum.] In aliis codicibus ita legitur; Bellum pop. Romano nunquam paravi, neque factum volui.

placet,

placet, gerite, uti vultis, cum Jugurthâ bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipsam fuit, non egrediar, neque id intrare Jugurtham sinam. Præterea, ^a si quid meque vobisque dignum petiveris, haud repulsus abibis.

Ad ea Sulla pro se breviter, & ^b modicè; de pace, & de communibus rebus multis, differuit. Denique regi patefecit, ¹ quod polliceatur, senatum & populum Rom. quoniam armis ampliùs valuissent, non in gratiâ habituros: faciundum aliquid, quod illorum magis quàm suâ, retulisse videretur: id adeò in promptu esse, quoniam ² copiam Jugurthæ haberet; quem si Romanis tradidisset, fore ut illi plurimum deberetur: amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc ^c peteret, tunc ultro adventuram. Rex primùm negitare: ³ cognationem, affinitatem, præterea fœdus intervenisse: ad hoc metuere, ne ^d fluxâ fide usus popularium animos averteret: quîs & Jugurtha carus, & Romani invisi essent. Denique sæpius fatigatus, leniter, & ex voluntate Sullæ, omnia se facturum promittit. Cæterùm ad simulandam pacem, cujus Numida, defessus bello, avidissimus, ⁴ quæ utilia visa, constituunt. Ita, composito dolo, digrediuntur. Et rex postero die Asparem, Jugurthæ legatum, appellat: dicitque sibi per Dabarem ex Sullâ cognitum, posse conditionibus bellum componi: quamobrem regis sui sententiam exquireret. Ille lætus in castra Jugurthæ proficiscitur. Dein ab illo cuncta edoctus, properato itinere, post diem octavum redit ad Bocchum: & ei nunciat, Jugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere; sed Mario parum fidere: sæpè antea, cum imperatoribus Romanis pacem conventam, frustra fuisse. Cæterùm Bocchus, si ^e ambobus consultum, & ratam pacem vellet, daret operam, ut unâ ab omnibus, quasi de pace, in colloquium veniretur, ibique sibi Sullam traderet: cùm talem virum in pote-

INTERPRETATIO.

¹ Denique patefecit regi, senatum & pop. Romanum non pro gratiâ accepturos illud quod polliceatur, quoniam armis ampliùs voluissent.

² Quoniam Jugurtham in potestate haberet.

³ Bocchus causabatur cognatio-

nem, affinitatem; præterea dicebat fœdus cum Jugurthâ intervenisse.

⁴ Cæterùm constituunt quæ visa sunt utilia ad simulandam pacem, cujus Jugurtha, defessus bello, erat avidissimus.

NOTÆ.

^a Si quid.] Absque hâc exceptione, quæ minùs urbanâ est, reliqua aptissimè cohærebant.

^b Modicè.] Multo officio Syllam Bocchus profecutus erat, ideoque Sallustius ad ea Syllam cum modestiâ respondisse dicit.

^c Peteret.] Non fatîs cognoscitur bellone, an pæcio, Numidiæ partem aliquam Bocchus

obtinuerit; an verò totum istud sit de spe intelligendum, quam Jugurtha, si finibus integris fœdus cum Romanis pangeretur, Boccho maximam fecerat.

^d Fluxa.] Erga Jugurtham, quocum fœdus inivisse eum, neminem latebat.

^e Ambobus.] Boccho & Jugurthæ.

state habuisset, tum fore uti jussu S. P. Q. R. foedus fieret; neque hominem nobilem, non suâ ignaviâ, sed ob rempüb. in hostium potestate relictum iri. Hæc Maurus secum ipse diu volvens, tandem promisit. Cæterum ^a dolo, an ^b verè cunctatus, parum comperimus. Sed plerumque ^c regiæ voluntates, uti vehementes, sic mobiles, sæpè ipsæ sibi advorsæ. Postea, tempore & loco constituto; in colloquium ¹ uti de pace veniretur; Bocchus Sullam modò, modò Jugurthæ legatum appellare; benignè habere: idem ambobus polliceri. Illi pariter læti, ac spei bonæ pleni esse. Sed nocte eâ, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum; Maurus adhibitis amicis, ac statim ^d immutatâ voluntate, remotis cæteris, dicitur secum ipse ^e multum agitavisse; ² vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius: ³ ^f quæ scilicet, tacente ipso, occulta pectoris, oris immutatione patefecisse. Tamen postremò Sullam accersi jubet, & ex illius sententiâ Numidæ insidias tendit. Deinde ubi dies advenit, & eâ nunciatum est, Jugurtham haud procul abesse; cum paucis amicis, & ^g quæstore nostro, quasi obviis, honoris causâ, procedit in tumultum facillimum visu insidiantibus. Eodem Numida eum plerisque necessariis suis inermis, uti dictum erat, accedit: ac statim signo dato, undique simul ex insidiis invaditur. Cæteri obtruncati: Jugurtha Sullæ victus traditur, & ab eo ad Marium ^h deductus. Per idem tempus advorsum ^k Gallos ab ducibus nostris Q. Cepione, & M. Manlio

INTERPRETATIO.

¹ Postea loco & tempore constituto, Bocchus appellabat modò Syllam, modò legatum Jugurthæ, ut veniretur in colloquium de pace.

² Ipse Bocchus vultu, colore ac motu corporis, pariter atque animo, varius, dicitur multum agitavisse

ea, quæ, scilicet occulta pectoris, dicitur, ipso tacente, patefecisse oris immutatione.

³ Procedit in locum editiorem, quem facile insidiantes prospicere poterant.

NOTÆ.

^a Dolo.] Ut magis crederet Jugurtha, optimâ fide Bocchum cum ipso agere; cum rem ipsam diu ab illo ante agitatam videret, quàm polliceretur.

^b Verè.] Id est, cum Numidæ tradere Syllam Bocchus statuisset.

^c Regiæ.] Rem ipsam verissimè expressit Sallust. Videant itaque & sibi caveant, quibus omnia ex voto successerunt. Periculum est maximum, ne voluntas omnia cum impetu pervadere assueta, sæpius cum dolore, eadem relegere cogatur.

^d Immutatâ.] Id est, Dimissis omnibus.

^e Multum.] Alii habent multa.

^f Quæ.] Scilicet ex ejus incerto vultu, & oris immutatione, animi fluctuatio & du-

bitatio cognita est: nesciebat enim an Jugurthæ Syllam, vel Syllæ Jugurtham, tradere melius esset.

^g Quæstore.] Syllâ.

^h Deductus.] Florus ex Livio, in carcere necatum Jugurtham fuisse; alii fame contabuisse volunt.

ⁱ Per idem.] Istud ad Jugurthæ historiam non facit, sed additum est, ut cognosceretur, quamobrem contra leges Mario absenti consulatus mandatus fuisset.

^k Gallos.] Alii magis istud Germanis adscribunt: optimè verò & verissimè noster autor qui Gallis, propter Helvetios scilicet, qui tum, cum Cimbris, belli adversus Romanos concitatoribus, ter ipsos profligaverunt. malè

malè pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat. ^a Illique & usque ad nostram memoriam Romani sic habuère, alia omnia virtuti suæ prona esse; cum Gallis pro salute, ^a non pro gloriâ certari. Sed postquam bellum in Numidiâ censectum, & Jugurtham Romam victum adduci, nunciatum est; Marius consul ² absens factus est, & ei decreta provincia Gallia: isque ^c Kalendis Januar. magnâ gloriâ consul triumphavit. Ex eâ tempestate spes, atque opes civitatis in illo sitæ erant.

INTERPRETATIO.

^a Et Romani, qui illis temporibus vivebant, & usque ad nostram memoriam, sic animo reputaverunt; | alia omnia suæ virtuti prona esse & facilia, at cum Gallis pro salute certari, non pro gloriâ.

NOTÆ.

^a Non pro gloriâ.] Quandoquidem de gloriâ cum Gallis non ausi sunt contendere, qui orbis terrarum Domini reliquorum populorum honorem proculcaverant. Illa, Deo

adjuvante, nunquam peribit.

^b Absens.] Contra morem.

^c Kalendis.] Quo tempore consules magistratum inibant.

FINIS BELLII JUGURTHINI.

C. SALLUSTII CRISPI HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER I.

RES populi R. M. ^a Lepido, Q. ^b Catulo Coss. ac deinde militiæ & domi gestas ^c composui. *Donatus & Pomp. Messalinus.*

^d Cato Romani generis disertissimus multa paucis absolvit. *Serv. & Acron.*

^e Fannius verè. *Victorinus.*

Nos in tantâ ^f doctissimorum hominum copiâ, *Serv.*

Neque me diversa pars in civilibus armis movit à vero. *Arusianus.*

NOTÆ.

L^a *Epidio.*] Hic est, qui, cùm proscriptos à Syllâ revocare studeret, bellum civile movit, quod penè citiùs oppressum est quàm inciperet.

^b *Catulo.*] Hic incensum capitolium, anno ab urbe conditâ 684, restitutum dedicavit.

^c *Composui.*] Donatus sub initium *Æneidos* hîc historiam Sallustium cæpisse scribit & Messalinus hanc vocat Sallustianam periodum. Unde conjicere licet autorem nostrum, qui se, ab initio belli Catilinarii, res gestas P. Rom. carptim scripturum esse dicit, in eo non perstitisse; sed postquam de bello scripssisset, quod Catilina aliquot annis à Lepidi & Catuli consulatu excitavit; atque eo quod multò antè eundem consulatum P. Rom. adversus Jugurtham gesserat; ad historiam unâ série, non interruptè posteris transmittendam, animum adjecisse. Vide-

tur itaque de Sertorio & Pompeio, item de Mithridate, Tigrane & Lucullo, præcipuè, & iis quæ ab his à Lepidi consulatu ad bellum Catilinarium usque, acta sunt, mentionem fecisse. Quæ verò ex ejus fragmentis hinc inde dissipata, collecta sunt; in tantâ caligine, vix quisquam in locum suum & ordinem possit restituere, neque certè tantî esse judicamus.

^d *Cato.*] Censorinus est.

^e *Fannius.*] Duo fuerunt, quorum Cicero meminit in Bruto.

^f *Doctissimorum.*] De Cælio, Rutilio, Pictore. Quadrigario, Antiæte, Sisenna, Venonio, præcipuis ante Sallustium historicis, intelligi volunt; quibus adde Catonem historicum eximium, ex quo multa summissee autorem nostrum ei etiam exprobratum est.

Nobis

Nobis ^a primæ diffensiones vitio humani ingenii evenêre: quod inquires, atque ^b indomitum, semper in certamine libertatis, aut gloriæ, aut dominationis agit. *Prisc.*

Nam à primordio urbis ad bellum ^c Persi Macedonicum. *Idem.*

Res Romana plurimum imperio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello Coss. omni ^d Galliâ cis ^e Rhenum, atque inter mare ^f nostrum, atque Oceanum, nisi quæ à paludibus invia fuit, perdomita. ^g Optumis autem moribus, & maxumâ concordiam egit populus Rom. inter secundum atque postremum bellum Carthaginiense. *Victorinus & Augustinus.*

At discordia, & avaritia, atque ambitio, & cætera secundis rebus oriri ^h sueta mala, post Carthaginis exscidium maxumè aucta sunt. Nam injuriæ validiorum, & ob eas discessio plebis à patribus, aliæque diffensiones domi fuere jam inde à principio: neque amplius, quam regibus exactis, dum metus à ⁱ Tarquinio & bellum grave cum ^k Etruriâ positum est, æquo & modesto jure agitatum: dein, servili imperio patres plebem exercere: de vitâ atque ^l tergo regio more consulere: agro pellere; &, cæteris expertibus, soli in imperio agere. Quibus sævitiis, & maxumè foenoris onere, oppressa plebes, cum assiduis bellis tributum simul & militiam toleraret, armata montem ^m sacrum, atque Aventinum, infedit: tumque ⁿ Trib. pl. & alia sibi jura paravit. Discordiarum & certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum. *Augustinus.*

INTERPRETATIO.

ⁱ Neque amplius Romæ agitatum est æquo & modesto jure, quam dum metus à Tarquinio, & bellum grave positum est cum Etruriâ, postquam reges pulsi essent.

NOTÆ.

^a *Primæ.*] De seditionibus videtur agere, quæ ob fœneratorum potentiam præcipue atque potentiorum superbiam, ortæ sunt. Cæterum locutus fuerit de primis omnino Romanorum divisionibus, an non, nostrâ parum interest: illud est maximum, quod nobis verum discordiarum nostrarum fontem ostendit, quem obstruet qui volet & poterit.

^b *Indomitum.*] Id est, quod domari non potest.

^c *Persi.*] A nominativo Perseus: aliâs Perses dicitur, quem regno Macedoniæ Romani spoliaverunt.

^d *Galliâ.*] Hinc patet, quod & alii abunde probaverunt, Germaniam veteribus sub Galliâ comprehensam fuisse.

^e *Rhenum.*] Rhenus notissimus hodie Germaniæ fluvius.

^f *Nostrum.*] Mediterraneum.

^g *Optumis.*] Hoc illud est quod dixit in Jugurthâ, senaium & P. Romanum placide inter se, modesteque rempublicam tractasse.

^h *Sueta.*] Ab iis itaque sibi cavendum esse intelligant qui favente utuntur fortunâ.

ⁱ *Tarquinio.*] Superbo, scilicet, regum Romanorum postremo, qui unâ cum filiis adversus Romanos bellum movit, eos manu in regum reducente Etruscorum rege Por-senâ.

^k *Etruriâ.*] Italiæ regio ad Urbis Occiduum. Hodie *Toscane.*

^l *Tergo.*] Quia verberibus in damnatos sæviebant.

^m *Sacrum.*] *Capitolium.*

ⁿ *Trib.*] Per quos à potentiorum injuriâ tuti agitent.

Postquam, remoto metu Punico, similtates exercere vacuum fuit; plurimæ turbæ, seditiones, & ad postremum bella civilia orta sunt: dum pauci potentes, quorum ^a in gratiâ plerique concesserant, ^b sub honesto patrum, aut plebis nomine dominationes affectabant; bonique & mali cives appellati, non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus, & injuriâ validior, ^c quia præsentia defendebat, pro bono ducebatur. ^d Ex quo tempore majorum mores, non paulatim, ut antea, sed torrentis modo, ^e præcipitati: adeò juvenus luxu atque avaritiâ corrupta est, uti meritò dicatur, genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiares, neque alios pati. *Aul. Gellius & Augustinus.*

^f Igitur venditis proscriptorum bonis, aut dilargitis. *Aul. Gellius.*
Id bellum excitabat ^g metus Pompeii victoris ^h Hiempsalem in regnum restituentis. *Idem.*

Maxumèque ferocia regis ⁱ Mithridatis in tempore bellaturi. *Donatus & Arusianus.*

Quin lenones & vinarii, laniique, quorum præterea vulgus in dies usum habet, pretio ^k compositi. *Carissus.*

Genus armis ferox, & servitii insolitum. *Arusianus.*

M. Æmilii Lepidi Cos. ad P. R. Oratio contra Sullam.

Clementia, & probitas vestra, Quirites, quibus ^l per cæteras gentis maximi, & clari estis, plurimum timoris mihi faciunt advorsus ^l tyrannidem L. Sullæ; ne aut ipsi, nefanda quæ æstumatis, ea parum credendo

INTERPRETATIO.

^l Quibus maximi estis inter cæteras gentes.

NOTÆ.

^a In gratiâ.] Arusianus à Sallustio dictum notat concedere in gratiâ. Augustinus qui fragmentum hoc totum conservavit, in gratiam concesserunt, scriptum reliquit.

^b Sub honesto.] Patres pro dignitate senatus, tribuni pro libertate plebis dum contendere videbantur, quisque pro gloriâ suâ certabat.

^c Quia præsentia.] Hinc discere possunt qui reipublicæ student commoditatibus, quanto cum molimine, quantâque prudentiâ, ex prædonum manibus ea sit retrahenda.

^d Ex quo tempore.] Hæc cum præcedentibus unâ serie non refert Augustinus.

^e Præcipitati.] Hunc locum diligenter excussisse non pœnitebit eos, qui ad reipublicæ sedent gubernacula.

^f Igitur.] De Syllâ hoc loco sermonem

esse quando non probaret Augustinus, res ipsa satis declararet.

^g Metus.] Gellius Pompeii metum explicat, non quòd ille metueret, sed quòd metueretur.

^h Hiempsalem.] Huic Numidiam cum Gætulis Pompeius tradidit, cujus filium Jubam Cæsar profligavit.

ⁱ Mithridatis.] Rex fuit Ponti Mithridates, Romanorum acerrimus hostis, usque adeò veneno assuetus, ut eo tandem malè tentatum spiritum, ferro coactus sit expellere.

^k Compositi.] Nonius exponit redempti.

^l Tyrannidem.] Dictaturam ante Lepidi consulatum deposuisse Syllam, non est dubium: adeoque de ejus dominatione hîc agitur, quatenus eam per satellites, posito nomine tantum, exercebat.

de aliis, circumvenianimi : præsertim cùm illi spes omnis in scelere atque perfidiâ sit, ^a neque se aliter tutum putet, quàm si pejor atque intestabilior ^b metu vestro fuerit ; ^c quò captivis libertatis curam miseria eximat : aut si provideritis, in tutandis periculis magis, quàm in ulciscendo, ^d teneamini. Satellites quidem ejus homines maximi nominis, ^e non minùs optumis majorum exemplis, nequeo satis mirari, dominationis in vos, servitium suum ^f mercedem dant ; & utrumque per injuriam malunt, quàm optumo jure liberè agere : præclara ^g Brutorum atque Æmiliorum & ^h Lutatorum proles, geniti ad ea, quæ majores virtute peperere, subvertunda. Nam quid à ⁱ Pyrrho, Hannibale, ^j Philippo & ^k Antiocho defensum est aliud, quàm libertas, & suæ cuique sedes : neu cui, nisi legibus, pareremus ? quæ cuncta sævus iste ^l Romulus, quasi ab externis rapta, tenet : non tot exercituum clade, neque ^m consulis, & aliorum principum, quos fortuna belli consumserat, satiatus ; sed tum crudelior, cùm plerosque secundæ res in miserationem ex irâ vertunt. Quin solus omnium, post memoriam hominum, supplicia in ⁿ post futuros composuit : quis prius injuria quàm vita certa esset : pravissimèque per sceleris immanitatem adhuc tutus fuerit ; dum vos, metu gravioris servitii, à repetundâ libertate terremini. Agendum atque obviam eundum est, Quirites, ne spolia vestra penès illum sint : non prolatandum, neque votis paranda auxilia ; nisi fortè speratis, per tædium jam, aut pudorem tyrannidis, esse eum per scelus occupata ^o periculosius

I N T E R P R E T A T I O .

¹ *Ut miseria adimat vobis captivis curam libertatis.*

² *Aut, si provideritis, magis*

attenti sitis ad vos à periculis liberandos quam ad injurias ulciscendas.

N O T Æ.

^a *Neque.*] Igitur, vel principiis obstandum ; vel semet & maturè, cui ea lubet arripere, tradenda sunt reipublicæ gubernacula.

^b *Metu.*] Quem vobis incusserit Sylla, scilicet, ne, si parum tyrannus esset, aut vos aliquid auderetis, ipsum acerbissimè puniretis.

^c *Non minùs.*] Id est, qui, præter nomen, exempla insuper optima à suis majoribus habuerunt.

^d *Mercedem dant.*] Id est, Illi, ut vobis imperent, servi fiunt.

^e *Brutorum.*] Hujus præsertim meminit, quia tyrannorum hostis fuit acerrimus, qui-que Tarquinium Superbum expulit, ejusque filium planè quasi ad inferos usque persecutus est.

^f *Lutatorum.*] A. Lutatio Catulo, ipse Lepidus, bellum civile movens, retro pulsus est.

^g *Pyrrho.*] Id est, adversus ipsum.] Fuit autem Pyrrhus rex Epirotarum.

^h *Philippoque.*] Rex fuit Macedoniæ.

ⁱ *Antiocho.*] Rex fuit Syriæ, quem luxuriâ suâ debellatum, nullo negotio P. Rom. superavit.

^k *Romulus.*] De Syllâ invidiosè loquitur.

^l *Consulis.*] Videtur de Marii filio loqui.

^m *Post futuros.*] Hoc dicit, quia proscriptionum liberos Sylla à reipublicâ submovit, eosque petendorum honorum jure privavit.

ⁿ *Periculosus.*] Nullus itaque injustè dominetur, qui se pessimum fieri metuit.

dimissurum. At ille eò processit, ut nihil gloriosum, nisi tutum, & omnia ^a retinendæ dominationis honesta, existimet. Itaque illa quies, & otium cum libertate, quæ multi probi potius, quam laborem cum honoribus, capelebant, nulla sunt. Hâc tempestate serviundum, aut imperitandum: habendus metus est, aut faciendus, Quirites. Nam quid ultra? Quæve humana superant, aut divina impolluta sunt? Populus Romanus, paulò antè gentium moderator, exutus imperio, gloriâ, jure; agitandi inops, despectusque; ne ^b servilia quidem alimenta reliqua habet. Sociorum & Latii magna vis, civitate pro multis & egregiis factis, à vobis datâ, per unum prohibentur; & plebis innoxiae patrias sedes occupavere pauci satellites, mercedem scelerum; leges, iudicia, ærarium, provinciæ, reges, penès unum: denique necis civium, & ^c vitæ licentia. Simul humanas hostias vidistis, & sepulchra infecta sanguine civili. Estne viris reliqui aliud, quam solvere injuriam, aut mori per virtutem? Quoniam quidem unum omnibus finem naturâ, vel ferro, cœptis statuit; neque quisquam ^d extremam necessitatem nihil ausus, nisi muliebri ingenio, expectat. Verùm ego seditiosus, uti Sulla ait, qui præmia turbarum ^e queror; & bellum cupiens, quia jura pacis repeto. Scilicet, quia non aliter salvi, satisque tuti, in imperio eritis; nisi Vettius Picens, ^f scriba Cornelius, aliena, bene parata, prodegerint: nisi approbaveritis omnis proscriptiones innoxiorum, ^g ob divitias; cruciatus virorum illustrium; vastam urbem fugâ & cædibus; bona civium miserorum, quasi ^h Cimbricam prædam, venum, aut dono datam. At objectat mihi possessiones ex bonis pro-

N O T Æ.

^a *Retinendæ.*] Id est, ad retinendum, Subintelligitur, causâ.

^b *Servilia.*] Quinorum frumenti modiorum fuisse ea in singulos menses ex Donato, ad Terentii Phormionem discimus. Cæterum hinc licet conjicere, aliquid in frumenti distributione à Syllâ mutatum fuisse.

^c *Vitæ licentia.*] Nemo enim, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam, retinere poterat, ut testatur Cicero.

^d *Extremam.*] Mortem.

^e *Queror.*] Gronovius legendum esse putat *quæro*; at pace tanti viri nihil mutandum censeo; quin sensum meliorem, magisque ex Lepidi ingenio, *queror* videtur efficere. Intendit enim Syllæ criminationes eo modo proponere, ut per se diluantur; quod quidem in posteriori perspicuum est, cum dicit, *Et bellum cupiens, quia jura pacis repeto*. Si in priori pro *qui*, legas *quia*, nam sæpè eam vim obtinet, res erit clarissima. Lege modò, & videbis: perinde enim est ac si diceret, *Ineptè Sylla me seditiosum vocat, cum*

in eo sim, ut querar, quod præmia antebac in seditiosos collata fuerint.

^f *Scriba.*] Ita vocati sunt qui in tabulas rationes publicas referunt. Quorum quidem ordo honestus erat, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magistratuum committuntur, ut ait Cicero: at officium mercenarium, nec magni testimonii aut pretii: si Alex. Neapolitano, aliisque unde & istud colligi potest, fides est adhibenda. Hic verò Cornelius & Vettius eo numero fuerunt, qui malo publico creverant, satellites Syllæ tyrannidis & crudelitatis, atque adeò maximè exosi, ut vel ex hoc loco apparet.

^g *Ob divitias.*] Dicit divitias causam fuisse, ut innoxii quodque proscriberentur.

^h *Cimbricam.*] Cimbri populi fuerunt Germaniæ, supra Sexones, ad Septentrionem, in peninsulâ ab ipsis Cimbrica dicta, quos ab extremis Galliæ profugos, cum Theutonis & Tigurinis, Marius novissimè conciderat.

scriptorum, quod quidem scelerum illius vel maxumum est, non me neque quemquam omnium satis tutum fuisse, si rectè ^a faceremus. Atque illa quæ tum formidine mercatus sum, precio soluto, ^b jure dominis tamen restituo; neque pati consilium est, ullam ex civibu prædam esse. Satis illa fuerint, quæ, rabie contractâ toleravimus manus conferentes inter se Romanos exercitus, & arma ab externis in nosmet versa. Scelerum & contumeliarum omnium finis sit. Quorum adeò Sullam non pœnitet, ut & facta ^c in gloriâ numeret, & liceat, avidius fecerit. Neque jam, quid existimetis de illo, sed quantum vos audeatis, vereor; ne, alius alium principem expectantes antè capiamini, non opibus ejus, quæ futiles & corruptæ sunt; sed vestrâ socordiâ, quam captum ire licet; & ^d quàm audeat tam videri felicem. Nam præter satellites commaculatos, quis eadem vult. Aut quis non omnia mutata præter victoriam? ^e Scilicet milites quorum sanguine, Tarrulæ, Scyrroque, pessumis fervorum, divitiarum partæ sunt. An, quibus prælatus in magistratibus capiundis Fufidius, ^f ancilla turpis, honorum omnium dehonestamentum? Itaque maxumam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui per tot vulnera & labores, nihil præter ^g tyrannum quæsitum est. ^h Nisi fortè tribuniciam potestatem eversum profecti sunt per arma, conditam majoribus suis; ⁱ utique jura & judicia sibimet extorquerent: egregiâ scilicet mercede, cum ^k relegati in paludes & silvam, contumeliam atque invidiam ^l suam, præmia penès paucos intelligerent

I N T E R P R E T A T I O.

^l Cum intelligerent, postquam | tum esse pro se, præmia verò penès
relegati essent in paludes & silvam, | paucos.
contumeliam atque invidiam tan-

N O T Æ.

^a Faceremus.] Pro fecissemus: ita & Terentius, sæpè.

^b Jure.] Suiwant les formes de justice.

^c In gloriâ.] Videtur ad id respicere quod Plutarchus, palam in foro Syllam dixisse, testatur, cum publicum præsidium à se dimisisset, Sese omnium à se gestarum rerum paratum esse rationem reddere.

^d Quàm audeat.] Hic aliquid deesse putant, deinde quodlibet mutant & addunt. Difficile non est, neque ea res agitur. At sensus nullus est; nullus sit: nam malim equidem ego scire me aliquid perdidisse, quàm pro eo aliquid per imperitiam sumere, & gestare. At verò videamus, annon sensus aliquis ex istis verbis possit erui. Hæc ipsâ periodo dixit Lepidus, Vereor quantum

vos audeatis. Potuerit & dicere, Vereor quantum Sylla audeat, & quàm audeat videri felicem: atque istud egregiè quadrabit, cum omnes felicitate sciant Syllam cognominatum fuisse.

^e Scilicet milites.] Ironia est.

^f Ancilla.] Per maximum contemptum ita loquitur.

^g Tyrannum.] Syllam, scilicet.

^h Nisi.] Ironica dubitatio.

ⁱ Utique.] Respondet ironicae dubitationi, vel, si mavis, ejus continuatio, quod magis probò.

^k Relegati.] Ita, per contemptum, loquitur de agris, quos suis militibus Sylla dividebat; quamquam eò divites colonos multos effecerat.

Quare

Quare igitur tanto agimine atque animis ^a incedit? Quia secundæ res mirè sunt vitiis ^b obtentui, ^c quibus labefactis, quàm formidatus ante est, tam contemnetur: nisi fortè ^d specie concordia & pacis, quæ sceleri & parricidio suo nomina indidit. Neque aliter populo Romano esse belli finem ait, nisi maneat expulsa agris plebes, præda civilis acerbissima, jus, judiciumque omnium rerum penès se, quod populi Romani fuit. Quæ, si vobis, pax, & concordia ^e intelliguntur, maxuma turbamenta reip. atque exitia ^e probate: annuite legibus impositis: accipite otium cum servitio: & tradite exemplum posteris ad populum Romanum suimet sanguinis ^f cæde circumveniendum. Mihi, quamquam per hoc summum imperium satis ^g quæsitum erat nomini majorum, dignitati, atque etiam præsidio; tamen non fuit consilium ^h privatas opes facere: potiorque visa est periculosa libertas quieto servitio. Quæ si probatis, adeste Quirites, & bene juvantibus diis, M. Æmilium ^b Consulem, ducem & autorem sequimini ad recipiendam libertatem.

Tunc verò & ⁱ posci: dum cæteri ejusdem causâ ducem senatûs rati, maxumo gaudio bellum irritare. *Nonius, irritare, provocare.*

^k Curionem ^l quæsit, ut adolescentior, & populi suffragiis ^m in-

INTERPRETATIO.

¹ *Quæ, si pro pace & concordia veniunt apud animum vestrum, probate igitur maxima turbamenta atque exitia reipublicæ.*

² *Quamvis satis consulèrem,*

per hoc summum imperium, & consulum, nomini & gloriæ majorum meorum, dignitati atque etiam præsidio.

NOTÆ.

^a *Incedit.*] Id est, *Qui sit igitur, ut tam magnificè per ora nostra Sylla ambulet, cum jam omnes ejus dominationis pigeat?* Peropus verò fuit sibi istud Lepidus à parte populi objiceret, ut ejus postea timor dissolveretur.

^b *Obtentui.*] Id est, *mirè vitia tegunt, faciuntque ut quid splendidum videantur.*

^c *Quibus.*] *Rebus secundis* scilicet.

^d *Specie.*] Hic corruptam esse scripturam, ut sentit clarissimus Douza, nullus dubito: correctionem quam modestissimè conjecturam dicit, non possum non amplecti, tum propemodum nihil mutet. Pro specie reposuit, *spes est*; atque conjecturam, ex loco planè simili, in hac ipsâ oratione, confirmat, ubi dixit Lepidus, *Nisi fortè speratis per tedium jam aut pudorem tyrannidis, &c.*

^e *Probate.*] Efficacissima est ista agendi ratio, cum quis adversario, quod ipsum maxime urgeat, concedit.

^f *Cæde.*] *Mercede* reponendum esse con-

tendit Douza. *Cædes* equidem sanguinis, duriter sonet, sed nolim tamen ex durâ oratione eam extrudere.

^g *Privatas.*] Id est, *mibi soli prospicere, vel, me solum tutum, & felicem agere.*

^h *Consulem.*] *Illum ipsum*, scilicet.

ⁱ *Posci.*] Videtur deesse nomen proprium ducis, quòd ex his reliquiis, licet corruptis, concinnandum est, legendumbue: *Tum V—posci, cum cæteri ejusdem causâ ducem se nactos rati, &c.* Verba sunt Ursini.

^k *Curionem.*] Consul fuit, anno, à Lepidi consulatu, altero.

^l *Quæsit.*] A Verbo *Quæso*, ex quo *Quæso* & *Quæsumus* tantum manserunt.

^m *Integer.*] Id est, *qui neque ad id tempus honores petiverat, neque ambiverat; cuius populus nondum suffragatus erat.* Atque hinc licet conjicere hunc Lepido sese præpositum studuisse,

teger, ætati concederet ^a Mamerci. *Priscianus lib. x.*

Philippus, qui ætate & consilio cæteros anteibat. *Servius lib. ix.*

Oratio L. Philippi contra Lepidum.

Maxumè vellem, P. C. remp. quietam esse; aut in periculis à promptissimo quoque defendi: denique prava incepta consultoribus noxæ esse. Sed contrà, seditionibus omnia turbata sunt, & ab iis, quos prohibere magis decebat. Postremò, quæ pessimi & stultissimi decrevêre, ea bonis & sapientibus faciunda sunt. Nam bellum, atque arma, quamquam vobis invisa, tamen, quia Lepido placent, sumenda sunt. Nisi fortè cui pacem ¹ præstare, & bellum pati, consilium est. Prò dii boni, ^b qui hanc urbem, omissâ curâ, adhuc regitis; M. Æmilius omnium flagitiosorum postremus, qui, pejor an ignavior sit, deliberari non potest; exercitum opprimundæ libertatis habet, & sese contempto metuendum effecit: vos mustantes, & ² retractantes verbis, & vatum carminibus, pacem optatis magis quàm defenditis; neque intelligitis mollitiâ decretorum vobis dignitatem, illi metum detrahi. Atque id ^c jure; quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est. Quid ille ob benefacta cepisset, cujus sceleribus tanta præmia tribuistis? ^d At scilicet, ii, qui ad postremum usque, legatos, pacem, concordiam, & alia hujuscemodi decreverunt, gratiam ab eo peperêre. Imò despecti & indigni rep. habiti, prædæ loco æstumantur; quippe ^e metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem à principio cùm Etruriam conjurare, proscriptos accersiri, largitionibus rempub. ^f lacerari videbam; maturandum putabam, & Catuli consilia cum paucis secutus sum. Cæterum illi, qui gentis Æmiliæ benefacta

INTERPRETATIO.

¹ *Nisi fortè alicui mens est pacem dare, & bellum pati.* | *mini verbis & carminibus vatum, optatis magis pacem, quàm eam defenditis.*

² *Vos dum tacetis, vel relucta-*

NOTÆ.

^a *Mamerci.]* Lepidus intelligitur, illud enim fuit prænomen Æmiliorum. Sed notandum duos continenter & annis subsequentibus consules factos fuisse.

^b *Qui.]* Istud *qui*, non ad deos refertur, sed ad homines, senatores scilicet, quos Philippus appellabat. Quasi diceret, *Annon istud stupendum, vos, qui hanc urbem regitis, non providisse, ne Lepidus, &c.*

^c *Jure.]* Id est, id vobis pro merito accidit.

^d *At scilicet.]* Amara ironia, quâ adversarios seu repugnantes inducit, sibi, quod illos maxime urgeat, objectantes.

^e *Metu.]* Certè eorum mirè expressit & irrisit insaniam, qui per socordiam, rempublicam administrant.

^f *Lacerari.]* Id est, in partes & factiones dividi.

extol-

^a extollebant, & ignoscendo populi Romani magnitudinem ¹ auxisse; nusquam etiam tum Lepidum progressum videbant: cum ^b privata arma opprimundæ libertatis cepisset, sibi quisque opes aut patrocinia ^c quærendo, consilium publicum corruperunt. At tum erat Lepidus latro cum ^d calonibus, & paucis ^e sicariis; quorum nemo non diurnâ mercede vitam ^f mutaverit: nunc est proconsul cum imperio, non ^g emto; sed dato à vobis, cum legatis adhuc ^h jure parentibus: & ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptissimi; flagrantés inopiâ & cupidinibus; scelerum conscientiam exagitari: quibus quies, in seditionibus; in pace, turbæ sunt: hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello, ferunt. ⁱ Saturnini olim, post ^k Sulpicii, dein Marii, ^l Damasippique, nunc Lepidi, satellites. Præterea Etruria, atque omnes ^m reliquæ belli arrectæ: Hispaniæ armis sollicitatæ: Mithridates in latere vectigalium nostrorum, quibus adhuc sustentamur, diem bello circumspicit: quin, præter idoneum ducem, nihil abest ad subvertendum imperium. ⁿ Quod ego vos oro, atque obsecro, P. C. ut animadvortatis; neu patiamini licentiam scelerum, quasi rabiem, ad ² integros contactu procedere. Nam ubi malos præmia sequuntur, haud faciliè quisquam gratuitò bonus est. An

INTERPRETATIO.

¹ Cæterum illi, qui gentis Æmiliæ benefacta extollebant; & dicebant magnitudinem P. R. crevisse ignoscendo; nusquam adhuc videbant Lepidum progressum.

² Neve patiamini licentiam scelerum quasi rabiem procedere contactu ad eos qui non sunt corrupti.

NOTÆ.

^a Extollebant.] Ut, scilicet, senatum ad misericordiam, erga Lepidum facilius adducerent.

^b Privata.] Id est, Sine senatus auctoritate.

^c Quærendo.] Rem istam Catonis verbis ita proferas, Sibi quisque consilium capiendo, eo factus est impetus in vacuam rempublicam.

^d Calonibus.] Servi sunt militum. Des Goujats.

^e Sicariis.] Gall. dicunt, Des Assassins: des Coupe-jarrets.

^f Mutaverit.] Hoc dicit per maximum eorum nebulonum contemptum; ut vilissimos fuisse intelligatur, qui vitam suam pro alimentorum pretio condonare non dubitarent.

^g Emto.] Prout antea, quamdiu Lepidus pecuniâ suâ conductis sicariis stipatus incedebat.

^h Jure.] Scilicet imperatori suo parere tenentur Legati.

ⁱ Saturnini.] Hic Gracchanas leges afferens, seditionem antè aliquod tempus moverat.

^k Sulpicii.] Hic tribunus plebis, annitente Mario, legem tulit, ut exules revocarentur, & ut ipse Marius adversus Mithridatem dux crearetur: proscriptus deinde à Syllâ, à servo proditus, retractus & occisus est. Servum verò quod attinet, ob indicium manumissus, sed statim, ob scelus erga dominum de saxo Tarpeio dejectus, simul ejusdem facti præmium & pœnam consequutus est.

^l Damasippique.] Hic Prætor fuit, nullâ virtute præditus, qui ex Marii voluntate, Syllani nominis defensores crudelissimè maculavit.

^m Reliquiæ.] De iis loquitur, qui à Marii parte steterant.

ⁿ Quod.] Propter quod.

expectatis dum, exercitu^a rursus admoto, ferro, atque flammâ urbem invadat? Quod multò propiùs est ab eo, quo agitat, statu, quàm^b ex pace & concordia ad arma civilia: quæ ille adversum divina & humana omnia cepit, non pro suâ, aut quorum simulat injuriâ, sed legum ac libertatis subvertundæ. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, &^c noxarum metu, expers consilii, inquires; ^d hæc atque illa tentans, ^e metuit otium, odit bellum, luxu atque licentiâ carendum videt, utque interim abutitur vestrâ socordia. Neque mihi fati consilii, metum, an ignaviam, an dementiam eam appellem; qui videmini^f intenta mala, quasi fulmen, optare se quisque ne attingat; sed prohibere ne conari quidem. Et quæso considerate quàm conversa rerum natura sit. Antea^g malum publicum, occultè; auxilia palam instruebantur, & eo boni malos facilè anteibant; nunc pax & concordia disturbantur palam, defenduntur occultè. Quibus^h illa placent, in armis sunt: vos in metu. Quid expectatis? Nisi fortè

INTERPRETATIO.

^a Qui videmini optare quisque, ne objecta mala, quasi fulmen, attingant se; sed ne quidem conari prohibere.

NOTÆ.

^a Rursus.] Istud contra historiæ fidem esse contendit Douza, atque ex eo præsertim, quòd nullibi, Lepidum ante postremam expeditionem, & pugnam cum Catulo commissam, ad Romæ mœnia exercitum admovisse; multò minus, urbem ferro & flammâ invasisse, legatur. At certè, quod cum tanti viri bonâ veniâ dictum sit, non videtur probare Douza quod intendit; non enim licet quæ rhetoricè à Philippo adversus Lepidum dicta sunt, statim ad historiæ rigorem exigere; quasi revera ille voluerit dicere, Lepidum ferro & flammâ Urbem invasisse: vel, si id maximè, non ideo tamen locum hunc corrigere opus fuerit, cum potuerit orator, quod à nefariis satellitibus antea pertratum esset, ipsi Lepido, quanquam novorum duci, tribuere. Nihil tamen eâ de re historia. Quid inde? Fortè res atrox non fuit, vix fortè erupit; adeoque ab historicis neglectam fuisse possumus suspicari. Verùm quid opus est rationes congerere, cum ex hâc ipsâ oratione, cuius cum aliquâ attentione legenti, Lepidum antè aliquid turbasse, quàm cum Catulo pugnaret, satis superque probetur.

^b Ex pace.] Haud dubiè mendosam esse

scripturam hanc idem Douza arbitratur, quam juxtâ cum ignarissimis, se intelligere, dicit; adeoque totum locum interpolandum censet: Cæteri tacent. Fortè sensus aliquis ex hâc paraphrasi eruetur: perinde enim mihi videtur, ac si dixisset Philippus: *Nam jam prolatare tempus est, ut factum antea; cum Lepidus contemnendus magis quàm profligandus videbatur, quamdiu cum paucis ficiis nihil ampliùs quam civitatem aliquo modo poterat commovere: nunc ille in eo non versatur; cives ad arma compellere non sudet, cum per vos exercitum habeat; & citiùs eveniet, ut ille ferro & flammâ urbem invadat, quàm ut cives ad arma capiendâ sollicitet.*

^c Noxarum.] Optimè; nam pœnam commitem habet culpa.

^d Hæc atque illa.] Id est, Omnia, etiam diversissima.

^e Metuit.] Lepidum insanum miserumque facit, cum ita fluctuantem & incertum fingit.

^f Malum.] Id est, si quis contra leges & senatûs auctoritatem aliquid auderet, clam illud parabat, &c.

^g Illa.] Omnia perturbare.

pudet, aut piget rectè facere. An Lepidi^a mandata animos movent? Qui placere ait, sua cuique reddi, & aliena tenet: belli jura rescindi, cum ipse armis cogat: civitatem confirmari, qui^b adeptam negat: concordiae gratiâ plebi tribuniciam potestatem restitui, ex quâ omnes discordiae accensæ. ^c Pessume omnium, atque impudentissime, tibine egestas civium, & luctus curæ sunt; cui nihil est domi, nisi armis partum, aut per injuriam? Alterum consulatum petis, ^d quasi primum reddideris: bello concordiam quæris, quo parta disturbatur: nostri proditor, ^e istis infidus, hostis omnium bonorum. ^f Ut te neque hominum, neque deorum pudet, quos perfidiâ aut perjurio violâsti! Qui, quando talis es, maneat in sententiâ, & retineas arma, te hortor: neu prolatandis seditionibus inquires ipse, nos in sollicitudine retineas. Neque te provinciæ neque leges, neque dii penates civem patiuntur. Perge, quâ cœpisti; ut quàm maturrumè merita invenias. Vos autem, P. C. quosque cunctando remp. intutam patiemini, & verbis arma^g tentabitis? Delectus advorsum vos habiti; pecuniæ publicè, & privatim, extortæ; præsidia deducta atque imposita; ex lubricine leges imperantur: cum interim vos^h legatos & decreta paratis. Et quantò mehercule, avidiùs pacem petieritis, tantò bellum acrius erit; cum intelliget se metu magis, quàm æquo & bono sustentatum. Nam qui turbas, & cædem civium odisseⁱ ait, & ob id, armato Lepido, vos inermes retinet; ^j quæ victis toleranda sunt, ea, cum facere

I N T E R P R E T A T I O.

^a Nam quicumque dicit se odisse turbas & cædem civium, & ideo retinet vos inermes, dum Lepidus est armatus; ille potius censet ut patiamini ea quæ sunt toleranda victis, cum ea possitis aliis infligere.

N O T Æ.

^a Mandata.] Invidiosè de inceptis Lepidi agit, ut eos qui ipsi auscultabant, quasi ejus servi obsequentes fuissent, acerbè vulneret.

^b Adeptam.] Confidenter pro adeptam adeptam reposui. Ita enim sensus postulat, mirorque quomodo alii præterierint.

^c Pessumè.] Lepidum tanquam præsentem & quidem ad persuadendum modo maximè efficaci Philippus alloquitur.

^d Quasi primum.] Rhetorico artificio Lepido objicit, quod se adhuc pro consule gereret; cum ex consulatu, exercitui præesset.

^e Istis.] Iis, scilicet, qui Lepido fidem habebant.

^f Ut te.] Cum Syllæ acta, multum retinente plerâque nobilitate, Lepidus rescinderet; sacramento, ne patriæ bellum inferret,

cum ipsi concreditus est exercitus, à senatu adactus est. Jam illi istud objicitur.

^g Tentabitis.] Id est, conabimini verbis armorum vim repellere. Vix majus aliud malum in republicâ, quàm cum ejus habenæ in manus infirmas inciderunt: eò enim fit, ut, qui bonum & honestum turpi lucro anteponunt, paucorum sceleratorum dolis & crudelitati objiciantur. Pessimi sunt hæc in partè, quos nostri bonos homines vocant; quanquam illorum quisque eam laudem salutationibus & prensationibus aucupetur.

^h Legatos.] Qui Lepidi ferociam mulceant, cum potius eâ re magis augeatur.

ⁱ Ait.] Quidam, quem nominare prohibet viri de bonis litteris bene meriti, elegantia, lectionem receptam esse fatetur; sed se-

cere possitis, patiamini potius censet. ^a Ita illi à vobis pacem, vobis ab illo bellum, ^a suadet. Hæc si placent; si tanta torpedio animos oppressit, ut obliti scelerum ^b Cinnæ, cujus in urbem reditu, decus, atque ordines omnes interierunt; nihilo minus vos, atque conjuges, & liberos, Lepido permissuri sitis: quid opus decretis? Quid auxilio Catuli? Quin is & alii boni remp. frustra curant. Agite, uti lubet: parata vobis Cethegi, atque alia proditorum ^c patrocinia, qui rapinas & incendia instaurare cupiunt; & rursus adversum deos penates manus armare. Sin libertes & bella magis placent, decernite digna nomine, & augete ^d ingenium viris fortibus. Adest novus exercitus, & ad hoc, ^e coloniae veterum militum; nobilitas omnis, duces optimi; fortuna meliores sequitur. Jam ^f illa, quæ societati nostræ collecta sunt dilabentur. Quare ita censeo: quoniam Lepidus exercitum ^g privato

INTERPRETATIO.

^a Ita ille suadendo inducit pacem Lepido à vobis, vobis verò bellum ab illo.

NOTÆ.

cum & cum Sallustianâ elegantia pugnare contendit: numeri rationem in verbis illis tribus, ait, retinet, censet, perperam à sciolis inversam, & locum, vel suo periculo, castigandum esse, fidenter pronuntiat: deinde à nato nemine usque adhuc animadversum demiratur illud, sine quo sibi alii quomodo satis fecerint, nescit: denique magnifice sese effert, quod primus pro ait, aiunt; pro retinet, retinent, &c. legendum esse intellexerit. Fundamentum istius applausus est, quod ille putavit pronomen qui non posse nisi ad Lepidum referri; quod, quia ridiculum visum est, ideo, in aliorum hæret stupiditate, ipsemet stupidus scilicet. Ipse ego omnium fortè stupidissimus: ne id quidem mirabor, (quanquam res mihi usque adeo aperta videtur) ut supervacaneum habeam quicquam addere interpretationi. Ita enim evenit, ut vel ea, quæ oculis & manibus attrahamus & comprimimus, cum curâ investigemus, nec videamus. Hæc ideo annotavi, quia, cæteris plorare jussis, sibi tam bellè assentari, eosque, qui non vident tametsi oculorum aciem maximè intendunt, vituperare, aut contemnere, injuriam visum est.

^a Suadet.] De quovis loquitur, qui pro Lepido in senatu verba faceret.

^b Cinnæ.] Hic ab Octavio Româ pulsus: postea, ei abrogato consulatu, cum exercitu

ad urbem venit, & Romanos comiteatu interclusit; deinde cum Romam intrasset, consule Octavio, plurimisque aliis, ejus jussu, interemtis multa sævitæ exempla exhibuit.

^c Patrocinia.] Id est, Homines qui in Lepidi gratiam, quos vellet, possent deducere.

^d Ingenium.] Ille idem, qui tam graviter superius hallucinatus est, optimè pro ingenium, imperium videtur reposuisse. Ita verò illud exponit, Augete imperium, id est rempublicam vestram viris fortibus. Non probo. Per Imperium supremam potestatem intelligo, quæ extra ordinem muniti erant, quibus, more Romano, Ne quid respublica detrimenti caperet, dicebatur: atque hanc nostram interpretationem in primis confirmat, quod solemnibus istis verbis orationem suam Philippus concludit,

^e Colonia.] Fortè de Syllanis militibus intelligit, quos per Hetruriam, pulsos incolis, qui adversus ipsum steterant, Sylla diviserat.

^f Illa.] Loquitur de iis omnibus quæ Lepidus contra rempublicam paraverat.

^g Privato.] Ille quidem cum imperio erat, atque eo à senatu dato, ut suprâ dixit Philippus; sed privato consilio exercitum auxerat, & ad urbem ducebat.

consilio, paratum cum pessumis, & hostibus reip. contra hujus ordinis auctoritatem ad urbem ducit; ut Appius Claudius ^a interrex cum Q. Catulo proconsule, & cæteris quibus imperium est, urbi præsidio sint: operamque dent, ne quid resp. detrimenti capiat.

Utî Lepidus, & Catulus, decretis exercitibus maturrûme profiscerentur. *Carisius l. iii.*

M. Lepido cum omnibus copiis Italiâ pulso, segnior neque minùs gravis, sed multiplex cura patres exercebat. *Servius, Marius Victorinus in Ciceronem.*

Obviàm ire, & commori ^b hostibus. *Arusianus, Messus.*

Lepidus pœnitens consilii. *Caris. l. iii.*

Sic verò quasi formidine attonitus, neque animo, neque auribus aut linguâ competere. *Nonius: Competere, rei cujusque meminisse, aut constanter valere.*

Prudens omnium, quæ senatus censuerat. *Arusianus.*

Magnis operibus ^c profectus, oppidum cepit, pèr L. Catilinam legatum. *Festus.*

Domitium proconsulem ex citeriori Hispaniâ cum omnibus copiis; quas paraverat, arcessivit. *Prisc. l. x. Arcessivit, inquit, & laceessivit.*

Sanctus aliter, & ingenio validus. *Caris. l. i. Aliter pro alias.*

Gens rarò egressa finis suos. *Serv. ad lib. xi. Æneid. Arusian. Messus.*

Nisi cùm ira belli defenuisset. *Prisc. l. x.*

Maturaverunt exercitum ^d Dyrrachium cogere. *Arusian. Mess.*

Illò profectus, vicos, castellaque incendere, & fugâ cultorum dèserta, igni vastare: neque elato, aut securo esse animo, metu gentis ad ^e furta belli peridoneæ. *Non. Serv. ad xi. Æneidos.*

Liberis ejus avunculus erat. *Donatus ad Phormionem Terentii.*

Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros. *Arusianus, Messus.*

Insanum aliter suâ sententiâ, atque aliarum mulierum. *Caris. l. i. Aliter pro alias.*

Solis viis. *Donatus Phorm. act. v. scen. viii.*

Jussu Metelli cornicines occanuerunt. *Priscianus, lib. x. Serv. ii. Georg. Virg. Diom. lib. i. cap. iv.*

Nexuit Catenæ modo. *Prisc. l. x.*

N O T Æ.

^a Interrex.] Ita vocabatur qui medius inter duos reges, imperium habebat, donec priore mortuo, alius sufficeretur. Origo fuit à morte Romuli; munus verò post extinctos reges, præcipuè comitiorum causâ & quinque dies tantum, duravit, idemque quod consulum.

^b Hostibus.] Id est, cum ipsis.

^c Profectus.] Alii profectis, alii operibus confectis, legunt. Locus corruptus, ni fallor.

^d Dyrrachium.] Urbs est Macedoniæ, ad mare Adriaticum, aliter Epidamnus dicta. Hodie Durazzo.

^e Furta.] Les stratagemes.

Doctus militiam. *Arufian. Messus.*

Neque se recipere, aut instruere proelio quivêre. *Prisc. l. x.*

Equi sine rectore exterriti, aut faucii consternantur. *Idem. l. iv.*

Occupatusque collis editissimus apud ^a Hilerdam, & cum multâ operâ circumdata. *Prisc. l. v.*

At inde nullâ munitionis, aut requie morâ, processit ad oppidum. *Prisc. l. xviii, requie pro requiei.*

Agreste. *Carif. l. i.*

Ardebat omnis Hispania citerior, *M. Fabius Victor. de invent. Cic. l. i.*

^b Et ponere validam urbem multos dies ^c restantem pugnando vicit. *Non.*

Itaque ^d Sertorius, levi præsidio relicto in Mauritaniâ, nactus obscuram noctem, æstu secundo, furtivâque celeritate, vitare proelium in transgressu conatus est. *A. Gellius l. x. c. 26, Non. Marcel.*

Transgressos omnis recipit mons Ballera, præceptu à Lusitanis. *Idem ibidem.*

Earum aliæ paululùm progressæ, nimio simul & incerto onere, cùm pavor corpora agitaverat, deprimebantur. *Idem.*

Locum editiorem, quàm victoribus decebat, capit. *Serv. ad viii. Æneidos, Arufian. Messus.*

Et mox ^e Fufidius adveniens cum legionibus, postquam tantas asperitates, haud facilem pugnantibus vadum, cuncta hosti, quàm suis, opportuniora videt. *Nonius.*

Cùm Sertorius neque erumperet, tam levi copiâ navibus fugam maturabat. *Serv. Fuldanus, Messus.*

Itineris eorum Metellus per litteras gnarus. *Arufianus.*

Itaque Servilius ^f ægrotum ^g Tarenti collegam prior transgressus, iter vortit ad Corycum urbem inclutam: pastusque nemore, in quo crocum gignitur. *Prisc. Non.*

NOTÆ.

^a *Hilerdam.*] Hilderda; seu Herda, ut alii scribere malunt, urbs est Terraconensis Hispaniæ, hodie *Lerida* dicta.

^b *Et ponere.*] Pro his vocibus in quibusdam Nonii manuscript. Digonem se reperisse testantur viri docti, unde Vizonem legendum esse conjecit Putschius. Probo, ut ille ait, duce, qui in voce ZO, se nullum nomen hâc syllabâ terminatum reperisse testatur, nisi unum barbaræ civitatis, lectum in Sallustio *Vizo, Vizonis.*

^c *Restantem.*] Id est, *resistentem.*

^d *Sertorius.*] Vir fuit summæ, sed calamitosæ, virtutis; cui, à Syllâ proscripto, cùm Hispaniam armâset, res Romana uno imperatore resistere non potuit; quique non prius bello, quam suorum, scelere extinctus est.

^e *Fufidius.*] Lipsius *Aufidius*, & de bello Sertoriano accipit, ex Plutarcho.

^f *Ægrotum.*] Potius est ut Sallustium scripsisse credam, *ægrotum collegâ*, idque de Lipsianâ sententiâ, inquit Douza.

^g *Tarenti.*] Tarentus urbs est Calabriae à Phalanto Lacone condita.

Ad ^a Olympum atque Phaselida. *Prisc.*

Apud ^b Corycum. *Idem*

Apud ^c Læte oppidum, cui nomen oblivionis condiderant. *Idem.*

Serv. ad i. Æneidos.

Repulsus à Læte oppido. *Idem Prisc.*

Apud ^d Mutinam. *Idem.*

Apud ^e Præneſte locatus. *Idem.*

Medio diei. *Messus.*

Quietam à bellis civitatem. *Idem.*

Militiæ peritus. *Idem.*

Sertorius portis turbam morantibus, & nullo, ut in terrore solet, generis aut imperii discrimine, per calorum corpora, ^f ad medium quasi deinsuper adstantium manibus in murum attollitur. *Nonius Serv.*

Neque detrusus aliquoties terretur. *Prisc. l. xv.*

Dubitavit aciei pars. *Idem.*

Quos inter maxumè. *Caris.*

Idem fecêre Octavius & Q. Cæpio sine gravi cujusquam expectatione, neque sanè ambitu publicè. *Serv. ad l. iv. Æneid. Ambire significat & rogare. Sallustius in Jugurthâ: Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos. Dicebatur & ambio illum, pro rogo. Sallustius, in i. Idem fecêre, &c.*

Cùm aræ & alia diis sacrata, supplicum sanguine fœdarentur. *Id.*

Postremò ipsos colonos per misérias & incerta humani generis orare. *Idem ad aliud xi. Æneidos.*

—per eversæ genitor fumantia Trojæ.

Excidia obtestor.

Ea paucis quibus peritia & verum ingenium abnuentibus. *Id.*

^g Perpennam tam paucis profectum, verum est æstimandum. *Id. ad xii. Æneidos.*

NOTÆ.

^a *Olympum atque Phaselida.*] Urbes fuerunt Lyciæ maritimæ & validissimæ, quas, deturbatis latronibus qui illuc prædas suas pyratikas comportabant, P. Servilius evertit.

^b *Corycum.*] Plinio Mons est, & antrum, & oppidum Ciliciæ. Mons seu promontorium ab aliis, Strabone puta, propter optimum crocum celebratur; ab aliis oppidum. Est item Corycus Cretæ promontorium.

^c *Læte.*] Urbs est Macedoniæ non longè à Thermaico sinu, ad Septentrionem.

^d *Mutinam.*] Galliæ togatæ oppidum; hodie Italiæ adscribitur, vocaturque *Modene.*

^e *Præneſte.*] Urbs Latii, non longè à Româ.

^f *Ad medium.*] Quid hâc sibi velit autor, difficile non est conjicere, Sertorium, scilicet, calorum humeris sublatum, in muros ab iis, qui super stabant, receptum fuisse, cùm olim alti non ampliùs essent, quàm ad arcendum impetum.

^g *Perpenna.*] Non crediderim hoc loco de illo sermonem esse qui Aristonicum vicit; sed de eo de quo postea, qui Sertorium in convivio trucidavit.

LIBER II.

SARDINIA ^a in Africo mari facie vestigii humani, in orientem, quàm in occidentem latior prominet. *A. Gellius, lib. xiii. Non. Faciem totius corporis formam, πρόσωπον, id est, os, posuit antiquitas prudens; at ab aspectu species, & à fingendo figura, ita à facturâ corporis facies. Sallust. l. ii. Sardinia, &c. Isidorus.*

Inde ^b Ichnufa appellata. *Solinus.*

Dubium an Insula sit, quod ^c Euri atque ^d Austri superjactis fluctibus circumlavit. *Nonius lavit, pro lavat.*

Nam Sullam consulem de reditu ejus legem ferentem ex composito trib. pl. C. Herennius prohibuerat. *Notat A. Gel. l. x. c. xx. Sallustium proprietatis in verbis retinentissimum consuetudini concessisse, & privilegium, quod de Cn. Pompeii Magni patris reditu ferebatur, legem appellasse.*

Nam procul & diversis ex regionibus. *Carisius, Asper, procul, inquit, est è loco.*

Obviàm fuêre. *Carisius, ibidem. Asper ait, vetustè obviàm fuêre; adverbio, quàm nomine, uti maluit.*

Urbe, patriâque extorres. *Messus.*

Genus militum fuetum à pueritiâ latrociniiis. *Idem.*

Inter læva mœnium, & dextrum flumen ^e Turiam, quod ^f Valentiam parvo intervallo præterfluit. *Prisc. l. v. & vi, Turiam dixit, qui accusativus generis masculini est, non neutri.*

In fiduciâ, quàm argumentis, purgatiores dimittuntur. *Donat. Phor. act. i. sc. iii. & Hecyr. act. iv, sc. iv. Nonius. Fiducia est audacia. Servius.*

NOTÆ.

^a *Sardinia.*] Mediterranei maris insula. Douza hoc fragmentum ex Isidoro augere conatur.

^b *Ichnufa.*] Id est, *Sardinia*; à vestigii similitudine Græcâ etymologiâ sic nuncupata.

^c *Euri.*] Eurus ventus est spirans ob ortu æquinoctiali. Subsolanus quoque dicitur.

^d *Austri.*] Ventus à meridie, qui & No-

tus, nomine à Græcis mutuato, vocatur.

^e *Turiam.*] Turia rivus est Hispaniæ Tarraconensis, qui non est cum Durio flumine confundendus, cum ille in mare Mediterraneum, hoc verò in oceanum, devolvatur.

^f *Valentiam.*] Urbs est Hispaniæ Tarraconensis.

Antequam regressus Sertorius instrueret pugnae suos. *Arusianus.*

Ipsi animi atrox. *Idem.*

Copiis in terga. *Idem.*

Eodem anno in Macedoniâ C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in ^a Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias coëgit. *Nonius, dicere, est promittere.*

Post, ubi fiduciâ nimius. *Arusianus.*

Sed ipsi ferunt taurum ex grege, quem prope litora regebat ^b Corfa nomine Ligus mulier. *Prisc. l. vi.*

^c Nam quædam Corfa nomine, Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebat, transnatare solitum, atque per intervalla corpore ^d aucto remeare videret; cupiens scire incognita sibi pabula, taurum à cæteris degredientem usque ad insulam navigio profecuta est. Cujus regressu insulæ fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus eò profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt. *Isidorus, l. xiv. c. vi.*

Ne illa tauro parata sint. *Donatus, act. iv. sc. ii. Andriæ.*

^e Dædalum ex Siciliâ profectum, cum ^f Minois fugeret iram, atque opes. *Prisc. l. vi. Servius.*

Quem ex Mauritaniâ rex Leptasta proditiōis insimulatum cum custodibus miserat. *Prisc. lib. i.*

Quos adversum multi ex ^g Bithyniâ volentes occurrere, ^h falsum filium agnuituri. *Prisc. l. x.*

Ut actione desisteret. *Messus.*

Vespera. *Caris. l. xii.*

Argentum mutuum arcessivit. *Prisc. l. x.*

Eam deditionem senatus, per nuncios Orestis cognitam, approbat. *Prisc. l. vi.*

Nisi quâ flumen Lurda ⁱ Tauro monte defluens. *Idem. ibidem.*

NOTÆ.

^a *Dardaniam.*] Regio est supra Macedoniam, ad septentrionem.

^b *Corfa.*] De Corficæ insulæ exordio agitur.

^c *Nam.*] Et istud fragmentum ex eodem Isidoro studet augere Douza. Sed nihil certi video.

^d *Aucto.*] Quia, scilicet, luxuriante herbâ egregiè pastus erat.

^e *Dædalum.*] Faber fuit Atheniensis ingeniosissimus, idemque insignis mathematicus, qui omnium primus vela & antennæ navi aptasse dicitur; unde ejus alarum nata est fabula. De Labyrintho verò, quem Minos in Cretâ insulâ construxit, nihil opus est loqui, cum ejus irremeabiles vias fama apud omnes vulgaverit.

^f *Minois.*] Minos rex fuit Cretæ, quem ob insignem justitiam, judicem apud inferos poëtæ fabulati sunt.

^g *Bithynia.*] Asiæ minoris regio, ad septentrionem.

^h *Falsum.*] Optimè de Nufâ Nicomedis filio hîc agi, suspicatus est Douza. Vidè eâ de re epistolam Mithridatis ad Arsacem.

ⁱ *Tauro.*] Mons est Taurus omnium nobilissimus & maximus, qui universam Asiam in duas partes dividit, quarum altera quæ ad septentrionem spectat, Asia intra Taurum; altera quæ meridiem, Asia extra Taurum dicitur.

Frugum, pabulique lætus ager. *Arusianus. Serv. l. i. Æneid.*

Neque virgines nuptum à parentibus mittebantur, sed ipsæ bell promptissimos delegebant. *Messus.*

Modestus ad omnia alia, nisi ad dominationem. *Donatus. Phor. act. i. sc. i. i.*

Noctu, diuque stationes, & vigilias tentare. *Caris. l. xi.*

At ^a Lucullum regis curâ machinata fames brevè fatigabant. Multique commeatus interierant insidiis latronum. *Prisc. l. vii. & Nonius*

Namque primum ^b Jasonem novo itinere maris ^c Ætææ hospitis domum violasse. *Prisc. l. viii.*

^d Tartessum Hispaniæ civitatem, quam nunc Tyrii, mutato nomine, ^e Gaddir habent. *Prisc. l. v.*

Neque subsidiis, ubi soluerat, compositis. *Prisc. l. x. Soluera autem est solitus fuerat.*

Neque inermes ex proelio viros quemquam agnoturum. *Idem ibi*

Eâ continentia vir gravis, & nullâ arte cuiquam inferior. *Arusian Non. in Gravis.*

Omnes qui circum sunt, ^f præminent altitudine millium passuum duorum. *Arusian.*

Et Pœni ferunt adversus A. N. C. M. *Donatus.*

Quia corpore, & linguâ percitum, & inquietem, nomine histri- onis vix sani, Barbuleium appellabant. *Prisc. l. vi.*

Audaciter. *Idem. l. xv.*

Ibi Fimbrianâ seditione, qui regi per obsequelam orationis, & maxumè odium Sullæ, graves, carique erant. *Nonius: Obsequium neut. genere, obsequela fœm.*

Moenibus deturbat. *Non. deturbare,*

E muris canes sportis demittebant. *Idem.*

Ad hoc rumoribus advorsa in pravitatem; secunda in casum; fortunam in temeritatem declinando, corrumpebant. *Idem.*

At Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus, magnâ

N O T Æ.

^a *Lucillum.*] Consul fuit Lucullus, vir clarissimus. & ditissimus, qui bellum adversus Mithridatem feliciter gessit; deinde privatus factus, in ædificiis, convictibus & apparatibus, profusæ adeo fuit luxuriæ, ut Xerxes togatus vocaretur.

^b *Jasonem.*] Dux fuit Argonautarum, nulli poetarum non decantatus.

^c *Ætææ.*] Æetes, vel Ætæa, rex fuit Colchorum, Medææ pater.

^d *Tartessum.*] Tartessus opulentissima fuit civitas inter duo Bætis, vel, prout hodie dicitur, *Guadalquivir* fl. ostia.

^e *Gaddir.*] Per errorem Tartessi nomen Gaddiribus, & Gadium seu *Gaddir* Tartessu tributum esse docet in Geographiâ sacrâ vir incomparabilis Bochartus:

^f *Præminent.*] Lipsius legit, *præminet*, ut de monte quodam reliquis editiore, intelligatur.

gloriâ concurrentium undique virile & muliebre ^a secus, per vias ac tecta omnium visebatur: cùm quæstor C. Urbinus, alique cognitâ voluntate, eum ad coenam invitaverant; ultra Romanorum, & mortalium etiam morem curabant; exornatis ædibus per ^b aulæa & insignia, scenisque ad ostentationem histrionum fabricatis: simul ^c croco sparsa humus, & alia, in modum templi celeberrimi. Præterea cùm sedenti ^d transfenna demissum Victoriæ simulacrum cum machinato strepitu tonitruum coronam capiti imponebat: tum venienti, ture quasi Deo supplicabatur. Toga ^e picta plerumque ^f amiculo erat ei accumbenti: epulæ quæsitissimæ; neque per omnem modò provinciam, sed trans maria, ex Mauritaniâ volucrum, & ferarum incognita antea plura genera. Quibus rebus, aliquantam partem gloriæ dempserat, maxumè apud veteres & sanctos viros, superba illa, gravia, indigna R. imperio existumantes. *Macrob. Sat. l. iii. c. 13. Nonius & Sospater, l. i.*

Ruuntque pars magna fuisset, aut proxumorum telis, cæteri vice pecorum obtruncabantur. *Nonius.*

Occurrere duci, & prælium accendere, adeò ut Metello in ^g sagum, Hurtuleio in brachium, tela venirent. *Idem.*

^h Avidisque itâ, promptisque ducibus, uti Metellus ictu ⁱ tragulæ fauciaretur. *Idem.*

Sed Metellus in vulnere. *Don. aët. v. sc. 11. And.*

Primò incidit fortè per noctem in ^k renunculo piscantis. *Non.*

Ad hoc pauca piraticæ adjungit ^l actuaria navigia. *Idem in Piratica navicula.*

Omnia ^m sacrata corpora in ratem imposuisse. *Arusianus.*

N O T Æ.

^a *Secus.*] Id est, *sexus*: atque ita veteres locutos esse multis & bene persequitur Carrio.

^b *Aulæa.*] Gall. *Des tapisseries.*

^c *Croco.*] Eum in odoribus habebant, & ideo aquâ diluebant; unde ab Apuleio odoratus, à Senecâ odoratus imber dicitur. Optimus ex Ciliciâ mittebatur; hinc Martialis, *Et Cilices nimbis hîc maduere suis.*

^d *Transfenna.*] Servius extensum funem, Nonius fenestram, interpretatur.

^e *Picta.*] Intelligendum vel de palmatâ, quam merebantur ii, qui de hostibus palmas reportabant, quòd victorias cum palmis intextas haberet, ut placet Isidoro: vel potiùs de togâ ab Etruscis sumtâ, purpurei coloris, auro distinctâ, à triumphantibus geri solitâ.

^f *Amiculo.*] Id est, *loco simplicis togæ*; nam ea quoque amiculi nomine intelligitur.

^g *Sagum.*] Vestimentum erat militare à Gallis mutuatum.

^h *Avidisque.*] Douza hîc de pugnâ agi credit, in Saguntinis campis à Sertorio commissâ, in quâ Metellus à Sertorio fauciatus est.

ⁱ *Tragulæ.*] Genus est teli, similitudine hastæ.

^k *Renunculo.*] Carrio hanc vocem pro navigio piscatorio Gellium accipere dicit, sed in Gellii codicibus, renunculus scribitur; & pro eo Lenunculus reponi volunt. Lenunculus certè navigii genus est: at sine manuscriptorum auctoritate non ausim vocem aliquam extra Latinam linguam eliminare.

^l *Actuaria.*] Naves erant veloces ad impetus, & recursus, flexusque capiendos, aptæ.

^m *Sacrata.*] Morti & diis Manibus devota.

Suos equites hortatus vado transmittit. *Idem.*

Ictu eorum qui in flumine ruebant, necabantur. *Don. Adelp. act. iii. sc. 2.*

Circumventi dextrâ, unde ferrum erat, saxa aut quid tale capiti affligebant. *Arusianus.*

Sed Metellus in ulteriore provinciâ. *Don. ad Phorm. act. i. sc. 4.*

Immane quantum animi exarsere. *Non nomen positum pro Adverbio.*

^a At illi quibus res incognita erat, ivere cuncti ad portas, incognita tendere. *Serv. F. Ursini.*

Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. *Serv. Fuldanus.*

L I B E R · III.

EXAUDITIQUE sonus ^b Bacchanaliorum. *Macr. l. i. c. 4. Saturn. Non.*

Diversa, uti solet rebus perditis, capeffunt, namque alii fiduciâ gnaritatis locorum in occultam fugam sparsi; alii ^c globis eruptionem tentavere. *Prisc. l. x. Non.*

Unus constitit in agro ^d Lucano, gnarus loci, nomine ^e Publipor, *Idem. l. vi. Probus Catholicis.*

Malè jam assuetum ad omnis ^f vis controversiarum. *Prisc. l. vi. Conjuratone claudit. Idem. l. x.*

Quasi par in oppido festinatio, & ingens terror erat, ne ex latere nova munimenta ^g madore infirmarentur; nam mœnia oppidi frag-nabant, redundantibus cloacis advorso æstu maris. *Non. in Mador.*

N O T Æ.

^a *At illi.]* In Servio Danielis, qui Ful-dano præstantior est, hoc fragmentum ita legitur, *At illi quibus aderant, ruere cuncti ad portas incondita tenere*: ex quo corruptè in illo altero *ivere* pro *ruere* positum esse, mihi quidem, clarum videtur.

^b *Bacchanaliorum.]* *Bacchi Festorum.*

^c *Globis.]* Vide suprâ.

^d *Lucano.]* Lucani populi fuerunt Italiæ ad mare Tyrrhenum, Picentinis & Brutiis

contermini, in extremâ propemodum Italiâ ab Ortu.

^e *Publipor.]* Id est, *Publii puer, seu servus.* Mirum ni hoc in loco, de quopiam ex Spartaci commilitonibus sermo est.

^f *Vis.]* Numero plurali: ita quoque extulisse veteres ait Priscianus, atque ita loquutus est Lucretius.

^g *Madore.]* Id est, *humiditate.*

Equis & armis decoribus cultus. *Prisc. l. vi.*

Dedecores; inultique ^a terga ab hostibus cædebantur. *Idem.*

Contra ille ^b calvi ratus quærebat num somnio thesaurus portenderetur. *Idem. l. viii. Non. in Calvitur.*

^c Parte consumptâ; reliqua cadaverum ad diuturnitatem usûs fallerent. *Prisc. l. x.*

Epistola Cn. Pompeii ad Senatum:

^d Si adversus vos, patriamque & deos ^e penates, totiens labores & pericula suscepissem; quotiens à primâ adolescentiâ ductu meo scelestissimi hostes fusi, & vobis salus quaesita est: nihil ampliùs in absentem me statuissetis, quàm adhuc agitis, P. C. quem ^f contra ætatem projectum ad bellum sævissimum, cum exercitu optimè merito, quantum est in vobis, fame, miserrumâ omnium morte, confecistis. Hæc n spe populus R. liberos suos ad bellum misit? Hæc sunt præmia pro vulneribus; & totiens ob remp. fuso sanguine? Fessus scribundo, mittundoque legatos, omnis opes & spes privatas meas consumsi: cum interim à vobis per triennium vix annuus sumtus datus est. Per leos immortalis utrum censetis, me ^g vicem ærarii præstare, an exercitum sine frumento & stipendio habere posse? Equidnm fateor me ad hoc bellum majore studio quàm consilio, profectum? quippe qui nomine modò Imperii à vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi; hostisque, ^h in cervicibus jam Italiæ agentis, ab Alpibus in Hispaniam summovi. Per eas iter aliud atque Hannibal, nobis opportunius patefeci. Recepi Galliam, ⁱ Pyrenæum, ^k Laletaniam, Ilergetum; & primum impetum Sertorii victoris, novis quidem militibus, & multò paucioribus sustinui: hiememque in castris inter sævissimos hostis, non per oppida, neque ^m ex ambitione meâ;

N O T Æ.

^a Terga.] Græcismus; Id est, secundum terga, vel per terga.

^b Calvi.] Id est, Decipi.

^c Parte.] Douza de Calaguritanis à Pompeio obsessis intelligit, qui cibi inopiâ uxores matosque ad usum nefariæ dapis verterunt; & cadaverum reliquias salierunt; ut testatur Val. Max. Unde idem Douza concludit malè hoc fragmentum ante Pompeii epistolam collocatum esse, quod quidem nullus credo non constabitur.

^d Si.] Scripta fuit hæc epistola pro habendo stipendio. Fiduciæ plena est; unde Pompeium juvenem magnifico & incorrupto animo fuisse, concludere licet.

^e Penates.] Dei sunt domestici, maximè nostri, quasi penes nos nati.

^f Contra ætatem.] Quia ne quidem; eo tempore, 30 annos natus erat.

^g Vicem ærarii.] Id est, Me debere bellis sumtus ex proprio censu tolerare: sed acrius expressit.

^h In cervicibus.] Id est, qui non longè ab Italiâ erant, eamque urgebant.

ⁱ Pyrenæum.] Pyrenæi vocantur montes qui Hispaniam à Galliâ dividunt.

^k Laletaniam.] Regio est Hispaniæ, quæ postea Gotholonia, hodie Catalogne dicitur.

^l Ilergetum.] Alii legunt Indigetes: suntque cum iis, quos Livius Ilercaones vocat, Tarracconensis Hispaniæ populi.

^m Ex ambitione.] Id est, ad serviendum ambitioni & commoditatibus meis.

egi. Quid dein proelia, aut expeditiones hibernas, oppida excisa, aut recepta enumerem? Quando res plùs valent quàm verba. Castra hostium apud ^a Sucronem capta, & proelium apud flumen ^b Durium. & dux hostium C. Herennius cum urbe Valentiâ, & exercitu deleti satis clara vobis sunt: pro quîs, ô grati patres, egestatem, & famem redditis. Itaque meo, & hostium exercitui, par conditio est. Namque stipendium neutri datur: victor uterque in Italiam venire potest. Quod ego vos moneo, quæsoque ut animadvortatis; neu cogatis necessitatibus privatim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, quæ non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vastavimus præter maritimas civitates, quæ ^c ultro nobis sumtui, onerique. Gallia, superiore anno, Metelli exercitum stipendio, frumentoque aluit & nunc ^d malis fructibus ipsa vix agit. Ego non rem familiarem modò, verùm etiam ^e fidem, consumsi. Reliqui vos estis, qui nisi subvenitis, invito & prædicente me; exercitus hinc, & cum eo omne bellum Hispaniæ, in Italiam transgreditur.

Namque his, præter solita vitiosis magistratibus, cùm per omnem provinciam in fœcunditate biennii proximi grave pretium fructibus esset. *Non. Grave, multum.*

Hi saltibus occupatis ^f tum externorum agros invasere frumentique, ex inopiâ gravi, satias facta. *Idem. Satias pro satietas.*

Neque jam sustineri poterat immensum aucto mari, & vento gliscenti. *Idem. Gliscit, est congelascit, colligitur, ignescit, crescit.*

Ac tum maxumè, uti solet extremis in rebus, sibi quisque carissimum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema munia sequi. *Idem Munia, Officia.*

Et fortè in navigando cohors una, grandi ^g faselo victa, à cæteris deerravit, marique placido à duobus prædonum ^h myoparonibus circumventa. *Idem, in voce Faselus, & Myoparo.*

Eum, atque Metrophanem senatus magnâ industriâ perquirebat cùm per tot ⁱ scaphas, quas ad ostia cum paucis fidis percunctatum miserant. *Idem, & Carisius, l. i.*

N O T Æ.

^a *Sucronem.*] Sucro Hispaniæ Tarracoenensis urbs est & fluvius.

^b *Durium.*] Durius fluvius est Hispaniæ, qui Lusitaniam terminat à Meridie.

^c *Utro.*] Id est, quæ, dum in nostros usus servandas judicamus, nobis sunt oneri.

^d *Malis.*] Propter anni & tempestatis infœcunditatem. Gall. dicimus, *La mauvaise année: La mauvaise saison.*

^e *Fidem.*] Indicat se undiquaque ab amicis, à quibus jam non ampliùs ausit petere, mutuam pecuniam pro republicâ sumsisse.

^f *Tum externorum.*] Lipsius ingeniosè *pro tum externorum, Terrestrium* reposuit: sunt enim illi citerioris Hispaniæ populi.

^g *Faselo.*] Navigii genus est, quod veli & remis agi potest.

^h *Myoparonibus.*] Myoparo navis est piratica, ex duabus dissimilibus formata.

ⁱ *Scaphas.*] Scaphæ sunt naviculæ quæ onerariis imponuntur, aut iis alligantur, ut per eas nautæ loca vadosa subeant. Gall. *Un esquif.*

Duos quàm maximos utres levi tabulæ subjecit, quâ super omni corpore quietus, invicem tractu pedis quasi gubernator existeret; eâ inter molem, atque insulam mari, vitabundus claustrum hostium, ad oppidum pervenit. *Idem.*

Nam qui ^a enare conati fuerant, icti sæpè ferramentis navium, aut vulnerati à suis, aut afflicti ^b alveis undarum vi, ^c multato fœdè corpore, postremò tamen periêre. *Idem, & Arusianus Messus.*

Nam tertia tunc erat, & sublima nebula cœlum obscurabat. *Non.* Illum nautis ^d forum. *Idem.*

Oratio • Macri Licinii tribuni plebis ad plebem.

Si, Quirites, parum existimaretis, quid inter jus à majoribus relictum vobis, & hoc à Sullâ paratum, ^f servitium interesset: multis mihi differendum fuisset, docendumque, quas ob injurias, & quotiens à patribus armata plebes, secessisset: utique vindices paravisset omnis juris sui tribunos pleb. Nunc hortari modò reliquum est, & ^g ire primùm viâ, quâ capeffundam arbitror libertatem. Neque me præterit quantas opes nobilitatis solus, impotens, ^h inani specie magistratûs, pellere dominatione incipiam; quantòque tutiùs factio noxiorum agat, quàm soli innocentes. Sed præter spem bonam ⁱ ex vobis, quæ metum vicit, statui certaminis advorsa, pro libertate potiora esse forti viro, quàm omnino non certavisse. Quamquam omnes alii creati pro jure vestro ⁱ vim cunctam, & imperia sua gratiâ, aut

INTERPRETATIO.

^a Qui tentaverant natando a-quâ evadere.

^g Sed præter spem bonam quam concepi ex vobis, quæ metum meum superavit; in animum meum

induxi; ea quæ possunt esse adversa in certamine quod pro libertate incipitur; esse potiora forti viro quàm omnino non certâsse.

N O T Æ.

^a Oppidum.] Cyzicum scilicet. Videtur enim de Luculli stratagemate hîc agi, qui ut re suspensum nuntium ad Cyzicenos misit, qui adventare se eos doceret: quâ de re vide sis Florum, lib. 3 cap. 5.

^b Alveis.] Id est, Carinis, aut imis navium partibus.

^c Multato.] Fortè mulcato. Gall. Froissé.

^d Forum.] Antiquè; usitatus est enim numerus pluralis fori pro navium tabulatis, per quæ nautæ feruntur. Gall. Le Tillac.

^e Macri Licinii.] Sequutus sum eorum correctionem, qui pro Lepido Licinium posuerunt; eò præsertim inductus quod Lepidi Æmilie gentis cognomen fuerit, quæ Patricia, cuique aditus ad tribunatum non fuit. Oratio difficilis est, utpote incitata,

conclisa, ex pectore denique veri & maximè politici Romani extorta.

^f Servitium.] Hoc dicit quia tribunatus jura & potestatem imminuerat; & tantum non penitus sustulerat Sylla.

^g Ire primùm.] Necessarium est omnino, ut qui aliis viam ostendit, ipse eam primus calcet. Neque aliud magis ineptum videtur quàm aliis onus imponere, quod tute digitulo attingere nolis.

^h Inani.] Dixi antea tribunis à Syllâ inane nomen relictum esse.

ⁱ Vim.] De tribunitiâ potestate loquitur, quâ non ad populi subsidium sed ad potentiorum gratiam promerendam, plerumque tribuni abutebantur.

spe, aut præmiis in vos convortere; meliusque habent, mercede delinquere, quam gratis recte facere. Itaque omnes concessere jam in paucorum dominationem, qui ^a per militare nomen, ærarium, exercitus, regna, provincias occupavere, & ^b arcem habent ex spoliis vestris: cum interim, more pecorum, ^c vos multitudo singulis ^d habendos, fruendosque præbetis: exuti omnibus, quæ majores reliquere: ^e nisi quia vosmet ipsi per suffragia, uti præfides olim, nunc ^f dominos destinatis. Itaque concessere ^g illuc omnes; & mox, si vestra receperitis, ad vos redibunt plerique. ^h Rarus enim animus est ad ea quæ placent defendenda. Cæteri ⁱ validiorum sunt. ^j An dubium habetis ne officere quid vobis uno animo pergentibus possit, quos languidos socordesque pertimere? ^k Nisi fortè C. Cotta ex ^l factione mediâ consul, aliter quam metu jura ^m quædam tribunis pleb. restituit; ⁿ & quam-

INTERPRETATIO.

^h *Paucis enim ex vobis animus est ad ea defendenda & tuenda, quæ vobis placent: cæteri stant a partibus validiorum.*

^j *An veremini ne aliquid possit*

vobis nocere, quando uno animo idem optabitis & efficietis; vobis, inquam, quos languidos & socordes pauci nobiles maximè reformidaverunt?

NOTÆ.

^a *Per militare nomen.*] Id est, quia dicuntur imperatores; specie enim obeundi muneris quodlibet efficiunt.

^b *Arcem habent.*] Id est, tuti sunt quia vos spoliaverunt.

^c *Vos multitudo*] Appositio est, quam vocant: id est, vos multi estis.

^d *Habendos.*] Vim vocis, & quicquid in eâ invidiosum est tum demum intelliges, quando cogitabis quomodo brutis, quæ in nostrâ sunt potestate, utamur & abutamur. Nihil magis ad commovendos animos efficax esse potuit.

^e *Nisi.*] Excipit ironicè quod ipsos maximè mordeat & percellat.

^f *Dominos.*] Dominus respectum habet ad servum; adeoque quod gravissimum erat Romanis his tribunus noster objecit; quod scilicet sibi catenas necerent.

^g *Illuc.*] In paucorum partes.

^h *Validiorum.*] Paucorum nobilium.

ⁱ *Nisi fortè.*] Eâ ironicè internectit, quibus quæ intendit maximè conficiatur.

^k *Factione.*] Postquam scilicet, res publica per Syllam ejusque satellites, tota in paucorum manus devenisset.

^l *Quædam.*] Legum ferendarum, concionis habendæ jure tribunos Sylla privaverat: prohibuerat ne ad eos provocaretur, sanxerat insuper ut ne tribuno aditus pateret ad alium magistratum. Posterius istud, altero à Syllæ obitu anno, C. Aurelius Cotta consul abrogavit: reliqua Pompeius post aliquot annos, in primo consulatu restituit, quod etiam Sallustius suprâ admonuit.

^m *Et quamquam.*] Locus maximè difficilis, mihi quidem, nam alii præterierunt. In eo autem posita videtur difficultas, quod eo quo cœperat modo sententiam suam Macer non absolvit. Interrogativè initio proposuerat, cum dixit, *An dubium habetis, &c.* Jam simpliciter rem ipsam concludit. Semotis itaque omnibus figuris, & iis quibus vir acer vibrantem orationem munivit, paucis sensum istius periodi, & scopum auctoris ita comprehendere, quasi populum hoc modo alloquutus esset: *Nemo poterit vobis nocere, quando omnes in unum conspirabitis, cum vos paucos nobiles pertimuerint, factrumque & tyrannidis suæ invidiam reformidaverint; vel eo ipso tempore, quo unicum hominem pro vobis loqui ausum, perdidierint; & prius quam*

^a quamquam L. ^b Sicinius primus de potestate trib. loqui ausus, ^c mussantibus vobis circumventus erat; tamen prius illi invidiam metuere, quam vos injuriæ pertæsum est. Quod ego nequeo satis mirari, Quirites. Nam spem frustrâ fuisse intellexistis. Sullâ mortuo, qui scelestum imposuerat servitium, finem mali credebatis. Ortus est longè sævior Catulus. ^d Tumultus intercessit Bruto, & Æmilio Mamercio Coss. dein C. ^e Curio ad exitium usque infontis tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. ^f Quinctium, vidistis: quantæ denique ^g nunc mihi turbæ concitantur! ^h quæ profectò incassum agerentur, ⁱ si, prius quam vos serviundi finem, illi dominationis facturi erant: præsertim cùm his civilibus armis ^k dicta alia, sed certatum ^l utrimque de dominatione in vobis sit. Itaque cætera ^m ex licentiâ, aut

N O T A E.

quàm vos eorum injuriæ, & vestri servitii, tæduisset. Ut verò istius hominis mentem propius assequaris, & aculeos, quibus ille populum perstrinxit, non sentias modò, sed videas; hæreas, si placet, in iis quæ postea leviter attingam.

^a *Quamquam.*] Argumentum est quod vocant à minore ad majus: quasi dicat, *Nobiles vos timuerunt, etiam cùm ille unicus vester defensor oppressus esset, qui, utpote in maximâ servitute, loqui ausus erat: ergo maximè metuent, quando vos omnes jura vestra repetere videbunt.*

^b *Sicinius.*] Ita legendum ex vet. codice, & Asconio, &c. Fuit hic tribunus plebis.

^c *Mussantibus.*] Non potuit alio verbo melius eorum hominum exprimi socordia, qui cùm reipublicæ damna & sentiunt & vident, alios tempestatî obijciunt, ipsi latitant, itaque suum commodum vel in ipsâ peste quærunt. Nebulones profectò in solas terras deportandi, cùm sibi tantum, in commune nolint consulere. Verùm ad rem. Ideo addidit vocem istam autor noster, ut obviàm iret populi tacitæ objectioni; diceret enim, *Oppressi sunt antebac qui nobis consuluerunt: unum tribunum nostrum ne quidem audire nobiles sustinuerunt: frustrâ itaque nos aliquid audebimus.* Respondet Macer, *Mussantibus, tacentibus & latitantibus vobis, oppressus est vester ille tribunus: quod, in posterum ne fiat, in manu vestrâ est.*

^d *Tumultus.*] De quo vidimus, cujus au-

tor Lepidus.

^e *Curio.*] Hic consul fuit post Lepidum, anno altero.

^f *Quinctium.*] Hic quoque Syllæ acta rescindere aggressus est.

^g *Nunc.*] Hinc clarissimè tempus, quo habita est hæc concio, cognoscitur: Lucullo, scilicet, & Varo Consulibus; quo anno Spartacus Gladiator plusquam servile, sed grave bellum, adversus Romanos movit; decennio ante Catilinæ conjurationem.

^h *Quæ profectò.*] De turbis loquitur, & omni molimine, quo pauci plebem opprimere festinabant.

ⁱ *Si prius.*] Sensus est, si verba ex orationis texturâ abstrahas: *Frustrâ speratis nobiles vobis quicquam de servitio vestro remissuros, nisi vosmet ipsi jugum excusseritis; quandoquidem illi in eo sunt totî, ut vobis majus onus imponant, quantumvis illis usque & usque obsequentes fueritis.*

^k *Dicta alia.*] Id est, aliud prætexerunt.

^l *Utrunque.*] Cave ita intelligas, quasi hinc pauci nobiles, illinc steterint tribuni, aut quicumque jura populi reposcebant: sed intelligendum est, omnes qui rempublicam agitaverunt, quicumque tandem illi fuerint, id unum quæsisse, ut populo servitium imponerent, & ipsi dominarentur.

^m *Ex licentiâ.*] Deploratus est reipublicæ status, quando cuivis, quia & alii impunè faciunt, malè facere licet.

odio, aut avaritiâ, ^a in tempus ^a arsere. ^b Permanfit una res modò, quæ utrimque ^c quæfita est, & erepta in pofterum; vis tribunitia, telum à majoribus ^d libertati paratum, quod ego vos moneo, quæfoque ut animadvertatis: neu nomina rerum ^e ad ignaviam mutant, otium pro fervitio appelletis; ^f quo jam ipfo frui, ^g fi vera & honefta ^h flagitium fuperaverit, non eft ⁱ conditio: ^k fuiffet, fi omnino quiefletis. Nunc animum advortite, & nifi viceritis, quoniam omnis injuria ^l gravitate tutior eft, arctius habebunt. Quid cenfes igitur? Aliquis veftrûm fubjecerit. Primûm omnium omittendum morem hunc quem agitis: ^m impigræ linguæ, animi ignavi: non

I N T E R P R E T A T I O.

^a Itaque cætera maximo cum affectu quæfita funt, fecundum licentiam, aut odium, aut avaritiam, pro aliquo tempore.

N O T Æ.

^a Arsere.] Id eft, quamquam duriffima, tamen præterierunt.

^b Permanfit.] Id eft, unum remanfit femper, quod rixæ perpetuæ anſam dedit.

^c Quæfita.] Hoc dicit, Syllam, Catulum, Curionem, Lucullum, fingulos denique, per ea tempora, pacis & boni publici fpecie, civiles difcordias moviffe; cum illud modò quæfiviffent, quâ ratione, plebi ademptâ tribunitiâ poteftate, & tribunis defenforibus, eâ placidâ arbitriûm uterentur. Jocus eft itaque verborum, in re maxime feriâ, cum dicit; remanſiſſe & quæſitum eſſe id ipſum quod ereptum eſt.

^d Libertati.] Antea vidimus, quod à patribus opprimeretur, ſecefſiſſe plebem, eoque defenfores ſibi parâſſe tribunos.

^e Ad ignaviam.] Id eft, ut ſocordiæ veſtræ honeſtis nominibus patrocinemini.

^f Quo.] Hic eſt ſenſus, Si per maximum flagitium, cum quo nunc agitis ſtatum, cum durum ſit ſervitium, otium appellare libet; ne eo quidem jam frui licebit, cum veſtros dominos, paucos nobiles, ſcilicet, eorum detractando imperium, per tribunos jugum quod impoſuerant excute e conati, in vos irritaveritis.

^g Si vera.] Id eſt, ſi per flagitium, omnino ſervitium veſtro otii nomen imponere vultis.

^h Flagitium.] Flagitium dicit, nomina rerum commutare; & ſervitium otium ap-

pellare. Maximum eſt certè, quandoquidem per nomina res quoque, quoad nos, mutantur. Unde Cato, in ſuâ illâ adverſus Catilinam admirabili oratione. Quia, bona aliena largiri, liberalitas; malorum rerum audacia, fortitudo vocatur; eò reſpublica in extremo ſita eſt. Quàm peſtiferum, quàmque penetrabile adoleſcentium præſertim animis illo ſcelere, vocabulorum dico permutatione, virus inſtilletur; dici non poteſt.

ⁱ Conditio.] Terminus eſt juris: hic verò idem valet quod ſtatus, locus, aut aliquid ſimile. Non eſt condition, id eſt, Non licet.

^k Fuiffet.] Conditio ſcilicet.

^l Gravitate.] Omnino: noſque illud maxime, ut principiis obſtemus admonet; neque cuiquam malum intentemus, neque à quoquam, quando licet, intentatum admittamus. Rixa enim rixam, dolus dolum trahit: neque finis ullus eſſe poteſt certaminum, donec diſſidentium alter, aut ſapienter, quod rarum eſt, litibus deſiſtat; aut per vim ab altero frangatur & opprimatur.

^m Impigræ.] Populus ſic eſt, Gerro, Iners, &c. Sed ab earum rerum, quas tractamus cognitione, omnis noſtra actio initium ſumit, atque in eâ fundamentum habet ſapientia politica. Ideo dico, ne quis, quod pronum eſt, ex ingenio ſuo cæteros metiatur.

ultra concionis locum memores libertatis. ^a Dein, ne vos ad ^b virilia illa vocem, quò tribunis plebei mandando patricium magistratum, ^c libera ab auctoribus patriciis suffragia majores vestri paravere : quamvis Quirites, in vobis sit, uti, ^e quæ jussa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere aut non agere certè possitis. ^f Jovem aut alium quem deum consultorem expectatis ? Magna illa consulum imperia & patrum decreta, ^g vos, exsequendo rata efficitis, Quirites ; ultroque licentiam in vos auctum atque adjutum properatis. ^h Neque ego vos ultum injurias hortor ; magis uti requiem capiat : neque discordias, ut ⁱ illi criminantur ; sed earum finem volens, jure gentium ^k res peto : &, si pertinaciter retinebunt, non arma, neque secessionem ; tantummodo ne ampliùs sanguinem vestrum præbeatis censeo. Gerant, habeantque suo modo imperia, quærant triumphos : Mithridatem, Sertorium, & reliquias exulum persequantur cum ^m imaginibus suis. Absit periculum & labos, quibus nulla pars fructus

I N T E R P R E T A T I O.

^a *Dein.* Postquam de ineptâ vestrâ ratione in mentem venit, vosque admonui, ut immutato more, tardi sitis ad loquendum, prompti ad agendum ; ne nolite ut vocem & impellam vos

ad illa virilia, quo quâ re, majores vestri paraverunt sibi suffragia libera ab auctoribus patriciis mandando, eo ipso tempore quo decretis suis commiserunt, tribunis plebis magistratum patricium.

N O T Æ.

^a *Dein.*] Opus fuit, ut sensus apertus esset, paulò fusiùs interpretationem instituere.

^b *Virilia.*] Loquitur de populi à patribus secessione.

^c *Libera.*] Antea vidimus frustrâ fuisse patres, qui Metello provinciam Numidiam decreverant, cùm postea eandem populus Mario jussit.

^d *Quamvis.*] Id unum studet hic noster tribunus, ut plebem commoveat ; at perplexâ suâ oratione, quod cupit magis divinandum relinquit, quàm apertè exponit. Prohibet, ut quid sit agendum indicet ; fugam simulat, ut pugnæ locum inveniat.

^e *Quæ jussa.*] Bellum intellige, sanguinem suum profundere, &c. ad quæ populus adigebatur. Sensus verò totius periodi hic esse videtur, *Nolo vos ad arma impellere, quamquam vobis liberum est videre, an vos, qui pro aliorum tyrannide tantos labores toleratis ; eisdem pro vobis, & vestrâ libertate, sumere velitis.*

^f *Jovem.*] Satis supèrque plebem arrexerat, adeòque nunc ipsam agitat. Nam ideo

istud paratum est ; quasi dicat : *Me indignabundi, tanquam in re desperatâ, quid ego sentiam, interrogatis, atque Jovis oraculo opus habere videmini ? Ridiculi, annon res ipsa clarissima est, & cuique nota ?*

^g *Vos.*] Populum dicit, per militare obsequium imperatores suos magnos facere, sine quo inane nomen tantum obtinerent.

^h *Neque ego.*] Imò id unum revera studebat.

ⁱ *Illi.*] Pauci nobiles.

^k *Res.*] Potestatem tribunitiam, & jura ; ut postea per suffragia sua, quem vellet populus rebus præficeret.

^l *Tantummodo.*] At illud *tantummodo* omnia secum trahit, & potentioribus sanguinem vimque omnem adimit.

^m *Imaginibus.*] Utinam verò hodie Mæcer aliquis exoriretur, qui inertis & impudenti nobilitati non istud modò ingereret, sed eò, vanissimos homines, de quibus tantum verba facio, ad parentum virtutes compelleret.

est; ^a nisi fortè repentinâ istâ frumentariâ ^b lege munia vestra pensantur. Quâ tamen quinque modis ^c libertatem omnium æstimavêre, qui profecto ^d non amplius possunt alimentis carere. Namque ut illis exiguitate mors ^e prohibetur, senescunt vires: si neque absolvit curâ familiari ^e tam parva res, & ignavissimi quique tenuissimâ spe ^f frustrantur: quæ tamen quamvis ampla, quoniam ^g servitii pretium ostentaretur, cuius torpedinis erat decipi, & vestrarum rerum ultro ^h injuriâ gratiam debere? ⁱ Namque alio modo, neque valent in universos, neque conabuntur. ^k Cavendus tamen dolus est. ^l Itaque simul comparant

INTERPRETATIO.

^a Quâ tamen lege æstimaverunt qui profectò non amplius possunt libertatem omnium quinque modis, prodesse quàm alimenta carere.

NOTÆ.

^a Nisi fortè.] Jam sæpius ejusmodi, quibus isti gaudent, vidimus ironias: populum verò, nisi libertatem suam vindicet, pro vilibus mancipiis habet; quibus, demensum suum si præbeatur, quivis facillè ad nutum uti possit.

^b Lege.] Hinc, latam fuisse aliquam, pro frumento in populum distribuendo, clarum est.

^c Libertatem omnium.] Nihil fingi poterat magis invidiosum; quinque enim modios, singulis mensibus pro demenso servis metiebantur. Neque verò res ipsa modò, sed voces ipsæ invidiam faciunt; dixit enim omnium libertatem carere alimentis æstimatam.

^d Prohibetur.] Intellige tantum, id est, non amplius possunt hæc alimenta quàm mortem prohibere.

^e Tam parva res.] Dicit quinque modios familiæ alendæ non satis esse.

^f Frustrantur.] Decipiuntur. Istud verò maximo artificio intextum est: non enim modò plebem, lege frumentariâ, à patribus in fraudem illectam esse dicit, sed assentando etiam per vocem maximè contumeliosam, quando dicit ignavissimos frustrari, quasi scilicet arbitraretur paucissimos in eum dolum incidisse, plebem eandem ex illo patrum laqueo retrahit. Non est certè minimi momenti, ad impellendum homines ad virtutem, illis ingentem esse simulare: eo modo impunè licet ea vitia, quæ illi defenderent, insectari.

^g Servitii pretium.] De quinque modis agit, atque indicat, libertatem quâ à nobilibus plebei intercludebantur, nullo posse pretio compensari.

^h Injuriâ.] Perinde est ac si diceret, Fru-

mentum quod vobis isti pollicentur, vestrum est; illud in eos pro servitio vestro, quasi mancipia essetis, distribuunt. An usque adeò ignavi eritis, ut sponte contumeliam tantam pro gratiâ insuper accipiat?

ⁱ Namque.] Rationem reddit, quomobrem, per maximam socordiam, frumentum, servitutis pretium, non oporteat à patribus accipere; quia, scilicet, illi per id tantum plebi jugum imponere conentur.

^k Cavendus.] Nobiles dixit aliter quàm per populi socordiam imperium retinere ne quidem conari; de eo nunc quodammodo aliquid excipit, populumque ut caveat dolos admonet.

^l Itaque.] Sensus pendet; hinc tamen, ut neque alibi, nihil mutò, prout fecerunt alii ad libitum per totam hunc orationem; quia, scilicet, me nescire malim dicere, quam quidlibet somniare. Quis igitur sensus? Dicam quod videtur. Id unum studuit hic tribunus noster, ut populum erigeret, atque eò impelleret ut tribunitiæ potestatis omnia jura revocaret. Durum verò videbatur? quod Pompeium omnes metuerent, neque metum augere opus fuit. Ille igitur arte tractat populum, (quod postmodum magis patebit) & obiter illud in quo hære posset, attingit: imò de isto Pompeii metu, quasi in eo patrum dolus positus esset, agit. Dico igitur, ex hominis ingenio, cujus mens est involvere & obscurare, vocem itaque esse exponendam, ejusque vim, per respectum ad scopum magis quàm ad orationem, esse intelligendam. Puta, si voles, transitionem esse, vel proximè ad hanc sententiam referri, patres vobis parant dolos; itaque, &c. hæc enim propositio in illâ alterâ includitur, Cavendus tamen dolus est.

^a delenimenta, & differunt vos in adventum Cn. Pompeii ; quem ipsum ubi pertimuere, ^b sublatum in cervices suas, mox demto metu lacerant. Neque eos pudet vindices, ^c uti se ferunt libertatis, tot viros sine ^d uno, aut ^e remittere injuriam non audere, aut ^f jus non posse defendere. Mihi quidem satis spectatum est, Pompeium tantæ gloriæ adolescentem malle principem ^g volentibus vobis esse ; quàm illis dominationis sobium, ^h auctoremque in primis fore tribunitiæ potestatis. Verùm, Quirites, antea singuli cives in pluribus, non in uno cuncti ⁱ præsidia habebatis ; neque mortalium quisquam dare, aut eripere, talia unus poterat. Itaque verborum satis dictum est. Neque enim ^j ignorantis res claudit. Verùm occupavit vos nescio quæ torpedo, quia neque ^k gloriâ movemini, neque ^l flagitio ; cunctaque præsentī ignaviâ mutastis : abunde libertatem rati, quia ^m tergis abstinetur, & huc ire licet atque illuc, ⁿ munere ditium dominorum. ^o Atque hæc eadem non fiunt agrestibus ; sed ^p cæduntur inter potentium inimicitias, donoque dantur in provincias magistratibus. Ita

INTERPRETATIO.

^a *Neque enim res frustrat vos ignaros.*

NOTÆ.

^a *Delenimenta.*] Illud est quod propriè dicunt *des adouciffemens* ; sed magis politicè, *des biais, ménagemens*.

^b *Sublatum.*] *Ferunt*, supple, aut aliquid simile. Impetum verò auget orationis hæc ellipsis, atque adedò metuentium, sed maximè dissimulantium, applausus audire videor.

^c *Uti se ferunt.*] Id est, *prout volunt haberi*.

^d *Uno.*] Pompeio.

^e *Remittere injuriam.*] Id est, *Plebi jus suum, & tribunitiæ potestati suam auctoritatem reddere*.

^f *Jus non posse defendere.*] Id est, *non posse plebi cordatè resistere ; vel, eidem, omnem auctoritatem penès senatum esse, non posse apertè declarare*.

^g *Volentibus.*] Quando, scilicet, liberis omnium suffragiis, vobis licebit, per tribunos vestros, ipsum Pompeium rebus præficere.

^h *Auctoremque.*] Ipse Pompeius tribuni-

tiam potestatem postea restituit, eundemque restitutæ pœnituit.

ⁱ *Præsidia.*] Innuit regiam dignitatem aut tyrannidem induci.

^k *Gloriâ.*] *Vestrâ, scil.*

^l *Flagitio.*] *Inimicorum nobilium.*

^m *Tergis.*] Id est, *quia domini vestri in nos, ut in domestica mancipia, verberibus non serviunt*.

ⁿ *Munere.*] Munus hoc maximè est invidiosum ; supponit enim, penès eosdem esse dominos istas ambulationes prohibere : atque etiam invidiam auget vos *ditium*, quâ dominorum felicitatem ob oculos ponit.

^o *Atque.*] Arbitror istud sibi objecisse tribunum nostrum, ex parte eorum, qui cùm extra urbem ageret, jus tamen habebant suffragii.

^p *Cæduntur.*] Responsio est, quæ maximè illos exasperare possit, ad quos dirigitur oratio ; quasi cum stomacho diceret, *Suntne illi multò feliciores qui cæduntur ? &c.*

pugnatur, & vincitur à paucis : plebes, quodcunque accidit, pro victâ est ; & in dies magis erit : si quidem majore curâ dominationem illi retinuerint, quàm vos repeteritis libertatem.

Postquam egressus augustias. *Messus.*

Ad Cyzicum perrexit firmatus animi. *Ex eodem.*

Ut sustinere corpora plerique nequeunt, ^a fessi, arma sua quisque stantes incumberent. *Idem, & Servius.*

Ac statim fugitivi, contra præceptum ducis, rapere ad stuprum virginis, matronasque, *Nonius.*

Quibus à Sertorio triplices insidiæ per idoneos saltus positæ erant : ^b prima, quæ fonte venientes exciperet. *Servius.*

Ingens ipse virium atque animi. *Arusianus.*

Locum nullum nisi in quo armati institissent. *Idem.*

At Oppius postquam orans nihil proficiebat ; timidè veste tectum pugionem expedire conatus, à Cottâ, Vulcioque impeditur. *Non.*
Pugio est brevis gladius.

Castrisque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur. *Idem.*

Sed Pompeius à primâ adolescentiâ, sermone fautorum, similem fore se credens Alexandro regi, facta consultaque ejus quidem æmulus erat. *Nonius.*

Dubius consilii. *Arusian.*

Post reditum eorum, quibus senatus belli Lepidani gratiam fecerat. *Idem.*

Quod ubi frustrâ tentatum est, socordiùs ire milites occœpère, non ^c aptis armis, ut in principio, & laxiore agmine. *Non.*

Atque eum Curio laudatum, accensumque præmiorum spe, quibus cum optavisset, ire jubet. *Idem.*

Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo sanguine suorum defensus, postquam ex sarcinis ^d paludamenta adstari & delectæ cohortes intelligi cœpère. *Idem.*

Si nihil ante adventum suum inter plebem & patres convenisset, coram se daturum operam. *Prisc. l. xiv.*

Fine inguinem ingrediuntur mare. *Arusian.*

N O T Æ.

^a *Fessi.*] Hanc vocem ex interpretamento additam fuisse Douza contendit ; totumque fragmentum ex Frontone ita constituit ; *Ut sustinere corpora nequeunt, arma sua quisque instans incumberet.*

^b *Prima.*] Nunc insidiæ usurpantur tantum numero plurali.

^c *Aptis.*] Id est, *aptatis* & ad usum expeditis.

^d *Paludamenta.*] Paludamentum vestis est militaris & imperatoria, plerumque cocci-
nea : quanquam etiam militibus tribuitur.

M. ^a Antonius perdundæ pecuniæ genitus vacuusque curis, nisi instantibus. *Idem.*

Muros successerant. *Idem.*

Saxaque ingentia, & ^b axe vincæ trabes per pronum incitabantur, axibusque eminebant in modum ^c ericii militaris ^d veruta binum pedum. *Non. Serv.*

Octavium mitem, & captum pedibus. *Arusian.*

^e Igitur discubuere Sertorius inferior in medio, super eum L. ^f Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis; in summo Antonius, & in-
frà scriba Sertorii Versius; & alter scriba Mæcenas in imo, medius
inter Tarquitium & dominum Perpennam. *Non. Serv.*

Quarum unam epistolam fortè cum servo nocti prædatores Valeri-
ani ^g scorpione in castra misere. *Non,*

LIBER IV.

AT Cn. Lentulus patriciæ gentis, collega ejus, cui cognomentum Clodiano fuit, per incertum stolidior an vanior, legem de pecuniâ, quam Sulla emtoribus bonorum remiserat, exigunda, promulgavit. *A. Gellius, l. xviii. c. iv.*

Omnes, quibus ætas senectæ corpore, animus militaris erat. *Prisc. l. ix. & x.*

NOTÆ.

^a *Antonius.*] Hic pater fuit triumviri, qui re adversus Cretenses malè gestâ, morbo interiit. Homo fuit nullius virtutis, qui Cottæ consulis & Cethegi gratiâ, oræ maritimæ omnes depopulatus est.

^b *Axe.*] Turnebus legit, *Axe vincti orbes.*

^c *Ericii.*] Ericius machina est bellica, verutis, seu majoribus clavis, undique horrida.

^d *Veruta.*] Verutum spiculi seu jaculi species est; vel etiam quod vulgò ensis latinam vocant. *La lame d'une épée.*

^e *Igitur.*] Ut fragmentum istud intelligatur, sciendum est, quod optimè enarrat doctissimus Salmasius, tres fuisse lectulos curationem nactus, Siciliam & Provincias quibus accumbabant veteres, cum cibumsumerent; summus, scilicet, medius, & imus. Dominus convivii in primo loco tertii, seu

imi lecti accubabat: locus honestissimus ultimus erat secundi, sive medii lecti, quodd convivii dominum continuerat, ut docet Plutarchus. His bene intellectis, nulla superest in hoc fragmento difficultas. Sertorius honoratissimum locum occupaverat, cui proximus erat in eodem lecto, medio scilicet, Fabius Hispaniensis. In summo lecto erant Antonius & Versius, duo tantum, sicut in medio lecto. In tertio verò & imo, superior erat dominus convivii Perpenna, scriba Mæcenas deinde, & Tarquitiu ultimus.

^f *Fabius.*] Hujus plurimam mentionem esse in numismatibus, quanquam nulla sit in libris veteribus, testatur Carrio.

^g *Scorpione.*] Scorpio species erat ballistæ, sed minor quàm Vegetius *Manuballistam* dicit vocari.

Dein

Dein lenitâ jam irâ, postero die liberalibus verbis permulcti sunt. *Idem, l. ix.*

Implicitæ rates ministeria prohibebant. *Idem, ibid.*

Igitur legiones pridie in monte positas arcessivit. *Idem, l. x.*

Anxius animi, atque incertus. *Arusian.*

Magnam exorsus orationem. *Idem.*

Impotens, & nimius animi est. *Idem.*

^a Amisumque ^b assideri sine præliis audiebat, *Prisc. l. viii. Obsideo*
& *assideo activa sunt, faciunt enim assideor & obsideor.*

Qui quidem mos, uti tabes, in urbem conjectus. *Festus.*

Castella ^c custodiâs thesaurorum in deditionem acciperentur. *Serv. Carif, l. i.*

Reliqua cadavera salita. *Diomedes, l. i. c. iv.*

Epistola Regis Mithridatis scripta ad Regem Arsacem.

REX MITHRIDATES REGI ^d ARSACI. S. Omnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem agere. Dein quod quæritur, satîsne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit. Tibi perpetuâ pace frui liceret, nisi hostes ^e opportuni, & scelestissimi. Egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est. ^f Neque petere audeam societatem; & frustrâ mala mea cum tuis bonis misceri sperem. Atque ea, quæ te morari posse videntur, ^g ira in Tigranem recentis belli, & meæ res parum prosperæ, si vera æstumare voles, maxumè hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles, societatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, usum dedit bene suadendi: &, quod florentibus optabile est, ego ^h non validissimus præbeo exemplum, quo rectius tua componas. Namque Romanis, cum nationibus, populis, regibus cunctis, una &

N O T Æ.

^a *Amisumque.*] Amisus Galatiæ oppidum.

^b *Assideri.*] Pro *obsideri*.

^c *Custodias.*] Pro *custodiâ*, genitivus antiquus.

^d *Arsaci.*] Arsaces rex fuit Persarum, aut Parthorum, nam confunduntur apud antiquos autores.

^e *Opportuni.*] Hic aliquid deesse arbitrat Douza, neque orationem cohærere. Eò verò recurrere ego non necesse habeo, quam enim non ita statim sensus videntur apertus, bonus est tamen: nam Arsaci rationem reddit Mithridates, quamobrem ille bellum adversus Romanos movere debeat: quia, scilicet, hostes habeat opportunos, quosque cum liceat, debeat profligare.

^f *Neque.*] Hic obscurior videtur sententia, neque tamen ideo quicquam mutare ausim; nam voculam *frustrâ* si ex posteriore periodi membro huc retrahas, optimè hæc omnia cohærebunt. *Nollem, inquit, frustra, & nullo tuo commodo per societatem quam à te peto, bello pacem tuam minuere.*

^g *Ira.*] Hinc Arsacem cum Tigrahe bellum gessisse conjicias.

^h *Non validissimus.*] Quò spectet hæc oratio, primâ fronte non apparet, patebit postea: vult enim, per avaritiam & invidiam, bellum potentissimis indicare Romanis, ut eorum divitias expilent, &c.

ea vetus causa bellandi est, cupido profundi imperii & divitiarum; quâ primùm cum rege Macedonum Philippo bellum sumiêre. Dum à Carthaginienſibus premebantur, amicitiam ſimulantes, ei ſubvenientem Antiochum, conſeſſione Aſiæ, per dolum avertêre: ac mox à Philippo, Antiochus omni cis Taurum agro, ^b decem millibus talentorum ſpoliatus eſt. Perſen deinde Philippi filium, poſt multa & varia certamina, apud ^c Samothracas deos acceptum in fidem, cal- lidi, & repertoſes perſidiæ, quia pacto vitam dederant, ^d inſomniis occidêre. ^e Eumenem, cujus amicitiam glorioſè oſtentant, initio prodidêre Antiocho, pacis mercedem; poſt, ^f Attalum cuſtodem agri captivi ſuntibus, & contumeliis ex rege miſerrimum ſervorum effe- cêre: ſimulatoque impio teſtamento, ^g filium ejus Ariſtonicum, quia patrium regnum petiverat, hoſtium more per Bithyniam, ^h Nicomedem mortuo, diripuêre, cùm filius Nuſæ, quàm reginam appellaverant, genitus haud dubiè eſſet. Nam quid ego me appellem? Quem diſ- junctum undique regnis, & ⁱ tetrarchiis ab imperio eorum; quia fa- ma erat, divitem, neque ſervitutum eſſe, per Nicomedem bello laceſ- ſiverunt; ſcleris eorum haud ignarum, & ea, quæ accidêre, teſta- tum antea, ^k Cretenſes ſolos omnium liberos eâ tempeſtate, & regem Ptolemæum. Atque ego ultus injurias, Nicomedem Bithyniâ ex- puli; Aſiamque ^m ſpolium regis Antiochi recepi; & Græciæ demſi grave ⁿ ſervitium. Incepta mea poſtremus ſervorum ^o Archelaus,

N O T Æ.

^a *Philippo.*] Cave ita intelligas, quaſi inſentibus Romanis, Antiochum Philip- pus ſpoliaverit; nam hæc oratio ambigua eſt: verùm id puta, quod hiſtoria teſtatur, Antiochum poſt Philippum à Romanis de- bellatum, regni parte etiam multatum fuiſſe.

^b *Decem.*] Livius & Appianus quindecim dicunt.

^c *Samothracas.*] Samos, vel Samothrace, inſula eſt maris Ægei, ad proſpectum Thra- ciæ, verſus Orientem. Hunc verò locum explicabit Florus, cujus verba refero: *Absens ergo (de Perſe loquitur) victus fugit in maria inſulamque Samothracem, fretus celebri religi- one, quaſi templa & aræ poſſent defendere quem nec montes ſui, nec arma, potuiſſent.*

^d *Inſomniis.*] Probatuſt iſtud ex Diodoro, qui eum ſomno, à cuſtodibus quos offende- rat, cùm in carcere, Romæ detineretur, prohibituſt fuiſſe refert.

^e *Eumenem.*] Rex fuit Pergami in Aſiâ.
^f *Attalum.*] Hic Pergami rex fuit ul- timus.

^g *Filium.*] Alii aliter: Florus regii ſan- guinis ferocem juvenem dicit, Juſtinus ſi- lium Eumenis.

^h *Nicomede.*] Populum Romanum ſece- rat hæredem.

ⁱ *Tetrarchiis.*] Tetrarchia quarta eſt pars regni, aut cujuſpiam Provinciæ.

^k *Cretenſes.*] Creta, hodie *Candie*, Medi- terranei inſula notiſſima, unde Cretenſes.

^l *Ptolemæum.*] Rex fuit Ægypti.

^m *Spolium.*] Id eſt, eam Aſiæ partem quâ Antiochus à Romanis ſpoliatus fuerat.

ⁿ *Servitium.*] Quo premebatur à Roma- nis.

^o *Archelaus.*] Unus fuit ex Mithridatis ducibus, quem ingenti inſtructum exercitu, parvâ manu Sylla apud Chæroneam ceci- dit.

exercitu prodito, impedivit; illique, quos ignavia aut ^a prava calliditas; uti ^b meis laboribus tuti essent, armis ^c abstinuit, acerbissimas poenas solvunt. Ptolemæus precio diem belli ² prolatat. Creteneses impugnati semel jam, neque finem ^c nisi excidio habituri. Equidem cum mihi, ob ^d ipsorum interna mala, dilata proelia magis quam pacem datam, iutelligerem; abnuente Tigraue, qui mea dicta serè probat, te remoto procul, omnibus ^e aliis obnoxiiis, rursus tamen bellum cœpi: Marcumque Cottam Romanum ducem apud ^f Chalcedona terrâ fudi: mârî exui classe pulcerrumâ. Apud ^g Cyzicum magno cum exercitu in obsidione moranti frumentum defuit, nullo ³ circumadnitente; simul hiems mari prohibebat. Ita, ^h sine vi hostium, regredi coactus in patrium regnum; naufragiis apud ⁱ Param. & ^k Heracleam, militum optimos cum classibus amisi. Restituto deinde apud ^l Cabira exercitu, & variis inter me atque Lucillum proeliis, inopia rursus ambos incescit. Illi suberat regnum ^m Ariobarzanis bello intactum: ego vastatis circum omnibus locis, in ⁿ Armeniam concessi: secutique Romani, non me, sed morem suum, omnia regna subvertendi: quia multitudinem arcis locis pugnâ prohibuere

I N T E R P R E T A T I O.

¹ Et illi quos ignavia aut prava calliditas avertit ab armis, ut tuti essent meis laboribus, solvunt pœnas acerbissimas.

² Ptolemæus profert diem belli argento.

³ Frumentum mihi defuit, cum nullus circum me adjuvaret, dum eo commorarer magno cum exercitu, in obsidione, apud Cyzicum.

N O T Æ.

^a Prava calliditas.] De iis loquitur qui ipsum, quamdiu opes suas adversus Romanos contereret, quieti cernerent, aut eo etiam augerentur. Prava est perfectio ea calliditas; nam ille qui potentior est, postquam hunc aut illum bello minorem oppressit, victoriâ utens, alios majore etiam impetu invadit.

^b Ut meis laboribus.] Aliis regibus à Romanis nihil fuisse metuendum inaudit, ipsum si levissimis auxiliis adjuvissent.

^c Nisi.] Isthuc confirmat Florus: Romanos enim fatetur, solâ nobilem insulam vincendi cupiditate, bellum Creticum fecisse.

^d Ipsorum.] Romanorum: Nam bellum Mithridaticum illis temporibus gestum est, quibus respublica civilibus armis, maxime per Marium, Syllam, Sertorium, aliosque, conflictabantur.

^e Aliis obnoxiiis.] Id est, sese Romanorum imperio submittentibus.

^f Chalcedona.] Chalcedon, vel ut alii scribunt, Chalcedone, urbs est Asiatica a Bosphorum Thraciæ.

^g Cyzicum.] Cyzicus urbs est & insula vel, ut aliis placet, peninsula ad Propontidem.

^h Sine vi.] Non istud dicunt Romani historici scriptores: imò Plutarchus Lucillum testatur, non sine Mithridatis magnæ clade, Cyzico eum depulisse.

ⁱ Param.] Locus maritimus circa Hellespontum, aut Euxinum mare.

^k Heracleam.] Urbs est Bithyniæ ad Pontum Euxinum.

^l Cabira.] Inferioris Asiæ oppidum Stephaniano. Plutarchus alicubi circa Myrian collocat.

^m Ariobarzanis.] Rex fuit Cappadociæ.

ⁿ Armeniam.] Armenia notissima est Asiæ regio, inter Cappadociam & mare Caspium; cujus pars hodie dicitur Turcomania.

imprudentiam Tigranidis, pro victoriâ, ostentant. Nunc quæso considera, nobis oppressis utrum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? scio equidem tibi magnas opes, virorum, armorum, & auri esse: & eâ re à nobis ad societatem, ab illis ad prædâ peteris. Cæterum consilium est Tigranidis, ^a regno integro, meis militibus belli prudentibus, procul ab domo, parvo labore, per nostra corpora bellum conficere; quando neque vincere, neque vinci, sine tuo periculo possumus. An ignoras, Romanos, postquam ad occidentem pergentibus finem ^b oceanus fecit, arma huc convertisse; neque quicquam à ^c principio nisi raptum habere, domum, ^d conjuges, agros, imperium; convenas, olim sine patriâ, sine parentibus, pesti conditos orbis terrarum? Quibus non humana ulla, neque divina obstant, quin socios, amicos, procul juxtâque sitos, inopes potentisque trahant, excidantque: omniaque ^e non serva, & maxumè regna, hostilia ducant. ^f Namque pauci libertatem, pars magna justos dominos volunt: nos suspecti sumus æmuli, & in tempore vindices affuturi. Tu verò, cui ^g Seleucia maxuma urbium, regnumque Persidis inclitis divitiis est; quid ab illis, nisi dolum in præsens, & postea bellum exspectas? Romani in omnis arma habent, acerruma in eos quibus victis spolia maxuma sunt: audendo & fallendo, & bella ex bellis ferendo, magni facti. Per hunc morem extinguunt omnia, aut ^h occident: ⁱ quod difficile non est, si tu ^k Mesopotamiâ, nos Armeniâ circumgredientur exercitum sine frumento, sine auxiliis: ^l fortuna autem nostris vitiis adhuc incolumis: teque illa fama sequetur, auxilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppressisse. Quod uti facias moneo, hortorque, neu malis pernicië nostrâ ^m unum imperium prolatare quàm societate victor fieri.

N O T Æ.

^a Regno.] Intelligo de regno Arfacis.

^b Oceanus.] De Atlantico intellige, quo terminatur Hispania.

^c A principio.] Romam primò latronum receptaculum magis quàm urbem fuisse neminem latet.

^d Conjuges.] Illi enim per dolum, simulatis ludis equestribus, Sabinas rapuerunt.

^e Non serva.] Id est, quæ ab ipsis servitute non essent oppressa.

^f Namque.] Aliter & magis ex nostro stylo ita scribas: Cum enim pauci inter homines statu populari gaudeant, sed regiam dominationem quærant, nos suspecti sumus æmuli, &c.

^g Seleucia.] Hæc est, proculdubio, quæ non semel apud scriptores antiquos cum Ba-

bylone confunditur; quòd ejus opes exhausserit, in proximo sita, ad ripam Tigridis.

^h Occident.] Ipsi peribunt.

ⁱ Quod difficile.] De Romano excidio loquitur, quod semper quæsit Mithridates.

^k Mesopotamia.] Asiæ regio inter Tigrim & Euphratem; hodie Diarbecb.

^l Fortuna.] Istud parenthesi includendum, quòd per dolorem effert Mithridates, qui sæpius Romanorum ruinam animo præsumserat.

^m Unum.] Alii legunt, tuum imperium: alii tua: vetus verò editio optimè, ut videtur, tuam (ruinam, scilicet, aut perniciem) prolatare, id est, differre. Si tamen unum imperium retineas, prolatare pro ampliare, positum erit.

Curio ^a Vulcanaliorum die ibidem moratus. *Nonius de mutatâ de-
clinatione. Caris. l. i.*

Scalas pares incenium altitudine. *Arusian.*

Diffidere inter se cœpêre, neque ^b in medium consultare. *Idem.*

Multisque suspicionibus volentia plebi facturus videbatur. *Nonius.*
Volentia, quæ plebs vellet.

Suspectusque fuit, incertum verò an per negligentiam, societatem prædaruin cum latronibus composuisse. *Id. Componere, conjungere.*

Collegam minorem, & sui cultorem expectans. *Arusian.*

Quàm maxumis itineribus, per regnum Ariobarzanis, contendit ad flumen ^c Euphratem; quâ in parte Cappadocia ab Armeniâ disjunctur. Et quamquam ad id naves ^d codicariæ occultò per hiemem fabricatæ aderant. *Nonius. Codicariæ naves, quæ in flumine usui esse possunt.*

Qui prætergrediebantur equites cataphracti, ^e ferreâ. omni specie. *Idem.*

Cùm interim, lumine etiam tum incerto, duæ Galliæ mulieres conventum vitantes ad menstrua solvenda montem ascendunt. *Idem.*

^g Pluteosque rescindit, ac munitiones demolitur; locoque summo potitur: *Idem. Demoliri est diruere.*

Exercitum dimisit ut primùm Alpès digressus est. *Arusian.*

Tetrarchas, regesque territos animi firmavit. *Idem.*

Simul eos, & cunctos jam inclinatos laxitate loci, plures cohortes atque omnes, ut in secundâ re, pariter acie invadunt. *Nonius.*

Hi locorum perignari, solitinectere ex viminibus vasa agrestia, ibi tum, quòd inopia scutorum fuerat, ad eam artem se quisque in formam parmæ equestris armabat. *Nonius. Parma est scutum breve.*

De pecore coria recens detracta, quasi glutino adolecebant. *Carisius, l. i. Servius.*

Avidior modò properandi factus. *Arusian.*

Consilii æger. *Idem.*

Reversi postero die, multa, quæ properantes deseruerant in castris nacti, cùm se ibi cibo, vinoque læti invitarent. *Nonius. Invitare est repleri.*

Atque hiavit humus multa, vasta & profunda. *Idem, Hiare, aperiri.*

N O T Æ.

^a *Vucanaliorum.*] Vulcanalia, dies erant Vulcano festi.

^b *In medium.*] Id est, in commune.

^c *Euphratem.*] Euphrates fluvius est, Asiæ nobilissimus.

^d *Codicariæ.*] Id est, secundum Festum ex tabulis crassioribus factæ.

^e *Ferreæ.*] Equi enim & ipsi ferreis laminis muniti erant:

^f *Menstrua.*] Id est, Sacra quæ quoque mense peragerentur: idque prolixè & Lipsii sententiâ, & Plutarchi auctoritate, Douza confirmat.

^g *Pluteosque.*] Plutei machinæ erant bellicæ, corio intectæ, quorum usus idem prope qui vinearum, ad muros suffodiendos.

Rurfus jumenta nacti ad oppidum ire contendunt. *Nonius.*

Ubi se laniata navigia fundo emergunt. *Arufian.*

Tum verò Bithyni propinquant jam amnem ^a Tartanium. *Idem.*

^b Eos qui hoc malum publicum clandestinis conciliis comparaverunt. *Nonius.*

In quibz notissimus quisque, aut malo dependens verberabatur, aut immutilato corpore improbo patibulo eminens affigebatur. *Idem. Patibulum est crux.*

Ad Siciliam vergens faucibus, non ampliùs patet millibus v. & xxx. *Messus.*

Clausi lateribus ^c pedem. *Idem.*

Naphthas. *Probus Catholicis.*

LIBER V.

AT Lucullus, audito Q. ^d Marcium Regem pro consule per ^e Lycaoniam cum tribus legionibus in ^f Ciliciam tendere. *Prisc. l. xviii.*

Legiones Valerianæ comperto, ^g lege Gabiniâ Bithyniam, & Pontum consuli datam : ^h missos esse. *Id. ibidem.*

Regem averfabatur. *Arufian.*

NOTÆ.

^a *Tartanium.*] In Bithyniâ.

^b *Eos.*] Fragmentum istud, non Sallustii, sed Sisennæ esse arbitratur Putschius; ideo quòd in Nonii vetustioribus manuscriptis illi adscribatur.

^c *Pedem.*] Quandoquidem Sallustii auctoritate confirmare studeat Fronto, probè oppidò ac Latine dici *Altus pedes tot*, & quidem hunc locum citans; optimè, ut videtur, vocem *altis* Sallustio Douza redonavit, legitque *clausi lateribus pedem altis*.

^d *Marcium Regem.*] Hic mortuo collegâ Metello, & eo qui in ejus locum successus fuerat, solus consulatum gessit.

^e *Lycaoniam.*] Minoris Asiæ regio, in Cappadociâ.

^f *Ciliciam.*] Minoris Asiæ regio ad Mediterraneum.

^g *Lege Gabiniâ.*] Gabinius tribunus fuit

plebis, quo tempore Lucullus adversus Mithridatem bellum gerebat.

^h *Missos.*] Quidam, in manuscriptis probè & planè exaratum esse, *Consuli datam esse, missos esse*, testatur; unde pro priori *esse*, sese rescribendum esse putat; deinde ut sensus absolvatur, *præ tendentes* supplet, aut *causantes*; ut ita legendum sit, *Sese missos esse causantes*. Atque de legionibus accipit quas Clodius per iram & invidiam sollicitavit, ut ne ampliùs Lucullum adversus Mithridatem sequerentur; quibus ille persuasit ipsos missos, & à sacramento liberos esse, cum alium imperatorem, Glabionem consulem, ad Mithridaticum bellum, senatus mitteret. Cui opinioni non possum planè non assentiri; nisi quòd, non Glabrioni, sed Pompeio, Mithridaticum bellum mandatum invenio.

Cæteri negotia ^a sequebantur familiaria legatorum, aut tribunorum; & pars sua ^b commeatibus mercatis. *Nonius.*

Et uxori ejus frater erat. *Arusian.*

Sæpè celebritatem nominis intelligo timentem. *Prisc. l. xviii.*

Videò ingentia dona quæsitum ire properantem. *Idem, ibid.*

Nam si Pompeio ^c quid humani evenisset. *Arusian.*

^d Quibus de causis Syllam in victoriâ dictatorem, equo descendere, sibi uni assurgere de sellâ, caput aperire solitum. *Nonius, Arusian.*

Servius.

NOTÆ.

^a *Sequebantur.*] Eidem anonymo, ex quo priorem conjecturam decerpimus legendum videtur *Exsequebantur.*

^b *Commeatibus.*] Id est, *Abeundi licentiâ pretio emtâ.*

^c *Quid humani.*] Mortem intellige, de Pompeio autem videtur hîc agi, quem Catullus, cum præclarum quidem, sed nimium liberæ reipublicæ crederet, nolletque omnia ut in eo uno reponerentur, hæc verba in

concione legem dissuadens adjecit. Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis? ut habet Paterculus.

^d *Quibus de causis.*] Hîc iterum de Pompeio sermo est, cui uni Syllam assurgere solitum Appianus tradidit. Quatuor verò fuerunt, autore Servio, quæ apud Romanos ad honorem pertinuerunt: equo defilire, caput aperire, vitâ decedere, assurgere.

C. SALLUSTII CRISPI FRAGMENTA, INCERTORUM LIBRORUM.

NE^a inrumiendi po—
^b sublicibus cavata.—
fent. *Festus*.

Cujus^c duas insulas propinquas inter se, & ^d decem stadium procul à Gadibus sitas, constabat suoapte ingenio alimenta mortalibus gignere. *Nonius*.

^e Serum bellum in angustiis futurum. *Junius Philarg. ad Georg. Virgilii*.

Illi tertio mense pervenêre in ^f Pontum multò celerius spe Mithridatis. *Arusian*.

Ergo senati decreto serviundum ne sit. *Donatus Act. II. sc. II.*

Pompeius oris ^g improbi, animoque inverecundo. *Suet. de claris Gram. c. xv.*

NOTÆ.

^a *Inrumiendi.*] Id est, *lactandi*; quanquam omnes, quos quidem inspicere licuit, excerptores, *Irrumare*, habent tantum, non *Irrumire*. Vox verò ista, execrandâ libidine, ad obscœna traducta est.

^b *Sublicibus.*] Sublicæ trabes sunt longæ; quibus pons innititur. Sed, pro iis, *Festus* habet *sublices*, nomine, secundum aliquos, à Volscis mutuato.

^c *Duas insulas.*] Quæ sint istæ nescire se facetur *Ortelius*, nisi ex *Plutarchi Sertorio*, qui eas *Atlantidum* nomine describit; intelligit autem de duabus ex *Aforis*, S. *Michaëlis* scilicet, & *D. Mariæ*.

^d *De studiûm.*] Idem *Ortelius* decem millibus stadiorum ex *Plutarcho* rescribit.

^e *Serum.*] Grammatici *crudelis* atque *scævum* interpretantur; eodemque sensu apud *Virgilium*, & *Valerium Flacchum*, legitur.

^f *Pontum.*] *Pontus* Asiæ minoris provincia ad mare *Euxinum*.

^g *Improbi.*] Multis contendit *Douza* *probi* legendum esse; præsertim quòd illud alterum sit contra omnium librorum auctoritatem; & à *Sallustii* scribendi ratione alienum; Arbitratur enim fieri non posse, ut aliquis ore sit improbo, qui non pariter animo inverecundo fuerit; adeòque *Sallustium* bis idem dixisse, si *improbi* scripserit. Prima ratio valet.

Simulans ^a sibi alvum purgari. *Isidorus, l. xi. in voce Alvus Serv. ad l. iii. Æneidos.*

Fecit ut nunciis confestim lugubribus. *Caris. l. ii.*

Communem habitum transgressus. *Prisc. l. xiv.*

Inter arma civilia æqui boni famam petit. *Seneca, l. xx. epist. cxv.*

Haud impigrè, neque inultus occiditur. *Donat. ad Andr. Ter.*

act. i. sc. 2.

Festinantibus in summâ inopiâ patribus. *Idem ad Eunuch. act. iv. sc. iii.*

Hostes oppressi, aut delapsi forent. *Isidorus, l. xviii.*

Exercitum argento fecit. *Seneca, l. xx. epist. cxv.*

^b Togam paludamento mutavit. *Isidorus. l. xix. Serv.*

Hiero rex Syracusanorum bellum fecit. *Seneca.*

Ibi triennio frustrâ trito, *Servius ad iv. Æneidos.*

Oratio ^c C. Cottæ Consulis ad Populum.

Quirites, multa mihi pericula domi, militiæ multa advorsa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli deorum auxiliis, & virtute meâ: in quâ omnibus, neque animus negotio defuit, neque decretis labos. Malæ, secundæque res, ^d opes, non ingenium mihi mutabant. At contrâ in his miseriis cuncta me cum fortunâ deseruere. Præterea senectus, per se gravis, curam duplicat: cui misero, senectâ jam ætate, ne mortem quidem ^e honestam sperare licet. Nam, si parricida vestri sum, & ^f bis genitus hîc deos penates meos, patriamque, & summum imperium ^g vilia habeo; quis mihi vivo cruciatus satîs est, aut quæ poena mortuo? Cùm omnia ^h memorata apud inferos supplicia scelere meo ⁱ vici. A primâ adolescentiâ in ore vestro privatus,

INTERPRETATIO.

^a *Malæ secundæque res mutabant mihi opes, non mutabant ingenium.*

NOTÆ.

^a *Sibi.]* Servius habet, *Simulans alvum purgare*; quod magis est ex adstrictâ Sallustii oratione.

^b *Togam palud.]* Id est, *Pacem bello.*

^c *C. Cottæ.]* In quibusdam libris scriptum inveni *Cn. Cottæ*, quod fortè pro *M. Cottâ*, scripturæ similitudine positum est. Uterque enim *C.* & *M.* ille quidem prior, hic anno sequenti, consul fuit: sed Marcum, non Caium, à Mithridate magnâ clade apud Chalcedunem cæsum fuisse constat, quod quidem huic orationi occasionem dedit.

^d *Honestam.]* Ille equidem post casum suum in civitatem receptus, etiam consulum suum peregit; attamen ne sibi per inimicorum dolum fraudi esset, quod fortunæ

iniquitate evenerat, vir prudens reformidabat.

^e *Bis genitus.]* Hoc ideo dicit, quia, victus, in civitatem receptus erat.

^f *Vilia habeo.]* Id est, *parum istis omnibus consulo.* Sed terminis usus est causæ suæ faventibus; minùs enim fit verisimile, ut quis summum imperium, quo gaudet, contemnat, quam ut parum, ex officio reipublicæ invigilet.

^g *Memorata.]* De his plurima apud poetas.

^h *Vici.]* Id est, *majus est scelus quàm ut atrocissimus inferorum pœnis suis possit puniri.*

& in magistratibus egi : qui ^a linguâ, qui consilio meo, qui pecuniâ voluere, usi sunt : neque ego callidam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui : ^b avidissimus privatæ gratiæ maxumas inimicitias pro republicâ suscepi : qui victus cum illâ simul, cum egens alienæ opis, plura mala expectarem, vos, Quirites. rursus mihi patriam, deos penates, cum ingenti dignitate dedistis. Pro quibus beneficiis vix satis gratus videar, si singulis animam, ^c quam nequeo, concesserim. Nam vita & mors jura naturæ sunt ; uti sine dedecore cum civibus, famâ & fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Consules nos fecistis, Quirites, ^d domi, bellicque impeditissimâ repub. Namque ^e imperatores Hispaniæ stipendium, milites, arma, frumentum poscunt ; & id res cogit : quoniam post defectionem sociorum, & Sertorii per montis fugam, neque manu certare possunt, neque utilia parare. Exercitus in Asiâ Ciliciâque ob nimias opes Mithridatis aluntur : Macedonia plena hostium est : nec minùs Italiæ maritima, & provinciarum, cum interim vectigalia parva, & ^f bellis incerta, vix partem sumtuum sustinent : ^g Ita classè, quâ commeatus vehebatur, minore quàm antea, navigamus. ^h Hæc si dolo aut socordiâ nostrâ contracta sunt, agite, & uti lubet, ita supplicium sumite : sin communis fortuna asperior est, quare indigna vobis, nobisque, & rep. incipitis ? Atque ego, cujus ætati mors propior est, non deprecor, si quid eâ vobis incommodi demitur ; neque mox ⁱ ingenuo corpori honestiùs, quàm pro vestrâ salute, finem vitæ fecerit. Adsum, en Cn. Cotta consul, facio quod sæpè majores asperis bellis fecere : voveo, dedoque me pro rep. quam deinde cui mandetis circumspicite. ^j Nam talem honorem bonus nemo volet, cum

INTERPRETATIO.

^a *Cum essem avidissimus privatæ gratiæ, suscepi multas inimicitias pro republicâ.*

^b *Si dederim animam pro singu-*

lis, quam pro singulis nequeo dare.

^c *Ita navigamus classe minore quàm ea, quâ commeatus vehebatur antea.*

NOTÆ.

^a *Linguâ.]* Arbitror hunc esse Cottam, quem Cicero disertissimum prædicat, contra quem etiam mulierem quandam defendit.

^b *Domi.]* Bellis civilibus, per Marium, Syllam, aliosque exhaustæ fuerant vires imperii.

^c *Imperatores.]* Vidimus eâ de re Pompeii epistolam, quocum Metellus adversus Sertorium imperator creatus fuerat.

^d *Bellis.]* Piratæ enim, Mithridatici belli oblatâ occasione, maria bello, quasi tempestate præcluserant ; alii rebellabant : Sertorius in Hispaniâ multa interciperat, &c.

^e *Hæc.]* Casus reipublicæ varii.

^f *Ingenuo.]* In aliis est, ingenio corporis, quod non placet ; quanquam illud quomodo explicem non satis video. Nisi fortè consul noster, qui jam suprâ de inferis verba quædam injecit, philosophicè, sese noluerit virum ingenuum, sed corpus tantum morti tradere ; quod quidem ad persuadendum & commovendum aptum quoque fuerit.

^g *Nam talem.]* Tacitè innuit, se adhuc utilem fore reipublicæ, nec tam culpâ suâ exercitum à Mithridate cæsum fuisse.

fortunæ, & pacis, belli ab aliis acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum sit. Tantummodo in animis habetote non me ob scelus, aut avaritiam cæsum, sed volentem pro maxumis beneficiis animam dono dedisse. Per vos igitur, Quirites, & gloriam majorum, tolerate advorsa, & consulite reip. Multa cura summo imperio inest; multi ingentes labores; quos ¹ nequicquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis; cùm omnes provinciæ, regna, maria, terræque aspera aut fessa bellis sint.

Germani ^a inteetum ^b renonibus corpus tegunt. *Isidorus.*

Unde pons in oppidum pertinens explicatur. *Arusian.*

Et ei voce magnâ vehementer gratulabantur. *Donatus.*

Et Marius victus duplicaverat bellum. *Servius.*

Atque eos à tergo incurrerunt. *Rufinianus.*

In hunc modum differuit. *Prisc.*

Inde ortus sermo percunctantibus utrimque, Satin' salvæ, quàm grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis augerentur. *Donatus.*

Fugam nostris fecêre. *Seneca.*

Quæ audita ^c Panormitanos dedere Romanis fecêre. *Idem.*

Quò cupidiùs in ore ducis sese quisque bonum & strenuum ostentantes. *Isidorus, Servius. x.*

Ventis per cava terræ citatis, rupti aliquot montes, tumulique federe. *Isidorus Servius.*

Ubi multa nefandè casu super ausi atque passi. *Prisc.*

^d Saguntium. *Carisius.*

Tota autem insula modica, & cultoribus inanis est. *Martianus.*

Immodicus animi, *Arusian.*

Pugnam illam pro omine belli futuram. *Serv.*

Tantum ^e antiquitatis, curæque majoribus pro Italicâ gente fuit. *Idem.*

Opprobrii gratiâ. *Agrætius.*

Maxumis ducibus, fortibus strenuisque ministris. *Diomedes. l. xi.*

Non repugnantibus modò, sed ne deditis quidem. A. B. C. M. *Donatus.*

In silvâ ^f Silâ fuerant. *Serv.*

INTERPRETATIO.

¹ Quos frustra refugitis, dum pacis copiam quæritis.

NOTÆ.

^a *Inteetum.*] Magnâ corporis parte nudos agitare solitos esse Germanos ex Tacito discimus, aliisque. Colerus uallet *Intacti.*

^b *Renonibus.*] Alii scribunt *Rhenonibus.* Sunt autem Rhenones Gallorum & Germanorum tegumenta pellicea, ab humeris ad umbilicum usque dependentia.

^c *Panormitanos.*] Panormus insignis Sici-

liæ civitas. Hodie *Palermo.*

^d *Saguntium.*] Pro Saguntinorum, ut placet Carisio.

^e *Antiquitatis.*] Gronovius cum Servio antiquitatis retinet. Douza anxietatis reponit, cui ego quidem assentior.

^f *Silâ.*] Sita erat in Brutiis.

In nuda injecta corpora. *Diomedes.*

Apollinis filia & Cyrenes. *Probus.*

Ne simplici quidem morte moriebantur. *Serv.*

Cum prædixero positum insulæ. *Donatus.*

Cujus ^a adversâ voluntate, colloquio militibus permisso, ^b corruptio facta paucorum; & exercitus Sullæ datus est. *Idem.*

A Graccho seditiones graves ortæ. *Augustinus.*

M. Atilius Palicanus humili loco, Picens, loquax magis quam facundus. *Quintilianus, l. iv. c. 2.*

^c Insolens vera accipiundi. *Donatus.*

Quæ pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat. *Idem.*

^d Curubis. *Probus.*

^e Tharros. *Idem.*

^f Camisos. *Idem.*

^g Lucas. *Sergius.*

Primam modò ^h Japydiam ingressus. *Serv.*

ⁱ Carbo turpi formidine Italiam, atque exercitum deseruit. *Idem.*

Quæ pacta in conventionem non præstitissent. *Donatus.*

Crebritate fluctuum, ut Aquilo solet. *Serv.*

Mithridates corpore ingenti perinde armatus. *Quint. l. viii. c. 3.*

Tyrannumque & Cinnam appellantes. *Victorinus. Serv.*

Nomenque ^k Danubium habet. *Acron.*

Cui nisi pariter obviam iretur. *Donat.*

Septimium, neque animo, neque linguâ satis compotem. *Idem.*

Vulgus amat fieri. *Quint.*

Non ^l pœniturum. *Idem.*

Pompeius cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte, certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio,

N O T Æ.

^a *Adversâ.*] *Cognitâ.*

^b *Corruptio.*] De Syllâ intelligendum, qui, ut docet Plutarchus, viribus impar, Scipionem alterum consulem dolo ad fœdera invitavit; deinde inter congressuum moras, & colloquiorum, pecuniâ & promissis, ejus exercitum, per milites corruptit.

^c *Insolens.*] Fortè de Tigrane loquitur, qui fortunâ suâ ebrius, nil nisi quod ad voluntatem fictum esset, audire poterat. Cujus stultitiam non pœnitebit vidisse apud Appianum.

^d *Curubis.*] Ptolemæo urbs est Africae propriæ.

^e *Tharros.*] Ortellius eam urbem ponit in Africâ.

^f *Camisos.*] Urbs Camisanæ regionis, in Parthiâ, ut eidem placet Ortellio.

^g *Lucas.*] Voluit esse à *Lux* singulari.

^h *Japydiam.*] Japydia, quæ & Histria dicta, in extremâ est Italiâ versùs Dalmatiam.

ⁱ *Carbo.*] Prolixè de eo Appianus.

^k *Danubium.*] Observavit Acron, vel alius aliquis, ad Horatium, Danubium in genere neutro à Sallustio positum, ut Rhenum ab Horatio. Danubius verò dicitur usitatus maximus ille & notissimus Europæ fluvius, cui & nomen *Ister* datum est.

^l *Pœniturum.*] Pro pœnitentiam acturum.

nisi se, & milites frequentibus exercitiis præparavisset ad prælia. *Vegetius, l. i. c. ix. Johan. Saresb.*

Cicero caninam facundiam, ut Appius inquit, exercuit. *Lactant. Primus Græcorum Achilles. Serv.*

Cupientissimus legis. *Diomedes.*

Magnâ gloriâ ^a tribunus militum in Hispaniâ T. ^b Didio imperante, magno usu bello Marfico, paratu militum, & armorum fuit. Multaque tum ductu ejus curata, primò per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum celebrata sunt: cominus faciem suam ostentabat, aliquot advorsis cicatricibus, & effosso oculo. Quo ille dehonestamento corporis maxumè lætabatur, neque illis anxius, quia reliqua gloriosius retinebat. *A. Gellius.*

^c Curetes, quia principes intelligendi divina fuerunt, vetustatem uti cætera in majus componentem altores Jovis celebravisse. *Lactant. & Isidorus.*

Italiam conjunctam ^d Siciliæ constat fuisse, sed medium spatium aut per humilitatem obrutum est aquis, aut propter angustiam scissum: inde Rhegium nominatum. *Isidorus.*

Pompeius de victis Hispanis trophæa in Pyrenæis jugis constituit. *Serv.*

Atque edita undique, tribus tamen cum muris, & magnis turribus. *Donat.*

Et in præliis actu promptus. *Idem.*

Pactione amisso Publio legato. *Idem.*

Ipsam mare Ponticum dulcius, quàm cætera. *Serv. Prisc. Macrobius.*

Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. *Serv.*

Rebus supra votum fluentibus. *Idem.*

^e Ænum, & ^f Maroneam, & viam militarem. *Idem.*

Impediebant jussu nautarum. *Idem.*

Nihil socordiâ claudebat. *Donat.*

^g Ut tanta repentè mutatio non sine deo videretur. *Idem.*

NOTÆ.

^a *Tribunus.*] De Sertorio agitur.

^b *Didio.*] Legatus fuit Pompeii in Hispania adversus Sertorium.

^c *Curetes.*] Totam hanc opinionem, quasi à poëtis fictam Sallustius respuit, voluitque ingeniosè interpretari, cur Jovis cultores dicantur Curetes fuisse. *Lactantius.*

^d *Siciliæ.*] In hac sententiâ fuerunt plurimi auctores, contra quam facit Cluverius, qui, cum Hesiodo aggeribus, versùs Pelorum promontorium, auctam fuisse insulam arbitrat; nedum abscissa fuerit.

^e *Ænum.*] Ænus urbs Thraciæ maritima, ab Æneâ condita.

^f *Maroneam.*] Non longè ab Æno, ad occasum.

^g *Ut tanta.*] Videtur hoc de inexpectatâ intelligendum conversione, quæ Romæ accidit, foro omnium rerum venalium copiâ superfluente, postquam piratas annonam interceptantes Pompeius profligavit.

* In ore gentibus agens, populo, civitati. *Idem.*

Pressi undique multitudine. *Idem.*

Hunc igitur redarguit Tarquitiu. *Idem.*

Dein campi ^b Themyscirii, quos habuere ^c Amazones, à ^d Tanai flumine incertum quomobrem digressæ. *Serv.*

Ubi eum totâ concione ab exercitu cogit discedere, dicit se ejus operâ non usurum, eumque ab armis dimittit. *Idem.*

Et Metello procul agente ^e longa spes auxiliorum. *Idem.*

More equestris prælii sumptis tergis, atque redditis, & egressi ad faciliores ictus loco cedebant. *Idem.*

Castra sine vulnere introitum. *Idem.*

^f Cosa. *Serv.*

Equis, atque armis insignibus. *Idem.*

^g Fessus in Pamphyliam se receperat. *Idem.*

Profectus quidam Ligus ad requisita naturæ. *Quint.*

Apud latera ^h certos collocaverat. *Serv.*

Apertæ portæ, repleta arva cultoribus. *Idem.*

ⁱ Hispaniam sibi antiquam patriam esse. *Idem.*

^k Lyciæ, ^l Pisidiæque agros despectantem. *Idem.*

Sorte ductos fusti necat. *Idem.*

Omnis Italia coacta in angustias scinditur in duo ^m promontoria, ⁿ Bruttium, & ^o Salentinum. *Idem.*

Italia plana ac mollis. *Idem.*

Quâ tempestate ex Ponto vis piscium erupit. *Idem, & Scholiastes Juvenalis.*

^p Introrsus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata.

N O T Æ.

^a In ore.] De Pompeio intelligit Douza.

^b Themyscirii.] Sunt illi in Ponto.

^c Amazones.] Fuerunt mulieres, quæ regnum, viris omnibus interfectis, obtinuerunt, rem postea habentes cum peregrinis. De his mentio fit apud plurimos; interim fuerint, nec ne, quidam affirmant, quidam negant, Crediderim multa fabulosa esse, non tamen omnia.

^d Tanai.] Tanais fluvius est qui Europam ab Asiâ dividit. Hodie *Don* dicitur.

^e Longa.] Id est, longè posita, autore Servio.

^f Cosa.] Civitas Etruriæ.

^g Fessus.] Id est, egens consilii, Servio interprete: nam corpore fatigatum dicimus, animo fessum.

^h Certos.] Certus aut velocem significat, aut fidelem; aliquando etiam firmum, ut ait Sallustius: *Apud latera certos collocat.* Servius.

ⁱ Hispaniam.] Annotant grammatici provinciam pro patriâ positam, cum civitas propriè sit patria.

^k Lyciæ.] Minoris Asiæ regio, ad Mediterraneum.

^l Pisidiæ.] Ciliciæ regio, in minore Asiâ.

^m Promontoria.] Sunt montes, qui in mare incurrunt. *Gall. Cap.*

ⁿ Bruttium.] Inferius est, ad meridiem, juxta Siciliam.

^o Salentinum.] Superius est ad Septentrionem.

^p Introrsus.] Hæc Crispi cum citet Servius, ut doceat Bithyniam dictam quoque esse Bebriciam, nullaue ejus rei in fragmento hoc extet mentio, non dubitat Sallustium ex Isidoro augere Putschius, post *Phrygia*, hoc modo, prius *Bebricia dicta*, mox à *Bithynio* rege *Bithynia*.

Ipsa enim est Major Phrygia. *Serv.*

Sed Mithridates extremâ pueritiâ regnum ingressus : matre veneno interfectâ. *Idem.*

Exercitum ^a vertere. *Idem.*

Creta altior est, quâ parte spectat orientem. *Idem.*

Se regibus devovent, & post eos vitam refutant : adeò illis ingenuitas est sanctitas regii nominis. *Idem, & Philargyrius.*

Dum inferior omni viâ grassaretur. *Joannes Grammat.*

^b Narbone concilia Gallorum. *Pompeius in Artem Donati.*

Post defectionem sociorum & Latii. *Donatus.*

^c Ad Jovis mandem nostra. *Idem.*

Morbi graves ob inedia insolita vescentibus. *Idem.*

Atque ea cogentes, non coactos, scelestos magis quàm miseros distringi. *Idem.*

Graviori bello, qui prohibitori venerant socii, frigere. *Idem.*

Nam quidem Pyrrho, Hannibali, æquor & terra. *Idem.*

Nam Sullæ dominationem audebat. *Idem.*

^d Neque est defensus dominationem Sullæ. *Idem.*

Neu quis miles neve pro milite. *Serv.*

Ex insolentiâ avidus malefaciendi. *Idem.*

Tergis vinciebant. *Idem.*

^e Charybdis quæ fortè illata ^f naufragia sorbens gurgitibus occultis millia sexaginta ^g Tauromenitana ad litora trahit. *Idem.*

Saguntini fide atque ærumnis inclyti per mortalium studium majores quàm opibus, quippe quîs etiam tum semiruta mœnia, domus intactæ, parietesque templorum ambusti, manus Punicas ostentabant. *Hieron. in Habacculo.*

Apud ^h Corduennos ⁱ amomum & alii leves odores gignuntur. *Philarg. in. iv. Georg. Virgil.*

Quem trans stagnum omnis usque ad flumen. *Idem.*

NOTÆ.

^a *Vertere.*] Servius interpretatur *Considerare.*

^b *Narbone.*] Narbo Galliæ Narbonensis urbs est maritima.

^c *Ad Jovis.*] Douza corrigit, *Id Jovis mandem nostro.* Id est, *Jupiter ista viderit.*

^d *Neque est.*] Alii habent *dominationum.* Colerus legit, *Neque est defessus dominationum Syllæ.*

^e *Charybdis.*] Poëtis decantatissimus gurgis, inter Siciliam & Italiam, circa Messanam.

^f *Naufragia.*] Hic naufragium pro ipsis rebus quassatis & fractis positum est.

^g *Tauromenitana.*] Tauromenia, vel Tauromenium, urbs Siciliæ maritima ad fretum.

^h *Corduennos.*] Corduenni, gens circa mare Hyrcanum.

ⁱ *Amomum.*] Aliud alii esse comminiscantur multumque de eo rixantur Medici.

Repentè incautos agros invasit. *Idem.*

Belli fanè sciens. *Acron.*

Namque omnium ferocissimi ad hoc tempus ^a Achæi atque ^b Tauri sunt, quod, quantùm conjicio, locorum egestate raptò vivere coacti.

Glossa Juvenalis,

Atque ipse cultus rei. *Acron.*

^c Triplici fluctu. *Serv. Fuldanus.*

Charybdi mare vorticosum. *Idem.*

Sed ubi tempore anni mare classibus patefactum est. *Idem.*

Sanè bonus eâ tempestate contra pericula & ambitionem. *Idem.*

Simul immanis hominum vis ex locis invasere parentes, cùm & pacis modò effusas. *Idem.*

Genua patrum advolvuntur. *Idem.*

Perrexere in Hispaniam ad Sardiniam. *Idem.*

Quæ mapalia sunt circumjecta civitati, suburbana ædificia. *Idem.*

Et onere turrium incertis navibus. *Idem.*

Traditur fugam in longinqua oceani agitavisse. *Idem.*

Ad mutandum modò in melius servitium. *Serv. ad primum Æn.*

Magna vis hominum convenerat agris pulsa aut civitate ejecta. *Idem, ibidem.*

Cùm murum hostium successisset pœnas dederat. *Idem ad Eclogam quintam.*

Quippe vasta Italia rapinis, fugâ, cædibus. *Idem.*

Hi sunt qui secundum pocula, & alias res aureas, diis sacrata instrumenta convivio mereantur. * *Idem ad viii. Æneidos.*

In secundâ festinas cohortes composuerat. *Idem ad ix.*

Jam repentè visus sævire Tagus. *Idem ad x.*

Exuant armis equisque. *Idem.*

Solas festinare. *Idem.*

Lusitaniæ gravem civitatem. *Idem.*

Ex parte cohortium præcipere instructa, stationes locatæ pro castris. *Idem.*

Bellum quibus posset conditionibus desineret. *Idem.*

In quâ longissimo ævo plura, de bonis falsa, in deterius composuit. *Idem.*

Cultu corporis ornata egregio. *Idem.*

At Sertorius vacuus hieme augere copias. *Acron. in Horatium.*

Sin vis obsistat, ferro quàm fame æquiùs perituros. *Serv.*

Confedit in vallè virgultâ nemorosâque. *Idem.*

NOTÆ.

^a Achæi.] Sunt populi circa pontum æuxinum, in Sarmatiâ Asiaticâ; nam de hoc in loco agitur, non de illis qui Thessaliâ incolebant.

^b Tauri.] Fuerunt isti in Sarmatiâ Europæâ.

^c Triplici.] Id est, magno.

Paululum requietis militibus. *Idem.*

Qui nullo certo exilio vagabantur. *Idem.*

Nubes foedavere lumen. *Idem.*

Sanctus alia. *Idem.*

Geronis. *Idem.*

Quæ causa fuerat novandis rebus. *Idem.*

Radicem montis excessit. *Statii interpres.*

Ut res magis quam verba gererentur, liberos parentesque in muri locaverant. *Idem.*

Incerta est fortitudo dum pendet. *Idem.*

In quibus plaustra sedes sunt. *Acron. ad Horatium.*

Luxo pede. *Probus.*

Maurique vanum genus, ut alia Africæ, contendebant Antipoda ultra Æthiopiam cultu Persarum justos & egregios agere. *Prisc.*

Et Perpennam fortè cognoscit mulio redemptoris. *Acron. in Hora.*

Omnium fluminum que in maria quæ imperium Romanum est fluunt, quam Græci τὴν ἑσὼ θάλασσαν appellant, maximum esse Nilum consentitur; proxumâ magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius. *A. Gell. l. x. c. vii.*

^a Ex omnibus quæ tractavimus, Æbuti Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis, ut ait Sallustius, cum curâ dicendum, quàm quod in manibus est. *Seneca.*

Turbinum motus vagus est, disiectus, & uti Sallustii verbis utar vorticofus; cometarum autem, compositus, & certum iter carpens *Idem.*

Sallustius, auctor certissimus, asserit Tigrim, & Euphratem un fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longiùs dividantur spatio medio relicto multorum millium; quæ tamen terra, quæ a ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. *Idem.*

Pelorum promontorium Siciliæ respiciens Aquilonem, juxta Sallustium, dictum à gubernatore Hannibalis illuc sepulto, qui fuerat occisus per ignorantiam regis, cum se ejus dolo crederet esse deceptum. *Servius & Isidorus.*

^b Aristæus, uti Sallustius docet, post laniatum à canibus ^c Actæonem filium, matris instinctu Thebas reliquit, & ^d Ceam insulam tenuit, primò adhuc hominibus vacuum: postea, eâ relicta, cum Dædalo in Sardiniam transivit: post delatus est ^e Cumas. *Serv.*

NOTÆ.

^a *Ex omnibus.*] Nullus non ea facile dignoscet quæ sunt Sallustii in his et sequentibus fragmentis.

^b *Aristæus.*] Apollinis & Cyrenes filius, ut plurimis placet, olei & mellis inventor.

^c *Actæonem.*] Hic, irâ Dianæ, quam in-

sciis sine veste viderat, in cervum mutatus à suis canibus laceratus est.

^d *Ceam.*] Cea vel, ut alii scribunt, Cœoninsula est maris Ægei, juxta Eubœam.

^e *Cumas.*] Cumæ, urbs Campaniæ maritima.

Sallustius duces laudat, qui victoriam incruento exercitu deportant. *Idem.*

^a Cares Insulani populi fuerunt, piraticam exercentes, famosi, victi

^b Minoë, ut Sallustius, & Thucydides tradunt. *Idem.*

A Trojâ ^c Capys Campaniam, ^d Helenus Macedoniam, alii Sardi-

nam, secundum Sallustium, tenuerunt. *Idem.*

^e Dardania à Dardano Jovis & Electræ filio, aut secundum Sallustium, à Midâ Dardanorum rege, qui Phrygiam tenuit. *Idem.*

Sallustius ^f Scyllam saxum esse dicit, simile formæ ^g celebratæ procul visentibus. *Idem.*

In Sicilia est ^h Enceladus, ⁱ Othus in Cretâ, secundum Sallustium. *Idem.*

Sallustius ait, Hispanorum morem fuisse, ut in bella euntibus juvenibus parentum facta memorentur à matribus. *Idem.*

^k Orion juxta Sallustium, oritur juxta solis æstivi pulsus. *Idem.*

In ^l Flaminia est civitas quæ ^m Cale dicitur, & in Galliâ hoc nomine, quam Sallustius à Perpennâ captam commemorat. *Idem.*

Getæ sunt ⁿ Myssi, quos Sallustius à Lucullo dicit esse superatos. *Idem.*

Trojanorum tempore invadendarum terrarum causa fuerat navigatio, uti Sallustius meminit. *Idem.*

Curribus falcatis usos esse antiquos, Livius & Sallustius docent. *Idem.*

N O T Æ.

^a Cares.] Cos insula est maris Ægæi non longè à Cariâ, quæ & ipsa hoc nomine lieta est, autore Stephano. Probus in Miliaide, Cares in Lemno confedisse testatur: adeoque hi fuerunt piratæ errone habitationem suam mutantes.

^b Minoë.] Minos rex fuit Cretæ, Jovis ex Europâ filius, apud inferos, ob insignem iustitiam, iudex à poëtis constitutus.

^c Capys.] Unus fuit ex Æneæ comitibus, qui in Italiam venit.

^d Helenus.] Priami filius. Epiri verò partem habuisse Virgilius autor est.

^e Dardania.] Pars est Illyriæ, supra Macedoniam. Sed hîc de Trojâ agitur.

^f Scyllam.] Scylla scopulus est in freto Siculo, non longè à Charybdi.

^g Celebratæ.] A poëtis scilicet, apud quos passim monstrum fœmineo vultu, cætera canum latrantium, quibusdam lupi, ac serpentis specie, descriptum invenies.

^h Enceladus.] Unus ex gigantibus, quem

Jupiter, fulmine ictum, Ætnæ, monti supposuit.

ⁱ Othus.] Hic fuit Neptuni filius ex Iphimediâ Alcei uxore, quem, cum Ephialte ipsius Othi fratre, Alceus auxilio misit gigantibus adversus deos.

^k Orion.] Ex trium deorum, Jovis, scilicet, Neptuni, & Mercurii urinâ, vel semine natus, & à Dianâ interfectus, ut quibusdam placet, in sydus mutatus fuit; cujus ortu tempestates maximæ excitantur: si tamen verum est quodcumque vulgo hominum ore teritur.

^l Flaminia.] Regio Italiæ ad mare superum, ubi Ravenna.

^m Cale.] Calem Gallicam non longè ab urbe Parisiorum ponunt; haud procul à Matronâ.

ⁿ Myssi.] Mysia in Asiâ est: sed hîc Mæsia est intelligenda, quæ olim Mysia dicta, Europæ regio est ad Danubium.

Vices significant pugnam, quia per vicissitudinem pugnabatur, ut inquit Sallustius. *Idem.*

Creta medio jacet insula ponto, id est, secundum Sallustium, procul à continenti. *Idem.*

Primò mense veris dicitur novum ver, secundo ver adultum, tertio præceps: sicut etiam Sallustius dicit ubique, nova æstas, adulta, præceps. *Idem.*

Sallustius in Historiis tradit, Sertorium victum voluisse fugere ad insulas ^a Fortunatas. *Acron.*

Insulas Fortunatas Sallustius inclytas esse ait Homeri carminibus. *Serv.*

Proximum dicebant veteres, non solum adhærens, & adjunctum, verum etiam longè remotum, si tamen inter duo discreta ^b nihil medium exstitisset. *Virgil. Æn. l. v.*

Proximus huic, longo sed proximus intervallo.

Insequitur Salius. —

Ita & Sallustius in situ Ponti, de promontoriis ^c Paphlagonum, & quod ^d Κρίε μέτωπον appellavit, posuit. *Nonius.*

Interrogasti, si tenes, Mæotici

Situs quis esset æquoris. Sallustium

Noram id dedisse, dicta & ejus omnibus

Præjudicatæ auctoritatis ducier,

Non abnuebam. Festus Avienus.

Portus ab Eöo fluctu curvatus in arcum.

In arcûs similitudinem. Sic de Ponto Sallustius, unde hic tulit colorem, nam speciem efficit Scythici arcûs. *Serv. ad iii Æneidos.*

— *Freta lata relucet.*

Lata autem ideo, quia se augustiæ Pontici oris illîc dilatant, uti dicit Sallustius. *Serv.*

Teïa autem dicta est à Teïo Anacreontis Poëtæ Lyrici oppido, quod in Paphlagoniâ esse Sallustius indicat, cùm de situ Pontico loquitur. *Comment. in Horat.*

Porro Sallustius auctor certissimus asserit, tam Tigris, quàm Euphratis in Armeniâ fontes demonstrari. *Hieron. de locis Heb.*

Cùm multi evaserint Trojanum ^e periculum, uti Capys, qui

NOTÆ.

^a *Fortunatas.*] Sunt illæ in mari Atlantico. Hodie, *Les Canaries.*

^b *Nilil medium.*] Ejusdem naturæ, scilicet.

^c *Paphlagonum.*] Paphlagonia Asiæ minoris regio ad pontum Euxinum.

^d *Κρίε.*] Arietis banc rupem simulantem vertice frontem.

Pro merito Graii κρίε dixere μέτωπον, Priscian.

^e *Periculum.*] Quando Troja à Græcis eversa est.

Campaniam tenuit; ut Helenus, qui, ^a ut alii, Sardiniam, secundum Sallustium. *Serv.*

Sallustianus Calpurnius. *Hieronymus adversus Ruf.*

Calpurniani discipuli. *Idem, ibidem.*

^b Tamen vulgata jam res est gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt. Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas ^c pulsat. *Tertull. de animâ.*

Sarcasmus Chleuasino proxima est, & similis figura, quâ adverbiorum facta, cum exacerbatione admissi eorum, laceessimus. Ut pud Sallustium de Sullæ crudelitate. Ut in M. Mario cum fracta rursus crura per artus expiraret. *Ful. Rufinianus de schematis lexeos.*

Mesopotameni homines effrenatæ libidinis sunt, ut Sallustius meminit in utroque sexu *Glossæ in Juvenalem.*

^d Antonius ille trium Antoniorum corruptor, ille Sallustius, quæ maritumæ quâ Romanum esset imperium, contrarius piratis. Si omnes socios & maxumè Græcos Asiaticos ac Siculos fortunis omnibus spoliaverunt. *Eadem Glossæ.*

Σαλλῆστις δὲ θαυμάζω, τότε πρῶτον, ὥφθαι Ῥωμαίοις καμήλας, ἐγούσας, εἰ μήτε πρότερον τὰς μετὰ Σκιπίωνος νικήσαντας Ἀντίοχον ετο, μήτε τοις ἐναγχοῦς πρὸς Ὀρχομένῳ καὶ περὶ Χαιρώνειαν Ἀρχελαῷ μεμαχημένοις, ἐγνωκέναι κάμηλον. *Id est: Sallustium demiror, ut autumat, tum primum visos Romanis Camelos, quod neque olim los qui duce Scipione Antiochum devicerunt, neque hos qui ad Orchomenum & Chæroneam certaverunt cum Archelao, nōsse utaverit Camelum. Plutarchus in Lucul.*

Σαλλῆστιος μὲν ἔν φησὶ, χαλεπῶς διατεθῆναι τοῖς στρατιώταις πρὸς ὑτὸν, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς πολέμου πρὸς Κυζίκῳ καὶ πάλιν πρὸς Ἀμισῶνι χειμῶνας ἐξῆς ἐν χάρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας. *Id est: At Sallustius quidem fuisse milites jam inde à principio malè, ait, in unum (Lucillum) animatos, quod ad Cyzicum, & iterum ad Amisum has hiemes eos castris continuisset. Idem.*

N O T Æ.

^a *Ut alii.]* Quod hîc deesse clarum est ex eo superiori, qui de hâc ipsâ re agit, facile cognoscet.

^b *Tamen.]* Id est, omnes sciunt, quomodo vicem sibi quædam innata vitia populi exorobrent.

^c *Pulsat.]* Arguit, notat.

^d *Antonius.]* Pessimè depravatum est istud fragmentum.

^e *Orchomenum.]* Orchomenus & Chæroneia duæ sunt Bæotiæ urbes ad amnem Cephisum; quanquam priorem Sophianus magis ad meridiem collocat.

LECTORI.

Hætenus Fragmenta florentissimi rerum Romanorum scriptoris, quæ extare putamus. Cætera quæ sequuntur, in M. S. Servio legi auctor est V. Cl. Andreas Schottus: in optimâ tamen illâ Honorati editione à Petro Daniele I. C. procuratâ non comparent.

* m or Trequii præter s r ciem necessariam haud multò secus quàm ferro noceri poterat. At Varinius, dum hæc aguntur à fugitivis ægrâ parte militum autumnî gravitate, neque ex postremâ fugâ; cum severo edicto juberentur, ullis ad signa redeuntibus, & qui reliqui erant per summa flagitia detrectantibus militiam, Quæstorem suum C. Thoranium ex quo præsentem vera facillimè noscerent. *** commiserant, & tamen interim quum volentibus numero quatuor.

* ingre, tantæ fetui debacchantur, nefandum in modum perverſo vulnere & interdum lacerum corpus semianimum omittentes, alii irrecta faciebant ignes, multique ex loco sevi quos ingenium socios dabat, abdita à dominis aut ipsos trahebant ex occulto; neque sanctum aut nefandum quicquam fuit iræ barbarorum, & servili ingenio: quæ^a Spartacus nequiens prohibere multis precibus cum oraret, celeritate *** nuntios.

Aliquot dies contra morem fiducia augeri nostris coepit, & promissa lingua. Qua Varinius contra spectatam rem incautè motus novos incognitosque & aliorum casibus percussos milites, ducit tamen ad castra fugitivorum. Presso gradu sistentes jam, neque tam magnificè sumentes proelium quàm postulaverant. Atque illi certaminis conscii inter se juxta seditionem erant. Crixo & gentis ejusdem Gallis atque Germanis obviam ire, & ultro offerre pugnam cupientibus contra Spartacum.

NOTÆ.

^a Spartacus.] Hic est qui unâ cum Cri-
xo & Oenomao, effracto Lentuli ludo, cum
triginta aut amplius ejusdem fortunæ viris

Capuâ erupit; servisque ad vexillum & auxilium vocatis, Romanis grave, idemque probrosum bellum intulit.

ORATIONES DUÆ

AD C. CÆSAREM,

SALLUSTIO ADSCRIPTÆ,

De Republicâ Ordinandâ.

ORATIO I.

POPULUS R. antea ^a obtinebat, regna atque imperia, fortunam dono dare; item alia, quæ per mortalis avidè cupiuntur: quia & apud indignos sæpè erant, quasi per ubi-
 dinem data; neque cuiquam incorrupta permanferant. Sed res locuit ^c id verum esse, quod in carminibus ^d Appius ait, fabrum esse
 uæ quemque fortunæ; atque in te maxumè, qui tantum alios ^e præ-
 ergressus es, uti prius defessi sint homines laudando facta tua, quam
 u laude digna faciundo. Cæterum uti fabricata, sic virtute parta,
 quam magnâ industriâ haberi decet, ne incuriâ deformatur, aut
 corruant infirmata. Nemo enim alteri imperium volens concedit;
 & ² quamvis bonus atque clemens sit, qui plus potest; tamen, quia

INTERPRETATIO.

¹ Antea vulgò credebatur for-
 unam dare dono regna atque impe-
 ria.

² Et quamvis qui potentior est,
 sit bonus atque clemens, tamen re-
 formidatur, quia licet illi esse malo.

NOTÆ.

ORATIONES.] Multis probat Douza
 esse epistolas; quod etiam postea ex
 pso Sallustio cognoscetur. Nam ejus esse
 as idem, ut & ipse arbitror, contendit.

^b *Populus Romanus.*] Ab imperitis, qui-
 us vox *obtinebat* prospecta non esset, additas
 ste has duas voces *Pop. Romanus*, Casaubo-
 us contendit; qui illustrissimam sententi-

am eâ additione tenebris involutam dicit.
 Tanto viro non possum non suffragari.

^c *Id.]* Refertur ad sequentem sententi-
 am.

^d *Appius est.]* Hic est, ut videtur, quem
 Cicero sapientem vocat poetam.

^e *Prætergressus.]* Omnes libri habent
prægressus. Carrio.

malo

malo esse licet, formidatur. ^a Id evenit, quia plerique rerum potentes perversè consulunt: & eò se munitiores, putant, quò illi, quibus imperitant, ^b nequiores fuere. At contrà id eniti decet; cùm ipse bonus, atque strenuus sis, uti quàm optimis imperites. Nam pessumus quique asperrumè rectorem patitur. Sed tibi hoc gravius est, quàm ante te omnibus, armis parta componere. Bellum aliorum pace ^c mollius gessisti: ad hoc victores prædam petunt, victi cives sunt. Inter has difficultates ^d evadendum est tibi; atque in posterum firmanda resp. non armis modò, neque adversum hostes, sed, quòd multò majus, multòque asperius est, bonis pacis ^e artibus. Ergo omnes magnâ ^f mediocrique sapientiâ res huc vocat: quæ quisque optimus potest, uti dicat. Ac mihi sic videtur: qualicumque modo tu victoriam composueris, ita alia omnia futura. Sed jam, quò melius facilis-
usque constituas, paucis, quæ me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit, Imperator, cum ^g homine claro. magnis opibus, avido potentia, majore fortunâ, quàm sapientiâ: quem secuti sunt pauci per suam injuriam tibi inimici; item quos affinitas, aut alia necessitudo, traxit. Nam particeps dominationis neque fuit quisquam; neque ^h si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret. Cæterâ multitudo vulgi, more magis quàm judicio, post alius alium, quam prudentiorem, secuti. Per idem tempus ⁱ maledictis iniquorum occupandæ reip. in spem adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuriâ polluta erant, concurrere in castra tua; & apertè ^k quietis mortem, rapinas, postremò omnia, quæ corruptus animus jubebat minitari. Ex quibus magna pars, ubi neque ^l creditum condonare, neque

INTERPRETATIO.

^l Ex quibus magna pars, ubi vident te neque pecuniam creditam condonare, aut novas tabulas proponere.

NOTÆ.

^a Id.] Quòd, scilicet, qui plus potest formidatur.

^b Nequiores.] Id est, homines nibili, quia nullâ sunt virtute; qui nihil nec possunt, nec audent.

^c Mollius.] Cæsari assentatur.

^d Evadendum.] Id est, Reipublicæ ita, ut & tibi consulas, providendum.

^e Artibus.] Legum optimarum, quas tu sanxeris observatione, & vindicatione.

^f Mediocrique.] Sibi ipsi viam sternit, ne impudenter fecisse videatur, qui principi consulere satagat. Atque optimo fundamento nititur: non enim minimam præstant aliquando reipublicæ operam qui tra-

ditores sunt, & minùs perspicaces; quippe qui graviori passu progredientes, ea advertunt quæ fervidiores præterierant.

^g Homine claro.] Pompeio scilicet.

^h Si pati.] Testatur Florus, neque partem Pompeium; neque superiorem Cæsarem ferre potuisse.

ⁱ Maledictis.] Hoc dicit, multos eò ad Cæsaris partes adductos fuisse, quòd malevolis quibusdam, qui eum rempublicam occupaturum prædicabant, fidem haberent, & per ejus gratiam se potentes evasuros sperarent.

^k Quietis.] Iis qui nullis partibus erant addicti.

te civibus, sicuti hostibus, uti vident, defluxere: pauci restitère, quibus majus otium in castris, quam Romæ, futurum erat: ^a tanta vis creditorum impendebat. Sed ob easdem causas, immane dictum est, quanti & quam multi mortales postea ad Pompeium discesserint; eoque, per omne tempus belli, quasi sacro, atque ^b in spoliato, fano debitores usi. Igitur, quoniam tibi victori de bello atque pace agendum est; hoc uti ^c civiliter deponas, illa ut quam justissima, & diuturna sit; de te ipso primum, ^d quia compositurus es, quod optimum factum est, existuma. Equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, quam diuturna, arbitror; neque quemquam à multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat: ^e eam vitam bellum æternum atque anceps gerere: ^f quoniam neque adversus, neque ab tergo, aut lateribus tutus sis; semper in periculo, aut metu agites. Contrà qui benignitate, & clementiâ imperium temperavere, his læta & candida omnia visa; etiam hostes æquiores, quam ^g alii cives. An ⁱ qui me his dictis corruptorem victoriæ tuæ, nimisque in victos bonâ voluntate prædicent? ^a Scilicet quod ea, quæ externis nationibus, naturâ hostibus, nosque majoresque nostri sæpè tribuere, ea civibus danda arbitror; neque barbarico ritu cæde cædem, sanguine sanguinem, expiandum: ² An illa, quæ paulò ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamque Syllanam increpabantur, oblivio abstulit? ⁱ Domitium, Carbonem, Brutum, alios item

INTERPRETATIO.

^a *An aliqui prædicent me corruptorem esse victoriæ tuæ his dictis?*

² *An oblivio abstulit, Domitium, Carbonem? &c.*

NOTÆ.

^a *Tanta vis.]* Id est, quia scæneratorum impotentiam experti essent.

^b *In spoliato.]* Id est, ex quo abstulisse quicquam nefas fuerit. Vult plurimos ad Pompeium, tanquam ad asylum concurrisse.

^c *Civiliter deponas.]* Duabus hisce vocibus, quæ proponit propemodum conficit vir summè politicus. Curandum est enim ut bello tu, non alius, finem imponas, idque revera & bonâ fide præstes: curandum ut id civiliter, hoc est, quam maximè popularibus & civibus tuis parcendo. Atque ex ejusmodi exemplis discere debent balatrones quomodo loquendum, imò & legendum, sit.

^d *Quia.]* Alii, Qui cæ.

^e *Eam.]* Arbitratur Sallustius, ejus vitam, qui se aliis metuendum præbet, bellum æternum esse. Optimè, ut sunt ejus, propemodum, omnia.

^f *Quoniam.]* Intelligit eum, e quo loquitur, nihil sperare posse in futurum, omnia timere ex præterito, & in præsentì turbatum esse.

^g *Aliis.]* Illis nempe, qui per sævitiam imperium obtinent.

^h *Scilicet.]* Ironicè sibi ex parte adversariorum illud affingit, quod ipsos maximè refellit.

ⁱ *Domitium.]* Hos tres Pompeius, primum quidem in Africâ, alterum in Siciliâ, tertium circa Lilybæum mori coëgit. Cæterum tantorum virorum ludibrio fata habita autor Cæsaris ab oculos ponit, ut ipsum ad misericordiam, in quam pronus erat, magis inclinet; generosissimumque imperatorem, quâ facile capiebatur, uti par est, tentet.

^a non armatos, neque in prælio belli jure, sed postea supplices, per summum scelus interfectos : plebem Romanam in ^b villâ publicâ, pecoris modo, conscissam. Heu quàm illa occulta civium funera, & repentinæ cædes in parentum, aut liberorum sinum, fuga mulierum, & puerorum, vastatio domorum. Ante partam à te victoriam omnia sæva, atque crudelia erant. Ad quæ te illi iidem hortantur : ^c & scilicet id certatum esse ^d utrius vestrûm arbitrio, injuriæ uti fierent ; ^e neque receptam, sed captam, à te remp. & eâ causâ exercitus stipendiis confectis optimos & veterrimos omnium, adversum fratres, parentesque, alii liberos, armis contendere ; ut ex alienis malis deterrumi mortales ventri, atque profundæ libidini sumtus quærent ; atque essent opprobria victoriæ, quorum flagitiis commacularetur bonorum laus. Neque enim te præterire puto, quali quisque eorum more, aut modestiâ, etiam tum dubiâ victoriâ, sese gesserit ; quoque modo in belli administratione scorta, aut ^d convivia exercuerint nonnulli ; quorum ætas ne, per otium quidem, tales voluptates sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmandâ quoniam tuque, & omnes tui agitis : primum id, quæso, considera, quale id sit, de quo consultas : ita, bonis, malisque ^e dimotis, patenti viâ ad verum perges. Ego sic existumo ; quoniam orta omnia ^f intereunt, quâ tempestate urbi Romanæ fatum excidii adventarit, cives cum civibus manus conferturos : ita defessos, & exsanguis regi, aut nationi, prædæ futuros. Aliter non orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ, movere, aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur sunt concordie bona, & discordie mala expellenda. Id ita eveniet, si sumtum, & rapinarum licentiam demseris ; non ad vetera ^g instituta revocans, quæ, jam pridem corruptis moribus,

INTERPRETATIO.

^a Et scilicet illi volunt certatum esse, ut sciretur utrius vestrûm arbitrio injuriæ fierent.

^e Neque volunt receptam & liberatam, sed captam esse à te

republicam ; & eâ causâ exercitus optimos, & veterrimos omnium stipendiis confectis, contendere armis adversum fratres & parentes, alii adversus liberos.

NOTÆ.

^a Non armatos.] Animadversum in eos qui se sponte dediderant, inquit Florus.

^b Villa.] Ea fuit in Campo Martio, ubi quatuor, & secundum aliquos, octo & novem millia deditorum inermium civium Sylla interfici jussit.

^c Et scilicet.] Adversariis rationes ascribit ridiculas, ut eorum institutum ridiculum videatur.

^d Convivia.] De hoc omni castrorum

Pomp. dedecore Plutarchus, & ipse Cæsar loquitur.

^e Dimotis.] Id est, seorsum positâ, & accuratè pensculatis. Ita verò, quicumque decipi metuit, factum opus est.

^f Intereunt.] Quàm appositè, & ad ingenium Cæsaris accommodatè isthuc iniecit.

^g Instituta.] De sumtuariis legibus loquitur, quas adversus grassantem corruptionem satis firmas non credit.

ludibrio sunt; sed si suam cuique rem familiarem, finem sumtum
^a statueris: quoniam is incescit mos, homines ^b adolescentuli, sua
 atque aliena consumere, nihil lubidini, atque aliis rogantibus dene-
 gare, pulcherrimum putent; ^c eam virtutem & magnitudinem ani-
 mi; pudorem atque modestiam, pro socordiâ æstument. ^d Ergo ani-
 mus ferox, pravâ viâ ingressus, ubi consueta non suppetunt, fertur
 accensus in socios modò, modò in cives: movet composita, & res
 novas ^d veteribus acquirit. Quare ^e tollendus fœnerator in posterum,
 uti suas quisque res curemus. Ea vera, atque simplex via est, ma-
 gistratum populo, non creditori, gerere; & magnitudinem animi in
 addendo, ^f non demendo reip. ostendere. Atque ego scio, quàm
 aspera hæc res in principio futura sit; præsertim iis, qui se in victo-
 riâ licentiùs liberiùsque, quàm artiùs, futuros credebant: quorum si
 saluti, potiùs quàm lubidini consules; illosque, nosque, & socios,
 in pace firmâ constitues. Si ^g eadem studia, artesque juventuri e-
 runt; næ ista egregia tua fama, simul cum urbe Româ brevì conci-
 det. Postremò sapientes pacis causâ bellum gerunt, ^h laborem spe
 otii sustentant. Nisi illam firmam efficis, vinci, an vicisse, quid re-
 tulit? Quare capeffe per deos remp. & omnia ⁱ aspera, uti soles, per-
 vade. ^k Namque aut tu mederi potes, aut omittenda est cura omni-
 bus. Neque ^l quisquam te ad crudeles pœnas, aut acerba iudicia, in-

INTERPRETATIO.

^a Ob has causas animus ferox | non suppetunt, fertur accensus,
 ingressus pravâ viâ, ubi consueta | modò in socios, &c.

NOTÆ.

^a Statueris.] Discordiæ vires maximas
 subtraxerit, qui hoc auctoris monitu uti di-
 dicerit: ut enim optimè Florus, *Magnificus
 apparatus conviviorum, & sumtuosa largitio,
 nonne ab opulentiâ paritura mox egestatem?*
Hæc Cælinam patriæ suæ impedit.

^b Adolescentuli.] Utinam aliquando apud
 viros principes ea rerum humanarum cura
 exoriat, ut post futuris consulant, dum
 venientium institutioni prospiciunt.

^c Eam.] Id est, in eo positam.

^d Veteribus.] Hoc est, *Aliena consumendo,*
nihil lubidini denegando. Cæterum vide mihi,
 quæso, quomodo sententiam suam expresse-
 rit. Petita res est ex ipsis naturæ visceribus,
 ubi omnia iisdem conservantur principiis
 quibus generata sunt. Verùm jocus est ex
 rerum veterum & novarum oppositione;
 quæ eò minùs bene composita videntur; quod
 ex veteribus nova non soleant emergere.

^e Tollendus.] Istud certè maximæ est dif-

quisitionis: multa enim incommoda ex fœ-
 nore tangit Sallustius, in eo abusus pluri-
 mus, attamen, quomodo in totum tolli
 possit, non video.

^f Non demendo.] Magis istud rhetoricè,
 quàm politicè dictum; nisi Sallustius ni-
 miæ fœneratorum licentiæ obviâ ire co-
 natus est. Quamvis enim aliquid videaris
 debitori per fœnus detrahare, per idem illi
 sæpè multum addideris.

^g Eadem.] De quibus suprà, *Sua* scilicet,
 & *aliena consumere*; &c.

^h Laborem.] Militarem præsertim intel-
 lige.

ⁱ Aspera.] Quæ videlicet in ordinandâ
 republicâ occurrunt.

^k Namque.] Cæsari assentatur.

^l Quisquam.] Bonus scilicet. Verùm ideo
 non addidit, quia rem ipsam terminis usque
 ad eò invidiosus proposuit, ut qui maximè
 cupiant, eam non ausint defendere.

vocat ; quibus civitas vastatur magis, quàm corrigitur : sed uti pravas artes, malasque lubricas, ab juventute prohibeas. Ea verò clementia erit, consuluisse, ne meritò cives patriâ^a expellerentur ; retinuisse ab stultitiâ, & falsis voluptatibus ; pacem concordiamque stabilivisse :^b non, si, flagitiis obsecutus, delicta perpeffus, præfens gaudium cum mox futuro malo concesseris. Ac^c mihi animus, quibus rebus alii timent, maxumè^c fretus est negotii magnitudine : & quia tibi^d terræ, & maria simul omnia componenda sunt ; (quippe res parvas^e tantum ingenium attingere nequit) magnæ curæ magna merces est. ^f Igitur provideas oportet, uti plebes, largitionibus, & publico frumento^g corrupta, habeat negotia sua, quibus^h ab malo publico detineatur : ⁱ juvenus probitati, & industriæ, non sumtibus, neque divitiis, studeat. Id ita eveniet, si pecuniæ, quæ maxuma omnium pernicies est, ^k usum, atque ^l decus demseris. Nam sæpè ego cum animo meo reputans, quibus quisque rebus^m clarissimi viri magnitudinem invenissent : quæ res populos, nationesve magnisⁿ auctoribus auxissent ; ac deinde quibus causis amplissima regna & imperia corruissent : eadem semper bona, atque mala reperiebam ; omnesque victores divitias contempsisse, & ^o victos cupivisse. Neque aliter quisquam extollere sese, & divina mortalis attingere potest ; nisi

INTERPRETATIO.

^a *Ac animus meus maximè nititur iis rebus quas alii timent, negotii, scilicet, magnitudine.*

NOTÆ.

^a *Expellerentur.*] Ciacconius mallet *expellantur*.

^b *Non.*] Supple, *Clementia fuerit*.

^c *Fretus.*] Bene de Cæsare se ideo sperare innuit, quòd ille res soleat exequi difficillimas, viris enim cordatis difficultas animum auget.

^d *Terræ.*] Potius est ut Sallustium, *Terrâ & mari*, scripsisse credemus. *Douza*.

^e *Tantum.*] Cæsari iterum assentatur, Cæterum maxima laus est, minima etiam cum maximis procurare.

^f *Igitur.*] Non poterunt ad suum usum satis hanc periodum excutere politici.

^g *Corrupta.*] Supple, *ut quidem nunc est* : neque verò intendit Sallustius, ut populus in eo permaneat.

^h *Ab malo.*] Homines verò pravo otio perdit, lues sunt & pestis reipublicæ.

ⁱ *Juventus.*] Optimè auctor, qui rerum caput attingit. Atque equidem haud istud dico per impudentiam, quasi in viro summe politico aliquid ausim alibi reprehendere ;

verum quia quantum in juventutem peccetur, poenitet.

^k *Usum.*] Non in totum, sed illum quem antè habuit.

^l *Decus.*] Cum, non homines modò, sed omne quod est, esse porrò, & bene esse per naturam quærat ; primum est ut id illi ante omnia suum faciant, per quod reliqua comparantur. Ex quo perspicuum est, quàm pessimè & flagitiosè reipublicæ consulant ; qui virtutem, honorem, omnia denique argento subiciunt.

^m *Clarissimi.*] In omnibus libris *clari* legi, autor est Carrio.

ⁿ *Auctoribus.*] In quibusdam scriptum est *auctionibus*, pro quo Ciacconius reponit *auctibus*, phrasi Livio & Tacito usitatâ.

^o *Victos.*] Scilicet in iis progressus facimus, quibus incumbimus ; neque fieri potest ut, qui maximo cum labore accumulandis divitiis studuit, sine eo virtutem nactus fuerit.

omissis pecuniæ & corporis gaudiis, animo indulgens, non assentando, neque concupita præbendo, ^a perversam gratiam gratificans; sed in labore, patientiâ, bonisque præceptis, & factis fortibus exercitando. Nam domum, aut villam extruere, eamque signis, aulæis, aliisque operibus exornare, & omnia potius, quàm semet visendum efficere; ^b id est, non divitias decori habere, sed ipsum illis flagitio est. Porro ii, quibus bis die ventrem onerare, nullam noctem sine scorto quiescere, mos est; ubi animum, quem dominari decebat, servitio oppressere: nequicquam eo postea hebeti, atque claudo, pro exercitio uti volunt. Nam imprudentiâ pleraque, & se præcipitant. Verùm hæc, & omnia mala pariter cum honore pecuniæ desinent; si neque magistratibus, neque alia vulgo cupiunda, venalia erunt. Ad hoc providendum est, quonam modo Italia, atque provinciæ tutiores sint: id quod factu haud obscurum est. Nam iidem omnia vastant, suas deferendo domos, & per injuriam alienas occupando. Item ne, ut adhuc, militia injusta, aut inæqualis sit; cùm alii triginta, pars nullum stipendium faciet: & frumentum id, quod antea præmium ignaviæ fuit, per municipia, & colonias illis dare conveniet. cùm, stipendiis ^c emeritis, domos everterint. Quæ reipublicæ necessaria, tibiue gloriosa ratus sum, quàm paucissimis absolvi. Non pejus videtur pauca nunc de facto meo differere. Plerique mortales ad judicandum satis ingenii habent, aut simulant; verùm tamen ad ^d reprehendenda aliena facta, aut dicta, ardet omnibus animus: vix satis apertum os, aut lingua prompta videtur, quæ meditata pectore evolvat: quibus me subiectum haud poenitet, magis ^e reticuisse pigeret. Nam sive hæc, seu meliore aliâ, viâ perges; à me, quidem, pro virili parte dictum, & adjutum fuerit. Reliquum est optare, uti, quæ tibi placuerint, ea di immortales approbent, beneque evenire finant.

NOTÆ.

^a *Perversam.*] Id est, Quæ plus doloris & mali afferat quàm voluptatis.

^b *Id est.*] Utinam istud aliquando illi animo reputarent, qui se, per divitiarum abusum, non modò illustres fieri arbitrantur; sed, spretis insuper quibus gloriari velle videntur titulis, & Christi nomine, ejus membra sanguinemque, pro libitu, pedibus proculcant.

^c *Emeritis.*] Id est, postquam legibus destinatum tempus militiæ dedissent.

^d *Reprehendenda*] Illos carpit qui suum studium & scripturam reprehendebant.

^e *Reticuisse.*] Id est, de iis non monuisse Casarem quæ optima esse credebatur.

DE REPUBLICA ORDINANDA.

ORATIO ^a II.

SCIO ego, quàm difficile, atque asperum factu sit, consilium dare regi, aut imperatori; postremò cuiquam mortali, cujus opes in excelsis sunt: quippe cùm & illis consultorum ^b copiae adsint; neque de futuro quisquam satis callidus, satisque prudens sit. Quin etiam sæpè prava magis, quàm bona consilia prosperò eveniunt; ^c quia plerasque res fortuna ex lubricine suâ agit. Sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capeßere, atque in eâ cognoscendâ multam, magnamque curam habui: non ita, uti magistratum modò caperem, quàm multi malis artibus adepti erant; sed etiam uti rempublicam domi, militiæque, quantumque armis, viris, opulentiâ posset, cognitum haberem. Itaque mihi, multa cum animo agitantis, consilium fuit, famam ^d modestiamque meam post tuam dignitatem habere; & cujus rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idque non temerè, aut ex fortunâ tuâ, decrevi; sed quia in te, præter cæteras, artem tuam egregiè mirabilem comperi; semper tibi majorem in adversis, quàm in secundis, rebus animum esse. Sed ^e per cæteros mortales illa res clarior est, quòd & prius defessi sint homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quàm tu faciundo quæ gloriâ digna essent. Equidem mihi decretum est, nihil tam ex alto reperiri posse, quod non cogitanti tibi in promptu sit. Neque ego, quæ visa

INTERPRETATIO.

^a Sed etiam uti haberem rempublicam cognitam, & cognitum haberem quantum respublica posset domi & militiæ, armis, viris, opulentiâ.

NOTÆ.

^a II. Nemini, qui utramque orationem, seu epistolam legerit, dubium esse potest; quin hæc prior sit.

^b Copiæ.] Maximam facit consulendi difficultatem consultorum numerus, dum ignarissimi loquacitate, aut pravo studio, bonorum consulta depravatum eunt.

^c Quia.] Hinc fit ut imperiti perversa sua consilia veris anteponan, bonosque agitent.

^d Modestiamque.] Iniqua plerumque hominum judicia & perversam voluntatem experiuntur qui aliis consulere satagunt: adeòque viam sibi munit Sallustius, ne per imprudentiam aut impudentiam Cæsari consilium dedisse videatur.

^e Per cæteros mortales.] Alii habent per deos immortales.

sunt, de rep. tibi scripsi, quia mihi consilium, atque ingenium meum
^a amplius æquo probaretur; sed inter labores militiæ, interque præ-
 lia, victorias, imperium, statui admonendum te de negotiis urba-
 nis. Namque tibi ^b si id modò in pectore consilii est, uti te ab ini-
 micorum impetu vindices, quoquo modo contra ^c adversum consulem
 beneficia populi retineas: indigna virtute tuâ cogites. Sin in te ille
 animus est, qui jam à principio nobilitatis factionem disturbavit;
 plebem Rom. ex gravi servitute in libertatem restituit; in præturâ
 inimicorum arma inermis disjecit; domi militiæque tanta, & tam
 præclara facinora fecit, uti ne inimici quidem queri quidquam au-
 deant, nisi de magnitudine tuâ: quin accipe tu ea, quæ dicam ^d de
 summâ reipub. quæ profectò aut tu vera invenies, aut certè haud
 procul à vero. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate,
 aut quia nihil eo maluit quàm quod tibi obesset, ita lapsus est, ut hosti-
 bus tela in manus jaceret: quibus ille rebus remp. conturbavit, eis-
 dem tibi ^e restituenda est. Primùm omnium ^f summam potestatem
 moderandi, de vectigalibus, sumtibus, judiciis, senatoribus paucis
 tradidit; plebem Romanam, cujus antea summa potestas erat, ^g nos-
 que his quidem legibus, in servitute reliquit. Judicia, tametsi, ^h si-
 cut antea, tribus ordinibus tradita sunt; tamen iidem illi factiosi re-
 gunt, dant, adimunt quæ lubet: innocentes circumveniunt: suos ad
 honorem extollunt. Non facinus, non probrum, aut flagitium ob-
 stat, quò minùs magistratus capiant: quod commodum est trahunt,
 rapiunt; postremò, tanquam ⁱ urbe captâ, libidine, ac licentiâ suâ,
 pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, si
 virtute partam victoriam more suo ^k per servitium exercerent. Sed
 homines inertissimi, quorum omnis vis, virtusque in linguâ sita est;
 fortè, atque ^l alterius socordiâ dominationem oblatam insolentes agi-

N O T Æ.

^a *Amplius æquo.*] Qui alteri consilium dat, superior esse videtur; illud excusat Sallustius.

^b *Si id.*] Tacitè innuit injurias vindicandas, & upremam potestatem invadendam.

^c *Adversum consulem.*] Marcellum intelligo, cùm Æmilius, alterum consulem pecuniâ Cæsar suum fecisset: his enim, non, ut quidam existimavit, Marcello, & Lentulo consulibus, scriptam fuisse hanc epistolam crediderim.

^d *De summâ.*] Omnes libros de summâ republicâ, quomodo ferè prisca loquuti sunt, scriptum habere, testatur Carrio.

^e *Restituenda.*] In omnibus libris restituendum legi testatur Carrio; phrasi antiquâ.

^f *Summam.*] Si vera loquitur Sallustius, hinc, ideo tantum tribunitiam potestatem

restituisse Pompeium intelligemus, quod eum antea fecisse vidimus, ut auram popularem captaret, volentibusque servitium imponeret.

^g *Nosque.*] Ordinem equestrem intellige.

^h *Sicut antea.*] Lege Plautiâ plebi communicata judicia, ordini senatorio à Syllâ translata fuerant. Legè verò Aureliâ quam tulit L. Aurelius Cotta prætor, inter senatores, equites, & tribunos ærarios, judicia eadem, ex Pompeii voluntate divisa sunt.

ⁱ *Urbe captâ.*] Ab hostibus, scilicet, qui omnia pro libidine agunt.

^k *Per servitium.*] Id est, cum civibus, veluti cum servis, agendo.

^l *Alterius.*] Id est, aliorum; neque hinc quemquam singulatim designat.

tant.

tant. Nam, quæ feditio, ac dissensio civilis, tot tamque illustres familias ab stirpe evertit? Aut quorum unquam victoriâ animus tam præceps, tamque immoderatus fuit? L. Sulla, cui omnia in victoriâ lege belli licuerunt; tametsi ^a à Sulpicio hostium partes muniri intelligebat: ^b tamen, paucis interfectis, cæteros beneficio, quàm metu, retinere maluit. At hercule nunc ^c cum Catone, L. Domitio, cæterisque ejusdem factionis; quadraginta senatores; multi præterea cum spe bonâ adolescentes; sicuti hostiæ, mactati sunt: cum interea importunissima genera hominum tot miserorum civium sanguine satiari nequiverunt: non orbi liberi, non parentes exactâ ætate, non gemitus virorum, luctus mulierum, immanem eorum animum inflexit: quin, acerbius indies malefaciendo, ac dicundo, dignitate alios, alios civitate, eversum irent. Nam quid ego de te dicam, ^d cujus contumeliam homines ignavissimi vitâ suâ commutare volunt? Scilicet neque illis tantæ voluptati est ^e (tametsi insperantibus accidit) dominatio, quanto moerori tua dignitas; qui optatius habent, ex tuâ calamitate ^f periculum libertatis facere, quàm per te populi Rom. imperium maxumum ex magno fieri. Quò magis tibi etiam atque etiam animo prospiciendum est, quonam modo rem stabilias, communiasque. Mihi quidem quæ mens suppetit, eloqui non dubitabo. Cæterum tui erit ingenii probare, quæ vera, atque utilia factu putes. In duas partes ego civitatem divisam arbitror, sicut à majoribus accepi; in patres, & plebem. Antea patribus summa auctoritas erat, vis multò maxuma in plebe. Itaque sæpius

INTERPRETATIO.

<p>^a Qui magis optant libertatem suam in discrimen adducere, ex calamitate tuâ, quàm Romanum im-</p>	<p>perium, ex magno, per te fieri maxumum.</p>
---	--

NOTÆ.

^a A Sulpicio.] Carrio veteribus libris, ut ille ait, manu ductus, pro Sulpitio, supplicio reposuit; idque auream correctionem vocat, quam quidem cuivis, qui sensum communem habeat, probatum iri non dubitat. Me verò minimè puduerit cum paucis, quibus sensus bonus fuerit, à communi recedere; eo præsertim inductus, quòd nisi, Sulpitii mentione, sententiam suam Sallustius, tanquam metis quibusdam coarctaverit, falsissima ejus oratio fuerit. Cæterum, ad plenam hujus loci intelligentiam omnino videndus est Paterculus. Histor. lib. 2.

^b Tamen paucis interfectis.] Assumit auctor quod commodum, &, pro tempore, verum fuit; antequam Sylla in Asiam adver-

sus Mithridatem proficisceretur. Illi verò in laudem vertit quod, tunc temporis, coactus fecit: alioqui post ultimam & firmam victoriam, non alius unquam in cives Syllâ crudelior fuit.

^c Cum Catone.] Intellige senatores à Catone, Domitio, aliisque ex factione Cæsari adversâ, interfectos fuisse; dummodo ne quid ex irâ & dolore, senatu motus Sallustius admisceat. Nota verò phrasim, quâ facile, nec aliter quàm in re notissimâ utaris.

^d Cujus.] Id est, Qui neque vitam perdere dubitant, modò tibi aliquam faciant contumeliam.

^e Tametsi.] Major est autem ea voluptas quæ insperanti accidit.

in civitate ^a secessio fuit, semperque nobilitatis opes diminutæ sunt, et jus populi amplificatum. Sed plebes eò liberè agitabat, quia nullus potentia super leges erat; neque divitiis, aut superbiam, sed bonam animam, factisque fortibus, nobilis ignobilem anteibat: humillimus quisque in ^b armis, aut militiam, nullius honestæ rei egens, satis sibi, et patriæ, erat. Sed, ubi eos paullatim expulsos agris, inertia, etque inopia incertas domos habere subegit; cœpere alienas opes petere, libertatem suam cum republicâ venalem habere. Ita paullatim populus, qui dominus erat & cunctis gentibus imperitabat, dilapsus est; & pro communi imperio, privatim sibi quisque servitutem peperit. Hæc igitur multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in artes, vitasque varias ^c dispalata, nullo modo inter se congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capeffendam rempublicam. Tæterum, additis novis civibus, magna me spes tenet, fore, ut omnes expurgiscantur ad libertatem: quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his servitutis amittendæ, cura orietur. Hos ego censeo, permixtos cum veteribus novos, in coloniis constituas; ita & res militaris opulentior erit, & plebes bonis negotiis impedita malum publicum facere desinet. Sed non inscius neque imprudens sum, cum res agetur; quæ sævitia, quæve tempestates hominum nobilium vituræ sint; cum indignabuntur omnia funditus misceri, antiquis civibus ^d hanc servitutem imponi, regnum denique ex liberâ civitate venturum, ubi unius munere multitudo ingens in civitatem perveniet. Equidem ego sic apud animum meum statuo, malum facinus, et se committere, qui incommodo reipublice gratiam sibi conciliet. Ubi bonum publicum etiam privatim usui est, id verò dubitare agredi, socordiam, atque ignaviæ ducō. M. Livio ^e Druso semper consilium fuit, in tribunatu summâ ope niti pro nobilitate; neque illam rem in principio agere intendit, nisi illi auctores fierent: sed homines ^f factiosi, quibus dolus, atque malitia, fide cariora erant, ubi intellexerunt, per unum hominem ^g maximum beneficium multis mortalibus dari; videlicet & ^h sibi quisque conscius, malo

INTERPRETATIO.

^a Et scilicet quisque conscius sibi se esse animo malo atque infido, existimaverunt de Druso juxta ac de se.

NOTÆ.

^a Secessio.] De iis jam sæpius vidimus.

^b Armis.] Ingeniosè, ad vitandam tautologiam, Sallustio indignam: Douza pro armis, unius litteræ levi mutatione, arvis epofuit.

^c Dispalata.] Id est, dispersa, cum aliud illi genus vitæ sequerentur.

^d Hanc servitutem.] Id est. hæc omnia in civitatem induci, ut veteribus civibus servitus imponeretur.

^e Ubi bonum.] Directè dixisset, Ubi bonum privatim etiam publicè usui est; verum honestiùs expressit, cum primò publici boni rationem habuit.

^f Druso.] Politicum virum de isto Velleium adivisse nequaquam pigebit.

^g Factiosi.] De nobilibus loquitur, itemque senatu, qui Drusum senatui ipsi faventem per invidiam oppræsserunt.

^h Maximum.] Civitatem scilicet.

atque

atque infido animo esse, de M. Livio Druso juxta, ac de se, existumaverunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, ^a contra eam nixi, ^b sua ipsius consilia disturbaverunt. Quæ tibi, imperator, majore curâ fideque amici, & multa præsidia paranda sunt. Hostem adversum opprimere, strenuo homini haud difficile est; occulta pericula neque facere, neque vitare, bonis in promptu est. Igitur, ubi eos in civitatem adduxeris, quoniam quidam revocata plebes erit, in eâ re maxumè animum exercitato, ut colantur boni mores; concordia inter veteres & novos coalescat. Sed multò maxumum bonum patriæ, civibus, tibi, liberis, postremò humanæ genti, pepereris; si studium pecuniæ aut sustuleris, aut quod res feret, minueris. Aliter neque privata res, neque publica neque domi, neque militiæ, regi possit. Nam ubi cupido divitiarum invasit, neque disciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum satis pollet; quin animus magis, aut minùs maturè, postremò tamen succumbit. Sæpè jam audivi, qui reges, quæ civitates & nationes per opulentiam magna imperia amiserint; quæ per virtutem inopereperant. Id adeò haud mirandum est. Nam ubi bonus deteriorum divitiis magis clarum, magisque acceptum videt; primò æstuat multaue in pectore volvit: sed ubi ^c gloria honorem magis in dies virtutem opulentia vincit; animus ad voluptatem à verò deficit. Quippe ^d gloriâ industria alitur; ubi eam demseris, ipsa per se virtus amara, atque aspera, est. Postremò ^e ubi divitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia sunt; fides, probitas, pudor, pudicitia. Nam ad virtutem ^f una, & ardua via est; ad pecuniam, ^g quâ cuique lubet, nititur; & malis, & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritatem pecuniæ demitto: ^h neque de capite, neque honore, ex copiis quisquam magis, aut minùs, judicaverit; si neque prætor, neque

INTERPRETATIO.

ⁱ Quisque nititur ad pecuniam viâ quâ cuique lubet.

NOTÆ.

^a *Contra eam.*] Adedque reipublicæ qui benefacit illud quoque dissimulare debet; ne ipsius beneficii invidiâ, etiam ab iis quibus benefacit, opprimatur.

^b *Sua ipsius.*] Alii, *Sua & ipsius*; Gronovius mallet. *Sua ipsorum.* Cæterum locus politicorum, si alius uspiam, meditatione dignus.

^c *Gloria.*] Inanis illa, scilicet, cujus fundamentum non est virtus.

^d *Gloria.*] Hic verò gloriam veram, aut quamlibet intellige.

^e *Ubi.*] Jamdiu usque adeò istud comprobatum est, ut omnium sæculorum, & totius orbis, oraculum videatur: interim, eo spreto, hodieque propemodum omnes pereunt.

^f *Una.*] Et istud consideratione dignum simplex est siquidem & simplicissima virtus; atque in angustum ita coarctata, ut neque in hanc, neque in illam, partem deflectere queat.

^g *Neque de capite.*] Id est, nullus dignitatem, vel existimationem auxerit, vel minuerit; quod divitiis auctus, vel destitutus, fuerit.

consul, ex opulentiâ, verum ex dignitate, creatur. ^a Sed de magistratu facile populi iudicium sit. Iudices à paucis probari, regnum est; ex pecuniâ legi, inhonestum. Quare omnes primæ ^b classis ^c iudicare placet, sed ^d numero plures, quam iudicant. Neque ^e Rhodios, neque alias civitates, umquam suorum iudiciorum poenituit: ubi promiscuè dives, & pauper, ^f uti cuique fors tulit, de maximis rebus, juxta ac de minimis, disceptat. Sed de magistratibus creandis haud mihi quidem absurdè placet lex, quam C. Gracchus in tribunatu promulgaverat; ut ex confusis quinque classibus sorte ^g centuriæ vocarentur. Ita coæquati dignitate, pecuniâ, virtute anteire alius alium properabit; nec ego magna remedia contra divitias statuo. Nam perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum usus est: malitia præmiis exercetur. Ubi ea demeris, nemo omnium ⁱ gratuito malus est. Cæterum avaritia, bellua fera, immanis, intoleranda est: quò intendit, oppida, agros, fana, atque domos, vastat; divina cum humanis permiscet: neque exercitus neque mœnia obstant, quò minùs vi suâ penetret: famâ, pudicitia, liberis, patriâ, atque parentibus, cunctos mortales spoliât. Verum, si pecuniæ decus ademeris; magna illa vis avaritiæ facile bonis moribus vincetur. Atque hæc ita sese habere, tametsi omnes æqui atque iniqui memorent; tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum est; cujus si dolum caveris, alia omnia ² in proclivi erunt. Nam hi, si virtute satîs valerent, magis æmuli bonorum, quam invidi, essent. Quia desidia, & inertia, & stupor eos, atque torpedo, invasit; strepunt, obtreçant, alienam famam suum dedecus existumant. Sed, quid ego plura, quasi de ignotis, memo-

INTERPRETATIO.

¹ *Nemo omnium est malus pro nihilo.*

² *Alia omnia erunt facilia.*

NOTÆ.

^a *Sed de.]* Id est, *populus cognoscat quinam ad iudicandum idonei fuerint.*

^b *Classis.]* Classis pars est civium, ex censu in ordinem relata. In quinque verò classes cum capite censorum centuriâ universum populum Romanum Servius Tullius distribuit; quarum classium prima, ut opulentissima, ita & potentissima, erat.

^c *Judicare.]* Id est, *Dignos reputari quibus iudicandi munus conferatur.*

^d *Numero.]* Id est, plures ex primâ classe constituendos, qui re ipsâ populo jus dicerent.

^e *Rhodios.]* Rhodus nobilis est insula maris Mediterranei, inter Cyprum & Cretam.

^f *Uti cuique.]* Cuique facilius toleraret

Gronovius, si sequeretur *cecidit*, non *tulit*; itaque illi potius placet, *utcumque fors tulit*; nihil tamen necesse habeo mutare.

^g *Centuriæ.]* Non modò in classes populum Romanum Servius divisit, sed & classes in centurias. Ut verò divitibus maximam faceret potestatem, primæ classi dedit prærogativam, ut prima suffragium ferret: ex quo plerumque eveniebat, cum ea reliquis omnibus præpolleret ut rarò ab aliis classibus suffragium peteretur, Gracchus, ut plebi primum & antiquum suum jus restitueret, volebat ut sorte centuriæ ad suffragia vocarentur. Verum de his omnibus omnino addere opus est eos, qui ea ex professo tractaverunt.

rem?

rem? M. Bibuli ^a fortitudo, atque animi vis, in consulatum erupit hebes linguâ, magis malus, quàm callidus, ingenio. Quid ille au-
deat, cui consulatus, maxumum imperium, maxumo dedecori fuit
An L. ^b Domitii magna vis est, cujus nullum membrum à flagiti-
aut facinore vacat? Lingua vana, manus cruentæ, pedes fugaces
quæ honestè nominari nequeant, inhonestissima. Unius tamen M.
Catonis ingenium versutum, loquax, callidum, haud contemno. Pa-
rantur hæc disciplinâ ^c Græcorum. Sed virtus, vigilantia, labos
apud Græcos nulla sunt. Quippe, cùm domi libertatem suam, pe-
inertiam, amiserint; censese eorum præceptis imperium haberi
posse? Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles: in quibus, si-
cut in statuâ, præter nomen, nihil est additamenti. L. Posthumius
& M. Favonius, mihi videntur quasi magnæ navis supervacua oner-
esse, ubi salvi pervenire ^d visi sunt; si quid adversi coortum est, d-
illis potissimum ^e jactura fit, quia pretii minimi sunt. Quonian-
nunc, uti mihi videor, de plebe renovandâ, corrigendâque, disserui
de senatu, quæ tibi agenda videntur, dicam. Postquam mihi æta-
ingeniumque adolevit haud fermè armis, atque equis, corpus exer-
cui, sed animum in litteris agitavi: quod naturâ firmitus erat, id in
laboribus habui. Atque ego in eâ vitâ multa legendo, atque audi-
endo, ita comperi; omnia regna, civitates, nationes, usque eò pro-
sperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt
ubicumque gratia, timor, voluptas, ea corrumpere, post paullò immi-
nutæ opes, deinde ademtum imperium, postremò servitus imposita
est. Equidem ego sic apud animum meum statuo; cuicumque in
suâ civitate amplior, illustriorque locus, quàm aliis est, ei magnan-
curam esse reip. Nam cæteris, salvâ urbe, tantummodo libertas tuti-
est: qui per virtutem sibi divitias, decus, honorem, pepererunt; ubi
paullum inclinata resp. agitari cœpit, multipliciter animus curis, at-
que laboribus, fatigatur; aut gloriam, aut libertatem, aut rem fa-
miliarem, defensat; omnibus locis adest, festinat; quantò in secun-
dis rebus florentior fuit, tanto in adversis asperius, magisque anxie
agitatur. Igitur ubi plebes senatui, sicuti corpus animo, obedit, ejus-
que consilia consequitur; patres consilio valere decet, populo super-
vacanea est calliditas. Itaque majores nostri, cùm bellis asperrumis
premerentur, equis, viris, pecuniâ amissâ, nunquam defessi sunt ar-
mati de imperio certare. Non inopia ærarii, non vis hostium, non

N O T Æ.

^a Fortitudo.] Ironia est.

^b Domitii.] Ænobarbi nomine, qui con-
sul antè aliquot annos fuerat.

^c Græcorum.] Certè non ita de Sallustio
merita erat Græcia.

^d Visi sunt.] Vetus editio, ut testatur

Carrio, habet, *visi sunt*, pro quo Vaticana
corrigit *usui sunt*: Lipsius ingeniosâ sanè
conjecturâ reponit *viri sunt*. Fortè nihil
mutandum.

^e Jactura fit.] Id est, in profundum abji-
ciuntur.

adversa res, ingentem eorum animum subegit; quin, quæ virtute ceperant, simul cum animâ retinerent. Atque ea magis fortibus consiliis, quàm bonis præliis, patrata sunt. Quippe apud illos ^a una resp. erat: ei consulebant: factio contra hostes parabatur: corpus atque ingenium, patriæ, non suæ quisque potentiæ, exercitabat. At hoc tempore, contra homines nobiles, quorum animos socordia, atque ignavia, invasit; ignari laboris, hostium, militiæ, domi factione instructi, per superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres, quorum consilio antea dubia resp. stabiliebatur; oppressi, ex alienâ libidine, huc atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia, decernunt: ut eorum, qui dominantur, similtas, ac arrogantia fert, ita bonum, malumque publicum existumant. Quod si aut libertas æqua omnium, aut sententia ^b obscurior esset; majoribus opibus resp. & minùs potens nobilitas esset. Sed quoniam coæquari gratiam omnium difficile est; quippe cùm ^c illis majorum virtus partam reliquerit gloriam, dignitatem, clientelas; cætera multitudo plerâque inscia: sit sententia eorum à metu libera. Ita occultò sibi quisque alterius potentia ^d carior erat. Libertas juxta bonis, & malis, strenuis, & ignavis optabilis est. Verùm eam plerique metu deferunt, stultissimi mortales: ^e quod in certamine dubium est, quorsum accidat, id per inertiam in se, quasi victi, recipiunt. Igitur duabus rebus confirmari posse senatum puto: si numero auctus ^f per tabellam sententiam feret. Tabella ^g obtentui erit, quò magis animo libero facere audeat: ^h in multitudine, & præsidii plus, & usus amplior, est. Nam fere his tempestatibus, alii judiciis publicis, alii privatis suis, atque amicorum negotiis, implicati, haud sanè

NOTÆ.

^a Una.] Id est, quæ in factiones non erat diversa. Salus est profectò omnium membrorum societas & communicatio; pestis discordia & abalienatio.

^b Obscurior.] Obscurior est ipse Sallustius, dum minùs obscuram queritur aliorum sententiam. Badius intelligit de obsequio, quo omnes ferè erga paucos tenebantur, quodque illis minùs cognitum fuisse autor desiderasset. Ego verò hîc agi crediderim de suffragiis, quæ per tabellas, de quibus etiam postea Sallustius loquitur, ferebantur; ne cujusquam sententia ab ullo cognosci posset.

^c Illis.] Nobilibus, scilicet.

^d Carior.] Id est, cùm singulis per tabellam, nemine conscio, sententiam suam dicere licuerit, omnes sibi & reipublicæ magis quàm paucorum superbiæ, suffragio suo consulenti.

^e Quod.] Servitutem intelligit, quæ, quam in partem cadat, quamdiu pro libertate certatur, nullus scire potest.

^f Per tabellam.] Non unus fuit semper apud Romanos sententiam suam dicendi modus, ut neque apud alias gentes. Voce primò, deinde, aut major libertas esset, per tabellas, suffragium suum ferebant. Quâ de re, vide, in primis, Delectum Latinitatis Moneto Jesuitæ attributum.

^g Obtemui.] Badius exponit ad obtinendum. Ego ita intelligo ut tabella quasi velum fuerit & operimentum, sub quo latitantes liberè suffragia sua dixerint. Obtemui, id est, obtinendum & obtegendum.

^h In multitudine.] Istud verò disquisitione multâ opus habet, atque pro multiplici rerum & personarum ratione est limitandum.

^a reip. consiliis adfuerunt; neque eos magis occupatio, quàm ^b superba imperia distinuere. Homines nobiles cum paucis senatoriis, quos ^c additamenta factionis habent, quæcumque libuit probare, reprehendere, decernere, ea, uti libido tulit, fecere. Verum ubi, numero senatorum aucto, per tabellam sententiæ dicentur; illi superbiam suam dimittent, ubi iis obediendum erit, quibus antea crudelissimè imperitabant. Forsitan, imperator, perfectis litteris desideres, quem numerum senatorum fieri placeat; quoquo modo in multa, & varia officia distribuatur: & ^d quoniam judicia primæ classis mittenda putem, quæ ^e descriptio, qui numerus, in quoquo genere, futurus sit. Ea mihi omnia generatim describere haud difficile factu fuit; sed prius laborandum visum est de summâ consilii, idque tibi probandum verum esse. Si hoc ^f itinere uti decreveris, cætera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens, maxumèque usui esse. Nam ubicumque tibi res prospera cedit, ibi mihi bona fama eveniet. Sed me illa magis cupido exercet, uti quocumque modo, & quamprimùm, resp. adjuvetur. Libertatem gloriâ cariorem habeo; atque ego te oro, hortorque, ne ¹ clarissimus imperator, Gallicâ gente subactâ, populi Rom. summum atque invictum imperium tabescere vetustate, ac per summam discordiam dilabi, patiaris. Profectò, si id accidat, neque tibi nox, neque dies, & curam animi sedaverit; quin in somniis ² exercitus, furibundus, atque amens, alienatâ mente feraris. Namque mihi pro vero constat, omnium mortalium vitam divino numine ³ invisi; neque bonum, neque malum facinus cuiusquam pro nihilo haberi; sed ex naturâ, diversa præmia bonos, malosque, sequi. Interea fortè ea tardiùs procedunt: suus cui-

INTERPRETATIO.

¹ *Ne cùm sis clarissimus imperator, &c.*

² *Quò minùs in somniis vexatus, furibundus, atque amens, emo-*

tâ mente feraris.

³ *Namque pro certo comperi, omnium mortalium vitam divino numine cerni.*

NOTÆ.

^a *Reip. consiliis.*] Quibus de reipublicæ bono disceptabatur.

^b *Superba.*] Quòd paucorum nollent subservire superbix.

^c *Additamenta.*] Ita loquitur de ministris & satellitibus superbix paucorum, hoc est de iis, qui cæco obsequio potentioribus, in omnibus suffragabantur.

^d *Quoniam.*] Id est, quid de illis faciendum.

^e *Descriptio.*] Gall. *Qu'en sera le departement.*

^f *Itinere.*] Id est, si prout egi admonui, ita

facere decreveris.

^g *Curam.*] Conscientiæ angores intelligit. Cæterum summâ arte scopum suum Sallustius dissimulat. Eò spectat tota oratio, ut summum imperium Cæsar occupet, sperans se per eum, illos persecuturum, à quibus senatu motus fuerat. Plurimas ad hanc rem causas subtexuit, at gloriam potissimum, quâ ferè solâ Julius movebatur. Neque id tantum, cum virtute gloriam ita copulat, ut nisi obtemperet magnanimus imperator; non modò gloriæ, sed virtuti, sed patriæ, terga vertissè videatur.

que

que animus ex conscientia spem præbet. Quod si tecum patria atque parentes possent loqui, scilicet hæc tibi dicerent: O Cæsar, nos te genuimus; ¹ fortissimi viri, in optumâ urbe; decus, præsidiumque nobis, hostibus terrorem. Quæ multis laboribus, & periculis ceperamus, ea tibi nascenti cum animâ simul tradimus, patriam maxumam in terris; domum, familiamque in patriâ clarissimam; præterea bonas artes, honestas divitias: postremo omnia honestamenta pacis; & præmia belli. Pro his amplissimis beneficiis non flagitium à te, neque malum facinus, petimus; sed uti libertatem everfam restituas. Quâ re patratâ, profectò per gentes omnes fama virtutis tuæ volitabit. Namque hâc tempestate, tametsi domi militiaeque præclara facinora egisti; tamen gloria tua cum multis viris fortibus æqualis est: si verò urbem amplissimo nomine, & maxumò imperio, prope jam ab ² occasu restitueris: quis te clarior, quis major, in terris fuerit? Quippe si morbo jam, aut fato huic imperio secus accidat; cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, cædes, oriantur? Quod si tibi bona lubido fuerit, patriæ, parentibus, gratificandi; postero tempore, rep. restitutâ, super omnis mortalis gloria agnita, tuæque unius mors vitâ clarior erit. Nam vivos interdum fortuna, sæpè invidia, fatigat: ubi animâ naturæ cessit, demtis obtreccionibus ipsa se virtus magis magisque extollit. Quæ mihi utilia factu visa sunt, quæque tibi usui fore credidi, quàm paucissimis potui, perscripsi. Cæterum deos immortales obtestor, uti, quocumq; modo ages, ea res tibi, rei que publicæ, prosperè eveniat.

INTERPRETATIO.

¹ Nos fortissimi viri genuimus
te in urbe optimâ, ut sis nobis de-
us, &c.

² Si verò restitueris prope jam
ab interitu urbem, cui nomen est
amplissimum, &c.

C. SALLUSTII CRISPI

IN M. TULLIUM CICERONEM

DECLAMATIO.

GRAVITER, & iniquo animo, maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis, quàm morbo animi, etulantiâ istâ uti. Sed, quoniam in te neque modum, neque modestiam ullam animadverto, respondebo tibi: uti, si uam maledicendo voluptatem cepisti, eam ^a malè audiendo mittas. Ubi querat? Quos implorem, P. C. diripi remp. atque

NOTÆ.

^a Malè.] De te, scilicet,

P.

Quos

^a audacissimo cuique esse ^b perfidiæ ! An apud populum Rom. qui ita largitionibus corruptus est, ut sese, ac fortunas suas venales habeat ? An apud vos, P. C. quorum auctoritas turpissimo cuique & sceleratissimo, ludibrio est ? Ubi M. Tullius leges, judicia populi Rom. ^c defendit atque in hoc ordine ita moderatur, quasi unus reliquus ex familiâ viri clarissimi Scipionis Africani ; ac non repitius, accitus, ac paullo antè insitus, huic urbi civis. An verò, M. Tulli, facta ac dicta tua obscura sunt ? An non ita à pueritiâ vixisti, uti nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri ^d collibuisse ? Scilicet, istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiae jacturâ perdidicisti ? Itaque minumè mirandum est, si eam flagitiosè venditas, quam turpissimè parâsti. Verum, ut opinor, ^e splendor domesticus tibi animos attollit ; uxor sacrilega, ac perjuriis delibuta ; filia matris pellex, tibi jucundior, atque ^f obsequentior, quàm parenti par est. Domum ipsam tuam vi, & rapinis, funestam tibi ac tuis comparâsti : videlicet uti nos commonefacias, quàm conversa sit resp. cùm in eâ domo habitas, homo flagitiosissime, quæ P. Crassi, viri consularis, fuit. Atque hæc cùm ita sint, tamen Cicero ^g se dicit in consilio deorum immortalium fuisse ; inde missum huic urbi, civibusque, custodem. ^h absque carnificis nomine, qui civitatis ⁱ incommodum in gloriam suam ponit : quasi verò non illius conjurationis causa fuerit consulatus tuus, & idcirco resp. disjecta eo tempore, quo te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentiâ uxore de rep. consuluisti, cùm legis ^k Plautiæ judicia domi faciebas ; ex conjuratis alios morte, alios pecuniâ condemnabas : cùm tibi alius ^l Tusculanam, alius ^m Pompeianam villam, ædificabat ; alius

NOTÆ.

^a *Audacissimo.*] Totum istud in unum Ciceronem recidit.

^b *Perfidiæ.*] Badianus codex habet *perfidiæ locum*. Verum optimè viderunt alii hanc ex margine irrepisse in textum, impetitiâ, explicationem. Caterum sensus factis patet.

^c *Defendit.*] Ut Ciceronem dedecoret, vult collapsam penitus videri rempublicam, in quâ ille dominetur.

^d *Collibuisse.*] Turpitudinem notat masculam.

^e *Splendor.*] Ironia.

^f *Obsequentior.*] Obscena & flagitiosa honestè (modò & verè) carpit.

^g *Se dicit.*] Perversè istud ex Ciceronis orationibus extortum.

^h *Absque carnificis nomine.*] Ideo dicit, quòd Cicerone invigilante, Lentulus alique

Catilinæ populares in carcere necati fuerint.

ⁱ *Incommodum.*] Verum est ob imminentem reipublicæ à Catilinâ calamitatem, consulatum M. Tullio mandatum fuisse ; eumque ex eo gloriam maximam nactum esse : at quàm subtiliter, tam & perversè, crimen patricidarum cum Ciceronis laude quisquis hic est declamator, confundit.

^k *Plautiæ.*] Hæc à Plautio, tribuno plebis, adjuvante Catulo, lata est ; ut de eorum capite quæreretur, qui adversus rempublicam conjuravissent, &c.

^l *Tusculanam.*] Tusculum oppidum fuit Latii, non longè à Româ ad ortum, ubi Cicero villam illo nomine habuit.

^m *Pompeianam.*] Duodecimo, plus minùs à Neapoli, milliario.

domum

domum emebat : qui verò nihil poterat, is erat calumniæ proximus ; is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat : denique de eo tibi ^a compertum erat. Quæ si tibi falsa objicio, redde rationem ; quantum patrimonii acceperis ; quid tibi litibus accreverit ; quâ ex pecuniâ domum paraveris, Tulculanam, & Pompeianam infinito sumtu ædificaveris. Aut, si retices ; cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex sanguine & visceribus civium paraveris ? Verum, ut opinor, homo novus ^b Arpinas, ^c ex C. Marii familiâ, ejus virtutem imitatur : contemnit similitudinem hominum nobilium, populi R. curam habet ; neque terrore, neque gratiâ, commovetur. Illud vero amicitiae tantum, ac virtutis ^d est animi ? Immo verò homo levissimus, supplex inimicis, amicis contumeliosus ; modò harum, modò illarum, partium ; fidus nemini ; levissimus senator, mercenarius patronus ; cujus nulla pars corporis à turpitudine vacat : lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugacés ; quæ honestè nominari non possunt, ^e inhonestissima. Atque is, cum ejusmodi sit, tamen audet dicere : *O fortunatam natam me consule Romam !* Te consule fortunatam, Cicero ? Immo verò infelicem & miseram, quæ crudelissimam & proscriptionem civium perpessa est : cum tu, perturbatâ rep. metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuæ co-gebas ; cum omnia judicia, omnes leges in tuâ lubidine erant ; cum tu, sublata lege ^h Porciâ, ereptâ libertate, omnium nostrum vitæ, necisque, potestatem ad te unum ⁱ revocaveras. Atque parum est, quod impunè fecisti, verum etiam commemorando exprobras ; neque licet ^k oblivisci servitutis suæ. ^l Egeris, oro te, Cicero, perfeceris quod libet ; satis est perpessos esse : etiâne aures nostras ^m odio tuo onerabis ? Etiâne molestissimis verbis infectaberis ! *Cedant arma*

N O T Æ:

^a *Compertum erat.*] Id est, Certo sciebas eum conjurasse ; deinceps & ipsum eundem morti addicebas.

^b *Arpinas.*] Irrisio est.

^c *Ex C. Marii.*] Id ideo dicit, quod & Marius, cujus virtus maximè enituerat, Arpino oriundus esset.

^d *Est animi.*] Id est, an eas tantum habet virtutes Cicero ?

^e *Inhonestissima.*] Jam supra eadem exprobravit.

^f *O fortunatam.*] Versus scripsit Cicero de suo consulatu, quorum hic unus est, quem Juvenalis non obscure tanquam ridendum reprehendit.

^g *Proscriptionem.*] Dicit non justè multatos fuisse qui cum Catilinâ conjuraverant. Non ita arbitrati sunt boni cives ; interim

ob servatam tunc temporis rempublicam à Clodio & aliis seditiosis ad exilium Cicero compulsus est.

^h *Porciâ.*] De eâ vide supra, p. 44.

ⁱ *Revocaveras.*] Per senatus decretum, Viderent consules ne quid respublica detrimenti caperet. Nam ipse urbis præsidio relictus fuit, Antonius Collega conjuratos persequutus est.

^k *Oblivisci.*] Hoc ideo dicit, quod Cicero diligentiae suæ in liberandâ republicâ sæpius mentionem faceret.

^l *Egeris.*] Quasi dicat, *Esto, quando ita placitum superis, rempublicam disjeceris ; ne insuper calamitatem nobis toties objicias.*

^m *Odio.*] Hic vim habet peculiarem ; significat enim odium, importunitatem ex re maximè odiosâ.

toga, ^a *concedat laurea linguæ*. Quasi verò togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris; atque inter te, Syllamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuit. Sed quid ego plura de tuâ insolentiâ commemorem, quem ^a Minerva omnes artes edocuit, Jupiter optumus maxumus in consilio deorum admisit, Italia exulem humeris suis deportavit. Oro te, ^b Romule Arpinas, qui egregiâ tuâ virtute omnes ^c Paullos, Fabios, Scipiones, superâsti; quem tandem locum in hâc civitate obtines? Quæ tibi ^d partes reip. placent? ^e Quem amicum, quem inimicum habes? ^f Cui in civitate fecisti infidias ancillaris? Quo jure, cùm de exilio tuo Dyrrachio redisti, eum sequeris? Quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiæ faves; qui tibi antè optimates videbantur, eosdem nunc dementes, ac furiosos, vocas. ^g Vatinii causam agis: ^h de Sextio malè existumas: ⁱ Bibulum petulantissimis verbis lædis: laudas, Cæsarem: quem maxumè odisti, ei maxumè obsequeris: ^k aliud stans, aliud sedens, de rep. sentis: his maledicis, ^l illos odisti, levissime transfuga: neque in hâc, neque in illâ, parte fidem habes.

INTERPRETATIO.

^a *Corona ex lauro tradatur linguæ & eloquentiæ.*

NOTÆ.

^a *Minerva.*] Alio nomine Pallas dicta est, dea belli & sapientiæ. Ciceronem verò irridet autor, quasi se à Minervâ edoctum jactitasset.

^b *Romule.*] Per amaram irrisiionem.

^c *Paullos.*] Illustriissimos viros recenset, ut Ciceronem irrideat. Notiores verò sunt omnes, quàm ut quidquam de iis dicatur.

^d *Partes.*] Vult autor Ciceronem maximum videri tenebrionem, &, ut postea dicit, levissimum transfugam; qui modò cum his, modò faciat cum illis; hodie cum uno, cras cum altero conjunctus sit.

^e *Quem amicum.*] Hunc locum non intelligere se ingenuè fatetur Glareanus, vir alioqui doctissimus; quod quidem mirarer, nisi quotidie ad res apertissimas caligare oculos sentiremus. Sensus verò est, Ciceronem eo modo cum omnibus vixisse, ut quinam amici, quinam inimici, essent, nullus posset cognoscere; non enim placet Thyfii expositio.

^f *Cui.*] Videtur aliquem ante alios indicare, cui Cicero ancillarum more serviverit; eumque, cùm Cæsar tunc temporis Româ abesset, crediderim fuisse Pompeium; neque enim ejus semper & Ciceronis una & eadem fuit voluntas.

^g *Vatinii.*] Tribunus fuit plebis, senatui maxumè exosus, in quem Cicero orationem habuit.

^h *De Sextio.*] Pro isto eam quam modò diximus Cicero habuit orationem.

ⁱ *Bibulum.*] Hic cum Cæsare consul fuit, eique frustra restitit, cùm legem agrariam rogaret: tum verò inter Ciceronem & Cæsarem non conveniebat.

^k *Aliud stans.*] Id est, *aliud dicis, aliud sentis*; stantes enim sententiam suam dicebant in senatu.

^l *Illos odisti.*] Id est, *eos, quibus assentaris odisti*.

IN SALLUSTIUM DECLAMATIO:

Quæ Ciceroni falsè tribuitur.

EA demum magna voluptas est, Crispe Sallusti, æqualem, & parem verbis vitam agere; neque quidquam tam obscœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat, ut omnis oratio moribus consonet. Neque enim, qui ita vivit, uti tu, aliter ac tu, loqui potest; neque, qui tam illoto sermone utitur, vitâ honestior est. Quò me vertam, P. C.? Unde initium sumam? Majus enim mihi dicendi onus imponitur, quò notior est uterque nostrum. Quòd si aut de meâ vitâ, atque actibus nostris, huic conviciatori respondero, invidia gloriam consequetur; aut, si hujus facta, mores, omnem ætatem nudavero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic objicio. Id vos, si fortè offendimini, justius huic, quàm, mihi, succensere debetis, qui ^a initium introduxit. Ego dabo operam, ut & pro me minimo cum fastidio respondeam, & in hunc minimè mentitus esse videar. Scio me, P. C. in respondendo non habere magnam expectationem, quòd nullum vos sciatis novum crimen in Sallustium audituros, sed omnia vetera recognituros: quîs & meæ, & vestræ jam, & ipsius, aures calent. Verùm eò magis odisse debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare minimis rebus posuit rudimentum; sed ita ingressus est, uti neque ab alio vinci possit, neque ipse se omnino reliquâ ætate ^b præterire. Itaque nihil aliud studet, nisi, uti lutulentus sus, cum quovis velitari. Longè verò fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ sordes eluuntur, sed est quædam ^c calumnia, quam unusquisque nostrum, testante animo suo, fert de eo, qui falsum crimen bonis objectat. Quòd si vita istius ^d memoriam vicerit, aliam P. C. non ex oratione ejus, sed ex moribus, spectare debetis. Jam dabo operam quàm maxumè potero, uti breve id faciam. Neque hæc altercatio nostra vobis inutilis erit, P. C. Plerumque enim resp. privatis crescit inimicitias, ubi nemo civis, qualis sit vir, potest latere. Primum igitur, quoniam omnium majores Crispus Sallustius ^e ad unum exem-

plum

NOTÆ.

^a *Initium introduxit.*] Queritur uterque & Sallustius & Cicero, quod, sibi ab altero injuriâ oblata, prior lacesitus fuerit: quod quidem, præter alia, me maxumè movet ut credam, declamationes istas à quibusdam declamatoribus scriptas tantum, non recitatas, fuisse. Sed eâ, de re, quibus tantum erit otii, docti judicabunt.

^b *Præterire.*] Malefaciendo, scilicet.

^c *Calumnia.*] Reproche.

^d *Memoriam.*] Id est, Si obliti fueritis qualis fuerit vita istius, & quomodo antea vixerit.

^e *Ad unum exemplum & regnum.*] Diu certè hîc hæsi, ut, quid sibi vellet, autor, divinarem. Tandem arbitratus sum, ad ista

plum & regnum quærit ; velim mihi respondeat, numquid, quos protulit, Scipiones, & ^a Metelli ^b antè fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ, & vita innocentissimè acta commendavit ? Quod si hoc fuit illis initium nominis, & dignitatis ; cur non æquè de nobis existimetur, cujus & res gestæ illustres sunt, & vita integerrimè acta ? Quasi verò tu sis ab illis viris, Sallusti, ortus ! Quod si esses, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis majoribus virtute meâ præluxi, uti, si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ : tu tuis vitâ, quàm turpiter egisti, magnas offudisti tenebras ; ut etiam, si fuerint egregii cives, certè venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satiùs est enim, me meis rebus gestis florere, quàm majorum opinione niti ; & ita vivere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, P. C. qui jam decesserunt, omnique odio carent, & invidiâ ; sed cum iis, qui mecum unâ in republicâ versati sunt. Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitiosus ; (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem confiteor ; sed illam perniciosam contra leges, cujus primos ordines Sallustius duxit,) aut in gerendis magistratibus ; aut in judicandis maleficiis tam severus ; aut in tuendâ reipublicâ tam vigilans, ^c quàm tu proscriptionem vocas ; credo quòd non omnes tui similes incolumes in hac urbe vixissent. At quanto meliore loco respublica tuenda staret, si tu, par ac similis scelestorum civium, unâ cum illis adnumeratus esses ? An ego tunc falsò scripsi, *Cedant arma togæ* ; qui togatus armatos, & pace bellum, oppressi ; An illud mentitus sum, *Fortunatam me consule Romam* ; qui tantum intestinum bellum, & domesticum urbis incendium, exstinxi ? Neque te tui piget, homo levissime, cum ea culpas, quæ in historiis mihi gloriæ ducis ? An turpius est, P. C. scribentem mentiri, quàm illum palam hoc ordine dicentem ? Nam quod meam ^d ætatem increpuisti, tantum me abesse puto ab impudiciâ, quantum tu abes à pudiciâ. Sed quid ego de te plura querar ? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam uti vitium objicere ? Cujus semper

NOTÆ.

Sallustii verba, *Oro te, Romule Arpinas, qui egregiâ tua virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones, superâsti*, &c. Ciceronem respexisse ; eumque significare voluisse, pravè & ineptè ab adversario factum, quòd sibi Ciceroni Romuli nomen imposuerit : quasi, ut clarus fieret necesse habuerat, vel majores claros ostendere, vel Romulum esse.

^a *Metelli*.] Fortè istius, potius quàm Pauli aut Fabii, mentionem facit ; quia

præcipuè per ipsius Sallustii historiam clarissimus evasit.

^b *Antè fuerint*.] Id est, antè, hominum estimationem, aut gloriam, consequuti fuerint.

^c *Quam*.] Pro quod. Quod ; Tueri, scilicet, Rempublicam ; tu, Crispe Sallusti, vocas proscriptionem. Relativum quam cum proscriptionem construxit.

^d *Ætatem*.] Id est, adolescentiam.

nocens eguisti patrocínio. An ullum existumas posse fieri civem egregium, qui non his artibus & disciplinis sit eruditus? An ulla alia putas esse rudimenta, & incunabula, virtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirum est, P. C. si homo, qui desidiæ, ac luxuriæ, plenus sit; hæc uti nova, atque inusitata, miratur. Nam quod istâ inusitatâ rabie petulanter in uxorem, & in filiam meam invasisti, ^a quæ facilius mulieres se à viris abstinuerunt, quàm tu vir à viris, satis doctè, ac peritè, fecisti. Non enim me sperâsti mutuam tibi gratiam relaturum, & vicissim tuas compellaturum. Unus enim satis es materiæ habens, neque quidquam turpius est domi tuæ, quàm tu. Multum te verò opinio fallit, qui mihi putâsti parare invidiam ex meâ re familiari; quæ multò mihi minor est, quàm habere dignus sim. Atque utinam ne tanta quidem esset quanta est; uti potius amici mei viverent, quàm ego testamentis eorum locupletior essem. Ego fugax, Crispe Sallusti? Furori tribuni pl. cessi: utiliùs duxi, ^b quamvis fortunam unus experiri, quàm universo populo R. civilis essem dissensionis causa: qui, postea quàm ^c ille suum annum in rep. perbacchatus est; omniaque quæ commoverat, pace, & otio, resederunt; hoc ordine revocante, atque ipsâ rep. manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, si cùm omni reliquâ vitâ conferatur, animo quidem meo ^d superet, cùm universi vos, populusque R. frequens adventui meo gratulatus est. Tanti me fugacem, ^e mercenarium patronum hi æstimaverunt. Neque hercule mirum est, ^f si ego semper justas omnium amicitias æstimavi. Non enim uni privatim ancillatus sum, neque me addixi; sed, quantum quisque reip. studuit, tantum mihi fuit; aut amicus, aut inimicus. Ego nihil plùs volui valere, quàm pacem: multi privatorum audacias nutriverunt. Ego nihil timui, nisi leges: multi arma sua timeri voluerunt. Ego nunquam volui quidquam posse, nisi pro vobis: multi ex vobis, potentiâ freti, in vos suis viribus abusi sunt. Itaque non est mirum, si nullius amicitia usum sum, qui non perpetuò reip. amicus fuit; neque me poenitet, si aut potenti ^g Vatinio reo patrocinium pollicitus sum; aut Sextii insolentiam repressi; aut ^h Bibuli patientiam culpavi, aut virtutibus Cæsaris favi. ⁱ Hæ laudes

ei im

NOTÆ.

^a Quæ.] Tum uxor, tum filia mea.

^b Quamvis.] Vel iniquissimam.

^c Ille.] Tribunus scilicet, Clodius.

^d Superet.] Id est, Præstantior & jucundior videatur. Sed vide, mihi, quæso, quomodo, non tantum objecta diluat, sed in gloriam vertat.

^e Mercenarium.] Istud objectaverat Sallustius, seu quisquis fuit ejus loco declamator.

^f Si.] Pro Quandoquidem.

^g Vatinio.] Respondet ad id quod Sallu-

stius dixerat, Ciceronem Vatinii causam agere, postquam orationem contra ipsum habuisset.

^h Bibuli patientiam.] Tanta fuit, referente Suetonio, ut nonnulli, quod ita Cæsari in consulatu cecisset, non Caio Julio Cæsare, & Bibulo, consulibus; sed Caio & Julio, per jocum, scriberent.

ⁱ Hæ laudes.] Virtuti, nimirum, & viris probis, quomodocunque favere; inde tantum sibi amicos parare: illos, si priorem sanctitatem & vitæ innocentiam flagitiis macula-

enim egregii civis, & unicæ sunt. Quæ si tu mihi uti vitia objicis, ^a temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud alios mihi esset dicendum, P. C. non apud vos, quos habui omnium actionum mearum monitores. Sed, ubi rerum testimonia adfunt, quid opus est verbis? Nunc, ad te uti revertar, Sallusti, patremque tuum præteream; qui si nunquam in vitâ suâ peccavit, tamen majorem injuriam reip. facere non potuit, quàm quòd te talem filium genuit. Neque tu si quid in pueritiâ peccâsti, exsequar; ne parentem tuum videar accusare, qui eo tempore summam tui potestatem habuit; sed qualem adolescentiam egeris: hæc enim demonstratâ, facile intelligetur, quàm petulanti pueritiâ, tam impudicus, & procax, adoleveris. Postea quàm immensæ gulæ impudicissimi corporis quæstus sufficere non potuit; & ætas tua jam ad ea ^b patiendâ, quæ alteri facere collibuisse, exoleverat: cupiditatibus infinitis efferebaris, uti, quæ ipse corpori turpia non duxisses, in aliis experireris. Ita non est facilè reputare, P. C. utrum inhonestioribus corporis partibus rem quæserit, an amiserit. Domum paternam, vivo patre, turpissimè venalem habuit, vendidit. Et cui dubium potest esse, quin mori coegerit eum, quo, hic, nondum mortuo ^c pro hærede gesserit omnia? Neque pudet à me eum quærere, quis in P. Craffi domo habitet; cùm ipse respondere non queat, quis in ipsius habitet paternâ domo. ^d At hercule lapsus ætatis tyrocinio, postea se correxit? Non ita est: sed abiit in sodalitium sacrilegi Nigidiani: bis judicis ad subsellia attractus, extrema fortuna stetit: & ita discessit, uti non hic innocens esse, sed judices pejerâsse, existimarentur. Primum honorem in quæsturâ adeptus, hunc locum, & ordinem, despectum reddidit, cujus aditus sibi quoque, sordidissimo homini, patuisset. Itaque timens, ne facinora ejus clam vos essent, cùm omnibus patribus familiâs opprobrio esset; confessus est, vobis audientibus, adulterium; neque erubuit ora vestra. Vixeris, uti libet, Sallusti; egeris, quæ volueris: satis sit, unum te tuorum scelerum conscium esse; noli nobis languorem, & soporem nimium exprobrare. Sumus diligentes in tuendâ pudicitia uxorum nostrarum: sed ita experrecti non sumus, ut à te cavere possimus. Audacia tua vincit studia nostra. Ecquod hunc movere possit, P. C. factum ac dictum turpe; quem non puduit palam, vobis audientibus, adulterium confiteri? Quòd si nihil pro me tibi respondere voluissem,

NOTÆ.

culaverint, relinquere. Uno verbo bene, & quòd laudandum sit, fecisse se profitetur Cicero, cùm nulli se ita addixit, quin, virtutis & reipublicæ causâ, ejusdem adversarium sequeretur.

^a *Temeritas.*] Cùm id tu vituperes quod laudi ducitur.

^b *Patienda.*] Obscœnissima & flagitiosissima reprehendit.

^c *Pro hærede gesserit omnia.*] Id est, rebus hæreditariis omnibus, tanquam dominus usus sit.

^d *At hercule.*] Ironia est.

sed illud censorium ^a elogium ^b Ap. Claudii, & L. Pisonis, integerrimorum virorum, quo usus est quisque eorum, pro lege palam universis recitarem; nonne tibi viderer æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Neque post illum ^c delectum senatus te umquam vidimus. ^d Nisi fortè in ea te castra coniecisti, quò omnis sentina reip. confluxerat. At idem Sallustius, qui in pace ne senator quidem manserat; postea quàm resp. armis oppressa est, & ^e idem victores, qui exules, reduxit; in senatum post quæsturam reductus est: quem honorem ita gessit, uti ^g nihil non venale in eo habuerit, cujus aliquis emptor fuerit. Ita igitur egit, uti nihil non æquum, ac verum, duxerit, quod ipsi facere collibuisse; ^h neque aliter vexavit, ac debuit, si quis prædæ loco accepisset magistratum. Peractâ quæsturâ, postea quàm magna ⁱ pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se conjunxerat; unus jam ex illo grege videbatur. Ejus enim partis jam exemplar erat Sallustius, ^k quò tanquam in imam voraginem cætus omnium vitiorum excesserat: quidquid impudicorum, ^l cillonum, parricidarum, sacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipiis, coloniis, Italiâ totâ; sicut in fretis, subederant; nominis perditum, ac notissimum, nullâ in parte castris aptum, nisi licentiâ vitiorum, & cupiditate rerum novarum. ^m At postea quàm prætor factus est, modestè se gessit, & abstinenter? Nonne ta provinciam vastavit, uti nihil neque passi sint, neque expectarent gravius focii nostri in bello; quàm experti sunt in pace, hoc Africam anteriorem obtinente? Unde tantum hic exhaustit, quantum potuit aut fide nominum transjici, aut in naves contrudi. Tantum, inquam, ⁿ C. exhaustit, quantum voluit: ne causam diceret, ^o sestertio duodecies cum Cæsare paciscitur. Quòd si quippiam eorum falsum est, nunc palam refelle; unde tu, qui modò ne paternam quidem domum edimere potueris, repentè, tanquam somnio beatus, ^p hortos pretio-

NOTÆ.

^a *Elogium.*] Testificatio est censorum, ituperationis causa, cum ab ipsis senatu notus est Sallustius.

^b *Ap. Claudii, & Pisonis.*] Hi duo Æmilio Paulo & Claudio Marcello consulibus censuram gravem exercuerunt.

^c *Delectum.*] Moris erat, ut censores senatum legerent, eoque illos per ignominiam noverent, quorum depravatos mores cognoscebant.

^d *Nisi.*] Pro Sed.

^e *Idem.*] Cæsarem intellige.

^f *Reductus.*] Sallustium intellige.

^g *Nihil non.*] Fidem, puta, suffragia.

^h *Neque aliter.*] Ideo tantum Sallustium licit quæsturam gessisse, ut ex eâ prædam aliquam consequeretur.

ⁱ *Pignora.*] Des assurances. Id est, factis ostenderant se pessimis similem esse.

^k *Quò.*] Id est, ad quem Sallustium.

^l *Cillonum.*] Id est, cinædorum & turpiter viventium, ut ait Cælius Rhodiginus; ab antiquo verbo cellere, quod est motitare: unde etiam Plautus meretrices appellat recellulas.

^m *At postea quàm.*] Ironia.

ⁿ *Fide nominum.*] Id est, permutacione. Gall. Par lettre d'échange.

^o *Sestertio.*] Alii habent Sestertium, Glareano teste; quanquam & illud licere multis elegantibus autorum exemplis ostendit Budæus.

^p *Hortos.*] Qui Sallustiani dicti sunt.

ssimos,

fissimos, villam Tiburti C. Cæsaris, reliquas possessiones, paraveris. Neque piguit quærere, cur ego P. Crassi domum emissem : cum tu veteris villæ dominus sis, cujus paulò antè fuerat Cæsar ? ^a Modò inquam, patrimonio non comeso, sed devorato ; quibus rationibus repentè factus es tam affluens, & tam beatus ? Nam quis te facere hæredem, quem ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis, ac par tui ? At hercule egregia facta majorum tuorum te extollunt ; quorum sive tu es similis ; sive illi tui, nihil ac omnium scelus, ac nequitiam, addi potest. Verùm, ut opinor, honores tui te faciunt insolentem. Tu, Crispe Sallusti, tantidem putas esse. ^b bis senatorem, & bis quæstorem fieri ; quanti bis consularem & bis triumphalem ? ^c Carere debet omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. ^d Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum affecla, omnium cubiculorum in ætate ^e pellex, & idem postea adulter, omnis ordinis turpitudinis es, & civilis belli ^f memoria. Quid enim gravius pati potuimus, quàm quòd te incolumem in hoc ordine videamus ? Desine bonos petulantissimâ conspectari linguâ : desine morbo procacitatis istius uti : desine unumquemque moribus tuis estimare : his moribus amicum tibi facere non potes, videris velle inimicum habere. Finem dicendi faciam, P. C. Sæpè enim vidi gravius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia apertè dixerunt, quàm eos qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quid Sallustius meriti debeat audire : sed ut ea dicam, si quæ ego honestè effari possùm.

C. SALLUSTIUS CRISPUS EXPLICIT.

NOTÆ.

^a *Modò.*] Id est, non à longo tempore.

^b *Bis senatorem.*] Amara est irrisio : Sallustio acutè exprobrat quòd senatu motus fuerit ; atque insuper eum arguit, quasi ideo ineptè gloriaretur.

^c *Carere.*] Postquàm satis adversarium agitavit, ipsum, quod maximè perstringit, de impietate, & quodammodo de officio, admonet.

^d *Is demum maledicit.*] Id est, sine suo detrimento maledicere potest.

^e *Pellex.*] Jam suprà, quòd muliebri passus esset, exprobravit.

^f *Memoria.*] Id est, qui omnia in memoriam revocat, quæ per civiles discordias passus sumus.

I N D E X

Rerum maximè MEMORABILIU M.

A.

A B O R I G I N E S, *Pag.* 6.

Abstinentia quid, 4. d.

chæi, 203. a.

ccusativi olim in is, 1. a.

ctæon, 204. f.

thèrbal, 62. Victus Romam proficiscitur, 67.

us Oratio ad Senatum, 68. Mores, 79. Jugurthæ obuius procedit, *Ib.* A quo vincitur, 80. Romam legatos mittit, 81. Ejus ad Senatum literæ. *Ib.* A Jugurthâ excruciatu interficitur, 83. doloscentium animi mobiles, 12. Dolis facillè capiuntur. *Ib.*

Eorum mores, 213.

drimetum à Phœnicibus conditum, 77.

versæ res etiam bonos detrectant, 108.

læta, 174. f.

equitas quid, 3. c.

ethiopes, 78.

fricæ descriptio, 75, 76.

lbinus, 92. Consul in Africâ bellum renovat, 93.

llobroges ab Umbreno sollicitantur, 32. Deprehenduntur super ponte Mulvio, 35.

mazonæ, 201. c.

mbitio quid Romæ effecit, 9. Vitium propius virtutem quàm avaritia. *Ibid.*

mbitûs damnati Autronius & Sylla, 15.

micitia quomodo firma, 17. c.

mici officio & fide parantur, 65.

nimâ quis fruitur, 3.

nimus vitæ imperator, 57. Æternus, 58. Ejus artes plurimæ, quibus claritudo paratur, 59. Quomodo servitio opprimatur, 215.

ntiochus, 160.

ntonius Consul, 29. Catilinam persequitur, 51.

ntonius, 187. u.

ppius Poëta, 209.

pulia, 22. b.

quila quæ in exercitu Catilinæ, 54.

Arche-

I N D E X.

Archelaus, 189. o.
 Argentum ære solutum, 26.
 Ariobarzanes, 190. m.
 Aristæus, 204. b.
 Aristonicus in triumphum ductus, 189.
 Armenia, 190. n.
 Arlaces, 188. d.
 Asia à Romanis obfessa, 189.
 Aspar, 152. A Boccho accersitur, qui Jugurtham acta edoceat 154.
 Ad Bocchum remittitur ut Syllam Jugurthæ tradere persuadeat. *Ib.*
 Athenienses per scriptores celebrati, 8.
 Attalus, 189. f.
 Avaritia quid Romæ effecit, 9. Ejus descriptio. 221. Quomodo
 vincenda, *Ib.*
 Aulus, 94. Hyeme milites in expeditionem evocat. *Ib.* A Jugurth
 deluditur. *Ib.* Sub jugum mittitur ejus exercitus, 96.
 Aurelia Orestilla Catilinæ conjux, 12.
 Auster, 172, d.
 Autronius ex Catilinæ conjuratis, 14.

B.

BÆBIUS à Jugurthâ pecuniâ capitur, 91. Ejus maxima impuden
 tia, 92.
 Baleares, 150, e.
 Bello ingenium plurimum posse quando cognitum, 2. Bellum ex
 arbitrio sumitur, non ponitur, 128. Illud civiliter deponendum
 211. Pacis causâ gerendum, 213.
 Beneficii quàm maleficii in republicâ immemorem esse præstat, 90.
 Bestia Consul, 84. Adversus Jugurtham missus. *Ib.* Secretò cum
 illo transigit, 85. In eum gravis invidia. *Ib.* Ab ipso in Numidi
 qui fuerunt relictî omnia flagitia cum Jugurthâ faciunt, 91.
 Bibulus, 222, 228. i. 231. h.
 Bocchus, 79. Ejus proximi à Jugurthâ magnis muneribus ad su
 stidium perducuntur, 127. Cujus filia Jugurthæ nupserat. *Ib.*
 Romanorum amicitiam quæsierat, 127. Cum Jugurthâ belli ad
 versus Romanos societatem iniit, *Ib.* A Metello legatos accipit
 eidemque remittit, 128. Romanos cum Jugurthâ aggreditur, 143.
 Romam legatos mittit, 148. Qui spoliati ad Syllam perveniunt
 149. A Mario petit, ut Syllam ad se mittat, quamobrem, 150. Eju
 perfidia, 155. Ejusdem ad Syllam oratio. *Ib.* Jugurtham Ro
 manis tradere pollicetur, 154. Tradit, 155.
 Bomilcar, 92. Cum Rutilio certat, 107. Ad tradendum Jugurtham
 à Metello allicitur, 113. Quod ille quidem conatur, 114. Ideo
 Nabdalsam sibi adjungit, 120. Ad quem scribit, *Ib.* Cujus literæ
 à Nabdalsæ cliente ad Jugurtham deferuntur, 121. Morte affici
 tur. *Ib.*

I N D E X.

onus gratuitò nemo vult esse, ubi malos præmia sequuntur, 165.
 onum publicum privato anteponendum: quanquam hoc cum illo
 potest conciliari, 219.
 bruttium, 201. n.
 bithynia, 173. g.

C.

ÆSAR Pontifex maximus, 38. Ei Catulus & Piso infensi, quam-
 obrem, *Ib.* Eum Cicero inter conjuratos non vult nominare.
Ib. Ei nonnulli equites gladio minitantur, 39. Ejus oratio, 40.
 Cum Catone comparatur, 49. Bellum aliorum pace mollius ges-
 sit, 210. Creditum non condonat, *Ib.* In adversis majorem ani-
 mum gerit, 216. Gallicam gentem subegit, 224.

ale, 205. m.
 apsa, 136. A Mario incensa, 138.

apua, 23. d.

apys, 205. c.

arbo, 211.

assius ad Jugurtham mittitur, 91.

atabathmos, 75. g.

atilina, 5. 11. Quinam illi favent, 14. Prima ejus conjuratio,
 15. Repetundarum reus consulatum petere prohibetur, *Ib.* Ad
 conjuratos orationem habet, 16. Eos quomodo confirmat. 19.
 Arma per Italiam parat, 20. Mulieres sibi adscivit, quamobrem,
 21. Ciceroni insidias parat, quæ malè cadunt. *Ib.* Incendia parat,
 22. Id senatum venit, 25. In castra Manliana proficiscitur, *Ib.*
 Scribit se in exilium Massiliam ire, 27. Ejus epistola, 28. Im-
 perii insignia sumit. 29. Ei plebs favet, 30. Deinde ejus consi-
 lia execratur, 37. Quantus initio ejus exercitus, 50. Servitia
 repudiat, 51. In Galliam profugere tentat, *Ib.* Orationem ha-
 bet ad milites, *Ib.* Aciem instruit, 54. Pugnat, 54. Vincitur, 55.
 ato, 44. Ejus oratio, *Ib.* Decretum fit senatûs sicut ille censue-
 rat, 48. Ab eo multi mactati, 218, Qualis, 222.

atulus cur Cæsari infensus, 38.

ea insula, 204. d.

chalcedon, 190. f.

charybdis, 202. e.

Cicero consul cum Antonio, 20. Catilinæ insidias præcavet, 21, 22.
 Per Fulviam ejus consilia cognoscit, *Ib.* De iis ad senatum refert,
 23. Conjuratos ad se vocat, 36. In senatum ducit, *Ib.* Civis
 reptitius, 226. Testamentis amicorum lucuples factus, 231,

ilicia, 193. f.

imbri, 54. b. 161, h.

inna, 168, b.

irta, 80. A Jugurthâ obsidetur, 81. Ibi prædam Metellus collo-
 caverat, 128.

Cyzicus,

I N D E X.

- Cyzicus, 190. g.
 Classes quid, 221, b.
 Clementia vera, 214.
 Comitia quid, 20. d.
 Concordiâ res parvæ crescunt, 65, k. l. Ejus bona firmanda, 22.
 Conjurant cum Catilinâ qui, 14. Nullus ex multitudine castra re-
 linquit, 30. Eorum consilium, 34. In senatum ducuntur, 36.
 Servandi traduntur, 37. Puniuntur, 50.
 Consilium dare regi difficile: Cur, 216.
 Consuetudo in naturam vertitur, 130.
 Consules regibus Romæ subrogantur, 7. Illis potestas maximè
 quibus verbis permittitur, 23.
 Consultantes de rebus dubiis, ab odio, amicitia, irâ, &c. vacuos esse
 decet, 40.
 Consultores pessimi cupido & ira, 116.
 Consulto, priusquam incipias; ubi consulueris, maturè factò opus
 est, 2.
 Contentio inter plebem & nobilitatem quid effecerit, 61.
 Continentia quid, 3, b.
 Corduenni, 202, h.
 C. Cornelius eques pollicetur Ciceronem confodere, 22.
 Cornelius Scriba, 161, f.
 Corpus & ejus omnia brevè dilabuntur, 58.
 Corycus, 171. b.
 Cos insula, 205, a.
 Cottæ Consul is oratio ad populum, 196.
 Crassus cum Catilinâ conjurâsse creditus, 15. Quod Vulturii in
 dicio confirmatur. 37.
 Creta, 189, k.
 Cumæ, 204, e.
 Curio, 181.
 Curius cum Catilinâ conjurat, 20. Per eum conjuratio patefacta, 1.
 Cyrenenses magni atq; opulenti, 125. Cum Carthaginensibus di-
 bellum gesserunt, 126.
 Cyrus, 2.

D.

- D**ABAR, 152. Internuncius, 153.
 Dædalus, 173, e.
 Damasippus, 43, d.
 Danubius, 199, k.
 Dardania, 205, e.
 Deorum auxilia quibus parentur, 47.
 Discordiâ res maximæ dilabuntur, 65.
 Discumbendi modus apud Romanos, 187, e.
 Divino numine omnium mortalium vita invisitur, 224.

Divitiæ Romanis exitio, 8. 10. Eas, qui contemserunt, victores; qui concupiverunt, victi sunt, 214. Divitiis quinam sunt flagitio, 215. Divitiarum studium reipublicæ certa pestis, 220.

Domitius, 211. 222.

Durius, 178, b.

Dyrrachium, 169, d.

E.

EDERE bis in die vitio ducitur, 215.

Elephanti, 86. Interfecti, 107.

Enceladus, 205. h.

Equites Romani cum telis circum ædem Concordiæ Cæsari gladio minitantur, 39.

Etruria, 21, i.

Eumenes, 189, e.

Euphrates, 192. c.

Eurus, 172. c.

Exercitus P. R. quando primùm corrupti, 10.

Extollere se ut oporteat, 214.

F.

FABIUS Sanga, Allobrogum Patronus, 33.

Factiosorum mores, 217, 219.

Fæsulæ, 20, e.

Famam alienam suam esse dedecus putant inertes, 221.

Fasces quid, 15, p.

Favonius, 222.

Fœdus nullum senatûs populi que Romani injussu fieri poterat, 96.

Fortuna simul cum moribus immutatur, 3. In omni re dominatur,

7. Ejus lubido, 8. Eâ non eget animus, 57, 58. Fortunæ suæ unusquisque est faber, 209.

Fulvia conjurationem Catilinæ patefacit. 20.

Fulvius parentis jussu interficitur, 32.

G.

GABINIUS, & ejus lex, 193, g.

Gaddir, 174, e.

Gætuli, 76, b. Ad militiam à Jugurthâ quærantur, 127. Ordines habere docentur, *Ib.*

Galli ante Romanos gloriâ belli, 49. Eos vincunt, 155. Adversus illos Romani pro salute, non pro gloriâ, certant, 166.

Gauda, 116, 117.

Germania veteribus sub Galliâ comprehensa, 158.

Gladiatoriae familiæ in municipia distribuuntur, 24.

Gloriâ invidiam vincere difficillimum, 65. Gloriam invidia sequitur, 109. Gloria majorum posteris lumen; quæ eorum nec bona, nec mala in occulto esse patitur, 132.

Gracchus,

I N D E X.

Gracchus, 74, 99. Ejus lex, 221.

Græci ante Romanos facundiâ, 49. Quales, 222.

Gulussa Masinissæ filius, 62.

H.

HÆRES secundus quis, 116, m.

Hannibal res Romanas affixit, 61.

Helenus, 205, d.

Heraclea, 190, k.

Hercules in Hispaniâ interiit, 76.

Hiempsal, 62. Ferociter cum Jugurthâ agit, 66. Interficitur, 67.

Hilerda, 170. a.

Hippo à Phœnicibus condita, 77.

Historiam scribere difficile, quamobrem, 3. In eâ scribendâ quomodo laus invenienda, 4, a. Ejus beneficio Athenienses maximifacti sunt, 8. Ejus usus, 59, 60.

Hortari qui vult, primus ire debet, 179.

Humanum genus forte potius quàm virtute regitur, 57.

I.

IAPYDIA, 199, h.

Jason, 174, b.

Ignem sese corrumpunt perfugæ, 124.

Ilergetum, 177, l.

Imagines majorum, 60, m.

Imperium iis artibus retinetur quibus partum est, 3. Imperia & magistratus, ut virtus est eorum qui ea sustinent, perinde habenda, 61.

Ea sæpè in eos à quibus accepta convertuntur, 180. Imperium alteri nemo volens concedit, 209. Illud qui obtinet, quia malo esse licet, formidatur, 210. Imperia crudelia magis acerba quàm diuturna, 211.

Infinitivi modi loquendi formulæ, 7, g.

Ingenium præstat viribus, 2. Socordiâ torpescit, 58, 59.

Injuriz oblata nemini parvæ videntur, 41.

Interrex, 169, a.

Invidia ex opulentiâ oritur, 6. Invidiam gloriâ vincere difficillimum, 65. Gloriam sequitur, 109.

Ira & cupido pessimi consultores. 116.

Jugurtha rex Numidarum, 61, 62, 63, 64. Micipsæ decreta rescindenda proponit, 66. Hiempsali infensissimus, 67. Copias armat, omniq; Numidiæ imperare parat, *Ib.* In Romanæ nobilitatis avaritiâ spem habet, 68. Cujus legati plerosq; pecuniâ corrumpunt, *Ib.* A quibus Jugurtha defenditur. 73. Legatos Romanos corrumpit, 74. In regnum Atherb. animum intendit, 79. Agros vastat, *Ib.* Ejus ad legatos Romanos responsio, 80. Ad

I N D E X.

eum alii mittuntur, 82. Qui frustrà discedunt, 83. Numidas pueres togatosque promiscuè interficit, 83. Filium Romam legatum mittit, 84. Secretò cum Calpurnio & Scauro transigit, 85. Romam venit, 91. Abit, 93. Albinum ludificat, 94. Auli exercitum sub jugum mittit, 96. Vult facere deditionem, 102. Metello insidias struit, 104. Pabula corrumpit, 110. Romanorum castra irrumpit, 111. Pugnandi modus, 112. Deditionem facit, cujus mox poenitet, 114. Bellum renovat, 117. Omnibus diffidit, 121, 123. Ejus dolus, 135. Ad Bocchum legatos mittit, 143. Romanos aggreditur, *Ib.* Superat, 144. Deinde magnâ clade vincitur, 145. Iterum Romanos invadit, 146. Stratagemate utitur, *Ib.* Vix evadit, *Ib.* Syllæ à Boccho traditur, 155. Juventus Romana qualis, 7.

L.

LABOR quo sensu usurpandus, 3, a. Viris convenit, 133. Lacedæmonii in Græciâ bella gerere primi & Athenienses coeperunt, 2. Laetania, 177, k. Lares, 18, f. Legati Romani regnum Numidiæ divisum missi, 74. Legati adolescentes Atherbalem & Jugurtham arma deponere jubent, 80. Alii Jugurthæ pacem imperantes frustrà discedunt, 83. Leges pro vitâ civium, 42. Lentulus cum Catilinâ conjurat, 14. Romæ quoscumque potest sollicitat, 32. In senatum à Cicerone ducitur, 36. Ibi coarguitur, *Ib.* Eum eripere conantur liberti, 39. In carcere occiditur, 50. Lepidus, 157. Ejus contra Syllam oratio, 159. Alia Philippi adversus Lepidum, 164. Leptitani ad Metellum legatos mittunt, 124. Amici & focii P. Romani, 125. Libertatis restituendæ ratio, 219. Omnibus optabilis, 223. Libyes, 76, c. Licinii oratio, 179. Locus medius apud Numidas honorificentissimus, 66. Lubido, 3, d. 7, e. Quid facit, 100. Lubido bona, 225. Lucani, 176, d. Lucullus, 174, a. Lycaonia, 193, e.

M.

MAGISTRATUS minores vigiliis præfunt, 24. Magistratuum insignia à Tuscis sumpta, 43. Manlius primus ex conjuratis arma apertè movet, 20. Ad Marcium Epistola, 26.

Q.

Malus.

I N D E X.

- Malus est nullus gratuitò, 221.
 Mamilius & ejus rogatio contra Jugurthæ fautores, 97.
 Manlius Marii legatus, 134.
 Marcius solus consulatum gerit, 23, g.
 Marius, 102. Cui magna portenduntur, 114. Quis, 115. Contra Metellum accensus, 116. A quo dimittitur, 122. Romæ celebratur, *Ib.* Fit consul & Imperator, 123. Nobilitatem exagitat, 129. Ad populum habet orationem, *Ib.* Veteranos ambit, *Ib.* Milites scribit quos, 135. In Africam proficiscitur, *Ib.* Cu exercitus à Rutilio traditur, *Ib.* Prudentia ejus militaris, 136. Utres parat, 137. A militibus ad cœlum fertur, 138. Muluchan castellum aggreditur, *Ib.* Per Ligurem capit, 141. Cum Boccho & Jugurthâ pugnat, 144. Ex hostium imperitiâ dolum machinatur, *Ib.* In hiberna proficiscitur, 145. Ejus vigilantia, *Ib.* Pudore exercitum coërcet, *Ib.* A Boccho & Jugurthâ invaditur, 146.
 Massilia, 27, f.
 Masinissa, 61.
 Massiva, 92. Obtruncatur, 93.
 Matrimonii necessitudo apud Numidas levis, 127.
 Mauritania, 21, e.
 Medius fidius, 28, k.
 Memmius contra Jugurtham nititur, 83. Ejus oratio, 86. Jugurthæ servandam fidem datam facit, 92.
 Metellus Creticus, 23. Celer, *Ib.* Metellus Numidicus, 100, 101. Ad eum legatos mittit Jugurthâ, 102. Quos promissis aggreditur, ut sibi Jugurtham tradant, *Ib.* Cum Jugurthâ pugnat, 106. Omnia ferro & igne vastat, 108. Exercitum dividit, ut terrorem augeat, 109. Zamam oppugnat, 112. Ejus superbia, 115. In quem asperè Romam scribunt negotiatores 117. Vaccenses punit, 119. Marium dimittit, 122. Capitis Romæ arcessitur, *Ib.* Cum Jugurthâ pugnat, 123. Thalam maximo cum labore aggreditur, *Ib.* Vehementissime dolet, quod Mario Numidia data, 128. Legatos ad Bocchum mittit, *Ib.* Marii conspectum fugit, 135. Optimè Romæ excipitur, *Ib.*
 Mesopotamia, 191, k.
 Metuendum multis qui se præbet, multos pariter metuit, 211.
 Micipsa 62. Quid agit cum Jugurthâ, 62, 63, 64. Ejusdem a Jugurth. oratio, 65. Moritur, 66. Ejus Regnum inter Jugurtham & Atherbalem per legatos Romanos dividitur, 74.
 Militia justâ esse debet. 215.
 Minos, 173, f. 205, b.
 Mirari quid, 10, b.
 Miseris parum fidei adhibetur, 81.
 Mithridates, 31, m. Ejus ad Arsacem epistola, 188. Facta, 189.
 Monitores qui optimi, 233.

I N D E X.

Muluchæ castelli descriptio, 139. A Ligure penetratur, & perscribitur, *Ib.* Capitur, 141.
Munditiæ mulieribus; viris labor convenit, 133.
Myfii, 205, n.

N.

NABDALSA, 120. A cliente proditur, 121. Ad Jugurtham accedit, *Ib.* Natura falsò ab hominibus accusatur, 57. Una & communis omnium, 131. Unum omnibus finem, vel ferro septis statuit, 161.
Necessitatem extremam nullus, nisi muliebri ingenio, nihil ausus expectat, *Ib.*
Necessitudo timidos fortes facit, 53.
Nobilitas quæ Marii, & vera, 132.
Nobilitatis commune malum subergia, 115.
Nobilium mores, 134, 224.
Novus homo quis, 20, c. Indigni consulatu videbantur, 115.
Numantia, 63. a.
Numidæ quales, 102. Regem in fugâ non sequuntur, 108. Lacte & carne ferinâ vescuntur, 137. Marium magis quàm mortalem timent, 131.

O.

OLYMPUS, 150, f.
Opimius à Jugurthâ corrumpitur, 74.
Orchomenus, 207, e.
Orion, 205, k.
Othus, 205, i.

P.

PÆLIGNI, 150, f.
Parat, 190, i.
Partium & divisionum quæ causa, 97.
Patres cur dicti senatores, 6.
Patiens Nomen & Participium, 5. e.
Patriam vi regere, importunum, 59. Patriæ ad Cæsarem oratio, 225.
Pax justa & diuturna esse debet, 211.
Pecuniæ studium tollere bonum maximum, 220.
Pericula occulta bonus facere, nec vitare potest, *Ib.*
Perpenna, 171, g.
Perses, 40, c.
Personæ, secundæ locutiones, 2, b.
Pessimus quisque asperrimè rectorem patitur, 210.
Petreio exercitum permittit Antonius, 54.
Philæni, 126.
Philippi adversus Lepidum oratio, 164.
Phœnices, 77, l.
Picenus ager, 22, a.

I N D E X.

- Pietas Romanorum quæ, 10.
 Piso 15. In citeriorem Hispaniam mittitur, 16. Interficitur, *ib.*
 Plautia lex, 25, a. 217, h. 226.
 Plebis ingenium, 30. Urbana cur depravata, *ib.* Catil. consilia ex-
 ecratur, 37. Negotia sua debet habere, 214.
 Pompeii potentia formidolosa, 16. Ad bellum Mithridat. missus, 31.
 Ejus ad senatum epistola, 177. Adolescens ad bellum sævissimum
 projectus, *ib.* Facta, *ib.* Illum Romani metuunt, 185. Quis,
 210. Quamobrem multi ejus partes sequuntur, 211. Cæsari maxi-
 mè fuit adversus, 217. Quomodo remp. administraverit, *ib.*
 Pomptinus Prætor, 35.
 Pop. Romanus liberè agitat cùm nullius potentia super leges, 219.
 Quomodo inducta servitus, *ib.* Illi supervacanea calliditas, 222.
 Ita largitionibus corruptus, ut sese venalem habeat, 226.
 Posthumius, 222.
 Præmia diversa bonos & malos sequuntur, 224.
 Primipilus, 95, h.
 Ptolemæus, 189, l.
 Publipor, 176, e.
 Punicum bellum, 61. Punica fides, 153.

Q.

- Q**UÆSIVIT *pro* rogavit, 163.
 Quintius, 181, f.

R.

- R**EATE, 29, g.
 Regna quomodo intereant, 222. A quibus præcipuè defendan-
 tur, *ib.*
 Regium imperium primum in terris, 2. Romæ mutatum, 7.
 Regum pàce quàm bello minor virtus, 2. Ex eo quid oriatur, *ib.*
 Quinam illis formidolosi, 7. Regem armis quàm munificentia
 vinci minùs flagitiosum, 153.
 Renunculus, 175, k
 Reprehendere alios multi cupiunt, qui nihil ipsi possunt, 215.
 Res secundæ sapientes fatigant, 10.
 Respublica honestis nominibus agitata, 31. Pacis artibus firmanda,
 210. Audacià in bello, æquitate in pace firmanda, 8.
 Rhegium, 84.
 Rhenones, 198, c.
 Rhodus, 40, d.
 Romæ exordium, aliaque, 6. Adeptâ libertate brevì crescit, 7.
 Paucorum virtute, 49. Romæ omnia venalia, 79. Quando illi
 pereundum, 212.

Româ-

Romanorum mores, 8. Quando prorsus immutati, 9. Corruptio eorum, 11. Jugurthæ bellum inferunt, 84. Avaritiâ cæci Bocchi amicitiam contemunt, 127. Communes omnium hostes, *ib.* Quando maximâ concordîâ vixerunt; & floruerunt, 158. Simultates exercuerunt, 159. Eorum descriptio, 191, 222, 223.

S.

SAGUM, 175, g.

Sallustius ad rempub. fertur; ibique multa adversa patitur, 4. Ad scribendam historiam animum adjicit, 5. Magistratum adeptus, 60. Ei libri Punici interpretantur, 75. Ejus historiæ, 157, c. In cognoscendâ republicâ magnam curam habuit, 216, 222

Samothrace, 189, c.

Sardinia, 172, a.

Saturninus, 165, i.

Satyria, 85, l.

Scaurus, 74. Ad Jugurtham & Atherb. legatur, 82. Calpurnii legatus, 84. Jugurthæ favet, 85. Quæsitores adversus Jugurthæ fautores, 97.

Scipio, 60, l. Ad Micipsam scribit, 64. Q. Scipio malè pugnat adversus Gallos, 155.

Scylla, 205, f.

Secus *pro* sexus, 175, a.

Seleucia, 191, g.

Sempronia in Catilinæ conjuratis quæ mulier, 21.

Sempronia lex, 84, a.

Senatûs ad Bocchi legatos responsio, 150.

Serpentes siti infestiores, 136.

Servile pro eo quod servitio corporis exercetur, 5, b.

Sestertius quid, 23, m.

Spartacus, 208, a.

Signa, 10, a.

Sucro, 178, a.

Suffragia obscura esse debent, 223. Per tabellam quandoque lata, *ib.* f.

Sulpitius, 165, k.

Sumtuum finis res familiaris, 213.

Supplicia pro sacrificiis, 8, d.

Sibyllæ, 36, k.

Sylla, 5, g. 9. 141. Legatus ad Bocchum, 147. Ejus ad illum oratio, *ib.* Bocchi legatos liberaliter habet, 149. Animi ferocia, 151. Volucem castris ejicit, *ib.* A Boccho occultè accersitur, 153. Eum ad tradendum Jugurtham hortatur, 154. Romulus appellatur, 160. Supplicia in post futuros composuit, *ib.* Beneficio quàm metu multos retinere maluit, 218.

Syphax, 61, k.

Syrtes, 78, e. 125.

I N D E X.

T.

- T**ABULÆ novæ quid, 19, a.
 Tanais, 201, d.
 Tarentus, 170, g.
 Tartessus, 174, d.
 Tauromenia, 202, g.
 Taurus, 173, i.
 Tauri populi, 203, b.
 Thala à Metello expugnata, 124.
 Toreumata, 18, g.
 Tribunitia potestas restituta, 31. A Syllâ disjecta, *ib.* f.
 Turia, 172, e.
 Turpilius, 118. Capite pœnas solvit, 119.

V.

- V**ACCA, 85.
 Vaccensium conjuratio, 118. Eorundem pœna, 19.
 Valentia, 172, f.
 Vesta, 12, h.
 Vettius Picens, 161, f.
 Villa publica, 212, b.
 Vineæ quid, 80, d.
 Virtuti omnia parent, 3. Virtute parta magnâ industriâ haberi decet, ne deformentur, 209.
 Vis numero plurali, 176, f.
 Voluptates ignaviæ nullus cum virtutis præmiis habere potest, 131.
 Volux Bocchi filius, 146. Syllæ metum efficit, 150. Præsidio eidem missus à patre, 151. Qui Romanos prodere creditur, *ib.* Castris ejicitur, *ib.* Ejus honesta oratio, 151.
 Utica, 82.
 Vulturii ad Catilinam epistola, 35. Cum Allobrogum legatis, in ponte Mulvioprehenditur, *ib.* Conjuracionem in senatu aperit, 36.
 Uxores multas ducunt Numidæ, & Gætuli, 127.

Z.

- Z**AMA, 110, c.

I N D E X

V O C A B U L O R U M

QUÆ IN

SALLUSTIO LEGUNTUR.

Prior numerus paginam, alter verò, vel alii ad proximum usque punctum, paginae lineam, vel lineas, significant.

<p>A Bdere 95, 8
 abdicato 37, 5
 abdita 67, 18. 208,
 17
 abditam 16, 21
 abditas 95, 2
 abducit 51, 13
 aberant 6, 18
 aberat 33, 9. 51, 19. 93,
 22. 101, 15. 193, 27.
 146, 24
 aberit 18, 21
 abes 230, 31
 abesse 16, 10. 119, 9. 136,
 15. 151, 7. 155, 16.
 230, 31
 abest 165, 16
 abeunt 107, 21. 113, 6.
 135, 19
 abibis 154, 4
 abjectis 95, 16. 107, 21.
 137, 23
 abierat 21, 11. 92, 18
 abierant 114, 16
 abire 232, 23
 abire 111, 29. 116, 5. 126,
 17. 144, 18. 152, 1
 abit 119, 2
 abjuverat 21, 10
 abnuente 190, 6
 abnuentes 119, 8
 abnuentibus 171, 29
 abnuere 103, 17. 128, 31</p> | <p>abnuitis 198, 6
 abnuituros 169, 29
 aborigines 6, 11
 absens 103, 5. 156, 5
 absente 72, 3
 absentem 177, 10
 absit 183, 15
 absolvam 5, 8. 31, 12.
 75, 6
 absolvi 215, 20
 absolvit 157, 4. 184, 4
 absque 226, 20
 abstinenter 233, 21
 abstinentia 4, 7. 50, 2
 abstinere 116, 9
 abstinetur 185, 14
 abstinuerunt 231, 7
 abstinuit 190, 2
 abstracta 98, 5
 abstractus 85, 4
 abstulit 211, 22
 absumptis 62, 3
 absumus 147, 22
 absurdè 221, 8
 absurdum 3, 13. 21, 11
 abundantia 97, 23
 abunde 18, 23. 52, 15.
 57, 7. 71, 15. 114, 29.
 152, 11. 134, 24. 147,
 24. 185, 13
 abusi 231, 30
 abui 11, 7
 abuitur 166, 8</p> | <p>accedam 70, 22. 71, 9
 accedat 82, 24
 accedebat 9, 21. 63, 18.
 101, 6
 accedere 35, 10. 37, 24
 accederent 103, 3
 accederet 136, 10. 216, 15
 accedit 79, 16. 113, 24.
 121, 15. 143, 10. 155,
 19
 accendebant 63, 23
 accendebat 54, 12. 86, 14
 accenderat 116, 8
 accendere 175, 18
 accenderet 74, 4
 accendet 41, 7
 accendi 60, 10
 accendit 20, 16. 127, 21
 accenditur 17, 8. 136, 24
 accensa 21, 8. 62, 20. 92,
 11. 122, 15
 accensæ 167, 5
 accensi 88, 18
 accensum 128, 15
 accensusque 186, 26
 accensus 79, 10. 213, 7
 acceperant 122, 10
 acceperat 36, 15. 64, 14.
 79, 9. 95, 15. 128, 11.
 147, 1
 accepère 18, 23. 146, 22
 acceperis 227, 4</p> |
|--|--|---|

I N D E X

- accepi 6, 9. 65, 2. 133, 21. 218, 23
 accepimus 68, 13, 78, 10. 125, 11
 accepisse 89, 19
 accepissent 97, 5
 accepisses 148, 2
 accepisset 243, 12
 accepistis 89, 3
 accepit 80, 12. 82, 22. 85, 7. 102, 8. 107, 9, 111, 24. 136, 16. 143, 6. 150, 6
 accepta 8, 21. 35, 2. 80, 17. 127, 21, 130, 14
 acceptam 132, 9
 acceptio 85, 10
 acceptis 147, 3
 accepto 84, 5. 177, 20
 acceptum 63, 1. 189, 7. 220, 19
 acceptumque 120, 5
 acceptusque 67, 11. 121, 7. 152, 16
 accersere 55, 5. 96, 12. 100, 13. 129, 6
 accersi 155, 14
 accersiri 114, 9. 164, 23
 accersitur 153, 11
 accerserat 152, 9
 accerserant 128, 9
 accersere 77, 3
 accerserint 75, 17
 accersissent 111, 22
 accersitum 26, 3
 accidat 45, 1. 223, 21. 224, 21, 225, 15
 accidere 189, 19
 acciderent 41, 1
 accideret 126, 10
 accidet 42, 19
 accidisse 89, 7
 accidisset 71, 7
 accidit 141, 12. 186, 1. 218, 16
 accipe 153, 25, 210, 14. 217, 11
 accipere 142, 13. 143, 18
 acciperemus 71, 15
 acciperentur 188, 11
 acciperetur 85, 14
 accipiant 230, 8
 accipiet 188, 23
 accipit 4, 5. 66, 1
 accipite 163, 9
 accipitur 85, 14. 133, 17. 197, 9
 accipiundi 199, 10
 accipiundis 6, 22
 accire 129, 8
 acciti 147, 12
 accitum 152, 13
 accitus 226, 7
 accreverit 227, 4
 accumbenti 175, 10
 accuratè 149, 4
 accurrit 146, 29. 151, 6
 accusantur 132, 16
 accusare 33, 1. 120, 17. 232, 9
 accusatur 58, 1
 acer 79, 12. 83, 20
 acerba 211, 10. 213, 21
 acerbam 147, 18
 acerbissima 163, 6
 acerbissimas 190, 2
 acerbius 100, 4. 218, 12
 acerbisque 98, 3
 acerbum 42, 15
 acerruma 191, 19
 acerrumè 74, 9. 85, 2. 111, 23. 112, 17. 143, 25
 acerrumo 90, 9
 Achæi 203, 3
 Achilles 200, 4
 acie 55, 1. 104, 7. 108, 21. 143, 19. 171, 15. 186, 29
 aciem 53, 16. 105, 6, 8. 107, 7, 10. 112, 14. 146, 6, 15
 aciès 107, 15
 acquirit 213, 8
 acre 192, 24
 acri 63, 8. 84, 18. 100, 9
 acrior 136, 23
 acriter 54, 17. 84, 22
 acrius 81, 19. 130, 11. 141, 12. 144, 9. 146, 23. 167, 19
 acta 108, 2, 109. 15, 118, 15. 121, 13, 17. 131, 5. 140, 3. 141, 2. 230, 3, 6
 actæ 86, 4
 Actæonem 204, 34
 acti 71, 3. 198, 1
 actibus 229, 9
 actione 93, 12. 173, 24
 actionibus 34, 7. 99, 7
 actionem 232, 4
 actis 35, 10. 119, 2
 actorem 3, 6
 actores 58, 2
 actu 200, 23
 actuaria 175, 24
 acturos 110, 22
 adæquaverit 60, 14
 addendo 213, 11
 addere 51, 25. 140, 23
 adderent 134, 23
 adderet 25, 12. 94, 20
 addi 234, 9
 addiderant 99, 4
 addiderat 49, 15. 122, 11
 addidère 77, 12
 addidisti 42, 11
 addidit 100, 2. 124, 5
 additamenta 224, 3
 additamenti 222, 12
 additis 39, 26. 110, 12. 219, 14
 addixi 231, 25
 adduceret 143, 5
 adduci 32, 5. 114, 14. 156, 5
 adducti 32, 5. 114, 15. 210, 22
 adductus 37, 17. 85, 7. 94, 12. 103, 24
 adduxerat 50, 18. 146, 14
 adduxeris 220, 7
 adduxit 64, 4
 adeant 33, 26. 80, 13
 ademeris 221, 19
 ademtum 222, 24
 aded 30, 6. 31, 5. 39, 5. 117, 10. 153, 17. 154, 9. 159, 8. 162, 8. 175, 17. 202, 6. 200, 17
 adempta 128, 18
 adepta 7, 7
 adeptam 146, 26. 167, 3
 adepti 10, 4. 32, 6. 98, 2. 125, 9. 129, 21. 216, 10
 adeptum 79, 8
 adeptus 20, 19. 49, 16. 55, 21. 60, 3. 164, 18. 232, 26
 aderant 109, 25. 119, 16. 140, 1, 25. 143, 16. 192, 13
 aderat 92, 10. 107, 22. 112, 4. 143, 12
 adero 134, 18
 aderunt 46, 18
 adesse 54, 4. 64, 19. 102, 4. 105, 23. 143, 5, &c.
 ad-

VOCABULORUM.

- adessemus 147, 23
 adessent 102, 2, 24
 adesset 70, 18. 151, 10.
 152, 1, 6
 adest 168, 10. 222, 31
 adeste 163, 14
 adferre 36, 15. 63, 15
 adfuerant 146, 15
 adfuerunt 224, 1
 adhærens 206, 12
 adhibentur 153, 12
 adhibitis 155, 10
 adhuc 77, 1. 160, 19.
 164, 11. 165, 7, 14.
 177, 10. 191, 24, 204,
 36. 215, 16
 adigeret 19, 16
 adimere 11, 2
 adimunt 217, 21
 adire 71, 11. 136, 12
 adit 140, 3
 aditu 138, 9. 139, 1
 aditus 34, 12. 232, 27
 adjumenta 101, 24
 adjunctum 206, 12
 adjungere 21, 2. 65, 11
 adjungit 67, 27. 120, 5.
 175, 24
 adjutoribus 127, 10
 adjutum 183, 8. 215, 27
 adjuverent 34, 20
 adjuverat 21, 10
 adjuveretur 224, 17
 administer 85, 1
 administrabat 79, 1. 84,
 24
 administrando 66, 14
 administrare 139, 10
 administrari 130, 1
 administratione 212, 15
 ministris 123, 4
 admiranda 58, 15
 administratos 124, 20
 admirando 216, 20
 admisit 228, 5
 admissi 207, 9
 admissum 107, 30
 admodum 139, 6
 admonendum 217, 3
 admonere 19, 11
 admonitus 148, 21
 admonuit 6, 5. 125, 24.
 141, 18
 admoto 166, 1
 annexuerant 200, 28
 adnibebatur 100, 18
 adnitendum 130, 11
 adnitente 16, 7
 adnitimini 134, 15
 adnumeratus 230, 24
 adolefcebant 192, 28
 adolefscens 12, 11. 15, 12.
 48, 2
 adolefcentem 62, 14. 185,
 6
 adolefcentes 31, 7. 80, 12.
 218, 8
 adolefcentia 5, 13. 25, 8.
 80, 19. 177, 8. 186,
 18. 196, 26. 201, 12
 adolefcentiæ 48, 6
 adolefcentiam 134, 3. 232,
 10
 adolefcentior 163, 19
 adolefcentium 12, 3
 adolefcentuli 47, 8. 213,
 2
 adolefcentulo 38, 20. 216,
 8
 adolefcentulus 4, 5
 adoleveris 232, 11
 adolevit 4, 1. 62, 6.
 77, 8. 115, 5. 222,
 18
 adoptatum 80, 22
 adoptavit 64, 17
 adoptione 66, 18
 adprobat 151, 13
 adpulsi 82, 20
 Adrimetum 77, 17
 adscendens 140, 22
 adscenderent 140, 18
 adscensus 140, 19
 adscivisse 20, 27
 adfedit 66, 11
 adf-quebatur 50, 3
 adliat 216, 4
 adfistit 54, 2
 adfit 149, 9
 adfum 197, 24
 adfunt 130, 7. 232, 5
 adstantium 171, 13
 adstrari 186, 29
 adstrictis 113, 1
 adstricto 121, 8
 advectione 101, 8
 advehitur 135, 18
 adveniens 151, 3. 170,
 21
 advenit 20, 19, 155, 15
 adventabant 84, 9. 94, 7
 adventabat 51, 2. 144,
 25
 adventarent 107, 28
 adventarit 212, 21
 adventu 135, 18. 143, 15.
 146, 17. 149, 14. 231,
 22
 adventum 137, 26. 185, 1.
 186, 31
 adventuram 154, 12
 adventus 12, 6
 adversa 199, 5. 223, 31,
 17, 6
 adversariis 105, 21
 adversariorum 207, 8
 adversas 51, 21
 adversi 222, 14
 adversis 55, 15. 216, 17.
 222, 30
 adverso 100, 9. 219, 12
 adversos 45, 10. 143, 25
 adversum 210, 9. 217, 5.
 226, 5
 adversus 174, 20. 211,
 12
 adulta 206, 6
 adulter 11, 19. 234, 15
 adulterinas 67, 13
 adulterium 232, 30, 36
 adultum 13, 1. 206, 5
 advocat 36, 13
 advocata 51, 24, 19, 21
 advocavi 52, 4
 advocavit 129, 18
 advoventur 203, 13
 advorsa 4, 7. 40, 10. 52,
 16. 127, 24. 130, 2.
 174, 30. 179, 19. 196,
 16. 198, 5
 advorsæ 180, 4. 123, 10.
 155, 6
 advorsaretur 83, 13
 advorsarum 114, 20
 advorsis 98, 2. 112, 13.
 200, 10
 advorso 106, 30. 132, 21.
 176, 24
 advorsum 100, 20. 106,
 19. 118, 7. 123, 10.
 125, 2, &c.
 advorsus 68, 2. 92, 16.
 106, 29. 129, 9. 150,
 17. 151, 23. 159, 22.
 177, 7
 advortite 182, 7
 Æbuli 201, 20

adtem

I N D E X

- ædem 36, 12. 39, 7
 ædes 67, 17
 ædibus 175, 4
 ædificabat 226, 7
 ædificant 3, 6. 18, 12
 ædificaveris 227, 6
 ædificia 77, 1. 79, 15.
 203, 15
 ædificiis 75, 1
 ædificiorum 118, 19
 ædilis 37, 7
 ædium 16, 21
 Ætete 174, 9
 æger 54, 3. 84, 24. 192,
 31
 ægerumē 128, 24. 130,
 19
 ægra 208, 8
 ægritudine 128, 13
 ægritudinem 119, 3
 ægrotum 170, 27
 ægrum 121, 5
 Ægyptum 78, 4, 7
 Æmilie 164, 26
 Æmilio 181, 7
 Æmiliorum 160, 8
 Æmilium 163, 15
 Æmilius 75, 21. 164, 11
 æmula 8, 23
 æmuli 191, 16. 221, 24
 æmulo 133, 13
 æmulus 186, 22
 Æneā 6, 10
 Ænum 200, 30
 æqua 32, 4. 213, 14
 æquabilem 107, 14
 æquabili 100, 10
 æquabilius 2, 17
 æqualem 229, 1
 æqualia 41, 11. 126, 11
 æqualibus 69, 9
 æqualis 135, 17. 225, 13
 æqualiter 50, 20. 137, 18
 æquam 126, 17
 æquē 9, 13. 146, 8, 230,
 4
 æqui 196, 5, 221, 21
 æquiores 211, 15
 æquioribus 51, 19
 æquitare 3, 3. 8, 16
 æquiūs 203, 39
 æquo 4, 4. 41, 9. 88, 8.
 89, 20. 93, 8. 119, 9.
 158, 15. 167, 21. 217,
 1
 æquor 202, 16
 æquos 130, 10
 æquum 53, 10. 73, 19.
 107, 5. 233, 11
 ærarii 46, 2. 90, 7. 177,
 18. 222, 37
 ærario 130, 3
 ærarium 87, 14. 98, 8.
 161, 12. 180, 3
 ære 26, 14. 32, 16. 33,
 7. 88, 7
 æris 26, 14
 ærumnas 72, 13. 82, 6
 ærumnarum 42, 9. 104,
 19
 ærumnis 69, 19. 202, 24
 æs 11, 19. 13, 14. 18, 14.
 20, 29. 29, 1. 33, 14.
 142, 13
 æstas 206, 6
 æstatem 113, 8. 133, 6
 æstatis 137, 11
 æstimabitis 89, 9
 æstimanda 171, 30
 æstimare 234, 20
 æstimaverunt 231, 23
 æstimavi 231, 24
 æstivi 205, 15
 æstivorum 101, 7, 11
 æstu 106, 16. 170, 14.
 176, 26
 æstuebat 20, 17
 æstuant 139, 14
 æstuat 220, 20
 æstumanr 234, 2
 æstumantur 164, 22
 æstumare 9, 7. 183, 22
 æstumatis 159, 23
 æstumavēre 184, 2
 æstument 213, 5
 æstumo 3, 9. 53, 2
 ætas 4, 9. 18, 5. 20, 26.
 31, 8. 49, 11. 52, 3.
 115, 2. 134, 15. 188, 1.
 212, 16. 222, 18. 229,
 4. 232, 13
 ætate 6, 24. 12, 3. 5. 13,
 1. 38, 18. 62, 14. 64,
 18. 65, 18. 164, 2. 196,
 22. 218, 11. 229, 22.
 254, 14
 ætatem 5, 1, 4. 30, 16.
 33, 1. 41, 12. 52, 21.
 58, 15. 59, 17. 110, 20.
 125, 20. 129, 21. 130,
 17. 131, 19. 177, 11.
 229, 11. 130, 30
 ætati 66, 13. 174, 13,
 164, 1. 197, 24
 ætatis 62, 18. 130, 13.
 232, 23
 æterna 90, 1
 æternaque 2, 5
 æternas 233, 3
 æterni 58, 6. 134, 22
 æternum 211, 12
 æternus 58, 13
 Æthiopus 78, 11
 Æthiopiam 204, 14
 ævi 57, 2
 ævo 203, 34
 affatim 100, 14. 108, 25
 affectabant 159, 4
 affectabat 116, 7
 affectare 117, 20
 affigebatur 193, 7
 affinis 71, 2
 affinitas 210, 18
 affinitatem 154, 11
 affinium 68, 17. 130, 3
 afflictare 24, 2
 afflictas 124, 24
 afflictī 113, 4. 147, 2.
 179, 6
 affligebant 176, 5
 affluens 234, 5
 affluerent 29, 19
 affore 110, 14
 affuit 123, 14
 affuturi 121, 17
 Afri 76, 6
 Africa 61, 20. 70, 7. 78,
 5. 79, 5, 7. 81, 1. 86,
 4. 92, 18, 125, 13. 137,
 2. 143, 8
 Africæ 75, 2. 77, 15. 125,
 25. 204, 13
 Africam 67, 22. 75, 7, 8,
 16. 76, 2, 9. 80, 12, 14.
 82, 11, 16. 84, 4. 20,
 93. 21. 96, 15. 101, 1,
 118, 9. 135, 7. 142, 9.
 150, 5. 233, 22
 Africani 226, 7
 Africano 61, 18
 Africo 272, 1
 Africum 77, 3
 agam 18, 21. 70, 22. 73,
 1
 agant 35, 14. 134, 3
 agas 133, 10. 179, 9
 agat 44, 11. 72, 2. 179,
 18
 agebant 91, 9. 109, 25.
 125, 20
 agebano

V O C A B U L O R U M.

- agebantur 139, 7
agebat 102, 8. 137, 2. 146, 15. 152, 11
agenda 222, 17
agendarum 148, 24
agendi 19, 9
agendo 47, 15
agendum 137, 13. 160, 19
agens 201, 1
agente 201, 8
agentes 136, 3
agentis 177, 22
ager 75, 11. 103, 22. 107, 13. 109, 23. 120, 11. 125, 26. 137, 10. 174, 1
agere 5, 4. 32, 1. 33, 24. 52, 21. 59, 16. 62, 11. *& alibi.*
agerent 30, 17
agerentur 181, 10
ageret 104, 9. 107, 7. 114, 26
ages 225, 23
agetis 46, 17
agetur 219, 20
aggerem 94, 21. 124, 18, 19
aggeribus 139, 5
aggrederetur 34, 14. 126, 5
aggredi 111, 7. 136, 16. 209, 27
aggrediantur 84, 9
aggredimini 52, 20
aggreditur 55, 7. 80, 10. 93, 6. 102, 14. 109, 8. 112, 8. 113, 1. 17. 117, 6. 123, 25. 135, 13. 138, 20
aggrediuntur 118, 13
aggressos 16, 15
aggressus 64, 16. 74, 13. 127, 10. 136, 3
agi 83, 21. 106, 15
agis 228, 13
agit 38, 13. 62, 19. 108, 7. 158, 3
agitabamus 70, 7
agitabant 8, 21. 77, 5. 109, 21
agitabantur 56, 4. 85, 11
agitabat 37, 12. 66, 6. 114, 25. 115, 8. 219, 2
agitabatur 2, 11. 5, 22. 82, 23. 86, 3. 94, 9. 98, 8. 123, 7
agitandi 161, 8
agitando 34, 1. 128, 4
agitandum 211, 6
agitant 218, 1
agitanti 22, 7. 49, 2. 216, 13
agitantur 223, 10
agitare 20, 12, 21. 51, 16. 78, 10. 92, 23. 112, 7. 26. 118, 2. 133, 5. 141, 5. 144, 14
agitarem 69, 2
agitaret 108, 11. 139, 14
agitari 83, 17. 86, 5. 107, 14. 121, 2. 222, 28
agitat 166, 2. 178, 13. 216, 6. 222, 34
agitata 126, 13
agitatis 212, 19
agitatum 158, 15
agitaturus 158, 3
agitaverat 170, 19
agitavêre 31, 13
agitavi 17, 7. 222, 19
agitavisse 155, 12. 203, 17
agite 168, 7. 197, 21
agites 211, 14
agitis 177, 10. 182, 10
agitur 45, 6, 13
agmen 105, 4, 18
agmine 101, 27. 102, 3. 23. 105, 27. 113, 2. 134, 17. 142, 15. 145, 14. 163, 1. 186, 27
agnita 225, 19
agnocturum 174, 15
agor 25, 15
agreste 6, 10. 170, 8
agrestesque 122, 13
agrestia 192, 26
agrestibus 185, 16
agrestium 77, 1
agri 108, 14. 189, 12
agris 6, 15. 30, 18. 76, 11. 102, 20. 123, 27. 163, 6. 203, 19. 219, 7
agro 29, 9. 53, 22. 51, 14. 74, 14. 109, 13. 158, 16. 176, 20. 189, 6
agros 9, 19. 22, 21. 61, 21. 76, 14. 79, 26. 101, 16. 108, 22. 119, 14. 178, 20. 191, 11. 201, 20. 203, 1. 221, 26
agrum 5, 3. 22, 1. 23, 13. 34, 7. 51, 12. 114, 3. 135, 11
agunt 41, 10, 12. 58, 15. 131, 19
aguntur 39, 10. 208, 6
aiebant 37, 17. 38, 10. 43, 9. 87, 8. 145, 25
ait 161, 18. 163, 5. 167, 2, 23. 204, 23. 205, 13. 206, 10. 207, 30. 209, 6
aiunt 133, 18
alacribus 199, 27
alacris 19, 13
alæ 105, 17
Albini 131, 14
Albino 93, 7. 101, 2. 125, 7
A binum 94, 4
Albinus 92, 18. 93, 18. 94, 7. 96, 9. 101, 10
alebant 11, 22. 30, 20
Alexandro 186, 19
algoris 5, 15
alia 12, 12. 13, 10. 14, 14. 18, 12. 19, 4. 21, 6. 22, 10. 25, 2. 36, 16. 57, 13. 41, 9. 44, 2. 15, *& alibi passim.*
aliæ 41, 13. 78, 2, 8
aliæque 44, 2. 158, 12
aliam 136, 17. 138, 20, *& alibi.*
aliaque 26, 2, 31, 19. 48, 16. 59, 9. 84, 4. 93, 19. 94, 20. 117, 21
alarum 31, 4, 52, 10. 169, 31
alias 62, 11. 66, 15. 67, 26. 94, 1. 203, 24. 221, 25
aliæque 57, 8. 78, 1
alibi 55, 6
alicujus 43, 11
aliena 7, 6. 10, 11. 30, 4. 33, 8. 42, 4. 43, 20. 45, 18. 58, 3. 132, 7. 161, 21. 167, 2. 213, 3. 21, 24. 223, 9. 234, 23
alienæ 18, 3. 197, 5
alienam 128, 19. 121, 26
alienas 52, 22. 69, 20. 215, 16. 219, 8
alienata 103, 22. 224, 24
alienati 118, 4
alienatum 29, 4
alieni 5, 17. 26, 14
alienis 73, 2. 109, 4. 212, 11
alieno

I N D E X

- ieno 32, 17. 53, 7. 73,
 17
 alienos 65, 11
 alienum 11, 20. 13, 15.
 18, 14. 20, 27. 29, 1.
 33, 14. 51, 7. 65, 14
 alii 2, 10. 3, 12. 16, 14.
 19, 20. 23, 10, 11. 30,
 12. 31, 13, 17, 26. 38,
 9. 44, 12. 48, 12, 20.
 49, 12. 51, 1. 56, 2, &
alibi.
 alique 37, 23. 127, 1. 146,
 100, 175, 20
 aliis 8, 9, 29. 12, 5. 16, 6.
 & *alibi*.
 aliisque 68, 7, 104, 3, 121,
 18. 134, 27. 245, 15.
 150, 20. 215, 4
 alimenta 161, 8, 195, 5
 alimentis 184, 3
 alio 2, 18. 6, 12. 22, 2.
 31, 3. 43, 16. 67, 9. 78,
 3. 102, 14. 104, 12. 126,
 6. 108, 21. 112, 17.
 121, 23. 141, 17. 143,
 3. 184, 8. 229, 19
 aliorum 3, 15. 8, 10. 60,
 6. 113, 12. 114, 10. 134,
 17. 160, 14. 208, 19.
 210, 6
 alios 14. 3. 22, 4, 10. 30,
 15, 16, 20. 32, 12, &
alibi.
 aliquandiu 123, 14
 aliquando 45, 6. 71, 13.
 72, 6. 114, 1. 147, 16.
 153, 16
 aliquantam 175, 12
 aliquantò 8, 3. 123, 16.
 126, 13. 135, 6
 aliquantum 114, 13. 126,
 4
 aliquantus 150, 22
 aliquem 131, 2
 aliquid 43, 17. 85, 5, 154,
 8
 aliquis 89, 5. 182, 8. 233,
 10
 aliquo 3, 11
 aliquos 146, 8
 aliquot 20, 27. 84, 23.
 136, 28. 198, 20. 200,
 9. 208, 17
 aliquotiens 171, 14
 aliter 23, 7. 34, 25. 44,
 10. 63, 6. 65, 18. 66,
 6. 121, 17. 152, 20, &
alibi.
 alitur 220, 22
 alium 6, 19. 19, 11. 22, 1.
 34, 15. 38, 15. 47, 12,
 & *alibi*.
 aliud 2, 18. 3, 12. 9, 15,
 & *alibi*.
 alius 6, 13, 18. 9, 19. 19,
 20. 34, 15. 44, 12, &c.
 allatæ 121, 4
 allatas 23, 8. 121, 8
 allevati 140, 18
 allicere 118, 1
 Allobroges 33, 4, 13. 34,
 22. 35, 1. 38, 14
 Allobrogibus 39, 4
 Allobrogum 32, 15. 135,
 13. 39, 9. 48, 15
 Alpes 192, 20
 Alpibus 277, 21
 alta 5, 19. 125, 14
 Alter 52, 9. 70, 21. 144,
 12. 187, 10
 altera 33, 14, 15. 54, 3
 alteræ 113, 4
 alteram 66, 13. 74, 15.
 139, 18
 altercatio 229, 28
 alteri 100, 3. 107, 28.
 112, 11. 122, 8, 126,
 3. 209, 10. 226, 9.
 232, 13
 alteris 77, 10
 alterius 2, 9. 45, 11. 217,
 26, 223. 17
 altero 49, 16. 234, 13
 alteros 100, 3. 107, 28.
 112, 18. 126, 4
 alterum 1, 6. 2, 1, 8. 63,
 13. 67, 24. 99, 9. 167.
 7, 234, 12
 altior 202, 5
 altitudine 174, 18. 192,
 3
 altitudinem 139, 22
 altitudo 142, 4
 altiùs 67, 1
 aliùsque 61, 6
 alto 216, 21
 altores 200, 14
 altus 115, 2
 alveis 179, 6
 alveos 76, 10
 aluit 178, 12
 aluntur 30, 10. 167, 141.
 231, 4
 alvum 196, 1
 amant 98, 1
 amara 220, 23
 amare 10, 2
 amat 22, 12. 199, 25
 Amazones 201, 4
 ambire 72, 2. 171, 20, 21
 ambiti 174, 19
 ambitio 5, 4. 9, 4, 11.
 47, 1. 2, 16. 51, 8, 10
 ambitione 4, 10. 115, 10.
 177, 25
 ambitionem 74, 8. 101, 22.
 130, 16. 135, 3. 145,
 27. 203, 10. 230, 16
 ambitiosum 116, 10
 ambitiosus 230, 10
 ambitur 204, 29
 ambitus 158, 8
 ambiundo 68, 11. 129, 8
 ambo 153, 10
 ambobus 122, 7. 127, 19.
 153, 12. 154, 25. 155, 8
 amborum 143, 10
 ambos 80, 13. 190, 14
 ambusti 202, 26
 amens 224, 22
 ament 134, 2
 amentiam 94, 23
 amici 65, 12. 70, 6. 229,
 4. 231, 13
 amior 65, 14
 amicis 6, 17, 20. 13, 14.
 63, 15. 64, 19. 65, 6.
 74, 10. 79, 9. 92, 23.
 93, 12. 123, 3. 148, 15,
 21. 155, 10, 17. 227, 11
 amicissimos 65, 6
 amicitia 17, 7. 40, 2. 61,
 22. 63, 18. 64, 12. 69,
 1, & *alibi*.
 amicitiae 82, 9. 153, 16.
 227, 10
 amicitiaeque 128, 21
 amicitiam 12, 1. 61, 17.
 64, 4, &c.
 amicitias 6, 22. 9, 6. 231,
 23
 amicorum 20, 22. 21, 21.
 49, 18. 147, 23. 223,
 24
 amicos 8, 15. 68, 4. 71,
 2. 97, 9. 113, 14. 147,
 19. 191, 12
 amiculo 175, 9
 amicum 56, 2. 69, 5. 149,
 6. 228, 9. 234, 5. 19
 amicus

VOCABULORUM.

- amicus 52, 16. 81, 17. 231, 25, 30
amiserant 164, 23
amiserat 22, 21. 117, 21. 143, 3
amiserint 220, 16. 222, 9
amiserit 232, 16
amissi 71, 5. 190, 12
amissimus 45, 18
amissisti 72, 14
amissa 53, 13. 127, 3. 222. 36
amissis 30, 13. 52, 21. 210, 24. 112, 3. 123, 3
amisso 26, 11. 65, 1. 76, 7. 107, 1, 200, 23
amissurus 129, 12
Amisum 207, 30
Amisumque 188, 10
amittas 225, 28
amittatis 53, 6
amittendæ 219, 16
amittere 18, 4. 89, 5
amittit 27, 5
amnem 193, 3
ampla 184, 6
amplæ 8, 2
amplecti 63, 17
ampleximini 45, 4
amplificatum 219, 2
amplior 33, 12. 53, 11. 124, 3. 150, 22. 222, 25. 223, 23
ampliore 115, 8
ampliorem 108, 13. 150, 20
amplis 82, 16
amplissima 214, 17
amplissimis 225, 8
amplissimo 225, 12
amplius 18, 10. 36, 19. 38, 6. 50, 21. 54, 9. 58, 16, &c.
amplo 144, 11
Anacreontis 206, 30
anceps 95, 10. 118, 21. 211, 11
ancilla 162, 17
ancillæ 67, 20
ancillaris 228, 10
ancillatus 231, 25
ancipiti 22, 24
angeret 217, 24
angitur 166, 5
angulo 176, 10
angustiae 53, 5. 206, 28
angustiam 200, 17
angustias 201, 22
angustiis 112, 2. 105, 7
angustum 139, 6
anima 3, 8, 10. 27, 5. 45, 7. 55, 13. 58, 7, 10, 71, 4. 72, 14. 223, 1. 225, 5, 20
animadvertatis 182, 4
animadvertabant 43, 25
animadvertere 119, 13
animadverteres 112, 23
animadverteretur 42, 12
animadvertit 103, 20. 105, 10. 139, 17
animadverto 225, 28
animadvertunt 107, 13
animadvortatis 165, 17. 176, 8
animadvortit 93, 10. 121, 84
animalia 75, 15
animalibus 1, 1
animam 18, 16. 42, 13. 55, 6. 89, 17. 197, 7. 198, 3
animatos 207, 30
animi 1, 5. 2, 6. 16, 5, 12. 12, 4. 39, 7. 40, 8, & *alibi*.
animis 29, 20. 106, 2. 119, 11, 124, 5. 129, 14. 130, 19. 135, 22. 163, 1. 181, 8. 198, 2
animo 1, 5. 4, 4. 31, 3. 36, 6, &c.
animoque 195, 12
animos 9, 11. 10, 1, 5. 19, 13. 30, 4, &c.
animum 7, 3. 49, 17. 56, 14. 60, 9, &c.
animumque 9, 16
animus 4, 8, 12. 5, 7, 16, 18, 22. 11, 13, 23, &c.
animusque 31, 8
anni 94, 11. 105, 10. 203, 9
Annio 39, 22
annis 6, 24. 11, 6. 96, 16, 18. 86, 21. 87, 13. 97, 21
Annius 14, 9. 94, 9. 125, 9
anno 92, 18. 173, 4. 178, 11. 181, 8
annos 31, 6. 59, 9. 64, 17. 99, 8. 116, 6
annus 7, 2
annuite 163, 8
annum 21, 14. 37, 5. 174, 32
annus 177, 16
anquirant 68, 5
ante 11, 11. 16, 18. 21, 19. 23, 19. 25, 19, &c.
antea 25, 7. 16, 16. 17, 7. 20, 16. 23, 1. 29, 10. 37, 1, & *alibi plur.*
antecapere 80, 10
anteferebat 74, 5
anteferr t 74, 13
antehac 21, 9
anteibant 100, 12
anteibat 164, 2. 219, 4
anteire 221, 9
anteiret 26, 9
anteponeret 99, 1
antequam 173, 1
antevenire 61, 2. 136, 1. 143, 1
antevenit 103, 26. 110, 10
Antiochi 189, 22
Antiocho 160, 11. 189, 10
Antiochum 189, 4. 207, 22
Antiochus 189, 5
antipodas 204, 13
antiquam 201, 19
antiquis 219, 10
antiquitatis 198, 28
antiquos 205, 22. 230, 10
Antonio 21, 15. 51, 22
Antoniorum 207, 14
Antonium 18, 7. 21, 20
Antonius 20, 21. 29, 15. 51, 1, 18. 54, 3. 187, 1, 9. 207, 14
anxiè 128, 17. 222, 31
anxium 113, 23. 117, 6
anxius 36, 4. 62, 21. 67, 2. 109, 19. 120, 14. 139, 12. 188, 7. 200, 11
Ap. 233, 1
aperiat 92, 5
aperire 194, 8
aperirem 49, 10. 52, 5
aperiret 91, 22
aperit 33, 10. 25, 13. 36, 18
aperiundum 52, 11
aperiunt 33, 18
apertæ 201, 18
aperitè 79, 26. 97, 8. 210, 22. 234, 21
aperto

I N D E X

- pecto 61, 15
 apertum 215, 23
 aperuisse 19, 18
 Apollinis 199, 2
 appellabant 174, 22
 appellabantur 6, 24
 appellabas 228, 12
 appellandi 80, 26
 appellant 75, 11. 108, 2.
 204, 18
 appellantēs 77, 7. 199,
 22
 appellare 14, 3. 16, 20.
 142, 11. 255, 7
 appellat 54, 17. 151, 3.
 154, 19
 appellata 172, 7. 201, 28
 appellati 159, 5
 appellatis 182, 5
 appellato 38, 8
 appellatur 41, 15. 50, 8.
 77, 9
 appellaverant 189, 17
 appellavere 76, 15
 appellaverunt 173, 16
 appellavisset 117, 4
 appellavit 206, 18
 appellem 71, 10. 166, 9.
 189, 18
 appello 45, 3
 appelebat 12, 3
 appetens 5, 17. 63, 2
 appetere 115, 10
 appetiverunt 69, 14
 appetuntur 221, 12
 Appius 169, 2. 200, 3.
 209, 6
 approbat 173, 27
 approbaveritis 161, 21
 approbent 215, 29
 approbo 40, 20
 appropinquare 107, 15
 apti 233, 10
 aptis 186, 27
 apud 8, 12. 15, 4. 17, 15.
 29, 9. 40, 17. 41, 14.
 43, 23, & *alibi frequen-*
 ter.
 Apulia 23, 12. 33, 22
 Apuliam 22, 1. 23, 13.
 36, 8
 aqua 137, 1, 23
 aquæ 104, 4. 105, 11. 123,
 26, 30. 124, 2. 136, 22.
 139, 5. 144, 11
 aquam 123, 31. 144, 13
 aquarum 75, 12. 110, 1
 aquatum 139, 16
 aquilam 54, 1
 Aquilio 199, 19
 Aquilionem 204, 31
 aquis 94, 18. 200, 17
 aræ 78, 7. 171, 24
 arant 3, 5
 aras 127, 1
 arbitrati 119, 16
 arbitratu 150, 13
 arbitrio 98, 7. 212, 7
 arbitris 16, 22
 arbitrator 179, 15. 211, 10,
 19. 218, 23
 arbori 75, 12
 arborum 104, 3. 105, 2.
 107, 19
 arbutis 104, 5. 107, 13
 arcem 110, 7. 118, 18.
 180, 5
 arceffebant 91, 5
 arceffere 122, 11
 arceffit 33, 9
 arceffivi 169, 19. 173, 26.
 188, 4
 arceffunt 47, 5
 Archelao 207, 25
 Archelaus 189, 23
 arcum 206, 24
 areus 206, 25, 26
 ardebat 96, 18. 170, 9
 ardens 5, 17
 ardentia 111, 9
 ardet 215, 23
 ardoribus 77, 4. 78, 11
 arduo 220, 26
 arduum 3, 16
 arduus 7, 12
 arenam 126, 12
 arenamque 125, 16
 arenoso 104, 4
 arenosus 125, 26
 argenti 86, 1. 114, 11
 argento 196, 12
 argentoque 63, 3
 argentum 26, 14. 173, 26
 argentumque 124, 23
 arguituri 173, 23
 argumentis 172, 25
 arida 123, 23
 aridam 107, 14
 arido 104, 3
 aridus 137, 10
 arietibus 124, 23
 Ariobarzanis 190, 16. 192,
 10
 aris 44, 17. 54, 8
 Aristæus 204, 35
 Aristonicum 187, 14
 arma 20, 2, 21. 22, 19. 25,
 9, 11. 26, 4, & *alibi pas-*
 sim.
 armabat 192, 28
 armare 168, 9
 armat 167, 25
 armata 27, 2. 158, 19.
 169, 13
 armati 16, 5. 87, 6. 89,
 3. 141, 11. 186, 14.
 222, 38
 armatis 22, 4, 15. 83, 16
 armato 167, 25
 armatos 47, 9. 153, 24.
 212, 1. 230, 26
 armatum 50, 23
 armatus 7, 12. 96, 8. 145,
 20. 199, 20. 228, 2
 armaverat 50, 23
 armaverit 151, 24
 Armenia 191, 24. 192, 11,
 204, 28. 206, 35
 Armeniam 190, 17
 Armenii 76, 9
 Armeniis 77, 2
 armis 6, 19. 7, 10. 9, 18.
 16, 2. 27, 10, & *alibi*
 plur.
 armorum 33, 24. 46, 21.
 112, 20. 114, 12. 123,
 16. 139, 4. 191, 3.
 200, 7
 Arpinas 227, 9. 228, 7
 Arpini 115, 2
 arrectæ 165, 12
 arrectis 119, 11
 arrectos 134, 26
 arrectus 140, 7
 arreptis 122, 1
 arrexerat 129, 15
 arrexit 32, 3
 arrogant 132, 7
 arrogantia 223, 12
 Arfaci 188, 14
 arfere 182, 1
 arte 102, 1. 107, 11. 133,
 8. 174, 18
 artem 192, 27. 216, 17
 artes 9, 3, 14. 2, 84,
 16. 134, 14, 19. 219,
 12. 220, 14. 225, 7.
 228, 5
 artefque 213, 16
 artibus 3, 1. 6, 1. 8, 15.
 11, 13. 61, 2. 64, 6.
 97,

V O C A B U L O R U M.

- 97, 25. 103, 19. 128, 13. 129, 11. 130, 17. 143, 1. 210, 11. 216, 11. 251, 2
 artifices 93, 3
 artificio 133, 2
 artis 3, 11. 37, 9. 80, 20. 100, 20. 115, 4. 199, 19
 artificum 119, 12
 artium 4, 9. 97, 21
 artiùs 53, 14. 182, 8, 213, 13
 artius 207, 11
 arva 201, 18
 arvo 137, 9
 ascenderat 140, 2
 ascendere 7, 14. 143, 13
 ascendere 82, 19
 ascenderit 50, 8
 ascendunt 192, 18
 ascitum 30, 19
 Asià 2, 12. 9, 21. 189, 15. 197, 16
 Asiæ 48, 35. 201, 27
 Asiam 75, 8
 Asiamque 189, 23
 Asiaticos 207, 17
 Aspar 152, 11
 Aspare 153, 5
 Asparem 154, 18
 asper 7, 12
 aspera 21, 26. 47, 10. 53, 13. 94, 14. 136, 16. 26. 198, 8. 213, 13. 20. 220, 24
 asperas 8, 26. 63, 15
 asperè 97, 18. 117, 13
 asperi 76, 2
 asperior 18, 15. 140, 19. 197, 21
 asperis 197, 27
 asperitas 106, 10
 asperitate 118, 23. 124, 7. 136, 21. 138, 20
 asperitatem 75, 4. 84, 13
 asperitates 123, 24. 170, 23
 asperiùs 98, 3. 130, 5. 210, 10. 222, 33
 aspernabatur 4, 8
 aspero 144, 2
 asperos 51, 12
 asperumè 210, 5
 asperumus 222, 37
 asperumum 103, 21
 asperiunt 33, 5. 216, 1
 affecla 234, 14
 affedit 25, 6. 48, 19
 assentando 215, 1
 assentiebantur 44, 13
 assequeretur 3, 21
 assequi 60, 3
 asserit 204, 27. 206, 34
 assideri 188, 8
 assiduis 138, 18
 assuetum 176, 22
 assumitur 85, 1
 assurgere 194, 8
 astutiæ 21, 17
 Athenienses 2, 13
 Atheniensibus 42, 23
 Atheniensium 8, 2, 5
 Atherbal 66, 2. 67, 23. 75, 1. 79, 27. 80, 5. 81, 6. 103, 26
 Atherbale 63, 19. 80, 11. 92, 17
 Atherbalem 62, 3. 66, 11. 67, 22. 24. 68, 13. 73, 11. 74, 6. 79, 17. 80, 23. 83, 14
 Atherbali 73, 19. 82, 12. 83, 10
 Atherbalis 73, 16. 79, 11. 80, 26. 81, 12. 83, 3
 Atilius 199, 8
 atroci 23, 2
 atrocitate 20, 2. 146, 21
 atrocitatem 83, 19
 atrociter 94, 9
 atrox 41, 7. 61, 9. 173, 2
 Atalum 189, 11
 attamen 143, 10
 attendere 48, 24. 135, 24
 attentius 46, 16
 attigerant 146, 10
 attigerit 212, 17
 attingat 166, 10
 attingere 75, 3. 101, 9. 214, 9, 24
 attingit 74, 14
 atinuiffe 153, 2
 attollit 226, 14
 attollitur 171, 13
 attonitus 169, 12
 attractus 237, 23
 attribuit 138, 13
 attrita 134, 14
 attriverant 126, 4
 attriverat 13, 10. 61, 17
 attulerit 52, 6
 avaritia 4, 3. 6, 3. 8, 11. 9, 2. 11, 14. 12, 10, &c.
 avaritiæ 91, 9. 149, 5. 221, 20
 avaritiam 46, 25. 134, 12. 198, 3
 aucta 6, 15. 58, 12. 139, 22. 15, 8, 11
 auctæ 78, 2. 101, 1
 aucto 175, 12. 178, 23. 224, 9
 auctor 86, 8. 204, 27. 206, 34
 auctore 20, 17
 auctoremque 195, 7
 auctores 79, 2. 219, 30
 auctoribus 183, 3. 213, 17
 auctoris 173, 16
 auctoritas 31, 14. 33, 10. 68, 8. 90, 9. 211, 25. 226, 4
 auctoritate 17, 13. 80, 18. 84, 14. 100, 16
 auctoritatem 22, 22. 169, 2. 220, 8
 auctum 183, 8
 auctus 233, 18
 auctusque 135, 4
 audacia 4, 8. 8, 15. 20, 6. 45, 17. 46, 11. 52, 1. 24. 53, 1. 55, 11. 63, 14. 70, 9. 232, 36
 audaciæ 14, 6. 15, 12. 21, 3. 43, 19
 audaciam 25, 21. 39, 15. 140, 22
 audacias 231, 29
 audacissimo 226, 1
 audacissimos 89, 1
 audaciter 147, 25
 audacius 52, 20
 audax 5, 16
 audeam 188, 19
 audeant 217, 11
 audeat 162, 12. 222, 3. 223, 24
 audeatis 162, 10
 audebat 89, 18. 115, 10. 129, 10. 202, 17
 audendo 191, 21
 audere 185, 4
 audet 227, 16
 audiebat 188, 8
 audiebat 80, 17
 audiendo 222, 21. 215, 31
 audi-

I N D E X

audienti 48, 23
 audientibus 232, 29, 36
 audierat 20, 6, 14. 110,
 1. 152, 12
 audio 72, 2
 audire 36, 20. 131, 8.
 254, 13, 22
 audiri 112, 24
 audisse 39, 5
 audistis 17, 8
 audita 83, 8. 135, 9. 198,
 17
 audito 193, 13
 auditorum 234, 20
 auditum 151, 18
 audituros 229, 16
 audiveram 70, 15
 audiverat 80, 11. 82, 22
 audiui 38, 12. 60, 7. 220,
 15
 audivit 121, 8
 audiunt 108, 3
 Aventinum 89, 3. 158, 19
 averfabatur 194, 1
 avertere 52, 26. 136, 13
 avertère 189, 5
 averteret 154, 14
 avertitur 146, 24
 augendæ 7, 1
 augere 25, 18. 79, 27. 94,
 22. 203, 36
 augerentur 198, 15
 augeri 44, 7. 107, 9. 139,
 11, 208, 17
 augeſcunt 92, 14
 augere 168, 10
 avi 82, 9
 auida 62, 17
 avidè 209, 3
 avidi 7, 16. 141, 13
 avidior 192, 29
 avidis 77, 16
 avidisque 175, 19
 avidiffimus 154, 17. 197,
 3
 avidius 112, 18. 162, 9,
 167, 38
 avido 82, 25. 210, 15
 avidum 192, 13
 avidus 74, 1. 92, 21. 115,
 1. 202, 20
 aviis 109, 7
 aulea 157, 4
 aulaeis 215, 4
 Auli 95, 7. 100, 7. 101,
 10. 109, 13
 Aulo 94, 7. 95, 18. 96, 7

Aulum 95, 1
 Aulus 94, 12
 avo 64, 13
 avorsum 147, 12
 aureas 203, 24
 Aureliæ 12, 13. 29, 2
 aures 227, 25, 229, 17
 auri 191, 4
 auribus 52, 3. 169, 12
 auro 65, 13, 68, 3. 91, 7
 aurum 124, 24
 auſi 8, 20. 198, 22
 Austri 172, 8
 auſurum 152, 4
 auſus 17, 4. 161, 16. 181,
 1. 230, 32
 aureorem 163, 15
 Autronio 38, 8
 Autronium 36, 20
 Autronius 14, 1. 15, 7,
 14
 autumat 207, 21
 autumnì 208, 5
 avunculus 169, 23
 avus 69, 23
 auxerat 6, 1
 auxilia 6, 21. 47, 14. 63,
 4, &c.
 auxiliantur 81, 10
 auxiliariis 135, 11. 137,
 13. 139, 15
 auxiliarios 102, 1. 145, 22
 auxilii 32, 2. 73, 1. 81, 7.
 90, 17. 101, 6
 auxiliis 192, 22. 196, 14
 auxilio 2, 9. 9, 16. 7, 10.
 107, 10. 21, &c.
 auxiliorum 201, 8
 auxilium 27, 12. 35, 7. 69,
 7, 17. 107, 19. 151,
 24
 auxiſſe 165, 1
 auxiſſent 214, 16
 axe 187, 4
 axibusque 187, 5

B.

Bacchanaliorum 176, 12
 Bæbium 91, 19
 Bæbius 92, 8
 Balearium 150, 24
 Baliera 170, 16
 barbara 77, 7

barbari 144, 8, 10. 146,
 22. 146, 7. 140, 15,
 149, 5
 barbarico 211, 18
 barbarorum 208, 17
 barbaros 16, 13
 Barbuleium 174, 23
 beatus 233, 28. 234, 5
 bella 5, 13. 27, 3. 48, 26.
 89, 14, &c.
 bellandi 189, 1
 bellaturi 159, 15
 belli 2, 14. 7, 9. 18, 19.
 19, 2, & *alibi frequenter*.
 bellicarum 96, 6
 bellicas 98, 10
 bellicosa 32, 17
 bellicosi 77, 12
 bellicosus 79, 11
 Bellienum 149, 15
 bellique 34, 8. 84, 23.
 197, 10
 bellis 40, 13. 70, 18. 99,
 1. 158, 18, &c.
 bellis 2, 15, 17. 3, 14. 6,
 16. 8, 11, 17, 22, 25.
 19, &c.
 bellua 221, 13
 belluis 2, 1
 bellum 13, 16, 18. 14, 6.
 19, 4, &c.
 bene 3, 13. 33, 20. 44, 6.
 46, 4, &c.
 benefacta 130, 11. 164,
 18, 26
 beneficia 25, 10. 63, 3. 60,
 7, 8. 70, 1. 81, 18. 130,
 14. 142, 12. 217, 5
 beneficii 104, 20. 150, 9
 beneficiis 6, 22. 8, 20, 40,
 12. &c.
 beneficio 65, 10. 132, 12
 beneficium 219, 30
 beneque 215, 29
 benevolentia 149, 10
 beneficia 69, 24. 89, 1
 beneficii 90, 15
 beneficio 130, 2. 138, 14.
 218, 5
 benignè 66, 6. 119, 11. 142,
 11. 148, 9. 152, 7
 benignitate 149, 7. 211,
 15
 benignitatem 150, 6
 Bestia 14, 9. 34, 7. 84, 2,
 9. 85, 13. 91, 6. 125,
 7
 Bestiæ

I N D E X

- Bestiæ 86, 8, 17. 97, 14.
 131, 14
 Bestiæque 92, 13
 Bestiam 92, 18. 125, 5
 bestiis 71, 3. 75, 14
 Bibuli 222, 1. 231, 32
 Bibulum 228, 13
 biduum 119, 19
 biennii 178, 17
 binos 18, 10
 binos 7, 2
 binum 187, 7
 bis 89, 2. 196, 19. 215, 7.
 232, 22. 234, 10, 11
 Bithyni 193, 3
 Bithyniâ 173, 22. 189, 21.
 201, 27
 Bithyniam 189, 14. 193,
 16
 Bocche 147, 16
 Bocchi 127, 8. 15, 21. 128,
 4, 29, &c.
 Bocchique 138, 22
 Boccho 127, 23. 147, 8.
 150, 9. 151, 3. 152, 10.
 153, 10
 Bocchum 114, 15. 123, 5.
 128, 20. 143, 4. 153,
 1. 154, 22
 Bocchus 79, 3. 127, 11.
 136, 8, &c.
 Bomilcar 93, 2, 9. 107,
 3. 120, 1, 13
 Bomilcare 121, 18
 Bomilcarem 93, 13. 104,
 8. 113, 14
 Bomilcari 92, 25
 Bomilcaris 121, 5. 122, 2
 ona 11, 19. 17, 5. 18,
 24. 23, 9. 31, 2, &c.
 onaque 32, 21
 onæ 3, 11. 9, 14. 101,
 6. 135, 8. 220, 13
 onæque 86, 16
 onam 7, 15. 179, 18
 onarum 58, 3
 onas 9, 3. 57, 9. 100,
 20. 115, 4. 225, 6
 oni 7, 5. 8, 11. 16, 10.
 17, 12, &c.
 onique 159, 4
 onis 9, 18. 26, 14. 30,
 7. 42, 21, &c.
 onisque 215, 3
 ono 3, 5. 63, 20. 80, 24.
 85, 3. 99, 11. 159, 7.
 167, 20
 bonoque 86, 9. 93, 8
 bonorum 4, 3. 37, 20. 58,
 11. 134, 6, &c.
 bonos 19, 10. 42, 22. 43,
 4. 46, 3, 26, &c.
 bonosque 130, 10
 bonum 5, 2. 9, 7. 31, 14.
 34, 22, &c.
 bonumque 8, 12
 bonus 9, 13. 12, 14. 27,
 4. 50, 2, &c.
 brachium 175, 19
 breve 229, 26
 brevi 7, 7. 34, 36. 50,
 20. 58, 9. 63, 10. 67,
 15, 22, &c.
 brevis 2, 3. 57, 2. 154, 5
 Bruti 33, 7
 Bruto 181, 6
 Brutorum 160, 8
 Bruttio 33, 22
 Bruttium 201, 23
 Brutum 211, 21
 Brutus 33, 9
- C.**
- C** Abira 190, 14
 cadavera 55, 16. 56,
 2. 188, 15
 cadaveribus 41, 4. 147, 5
 cadaverum 177, 5
 cadere 139, 11
 cadunt 55, 8. 109, 8
 cæci 227, 13
 cæcum 151, 25
 cæcus 82, 24. 94, 19
 cæde 34, 16. 37, 20. 67,
 28. 131, 19. 163, 10.
 211, 19
 cædebantur 177, 2
 cædem 26, 1. 41, 4. 48,
 16. 59, 8, &c.
 cædere 105, 22. 111, 22.
 119, 17. 143, 15
 cædes 5, 14. 202, 4. 225,
 16
 cædis 16, 2. 21, 10
 cædibus 261, 22. 203, 23
 cæduntur 185, 15
 cælata 10, 3
 cælo 75, 12.
 cælum 24, 9. 37, 11. 48,
 29. 95, 9. 138, 14. 179,
 8
 Cæpio 171, 19
 Cæsar 38, 15. 39, 25. 44,
 12. 46, 4, &c.
 Cæsare 14, 3. 38, 19. 23,
 26
 Cæsarem 228, 14
 Cæsari 37, 8. 39, 8. 231,
 32
 Cæsaris 39, 23. 234, 1
 cæsum 198, 3
 cætera 18, 7. 24, 1. 34,
 9. 35, 14, & alibi.
 cæteræ 29, 13
 cæteram 138, 23
 cæteras 159, 21. 216, 11
 cæterasque 9, 3
 cæteri 6, 27. 17, 12. 34,
 26. 36, 9, &c.
 cæterique 11, 7
 cæteris 1, 1. 12, 3. 22, 13.
 34, 5. 50, 7, &c.
 cæterisque 25, 21. 46, 15.
 51, 9. 218, 6
 cæterorum 37, 23. 40, 17
 cæteros 4, 11. 33, 20. 34,
 23. 35, 19, &c.
 cæterosque 32, 1. 34, 13
 cæterum 14, 14. 17, 8.
 42, 16. 54, 6, &c.
 Calum 99, 9
 calamitas 32, 5
 calamitate 35, 6. 134, 16.
 218, 16
 calamitosum 37, 14
 Cale 205, 16
 calent 229, 17
 callidam 197, 2
 callidè 74, 1
 callidi 189, 7
 calliditas 190, 1. 222, 33
 calliditate 152, 2
 callidos 95, 3
 callidum 222, 7
 callidus 128, 3. 142, 3.
 216, 4. 222, 2
 calonibus 165, 5
 calonum 171, 12
 calorem 75, 4
 Calpurniani 207, 4
 Calpurnio 84, 3
 Calpurnius 84, 3, 13, 20.
 85, 10. 86, 2. 207, 7
 calvi 177, 3
 calumniâ 23, 15. 219,
 20
 calumniæ 227, 1
 camelos 207, 22
- R. camelum

I N D E X

- camelum 207, 25
 camera 50, 10
 Camertem 21, 26
 Camifos 199, 14
 Campaniam 205, 5. 206, 35
 campi 106, 9. 201, 4
 campis 147, 1. 150, 18
 campo 114, 25
 candida 211, 14
 canere 141, 9. 144, 24. 145, 1
 canes 12, 6. 174, 29
 canibus 204, 34
 caninam 200, 3
 capere 11, 12. 25, 19. 50, 5. 70, 12, &c.
 caperem 216, 8
 caperent 33, 13. 119, 10
 caperet 23, 3. 105, 13
 caperetur 67, 4
 capeffe 213, 18
 capeffebant 161, 4
 capeffendam 219, 13
 capeffere 216, 8
 capeffite 45, 6. 134, 16
 capeffundam 179, 15
 capeffunt 176, 14
 capi 94, 16. 113, 7. 124, 15. 147, 2
 capiamini 130, 12. 162, 11
 capiamus 44, 4
 capiant 217, 22
 capiat 169, 4
 capiat 183, 9
 capiebant 143, 12
 capiebantur 12, 4
 capientis 143, 13
 capit 74, 14. 79, 15. 108, 23. 109, 5. 138, 18. 50, 12
 capitalium 29, 14. 48, 18. 50, 12
 capite 119, 24. 135, 2. 140, 13. 220, 26
 capiti 175, 8. 176, 4
 capitis 47, 2. 122, 11
 Capito 14, 11
 Capitolio 15, 16. 37, 2
 capiunda 22, 9
 capiundæ 5, 20. 94, 13
 capiundis 162, 16
 capiundum 114, 28
 capiunt 107, 16
 capiuntur 109, 9
 Cappadocia 192, 11
 Capfa 136, 18. 137, 26
 Capfam 138, 2. 143, 2
 Capfenfes 136, 28
 Capfenfium 138, 18, 21
 capta 45, 2. 124, 27. 128, 2. 135, 12. 145, 7. 178, 3. 217, 33
 captæ 91, 4
 captam 205, 17. 212, 8
 captarem 17, 3
 capti 53, 6. 71, 3. 107, 22
 captis 144, 25
 captivi 189, 11
 captivis 160, 3
 captivosque 128, 1
 capto 61, 20
 captos 1, 4, 3
 captum 162, 12. 187, 7
 captus 13, 13. 55, 19. 57, 9. 117, 6
 Capuæ 23, 12
 Capuam 23, 16. 24, 1
 caput 47, 6. 67, 21. 121, 10. 104, 9
 Capys 205, 5. 206, 35
 Carbo 199, 17
 Carbonem 211, 21
 carcere 50, 8. 87, 10
 carcerem 50, 7
 carceris 184, 3
 carebat 11, 14
 carendum 166, 7
 carent 230, 14
 carere 234, 11
 Cares 205, 3
 carinæ 77, 2
 carior 74, 13. 223, 17
 cariora 21, 7. 219, 29
 cariorem 224, 17
 carique 174, 26
 cariffume 72, 10
 cariffimum 178, 23
 cariffumus 143, 2
 carius 73, 19. 80, 18. 153, 17
 carminibus 164, 14. 206, 10. 209, 5
 carne 137, 4
 carnificis 226, 20
 caro 76, 3
 caros 65, 10
 carpens 204, 24
 Carthago 8, 23
 Carthagine 78, 3. 126, 7
 Carthaginem 77, 9. 97, 23
 Carthaginiense 158, 9
 Carthaginienfes 40, 13. 69, 24. 70, 5. 78, 7. 125, 25. 126, 15, 21. 127, 24
 Carthaginienfi 69, 15
 Carthaginienfibus 61, 19. 189, 3
 Carthaginienfium 61, 15. 78, 12. 125, 24. 126, 18
 Carthaginis 158, 11
 carum 65, 3. 134, 2
 carus 62, 10. 63, 11. 64, 11. 67, 11. 135, 23. 152, 15. 154, 14
 cafibus 208, 19
 Caffio 34, 24. 39, 21. 91, 15
 Caffius 14, 8. 34, 26. 91, 2, 10
 caftella 108, 22. 135, 12. 188, 13
 caftellanorum 159, 6
 caftellaque 136, 12. 169, 25
 caftelli 139, 16, 24. 141, 4
 caftello 38, 23. 139, 4
 caftellum 140, 4, 24
 caftro 25, 20. 29, 11. 50, 20. 51, 3, 8, 16. 80, 4. 85, 12. 95, 7, &c.
 caftro 7, 9. 30, 2. 56, 1. 94, 7, 12. 101, 12, 24. 26. 105, 12, &c.
 caftroisque 186, 18
 caftro 95, 17. 107, 23. 112, 1
 cafu 29, 5. 67, 11. 118, 25. 122, 2. 1, 6, 9. 198, 22
 cafum 32, 21. 40, 22. 72, 12. 81, 10. 83, 1. 110, 19. 143, 14. 174, 30
 cafura 89, 21
 cafurum 64, 9
 calus 50, 23. 58, 5. 111, 21. 143, 19
 Catabathmon 75, 10. 78, 4
 cataphraſti 192, 14
 catenæ 169, 35
 catenis 116, 13
 catervas 11, 17
 catervatim 143, 18
 Catilina 5, 12. 11, 15. 111, 13, 14. 15, 6, 9. 13. 16, 3, 18, &c.
 Catilin

V O C A B U L O R U M.

- Catilinæ** 5, 7. 11, 23. 12, 9. 14, 2, 15, &c.
Catilinam 19, 15. 29, 12, 16. 32, 8, &c.
Cato 44, 14. 48, 19. 21, 49, 8, 13, 15
Catone 218, 6
Catoni 49, 20
Catonis 50, 4. 222, 6
Catuli 164, 24. 168, 6
Catulo 28, 1. 157, 1. 169, 2
Catulus 27, 18. 38, 13, 17. 169, 5. 181, 6
cava 198, 20
cavata 195, 2
caveat 114, 5
cavendum 21, 17
cavendus 184, 9
cavere 44, 18. 109, 18. 232, 32
caveret 116, 1
caveri 118, 21. 152, 20
caveris 221, 21
cavere 53, 6
causâ 11, 9. 13, 3. 25, 2. 27, 3. 36, 16, &c.
causam 2, 14. 28, 7. 44, 3. 51, 7. 52, 4. 228, 13
causis 30, 11
caussa 13, 11. 20, 12. 34, 3. 54, 5, &c.
caussæ 69, 18
caussam 79, 18. 117, 1. 119, 22. 127, 22. 233, 25
causas 94, 1. 211, 3
caussis 194, 1. 214, 16
Ceam 204, 35
cecidisset 17, 1
cedunt 227, 26. 230, 23
cedebant 201, 10
cedentem 95, 2
cedentes 106, 23
cedentibus 105, 21
cedende 8, 20. 27, 15. 94, 2. 106, 12. 112, 13
cedet 224, 15
cedunt 47, 15
celeberrumi 175, 6
celebrantur 8, 5
celebrare 122, 12
celebrat 8, 1
celebrata 200, 9
celebratæ 205, 9
celebratum 103, 8
celebratus 135, 4
celebratusque 118, 8
celebravêre 133, 12
celebravisse 200, 14
celebritatem 194, 4
Celer 23, 17. 34, 3. 51, 14
celeritate 34, 22. 124, 14. 170, 14. 208, 15
celerius 195, 5
censebant 73, 20
censeo 40, 21. 44, 8. 47, 8. 48, 14. 168, 13. 183, 12. 219, 16
cenfere 80, 13
cenferent 82, 11
cenfes 89, 6. 182, 3
cenfesne 222, 9
cenfet 168, 1
cenfetis 177, 16
cenfores 20, 5
cenforium 233, 1
cenfos 135, 2
cenfuerant 83, 13
cenfuerat 39, 25. 48, 22. 169, 15
cenfuit 46, 7
centuriæ 221, 9
centurias 137, 17
centuriis 140, 12
centurio 95, 13
centuriones 53, 15. 95, 4. 118, 10. 140, 9
Cepario 36, 19. 48, 7. 50, 16
Ceparium 36, 8
Ceparius 36, 9. 37, 8
ceperamus 225, 4
ceperant 113, 2. 220, 17. 223, 1
ceperat 55, 13. 61, 21. 97, 20. 106, 13. 136, 27. 145, 6
ceperint 47, 10
ceperit 7, 19. 134, 17
cepi 131, 19. 190, 7
cepisse 23, 10. 26, 7. 129, 4. 148, 10
cepisset 164, 18. 165, 3
cepisti 225, 28
cepit 13, 17. 84, 22. 121, 6. 166, 3. 169, 16
ceram 60, 10
cerneres 55, 11
cerni 112, 24
certa 33, 16. 151, 9. 160, 27
certabant 8, 14. 31, 16. 106, 17
certabat 50, 2. 199, 28
certabatur 112, 15
certandum 221, 10
certantes 101, 16. 141, 14
certantibus 141, 9
certamen 2, 6. 7, 13. 3. 32, 3. 67, 29. 97, 15, &c.
certamina 27, 3. 189, 7
certamine 66, 1. 158, 2. 223, 19
certamini 208, 11
certaminis 158, 20. 179, 19
certamus 52, 19
certare 62, 9. 103, 23. 197, 13. 222, 35, 54
certari 156, 3
certatim 118, 20
certatum 123, 15. 181, 11. 212, 6
certatur 54, 18. 111, 12
certaturos 128, 3
certaturum 136, 8
certaverunt 207, 23
certavisse 179, 20
certè 41, 19. 59, 17. 64, 10. 87, 3. 132, 9. 183, 5. 217, 11. 230, 10
certior 102, 9. 128, 10. 149, 14
certis 14, 16. 17, 2. 128, 23
certissimus 204, 26. 206, 33
certo 13, 1. 46, 15. 126, 5. 204, 2
certos 201, 17
certum 79, 8. 204, 24
cervices 185, 2
cervicibus 177, 20
cesserat 79, 22
cessêre 21, 23
cesserimus 52, 15
cessi 231, 16
cessit 235, 19
Cethegi 48, 6. 168, 7
Cethego 25, 20. 34, 24. 50, 15. 51, 9
Cethegum 36, 7
Cethegus 14, 8. 34, 24. 18. 37, 7. 22. 39, 13
Chæroneam 207, 24
Chalcedona 190, 8
Charybdi 203, 8
Charybdis 202, 22
Chleuasmo 207, 8

I N D E X

- cibi* 137, 23
cibo 192, 32
cibum 101, 24. 102, 6.
 137, 21
cibus 76, 3. 137, 5
cicatrices 132, 20
cicatricibus 200, 10
Cicero 29, 16. 33, 18. 35,
 11. 200, 3. 22, 18.
 227, 17, 24
Cicerone 38, 4, 10, 12
Ciceronem 22, 11, 15. 37,
 11. 38, 14
Ciceroni 20, 16. 21, 16.
 22, 17, 24
Ciceronis 20, 1. 34, 8, 14,
 23
Ciliciam 193, 14
Ciliciâque 197, 14
Cillonum 233, 16
Cimbricam 161, 23
Cimbrico 54, 2
Cinnæ 168, 3
Cinnam 37, 1. 199, 21
circiter 14, 2. 15, 14. 50,
 9, 22. 116, 6. 19, 6.
 149, 12. 151, 16
circuiens 104, 11
circuire 102, 3. 106, 23.
 145, 23
circum 11, 16. 21, 21. 39,
 6. 94, 17. 174, 19.
 190, 1
circumque 23, 13
circumadnitente 190, 11
circumdat 81, 3
circumdata 170, 5
circumdato 82, 26. 144,
 18
circumeundo 39, 3
circumfusi 143, 18
circumgredimus 191, 22
circumjecta 203, 15
circumiens 54, 6
circumlavit 172, 8
circumsedit 80, 9
circumspectare 121, 22
circumspiciens 140, 3
circumspicit 165, 14
circumspiciet 197, 25
circumtulisse 19, 17
circumveniamini 160, 1
circumveniant 110, 18
circumveniebant 116, 8
circumvenire 13, 12. 53,
 5. 136, 7. 143, 16
circumveniri 44, 1. 107, 178, 10. 220, 15. 221
 4. 222, 20
civitati 201, 1. 203, 15
civitatis 6, 2, 4. 32, 20.
 60, 8, &c.
civitatum 32, 18
civium 30, 4. 44, 1. 45,
 9. 46, 21, &c.
clade 101, 10. 160, 13
cladem 52, 6. 112, 12
clades 32, 5. 71, 2
cladi 134, 8
cladis 43, 9. 87, 11
clam 93, 14. 113, 15. 146,
 16. 151, 7. 232, 27
clamor 35, 17. 111, 3,
 112, 19
clamore 54, 16. 92, 11.
 107, 18. 145, 5
clamorem 107, 9. 111, 23.
 145, 2
clandestinis 193, 4
clara 2, 5. 61, 4. 86, 15.
 178, 4
claræ 220, 23
clari 31, 10. 63, 21. 159,
 22
clarior 109, 19. 138, 12.
 216, 17. 225, 13, 18
clariores 132, 2
clarissumâ 50, 14
clarissumam 225, 6
clarissumi 42, 7. 214, 15.
 226, 6
clarissimus 224, 18
claritudinem 63, 10
claritudo 59, 2
clarius 39, 8
claro 210, 14
claros 82, 22
clarum 3, 14. 120, 5. 220,
 18
clarus 48, 21. 49, 13. 57,
 7. 74, 8. 115, 12. 138,
 12
classe 190, 9. 197, 17
classẽm 179, 3
classes 116, 3
classibus 135, 1. 190, 12.
 203, 9. 221, 8
classis 221, 3. 224, 9
claudebat 200, 31
Claudii 233, 31
claudit 176, 20. 185
Claudius 169, 2
claudio 215, 9
claves 67, 13

clausa

VOCABULORUM.

- clausa 67, 18
 clausæ 118, 29
 clausêre 119, 14
 clausi 71, 4. 193, 11
 clauso 118, 24
 clausum 9, 5. 51, 20. 82, 1. 95, 19
 clemens 80, 17. 209, 11
 clementiâ 92, 6. 159, 21. 211, 14. 214, 2
 clientelæ 130, 7
 clientelas 223, 15
 clientes 16, 15
 clientibus 39, 12
 clientis 121, 15
 clientium 21, 21
 cloacis 176, 28
 Clodiano 187, 15
 Cn. 15, 2. 16, 8. 11, 14. 31, 6, 17, &c.
 Cneus 13, 18.
 coacta 201, 22
 coacti 144, 16. 203, 4
 coactis 147, 21
 coactus 202, 13
 coactus 103, 22. 190, 11
 coæquandis 18, 9
 coæquari 223, 14
 coalescat 220, 9
 coaluerat 139, 21
 coaluêre 135, 17
 coaluerint 6, 14
 coæquati 221, 9
 coarguunt 36, 22
 cochleas 139, 17
 coctum 101, 24
 codicariæ 192, 12
 coëgerat 76, 5
 coëgêre 77, 11. 138, 5
 coëgerit 232, 18
 coëgisset 101, 10. 109, 14
 coëgit 88, 16. 173, 5
 cælo 124, 1
 cælum 108, 3. 112, 20
 cænâ 175, 3
 cænatos 151, 13
 cæperat 106, 5. 145, 9
 cæpêre 2, 13. 7, 4. 31, 8. 43, 1, &c.
 cæperint 141, 6
 cæperunt 10, 7
 cæpisti 148, 5. 167, 13
 cæpit 8, 25. 10, 9. 32, 21. 19, 25, &c.
 cæpta 83, 17
 cæptum 80, 8
 coëercebat 145, 26
 coërcere 23, 5
 coërcitum 138, 10
 cætus 233, 15
 cogat 167, 3
 cogatis 178, 8
 cogebas 227, 20
 cogebat 108, 13. 145, 20
 cogebatur 109, 3
 cogendi 83, 13
 cogentes 202, 13
 cogere 65, 13. 117, 19. 129, 8. 130, 3. 133, 10. 169, 24
 cogeret 141, 17
 cogit 127, 6. 197, 12. 201, 6
 cogitanti 216, 20
 cogites 35, 5. 217, 6
 cognitionem 154, 12
 cognatis 64, 20
 cognatorum 68, 17. 130, 7
 cognatum 56, 2
 cognita 16, 1. 20, 12. 28, 1. 34, 3, &c.
 cognitam 173, 21
 cognitis 96, 19. 105, 4. 109, 11. 121, 5, 11. 122, 7. 128, 6. 150, 12
 cognito 33, 19. 35, 17. 36, 9. 146, 16
 cognitos 129, 8
 cognitum 83, 17. 102, 12. 112, 26, &c.
 cognitus 73, 17. 79, 5. 103, 21
 cognomen 61, 18
 cognomentum 187, 14
 cognoscenda 216, 9
 cognoscendum 61, 14
 cognoscentes 173, 14
 cognoscere 135, 24
 cognoscerent 56, 3
 cognosces 35, 5
 cognoscit 110, 14. 149, 16. 204, 15
 cognoveram 48, 26
 cognoverant 33, 18
 cognoverat 16, 8. 25, 21. 106, 25. 121, 18. 123, 23
 cognovêre 138, 4
 cognoveris 10, 13
 cognovêrunt 135, 18
 cognovi 17, 3. 42, 2. 126, 9
 cognovissent 37, 5
 cognovit 39, 17. 51, 16. 63, 9, &c.
 cogor 69, 12
 cohors 55, 14. 95, 12. 150, 15. 178, 26
 cohortari 16, 20
 cohortatus 19, 13. 35, 18. 141, 1. 146, 9
 cohortem 55, 5
 cohortes 50, 18. 53, 14. 54, 3, 13, &c.
 cohortibus 102, 26. 105, 12. 110, 15. 148, 26. 17, 13. 139, 15. 148, 17
 cohortibusque 205, 10
 cohortis 145, 21
 cohortium 103, 2. 145, 1. 203, 31
 colam 133, 8
 colantur 220, 8
 colebantur 8, 11
 colendo 5, 3
 coleremus 71, 14
 colerent 70, 16
 coleret 64, 5
 colite 66, 3
 collatis 186, 17
 colle 104, 6. 105, 10. 106, 30. 144, 17
 collecta 123, 29. 168, 12
 collegâ 100, 11. 187, 14
 collegam 19, 7. 21, 29. 170, 28. 192, 9
 collegis 94, 10
 collem 95, 16. 144, 16
 collibuisse 41, 3
 collibuisse 226, 10. 232, 13. 233, 11
 colligere 144, 16
 collis 104, 2. 106, 9. 107, 21, &c.
 collocat 53, 15. 104, 10. 106, 19. 113, 12
 collocatis 35, 15
 collocaverat 201, 17
 colloquendi 113, 18
 colloqueo 95, 19. 52, 17. 155, 9. 199, 5
 colloquium 154, 20. 155, 6
 colonia 78, 6
 coloniæ 52, 15. 168, 11
 colonias 215, 17
 coloniis 14, 11. 99, 9. 219, 16. 233, 17
 colonis 22, 23. 54, 1
 colonos 171, 24
 color 13, 5
 R 3 colere

I N D E X

- colore 155, 11
 colorem 206, 25
 coluère 134, 8
 comes 93, 8
 comeso 234, 4
 cometarum 204, 24
 comici 207, 5
 cominus 54, 17. 202, 9
 comitatus 35, 13
 comitia 93, 21. 94, 11
 comitiis 20, 20
 comitorum 21, 23. 94, 6.
 101, 7
 commaculares 147, 17
 commacularetur 212, 12
 commaculatos 162, 13
 commeatibus 84, 21. 194, 3
 commeatu 138, 27
 commeatum 93, 20. 100,
 14. 102, 21. 103, 13.
 137, 14. 145, 10
 commeatus 52, 15. 124, 3.
 174, 8. 197, 17
 commemorando 54, 12. 227,
 23
 commemorat 205, 17
 commemorem 228, 4
 commendationi 28, 2
 commendavit 230, 3
 commendo 29, 7
 commercari 117, 21
 commercia 76, 13
 comminutæ 113, 4
 comminutos 114, 4
 commiserant 208, 8
 commiserat 21, 3
 commiserunt 234, 21
 committere 219, 25
 committi 54, 15
 commodare 13, 9
 commodo 9, 7. 128, 9.
 147, 10
 commodum 60, 6. 74, 12.
 217, 22
 commonefacere 104, 20
 commonefacias 226, 17
 commoratus 29, 9. 53, 9
 commori 169, 10
 commotus 25, 4. 82, 23.
 115, 18
 commoverat 231, 18
 commovetur 227, 10
 commune 2, 1. 115, 17
 communem 131, 12. 196,
 4
 communes 127, 21
 communi 219, 10.
 communique 218, 19
 communibus 150, 13. 154,
 5
 communicâsse 51, 8
 communicato 15, 14
 communire 117, 20
 communis 126, 7. 152, 19.
 197, 19
 commutare 218, 14
 commutatio 68, 8
 commutatis 105, 5
 commutato 146, 6
 comparant 184, 9
 compararent 23, 18
 comparâsti 226, 16
 comparata 40, 21
 comparate 131, 7
 comparatis 21, 14
 comparato 29, 25
 comparaverunt 193, 4
 compellaturum 231, 9
 comperi 216, 13. 222, 20
 comperimus 118, 29. 155,
 4
 comperior 101, 23. 153, 1
 comperisset 80, 23
 comperit 119, 2
 comperta 20, 3. 29, 12.
 96, 5. 123, 21
 comperto 193, 16
 compertum 2, 15. 12, 10.
 22, 12. 51, 25. 75, 5.
 227, 3
 competere 169, 13
 complentur 138, 19
 compleri 41, 5
 complet 50, 19
 complexu 41, 2
 complures 14, 12. 16, 10.
 19, 22. 32, 8. 34, 2.
 63, 19
 compluribus 11, 5. 20, 14
 componas 188, 28
 componenda 214, 8
 componendi 148, 24
 componentem 200, 14
 componere 210, 6
 componi 154, 20
 comportant 124, 25
 comportare 103, 11
 composita 133, 1. 213, 7
 compositam 132, 11
 compositè 40, 22. 46, 4
 compositi 156, 18
 compositis 110, 14. 118, 8.
 174, 13
 compositisque 100, 19. 140,
 11
 composito 148, 17. 154,
 17. 172, 9
 compositum 58, 6. 143, 9
 compositurus 211, 8
 compositus 76, 7. 204, 24
 composuerat 203, 26
 composueris 210, 12
 composui 157, 2
 composuisse 192, 8
 composuit 100, 17. 103,
 19. 203, 34
 compotem 199, 24
 comprobato 39, 10
 conabuntur 184, 9
 conari 166, 10
 conati 179, 5
 conatus 102, 10. 121, 13.
 170, 15. 186, 16
 concedat 228, 1
 concederet 66, 13. 113, 20.
 164, 1
 concedit 113, 13. 209, 10
 concedant 132, 8
 concefferant 159, 3
 concessère 67, 9. 77, 14.
 180, 3, 8
 concefferim 197, 8
 concefferis 214, 5
 concessi 190, 17
 concessione 189, 4
 concessissem 73, 4
 concessit 17, 11. 70, 23
 concessum 147, 14
 conclamant 38, 3
 concordia 8, 11. 65, 16.
 158, 8. 163, 7. 166, 2.
 13. 220, 8
 concordiæ 36, 12. 39, 6
 90, 3. 163, 3. 167, 3.
 212, 14
 concordiam 164, 20. 167, 8
 concordiamque 214, 4
 conconsiderant 55, 15
 concidere 147, 4
 concidet 213, 15
 conciliat 219, 25
 concione 34, 7. 51, 23. 64,
 3, &c.
 concionem 129, 17
 concionibus 86, 11. 122, 11
 concionis 182, 10
 concitanda 36, 8
 concitantur 181, 10
 concitatus 28, 5
 concubina 62, 5. 152, 14
 concupita 215, 2
 con

VOCABULORUM.

concupiverat 43, 11
 concupivit 9, 15
 concurrebant 51, 6
 concurrentium 175, 1
 concurrere 112, 13
 concurrere 165, 7. 210, 22
 concurritur 107, 18
 concurrunt 54, 6. 113, 2
 concusserat 20, 22
 concussus 210, 18
 condemnabas 226, 25
 condemnatis 29, 14. 42, 13.
 43, 26
 condemnatus 119, 22
 considerant 171, 3
 condidère 6, 8. 78, 1
 conditam 16, 4. 162, 20
 conditio 17, 9. 19, 2. 178,
 6. 182, 6
 conditione 126, 19, 20
 conditionem 126, 17
 conditiones 113, 22
 conditionibus 154, 19. 203,
 33
 conditor 136, 18
 conditos 191, 11
 conditum 125, 10
 condonabam 45, 12
 condonare 210, 24
 condonaretur 83, 21
 condonavère 126, 21
 conducit 106, 18
 conductâ 46, 9
 confecerat 92, 26
 confeceris 228, 2
 confecistis 177, 18
 confecti 113, 6
 confectis 36, 1. 212, 8
 confectio 40, 11. 55, 11
 confectum 66, 16. 156, 4
 confectus 64, 18. 116, 19
 conferatur 231, 20
 conferri 230, 13
 confertim 106, 5
 confertis 146, 10
 confertissumi 144, 6
 confertissimos 55, 10
 conferturos 212, 22
 confessique 48, 16
 confessis 48, 17
 confessus 232, 29
 confestim 196, 3
 conficere 191, 7
 conficeret 93, 26
 conficeretur 105, 11
 conficit 67, 15
 conficiundi 94, 12

confideret 128, 22
 confidunt 61, 12
 confinis 98, 11
 confirmare 91, 24. 95, 9
 confirmarent 35, 3
 confirmari 167, 13. 223,
 20
 confirmat 81, 10
 confirmato 36, 6
 confirmaturum 104, 18
 confirmatus 91, 17. 144,
 22
 confirmavit 102, 7
 confirment 26, 1
 confisi 47, 13. 83, 9
 confisum 15, 5
 confisus 13, 14
 confiteor 230, 17
 confiteri 133, 20. 232, 35
 conflaverant 20, 27. 39, 5
 conflaverat 11, 19
 configere 51, 23
 confluxerant 30, 14
 confluxerat 233, 6
 confodere 22, 16
 confoditur 55, 10
 confugi 69, 11
 confusis 221, 8
 conglobatæ 212, 23
 conglobaverat 143, 19
 congressi 153, 7
 congressu 112, 12. 123,
 15
 congruens 219, 12
 conjecerat 34, 3
 conjecisti 233, 5
 conjectus 188, 12
 conjicio 203, 4
 conjuges 168, 5. 191, 10
 conjunctam 200, 16
 conjuncti 151, 4
 conjuncto 143, 10
 conjunctos 65, 11
 conjunctum 70, 20
 conjungendæ 128, 21
 conjunxerat 63, 18. 143,
 15. 233, 4
 conjurant 118, 5
 conjurare 164, 23
 conjuratio 15, 5
 conjuratione 5, 8. 16, 17.
 20, 3, 13. 23, 19. 36,
 3, 17, 21. 37, 10, 18,
 22. 176, 20
 conjurationem 30, 2. 32,
 8. 33, 10. 51, 8
 conjurationi 41, 6

conjurationis 14, 5. 20, 20,
 &c.
 conjuratis 46, 16. 226, 25
 conjuravère 15, 6. 47, 4
 connubia 76, 13
 connubio 125, 19
 conquirat 123, 27
 conscia 21, 10
 conscientia 6, 1. 13, 5. 28,
 4. 83, 23, &c.
 conscientiam 132, 13
 conscii 19, 20. 30, 5. 97,
 7. 208, 21
 conscissam 212, 3
 conscium 232, 32
 conscius 11, 23. 27, 16.
 219, 30
 conscripserat 54, 5
 consecravère 127, 1
 consecrari 234, 17
 confederant 105, 2
 confederat 106, 20
 confedere 114, 18
 confedissee 107, 8. 151, 17
 confedit 51, 17. 80, 1.
 104, 7. 135, 25. 203,
 38
 consentitur 204, 18
 consenuerunt 18, 6
 consequetur 229, 9
 consequitur 222, 32
 conferendi 106, 4
 conferentes 162, 6
 conferent 104, 16
 conservandæ 6, 26. 29, 5
 considera 191, 1. 212, 18
 considerare 188, 18
 considerate 42, 20. 166,
 11
 confideres 35, 6
 confidero 17, 8. 44, 15.
 53, 2
 consilia 21, 19, 33, 15. 37,
 11. 48, 8, & alibi.
 consilii 14, 12. 15, 2. 19,
 6. 33, 8, 13, &c.
 consiliis 22, 12. 33, 24.
 67, 31. 193, 4. 223, 2.
 224, 1
 consilio 15, 15. 22, 25, 26,
 28, 30, &c.
 consiliorum 85, 1. 121, 7
 consilium 5, 2. 13, 17.
 16, 2, 6. 19, 19, &c.
 consiliumque 118, 15
 consistere 139, 9
 R 4 consistunt

I N D E X

- consistunt 107, 17
 consita 104, 5
 consitus 107, 13
 consonet 229, 4
 conspectum 135, 5
 conspectu 119, 2. 145, 12
 conspexit 32, 20
 conspiciatur 104, 24
 conspici 7, 14
 constabat 49, 2. 86, 7. 195, 5
 constantia 49, 17
 constantius 2, 17
 constat 200, 16. 224, 22
 consternantur 170, 3
 constitit 176, 17
 constituas 210, 13. 219, 16
 constituendæ 89, 2
 constituerat 34, 5. 85, 12
 constituere 22, 14
 constitues 213, 14
 constitui 67, 7
 constituit 21, 24. 53, 14. 105, 7. 140, 11. 200, 19
 constituta 35, 10
 constituto 68, 12. 155, 6
 constituunt 118, 8. 127, 26. 154, 17
 constrata 11, 5. 147, 4
 consuefacit 127, 7
 consueta 74, 4. 130, 14. 213, 6
 consuetam 145, 26
 consueti 106, 9
 consuetudine 28, 7. 90, 8. 121, 8. 130, 18
 consuetudo 20, 9
 consueverant 103, 8
 consueverat 128, 7. 129, 17
 consuevit 19, 18
 consul 18, 21. 25, 4. 36, 10. 39, 16, 20, &c.
 consulam 73, 2
 consulant 114, 5
 consulare 50, 14
 consularem 234, 11
 consulares 48, 19
 consularibus 27, 13
 consularis 40, 19. 82, 17. 226, 18
 consulatis 27, 5
 consulatum 13, 18. 15, 10. 19, 7, &c.
 consulatûs 21, 18. 61, 3. 88, 5, &c.
 consule 37, 19. 39, 26. 43, 16. 84, 16, &c.
 consulebant 223, 2
 consulebat 96, 10
 consulem 19, 9. 34, 13. 39, 3, &c.
 consulendo 46, 23. 47, 15
 consulens 91, 24. 93, 53
 consulente 38, 4
 consulere 144, 6. 158, 16. 178, 9
 consuleret 128, 26
 consuleretur 68, 11. 82, 13. 150, 13
 consules 15, 9; 15. 20, 20. 23, 3, &c.
 consuli 21, 23. 22, 3, 17. 23, 3, &c.
 consulibus 14, 3. 15, 7. 16, 2. 31, 6. 84, 1
 consulis 42, 7. 86, 5, 7. 135, 3. 138, 8. 140, 7. 142, 16. 160, 13
 consulite 82, 8. 198, 5
 consulitur 73, 15
 consulta 66, 15. 138, 13. 152, 18
 consultaque 186, 20
 consultabant 6, 25
 consultant 40, 1
 consultare 44, 19. 192, 4
 consultas 212, 18
 consultationibus 83, 22
 consulta 2, 7. 34, 19. 112, 27. 116, 14. 139, 2
 consultor 134, 18
 consultorque 149, 9
 consultorem 183, 5
 consultoribus 116, 9. 164, 5
 consultorum 216, 4
 consultum 40, 11. 154, 24
 consultus 84, 9. 114, 23
 consuluerint 40, 7
 consulueris 2, 7
 consuluisse 31, 1. 214, 2
 consuluisti 226, 24
 consulum 183, 6
 consulunt 111, 16. 210, 2
 consumere 10, 10. 213, 3
 consumferat 160, 14
 consumsi 177, 15. 178, 13
 consumtâ 83, 7. 177, 5
 consumtis 144, 16. 139, 12
 consumtus 144, 7
 contactu 165, 17
 contagio 9, 9
 contemnant 131, 110
 contemnere 73, 16
 contemnetur 163, 3
 contemnit 89, 9. 133, 13. 227, 9
 contemnitis 48, 10
 contemno 222, 7
 contemnunt 131, 110
 contemnisse 214, 8
 contemto 69, 3. 164, 13
 contemptor 115, 16
 contemptus 73, 3
 contendat 60, 14
 contendebant 204, 13
 contendere 67, 30. 212, 10
 contendisse 43, 26
 contendit 9, 14. 29, 11. 67, 30. 192, 10
 contendunt 193, 1
 contentio 61, 11
 contentione 27, 17
 contentionis 31, 16
 conterere 5, 2
 continenti 206, 4
 continentia 3, 2. 174, 17
 continuare 18, 10. 94, 10
 continuisset 207, 30
 continuit 74, 4
 contracta 162, 6. 197, 18
 contrahit 144, 16
 contrarius 207, 15
 contremuerat 156, 1
 controversiarum 176, 19
 contrudi 233, 24
 contubernio 116, 6
 contulerant 137, 10
 contumeliâ 128, 15
 contumeliam 38, 12. 111, 27. 162, 22. 218, 13
 contumeliarum 117, 7. 162, 7
 contumeliis 189, 11
 contumeliisque 28, 15
 contumeliosa 79, 21
 contumeliosum 117, 5
 contumeliosus 227, 12
 contundere 212, 24
 contur-

V O C A B U L O R U M.

- conturbare 106, 1. 126, 16
conturbaret 38, 11
conturbari 31, 4
conturbatis 147, 7, 15
conturbavit 217, 14
contusæ 101, 1
convenas 191, 11
convenerant 16, 5
convenerat 96, 16. 103
19
convênêre 6, 11. 14, 6
convênêrunt 66, 8
convêniet 215, 18
convenire 133, 22
conveniret 83, 3
convenisse 16, 19
convenisset 186, 32
convenit 42, 16. 96, 5
conveniunt 34, 23. 127,
19
conventionē 199, 18
conventam 154, 24
conventu 67, 5
conventum 19, 14. 192,
16
conventura 128, 29
conventus 23, 11. 86, 5
conversa 125, 18. 130,
16. 116, 11. 226, 16
converso 111, 24
versus 84, 24
converteret 121, 1
convertisse 191, 9
convertit 7, 2. 19, 16
convitiatori 229, 8
convicti 11, 20. 48, 16
convictos 42, 15
convivia 212, 15
conviviis 7, 10. 60, 1.
134, 3
convivio 203, 25
convivium 133, 18
convocat 14, 6. 22, 8
convocato 30, 17
convortêre 180, 2
convortit 146, 17
coopertum 70, 14
coopertus 20, 5
coortum 222, 14
coortus 126, 11
copia 3, 12. 8, 7. 9, 17.
14, 16, &c.
copiæ 51, 6. 216,
3
copiam 107, 30. 110, 6.
128, 7. 21. 154, 9
copiarum 104, 8. 107, 5
copias 7, 18. 51, 4. 55,
8. 67, 25, &c.
copiis 29, 3. 34, 6. 48,
26. 51, 29, &c.
coquum 133, 19
coram 64, 19. 153, 5.
186, 32
Corduennos 202, 28
coria 192, 28
coriis 137, 18. 140, 15
Corneliis 37, 1
Corneliorum 54, 14
Cornelius 14, 11. 22, 13.
161, 20
cornibus 105, 7
cornicines 169, 33
cornicinum 140, 8
Cornificio 37, 8
coronam 175, 8
corpora 26, 7. 141, 13.
146, 11, &c.
corpore 1, 4. 8, 8. 55, 13.
58, 6, &c.
corpori 197, 23. 226, 9.
234, 14
corporibus 112, 25
corporis 1, 6. 2, 6. 5, 13.
19, 16, &c.
corpus 2, 10. 3, 8. 5, 15.
6, 23, &c.
correcta 141, 15
corruptio 15, 26
correxerit 232, 22
corrigas 59, 7
corrigenaue 222, 16
corrige 48, 10
corrigitur 214, 1
corruant 209, 10
corruissent 214, 17
corrumpebant 174, 31
corrumpebantur 139, 8
corrumpendum 62, 8
corrumperē 34, 19. 95, 5.
110, 1
corrumptit 143, 7
corrumptunt 124, 26
corrumperant 116, 17
corruerat 97, 1. 148, 16
corrupêre 77, 6. 222, 22
corrupêrunt 165, 4
corrupuisse 132, 10
corruptit 138, 18
corrupta 4, 10. 11, 15.
49, 4. 124, 23. 159,
9. 214, 10
corruptæ 162, 11
corruptam 120, 1
corrupti 6, 2. 91, 7. 131,
19
corruptio 199, 5
corruptis 11, 6. 85, 2.
159, 5. 212, 26
corruptissimū 165, 8
corruptor 207, 14
corruptorem 211, 15
corruptos 95, 12
corruptum 92, 9
corrupturum 92, 7
corruptus 86, 23. 210, 23.
226, 2
Corfa 173, 8, 10
Corycum 170, 28. 171, 2
Cosa 201, 13
Coss. 157, 1. 158, 6. 181,
7
Cotta 180, 12. 186, 16.
197, 23
Cottam 15, 15. 190, 7
Crassi 226, 18. 232, 20.
234, 2
Crasso 16, 7. 31, 6. 37, 8,
21. 38, 2, 8
Crassum 15, 1. 37, 25.
38, 11
Crassus 38, 10
creandis 221, 7
crearetur 97, 17
creati 179, 21
creatur 220, 25
creberrimos 151, 13
crebras 102, 3
crebris 144, 18
crebritate 119, 19
crebro 135, 13
credebant 20, 2. 149, 10.
213, 12
credebat 20, 18. 21, 1.
21, 2. 32, 12
credebatis 181, 5
credendo 159, 23
credens 16, 20. 25, 18.
124, 10. 186, 20
credere 24, 6. 102, 24.
121, 21. 138, 15. 151,
9, 18. 102, 4
credereant 15, 2. 25, 8. 94,
6
crederet 123, 9. 152, 1.
204, 32
credi 43, 17
credibile 5, 16
credibilia 11, 4
crediderant 124, 8

cra-

I N D E X.

credidi 225, 21
 creditis 131, 15
 creditori 213, 9
 creditorum 211, 2
 creditum 21, 10. 210, 24
 creditur 13, 1
 credo 46, 5. 59, 16. 137, 6. 230, 20
 creetur 221, 1
 crescere 9, 8. 15, 5. 60, 11. 62, 15. 69, 21
 cresceret 109, 25
 crescit 229, 27
 crescunt 65, 16
 Creta 202, 5. 205, 11. 206, 3
 Cretenfes 189, 20. 190, 3
 Creticus 23, 13
 creverant 43, 7
 creverat 40, 10
 creverit 7, 8
 crevit 8, 22. 9, 1. 31, 18. 43, 4
 crimē 229, 15, 23
 criminando 31, 9
 criminantur 183, 10
 criminari 126, 15
 criminibus 27, 14
 criminose 116, 12
 Crispe 229, 1. 231, 14. 234, 10
 Crispus 229, 31
 Crixo 208, 22
 croco 175, 5
 crocum 170, 29
 Crotoniensē 35, 1
 crucem 71, 3
 cruciatum 42, 9. 121, 3
 cruciatus 41, 16. 82, 7. 161, 21. 196, 21
 crudele 9, 10. 37, 14. 42, 3
 crudeles 213, 20
 crudelia 16, 13. 48, 16. 86, 12. 211, 9. 212, 6
 crudeliaque 9, 20
 crudelior 160, 15
 crudelis 13, 14. 24, 11. 42, 3
 crudelissimam 227, 18
 crudelissimē 224, 7
 crudelissimi 48, 3
 crudelitas 41, 15
 crudelitate 26, 8. 207, 10
 crudelitatem 9, 3
 crudelitati 227, 20

crudelitur 31, 17
 cruentæ 222, 5
 cruentam 53, 7
 cruentaverat 146, 20
 cruentis 88, 9
 cruentum 37, 4
 cruore 41, 5
 crura 207, 10
 cubiculorum 234, 14
 cui 18, 7. 29, 9. 29, 17. 37, 1, 15, &c.
 cuicumque 222, 14
 cuidam 32, 14
 cuiquam 5, 16. 12, 10. 24, 6. 26, 10, &c.
 cuique 2, 11. 27, 13. 101, 14. 160, 11, &c.
 cuius 128, 5
 cuius 5, 10. 12, 13. 25, 10. 33, 17, &c.
 cuiuscumque 32, 13. 45, 4, 15
 cuiusdam 38, 18
 cuiuslibet 5, 16
 cuiusquam 69, 21. 76, 4. 142, 16. 171, 18. 224, 24
 cuiusque 12, 5. 20, 24. 22, 22. 24, 2, &c.
 cuiusvis 15, 4
 culpâ 12, 1. 28, 4. 81, 14. 141, 15
 culpam 58, 1
 culpas 230, 28
 culpabuntur 232, 2
 culpari 231, 34
 cultorem 108, 14. 192, 9
 cultores 75, 19
 cultoresque 102, 19
 cultoribus 104, 6. 198, 24. 201, 18
 cultorem 169, 25
 cultu 30, 17. 37, 15. 62, 5. 91, 16, &c.
 cultuque 141, 18
 cultus 11, 8. 123, 21. 177, 1. 203, 6
 cultusque 125, 18
 Cumas 204, 37
 cumque 6, 10
 cuncta 8, 24. 35, 5. 33, 24. 35, 11. 42, 9, &c.
 cunctaque 185, 12
 cunctæ 58, 7. 212, 23
 cunctam 179, 20
 cunctamini 47, 6, 12. 48,

4
 cunctando 167, 15
 cunctante 114, 5
 cunctari 143, 5
 cunctas 8, 1
 cunctatus 155, 4
 cunctentur 68, 6
 cunctetur 35, 9
 cuncti 41, 12. 55, 19. 95, 15. 109, 24, &c.
 cunctique 178, 24
 cunctis 66, 9. 189, 1. 219, 9. 223, 7
 cunctos 114, 9. 144, 15. 145, 5. 192, 22. 221, 17
 cupere 9, 19. 10, 11. 22, 11. 88, 15, &c.
 cupida 37, 10
 cupidam 22, 20
 cupidine 77, 16. 82, 24, &c.
 cupidinē 62, 17
 cupidinibus 57, 10. 120, 13. 165, 8
 cupidinis 139, 20
 cupidior 142, 1
 cupidissimē 33, 6
 cupiditate 2, 11. 233, 19
 cupiditatem 231, 4
 cupiditatibus 5, 18. 232, 14
 cupiditatis 19, 11
 cupidius 198, 18
 cupido 4, 11. 7, 8. 9, 1. 11, 10, &c.
 cupidum 118, 6. 142, 1. 147, 12
 cupiebat 5, 10
 cupienda 115, 20. 215, 12.
 cupiens 161, 18. 173, 12
 cupienti 116, 17
 cupientibus 208, 23
 cupientissimâ 128, 32
 cupientissimus 200, 5
 cupit 146, 27
 cupivisse 214, 18
 cupiunda 59, 4
 cupiunt 168, 8
 cupiuntur 209, 5
 cur 230, 4. 234, 2
 curâ 30, 10. 36, 2. 58, 3. 59, 3. 63, 9, &c.
 curabant 8, 16. 175, 4
 curabat 103, 1. 112, 16. 27. 137, 18. 145, 16

VOCABULORUM.

curæ 6, 24. 19, 14. 42,
10. 71, 8, &c.
curæque 198, 27
curam 88, 17. 160, 3.
196, 18, &c.
curant 168, 6
curare 54, 1. 71, 18. 128,
19. 130, 4
curaret 111, 3
curata 200, 8
curatissimè 74, 10
curator 121, 7. 153, 22
curemus 213, 8
Curetes 200, 13
curiâ 16, 4. 25, 15. 73,
14
curiam 34, 21
Curii 20, 13
Curio 173, 4. 181, 7. 186,
27. 192, 1
Curionem 163, 18
curis 187, 1. 222, 28
Curius 14, 15. 20, 4. 21,
19. 22, 16
curribus 205, 22
cursu 62, 9. 138, 2. 199,
27
curvatus 206, 24
Curubis 199, 12
custodem 189, 10. 226, 19.
22
custodiæ 117, 2
custodiam 59, 18
custodias 188, 11
custodibus 36, 11. 173,
20
custodiis 17, 6. 39, 20.
46, 8
Cyrene 78, 5
Cyrenenses 125, 25. 126,
8, 13
Cyrens 199, 2
Cyrus 2, 12
Cyzicum 186, 6. 190, 9.
207, 29

D.

D. 33, 7. 39, 19. 41,
18
dabantur 150, 10
Dabarem 154, 20
Dabar 152, 14. 153, 12
dabat 43, 11. 208, 12

dabo 229, 12, 25
Dædalo 204, 36
Dædalum 173, 18
Dalmatus 207, 6
Damassippi 43, 12
Damassippique 165, 11
Damassippum 43, 6
damna 89, 12
damnatis 44, 3
damno 30, 10
danda 211, 18
dandis 6, 22
dando 49, 14. 74, 11
dant 34, 26. 160, 7. 217,
19
dantur 185, 15
Danubium 199, 22
Dardania 205, 7
Dardaniam 173, 5
Dardano 205, 7
Dardanorum 205, 8
dare 16, 4. 51, 4. 57, 9.
102, 21, &c.
darent 23, 2
daret 154, 26
dari 219, 30
dat 32, 15. 35, 4. 8. 54,
13
data 35, 2. 37, 18. 113,
15. 127, 20. 161, 10.
209, 4
datam 128, 10. 161, 23,
100, 5. 103, 17
datis 113, 15
dato 80, 4. 95, 5. 104, 17.
&c.
datum 101, 18
datur 59, 5. 68, 12. 133,
17. 178, 7. 197, 6
daturum 186, 33
datus 115, 10. 177, 16.
199, 6
deque 38, 3
debeat 234, 22
debebat 39, 2
debent 188, 15
debere 115, 20. 128, 23,
130, 2. 184, 8
deberem 153, 15
deberent 142, 14
deberetur 154, 10
deberi 69, 8
debet 234, 12
debetis 229, 13, 17, 25
debitis 69, 9
debitores 211, 5
debitorum 233, 17

debitos 133, 14
debuit 233, 11
decebat 164, 7. 170, 20.
215, 8
decedere 93, 16
decederent 84, 11
decederat 96, 3
decem 74, 6. 84, 11. 96,
3, &c.
december 15, 14
deceptum 204, 32
decere 86, 15. 119, 6. 151,
24
decernere 42, 6. 46, 16.
109, 15. 224, 4
decernit 29, 15. 37, 5. 38,
4. 96, 13
decernite 168, 9
decernitur 67, 8
decernunt 150, 1. 223, 10
decernuntur 39, 11. 84,
5
decefferat 135, 22
decefsère 79, 7
decefferunt 230, 14
deceffisse 81, 1
deceffit 94, 8. 97, 26
deceit 1, 2. 40, 2. 41, 14.
65, 18, &c.
decimâ 143, 11
decimum 153, 9
decipi 184, 7
declarant 82, 2
declarantur 20, 20. 36, 2
declarati 84, 2
declaratur 115, 7
declinando 174, 31
declivem 75, 10
decora 62, 6
decorabant 10, 15
decore 146, 2
decore 149, 2
decori 78, 2. 122, 8. 134,
1. 215, 6
decoribus 177, 1
decoris 7, 10. 49, 21
decrêta 34, 17. 66, 16. 81,
19, &c.
decretæ 84, 2
decretis 26, 13. 37, 1. 129,
16, &c.
decreto 23, 12. 83, 12. 114,
11. 196, 11
decretorum 164, 16
decretum 42, 18. 43, 18.
48, 22, &c.

decre-

I N D E X

- decreverat* 39, 22. 101, 11. 114, 23, &c.
decrevere 24, 1. 84, 11. 164, 7
decreveris 224, 13
decreverit 97, 12
decreverunt 164, 20
decrevi 5, 2. 28, 4. 59, 16. 216, 4
decrevisse 153, 10
decrevisſis 52, 23
decrevit 23, 3. 64, 2. 79, 21
decuerint 104, 14
decuit 71, 1. 72, 11
decus 18, 17. 21, 7. 52, 13. 59, 11, &c.
dedecora 30, 12. 89, 12
dedecoravêre 134, 6
dedecore 73, 5. 96, 8. 197, 8, 212, 16
dedecores 177, 2
dedecori 222, 3
dedecus 18, 4. 89, 4. 221, 24
dederant 15, 10. 20, 2. 189, 9
dederat 16, 8. 93, 12. 203, 2. 233, 13
dederent 202, 11
dedere 103, 16
dedêre 198, 17
dediderant 123, 30
dedidiffent 91, 13
dediſſe 198, 4
dediſtis 197, 6
dedit 36, 1. 43, 5. 48, 3. 68, 22, &c.
deditâ 92, 16
dediti 3, 6. 58, 14. 208, 24. 134, 3
deditio 89, 10. 114, 15
deditione 83, 9. 93, 21. 117, 18. 124, 4
deditionem 83, 14. 85, 13, 15, &c.
deditionis 85, 11. 102, 24.
deditis 198, 30
dedititius 89, 8
deditum 84, 11
deditus 11, 15
dedoque 197, 24
deducendis 99, 9
deducit 50, 7. 53, 10. 105, 9. 117, 5
deducta 162, 17
deductus 96, 16. 153, 21
deerant 21, 17
deerravit 178, 26
decieſſe 18, 20. 57, 5
defecerant 11, 12. 113, 9. 117, 19
defecerat 110, 16
defectionem 197, 12. 202, 10
defendant 104, 12. 110, 11
defendas 29, 18
defendebat 159, 7
defendenda 180, 10
defendendum 46, 21
defendere 109, 4. 185, 4
defenderent 31, 13
defenderet 95, 15
defendi 164, 1
defendit 35, 19. 226, 5
defenditis 164, 15
defenduntur 166, 13
defensabant 112, 21. 143, 13
defensabantur 83, 8
defensat 222, 31
defenſionem 28, 3
defensores 86, 22
defensoribus 81, 4
defenſum 160, 11
defenſus 186, 30. 221, 18
deſeſſi 209, 8. 216, 17. 222, 15
deſeſſis 32, 6. 144, 24
deſeſſos 126, 4. 212, 21
deſeſſus 73, 4. 154, 16
deſicerent 106, 20
deſicit 220, 20
deſluens 173, 29
deſluxêre 58, 1. 211, 1
deformatus 69, 19
deſormentur 209, 9
deſuit 190, 10. 196, 15
degredi 105, 10
degrediens 104, 24
degredientem 103, 13
degreſſus 192, 10
deguſtaviffent 19, 18
dehinc 67, 30
dehoneſtamento 200, 10
dehoneſtamentum 162, 17
dehortantur 86, 18
dehortatur 81, 20
dein 4, 2. 9, 1. 25, 15, & *alibi paſſim*.
deinceps 78, 6
deinde 55, 7. 73, 14. 76, 14, & *alibi plur.*
deinſuper 171, 13
delapſi 196, 8
delatus 204, 37
delectâ 102, 26
delectæ, 186, 30
delecti 6, 22
delectis 104, 9. 106, 24. 109, 6. 110, 16
delectum 29, 15. 233, 4
delectus 167, 16
delegerant 174, 3
delegit 81, 9. 140, 9. 148, 22
delenimenta 185, 1
deleta 64, 1
deletam 97, 23
deleti 178, 4
deliberari 164, 12
delibuta 226, 14
deliciis 24, 11
delicta 4, 2. 59, 7. 91, 5. 95, 3. 214, 5
delicti 45, 11. 82, 23. 150, 12
delictis 102, 6
delicto 46, 24. 96, 9. 148, 9
deligeret 152, 18
delinquere 180, 2
deliquêre 41, 10. 47, 8. 130, 6
deliquiſſet 84, 14
delubra 10, 3. 15
demendo 213, 11
dementes 228, 12
dementia 52, 26
dementiæ 59, 20
dementiam 33, 24. 166, 9
demeres 147, 17
deminutæ 219, 1
demiror 207, 21
demiffi 41, 10
demiffo 25, 7. 144, 3
demiffum 175, 7
demiffus 50, 12
demitto 220, 27
demitte 148, 7
demittebant 174, 29
demitur 197, 21
demolitur 192, 18
demonſtrari 206, 34
demonſtratâ 232, 11
demſerat 175, 12
demſeris 212, 25. 214, 13. 220, 22. 222, 12
demſi 189, 22

demtis

VOCABULORUM.

lētis 225, 19	designatum 42, 5	dicebatur 54, 2
lēmto 185, 2	designatus 21, 15. 39, 20.	dicendi 44, 12. 92, 8. 229,
lēmum 2, 15. 3, 10. 11, 3,	83, 20	7. 234, 19
&c.	define 334, 17, 18	dicendum 204, 21. 232,
lenas 127, 17	definent 215, 11	3
lenegare 49, 18. 213, 3	definere 128, 24	dicentem 230, 28
lenique 18, 25. 73, 17. 77,	defineret 203, 33	dicentur 224, 5
13, &c.	definet 219, 19	dicere 3, 13. 8, 9. 20, 7.
lent 169, 4	desisteret 83, 6. 173, 24	36, 18, &c.
lentque 33, 20	despectantem 201, 20	dicerem 134, 23. 232, 2
Deo 175, 9. 200, 32	despecti 70, 1. 164, 21	dicerent 19, 15. 39, 5. 114,
Deorum 8, 14. 10, 14, 15.	despectum 232, 25	7. 151, 19. 225, 2
47, 14, &c.	despectusque 161, 8	diceret 37, 18. 40, 12. 233,
Deos 9, 4. 26, 6. 41, 5.	despiciens 66, 11	25
42, 11, & alibi.	despiciunt 131, 16	dicet 89, 5
depelli 111, 19	destinatis 180, 8	dici 101, 19
dependens 193, 6	desunt 9, 14	dicit 153, 7. 201, 6. 205,
deponas 211, 7	deteriorem 220, 18	9, 18, &c.
deponi 128, 26	deterius 203, 34	dicique 137, 15. 151, 6.
deportârunt 205, 1	deterrentur 144, 16	154, 19
deportavit 228, 6	deterrere 106, 7	dicitur 20, 25. 41, 14. 64,
depravata 73, 16	deterrumi 212, 10	19, &c.
deprecati 250, 7	delineatur 214, 11	dico 230, 17
deprecor 82, 7. 197, 21	detinuerat 5, 5	dicta 4, 3. 73, 16. 79, 21,
deprehendant 35, 13	detracta 192, 30	&c.
deprehenfi 37, 22. 39, 21	detrabi 164, 16	dictas 173, 5
deprehenfis 36, 4. 47, 7	detractant 108, 3	dictatorem 194, 8. 228,
deprehenfus 93, 6	detractantibus 208, 9	2
depressus 50, 10	detrimenti 23, 3. 169, 4	dictis 4, 1. 127, 26. 211,
deprimebantur 170, 19	detrimento 37, 13. 108,	15
descendens 140, 21	19	dictitare 19, 19. 129, 3
descenderat 105, 16, 20.	detrusus 171, 14	dicto 116, 9
140, 4	deturbat 174, 28	dictu 211, 3
descendere 194, 8	devicerunt 207, 23	dictum 16, 17. 79, 6. 134,
descendit 67, 2	devictis 42, 23	25, &c.
descensus 51, 17	devictum 82, 15	dicturi 141, 19
describere 224, 11	devorato 234, 4	dicundo 91, 1. 218, 12
descriptio 224, 10	devoent 202, 6	didicerat 146, 17
desenuisset 169, 23	Deum 18, 4	didici 131, 10. 133, 3
deferam 130, 15	Deum 183, 6	Didio 200, 6
deferendo 215, 15	dexterâ 53, 13. 66, 11	diductâ 83, 1
defererent 86, 12. 95, 5	dextimos 145, 13	die 16, 4. 68, 12. 80, 7.
deferet 100, 6	dextrâ 53, 17. 105, 22.	85, 14, &c.
deserta 104, 4. 138, 18.	146, 26. 176, 4	diebus 36, 19. 66, 7. 68,
169, 25	dextram 65, 9	3. 81, 12, &c.
desertum 140, 23	dextri 176, 10	diei 80, 2. 106, 15, 30.
desertus 35, 12	dextis 52, 14	151, 5. 171, 8
deseruerant 192, 31	dextrum 172, 20	diem 23, 10. 29, 13. 37,
deseruere 196, 17	dextro 105, 5	16, &c.
deseruit 120, 2. 199, 17	dicam 15, 7. 76, 1. 86,	dierum 123, 26
deserunt 223, 18	16, &c.	dies 5, 22. 15, 11. 17, 8.
desideranda 69, 9	dicant 16, 13	29, 23, & alibi.
desideres 224, 7	dicat 210, 12	differunt 185, 1
desidia 3, 2. 5, 2. 49, 4.	dicatur 159, 9	difficile 33, 6. 130, 15.
221, 22	dicebant 206, 12	191, 21, &c.
desidiæ 231, 5	dicebantur 34, 11. 75, 19	difficilem 138, 21. 140, 6
designati 15, 9. 100, 8	dicebat 23, 8. 27, 18	difficiles 135, 19

diffici-

I N D E X

- difficiliorem 143, 15
 difficilis 138, 9
 difficillum 65, 7
 difficultate 51, 16. 101, 21.
 144, 16
 difficultates 137, 7. 210,
 7
 difficultatibus 62, 21
 difficulter 12, 4
 diffidens 35, 21. 100, 12.
 107, 10. 123, 18
 diffidenti 91, 12
 diffidentia 145, 21
 diffidentium 112, 27
 diffidere 24, 11. 102, 9
 diffiderent 24, 2. 94, 3. 105,
 14
 digna 5, 6. 49, 19. 114,
 18. 168, 9. 209, 8. 216,
 18
 dignis 42, 22
 dignitas 40, 18. 218, 16
 dignitate 197, 6. 218, 12.
 221, 1, 9
 dignitatem 49, 15. 98, 3.
 164, 16. 216, 12. 223,
 15
 dignitati 48, 5. 91, 23.
 163, 11
 dignitatis 28, 6. 29, 5. 55,
 10. 230, 4
 dignos 19, 3
 dignum 40, 15. 49, 19.
 50, 14. 64, 13. 80, 14.
 154, 3
 dignus 115, 9. 231, 12
 digrediens 140, 22
 digrediuntur 80, 27. 154,
 18
 digressæ 201, 5
 digressi 77, 8. 153, 10
 digressus 126, 15
 Dii 147, 15. 164, 10. 167,
 71, 17, &c.
 Diis 13, 4. 47, 12. 48, 5.
 71, 17, &c..
 dilabentur 168, 13
 dilabi 224, 20
 dilabitur 76, 8
 dilabuntur 51, 11. 58, 9.
 65, 17
 dilacerata 98, 6
 dilapsa 83, 22
 dilapso 94, 6
 dilapsus 219, 9
 dilargitis 159, 12
 dilata 190, 5
 dilatant 206, 28
 diligenter 70, 16
 diligentes 232, 31
 diligentia 42, 7
 diligentissimè 141, 20
 dimidia 116, 12
 dimiserat 33, 23
 dimisere 40, 13
 dimisit 19, 14. 22, 1. 64,
 9. 192, 20
 dimissuram 161, 1
 dimittatis 47, 9. 90, 7
 dimittent 224, 6
 dimittere 64, 1
 dimitti 44, 7
 dimittit 33, 13. 93, 14.
 122, 6. 208, 7
 dimittuntur 172, 23
 dimotis 212, 19
 dimoverat 99, 7
 diremit 16, 6. 113, 9
 diripi 226, 1
 diripiebant 98, 11
 diripuere 189, 15
 diruunt 18, 12
 Dis 163, 14
 discebat 7, 9
 discebant 27, 10
 discedere 29, 14. 80, 14.
 301, 6
 discedit 92, 13. 110, 14.
 201, 6
 discedunt 67, 24. 84, 13.
 108, 16. 109, 10. 110,
 25
 disceptarent 66, 9
 disceptat 221, 6
 discere 133, 3
 discerneres 21, 8
 discerneret 126, 1
 discefferat 30, 3. 38, 19.
 55, 22
 discessere 83, 7
 discefferint 221, 4
 discessio 158, 13
 discessisset 32, 4
 discessit 50, 4. 232, 23
 disciplinâ 101, 9. 220, 13,
 222, 7
 disciplinis 231, 2
 discipuli 207, 4
 discordia 5, 14. 65, 16.
 158, 11
 discordiæ 167, 4. 212,
 24
 discordiam 224, 19
 discordiarum 158, 20
 discordias 8, 13. 125, 12.
 183, 9
 discordiosum 118, 6
 discreta 206, 13
 discrimen 46, 26
 discrimine 171, 12
 discubere 187, 8
 disjecerat 55, 14
 disjecit 217, 9
 disjecta 226, 22
 disjectos 106, 7. 127, 20
 disjectus 204, 23
 disjunctum 181, 17
 disjungebat 138, 22
 disjungitur 192, 11
 dispalata 219, 12
 dispari 6, 12
 disparibus 106, 27
 dispersa 98, 7
 dispersi 126, 12
 dispersos 144, 14
 dispertit 105, 7. 112, 7
 dispertiverat 103, 2
 dispositis 39, 16. 50, 17
 dissensio 94, 10. 99, 2.
 218, 1
 dissensione 92, 16
 dissensionem 67, 6
 dissensiones 158, 1, 12
 dissensionis 231, 17
 dissentirem 4, 10
 differendum 179, 12
 differere 6, 7. 42, 6. 109,
 6. 142, 8. 147, 10. 215,
 20
 differerent 66, 14
 disertissimus 157, 4
 differui 222, 16
 differuisse 44, 16
 differuit 46, 5. 86, 17.
 129, 18. 154, 6. 198,
 13
 differunt 41, 18
 dissidere 192, 4
 dissimili 6, 12
 dissimilis 133, 13
 dissimiliter 136, 27
 dissimulanda 25, 2
 dissimulandi 25, 2
 dissimulantem 36, 22
 dissimulare 36, 16
 dissimulator 5, 17
 dissolvere 42, 10
 dissolvit 75, 14
 distinuere 224, 2
 distrahitur 227, 18
 distribuatur 224, 9
 distri-

VOCABULORUM.

- distribuendam 67, 8
 distribuerat 50, 21. 137, 18. 146, 7
 distribuere 24, 2
 distringi 202, 13
 disturbantur 166, 13
 disturbatur 167, 8
 disturbaverant 220, 3
 disturbavit 217, 7
 ditionem 17, 11
 ditium 185, 14
 diu 2, 5. 33, 13. 95, 3. 101, 15, &c.
 diuque 174, 6
 divelli 41, 2
 diversa 6, 3. 157, 7. 176, 14, &c.
 diversas 27, 17
 diversi 2, 10. 17, 8. 67, 17. 135, 18
 diversis 39, 12. 49, 8. 172, 14
 diversissimas 131, 21
 diversius 55, 15
 diverso 46, 6
 diversos 102, 14
 diversum 75, 18
 dives 221, 18
 dividantur 204, 27
 dividerent 74, 7
 dividi 67, 6
 dividit 78, 5
 divina 10, 11. 61, 11. 88, 3, &c.
 divinam 138, 16
 divino 225, 23
 divisa 34, 11. 138, 7
 divisam 218, 21
 divisi 77, 5
 divisione 74, 15. 75, 7. 103, 26
 diviso 79, 7
 divite 49, 21
 divitem 189, 18
 divites 30, 16
 divitiæ 8, 26. 10, 7. 11, 6, &c.
 divitiarum 2, 4. 40, 12. 74, 1, &c.
 divitias 7, 15, 17. 18, 8, 13, & alibi.
 divitiis 10, 9. 18, 6. 37, 25, &c.
 divorsi 106, 7. 109, 25. 146, 4
 divoris 90, 5
 divoris 82, 23
 diurna 165, 5
 diutius 32, 6. 52, 9. 112, 11
 diuturna 24, 5. 211, 7, 9
 diuturnitate 116, 16
 diuturnitatem 177, 5
 diuturnoque 126, 2
 divulgatur 67, 22
 divulgavit 86, 4
 dixerat 39, 24. 114, 25
 dixere 59, 14. 141, 21
 dixerit 41, 19
 dixerunt 40, 22. 234, 21
 dixi 50, 4
 diximus 13, 8. 51, 25. 86, 10. 92, 9, &c.
 dixisse 42, 1. 93, 17. 116, 4
 dixit 33, 4. 53, 9. 116, 2
 docendumque 179, 2
 docent 205, 22
 docere 14, 4
 docerent 67, 28
 docet 22, 9. 119, 8. 204, 34
 docta 21, 5
 doctæ 231, 8
 docti 106, 4. 149, 11
 doctissimè 141, 23
 doctissimorum 157, 7
 doctioribus 133, 4
 doctus 67, 16. 133, 5. 70, 1
 docuimus 104, 7
 docuit 209, 5
 documenta 8, 17
 dolendum 72, 12
 dolens 32, 21
 dolentia 129, 4
 dolere 153, 15
 dolis 9, 14. 12, 4. 62, 20, &c.
 dolo 94, 6. 105, 3. 152, 1, &c.
 dolor 217, 24
 dolore 22, 20. 79, 17. 96, 6. 128, 18
 dolum 22, 18. 67, 3. 120, 3. 189, 5. 191, 17. 121, 20
 dolus 21, 17. 103, 5. 107, 25. 184, 9. 219, 28
 domesticum 230, 25
 domesticus 226, 13
 domi 6, 5. 18, 4. 10, 14. 14, 12, &c.
 domique 98, 8
 dominandi 2, 14. 27, 1
 dominantur 223, 10
 dominari 90, 3. 215, 8
 dominatio 218, 16
 dominatione 22, 21. 179, 16. 181, 12
 dominationem 5, 19. 88, 17, &c.
 dominationemque 7, 1
 dominationes 159, 4
 dominationis 14, 13. 17, 1. 89, 13, &c.
 dominatur 7, 20. 40, 5
 dominatus 181, 8
 dominis 162, 4. 208, 13
 dominorum 88, 7. 185, 14
 dominos 180, 8. 191, 15
 dominum 133, 11. 187, 13
 dominus 219, 9. 234, 3
 domita 29, 18
 domiti 8, 22. 123, 27
 Domitii 222, 4
 Domitio 218, 6
 Domitium 269, 18. 211, 21
 domo 30, 13. 36, 9. 67, 10, &c.
 domorum 212, 5
 domus 10, 13, 15. 18, 10. 41, 4, &c.
 domuerat 7, 13
 domum 9, 19. 12, 8. 13, 2, &c.
 domos 202, 25. 219, 7
 dona 132, 20. 149, 7. 194, 6
 donat 108, 6. 135, 12
 donatum 64, 2
 donis 143, 7. 148, 16
 dono 49, 20. 61, 22. 132, 17. 161, 23. 197, 9. 198, 3. 209, 2
 donoque 185, 15
 dormiente 121, 9
 dormientis 67, 17
 dormire 11, 10
 Druso 219, 27. 220, 1
 duabus 95, 12. 223, 20
 duæ 78, 6. 192, 16
 duas 16, 1. 50, 18. 67, 23. 98, 5, &c.
 dubia 134, 20. 140, 20. 212, 14. 223, 8
 dubias 8, 25
 dubiè 147, 6. 189, 16
 dubiis 32, 2. 40, 1. 69, 13. 106, 25
 dubio

I N D E X

dubio 45, 8. 152, 8
 dubitabat 13, 1
 dubitabo 218, 20
 dubitando 34, 18
 dubitantibus 22, 12
 dubitare 123, 10. 219, 26
 dubitationem 86, 10. 114, 19
 dubitarius 47, 7
 dubitavêre 142, 7
 dubitavit 171, 15
 dubium 143, 6. 172, 7, &c.
 dubius 104, 23. 186, 22
 ducant 191, 15
 duce 6, 9. 76, 71. 40, 13. 207, 22
 ducebantur 101, 14
 ducebat 91, 15. 109, 22. 114, 10. 140, 1. 151, 10
 ducebatur 159, 7
 ducem 104, 14. 140, 5, &c.
 ducenta 114, 12
 ducere 98, 4
 ducerem 69, 1
 ducerent 122, 15
 duceret 91, 3. 114, 20. 123, 7. 132, 13
 duces 39, 13. 144, 20. 161, 11. 205, 1. 230, 31
 ducesque 95, 4
 duci 10, 9. 91, 22. 175, 17
 ducibus 155, 22. 175, 19. 198, 15, 29
 ducis 173, 15. 186, 9. 198, 18. 230, 27
 ducit 4, 5. 169, 2. 198, 19. 234, 6
 ducitur 66, 12. 108, 16. 127, 16
 duco 219, 27
 ductabat 15, 3. 16, 12
 ductare 95, 1. 120, 6
 ductaverat 9, 22
 ductos 201, 21
 ductu 177, 8. 200, 8
 ducum 134, 15
 ducunt 97, 22
 ducuntur 124, 25
 dulcius 200, 25
 duo 49, 8. 52, 9. 106, 26. 125, 12, &c.
 duobus 30, 1. 50, 21. 109, 23. 148, 20. 178, 17
 duodecies 233, 26
 duodecim 34, 12

duorum 125, 23. 174, 19
 duos 70, 19. 80, 7. 81, 9, &c.
 duplicat 196, 18
 duplicaverat 198, 11
 duplici 186, 28
 duritiam 145, 28
 Durium 108, 3
 Duûm 105, 19. 137, 26. 151, 16
 dux 47, 6. 57, 6. 61, 15. 178, 3
 duxere 189, 14
 duxerit 233, 11
 duxi 231, 16
 duxisses 232, 15
 duxit 176, 11. 270, 18
 Dyrrachio 228, 10
 Dyrrachium 169, 24

E.

EAque 95, 15. 101, 17. 124, 8
 eadem 4, 11. 17, 15. 24, 11. 36, 21, &c.
 eæ 121, 4. 139, 8
 eæque 78, 1
 eam 7, 15. 16, 17. 21, 26. 22, 9, &c.
 eamque 42, 2. 79, 18. 173, 15. 215, 4
 eandem 127, 22
 eant 46, 4. 87, 8
 earum 21, 2. 23, 7. 27, 19. 64, 9, &c.
 eas 7, 15. 10, 7. 21, 1. 41, 9, &c.
 easdem 80, 21. 211, 3
 easdem 81, 3
 eat 67, 13
 eati 87, 6. 90, 15
 ecce 70, 9
 ecquod 232, 33
 edicere 37, 19
 edicto 101, 23. 208, 6
 edidit 25, 6
 edita 200, 20
 editorem 111, 19. 170, 20
 editoribus 144, 22
 editissimus 170, 4
 editum 186, 29

editus 138, 24. 144, 12
 edocebat 13, 8
 edocent 108, 2
 edocet 37, 21. 104, 8. 140, 3. 153, 6
 edocti 118, 14
 edoctus 35, 11. 110, 9. 154, 21
 edocuisset 83, 20
 edocuit 9, 4. 228, 5
 educit 119, 5
 eduxerit 43, 18
 effari 234, 23
 effecerant 34, 1
 effecerat 21, 18. 97, 17
 effecere 189, 12
 effecit 164, 14
 effecta 137, 21
 effecturum 85, 6
 efferebatis 232, 14
 efferens 70, 10
 efficere 2, 4. 83, 3. 215, 5
 efficiebant 150, 21
 efficiebatur 12, 3
 efficis 213, 18
 efficit 70, 14. 112, 1. 113, 18. 206, 25
 efficitis 183, 7
 efficiunt 81, 12
 effeminat 9, 16
 effætâ 49, 6
 effosso 200, 10
 effrenatæ 207, 12
 effringere 67, 18
 effugi 70, 21
 effugiatis 33, 4
 effulas 203, 12
 effusæ 150, 19
 effusi 144, 18
 effuso 109, 20
 effusos 135, 19
 effusum 119, 17
 egeas 90, 18
 egebat 144, 13
 egens 15, 13. 71, 9. 73, 1. 110, 26. 197, 5. 219, 5
 egentes 26, 8
 egentia 136, 22
 egentia 100, 15
 egentis 30, 1
 egentissimus 135, 4
 egerat 16, 19. 140, 25
 egerem 69, 9
 egeris 227, 25. 232, 10. 29
 egerit 92, 4

egestas

VOCABULORUM.

- gestas 11, 24. 18, 18. 30, 208, 22. 218. 7
 10. 52, 10. 101, 13. ejusmodi 227, 16
 167, 5 elato 169, 26
 gestate 22, 22. 203, 4 Electræ 205, 7
 gestatem 18, 1. 46, 25. elegantius 21, 5
 72, 13. 178, 5 elephant 86, 1. 107, 22
 gestatis 19, 11 elephantis 104, 8. 107, 3, 19
 get 2, 9. 57, 8 elephantos 91, 8. 97, 5.
 gi 130, 17. 178, 1. 197, 1. 114, 12
 gifti 225, 12. 230, 9 elogium 233, 1
 git 158, 8. 233, 10 eloquentia 49, 11
 go 3, 9. 4, 5. 5, 9. 6, 8. eloquentiæ 5, 18
 8, 2, 16, &c. eloquentiam 226, 10. 230, 31
 gomet 131, 9. 134, 17. eloque 218, 20
 153, 14 eluere 233, 4
 grederetur 102, 5. 112, 5 eluuntur 229, 22
 gredi 101, 11. 151, 14 emebat 227, 1
 grediar 54, 2 ementiendo 39, 4
 gredienti 39, 8 emergunt 193, 2
 gredientibus 110, 18 emeritis 129, 8. 215, 18
 greditur 137, 24 emi 64, 5
 grediuntur 73, 14 eminebant 140, 17. 187, 5
 regia 28, 1. 39, 1. 58, eminens 193, 7
 10. 65, 4, &c. eminentibus 139, 23
 regiam 49, 2 eminus 106, 3, 25. 111, 5, 20. 141, 3. 146, 11
 regiè 116, 15 emissæ 111, 11. 125, 9
 regii 230, 10. 232, 1 emissæ 254, 2
 regis 60, 11. 115, 12. emissis 146, 11
 161, 9 emori 18, 2. 73, 3
 regio 203, 36 empto 165, 7
 regios 204, 14 emptor 233, 10
 regium 125, 23. 231, 2 emptorem 93, 18
 regius 20, 17. 48, 2. emptoribus 187, 16
 128, 13 emundi 76, 12
 reffa 169, 11 emunt 18, 12
 reffi 113, 1. 138, 1. 201, en 18, 16. 64, 12. 197, 23
 9 enare 179, 5
 reffus 36, 9. 93, 16. 139, Enceladus 205, 11
 16, 19. 141, 2. 186, 5 enim 42, 3, 17. 72, 12.
 reffusque 93, 3 141, 10, & alibi.
 uère 43, 20 enimvero 3, 10. 18, 4
 uisse 153, 16 enitum 80, 19. 82, 14
 uisti 231, 1 eniterer 68, 16
 eu 70, 1 enitescere 49, 20
 13, 5. 20, 9. 21, 7. 34, eniti 210, 3
 4, &c. enitimini 66, 4
 que 91, 11 enumeravêre 41, 2
 cta 70, 7 enumerem 178, 2
 ctus 69, 22. 203, 19 enuntiat 22, 18
 85, 7. 233, 13 eò 5, 6. 7, 3. 11, 14. 14, 6. 16, 4, 10, &c.
 dem 217, 14 eòdem 5, 5. 15, 11. 36, 14, &c.
 que 24, 3
 204, 17
 is 12, 2. 15, 2. 16, 13, 15, &c.
 isque 222, 32
 idem 128, 24. 163, 16.

Eòo 206, 24
 eòque 37, 23. 49, 3, &c.
 eorum 5, 8. 6, 13. 8, 5.
 12, 4, &c.
 eos 8, 12, 18. 16, 18. 30,
 20, &c.
 eòdem 83, 13. 88, 1. 98,
 8. 228, 12
 eòsque 32, 15. 55, 6
 epistolam 121, 10, 12. 187,
 12
 epulæ 175, 9
 epulas 118, 13
 epulis 124, 25. 134, 5
 eques 22, 13
 equestre 112, 22
 equestri 14, 10. 112, 22
 equestris 192, 36. 201, 9
 equi 86, 1. 105, 1. 106, 9,
 14. 147, 2. 170, 3
 equidem 41, 15. 42, 8.
 45, 17, &c.
 equis 7, 10. 53, 11. 112,
 13, &c.
 equisque 203, 28
 equitare 62, 8
 equitatu 79, 16. 104, 9,
 &c.
 equitatum 105, 7. 111, 25.
 112, 6. 138, 1
 equitatus 103, 3. 129, 19.
 148, 18
 equites 16, 14. 36, 6. 99,
 6, &c.
 equitibus 16, 11. 80, 5. 83,
 5, &c.
 equitum 63, 4. 105, 12.
 117, 3. 150, 14
 equo 54, 6. 111, 24. 194,
 8
 equorum 42, 21. 114, 12
 equos 12, 6. 100, 14. 143,
 13
 eram 6, 6
 erant 7, 16. 8, 15, 20. 12,
 1, &c.
 erat 5, 7. 6, 24. 7, 9. 12,
 14, & alibi frequenter.
 erepta 31, 2. 37, 12. 69,
 24, 72, 11. 182, 2.
 227, 21
 ereptæ 90, 7
 ereptam 36, 3
 ereptis 188, 26
 ereptum 134, 7
 ergo 70, 4. 115, 5. 131,
 17, &c.
 S
 Erieti

I N D E X

- Ericii 187, 5
 erigere 81, 6
 eripere 57, 9. 185, 9
 eriperentur 37, 24
 eriperetur 228, 16
 eripi 42, 13
 eripiantur 46, 10
 eripiebant 10, 16
 eripiendum 39, 12
 eripite 82, 3
 eripitur 89, 22
 eripuit 27, 6. 71, 1
 erit 42, 18. 46, 17. 70, 4, &c.
 eritis 65, 16. 161, 19
 errant 133, 15
 errantem 147, 18
 errâsse 150, 7
 errata 148, 6
 erubuit 232, 30
 eruditus 141, 23. 231, 2
 erumpere 145, 2
 erumperent 34, 17
 erumperet 170, 25
 erumpit 146, 27
 erunt 52, 14. 90, 11. 213, 15, &c.
 erupit 201, 25. 222, 2
 eruptionem 176, 15
 es 65, 18. 148, 3. 153, 22, &c.
 esse 6, 18. 11, 5. 10, 7. 17, 6, 11, &c.
 essem 70, 15. 82, 6. 231, 14, 16
 essemus 17, 14
 essent 22, 5. 5, 11. 33, 6. 104, 17, &c.
 esses 230, 6, 23
 esset 11, 3, 10. 20, 9. 27, 16, &c.
 estne 161, 14
 estis 18, 21. 70, 1. 71, 17. 159, 22. 178, 14
 etenim 18, 7. 134, 21
 etiam 2, 11. 3, 13. 12, 1. 18, 10, &c.
 etiamne 227, 26, 27
 Etruria 22, 20. 158, 14. 165, 12
 Etruriæ 21, 26
 Etruriam 164, 23
 evadendum 210, 8
 evadere 106, 10. 110, 27. 111, 6
 evadunt 107, 1
 evasere 70, 2
 evaserint 206, 35
 evenerant 21, 25. 148, 20
 evenerat 8, 15. 92, 22. 100, 9
 evenere 158, 1
 evenerit 42, 19. 118, 25
 eveniat 65, 18. 225, 23
 eveniebat 108, 14
 eveniet 212, 26. 214, 12. 224, 15
 evenire 117, 31. 215, 27
 evenisset 194, 7
 evenit 45, 1. 63, 7. 131, 3. 138, 17. 210, 1
 eveniunt 216, 5
 eventu 109, 16
 eventum 51, 3
 eventura 114, 27
 eventus 9, 18. 101, 8. 106, 16
 everfam 235, 5
 eversum 162, 19. 218, 13
 everterint 215, 18
 evertit 218, 2
 eumque 34, 14. 38, 5. 91, 3. 104, 8. 111, 26. 201, 7
 Eumenem 189, 9
 eundi 129, 13. 149, 17
 eundo 62, 10
 eundum 160, 20
 eunt 134, 7. 151, 4
 euntes 150, 19. 204, 27
 euntibus 205, 13
 evocat 94, 14
 evocatos 53, 15
 evolvat 215, 24
 Euphratem 192, 11. 204, 66
 Euphratis 306, 33
 Euri 172, 8
 Europâ 75, 8
 Europam 75, 8
 exacerbatione 207, 9
 exacta 62, 14. 218, 10
 exactam 113, 9
 exactis 158, 14
 exædificatas 10, 13
 exæquanda 4, 1
 exæquato 43, 11
 exequatus 145, 23
 exagitabat 11, 24. 92, 14. 114, 27
 exagitanda 38, 2
 exagitandi 129, 17
 exagitare 31, 9. 122, 11
 exagitari 122, 2
 exagitata 23, 1
 exagitati 165, 9
 exagitaverant 43, 8
 exarsere 176, 12
 exauditique 176, 12
 excello 41, 12. 216, 3
 excefferant 8, 19
 excefferat 233, 16
 excessit 204, 7
 excidantque 191, 13
 excidii 212, 20
 excidio 190, 4
 excidium 158, 11
 exciperet 186, 12
 excipitur 135, 22
 excisa 178, 1
 excita 30, 19
 excitabat 159, 13
 excitam 13, 5
 excitant 52, 3
 excitare 104, 22
 excitavit 126, 12
 exciti 145, 3
 excitus 122, 1
 exclamat 146, 18
 excruciatum 83, 15. 1217
 excruciatum 72, 8
 excubitum 145, 20
 exempla 42, 20
 exemplar 233, 15
 exemplis 160, 6
 exemplo 43, 17
 exemplum 27, 29. 35, 42, 22. 163, 9. 188, 229, 29. 230, 13
 exequeretur 34, 10
 exercebant 2, 10. 8, 13. 16. 38, 16
 exercebat 8, 8. 9, 11. 118
 exercentes 205, 3
 exercentur 59, 13
 exercere 42, 2. 158, 159, 1
 exercerent 217, 25
 exercet 224, 16
 exercetur 221, 12
 exercita 98, 18
 exercitabat 223, 5
 exercitando 215, 3
 exercitato 220
 exercitatos 39, 14
 exercitibus 169, 6
 exercitiis 200, 1
 exercitio 215, 9
 exercito 121, 4

VOCABULORUM.

- exercitū* 15, 17. 16, 12. 161, 2
 19, 6. 26, 3, & *alibi frequenter*.
exercitui 91, 6. 96, 11.
 100, 13. 124, 2. 137;
 17. 178, 6
exercitum 9, 21. 15, 3.
 22, 11. 23, 4, 18, & *alibi*.
exercitus 10, 1. 13, 17.
 12, 26, &c.
exercitusque 100; 7. 101,
 10
exercituum 160, 13
exercuerat 74, 9
exercuerint 212, 15
exercui 197, 3. 222, 18
exercuit 5, 15. 115, 4.
 200, 3
exhaust 233, 23, 25
exigerent 134, 23
exiguitate 184, 4
exigundā 187, 16
exigunt 71, 5
exilio 204, 2
exilium 27, 15. 72, 13
eximat 160, 3
existeret 79, 2
existimarent 25, 9
existimarentur 232, 24
existuma 211, 9
existumabam 70, 15
existumabant 20, 1. 37;
 26
existumabat 79, 19. 151,
 20
existumabunt 60, 4
existumans 32, 15. 46, 5.
 51, 15, &c.
existumant 221, 26. 223,
 11
existumantes 175, 13
existumare 44, 11. 46,
 18
existumarem 68, 15
existumarent 12, 18. 38,
 7. 94, 4
existumaretis 179, 10
existumas 228, 13. 231,
 1
existumare 131, 10
existumaverunt 220, 1
existumavi 86, 15
existumo 5, 9. 8, 2. 41;
 15. 89, 18. 131, 12.
 153, 24. 212, 19
existumet 59, 15. 81, 23.
existumetis 162; 9
existumetur 230, 4
exitia 163, 8
exitium 121, 2. 181, 7
exitum 32, 21. 50, 15
exitus 73, 3
exoleverat 232, 14
exoptabant 13, 17
exoptabat 49, 20
exoptant 9, 13. 30, 8
exornare 215, 5
exornat 29, 10. 107; 7.
 137, 12
exornata 75, 1
exornatis 175, 4
exorno 133, 19
exorsus 188, 6
exortum 108, 1
exortus 35, 17
expectant 131, 21
expectare 35, 2. 103, 18
expectarem 197, 5
expectatione 101, 8. 171,
 18
expectatis 166, 15
expediet 18, 7
expedio 61, 13
expedire 150, 21. 186,
 16
expeditionem 94, 14. 149,
 2
expeditiones 178, 1
expeditis 51, 1. 102, 25.
 105, 11, &c.
expeditos 51, 19. 119,
 5
expellenda 212, 25
expellentur 214, 3
expergiscantur 219, 14
expergiscimini 18, 16. 45;
 6
experiar 87, 14
experimentis 102, 12
experireris 232, 15
experiretur 114, 26
experiri 21, 25. 91, 13.
 123, 6. 148, 4. 153,
 17. 231, 16
experrecti 232, 32
experrectus 121, 12
expers 166, 6
expertes 26, 9
experti 233, 22
expertibus 158, 17
expertus 81, 22. 152, 16
expiandum 211, 20
expilari 87, 14
expiraret 207, 11
explananda 5, 10
expleant 68, 5
explendam 62, 17
expletis 135, 10
expleverat 79, 11. 50, 21
explevit 43, 14
explicatur 198, 9
explorabant 145, 16
explorare 102, 24. 107, 7.
 136, 1
explorat 93, 4
explorata 14, 5
exploratis 54, 13. 137, 6.
 140, 1
explorato 103, 23
exploratum 108, 12. 136,
 11. 151, 1
exploravissent 108, 1
expoliari 41, 4
exponere 75, 2
exprobare 232, 31
exprobas 227, 23
expugnare 80, 9. 81, 2.
 101, 16
expulerat 30, 14
expulêre 69, 23
expulerit 148, 11
expuli 189, 21
expulit 69, 5. 81, 25
expulsa 163, 5
expulsi 143, 5
expulsos 219, 6
expurgandi 25, 3
expurgar 119, 6
exquirebant 39, 12
exquirere 11, 9
exquireret 154, 21
exquisitis 85, 15
exfanguēs 212, 21
exfanguibus 32, 6
exfanguis 13, 6
exsecrationem 19, 17
exsequar 232, 6
exsequebantur 43, 24
exsequebatur 55, 4
exsequendo 183, 6
exsequi 120, 7
exsecrari 37, 11
exsequitur 93, 2
exfilio 52, 21. 228, 10
exfilium 42, 13. 44, 3
expectabant 31, 3
expectans 192, 9
expectantem 70, 12
 S 2 expectan-

I N D E X

expectantes 47, 12. 162,
10
expectantibus 111, 14
expectare 52, 22
expectârint 232, 22
expectas 191, 18
expectat 161, 17
expectationem 229, 15
expectatis 166, 1. 183, 5
expecto 69, 20
extincta 70, 23
extinctor 70, 3
extinguam 20, 15
extinguendi 81, 15
extinguunt 191, 20
extinxit 230, 26
extinxit 100, 1
extitisset 206, 14
extruendo 18, 9
extruit 81, 3
exsui 190, 8
exsules 233, 8
exsultare 144, 19
exsulum 183, 14
exsuperat 40, 10
exsurgitis 87, 1
exuti 180, 6
exutus 161, 7
extenuatâ 104, 7
externis 160, 13. 162, 6.
211, 17
externorum 178, 20
exterriti 170, 3
extinctâ 141, 22
extollebant 165, 1
extollebat 117, 16
extollere 7, 4. 8, 6. 59, 15.
73, 17. 214, 19
extollit 117, 8. 225, 20
extollunt 30, 8. 132, 1.
149, 11. 217, 20. 226,
23. 234, 7
extorquerent 162, 21
extorqueret 32, 7
extorrem 70, 13
extorres 172, 18
extortæ 167, 16
ex ra 32, 8. 138, 5. 141,
1
extrema 21, 25. 38, 18.
125, 13. 178, 24. 202,
2. 232, 3
extremæ 59, 10
extremam 161, 16
extremis 13, 8. 178, 23
extremo 45, 19. 81, 7.
94, 17

extremos 145, 15
extremum 80, 2. 105, 18.
137, 11
extruere 215, 4
extulerat 104, 21
exuant 203, 28
exuerat 136, 5
exul 71, 9
exulem 228, 5
exusta 78, 12

F.

Fabio 33, 17
Fabios 228, 7
Fabius 187, 8
fabricata 209, 9
fabricatæ 102, 12
fabricatis 175, 5
fabrum 209, 6
fac 31, 5
facere 3, 15. 8, 9. 9, 21.
11, 3, & *alibi*.
faceremus 26, 7. 162, 3
facerent 22, 11. 61, 13.
112, 12. 118, 17. 138,
6. 149, 12
faceret 7, 15. 9, 22. 12,
7, & *c*.
facetia 21, 13
faciam 5, 11. 87, 5. 133,
9. 229, 26. 334, 2
faciant 131, 16. 134, 2
facias 191, 24
faciatis 47, 7
facie 13, 6. 62, 7. 172, 1
faciebam 130, 14
faciebant 109, 23
faciebas 226, 4
faciem 102, 19. 115, 6.
200, 9
faciendo 216, 20
faciens 16, 12
facies 24, 4. 50, 11. 58,
8. 105, 1. 106, 11. 125,
16
faciet 215, 16
facile 3, 1. 6, 13. 8, 26.
9, 23, & *alibi*.
facilem 140, 7. 170, 23
facilia 4, 4. 144, 21
facilior 34, 13
faciliores 201, 9
facilis 142, 3
facilitas 49, 17

facilius 37, 25. 38, 8. 74
18, & *c*.
faciliusque 210, 13
facillimè 208, 11
facillimum 11, 15
facillum 155, 17
facinora 9, 21. 11, 12. 13,
8, & *c*.
facinore 72, 5. 225, 5
facinoribus 20, 4
facinoris 3, 11. 13, 3. 19,
20, & *c*.
facinororum 12, 16
facinus 5, 8. 7, 15. 11,
19. 16, 5, 16, & *c*.
facio 133, 1. 197, 23
facit 53, 4. 54, 14. 65,
8, 92. 2, & *c*.
faciunda 164, 8
faciundam 38, 6
faciundi 20, 24. 89, 22.
143, 5
faciundis 115, 3
faciundo 133, 12. 209, 8
faciundum 154, 8
faciundus 161, 5
faciunt 107, 21. 126, 5,
18. 132, 1. 159, 22.
234, 9
facta 3, 14. 4, 1, 6, 7.
8, 5, 9, & *c*.
factaque 54, 11
factam 148, 11
facti 83, 19. 85, 13. 93,
11. 105, 17. 131, 5.
191, 20
factio 88, 16. 179, 17.
213, 3
factione 50, 1. 85, 2. 98,
6, & *c*.
factionem 217, 6
factiones 44, 1
factioni 27, 14
factionis 26, 1. 86, 19.
87, 3. 218, 7. 224, 3
factionum 97, 20
factiosi 63, 21. 217, 19.
219, 28
factioso 50, 1
factiosos 43, 8. 83, 21.
84, 14. 130, 5
factiosum 125, 2
factiosus 15, 12. 73, 21
factis 11, 22. 40, 19. 103,
19, & *c*.
factisque 50, 15. 219, 3

facto

VOCABULORUM.

- actio 2, 8. 34, 19. 35, 14, &c.
 factu 4, 4. 11, 15. 25, 18, &c.
 factum 9, 10. 20, 20, 43, &c.
 facturi 33, 6. 181, 11
 facturum 19, 9. 34, 21. 44, 11. 80, 24. 114, 7. 116, 3. 154, 15
 factururus 192, 5
 factus 49, 14. 90, 7. 102, 9, &c.
 facundam 132, 11
 facundiâ 49, 1. 86, 14. 115, 3
 facundiæ 147, 13
 facundiam 200, 3
 facundus 142, 3. 199, 8
 fœdarentur 171, 23
 Fœsulanium 34, 6. 53, 17
 Fœsulanus 55, 7
 Fœsulas 20, 25. 21, 25. 23, 13
 Fœsulis 23, 9
 falcatis 205, 22
 fallaci 91, 14
 fallendi 113, 17
 fallendo 191, 19
 fallere 110, 12
 fallerent 177, 5
 fallit 18, 22. 130, 2. 131, 11
 fallitur 229, 23
 falsa 29, 4. 46, 5. 203, 34. 227, 3
 falsam 132, 15. 149, 5
 falsi 131, 21
 falsis 4, 5. 27, 14. 214, 3
 falso 38, 15. 57, 1. 230, 23
 falsos 9, 5. 13, 9
 falsum 38, 3. 5. 43, 17, &c.
 famæ 21, 8. 40, 18. 48, 5. 74, 11
 famam 3, 11. 7, 15. 13, 10, &c.
 fame 81, 19. 95, 20. 177, 12. 203, 37
 famem 11, 10. 137, 5. 178, 5
 famas 174, 7
 familia 25, 7. 69, 14. 70, 4. 17. 141, 22. 226, 6. 227, 8
 familiæ 24, 1. 65, 6. 71, 11. 73, 8. 114, 28
 familiam 29, 14
 familiamque 5, 6
 familiarem 18, 9. 11. 19, 8. 178, 13. 213, 1. 222, 29
 familiares 11, 12. 159, 10
 familiaresque 12, 1
 familiari 63, 19. 184, 5. 231, 12
 familiari 194, 2
 familiaribus 198, 15
 familiaris 6, 1. 84, 7. 116, 16
 familiarissimis 144, 4
 familiaritates 12, 3
 familiariter 152, 11
 familiarum 34, 15. 41, 3
 familias 218, 2. 232, 27
 famosam 74, 2
 famosi 205, 3
 fana 41, 3. 225, 14
 Fannius 157, 6
 fano 212, 5
 fascibus 15, 16. 29, 10
 Faselo 178, 26
 fasque 12, 13
 fastidio 229, 13
 fatentur 36, 21
 fateor 177, 18
 faterentur 67, 9
 fatigabat 174, 7
 fatigando 59, 9
 fatigant 10, 6
 fatigantem 122, 4
 fatigare 72, 2. 120, 3
 fatigari 22, 6. 110, 5
 fatigat 225, 19
 fatigati 118, 4. 124, 21. 140, 22
 fatigatur 222, 30
 fatigatus 66, 13. 154, 15
 fato 225, 14
 fatum 37, 2. 212, 10
 faucibus 48, 11. 193, 9
 favebat 14, 15. 37, 11
 favere 130, 10
 faves 228, 11
 favi 131, 32
 Favonius 222, 12
 favorem 68, 9. 122, 9
 fautor 149, 9
 fautores 73, 15
 fautoribus 82, 14
 fautorum 186, 19
 Februar. 16, 1
 fecerant 22, 25. 66, 8. 125, 8
 fecerat 12, 11. 20, 27, 21, 23, &c.
 fecêre 3, 14. 7, 2. 8, 5. 10, 5, 14, &c.
 fecerint 110, 19
 fecerit 44, 10. 81, 1. 1, 2, 7. 162, 9. 197, 23
 feci 45, 8. 153, 23
 fecisse 13, 2. 16, 16. 19, 19, &c.
 fecissem 45, 11. 69, 1
 fecissent 40, 14. 97, 7
 fecisset 80, 22
 fecisti 65, 6. 70, 3. 227, 23. 228, 9. 231, 8
 fecistis 45, 4. 197, 10
 fecit 44, 12. 48, 7. 24, &c.
 felicem 162, 13
 felicior 142, 7
 felicissumo 142, 7
 feliciter 109, 15
 felix 134, 14
 fera 221, 15
 feræ 8, 23
 feratis 224, 22
 ferarum 136, 23. 173, 13
 feras 62, 11
 ferat 52, 10
 ferè 33, 21. 37, 19. 55, 12. 63, 15. 223, 2
 ferebatur 86, 8
 ferentariis 54, 15
 ferentem 172, 9
 feret 228, 11. 223, 22
 ferina 76, 3. 137, 3
 ferire 7, 14. 55, 3. 62, 11. 133, 5
 feriri 124, 23
 feriundi 106, 3
 fermè 103, 27. 123, 17. 222, 17
 ferocem 108, 18
 feroces 46, 18. 141, 7. 144, 20. 207, 6
 feroci 151, 8
 ferocia 159, 15
 ferociamque 55, 17
 ferocis 10, 1
 ferocissumi 203, 3
 ferocius 20, 11. 150, 1
 ferox 5, 22. 31, 8. 34, 21, &c.
 ferramentis 179, 5
 ferre 138, 14
 ferreâ 192, 15
 ferreis 200, 27
 ferri

I N D E X

- ferri* 2, 18. 112, 20
ferro 20, 11. 52, 11. 70, 4, &c.
ferroque 95, 19
ferrum 176, 4
fert 19, 5. 108, 3, 16. 139, 23. 223, 11. 229, 23
fertilem 135, 11
fertilis 75, 11
fertilitatem 173, 14
fertur 93, 17. 116, 4. 213, 6
ferum 127, 5
ferunt 48, 20. 173, 8. 174, 21. 185, 3
feruntur 8, 3
fessa 106, 20. 198, 7
fessi 107, 2. 186, 7
fessis 151, 14
fesso 120, 7
fessos 119, 7
fessus 121, 4. 177, 14. 201, 15
festina 148, 5
festinabat 128, 4
festinando 34, 1
festinans 80, 10. 107, 6
festinantibus 196, 7
festinare 6, 19. 22, 5. 24, 6, &c.
festinaret 116, 5. 125, 3
festinas 203, 26
festinat 119, 4. 222, 30
festinatque 122, 4
festinatio 176, 21
festinatur 116, 17
festinet 131, 2
festus 118, 8
fiat 47, 3
ficta 4, 5. 19, 20. 66, 6
fide 20, 24. 35, 3. 36, 17. 65, 13, & *alibi*.
fideque 220, 4
fidei 29, 7. 81, 21. 85, 8, &c.
fideles 8, 15
fidelesque 125, 7
fidelis 120, 15
fidelissimum 136, 19
fideliter 121, 16
fidem 9, 3. 13, 9. 18, 5, &c.
fidere 154, 24
fides 28, 1. 37, 18. 69, 15, &c.
fidelique 16, 22. 122, 13
fidi 19, 19. 153, 11
fidis 178, 31
fidissimus 147, 9
fidus 28, 5
fido 92, 25
fidolque 12, 7. 16, 14. 17, 4
fiduciâ 172, 25. 173, 7. 176, 14. 208, 17
fiduciam 28, 2. 162, 17
fidum 9, 22. 65, 14. 152, 15
fidus 121, 7. 227, 12
fient 52, 16
fieri 3, 14. 9, 5. 19, 8. 23, 11, &c.
fierent 58, 6. 137, 18. 212, 7. 219, 18
fieret 34, 14. 82, 14. 109, 18. 113, 22. 128, 21. 28. 155, 1
Figulo 14, 3
figurâ 207, 8
figuram 60, 10
filia 127, 15. 199, 2. 226, 13
filiaque 29, 3
filiam 231, 6
fili 14, 8. 34, 15
filiis 64, 17, 19
filio 13, 2. 116, 5. 205, 7
filiorumque 123, 19
filium 48, 1. 62, 4. 84, 6, &c.
filios 32, 9. 62, 2. 92, 15, &c.
Fimbrianâ 174, 25
fine 186, 34
finem 43, 18. 44, 12. 61, 13, & *alibi*.
ingere 36, 16. 72, 13
ingi 101, 19
finibus 69, 22. 143, 8
finis 43, 15. 58, 11. 62, 1, &c.
finesque 68, 7
finitimi 6, 16
finitimos 77, 10
finitumis 123, 28
finxit 1, 4
firma 17, 7. 45, 13. 313, 14
firam 213, 17
firmanda 210, 8. 212, 17, 24
firmit 81, 3
firmitus 186, 6
firmit 192, 11
firmitiora 116, 16
firmitorem 191, 2
firmitribus 106, 2
firmitissimum 110, 12
firmitissimus 84, 18
firmitus 222, 20
firmitus 106, 25
firmitus 65, 15. 127, 3
fit 45, 2. 47, 3. 48, 22, &c.
fiunt 185, 14
Flacco 35, 12. 99, 10
Flaccum 36, 14
flagitia 134, 9. 208, 7. 234, 21
flagitii 96, 3
flagitiis 20, 5. 134, 6. 212, 12. 214, 4
flagitio 73, 18. 185, 12. 215, 6. 222, 4
flagitiosè 226, 11
flagitiosior 132, 3
flagitiosissima 6, 7
flagitiosissimum 91, 7
flagitiosissimè 226, 27
flagitiosissimum 89, 18
flagitiosorum 11, 17. 164, 11
flagitiosum 153, 21. 226, 9
flagitium 11, 19, 23. 30, 13, &c.
flagrabit 12, 5
flagrantes 165, 8
Flaminia 205, 16
Flaminium 29, 9
flammâ 166, 1
flammam 60, 11
fletere 11, 17
flecterent 147, 12
flectitur 116, 2
flexa 139, 2
flexit 64, 16
flexus 148, 15
florentes 31, 19
florientibus 188, 27
florientior 222, 30
florientis 128, 26
florere 230, 11
fluctibus 172, 7
fluctu 203, 7. 206, 24
fluctuantes 233, 9
fluctus 125, 16
fluctuum 199, 19
fluentibus 200, 29
flumen 79, 2. 103, 26. 105, 12, &c.
flumenque

VOCABULORUM.

- flumenque 123, 21
 flumine 123, 31. 138, 22.
 176, 2. 201, 4
 fluminis 104, 4
 fluminum 204, 16
 fluunt 204, 17
 fluxa 2, 4. 145, 13
 fluxæ 150, 2
 fluxi 12, 4
 focis 44, 18. 54, 9
 fœda 9, 20. 46, 6. 48,
 16, &c.
 fœdaque 21, 25
 fœdam 100, 7
 fœdavêre 204, 3
 fœdè 86, 22. 179, 6
 fœdera 71, 17
 fœdere 96, 10
 fœdi 13, 6
 fœdum 16, 9
 fœdus 96, 1, 13. 100, 7.
 &c.
 fœnerator 213, 8
 fœneratorum 26, 9, 11
 fœnoris 158, 18
 fons 139, 4. 144, 11
 fonte 186, 12. 204, 27
 fontes 136, 28. 206, 34
 fontis 110, 1
 fore 15, 6. 16, 19. 19,
 8, &c.
 forent 19, 19. 25, 19.
 26, 8, &c.
 foret 12, 10. 16, 5, 22.
 19, 2. 20, 11, 18, &c.
 foris 18, 14. 46, 23
 forisque 130, 4
 formâ 21, 4
 formæ 2, 4. 205, 9
 formam 12, 14. 292, 25
 formidatur 210, 1
 formidatus 163, 2
 formidine 108, 25, 117,
 19, &c.
 formidinem 85, 5. 94, 19.
 107, 28. 118, 10
 formidini 17, 14
 formido 97, 26. 100, 25.
 211, 11
 formidolosa 7, 6. 16, 11.
 46, 7
 formidolosus 7, 12
 fornicibus 59, 10
 foro 32, 19. 33, 8
 fors 106. 15. 115, 14.
 143, 19. 221, 5
 forsitân 151, 11. 224, 7
 fortè 18, 21. 48, 24. 59,
 10, &c.
 fortem 41, 19. 51, 26.
 151, 21
 fortes 17, 5
 forti-52, 12. 179, 19
 fortia 54, 11. 108, 3.
 130, 6. 132, 1
 fortibus 168, 10. 198,
 29, &c.
 fortier 142, 7
 fortis 53, 4
 fortissimi 11, 2
 fortissimis 144, 4
 fortissumi 18, 2. 225, 3
 fortissumis 118, 21. 119,
 10
 fortissimum 129, 7. 131,
 13. 135, 15
 fortitudinis 48, 2
 fortitudo 45, 19. 204, 10.
 222, 1
 fortuna 3, 3. 7, 23. 8,
 24. 18, 18, &c.
 fortunæ 27, 15. 48, 27,
 &c.
 fortunam 51, 22. 63, 3.
 69, 18, &c.
 fortunarum 128, 29
 fortunas 13, 19. 81, 7.
 113, 25. 226, 3
 fortunata 21, 4
 fortunatam 227, 16, 17.
 230, 24
 fortunatas 206, 9, 10
 fortunis 26, 9. 46, 2, &c.
 fortunisque 69, 5
 forum 103, 7. 179, 9
 fossâ 81, 3. 102, 2
 fossâque 124, 17
 fracta 207, 11
 fragilis 2, 4
 frater 65, 14. 72, 10.
 194, 4
 fraternæ 96, 17
 fratre 66, 13. 70, 10. 94,
 7
 fratrem 81, 24
 fratres 65, 10. 70, 19.
 126, 7. 212, 9
 fratresque 92, 3
 fratri 65, 14. 71, 1
 fratribus 62, 2. 127, 1
 fratris 62, 4. 67, 28. 72,
 9. 96, 9. 101, 10
 fraude 29, 13
 fraudem 59, 5
 fregère 50, 13
 frequens 38, 4. 39, 18.
 123, 1. 231, 21
 frequentabantur 104, 5
 frequentabat 12, 9
 frequentarent 122, 14
 frequentata 75, 5
 frequentem 125, 20
 frequentes 16, 5. 102, 5.
 frequentia 36, 12
 frequentiam 103, 12
 frequentibus 200, 1
 freta 133, 12
 freti 73, 10. 77, 10. 112,
 12. 231, 28
 fretis 233, 28
 freto 77, 5
 fretum 75, 9
 fretus 51, 6. 67, 28. 70,
 20. 114, 25. 137, 6.
 214, 6
 figere 202, 15
 frigus 11, 11
 fronte 53, 14. 54, 5
 fructibus 178, 12, 17
 fructu 28, 6
 fructus 184, 1
 fruendosque 180, 6
 frugum 75, 11. 137, 10.
 174, 1
 frui 3, 10. 182, 3. 188,
 18
 fruimur 2, 3
 frumentariâ 184, 1
 frumentatum 110, 14
 frumenti 52, 10. 85, 10.
 137, 8, 19. 139, 4
 frumentique 178, 19
 frumento 109, 20. 123,
 25. 177, 17. 191, 22.
 214, 10
 frumentoque 178, 12
 frumentum 101, 18. 102,
 21, &c.
 frustra 17, 1. 22, 19. 27,
 12, &c.
 frustrantur 184, 5
 frustrata 146, 7
 frustranti 111, 21
 fuderat 136, 4
 fuderit 7, 18
 fudi 190, 9
 fuerant 30, 5. 67, 23.
 &c.
 fuerat 7, 1. 19, 13. 21,
 10, &c.

I N D E X

- fuere 4, 7. 5, 14. 8, 3. funestam 226, 16
 9, 1, 2, & *alibi*. furibundus 25, 13
 fuerim 230, 15 furibus 46, 2
 fuerint 81, 25. 162, 5. furit 160, 18
 230, 2, 8, 9 furor 20, 21
 fueris 18, 4. 65, 15 furori 231, 15
 fuerit 41, 18. 87, 12. furta 169, 27
 97, 11, &c. furtivaque 17, 14
 fueritis 86, 21 fusâ 117, 16
 fuerunt 198, 31. 200, 13. fusæ 126, 3
 205, 3 fusas 55, 8
 fugâ 37, 9. 52, 25. 55, fusi 107, 1. 145, 7. 147,
 18, &c. 1. 177, 10
 fugacem 231, 23 Fufidius 162, 16. 170, 20
 fugaces 222, 5. 227, 15 fuso 177, 14
 fugæ 51, 21. 106, 8 fusti 201, 21
 fugam 51, 19. 59, 8. fufum 151, 8
 72, 4, 12, &c. futiles 162, 11
 fugant 80, 5 futura 17, 9. 45, 16. 188,
 fugare 111, 22 22. 210, 12. 213, 11
 fugatæque 126, 3 futuræ 219, 20
 fugatique 107, 1. 123, 15. futuram 198, 27
 145, 7 futuri 145, 24
 fugatis 146, 28 futuris 84, 1
 fugax 231, 15 futuro 214, 5. 116, 4
 fugerat 113, 16. 135, 9 futuros 135, 21. 160, 17.
 fugere 95, 10. 111, 16. 212, 22. 213, 12
 141, 10, &c. futurum 191, 3. 195, 7.
 fugère 144, 20 211, 22. 219, 21
 fugeret 173, 18 futurus 224, 10
 fugientis 107, 21. 135,
 14
 fugitivi 180, 9
 fugitivis 51, 7. 208, 4
 fugitivorum 208, 19
 fui 130, 13
 fuimus 17, 13
 fuisse 11, 6. 12, 8. 13,
 3, &c.
 fuissent 126, 6
 fuisset 17, 2. 48, 8. 55,
 12, &c.
 fuit 2, 6, 10. 3, 8. 5.
 2, 12. 8, 7, &c.
 fulmen 166, 9
 Fulviam 21, 18. 22, 18
 Fulvius 14, 10. 32, 9
 fundere 111, 23. 141, 12
 funditores 105, 6
 funditoribus 141, 3. 145,
 13
 funditorum 102, 25. 150,
 14
 funditus 219, 20
 fundo 193, 2
 funduntque 80, 5
 functa 212, 13
- G.**
- Abiniâ 193, 16
 Gabinio 36. 19, 20.
 48, 7. 50, 16
 Gabinium 33, 9. 34, 23.
 36, 7
 Gabinius 14, 11. 34, 11.
 37, 8
 Gaddir 174, 12
 Gadibus 195, 5
 Gætuli 76, 2. 77, 3. 12.
 143, 18. 145, 3
 Gætulis 149, 1
 Gætulorum 79, 1
 Gætulos 76, 13. 78, 9.
 127, 5. 136, 2
 Gallia 33, 17. 36, 21
 Gallia 32, 18. 33, 21.
 34, 4, &c.
 Galliæ 192, 16
 Galliam 51, 3, 13, 18
 52, 7. 177, 22
 Gallica 32, 17. 224, 18
 Gallico 48, 1
 Gallis 156, 3. 208, 22
 Gallorum 47, 5. 202, 9
 Gallos 49, 1. 155, 22
 ganææ 11, 7
 ganeó 11, 19
 Gauda 116, 20
 gauderet 116, 15
 gaudia 56, 4
 gaudiis 58, 15. 215, 1
 gaudio 42, 10. 74, 11,
 119, 16. 163, 17
 gaudium 37, 12. 108, 1.
 119, 11. 214, 5
 gemitu 112, 19
 gemitus 208, 10
 genera 60, 4. 175, 11,
 218, 9
 generatim 224, 11
 genere 5, 12. 6, 12. 21,
 4, &c.
 generi 118, 21
 generibus 104, 3
 generis 20, 26. 22, 22.
 33, 11, &c.
 generosissimum 131, 12
 generum 80, 9. 103, 24
 geniti 160, 9
 genitos 159, 9
 genitus 187, 1. 189, 16.
 196, 20
 gens 32, 16. 169, 21
 gente 50, 14. 152, 13.
 198, 27. 224, 18
 gentem 47, 5. 77, 14
 gentes 212, 23. 225, 10
 genti 114, 2. 220, 10
 gentibus 42, 19. 76, 7, &c.
 gentilium 207, 5
 gentis 62, 8. 75, 3. 141,
 22, &c.
 gentium 80, 25. 89, 16.
 93, 8, &c.
 genua 203, 13
 genuimus 225, 2
 genuisse 66, 4
 genuissem 65, 3
 genuit 62, 3. 232, 8
 genus 6, 11. 32, 13. 42,
 5, &c.
 geram 134, 19
 gerant 108, 8. 193, 12
 gerebat 13, 18. 92, 19.
 100, 21, &c.
 gerendis

I N D E X

gerendis 230, 19
gerendum 108, 21
gerens 103, 5
gerere 24, 5. 24, 7. 79, 25, &c.
gererent 151, 22
gererentur 204, 8
gereret 108, 12. 109, 12. 111, 23. 115, 19
gereretur 152, 20
geri 108, 18. 123, 5
gerite 154, 1
geritur 54, 15. 141, 16
Germani 198, 8
Germanus 208, 22
Geronis 204, 5
gerundi 92, 21
gerunt 110, 23. 213, 16
geruntur 26, 3. 50, 17. 91, 5
gesserat 91, 18.
gesserit 212, 14. 232, 19
gessi 131, 9
gessimus 40, 9
gessisti 210, 6
gessit 61, 9. 233, 9, 20
gesta 36, 18. 48, 26. 139, 4. 146, 2
gestæ 8, 2. 230, 3, 5
gestarum 52, 13. 60, 11
gestas 4, 1. 5, 5. 86, 4. 157, 2
gestis 230, 12
gesturus 100, 12
gerite 205, 18
gignentium 126, 12. 139, 22
gignere 195, 6
gigni 131, 14
gignatur 170, 30
gignuntur 104, 4. 202, 28
gladiatoriae 24, 1
gladii 140, 15
gladiis 54, 16
gladio 35, 19. 39, 8
gladium 43, 18. 146, 19
glande 111, 5
gliscenti 178, 21
globis 176, 15
globo 130, 20
gloria 2, 4. 3, 15. 4, 3. 10, 7, 15. 18, 17, &c.
gloriæ 7, 8, 13. 62, 13. 63, 2. 97, 24, &c.
gloriam 2, 2. 14, 7, 17. 49, 15, &c.
gloriamque 77, 11

glorians 20, 11
gloriari 108, 4
gloriaris 228, 2
gloriosa 136, 5. 215, 19
gloriosè 189, 10
gloriosius 200, 12
gloriosum 161, 1. 188, 19
glutino 192, 28
gnaritatis 176, 15
gnarus 170, 27. 176, 17
Gracchi 87, 9
Gracchis 99, 10
Graccho 74, 8. 87, 8. 199, 7
Gracchorum 99, 7
Gracchus 99, 3. 221, 7
gradu 144, 16. 208, 20
græca 115, 3
græcas 133, 3
Græci 126, 18. 204, 17
Græciâ 2, 12
Græciæ 43, 25. 189, 22
Græcis 21, 5. 141, 25
Græcorum 131, 5. 200, 4. 22, 8
Græcos 49, 1. 207, 16. 222, 8
grande 11, 19. 20, 17
grandem 39, 2
grandi 178, 26
grandis 139, 21
graffaretur 202, 8
graffari 116, 9
graffatur 57, 7
grata 5, 14. 198, 14
grati 178, 5. 198, 14
gratia 17, 13, 15. 20, 5. 35, 14, &c.
gratiæ 47, 3. 83, 23. 197, 3
gratiam 42, 1. 45, 11. 60, 1, &c.
gratias 108, 7
gratificandi 225, 17
gratificans 215, 2
gratificari 59, 12
gratis 180, 2
gratuitò 13, 13. 130, 14. 165, 18. 221, 13
gratulatus 231, 22
gratulabantur 198, 10
gratulor 64, 12
gratus 20, 9. 197, 7
grave 42, 15. 158, 14. 178, 17. 189, 22
gravem 203, 30
graves 38, 16. 83, 6. 87, 9. 174,

26. 199, 7. 202, 12
gravi 171, 19. 178, 20. 217, 7
gravis 90, 8. 96, 3. 175, 13
gravior 136, 10
graviorem 71, 5
graviori 202, 15
gravioris 160, 19
gravis 43, 5. 72, 9, &c.
gravissumi 34, 8
gravitate 182, 8. 208, 5
graviter 55, 22. 225, 24
gravius 41, 19. 42, 14. 68, 11, &c.
gregariis 30, 15. 53, 16. 95, 13
gregarius 101, 26. 139, 15
grege 39, 15. 111, 18. 173, 8, 10. 233, 14
gubernator 179, 2
gubernatore 204, 31
gula 227, 16
gulæ 137, 4. 232, 12
gulam 50, 13
Guluffa 62, 2
Guluffæ 92, 15
gurgitibus 202, 22

H.

H S. C. 23, 20
H. S. CC. 23, 20
habeam 130, 14
habent 29, 15. 33, 21. 88, 7. 127, 17
habeantque 183, 12
habeantur 37, 6. 61, 5
habeas 65, 10
habeat 81, 16. 214, 10, 226, 3
habebant 6, 23. 76, 5
habebantur 136, 19. 149, 8
habebat 5, 22. 7, 11. 11, 17, &c.
habebatis 89, 17. 185, 9
habebatur 49, 12
habebunt 182, 8
habemus 18, 15. 46, 24. 147, 23

habenda

V O C A B U L O R U M.

- habenda 234, 24
 habendam 5, 1
 habendos 44, 9. 46, 8. 180, 6
 habendus 161, 5
 habens 231, 10
 habent 46, 1. 88, 13. 89, 21, &c.
 habentur 6, 16. 90, 9. 220, 22
 habeo 8, 17. 45, 10. 51, 25, &c.
 habere 2, 14. 7, 5. 9, 4. 6, 7, 20, &c.
 haberem 69, 18. 216, 10
 haberemus 46, 20
 haberent 2, 18, 19. 3, 14
 haberentur 24, 3
 haberet 25, 5. 101, 26, &c.
 haberetis 28, 17
 haberetur 103, 6. 115, 9. 13. 126, 7
 haberi 10, 8. 138, 12, &c.
 habes 64, 12. 148, 6. 228, 9, 16
 habet 9, 15. 42, 8. 58, 13, &c.
 habete 134, 10
 habetis 180, 11
 habetote 64, 15. 198, 2
 habetur 2, 5. 8, 6. 30, 10, &c.
 habitâ 19, 15. 34, 8. 134, 26
 habitâ 87, 9
 habitam 164, 22
 habitas 226, 17
 habitet 232, 20, 21
 habiti 138, 14. 164, 21. 167, 16
 habitis 20, 19
 habitu 84, 15
 habitum 196, 4
 habituri 190, 4
 habituros 154, 8
 habiturum 51, 4. 69, 2. 116, 14. 117, 10
 habitus 92, 13. 101, 5
 habuerant 79, 1
 habuerat 9, 23. 50, 14, 18, &c.
 habuêre 6, 8. 33, 13. 41, 9, &c.
 habuerint 6, 6. 75, 16
 habuerit 233, 10
 habui 216, 8. 222, 19. 233, 23, 27
 232, 3
 habuisse 12, 9. 54, 2. 64, 20. 222, 21
 habuissent 48, 9
 habuisset 36, 16. 50, 22. 145, 28. 155, 1
 habuit 9, 18. 16, 21. 20, 16, &c.
 hâc 59, 4. 153, 12. 161, 4, &c.
 hæ 132, 21. 231, 32
 hærede 232, 19
 hæredem 64, 17. 116, 19. 234, 6
 hæreditate 132, 21
 hæserat 84, 6
 hæsitante 152, 8
 Hamilcarem 125, 1
 hanc 44, 3. 47, 13. 65, 9. 164, 11. 209, 21. 230, 16
 Hannibal 61, 16. 177, 22
 Hannibale 160, 10
 Hannibali 202, 16
 Hannibalis 204, 31
 harum 227, 12
 haruspices 37, 3
 haruspiciis 115, 14
 haruspex 114, 25
 has 72, 5. 13. 125, 32. 210, 7
 hastas 132, 19
 haudquaquam 3, 15
 haveto 29, 8
 hebes 222, 2
 hebescere 10, 8
 hebetem 108, 13
 hebeti 215, 9
 Helenus 205, 5. 207, 1
 Heracleam 190, 13
 Hercule 153, 17. 218, 6. 231, 22. 232, 21. 234, 7
 Hercules 76, 6. 136, 18
 Herennius 172, 11. 178, 4
 heu 212, 3
 hique 48, 15. 76, 10. 77, 4
 hiavit 192, 34
 hiberna 120, 11. 143, 11. 145, 9. 148, 25
 hibernaculis 148, 17
 hibernas 178, 1
 hibernis 94, 14. 114, 9. 116, 10
 hic 45, 17. 47, 2. 196, 20. 206, 25. 232, 18, 24.
 hiemabat 96, 17. 119, 4
 hiemalibus 94, 18
 hiemandi 113, 11
 hieme 94, 14. 203, 36
 hiemem 192, 12
 hiememque 117, 24
 hiemes 207, 29
 Hiempsal 66, 3, 9, 17. 67, 3, 10, 19
 Hiempsale 64, 20. 84, 7
 Hiempsalem 62, 3. 67, 14. 73, 10. 81, 24. 159, 13
 Hiempsalis 73, 20. 75, 18
 hiems 190, 10
 Hiero 196, 13
 Hilerdam 170, 4
 hinc 178, 15
 Hipponem 77, 17
 Hirtuleio 175, 19
 hisque 23, 17
 Hispaniâ 19, 5. 65, 6. 76, 6, &c.
 Hispaniæ 165, 12. 174, 11. 178, 15. 197, 11
 Hispaniam 16, 6. 63, 6, &c.
 Hispanias 16, 1
 Hispaniense 199, 11
 Hispaniensis 187, 9
 Hispanis 16, 12. 76, 12. 200, 19
 Hispanorum 205, 13
 Hispanos 16, 15
 historiis 206, 8. 230, 27
 histrionem 133, 19
 histrionis 174, 22
 histrionum 175, 5
 Histrum 204, 18
 Homeri 206, 10
 homine 210, 14
 hominem 16, 9. 19, 8. 37, 25, &c.
 homines 1, 1. 3, 5. 11, 1. 18, 23, &c.
 hominesque 26, 6
 homini 20, 5. 24, 6. 25, 10, &c.
 hominibus 22, 4. 15. 41, 17, &c.
 hominibusque 13, 4
 hominis 5, 10. 38, 1
 hominum 2, 11. 6, 10. 9, 11, &c.
 homo 20, 17. 54, 9. 69, 3, &c.
 honesta 23, 16. 61, 22. 88, 11,

VOCABULORUM.

11, &c.

honestæ 219, 6
honestam 196, 19
honestamenta 225, 7
honestarum 71, 9
honestas 7, 17. 29, 5.
225, 6
honestatos 29, 4
honestè 11, 6. 12, 9. 131,
20, &c.
honesti 59, 6. 63, 21
honestique 134, 23
honestior 229, 6
honestis 51, 13
honestissimâ 117, 15
honestiùs 142, 3. 197, 22
honesto 159, 3
honestoque 63, 20. 85, 3
honestum 128, 12. 234, 5
honestus 73, 3
honoravisti 65, 5
honore 29, 3. 104, 20.
115, 13, &c.
honorem 9, 12. 117, 3.
122, 15, &c.
honores 61, 3. 127, 1. 131,
20. 133, 13. 234, 9
honori 10, 7. 66, 12. 88,
6. 131, 17
honoribus 58, 19. 82, 16.
161, 3. 230, 15
honoris 4, 11. 74, 1.
89, 20. 155, 17
honorum 162, 6
honos 17, 15. 59, 5
horam 119, 6
horribile 147, 2
horribili 145, 3
hortamento 144, 22
hortabatur 14, 13. 115, 14
hortabor 133, 8
hortabuntur 188, 25
hortandi 129, 16
hortando 81, 5
hortantibus 93, 7
hortantur 53, 3. 212, 6
hortari 6, 4. 18. 14, 3, &c.
hortatione 112, 19
hortatur 54, 7. 108, 7, &c.
hortatus 105, 8. 176, 1
hortentur 18, 19
hortere 52, 3
horror 87, 5. 90, 13. 167,
11. 183, 8
horrorque 90, 6. 191, 25.
224, 17
hortos 233, 29

horum 132, 3
hos 65, 9, 17. 131, 20.
207, 23. 219, 16
hospitem 56, 2
hospitibus 68, 7
hospitis 118, 25. 174, 9
hoste 91, 23. 106, 29.
110, 5
hostem 7, 14. 8, 18. 25,
13, &c.
hostes 29, 12. 48, 12, &
alibi.
hosti 89, 6. 90, 9. 106,
18. 170, 23
hostiæ 218, 8
hostias 114, 24. 161, 13
hostibus 6, 18. 8, 13. 11,
2, &c.
hostibusque 141, 8
hostile 136, 10. 137, 28
hostilem 111, 23. 150, 20
hostili 248, 10
hostilia 56, 2. 59, 9. 71,
12. 151, 29. 191, 14
hostilis 97, 25
hostiliter 79, 15
hostis 7, 12. 35, 8. 43,
23, &c.
hostisque 122, 1. 177, 20
hostium 7, 18. 37, 20. 45,
16, &c.
hostiumque 55, 19. 101, 1
huc 9, 21. 63, 17. 105,
2, &c.
huccine 70, 1
huic 5, 13. 9, 14. 20,
5, &c.
hujus 49, 16. 169, 1.
229, 9
hujusce 14, 13. 127, 11.
132, 5
hujuscemodi 12, 12. 16,
21. 39, 26. 44, 2, 13, &c.
hujusmodi 26, 5. 43, 6
humana 10, 11. 61, 11,
&c.
humanæ 2, 18. 108, 3.
139, 20. 210, 10
humanarum 72, 7. 15. 96,
1. 148, 3. 150, 2
humanas 161, 13
humani 19, 16. 58, 13, &c.
humanis 221, 15
humano 194, 1
humanum 7, 4. 57, 1
humeris 228, 6
humi 50, 9. 76, 3. 104, 7.

133, 6

humili 199, 8
humilimus 219, 4
humilitas 122, 8
humilitate 105, 2
humilitatem 200, 17
humilumis 142, 14
humo 126, 12
humum 107, 14
humus 147, 6. 175, 6.
192, 34
hunc 5, 19. 66, 3. 117,
6, &c.
hyemem 133, 6

I.

Iacere 94, 21. 124, 19
Iaceret 217, 14
iacet 206, 3
iaciebant 208, 12
iacientes 112, 26
iacit 96, 15
iactura 222, 15. 226, 11
jacula 211, 10
jaculari 62, 9
jaculis 146, 11
jamprimum 7, 8. 12, 11
januâ 22, 18
januam 34, 14
Januar. 15, 16
Januarii 156, 6
Januario 94, 14
Japydiam 199, 16
Jafonem 174, 9
ibant 147, 11
idcirco 122, 22. 126, 22
Ichnusa 172, 7
icti 179, 5
ictu 175, 19. 176, 2
ictus 101, 10
ideo 206, 28
idonea 123, 27. 219, 12
idoneæ 116, 26
idoneis 42, 22. 124, 18
idoneos 32, 12. 42, 23.
114, 10. 186, 11
idoneum 3, 23. 122, 5.
141, 18. 165, 14
ierat 30, 11. 99, 8. 146,
24
iêre 126, 9. 150, 15
ierit 181, 1
ignara 76, 13. 107, 2.
139, 20
ignari

I N D E X

- ignari 150, 1. 223, 6
 ignarique 118, 17
 ignaris 137, 19
 ignaros 42, 21
 ignarum 15, 2. 94, 4.
 127, 3. 189, 19
 ignarus 67, 20. 79, 4.
 84, 18, &c.
 ignavi 111, 12. 182, 10
 ignaviâ 22, 9. 34, 18, &c.
 ignaviæ 47, 16. 101, 19,
 23, &c.
 ignaviam 17, 2. 58, 15,
 &c.
 ignavior 164, 12
 ignavis 108, 4. 223, 18
 ignavissimi 11, 1
 ignavissumi 184, 5. 218, 14
 ignavo 51, 26. 128, 25.
 ignavus 9, 13
 ignem 113, 3
 ignes 208, 12
 igni 109, 22. 124, 26.
 138, 18. 139, 8. 169, 26
 ignibus 144, 18
 ignisque 151, 13
 ignobilem 219, 4
 ignobiles 17, 13
 ignobilitatem 66, 10. 200,
 8
 ignominia 19, 12
 ignorantiam 204, 32
 ignorantibus 115, 6. 118,
 16
 ignorantis 185, 10
 ignoras 191, 7
 ignoratus 109, 7
 ignoro 132, 10
 ignoscendo 49, 15. 90,
 14. 165, 1
 ignoscere 8, 21. 89, 19
 ignoscite 48, 6
 ignota 149, 6
 ignotis 222, 1
 ignoto 145, 3
 ii 164, 19. 215, 7
 iique 84, 10
 iidem 83, 17. 212, 6.
 215, 14. 217, 19
 iidemque 88, 10
 ilergetum 177, 24
 ilex 139, 21
 ilicet 97, 26
 illaque 124, 25
 illam 38, 12. 60, 10, &c.
 illarum 227, 12
 illata 202, 22
 illecebris 12, 2
 illececos 103, 17
 illectus 143, 9
 illexerat 13, 8. 51, 11
 illic 204, 31. 206, 28
 illico 152, 16
 illique 156, 1. 190, 1
 illisque 80, 14
 illius 15, 3. 38, 9. 49,
 16, &c.
 illoto 229, 5
 illuc 112, 24. 180, 8. 185,
 13. 223, 9
 illud 38, 8. 42, 22. 72, 1,
 &c.
 illudunt 207, 6
 illustres 218, 2. 230, 5
 illustria 61, 14
 illustriorque 222, 25
 illustrium 161, 21
 imagines 60, 9. 132, 8, 18,
 21. 133, 16
 imaginibus 183, 14
 imaginum 131, 1
 imam 233, 15
 imbecilla 4, 9
 imbecille 57, 2
 imbecillum 65, 16
 imbelles 118, 22
 imbellis 79, 12. 101, 2
 imbuta 9, 16. 219, 11
 imbutus 11, 13
 imitami 66, 3
 imitarentur 43, 21
 imitari 43, 24
 imitati 43, 25
 imitatur 227, 8
 immanè 176, 7. 211, 3
 immanem 218, 11
 immani 88, 10
 immanis 203, 11. 221, 13
 immanitatem 160, 18
 immaturo 72, 11
 immemorem 90, 16
 immensa 227, 16
 immensæ 232, 12
 immensum 104, 2. 139,
 1. 178, 21
 imminuerat 101, 7
 imminuere 128, 4
 imminutâ 117, 1
 imminutæ 31, 18. 222, 2
 imminutum 21, 2. 153, 15
 immisum 38, 10
 immo 47, 11. 227, 11, 17
 immoderata 5, 18
 immoderatæ 48, 1
 immoderatam 226, 10
 immoderatum 37, 14
 immoderatus 218, 3
 immodicus 198, 25
 immortales 215, 28
 immortalia 58, 10
 immortalibus 109, 15.
 124, 6
 immortalis 41, 5. 42, 11,
 &c.
 immortalium 226, 19
 immunes 136, 19
 immutat 6, 7. 9, 9. 24,
 4. 155, 10
 immutatione 155, 14
 immutato 7, 2
 immutatur 3, 4
 immutilato 193, 7
 imò 164, 21. 187, 10
 impar 66, 11. 152, 14
 imparatam 14, 4
 imparatum 22, 16
 impares 125, 13
 impari 111, 12
 impediabant 200, 30
 impediabat 86, 9. 92, 25.
 94, 11. 110, 13
 impedimenta 97, 11. 128,
 1
 impedimento 143, 13
 impedita 145, 9. 219, 18
 impediti 23, 14
 impeditissimâ 197, 10
 impedito 126, 13
 impeditos 107, 20
 impeditur 186, 16
 impeditus 96, 14. 112, 1.
 128, 18
 impediverant 127, 13
 impeditur 190, 1
 impellat 32, 15
 impellere 38, 14. 39, 3
 impelli 34, 26
 impellit 114, 6. 117, 13.
 127, 10
 impellitque 67, 12
 impendat 22, 17
 impendebat 211, 3
 impendet 52, 18
 impensius 103, 14. 123,
 18
 imperabat 13, 11
 imperabatur 107, 17
 imperandum 114, 17
 imperante 200, 6
 imperantium 77, 14
 imperantur 167, 18
 imperare

V O C A B U L O R U M.

- imperare 18, 22. 67, 27. 131, 3
 imperarentur 102, 22, 154, 23
 imperat 35, 12. 92, 25. 111, 2. 114, 11. 123, 29
 imperata 114, 7. 125, 8
 imperator 26, 6. 57, 6. 63, 8, 14, &c.
 imperatore 18, 20. 104, 14, &c.
 imperatorem 81, 26, 114, 7, &c.
 imperatores 7, 2. 23, 14, &c.
 imperatori 101, 5. 122, 7. 216, 2
 imperatoribus 154, 24
 imperatoris 52, 1. 55, 3. 64, 14. 91, 6
 imperatorum 2, 16. 49, 5. 134, 17
 imperatum 85, 15
 imperaveit 85, 10
 imperavisset 145, 24
 imperavit 103, 11
 imperia 7, 2. 16, 13, 16, &c.
 imperii 2, 9. 6, 22. 9, 23, &c.
 imperiis 97, 5
 imperio 1, 5. 2, 14. 6, 11, &c.
 imperitabant 125, 25. 224, 7
 imperitabat 79, 3. 219, 9
 imperitandi 127, 23
 imperitandum 161, 4
 imperitanti 210, 2
 imperitantem 124, 11
 imperitare 144, 7. 147, 20
 imperites 210, 4
 imperitiâ 94, 21. 144, 22
 imperitiam 134, 12
 imperitis 104, 15
 imperium 3, 1, 4. 6, 21, 25, &c.
 impetrandum 69, 17
 impetrata 125, 7
 impetratis 150, 3
 impetu 92, 11. 105, 13, 210, 4
 impetum 34, 21. 177, 23
 impetus 47, 3
 impias 70, 21
 impietatis 72, 8
 impiger 73, 21
 impigræ 182, 11
 impigrè 135, 23. 146, 20. 196, 6
 impigra 63, 7
 impigros 81, 9
 impiis 41, 17. 82, 8
 impio 72, 5. 189, 12
 implere 126, 13
 implicare 112, 13
 implicati 224, 1
 implicitæ 188, 5
 implorarem 71, 7
 implorem 226, 1
 implores 45, 2. 47, 16
 impolluta 161, 6
 imponant 59, 17
 imponatis 27, 7
 imponebat 175, 8
 imponderet 34, 9
 imponi 219, 21
 imponi 113, 10. 123, 28
 imponitur 229, 7
 importunissima 218, 9
 importunitatis 89, 21
 importunum 59, 7
 importunus 139, 6
 importuosum 75, 11
 imposita 167, 17. 222, 23
 impositam 38, 12
 impositis 124, 19. 163, 8
 imposito 145, 18
 impositum 109, 1
 imposuerat 118, 3. 148, 19. 181, 5
 imposuêre 43, 1
 imposuisse 175, 25
 imposuissis 132, 17
 imposuit 103, 10
 impotens 179, 16. 188, 9
 improbi 195, 12
 improbior 90, 17
 improbo 193, 7
 improbus 119, 11
 improviso 22, 16. 70, 9, &c.
 improvisum 138, 4
 improvisus 136, 10
 imprudens 219, 19
 imprudentemque 74, 2
 imprudentiâ 107, 29. 215, 10
 imprudentiam 190, 17
 impudentia 91, 20. 92, 12
 impudentissimè 167, 5
 impudicissimi 232, 12
 impudiciâ 230, 32
 impudicorum 233, 16
 impudicus 11, 18. 232, 11
 impugnati 190, 3
 impugnaverat 85, 3
 impulsu 39, 7. 40, 6
 impulsu 120, 1
 impune 88, 2. 89, 19, 22. 90, 12. 227, 23
 impunitas 89, 11
 impunitatem 23, 20. 36, 5. 113, 20
 impunitos 40, 12
 impunitum 90, 6
 impunitus 13, 3
 inæqualis 215, 16
 inani 179, 16
 inanis 116, 14. 198, 44
 incassum 181, 9
 incautè 208, 21
 incautos 203, 1
 incedere 54, 14. 102, 23. 145, 14. 146, 22
 incederent 102, 5
 incedit 163, 1
 incedunt 88, 5
 incendebant 11, 12
 incendere 21, 2. 31, 10. 47, 4. 169, 25
 incenderent 34, 12
 incenderet 83, 5
 incendia 22, 3. 26, 2. 41, 4. 48, 16. 168, 8
 incendiis 37, 20
 incendio 25, 16. 34, 16
 incendit 79, 15
 incenditque 108, 23
 incendium 25, 14. 37, 14. 230, 26
 incensis 141, 4
 incenso 37, 2
 incensum 138, 6
 incensus 38, 18
 inceperat 120, 2
 incepta 30, 6. 51, 5. 120, 13. 164, 5. 189, 23
 inceptis 14, 15
 incepto 5, 4. 7, 20. 18, 7, &c.
 inceptum 40, 12. 62, 7, &c.
 incerta 15, 1. 17, 2. 33, 15, &c.
 incertæ 151, 10
 incertas 219, 7
 incerti

I N D E X

- incerti* 105, 3. 118, 17
incertis 6, 9. 203, 16
incerta 95, 11. 103, 6.
 106, 3, 16, &c.
incertum 33, 13. 142, 7,
 &c.
incertus 72, 15. 81, 19.
 146, 5. 188, 7
incertusque 123, 7
incefferat 11, 8. 24, 9
inceſſere 98, 1
inceſſit 68, 9. 190, 14. 213, 2
inceſſus 13, 6
incidam 229, 10
inciderat 12, 2
incidit 175, 22
incipere 17, 5. 128, 25
inciperet 115, 19
incipiam 179, 17
incipias 2, 7
incipiens 229, 12
incipit 117, 18. 153, 11
incipitis 197, 20
incipitur 111, 5. 123, 14
incitabant 6, 2
incitabantur 137, 4
incitati 118, 15
inclinata 222, 30
inclinatos 192, 23
inclinatis 191, 17
inclitam 170, 29
inclitas 106, 10
incliti 202, 24
incognita 72, 3. 173, 12.
 175, 11. 176, 8
incognitusque 208, 18
incolæ 75, 10
incolere 103, 8
incolis 79, 5
incolumem 234, 16
incolumes 70, 5. 230, 21
incolumia 71, 16
incolumis 96, 2. 152, 9.
 191, 23
incommodi 197, 21
incommodo 138, 11. 119,
 24
incommodum 226, 21
inconsultè 33, 23
inconsultiùs 93, 5
incorrupta 209, 5
incorruptos 148, 21
incorruptus 58, 12
incredibile 6, 12. 7, 7.
 97, 11
incredibilem 37, 26
incredibilia 5, 19
incredibilis 142, 5
increpabantur 211, 20
increpabat 19, 10
increpanies 48, 21
increpare 145, 19
increpuiſti 230, 29
incruentam 55, 21
incruento 138, 20. 205, 1
inculta 46, 6. 136, 22
inculti 120, 20
incultique 3, 7. 76, 3
incultis 133, 18
incultiùs 78, 10. 137, 2
incultu 50, 11. 59, 1
incultumque 127, 5
incumberent 186, 8
incunabula 231, 3
incuriâ 209, 10
incurrerunt 198, 12
incurrit 55, 10. 146, 24
incurrunt 143, 19
incurvis 77, 1
inde 19, 17. 84, 20. 111,
 19, &c.
indecorum 188, 20
indemnatum 43, 2
indicaret 38, 6
indicâſſet 23, 18
indicat 111, 25. 206, 31
indicaturum 37, 18
indicem 38, 3. 15. 121, 13
indicio 36, 10. 39, 10. 48,
 15. 89, 8. 91, 4. 122, 3
indictum 38, 5. 7. 93, 7
indidit 163, 4
indigens 2, 8
indigna 175, 14. 197, 20.
 217, 5
indignabimini 87, 13
indignabuntur 219, 20
indigni 164, 21
indignos 42, 221. 209, 3
indignum 89, 7. 129, 23
indignus 115, 13
indigni 153, 18
inditum 125, 12
indocti 3, 7
indomitum 158, 2
induciæ 85, 11. 149, 17
inducias 40, 14. 126, 5
inducit 55, 5
inducti 68, 10
inductus 30, 2
indulgens 215, 1
industria 46, 23. 60, 1,
 14, &c.
industriæ 214, 12
industriæque 28, 6
industriam 57, 5. 8. 142, 6
industrios 129, 20
induxerat 49, 17
inediæ 5, 15
inediam 202, 12
inerat 13, 7. 14, 6. 20,
 6. 21, 13. 115, 16
inermes 54, 8. 109, 8.
 118, 13, &c.
inermesque 141, 11
inermis 151, 25. 155, 19.
 217, 8
iners 101, 2
inertiâ 47, 1. 219, 6.
 221, 22
inertiæ 59, 17. 62, 8
inertiam 46, 26. 57, 10.
 222, 9. 223, 20
inertiffumi 217, 25. 222,
 11
ineſſet 33, 10
ineſt 52, 2. 198, 5
infecta 147, 5. 161, 13
infectis 84, 12
infecto 112, 4. 149, 13
infectum 124, 9
infecunditate 178, 17
infecundus 75, 12
infelicem 227, 18
infelix 17, 22. 72, 14
inſenſi 105, 22. 111, 4
inferentem 73, 11
inferior 77, 13. 174, 17.
 187, 8. 202, 8
inferis 46, 5
inferos 196, 22
inferre 110, 21
infecta 91, 21. 136, 22
infecti 71, 11. 96, 7
infectique 47, 17
infectis 54, 16
infectiffumam 47, 5
infecto 102, 18
infectos 41, 6
infectum 16, 7. 81, 7
infectus 13, 4. 83, 20.
 129, 2
infida 40, 10
infido 113, 22. 220, 1
infidum 102, 13. 138, 10
infidus 167, 9
infinita 9, 16
infinitis 232, 15
infinito 227, 5
infirma 130, 9
infirmarentur 176, 23
infir-

V O C A B U L O R U M.

- infirmata 209, 11
 infirmior 46, 17
 infirmiffumo 118, 21
 infirmitas 58, 1
 infirmum 6, 23
 infirmumque 108, 13
 inflexit 218, 11
 infra 27, 19. 35, 4. 187,
 9
 infumis 35, 7
 ingenia 8, 4, 7. 17, 2. 40,
 20. 43, 16. 148, 22
 ingenii 2, 2. 58, 10. 63,
 17, &c.
 ingenio 5, 13. 49, 10. 59,
 12, &c.
 ingenita 202, 6
 ingenium 2, 10, 16. 6, 23,
 &c.
 ingeniumque 7, 5. 222, 17
 ingens 13, 15. 36, 2. 109,
 11, &c.
 ingentem 7, 17. 117, 9.
 152, 3. 222, 26
 ingentes 8, 23. 198, 5
 ingenti 49, 7. 139, 7. 142,
 1. 197, 6. 199, 20
 ingentia 125, 16. 187, 4.
 194, 6
 ingentis 20, 25. 136, 17
 ingenuo 197, 23
 ingenuus 55, 19
 ingerunt 113, 3
 ingrato 30, 19
 ingrederentur 137, 22
 ingredientem 99, 9
 ingrediuntur 186, 33
 ingressus 84, 22. 102, 11,
 &c.
 inguinum 186, 33
 inhonestâ 23, 15. 59, 11.
 88, 11. 127, 14
 inhonestam 18, 3
 inhonestioribus 232, 16
 inhonestissima 222, 6. 227,
 15
 inhonestum 221, 3
 inibitis 52, 12
 injecta 119, 1
 inimici 73, 14. 82, 6. 210,
 16, 217, 9
 inimicis 25, 14. 87, 1. 227,
 11
 inimicitias 38, 16, 42, 1.
 185, 15. 197, 4
 inimicitiasque 9, 6
 inimicitias 229, 27
 inimicorum 27, 14. 217,
- 4, 8
 inimicos 56, 3
 inimicum 228, 9. 134, 19
 inimicus 231, 25
 iniqui 132, 7. 221, 19
 iniquitas 27, 6
 iniquitatem 139, 9
 iniquo 225, 24
 iniquorum 210, 21
 iniquum 108, 19
 initis 9, 18. 42, 21
 initio 2, 9. 3, 2. 4, 5. 6,
 8, 25, &c.
 initium 5, 11. 19, 9. 22,
 21, &c.
 injuriâ 8, 21. 26, 8. 29,
 12, &c.
 injuriâ 10, 16. 22, 20. 40,
 12, &c.
 injuriam 11, 3. 66, 1. 69,
 21, &c.
 injurias 71, 8, 17. 73, 1,
 &c.
 injuriis 25, 5. 45, 7. 79,
 20
 injussu 96, 14
 injusta 16, 14. 88, 7. 215,
 15
 injustæ 99, 1
 injustas 88, 12
 injustissime 134, 7
 injustos 227, 22
 injustum 38, 17
 innocens 232, 24
 innocente 50, 2
 innocentes 44, 1. 179, 18.
 217, 20
 innocentia 10, 8. 102, 8.
 130, 9
 innocentia 86, 20. 231, 18
 innocentissimè 230, 3
 innoxia 134, 8. 161, 10
 innoxii 31, 19
 innoxiorum 161, 21
 innoxios 33, 11
 inopem 70, 13
 inopes 191, 13. 220, 16
 inopi 147, 19
 inopiâ 5, 22. 9, 17. 14,
 14, &c.
 inopiæ 26, 13
 inopiam 30, 18. 132, 5.
 133, 7. 137, 18
 inops 69, 19. 161, 8
 inquam 233, 14. 234, 3
 inquiet 158, 1. 166, 6.
 167, 12
 inquietem 174, 22
- inquilinus 25, 11
 inquit 25, 14. 43, 3. 200,
 3. 206, 2
 inrumpendi 195, 1
 insanum 169, 30
 infatiabilis 9, 17
 infamia 223, 16
 infamius 219, 18
 insectaberis 227, 20
 infedit 158, 19
 insequentes 80, 7
 insequeretur 95, 2
 insequi 106, 5, 12
 insidiæ 21, 23. 25, 16. 34,
 13. 186, 11
 insidiantibus 155, 18
 insidiarum 121, 18
 insidias 21, 16. 22, 3. 26,
 1, &c.
 insidiatores 92, 27
 insidiatum 80, 23
 insidiis 22, 21. 62, 22. 102,
 24, &c.
 insignia 43, 22. 175, 4
 insignibus 29, 11. 201, 14
 insinuatum 173, 20
 insitus 226, 7
 insolens 4, 8. 145, 11. 199,
 10
 insolentem 234, 9
 insolentes 218, 1
 insolentia 97, 20. 106, 10,
 &c.
 insolentia 20, 12
 insolentiam 59, 14. 231,
 51
 inolescere 7, 3
 insolita 26, 6. 105, 1,
 &c.
 insolito 95, 1. 145, 9
 insolitum 159, 19
 insolitus 7, 11. 24, 8
 insomnis 22, 6. 189, 9.
 224, 21
 infantes 13, 12
 infantis 181, 7
 insperantibus 218, 15
 inspoliato 211, 15
 instabat 50, 5
 instanti 94, 2
 instantibus 145, 5. 187, 1
 instare 54, 17. 94, 3. 106,
 1, 17, 25, &c.
 instaurare 168, 8
 instinctu 204, 35
 institissent 186, 14
 instituerant 77, 5

I N D E X

- instituisse 25, 8
 instituit 50, 18. 64, 17. 69, 15. 71, 14
 instituta 6, 5. 43, 20. 202, 66
 instituti 127, 1
 instructa 50, 23. 203, 31
 instructi 107, 25. 144, 1. 223, 7
 instructique 123, 13
 instructos 53, 10
 instructus 123, 33
 instruebantur 166, 13
 instruere 170, 2
 instrueret 146, 5. 173, 1
 instrui 143, 16
 instruit 53, 12
 instrumenta 21, 6. 100, 14. 203, 24
 instruxerat 105, 8
 instruxit 95, 6. 105, 6
 insuesceret 64, 6
 insuevit 10, 1
 insula 172, 7. 198, 24. 206, 3
 insulae 173, 14. 199, 4
 insulam 173, 13. 179, 3. 204, 35
 insulani 205, 3
 insulae 195, 4. 206, 8. 10
 insultavit 210, 12
 insuper 50, 10
 intactum 118, 1. 128, 32. 199, 15
 intactus 109, 9. 118, 24
 intactae 202, 25
 intactum 198, 8
 integer 163, 18. 197, 15
 integerrumè 230, 5
 integerrumorum 223, 2
 integrâ 118, 26. 152, 18. 153, 20. 173, 3
 integri 107, 21. 113, 5
 integris 143, 8
 integritate 49, 13
 integro 144, 22. 191, 5
 integros 55, 1. 165, 17
 integrum 115, 4. 112, 4
 intellexerunt 219, 29
 intellexi 17, 6
 intellexistis 181, 4
 intellexit 139, 20
 intelligat 92, 4
 intelligebat 25, 16. 66, 5. 218, 5
 intelligerem 120, 6
 intelligerent 162, 23
 intelligetis 90, 1
 intelligitis 164, 15
 intelligit 22, 17. 62, 15. 79, 29. 81, 6
 intelligendi 202, 13
 intelligens 36, 3
 intelligeret 64, 18
 intelliget 167, 19
 intelligetur 232, 10
 intelligi 186, 31
 intelligitis 53, 8
 intelligitur 146, 5
 intelligo 81, 21. 130, 9. 194, 4
 intelliguntur 163, 7
 intelligunt 106, 29
 intempestâ 22, 7. 25, 19. 95, 6
 intenderant 124, 4. 152, 9
 intenderat 83, 2. 123, 11. 147, 7. 148, 13
 intendere 115, 14. 150, 22
 intenderis 40, 4
 intendit 79, 11. 100, 12. 139, 3. 219, 27. 221, 14
 intenta 97, 12. 166, 9
 intentique 18, 22. 25. 112, 22. 139, 24
 intentique 104, 16. 107, 25. 111, 4
 intentior 109, 17
 intentis 141, 8
 intento 102, 18
 intentos 101, 8. 124, 16. 140, 25
 intentum 5, 3. 130, 16
 intentus 3, 11. 14, 1, &c.
 intentusque 145, 20
 interque 78, 6. 217, 2
 intercessit 181, 6
 interdum 9, 8. 20, 11. 83, 18, &c.
 interea 21, 16. 22, 2, 19, &c.
 interempti 145, 8
 interesset 179, 11
 intereunt 212, 20
 intercessit 62, 20
 interfecit 83, 16
 interfectâ 202, 3
 interfecti 107, 23. 138, 7
 interfectis 74, 9. 121, 19. 218, 5
 interfecto 70, 10. 84, 8. 92, 17
 interfectos 212, 2
 interfectum 73, 11. 146, 19
 interficere 15, 17. 21, 2. 43, 4. 67, 18
 interficerent 34, 16
 interfici 108, 23
 interficiat 93, 1
 interficit 55, 6
 interfuerit 228, 3
 interiêre 75, 14. 107, 2
 interierant 174, 8
 interierunt 168, 4
 interit 8, 24. 76, 6
 interiorem 233, 24
 interituræ 151, 11
 interim 67, 19. 80, 1. 82, 12, &c.
 interna 190, 5
 internecionem 178, 10
 internuncius 153, 12
 interpellando 83, 18
 interponit 91, 14
 interposita 91, 3
 interpretatum 75, 19
 interpretes 153, 11
 interrex 69, 2
 interrogati 15, 8
 interrogatus 25, 1. 36, 15
 intervalla 173, 11
 intervallo 137, 27. 151, 16. 172, 2
 intervenisse 154, 13
 intestabilior 160, 2
 intestabilesque 119, 1
 intestina 5, 13
 intestinum 230, 25
 intoleranda 52, 22. 70, 9. 221, 13
 intolerandumque 9, 10
 intra 15, 10. 47, 7. 48, 12. 76, 19. 173, 1
 intrare 154, 2
 introducit 36, 14. 67, 16
 introduxit 229, 13
 introeundi 95, 15
 introire 22, 15
 introit 121, 9
 introitum 201, 11
 introrsus 201, 27
 intuerentur 60, 9

VOCABULORUM.

- ntutam 167, 15
 nvadat 166, 2
 nvadendarum 205, 20
 nvadendi 130, 11
 nvadere 98, 13. 104, 17,
 144, 6
 nvaderet 93, 14
 nvadi 135, 19
 nvadit 67, 24. 79, 14,
 &c.
 nvaditur 155, 20
 nvadunt 80, 4. 143, 11.
 &c.
 nvaserat 5, 20. 30, 4,
 &c.
 nvasere 3, 3. 10, 10,
 &c.
 nvastiti 231, 7
 nvastit 9, 9. 24, 23
 venerit 93, 18
 venias 57, 4. 167, 14
 venies 65, 14. 217, 11
 venissent 214, 16
 venit 50, 15. 141, 15
 ventæ 120, 8
 venturum 83, 2
 verecundo 195, 12
 versos 76, 11
 via 158, 7
 vicem 179, 2
 victi 89, 16
 victum 100, 20. 224, 19
 videant 131, 7
 videat 30, 7. 151, 17
 videre 43, 24
 viderit 53, 6
 vides 130, 5
 vidi 221, 29
 vidiâ 4, 3. 12. 6, 15,
 &c.
 vidiæ 56, 17. 122, 8
 vidiam 20, 1. 34, 9,
 &c.
 violatâ 100, 10
 violatam 92, 1
 violatos 83, 9
 visa 164, 9
 visi 154, 15. 224, 23
 visum 43, 1. 122, 5
 visus 15, 2
 vitant 118, 11
 vitarent 192, 32
 vitaverant 175, 3
 vito 178, 16
 vitus 16, 8. 142, 12
 vulti 53, 6. 86, 22, 118,
 22
 inultique 177, 2
 inultis 120, 12
 inultos 111, 28
 inultum 151, 20
 inultus 196, 6
 invocat 213, 20
 inurere 233, 3
 inusitata 231, 6
 inutilis 229, 27
 joca 142, 15
 jocum 21, 12
 Jovem 151, 28. 183, 5
 Jovis 200, 14. 202, 11.
 205, 7
 iphis 51, 17. 148, 25,
 &c.
 iphus 25, 10. 89, 8,
 &c.
 ipso 91, 17. 155, 13,
 &c.
 ipforum 190, 5
 ipsos 7, 13. 17, 9. 44, 8,
 &c.
 ipsum 38, 11. 64, 8. 66,
 18, &c.
 ipsumque 84, 11. 136, 4
 irâ 25, 4. 40, 2, 6. 67, 2,
 &c.
 iracundia 41, 10, 18
 iræ 40, 18. 91, 23. 208,
 14
 iram 68, 2. 82, 23. 121,
 19. 173, 18
 irasci 41, 14
 irati 47, 17
 ire 6, 20. 52, 11. 87, 3,
 &c.
 irent 30, 1. 218, 13
 iretur 199, 23
 iri 55, 3
 irritamenta 137, 4
 irritare 163, 17
 irrumperere 82, 26
 irrumperent 39, 15
 irrumplit 111, 15
 irrupere 67, 17. 95, 15
 isdem 82, 13
 isque 39, 22. 156, 6
 iste 80, 24
 ista 33, 4. 45, 4. 47, 9,
 &c.
 istam 126, 10. 227, 7
 iste 160, 12
 istis 167, 8
 istius 229, 24
 isto 184, 1. 234, 18
 Italia 13, 17. 84, 2, 3,
 11, &c.
 Italiam 61, 12, 16. 177, 20.
 197, 15
 Italiam 20, 23. 46, 11,
 &c.
 Italica 198, 27
 Italici 83, 8, 14. 103, 9
 Italicis 118, 24
 Italicos 97, 10
 ire 73, 6
 iter 3, 12. 16, 12. 51, 2,
 16, &c.
 itineri 93, 3. 123, 8. 136,
 1
 itinert 27, 12. 32, 9. 36,
 15, & alibi.
 itineri 107, 11
 itineribus 39, 11. 51, 12,
 &c.
 itineris 119, 7. 140, 4, 18,
 &c.
 itum 61, 10
 iturum 39, 24. 152, 7
 jubebat 91, 22. 210, 23
 jubent 42, 14
 jubere 22, 5
 juberentur 208, 6
 jubet 36, 1, 12, 15. 50, 7.
 & alibi plur.
 jucundior 226, 14
 jucundiora 134, 5
 judicandis 230, 19
 judicandum 215, 21
 judicant 221, 4
 judicare 221, 4
 judicat 29, 13
 judicatus 35, 8
 judicaverat 39, 18
 judicaverit 220, 27
 judices 221, 2. 232, 24
 judicia 18, 1. 45, 2. 89, 14,
 &c.
 judiciis 11, 21. 32, 1. 217,
 16. 223, 24
 iudicio 38, 16. 210, 19.
 225, 25
 iudiciorum 221, 4
 iudicis 232, 22
 iudicium 11, 22. 13, 6,
 &c.
 iudiciumque 163, 6
 ivere 176, 8
 iugi 137, 1
 iugis 200, 19
 iugulans 43, 13
 iugulare 13, 12
 T
 jugulari

I N D E X

- jugulari 43, 7
 jugum 96, 2. 104, 13
 Jugurtha 61, 8. 63, 1, 7, *& alibi frequenter.*
 Jugurthæ 62, 13, 63, 21, &c.
 Jugurtham 62, 20. 63, 15, &c.
 Jugurthamque 62, 4
 Jugurthini 80, 3. 110, 23. 125, 5. 145, 26
 Jugurthino 78, 11
 Julium 22, 1
 jumenta 123, 24, 32. 197, 23. 193, 1
 jumentum 101, 26
 Jun. 14, 2
 Junius 39, 20
 Jupiter 228, 5
 jura 31, 14. 89, 14. 158, 20, &c.
 jurat 153, 13
 juravisset 160, 16
 jure 40, 16. 70, 5. 80, 25, &c.
 jurgia 8, 12
 jurgis 83, 18
 jurgio 25, 3
 juris 89, 2. 179, 13
 jus 8, 11. 12, 13. 17, 10, &c.
 jusjurandum 19, 15. 34, 24
 jussa 81, 12. 183, 4. 200, 30
 jussit 35, 9. 97, 12
 jussi 67, 21. 109, 10
 jussis 89, 9
 jussissetis 70, 8
 jussistis 130, 18. 131, 3
 jussit 32, 10. 43, 7. 48, 2. 123, 2. 129, 1
 jussu 23, 7. 137, 9. 155, 1. 169, 33
 iustum 114, 14
 iustus 36, 17. 37, 19. 92, 8, &c.
 iusta 66, 7
 iustas 231, 24
 iustissimo 9, 10
 iustissima 211, 7
 iustitiâ 8, 22
 iustus 229, 13
 iustos 191, 15. 204, 14
 iustum 46, 23
 juvantibus 92, 3. 134, 19. 163, 14
 juvat 134, 2
 juvaturum 103, 13
 juvenibus 105, 13
 juvenus 7, 8. 14, 14. 30, 18. 159, 8. 214, 11
 juventute 214, 2
 juventutem 5, 14. 10, 9. 11, 12. 12, 8. 13, 7
 juventuti 213, 14
 juxta 3, 9. 31, 1. 43, 4, &c.
 juxtaque 191, 12
- ## K.
- KAL. 14, 2. 23, 10
 Kalendis 15, 16. 156, 6
 Kēla 206, 18
- ## L.
- Labefactatis 163, 2
 laborandum 224, 11
 laborantibus 55, 1. 107, 10. 110, 8. 144, 5
 laborare 49, 17. 101, 9. 142, 14
 labore 3, 2. 8, 22. 22, 6, &c.
 laborem 7, 9. 70, 17. 119, 9, &c.
 labores 8, 25. 104, 18, &c.
 labori 30, 19. 59, 17. 131, 18
 laboribus 132, 22. 139, 12, &c.
 laboris 28, 6. 103, 3. 223, 6
 laborum 75, 13. 84, 18
 labos 7, 11. 145, 25. 183, 14. 196, 15. 222, 8
 Lacedæmonii 2, 123. 42, 23
 lacerant 185, 3
 lacerari 164, 24
 laceratur 166, 5
 laceraverat 1, 18
 lacerent 132, 12
 lacerum 208, 11
 lacerissimus 207, 9
 lacerissus 25, 2
 laceffiverunt 189, 18
 lachrymas 128, 12
 lacrumans 111, 27. 114, 1. 121, 15. 15. 152, 1
 lacte 157, 3
 Læca 14, 9
 Læcam 22, 8
 lædere 129, 3. 132, 14. 142, 17
 lædis 228, 14
 læta 109, 16. 211, 14
 lætabatur 36, 2. 200, 11
 lætam 55, 20
 lætandum 72, 11
 lætari 43, 3. 144, 19
 lætati 119, 19
 Læti 171, 3, 5
 læti 70, 7. 108, 2. 155, 8. 192, 32
 lætissimis 135, 21
 lætitiâ 24, 4. 36, 2. 56, 4. 112, 19. 147, 15
 lætitia 43, 5, 12
 lætitiam 37, 13. 97, 15
 lætor 153, 16
 lætos 112, 23
 lætus 62, 13. 129, 10. 154, 21. 174, 1
 læva 172, 22
 lævam 50, 9
 Lætaniam 177, 22
 laminis 200, 26
 lanceas 50, 23
 languentibus 34, 20
 languere 46, 17
 languidi 107, 26
 languidis 107, 17
 languidos 180, 11
 languorum 232, 30
 laniata 193, 2
 laniatum 204, 34
 lanioque 159, 17
 lapideis 50, 10
 lapides 113, 2
 lapidibus 111, 6. 139, 8
 lapsum 150, 7
 lapsus 217, 13. 232, 21
 laqueis 140, 17
 laqueo 50, 13
 larem 18, 11
 largiantur 46, 3
 largiri 20, 10. 44, 18. 6, 5
 largitio 4, 8. 149, 6
 largitione 73, 9
 largitionem 74, 2

largiti

VOCABULORUM.

- largitionibus 30, 20. 164,
 23, 114, 10. 226, 2
 largitor 142, 5
 largiundo 31, 9. 49, 15.
 68, 5
 largiùs 13, 6
 Laris 137, 14
 lasciviâ 24, 5. 197, 1. 98,
 1
 lasciviam 118, 9
 lassique 107, 24
 lassitudinem, 11, 11. 105, 14
 lassitudo 119, 19
 lata 206, 28
 latè 61, 20. 102, 23
 latera 201, 17
 latere 70, 6. 195, 5. 119,
 12, &c.
 lateribus 55, 7. 77, 2. 106,
 8. 193, 11. 211, 12
 lateris 176, 10
 Latii 161, 9. 202, 10
 Latine 146, 17
 Latini 97, 10
 Latinis 21, 5. 141, 23
 Latino 96, 11
 Latinum 99, 6. 100, 17
 Latio 119, 23. 129, 7. 141,
 17
 latior 272, 2
 latitudinem 75, 10
 latiùs 107, 11. 109, 25
 lato 157, 4
 latro 165, 4
 latrocinia 61, 2
 latrocinii 172, 19
 latrocinio 143, 23
 latrones 22, 22. 54, 8. 191,
 24
 latronibus 149, 1. 192, 8
 latronum 174, 8
 laturum 128, 17
 latus 4, 6. 195, 1
 laudabat 43, 8
 laudabatur 49, 17
 laudamus 46, 25
 laudando 59, 16. 209, 8.
 216, 17
 laudant 48, 20
 laudantur 3, 15. 221, 11
 laudare 19, 11. 145, 19
 laudari 8, 10
 laudas 228, 14
 laudat 108, 7. 205, 1
 laudatum 64, 2. 186, 27
 laudavit 12, 14
 laude 209, 9
 laudes 231, 34
 laudibus 73, 17
 laudis 7, 16
 laurea 228, 1
 laus 134, 20. 212, 12
 laxiore 116, 10. 186, 26
 laxitate 191, 22
 laxiùs 135, 20
 lecto 121, 4
 lectos 30, 14. 53, 15
 legantur 80, 12. 82, 15
 legat 84, 13
 legati 35, 16. 68, 6, 11,
 &c.
 legatione 148, 15
 legationibus 97, 4
 legationis 74, 7
 legatis 33, 11, 19. 35, 19.
 &c.
 legato 54, 4. 135, 8. 200,
 23
 legatorum 48, 15. 73, 15,
 &c.
 legatos 26, 4. 32, 24, 29,
 &c.
 legatum 97, 15. 105, 11.
 &c.
 legatus 34, 4. 54, 10,
 &c.
 lege 25, 1. 26, 10. 76, 4,
 &c.
 legem 42, 16. 117, 16.
 172, 2. 187, 15
 legendo 222, 20
 legenti 48, 22
 legere 131, 5, 8
 leges 42, 13. 44, 2. 88, 3.
 &c.
 legi 221, 2
 legibus 6, 10. 8, 12. 15, 8,
 &c.
 legionarias 106, 18
 legionem 119, 4
 legiones 25, 18. 50, 18,
 20, &c.
 legionibus 48, 26. 31, 14,
 &c.
 legionis 95, 14
 legionum 103, 2. 145, 1
 legis 27, 6. 200, 5. 226,
 24
 legitimos 11, 11
 legitimum 6, 22
 legum 125, 18. 166, 4
 legundi 139, 18
 leniebant 83, 19
 leniè 137, 19
 leniri 20, 2
 lenita 188, 3
 leniter 154, 15
 lenitur 67, 4
 leniunda 38, 1
 leniùs 112, 27. 140, 16
 leones 152, 17
 Lentuli 39, 13. 40, 17.
 48, 5. 52, 5
 Lentulo 25, 20. 34, 23.
 37, 7. 46, 14. 51, 9
 Lentulum 36, 7. 10, 22,
 50, 7
 Lentulus 14, 7. 32, 10.
 34, 5, 27, &c.
 leonem 62, 11
 Lepidani 186, 22
 Lepidi 165, 11. 167, 1
 Lepido 15, 7. 175, 1. 164,
 9. 167, 21. 168, 5.
 169, 7
 Lepidum 165, 2
 Lepidus 165, 4. 168, 13.
 169, 5, 11
 lepos 21, 13
 Leptasta 173, 20
 Lepti 123, 28
 Leptim 78, 1
 Leptis 78, 7
 Leptitani 125, 4
 Leptitanorum 125, 22
 liber 5, 7. 46, 23
 libera 183, 2. 219, 21. 223,
 16
 liberales 7, 16. 46, 1
 liberalibus 188, 3
 Liberalis 204, 20
 liberalitas 29, 2. 45, 18
 liberalitate 39, 1
 liberaliter 9, 23. 149, 4
 liberaret 33, 7
 liberè 160, 8. 219, 2
 liberi 90, 3. 98, 11. 218,
 10
 liberis 21, 4. 37, 6. 54, 8,
 &c.
 liberisque 102, 11. 114, 1
 liberiùs 61, 6
 liberisque 213, 12
 libero 23, 21. 141, 20,
 223, 22
 liberorum 80, 21. 212, 4
 liberorumque 62, 18. 103,
 15
 liberos 24, 10. 29, 2. 41, 2
 libertas 18, 17. 45, 7. 160,
 11
 T 2 liber-

I N D E X

- libertate 7, 7. 52, 18. 86, 9, &c.
 libertatem 6, 20. 17, 10, &c.
 libertati 96, 7. 182, 5
 libertatis 6, 25. 31, 2, &c.
 liberti 39. 10
 libertis 54, 1
 libertos 39. 14
 libertum 6, 11. 26, 11
 libet 82, 8. 227, 25. 132, 29
 libidine 223, 100
 libido 224, 4
 libris 36, 23. 75, 18
 libuit 224, 4
 Libyes 76, 2. 77, 3, 6, 12
 Libys 136. 18
 liceat 162, 9
 liceatne 188, 18
 licebat 11, 6. 133, 15
 licentia 41, 9. 13. 43, 3, &c.
 licentiam 7, 3. 10, 16, &c.
 licentiùs 152, 20. 213, 12
 licentiusque 135, 20
 licere 188, 25
 liceret 29. 23. 148, 14. 188, 20
 licet 3, 14. 28, 5. 71, 12, &c.
 Licinium 15, 2
 licitor 67, 11
 licuerit 72, 4
 licuerunt 218, 4
 licuisset 32, 6
 licuit 26, 10. 52, 20
 lignea 123, 28
 Ligure 140, 5
 Ligures 173, 14
 Liguri 140, 10
 Ligurum 95, 12. 125, 9. 145, 16
 Ligus 129, 15, 23. 140, 16, 25. 173, 9, 10. 201, 16
 Limentanus 97, 2
 limosa 94, 18
 limum 125, 16
 linguâ 6, 13. 9, 6. 11, 22, &c.
 linguæ 182, 10. 228, 1. 229, 22
 linguam 128, 13
 lintea 200, 26
 literæ 81, 12. 121, 4
 literas 23, 8. 27, 13, 17, &c.
 literis 21, 5. 36, 14, 15, &c.
 litibus 227, 4
 litora 173, 8, 11. 202, 23
 Livio 212, 27. 220, 23
 Livius 205, 22
 lixæ 101, 15, 25
 loca 9, 23. 22, 3, 10, &c.
 locare 145, 23
 locat 54, 6. 105, 7
 locata 151, 5
 locatæ 203, 31
 locati 112, 9
 locatus 171, 7
 locaverant 204, 9
 locaverat 121, 1. 137, 14. 145, 17
 loci 35, 16. 53, 5. 67, 20, &c.
 locis 7, 18. 20, 22. 51, 19, &c.
 loco 8, 19. 20, 4. 24, 6, &c.
 locoque 192, 18
 locorum 103, 4. 115, 9, &c.
 locos 76, 10. 86, 5, &c.
 locum 42, 10. 50, 22. 53, 10, &c.
 locumque 123, 31
 locupletem 129, 14
 locupletes 138, 14
 locupletior 231, 14
 locupletissimis 159, 6
 locupletium 19, 4
 locus 7, 12. 48, 9. 50, 8, &c.
 locutum 66, 5. 68, 13
 locuturum 153, 3
 locutus 39, 28. 64, 8, &c.
 longa 201, 8
 longam 2, 3
 longè 27, 17. 44, 15, &c.
 longinqua 203, 17
 Longinus 14, 8
 longissimo 203, 34
 longius 7, 19. 22, 15. 144, 17. 204, 27
 loquar 48, 8. 134, 10
 loquax 199, 8. 222, 7
 loquendi 73, 9
 loqui 62, 12. 116, 12, &c.
 loquitur 206, 31
 lubebat 101, 15
 lubet 73, 4. 133, 20, &c.
 lubidine 8, 1. 18, 13, &c.
 lubidinem 2, 13. 7, 11, &c.
 lubidines 214, 2
 lubidini 40, 3. 45, 11, &c.
 lubidinibus 11, 13
 lubidinis 115, 1. 207, 12
 lubidinosè 43, 4
 lubido 3, 3. 5, 20. 11, 7, &c.
 lubuerat 96, 4
 lubuit 48, 24
 Lucano 176, 18
 lucet 199, 15
 lucis 137, 25
 luctu 41, 5. 42, 8. 71, 4. 138, 18
 luctuosam 53, 8
 luctus 56, 4. 167, 6. 218, 11
 luculentam 25, 5
 Lucullo 205, 18
 Lucullum 174, 7. 190, 13. 207, 18
 Lucullus 94, 9. 181, 8. 193, 13
 ludibrio 11, 5. 18, 4, &c.
 ludificare 94, 3
 ludificati 106, 2
 ludum 118, 9
 lugubribus 196, 3
 lumen 132, 4. 204, 3
 lumine 80, 3. 192, 16
 Lurda 173, 29
 Lusitanæ 203, 30
 Lusitanis 170, 15
 Lutatorum 160, 9
 lutulentus 229, 20
 Lux 144, 25
 luxu 203, 12
 luxu 11, 11. 49, 4. 62, 7, &c.
 luxum 58, 13
 luxuria 6, 3. 10, 9. 21, 10, &c.
 luxuriæ 20, 27. 21, 6, &c.
 luxuriæque 101, 19
 luxuriam 46, 24
 luxuriosè 9, 22
 luxurioso 142, 1
 Lycaoniam 193, 14
 Lyciæ 201, 20
 Lyrici 206, 30

VOCABULORUM.

M.

Macedonia 92, 23. 173, 4. 197, 15
 Macedoniam 205, 5
 Macedonico 40, 8
 Macedonicum 158, 4
 Macedonum 189, 3
 nachinabantur 16, 3
 nachinata 174, 7
 nachinationibus 139, 6
 nachinato 175, 7
 nachinatum 38, 8
 nachinis 80, 9
 nachitati 218, 8
 naculas 233, 3
 nadore 176, 12
 Mæcenas 187, 10
 nagis 1, 6. 2, 6. 5, 6. 22, & *alibi plur.*
 nagisque 5, 22. 6, 21. 7, 4, 9
 Magistratibus 162, 16, &c.
 magistratu 32, 2. 37, 5. 115, 7. 221, 1
 magistratui 23, 7
 magistratum 60, 2. 94, 10
 magistratus 19, 4. 24, 3, &c.
 magistratuum 27, 2. 33, 1
 magna 3, 12. 4, 3. 5, 12. 8, 4. 14, 1, 4, & *alibi frequenter.*
 magnaque 36, 12
 magnæ 43, 9. 51, 6. 58, 8, &c.
 magnam 39, 5. 44, 4, &c.
 magnamque 7, 15. 216, 7
 magnas 34, 19. 51, 4. 100, 3
 magni 8, 22. 71, 17. 125, 26. 191, 20
 magnifica 18, 19. 40, 9. 61, 4. 129, 4
 magnificæque 8, 2
 magnificè 14, 16. 40, 2, &c.

magnifici 8, 14
 magnificum 45, 15. 109, 13
 magnis 17, 3. 22, 23, &c.
 magnisque 94, 14. 114, 21
 magnitudine 20, 3. 24, 8, &c.
 magnitudinem 26, 13. 61, 16
 magnitudinis 58, 1
 magnitudo 40, 20. 49, 11
 magno 26, 3. 41, 11. 51, 19
 magnoque 144, 22
 magnos 46, 22
 magnum 2, 5. 15, 3. 49, 19
 magnus 48, 21. 49, 7. 12, &c.
 majestas 88, 3
 majestatem 73, 6. 82, 8
 majestatis 69, 20. 89, 2
 major 33, 10. 44, 5. 46, 21
 majora 13, 10. 136, 16
 majore 42, 17. 130, 24, &c.
 majorum 216, 15. 232, 7
 majores 10, 14. 26, 12. 33, 15
 majoresque 211, 18
 majoribus 60, 14. 69, 22, & *alibi.*
 majorum 6, 5. 9, 22. 25, 10. 26, 10. 48, 18, & *alibi.*
 majus 57, 3. 80, 18. 89, 4
 majusque 60, 5
 mala 5, 5. 6, 3. 13, 8, & *alibi.*
 malaque 17, 6
 malæ 126, 15
 malam 110, 16
 malarum 4, 9. 45, 19. 97, 21
 malasque 214, 1
 malè 40, 6. 45, 11, &c.
 malebant 8, 21. 15, 1. 31, 5. 43, 24
 malebat 8, 10. 59, 2. 92, 22
 maledicendo 225, 29

maledicere 141, 5
 maledicis 228, 5
 maledicit 234, 12
 maledicta 25, 12. 225, 24
 maledictis 19, 10. 132, 12. 210, 20
 malefaciendi 202, 20
 malefaciendo 218, 12
 malefaciendum 197, 3
 malefici 75, 15
 maleficia 44, 19
 maleficiis 230, 20
 maleficii 50, 16
 malevolentia 4, 2. 10, 9
 mali 7, 6. 15, 13. 46, 10, &c.
 malique 118, 22
 malis 4, 10. 9, 16. 11, 13, & *alibi.*
 malisque 212, 17
 malit 81, 17. 91, 14
 malitia 80, 20. 219, 18. 221, 12
 malitis 99, 13
 malle 126, 17. 185, 6
 malles 147, 16
 mallet 121, 3. 128, 5
 Manliana 25, 19
 Manii 22, 27
 Manlium 20, 25. 21, 26. 22, 9. 23, 9. 29, 11, 12. 53, 17
 Manlius 22, 20. 26, 4. 50, 18. 55, 7
 malo 5, 13. 22, 24, &c.
 malorum 9, 2. 38, 10
 malos 91, 18. 30, 8. 45, 4
 malosque 224, 25
 maluerint 131, 14
 maluit 217, 14. 218, 6
 malum 30, 20. 31, 5. 115, 17
 malumque 223, 11
 malunt 160, 7
 malus 13, 13. 90, 17. 221, 13. 222, 2
 Mamerci 164, 1
 Mamercio 181, 7
 Mamiliam 117, 16
 Mamilianâ 97, 17
 Mamilius 97, 2
 manare 204, 27
 Manastabale 62, 2
 Manastabilis 62, 4. 116, 19
 T 3

manci

I N D E X

- mancipiorum 101, 17
 mandando 183, 2
 mandandum 20, 15
 mandata 25, 21
 manda 35, 8. 67, 15, &c.
 mandatis 26, 5
 mandatur 122, 16
 mandem 202, 11
 mandetis 197, 25
 maneat 167, 11
 maneat 163, 5
 manent 111, 4
 manentes 146, 11
 manere 72, 4. 95, 11. 107, 15
 manerent 71, 6
 manibus 17, 1. 82, 8, &c.
 manifesta 92, 5
 manifestis 48, 18
 manifestos 33, 21
 manifestus 93, 9
 manipulis 145, 17
 manipulos 104, 10. 105, 6
 Manlii 148, 16
 Manlio 122, 16. 147, 14. 155, 22
 Manlium 134, 28. 131, 13. 147, 10
 Manlius 47, 17. 145, 15
 manserant 111, 10
 manserat 233, 27
 mansere 125, 7
 mansuetudine 27, 11. 49, 13
 mansuetudinem 45, 17
 mansuetudo 47, 9
 mansurum 151, 10
 Mantino 122, 20
 manu 7, 18. 11, 18. 18, 5, & *alibi plur.*
 manum 104, 16. 106, 4
 manus 11, 21, 13, 13. 24, 9, &c.
 manuum 30, 18
 mapalia 77, 1. 203, 15
 mapalibus 102, 20
 Marcello 158, 5
 Marcium 26, 4. 193, 13
 Marcius 23, 13. 27, 9
 Marcumque 190, 8
 mare 75, 11. 76, 12. 77, 3, 12, &c.
 mari 18, 9. 48, 23. 76, 9, &c.
 marique 11, 9. 172, 27
 maria 8, 24. 11, 5. 20, 10. 175, 10. 198, 7.
 204, 16. 214, 7
 Marii 116, 2. 122, 12. 128, 16. 135, 5. 18. 141, 15. 142, 9. 165, 11. 227, 8
 Mario 110, 3. 112, 26. 114, 24. 117, 17. 122, 6. 128, 10. 129, 13. 141, 6. 243, 1. 147, 8. 148, 12. 150, 12. 154, 23. 207, 10
 maris 75, 9. 174, 9. 176, 23
 maritimâ 78, 1
 maritimum 31, 17
 marituma 197, 17
 maritumæ 207, 15
 maritumas 178, 10
 maritumis 145, 10
 Marium 105, 17. 110, 14. 111, 26. 116, 7. 117, 14. 122, 6. 17. 123, 2. 136, 25. 140, 3. 143, 10. 146, 18. 48, 14. 23. 149, 12. 155, 21
 Marius 54, 2. 102, 26. 100, 23. 110, 21, 25. 115, 13. 117, 6. 128, 32. 129, 11, 15. 134, 26. 135, 6, 23. 138, 11. 139, 2, 11, & *alibi frequenter.*
 Maroneam 200, 30
 Marisco 200, 7
 Masinissa 61, 17. 62, 4. 64, 13. 171, 14
 Masinissæ 61, 22. 69, 4. 17. 82, 10. 92, 15. 19. 116, 18. 117, 9. 152, 13
 Massiliam 27, 15
 Massiva 92, 15, 24
 Massivæ 92, 27. 113, 16
 Massivam 93, 6
 Messugradæ 152, 14
 materia 76, 11
 materiæ 231, 10
 materies 9, 2
 materno 66, 10. 152, 14
 matre 202, 2
 matres 41, 3
 matribus 205, 14. 232, 27
 matris 204, 35. 226, 14
 matronasque 186, 10
 matura 134, 19
 maturabat 170, 24
 maturandi 23, 3
 maturandum 164, 24
 maturantes 80, 15
 maturâset 16, 3
 maturavêre 126, 8
 maturavêrunt 169, 24
 maturè 2, 8. 77, 4, &c.
 maturent 26, 1
 matureret 29, 16
 maturetur 71, 16
 maturius 67, 8. 100, 16
 maturrumè 167, 14. 169, 5
 Mauri 78, 10. 151, 16. 143, 17. 145, 2. 150, 3
 Maurique 204, 23
 Mauris 79, 3. 128, 9. 152, 7
 Mauritaniâ 19, 6. 170, 13. 173, 20. 175, 11
 Mauritaniam 74, 15. 78, 9. 114, 15
 Mauro 143, 7. 152, 15
 Mauros 77, 6. 146, 10, 24. 207, 6
 Maurosque 127, 16
 Maurum 151, 22
 Maurus 151, 6. 155, 3. 10
 maxuma 5, 20. 8, 11, 17. &c.
 maxumæ 65, 17. 89, 11
 maxumam 2, 14. 53, 4. &c.
 maxumarum 104, 18
 maxumas 7, 18. 67, 25. &c.
 maxumè 2, 3, 8, 8. 12, 3. & *alibi plur.*
 maxumèque 159, 15. 224, 14
 maxumi 159, 21. 160, 5
 maxumis 8, 5. 37, 25. &c.
 maxumo 2, 14. 36, 4. &c.
 maxumos 179, 1
 maximum 7, 13. 17, 4. &c.
 maxumus 153, 12. 228, 5
 meamet 132, 6
 mecum 28, 5. 44, 16. &c.
 mederi 96, 27. 213, 19
 Medi 76, 8
 media 98, 6. 104, 4. 152, 6. 180, 12
 medio

V O C A B U L O R U M.

- medio 16, 17. 102, 4, &c.
 mediocrem 63, 21
 mediocres 62, 18
 mediocri 138, 23
 mediocrique 210, 10
 mediocria 136, 14
 mediocris 217, 24
 mediocriter 221, 20
 medios 55, 5, 14
 Medis 77, 2, 7
 meditata 215, 24
 medium 171, 12. 192, 4, &c.
 medius 28, 4. 66, 11, 187, 10
 mehercle 48, 9
 mehercule 134, 13. 167, 10
 meliore 215, 15. 230, 21
 meliores 66, 4. 67, 25. 168, 12
 melioribus 104, 16
 melius 58, 16. 78, 5. 128, 8, &c.
 meliùsque 180, 2
 membrum 224, 4
 memet 59, 15. 130, 8
 meminêre 41, 17
 meminere 54, 7
 meminere 35, 6
 meminêritis 52, 12
 meminisse 109, 18
 meminit 205, 21. 207, 12
 Memmii 86, 14
 Memmio 91, 11
 Memnius 83, 20. 86, 9. 91, 1, 21. 92, 7
 memor 55, 9. 150, 9
 memorabant 135, 3
 memorabatur 136, 18
 memorabile 5, 9. 125, 23
 memorandi 40, 5
 memorando 132, 2
 memorantur 46, 5
 memorare 7, 17. 125, 24
 memorat 92, 3
 memorata 126, 24
 memoratu 6, 23. 7, 7. 97, 11
 memotavi 6, 2. 16, 18, &c.
 memoravimus 82, 17. 84, 16. 91, 19. 97, 15
 memorem 11, 4. 96, 1. 222, 1.
 memorent 22, 121
 memorentur 205, 14
 memores 4, 3. 13, 16, &c.
 memoriâ 5, 6. 26, 13, &c.
 memoriæ 230, 8
 memoriam 2, 3. 133, 16, &c.
 mene 131, 14
 mens 30, 5. 44, 15. 218, 19
 mensarum 234, 13
 mensæ 94, 13. 195, 9. 206, 5
 men'em 81, 17
 menstrua 192, 17
 mente 17, 7. 37, 11. 117, 1. 224, 2
 mentem 13, 5. 138, 15
 mentibus 90, 5. 97, 26
 mentiri 230, 29, &c.
 mentitus 58, 7. 229, 13. 230, 24
 meorum 69, 7. 71, 12. 132, 19
 meos 153, 24. 169, 20
 mercari 12, 6. 101, 19. 103, 8
 mercatoribus 101, 17
 mercatus 162, 3
 mercede 30, 18. 91, 19, &c.
 mercedem 160, 7. 161, 11, &c.
 mercenarium 231, 22
 mercenarius 227, 13
 merces 19, 1. 33, 14. 224, 9
 mercantur 203, 25
 mereatis 194, 3
 merenti 114, 2
 merentis 145, 19
 meridie 103, 28
 merita 64, 11. 159, 5. 167, 14
 meriti 149, 4
 merito 42, 19. 43, 3, 9, &c.
 meritos 108, 6
 meruit 150, 11
 Mesopotameni 207, 12
 Mesopotamiâ 191, 22. 204, 29
 metabatur 151, 15
 Metelli 103, 19, 26. 105, 18. 109, 11. 22, 1, 2. 128, 31. 169, 33. 178, 11. 230, 2
 Metello 102, 12. 103, 16. 106, 27. 109, 15. 110, 2. 114, 23. 115, 15. 119, 22. 122, 6. 123, 2, 21, 30. 124, 9. 175, 17. 199, 11. 201, 8
 Metelloque 100, 9. 125, 7
 Metellum 101, 21. 109, 6. 110, 10. 116, 8. 117, 13. 119, 14. 122, 11. 124, 28. 127, 3
 Metellus 23, 14, 17. 34, 3. 51, 14. 108, 8. 101, 6. 102, 8, 23. 103, 7. 104, 22. 105, 20. 106, 17. 107, 24. 108, 5. 17. 111, 1, 22. 112, 3. 113, 6. 114, 8. 117, 1. 118, 3. 119, 1. 122, 2. 123, 12. 124, 16. 128, 1. 135, 9. 21. 136, 26. 170, 27. 174, 32. 175, 19, 21. 176, 6
 metiri 24, 8
 μετρίων 206, 18
 Metrophanem 178, 30
 metu 5, 7. 6, 17. 8, 20, &c.
 metuebat 83, 4
 metuendum 164, 13. 211, 10
 metuendus 79, 13
 metuens 79, 13. 148, 16
 metuentes 97, 8. 137, 28
 metuenti 112, 21
 metuêrant 124, 7
 metuere 88, 15. 121, 22, &c.
 metuit 46, 13. 166, 6
 metum 88, 14, 94, 2, &c.
 metus 42, 4. 67, 23, &c.
 metusque 120, 13
 metuunt 126, 15
 meum 25, 15. 59, 15, &c.
 meus 64, 14. 69, 23
 Micipsa 62, 2, 12. 63, 3, 22, &c.
 Micipsæ 64, 9. 67, 23. 81, 18
 Micipsam 66, 16. 154, 2
 T 4 Mida

I N D E X

- Mida* 205, 8
miles 101, 26. 102, 6. 139, 13. 202, 19
militabat 116, 6
militando 131, 9
militare 104, 19. 180, 3
militarem 200, 29
militares 35, 15
militari 101, 14
militaria 43, 21. 105, 3, &c.
militaribus 7, 10. 50, 22
militaris 2, 6. 54, 9. 61, 19, &c.
milite 18, 20. 202, 19
milites 10, 4. 13, 15. 51, 25, &c.
militiâ 98, 9. 129, 7, 11, &c.
militiæ 100, 14. 103, 4, &c.
militiæque 6, 5, 19. 80, 10, &c.
militiam 7, 9. 130, 3, &c.
militibus 30, 15. 53, 11, 16, &c.
militibusque 143, 2
militis 53, 3
militum 10, 1. 50, 19, &c. *alibi.*
mille 119, 9. 150, 19
millia 103, 27. 114, 12. 202, 23
millibus 50, 21. 189, 6. 193, 9
millium 105, 19. 123, 22, &c.
minæ 83, 6
minari 20, 10. 141, 7
Minerva 228, 4
minimè 7, 3. 229, 15. 231, 4
minimis 229, 20
minimo 229, 14
ministerium 188, 5
ministri 83, 17
ministris 92, 4. 198, 29
ministerium 67, 12
minitando 104, 21
minitarentur 39, 9
minitari 110, 3. 210, 24
Minoë 205, 4
Minoïs 173, 18
minor 11, 8. 20, 6. 231, 12
minore 42, 16. 108, 19. 197, 17
minorem 192, 9
minores 8, 3. 24, 3. 41, 16. 46, 12
minoris 91, 15
Minucio 92, 19, 23
minuebatur 20, 21. 79, 23
minuendæ 77, 15
minueris 220, 11
minuitur 9, 17
minuma 8, 11. 41, 13
minumè 41, 14. 44, 8, &c.
minumi 222, 15
minumis 221, 7
minumum 62, 12. 147, 22
minumus 66, 9
minus 3, 5. 13, 11. 20, 9, &c.
mirabilem 216, 15
mirabilia 114, 25
mirandum 30, 22. 220, 18. 226, 11
mirari 10, 3. 115, 18. 160, 6. 181, 4
miratur 231, 5
mirè 163, 2
mirum 47, 1. 231, 4, 22, 29
miscendo 147, 17
miscere 8, 25. 67, 19
misceret 128, 27
misceri 3, 1. 188, 23. 219, 20
miscuère 76, 14
miserabile 29, 17. 107, 29
miserabili 91, 16
miserabilis 106, 11
miseram 18, 3. 15. 227, 18
miserandam 69, 18
miserando 81, 10
miserant 125, 6. 178, 30
miserantem 113, 13
miserati 24, 10
miserat 67, 28. 84, 8. 127, 12. 136, 9. 173, 21
miserati 41, 1
miserationem 160, 15
miserè 68, 8. 187, 13
miseramini 47, 7
miseretur 33, 5
misereri 71, 13. 128, 28
miseri 26, 8
miseria 82, 4. 160, 3
miseriæque 9, 1
miseriam 47, 10
miseriarum 69, 6. 72, 6
miserias 72, 5. 138, 18. 145, 28. 171, 24
misericordes 46, 2
misericordiâ 27, 10. 40, 6. 47, 9. 49, 13. 89, 20
misericordiam 45, 17. 91, 13
misericordiane 118, 25
miseriis 4, 12. 33, 2, &c.
miserint 104, 13
miseris 27, 5. 49, 16. 81, 21
miseriti 26, 12
mifero 73, 6. 196, 18
miserorum 28, 7. 161, 22. 218, 9
miseros 202, 13
miserrumâ 177, 12
miserrimis 119, 10
miserrumum 69, 12. 189, 12
miserum 70, 1
missi 35, 5
misit 79, 21. 108, 11, &c.
missæ 122, 7
missi 23, 14. 126, 8
missionem 115, 15
missis 128, 31. 148, 11
missitare 94, 22
misso 111, 20. 124, 2
missos 80, 11. 82, 21. 193, 17
missum 37, 21. 110, 15, &c.
missurum 80, 27. 96, 2. 148, 14
missus 16, 7. 31, 18. 117, 11. 150, 14. 153, 22
mistam 111, 9
mitem 187, 7
Mithridatem 183, 13
Mithridates 164, 14. 188, 17. 199, 20. 202, 2
Mithridaticum 31, 18
Mithridatis 159, 15. 195, 9. 197, 14
mittatis 130, 21
mittebantur 35, 14. 174, 2
mittebat 63, 6. 107, 17
mitte

VOCABULORUM.

- mittenda 224, 9
 mi-tendo 100, 17
 mittendum 82, 11
 mittere 16, 1. 103, 15, &c.
 mitteret 63, 4. 125, 1. 147,
 9. 130, 13
 mitteretur 91, 3
 mittit 26, 4. 27, 13. 35,
 1, &c.
 mittitur 85, 8
 mitto 81, 14
 mittundoque 177, 14
 mittunt 82, 20
 mittuntur 114, 6
 mobile 138, 10
 mobiles 150, 2. 155, 5
 mobili 102, 13. 118, 6
 mobilitate 39, 7. 110, 22,
 136, 11
 moderabitur 43, 19
 moderandi 217, 15
 moderantur 223, 8
 moderari 128, 13
 moderata 122, 10
 moderati 10, 12
 moderator 161, 7
 moderatum 101, 24
 moderatur 42, 19. 226, 5
 moderatus 99, 11
 modestè 233, 20
 modestèque 97, 24
 modestia 31, 16. 101, 4.
 212, 13
 modestiâque 98, 12
 modestiæ 12, 7. 49, 20
 modestiam 9, 20. 42, 2,
 &c.
 modestiamque 216, 12
 modestissimè 73, 6
 modesto 21, 12. 50, 1. 138,
 13. 158, 15
 modestus 174, 4
 modi 32, 13. 45, 4. 15.
 123, 28
 modica 198, 24
 modicè 154, 5
 modicos 129, 11
 modicus 115, 1
 modis 184, 2
 modis 5, 21. 11, 14. 13, 8,
 &c.
 modo 7, 3. 13, 6. 16, 2, &
alibi frequenter.
 modum 9, 20. 10, 13, &c.
 modus 31, 16
 mœnia 6, 12. 47, 7. 48,
 12, &c.
 mœnibus 80, 7. 84, 10,
 &c.
 mœnium 81, 4. 172, 22.
 192, 3
 mœror 56, 4. 96, 5
 mœrore 71, 4
 mœrori 218, 16
 mœstus 119, 2
 molem 179, 3
 molestissimis 227, 27
 moliti 22, 3. 67, 2
 molles 12, 4
 molli 21, 12
 mollire 91, 24
 mollis 201, 24
 molliter 14, 16. 128, 13
 mollitiâ 47, 12. 164, 15
 mollitiem 120, 15. 133, 10
 molliverant 10, 1
 mollus 210, 7
 monebat 39, 18. 103, 12.
 moneo 52, 11. 65, 9, &c.
 monere 86, 11. 112, 24,
 &c.
 monerem 52, 4
 monet 44, 19. 78, 4, &c.
 monitorem 131, 2
 monitores 232, 4
 monitus 151, 12
 mons 103, 28. 126, 138,
 23. 170, 16
 monte 104, 23. 105, 15.
 173, 29. 188, 6
 montem 104, 9. 105, 19.
 158, 19. 192, 17
 montes 11, 5. 198, 20
 montibus 18, 9. 51, 20
 monis 51, 2. 12. 53, 13.
 &c.
 montisque 20, 10
 montium 51, 17
 monuere 147, 15
 monuit 64, 4
 monumenta 71, 12
 morâ 32, 20. 35, 18. 36,
 9, &c.
 morabatur 107, 25
 more 94, 1
 moram 85, 4
 morando 83, 4
 moranti 190, 9
 morantibus 171, 11
 morari 126, 15. 141, 14.
 188, 23
 moras 86, 11. 103, 18.
 123, 12. 128, 4
 morati 146, 15
 moratus 108, 5. 124, 13.
 192, 1
 morbi 30, 3. 202, 12
 morbis 116, 19
 morbo 62, 3. 64, 18, &c.
 morbos 117, 8
 morbus 75, 14
 more 6, 13. 7, 2. 23, 5, &
alibi plur.
 morem 9, 22. 43, 25,
 &c.
 mores 6, 2. 8, 11. 15, 13,
 &c.
 moresque 132, 15
 mori 73, 5. 161, 14. 232,
 18
 moribus 3, 4. 4, 10. 5, 10,
 & *alibi plur.*
 moriebantur 199, 3
 moriendum 198, 2
 moriens 68, 14
 moritur 66, 7
 mors 43, 12. 184, 4. 197,
 8, 21. 225, 18
 mortalem 138, 14
 mortales 3, 16. 10, 14. 29,
 19, &c.
 mortali 121, 22. 216, 2
 mortalibus 58, 6. 117, 15.
 195, 5. 219, 30
 mortalis 2, 5. 9, 5. 27,
 4, &c.
 mortaliem 6, 15. 18, 7,
 &c.
 morte 46, 5. 48, 3. 71,
 5, &c.
 mortem 33, 2. 42, 9. 73,
 20, &c.
 moriemque 3, 9
 mortis 96, 4
 mortuo 181, 5. 189, 15.
 196, 11. 232, 18
 morum 61, 6
 mos 23, 16. 62, 8. 97,
 20, &c.
 motu 155, 11
 motus 33, 23. 91, 24. 204,
 23. 208, 18
 movebat 25, 1
 movebatur 107, 15
 movemini 185, 12
 movent 167, 1
 moverant 20, 5
 movere 18, 24. 21, 12, &c.
 moveri 23, 13. 82, 2. 92,
 21. 99, 1
 movet

I N D E X

movet 213, 7
movi 51, 17. 157, 8
nox 126, 4. 135, 19, &c.
muliebre 175, 1
muliebri 171, 17
muliebria 11, 8
muliebribus 47, 14
mulier 21, 4. 173, 9, 10
muliere 20, 8. 173, 15
mulieres 11, 8. 20, 25, &c.
mulieribus 133, 21
mulieres 67, 20
mulierum 169, 30. 212, 4.
 218. 11
mulio 204, 15
multa 4, 7. 12, 12. 16, 17,
 19, &c.
multaque 63, 9. 200, 7.
 220, 18
multæ 21, 13. 59, 1. 84,
 17. 130, 7
multam 216, 7
multarum 100, 15. 131,
 1. 142, 4
multas 122, 15
multato 179, 6
multi 3, 6, 15. 14, 11,
 &c.
multiplex 169, 8
multipliciter 222, 29
multique 142, 7. 174, 7.
 208, 12
multis 4, 12. 13, 8. 17, 3,
 &c.
multisque 192, 5
multitudine 23, 10. 30, 1,
 &c.
multitudinem 22, 9. 49, 3,
 &c.
multitudini 29, 13
multitudinis 77, 15
multitudinum 39, 13
multitudo 34, 9. 53, 4,
 &c.
multo 18, 15. 29, 17. 46,
 20, &c.
multoque 210, 9
multorum 64, 6. 204, 28
multos 9, 5. 19, 12. 31, 5,
 &c.
multosque 45, 9. 84, 21
multum 22, 12. 55, 2. 58,
 3, &c.
multumque 140, 23. 153,
 2
multus 123, 19. 129, 2.

 142, 16
multusque 21, 13
Mulucha 138, 22
Mulucham 79, 2. 154, 1
Mulvio 35, 12
munditias 133, 21
munditiis 15, 4
munera 68, 8
munere 185, 14. 219, 22
muneribus 39, 2. 68, 4.
 79, 10. 127, 9
munia 178, 25. 184, 1
municipia 24, 1. 44, 9.
 46, 8. 52, 15. 215,
 17
municipiis 14, 11. 233,
 17
munificentia 49, 12. 63,
 17. 153, 21
munificentiam 148, 5. 216,
 18
munificus 149, 7
munimenta 69, 2. 144, 13.
 176, 22
munimentis 145, 23
munimento 88, 13. 105,
 21, &c.
munimentum 103, 14. 106,
 22
munire 102, 2. 145, 21
muniri 218, 4
munita 84, 15. 108, 12,
 22, &c.
munitaque 124, 1
munitæ 113, 10
munitam 25, 17
munitas 7, 19
muniti 136, 20. 150, 17
munitionem 95, 14
munitiones 81, 10. 192, 18
munitionis 170, 5
munitiones 210, 2
munitis 128, 8
munito 102, 23
munitos 124, 7. 143, 3
munitum 110, 27. 124,
 17
munitumque 136, 21
munitus 91, 2
muniverat 111, 10
muniant 50, 9
Muræna 34, 3
muris 174, 29. 200, 20.
 204, 8
muro 53, 1. 141, 5, 11
muros 187, 3

murum 7, 14. 94, 17. 111,
 6, &c.
mustantes 164, 14
mustantibus 181, 2
mutabant 196, 16
mutandum 20, 18
mutandi 76, 12
mutant 150, 3
mutantes 182, 4
mutare 77, 6. 101, 13, 17.
 123, 9. 128, 23. 136,
 11
mutari 2, 18. 30, 8. 130,
 20
mutâstis 185, 12
mutata 37, 11. 162, 14
mutatio 200, 32
mutationes 59, 8
mutato 174, 11
mutatum 104, 13
mutatur 125, 17
mutaverant 104, 13
mutaverit 165, 6
mutavisse 60, 5
mutavissent 110, 12
mutavit 52, 24. 196, 10
Muthul 103, 28
Mutinam 171, 6
mutuam 20, 23. 231, 8
mutuum 143, 13. 173, 26
myraronibus 178, 17
myrtetis 104, 3
Myssi 205, 18

N.

N Abdalsa 120, 10. 121,
 4, 12
Nabdassam 120, 5
nacti 31, 8. 187, 12. 192,
 32. 192, 1
nactus 173, 13
næ 47, 9. 131, 20. 213,
 15
Napthas 193, 12
Narbone 202, 9
narrandi 5, 10
narrare 8, 10
narraverim 75, 5

narravit

VOCABULORUM.

- narravit 20, 15
 nascenti 225, 5
 Natica 84, 2
 natam 220, 16
 nati 88, 8
 nationes 2, 13. 8, 23, &c.
 nationesne 71, 10
 nationesque 214, 15
 nationi 212, 22
 nationibus 189, 1. 211, 17
 natu 82, 16
 natum 137, 9
 natura 1, 3. 3, 12. 7, 19.
 8, 12. 32, 16. 34, 21,
 & alibi plur.
 natus 5, 12. 20, 4. 82, 5.
 115, 2. 116, 16
 naves 192, 12. 253, 24
 naufragia 202, 22
 naufragiis 190, 12
 navi 125, 8
 navibus 76, 9. 125, 11.
 170, 25. 203, 16
 navigamus 197, 18
 navigando 178, 26
 navigant 3, 5
 navigatio 205, 20
 navigia 175, 23. 193, 2
 navigio 173, 13
 navim 82, 19
 navis 134, 27. 222, 13
 navium 76, 11. 77, 2. 179,
 5
 nautarum 200, 31
 nautis 179, 9
 nebula 179, 8
 nec 106, 23. 151, 23. 127,
 15. 221, 10
 necabantur 176, 2
 necare 43, 2
 necari 32, 10. 42, 14. 41,
 2
 necat 83, 15. 201, 21
 necati 87, 10
 necato 13, 1
 necatos 43, 19
 necatum 102, 17. 113, 19
 necatus 70, 21
 necaverat 99, 10. 123,
 4
 necubi 109, 18
 nece 113, 16
 necessaria 18, 10. 122, 14.
 215, 19
 necessariam 208, 3
 necessariis 71, 5. 155, 19
 necessariò 79, 30
 necessarium 148, 22
 necessarius 117, 13
 necessarium 81, 8. 204,
 21
 necesse 21, 6. 70, 23,
 &c.
 necessitatem 161, 16
 necessitatibus 178, 8
 necessitudine 103, 22
 necessitudinem 27, 7. 79,
 5. 147, 18
 necessitudinibus 19, 8
 necessitudo 14, 6. 14. 52,
 18, &c.
 necis 72, 9. 161, 12
 necisque 73, 2. 227, 22
 neciter 92, 14
 nefanda 12, 11. 40, 14.
 159, 23
 nefandè 198, 22
 nefandum 208, 10, 13
 nefario 48, 14
 negare 129, 10
 negaretur 116, 1
 negat 151, 9. 167, 3
 negaverat 117, 3
 negavere 154, 12
 neglegas 90, 16
 neglegentiam 192, 7
 neglexeris 42, 17
 neglexisset 97, 4
 negligentiam 45, 13
 negligere 9, 4. 49, 18
 negotia 48, 25. 58, 2. 103,
 14, &c.
 negotiatores 83, 15. 116,
 11. 117, 12
 negotiatus 32, 18
 negotii 85, 7. 93, 2. 106,
 11, &c.
 negotiis 2, 15. 33, 2. 49,
 18, &c.
 negotio 3, 11. 23, 2. 42,
 16, &c.
 negotiorum 121, 6
 negotiosus 8, 8
 negotium 32, 15. 34, 10.
 25, &c.
 nemini 11, 4. 81, 23. 227,
 12
 nemo 8, 8. 9, 15. 27, 4,
 12, &c.
 nemore 170, 29
 nemorisque 203, 38
 nepos 92, 16. 116, 19
 nepotem 69, 4. 16. 117,
 9
 nequeant 222, 6
 nequeo 160, 6. 181, 3. 197,
 7
 nequeunt 81, 14. 39, 3
 nequeunt 186, 7
 nequibat 54, 4. 110, 12
 nequicquam 16, 22. 47, 16,
 &c.
 nequiens 208, 15
 nequiores 210, 3
 nequis 132, 13
 nequisset 73, 12
 nequit 70, 12. 214, 8
 nequitiam 234, 8
 nequitur 87, 13
 nequiverant 106, 8
 nequiverat 109, 4. 135,
 11
 nequiverim 52, 7
 nequiverint 60, 3
 nequiverit 15, 11. 27, 15
 nequiverunt 218, 9
 nequivisse 16, 14. 148, 12.
 152, 20
 Neronis 39, 25
 nescio 185, 11
 neve 27, 7. 16. 44, 10,
 &c.
 neutri 178, 6
 nexuit 169, 35
 Nicomede 189, 15
 Nicomedem 189, 18, 21
 Nigidiani 232, 23
 nihilo 90, 8. 124, 8, &c.
 nihilominus 4, 11. 13, 11.
 21, 4
 Nilum 204, 17
 nimias 197, 14
 nimio 170, 18
 nimis 5, 19. 37, 10. 42,
 15, &c.
 nimisque 9, 23. 211, 16
 nimium 232, 32
 nimius 173, 7. 188, 9
 nisi 11, 4. 17, 9. 18, 21, &
 alibi plur.
 nisiui 140, 20
 nitus 139, 23
 nitusque 140, 14
 nitebantur 68, 11. 73, 18.
 94, 10
 nitebatur 31, 10
 nitemini 89, 4
 nitemur 64, 12
 niti

I N D E X

- niti* 1, 2. 59, 9. 72, 2. 93, 10, &c.
nititur 9, 13. 82, 27. 220, 26
nituntur 61, 3
nixi 220, 3
nobilem 37, 25. 120, 5. 125, 2. 155, 2
nobiles 14, 12. 17, 12. 63, 19, &c.
nobili 5, 12. 12, 12. 20, 8
nobilibus 87, 14
nobilior 14, 10
nobilis 15, 12. 73, 21, &c.
nobilissimum 47, 4
nobilitas 20, 16. 31, 11, &c.
nobilitate 34, 15. 91, 11, &c.
nobilitatem 7, 16. 61, 1, &c.
nobilitati 129, 2
nobilitatis 61, 10. 68, 2, 9, &c.
nobilium 14, 15. 219, 19. 227, 9
nobis 1, 5. 18, 1, 5. 9, 11, 14, &c.
nobiscum 45, 16
nobisque 52, 6. 197, 20
nocens 231, 1
nocentissimum 88, 10
noceri 208, 6
nocte 22, 7. 14. 25, 19, &c.
noctem 50, 5. 143, 12. 144, 9, &c.
noctemque 137, 24
noctesque 22, 5. 81, 4. 139. 14. 141, 5
noctis 80, 3. 144, 19. 153, 10, 107, 2
noctu 37, 16. 81, 11. 110, 17, &c.
noctumque 95, 3. 101, 15, 120, 3
nocturnis 33, 24. 109, 7
nocturno 151, 15
noli 230, 11. 232, 30
nolis 130, 4
nolite 46, 18. 69, 16. 73, 7
nolle 17, 6
nomen 2, 9. 6, 22. 59, 17, &c.
nomenque 77, 14. 100, 17. 299, 22
nomina 163, 4. 182, 4
nominans 19, 10. 54, 7
nominaretur 38, 15
nominari 222, 6. 227, 15
nominat 33, 10. 45, 17
nominata 125, 17
nominatum 200, 18
nominavit 37, 25
nomine 27, 18. 29, 5. 77, 8, &c.
nomini 47, 5. 163, 11
nominibus 29, 1, 2. 31, 13. 201, 27
nominis 67, 16. 97, 10. 111, 18, &c.
nominum 223, 24
Nonas 15, 15. 16, 1
nondum 16, 5. 89, 12. 232, 18
nonne 18, 2. 89, 4. 233, 3, 21
nonnulli 19, 20. 39, 6. 52, 21. 212, 15
nonnullorum 44, 16
nonnullos 12, 8. 22, 22. 230, 6
nos 7, 20. 16, 16. 26, 6, &c.
nosmet 17. 9. 162, 7
nosque 211, 17. 213, 13. 217, 12
noscerent 208, 10
nosse 207, 24
nostra 1, 4. 26, 8. 42, 4, &c.
nostræ 52, 8. 60, 8. 71, 11, &c.
nostram 148, 4. 156, 2
nostrarum 232, 33
nostras 227, 25
nostri 2, 3. 10, 14. 40, 7, 11, &c.
nostris 63, 11. 36, 3. 141, 6, &c.
nostro 63, 19. 76, 9. 84, 16, &c.
nostrorum 45, 9. 165, 13
nostros 46, 18. 47, 17, &c.
nostrum 26, 10. 27, 8. 46, 3, &c.
noti 230, 8
notior 229, 8
notissimi 233, 18
notissimus 193, 6
notus 32, 18. 35, 20. 115, 6
Nov. 23, 10
nova 18, 12. 30, 8. 71, 15, &c.
novæ 118, 15
novandis 32, 2. 204, 6
novaretur 50, 5
novarum 22, 20. 30, 5. 37, 10, &c.
novas 19, 3. 120, 3. 213, 7
noverat 32, 19. 54, 12
novêre 41, 12
novi 61, 1. 63, 20, &c.
novique 143, 18
novis 32, 11. 125, 2, &c.
novissimè 65, 4. 79, 1
novissimè 65, 4. 79, 1
novissimum 121, 7
novitate 5, 9
novitatem 131, 11
novo 28, 3. 101, 5, &c.
novorum 123, 4
novos 68, 5. 117, 16, &c.
novum 40, 19. 42, 5, 22, &c.
novus 29, 17. 115, 12, &c.
nox 76, 5. 95, 17. 112, 4, &c.
noxarum 166, 5
noxæ 164, 5
noxia 99, 5
noxiorum 179, 17
noxios 90, 11
nubere 12, 14
nubes 204, 3
nubibus 95, 10
Nucerinum 19, 6
nuda 126, 12. 199, 1
nudatum 136, 8
nudavero 229, 10
nudis 140, 14
nudum 151, 25
nulla 28, 4. 46, 22. 132, 14, &c.
nullæ 30, 17
nullam 81, 7. 127, 18. 215, 7
nullius 23, 7. 45, 10. 110, 26, &c.
nullo 142, 14. 143, 13, &c.
nullum 46, 26. 86, 19, &c.
nullus 13, 17. 70, 8
num 130, 20. 132, 17. 177, 3
Numantia 64, 1. 65, 4
Numan-

V O C A B U L O R U M.

- Numantiæ 73, 13
 Numantiâ 79, 9. 146, 17
 Numantinis 63, 12
 Numantino 63, 3. 64, 19
 numeret 162, 8
 numero 26, 4. 34, 2. 43, 12, &c.
 numerum 150, 20. 224, 8
 numerus 224, 10
 Numida 67, 15. 92, 15, &c.
 Numidæ 67, 21, 25. 77, 8, &c.
 Numidæque 105, 1
 Numidam 93, 1. 151, 8, 153, 2
 Numidarum 61, 8, 17. 62, 19. *Et alibi plur.*
 Numidas 66, 12. 76, 15, *Et alibi plur.*
 Numidia 67, 31. 77, 9. 84, 1, 3, *Et alibi.*
 Numidæ 63, 23. 67, 26, *Et alibi plur.*
 Numidæque 92, 2
 Numidiam 78, 9. 84, 21, &c.
 Numidica 140, 15
 Numidis 63, 6. 73, 11. 77, 13, &c.
 numine 224, 24
 numquam 8, 7. 16, 15, &c.
 numquid 530, 1
 nuntiabant 23, 11
 nuntiabantur 83, 6
 nuntiabatur 103, 20
 nunciant 151, 2, 16
 nunciarentur 22, 24
 nunciaret 37, 21
 nunciari 84, 12. 102, 17
 nunciat 154, 23
 nunciatum 29, 6. 152, 17. 155, 16. 156, 5
 nuncient 80, 13
 nuncii 146, 21
 nunciis 102, 8. 128, 31. 140, 25. 196, 3
 nuncio 84, 5
 nuncios 36, 1. 39, 14, &c.
 nuncius 51, 8
 nunquam 142, 6. 222, 35. 231, 27. 252, 6
 nupserat 127, 15
 nuptiis 13, 2
 nuptum 174, 2
 Nufæ 189, 15
 nusquam 18, 11. 165, 2
 nutabat 96, 4
 nutriverunt 231, 26
 nutu 138, 16
- O.**
- Obediendum 224, 6
 obediens 89, 9
 obedientes 90, 12
 obedientia 1, 5. 71, 18
 obedit 222, 33
 obesset 217, 13
 objectantur 131, 11
 objectare 63, 2. 141, 6. 230, 11
 objectat 161, 23. 229, 24
 objecti 71, 3
 objicere 230, 31
 objicio 227, 3. 229, 12
 objicis 232, 1
 oblata 32, 3
 oblata 217, 28
 oblatum 67, 12
 obliti 41, 18. 168, 3
 oblitum 146, 19
 oblivio 211, 22
 oblivionem 230, 10
 oblivionis 171, 3
 oblivisci 227, 25
 oblonga 77, 1
 obnoxia 20, 11
 obnoxii 17, 14. 38, 2
 obnoxiiis 87, 1. 190, 7
 obnoxios 12, 7
 obnoxius 46, 24. 188, 25
 obruerentur 126, 19
 obruti 126, 19
 obrutum 200, 17
 obscœnum 229, 3
 obscura 107, 27. 226, 8
 obscurabat 179, 8
 obscuram 170, 13
 obscurati 105, 4
 obscuratque 8, 1
 obscuratum 95, 10
 obscurior 23, 13
 obscuro 20, 4. 41, 10, 80, 3
 obscurum 215, 14
 obsecrat 111, 27
 obsecrati 82, 19
 obsecro 165, 16
 obsecutus 214, 5
 obsequelam 174, 24
 obsequentior 226, 14
 obsequeris 228, 15
 observare 42, 16. 106, 13. 127, 7
 observate 66, 3
 obseffa 189, 14
 obseffum 148, 18
 obseffus 81, 18
 obsident 35, 16
 obsidere 22, 4. 138, 2
 obsideret 34, 14
 obsideri 94, 16
 obsides 108, 26
 obsidet 82, 1
 obsidione 190, 9
 obsistat 203, 37
 obsistat 43, 20
 obsistat 52, 9. 191, 12, 221, 15
 obsistat 48, 4. 217, 21
 obstinatis 29, 20
 obstiterant 144, 6
 obstrepere 25, 13
 obtentui 163, 2. 223, 22
 obtestamur 27, 5
 obtestanda 104, 11. 114, 1. 121, 15
 obtestatus 35, 20. 151, 27
 obtestor 225, 23
 obtestorque 65, 9
 obtinebam 28, 7
 obtinendas 15, 16
 obtinente 233, 23
 obtines 228, 8
 obtinet 75, 17. 127, 18
 obtinuerat 74, 6
 obtinuit 62, 2
 obtræctat 221, 23
 obtræctationibus 225, 20
 obtruncabantur 175, 17
 obtrun-

I N D E X

obtruncant 118, 12
obtruncare 143, 15. 146,
12
obtruncat 23, 36
obtruncati 118, 22. 155,
20
obtulerat 49, 9
obvenit 84, 320
obviâ 6, 61, 10, 63, 10,
& *alibi plur.*
obvii 106, 2. 119, 16. 126,
6
obvius 79, 29. 83, 16. 155,
17
occanuerunt 169, 33
occafionem 40, 15. 51, 3
occafus 119, 5. 137, 22.
225, 13
occafum 29, 18
occafurum 63, 5
occepere 186, 24
occidendum 71, 16
occident 191, 21
occidente 75, 2
occidentem 172, 2. 191,
8
occiderat 55, 22
occidere 189, 9
occidi 135, 15. 147, 2
occidisse 188, 12
occidisset 63, 22
occidit 81, 23
occiditur 196, 6
occidunt 58, 12
occisi 111, 17
occisus 146, 28
occiso 87, 8, 146, 20
occisorum 141, 13
occisos 114, 3
occisus 16, 12. 117, 10.
204, 31
occulta 110, 15. 155, 13.
212, 2. 220, 5
occultam 176, 15
occultans 67, 19. 74, 1
occultare 20, 8. 119, 12
occultati 105, 2
occultato 137, 16
occultè 21, 22, 25. 35, 16,
& *alibi.*
occultiora 95, 3
occultis 202, 22
occultissimè 137, 27
occultius 14, 12
occulto 112, 9. 132, 5,
&c.
occultos 103, 25
occultum 20, 14. 81, 23

occultis 113, 19
occupandæ 210, 21
occupando 215, 15
occupat 105, 19. 144,
11
occupat 160, 22
occupatio 224, 2
occupetis 178, 19
occupatusque 170, 4
occupavere 36, 2. 76, 10,
&c.
occupavit 183, 11
occurrere 173, 22. 175,
17
occurfantis 67, 17. 130,
5
oceani 76, 9. 203, 17
oceanum 76, 10. 158, 6
oceanus 191, 9
ocissimè 82, 20
ocium 45, 5
Octavio 150, 4
Octavium 187, 71
Octavius 171, 19
octavum 154, 22
octo 53, 13
oculi 13, 6
oculis 18, 17
oculo 200, 10
oculosque 126, 12
odere 30, 8
odio 30, 8. 38, 18. 30, 1,
&c.
odisse 41, 14. 88, 15. 167,
20. 229, 17
odisti 228, 15, 16
odit 166, 7
odium 59, 10. 174, 26
odore 50, 11
odores 202, 28
odos 101, 13
offendere 130, 4. 234, 20
offendimini 229, 12
offensa 140, 16
offensæ 147, 22
offensum 122, 5
offerre 208, 23
officere 22, 12. 180, 11
officerent 112, 3
officeret 107, 11
officia 55, 3. 124, 4.
224, 9
officii 131, 3
officiis 5, 3. 148, 6
officio 65, 13
officit 52, 3
officiunt 40, 3. 134, 8
offudisti 230, 9

oleastro 104, 2
olim 165, 11. 180, 8.
191, 10. 207, 22
Olympum 171, 1
omjne 198, 26
omisit 93, 10
omissâ 117, 18. 164, 11
omissis 24, 11. 215, 1
omisso 120, 14
omittam 65, 4
omittenda 213, 19
omittendum 182, 9
omittentes 208, 11
omittere 148, 14
omitteretne 139, 12
omitto 47, 4. 153, 24
omittunt 54, 16
omne 128, 23. 137, 12.
178, 15. 211, 5
omnem 33, 18. 35, 13.
56, 4, &c.
omnes 9, 19. 11, 20, 22;
& *alibi plur.*
omnesque 214, 18
omni 7, 20. 50, 17, 22,
55, 18, &c.
omnique 230, 14
omnia 3, 1, 6. 7, 13. 8,
25. 9, 4. 10, 4. 11,
1, 9, 11, &c.
omniaque 58, 11. 191, 13.
231, 17
omnibus 11, 14, 16, 21.
18, 12. 19, 8. 21, 16.
23, 5, &c.
omnibusque 133, 22
omnino 33, 5. 89, 5. 154,
4, &c.
omnis 1, 1, 4. 13, 15. 14,
5. 17, 5. 19, 10. 24,
5, &c.
omnisque 67, 222. 140,
10
omnium 9, 2. 11, 16. 19,
13. 30, 3. 11. 40, 3.
20, & *alibi.*
onera 222, 13
onerabis 227, 26
onerare 137, 23. 215, 7
onerat 67, 12. 123, 32.
134, 28
onerati 224, 25
onere 158, 19. 170, 18,
230, 16
oneri 3, 8. 9, 1. 36, 5. 69,
12
onerique 178, 11
onus 229, 8

onustum

V O C A B U L O R U M.

- onustum 125, 12
 ope 1, 2. 31, 10. 64, 12.
 &c.
 opem 153, 15
 opera 121, 9. 170, 4. 201,
 6
 operæ 10, 12. 128, 2
 operam 22, 13. 23, 3,
 &c.
 operamque 169, 4
 opere 107, 24. 110, 26.
 139, 2, 9
 operibus 122, 14. 124, 16,
 &c.
 operimenta 200, 26
 operiri 11, 11. 109, 6
 operitur 137, 27
 opes 11, 12. 14, 4. 15, 3.
 &c.
 opusque 120, 8. 152, 4
 opibus 2, 2. 24, 2. 40,
 10, &c.
 opifices 39, 11. 122, 12
 Opimius 74, 8
 opinio 231, 11
 opinione 107, 24. 130, 5.
 229, 21. 230, 12
 opinionem 124, 6
 opinionis 230, 2
 opinor 226, 13, 24. 227, 7,
 234, 9
 opis 19, 2. 197, 5
 opitulati 26, 13
 oportere 66, 15. 135, 22
 oportet 214, 9
 opperiri 52, 7
 opperiretur 128, 8. 139,
 13
 opperitur 146, 6
 opperuntur 149, 12
 oppida 77, 5. 78, 12. 108,
 22, &c.
 oppidani 111, 18. 112, 17,
 &c.
 oppidanos 110, 10. 124,
 16
 oppidi 94, 20. 118, 11,
 18, &c.
 oppidis 102, 20. 145, 10
 oppido 67, 10. 110, 21,
 &c.
 oppidum 80, 1, 8. 83, 10,
 &c.
 Oppius 186, 14
 opportuna 14, 2. 17, 1.
 22, 3. 10, &c.
 opportuni 188, 18
 opportunior 106, 9. 147,
 21
 opportuniora 170, 23
 opportunis 20, 21
 opportunissimam 127, 13
 opportunissimæ 136, 6
 opportunissimus 135, 5
 opportunitas 62, 18
 opportunitate 94, 17. 103,
 24. 124, 45
 opportunitates 34, 19. 103,
 10
 opportunus 177, 22
 opportunos 102, 15. 108,
 9
 opportunum 22, 2. 113,
 23
 opportunus 79, 12. 109,
 18. 138, 9. 144, 12
 oppressa 43, 5. 158, 18.
 233, 7
 oppresserat 121, 19
 oppressere 215, 8
 oppresseris 188, 18
 oppressi 196, 10. 223, 9.
 230, 24
 oppressis 191, 1
 oppressisse 191, 24
 oppressisset 22, 12. 32, 5
 oppressit 71, 2. 168, 3
 oppressos 32, 16
 opprimere 220, 5
 opprimi 62, 22
 opprimundæ 13, 17. 164,
 13. 265, 3
 opprobria 112, 11
 opprobrii 198, 28
 opprobrio 232, 28
 oppugnandum 112, 5
 oppugnare 110, 8
 oppugnatione 80, 16. 83,
 5
 oppugnatum 227, 2
 oppugnatus 38, 26
 optabile 128, 27
 optabilis 223, 18
 optanda 115, 16
 optandæ 8, 26
 optare 166, 10. 215, 26
 optastis 18, 17
 optatis 164, 15
 optatius 218, 17
 optaverant 98, 2
 optavisset 186, 28
 optavit 134, 22
 optimates 228, 12
 optimis 130, 17
 optimo 80, 19
 optimum 147, 17. 152, 5
 optionem 126, 17
 optuma 133, 4. 210, 11.
 225, 3
 optumè 53, 16. 114, 2.
 141, 20
 optumi 168, 11. 117, 11
 optumis 158, 7. 160, 6.
 210, 4
 optumo 9, 10. 27, 13. 34,
 9. 160, 8
 optimos 89, 1. 131, 15.
 190, 12. 212, 9
 optimum 3, 4. 25, 17. 50,
 4, &c.
 optimus 8, 9. 179, 10.
 228, 5
 opulens 119, 21
 opulenter 133, 8
 opulenti 71, 17. 125, 26
 opulentia 6, 16. 45, 13.
 &c.
 opulentiam 46, 25. 198, 6.
 &c.
 opulentior 66, 1. 74, 15.
 219, 17
 opulenti 48, 27
 opulentissima 108, 21
 opulentissimus 127, 25.
 153, 13
 opulentum 111, 1. 123,
 20
 opus 2, 8. 18, 7. 25, 12,
 &c.
 ora 78, 1. 88, 5. 126, 11,
 &c.
 orabat 9, 15
 oræ 207, 14
 orans 186, 14
 orantes 124, 28
 orantibus 155, 15
 orantur 188, 15
 orare 33, 5. 103, 15, &c.
 oraret 208, 15
 oratio 18, 19. 41, 6, 7.
 132, 14. 229, 4
 oratione 19, 5. 39, 23.
 51, 26, &c.
 orationem 16, 21. 25, 4,
 &c.
 orationis 174, 25
 orator 152, 13
 oratum 81, 14
 orbem 8, 4. 225, 15
 orbes 114, 1
 orbi 228, 10

I N D E X

orbis 75, 7. 191, 12. 210, 18. 212, 22
 Orichomenum 207, 24
 ordine 14, 10. 40, 8. 45, 8, &c.
 ordinem 232, 25
 ordines 53, 10. 106, 1, 12, 18, &c.
 ordinibus 105, 5. 143, 15. 217, 18
 ordinis 14, 7. 36, 13. 87, 10, &c.
 ordinum 168, 8. 178, 24
 ore 141, 21. 197, 1. 198, 18. 201, 1
 Orestillæ 12, 13. 29, 2
 Orestillam 29, 7
 Orestis 173, 27
 oriantur 225, 16
 oriatur 72, 7
 oriebatur 104, 2
 oriens 103, 27
 orientem 172, 1. 202, 5
 oriatur 219, 5
 originibus 78, 2
 Orion 205, 15
 oriretur 27, 17. 62, 21. 121, 16
 oriri 99, 2. 158, 12
 oris 155, 14. 195, 12. 206, 28
 oritur 111, 3. 205, 15
 ornata 203, 36
 ornatumque 140, 13
 oro 165, 15. 227, 17. 227, 24. 228, 6
 orta 6, 15. 20, 1. 42, 21, &c.
 ortæ 199, 7
 ortu 29, 18. 75, 10. 151, 15
 ortum 25, 8. 109, 11
 ortus 62, 4. 97, 21, &c.
 os 215, 24
 ostendam 33, 3
 ostendere 84, 24. 86, 13, &c.
 ostenderet 105, 1
 ostendimus 119, 21
 ostendit 3, 12. 93, 3, &c.
 ostendunt 146, 3
 ostentabant 202, 26
 ostentabant 202, 26
 ostentabat 118, 9. 200, 9

ostentando 63, 5. 117, 20. 136, 13
 ostentant 189, 9. 191, 1
 ostentas 88, 6. 198, 18
 ostentare 81, 5. 104, 21. 132, 19
 ostentaretur 184, 6
 ostentat 119, 11
 ostentationem 175, 5
 ostentui 82, 6. 102, 24
 ostia 178, 30
 Othus 205, 11
 otii 213, 16
 otio 10, 1. 14, 15. 60, 6, &c.
 otium 5, 3. 8, 26. 13, 12, &c.

P.

PAbula 173, 13
 pabuli 101, 13
 pabulique 174, 1
 pabulo 109, 21. 137, 8
 pabulum 76, 3. 110, 1
 pacatis 91, 9
 pace 2, 17. 3, 13. 8, 20, &c.
 pacem 15, 1. 24, 7, &c.
 paces 89, 15
 pacificante 118, 3
 pacis 85, 7. 94, 3. 117, 13, 21, &c.
 paciscatur 83, 11
 paciscitur 233, 226
 pacta 199, 18
 passione 21, 20. 114, 8. 118, 25. 200, 23
 passionibus 91, 6
 passionibus 85, 8
 passionis 95, 1
 pacto 189, 9
 Pæligna 150, 15
 palam 85, 11. 102, 17, &c.
 palantes 76, 5. 101, 15. 118, 13
 palantis 109, 8

Palicanus 199, 8
 paludamenta 186, 29
 paludamento 196, 10
 paludem 94, 18, 10
 paludes 162, 21
 paludibus 158, 7
 Pamphyliam 201, 15
 panem 101, 18, 24
 Panormitanos 198, 18
 Paphlagoniâ 206, 32
 Paphlagonum 206, 17
 par 3, 15. 12, 2. 49, 11, &c.
 parabant 6, 22. 15, 14. 97, 10
 parabantur 25, 1. 34, 13. 97, 13. 110, 9
 parabat 21, 16. 26, 8. 67, 29
 parabatur 22, 18. 148, 16. 223, 4
 parum 190, 12
 paranda 160, 21. 220, 4
 parandi 89, 2
 parant 80, 15
 parantur 47, 14. 222, 7
 parare 6, 19. 20, 22. 22, 3. 124, 25, &c.
 pararet 5, 21
 parari 29, 7. 29, 16. 48, 12. 120, 10
 parâsti 226, 12
 parat 67, 27. 79, 29, &c.
 parata 34, 17. 35, 9, &c.
 paratæ 44, 3
 parati 18, 22. 88, 7. 93, 5, &c.
 paratique 22, 5
 paratio 87, 12
 paratis 34, 6. 57, 20, &c.
 parato 52, 12. 84, 13
 paratos 137, 22
 paratu 200, 7
 paratum 152, 17. 169, 1. 179, 11. 182, 3
 paratur 59, 2
 paratus 25, 6. 146, 6. 234, 12
 paraverat 22, 10. 96, 14, &c.
 paravere 44, 19. 183, 3
 paraveris

VOCABULORUM.

- paraveris 227, 5, 7. 234, 1
paravi 177, 21
paravisse 48, 17. 89, 5
paravisset 121, 15. 179, 13
paravit 158, 20
parcere 12, 7. 130, 3
parceret 21, 8. 151, 11
parci 8, 14
parcite 48, 5
parcunt 46, 3
parem 70, 2. 79, 18. 100, 6. 108, 8. 229, 2
parendi 93, 14
parendo 63, 10
parens 32, 10. 134, 22
parent 3, 6. 26, 2
parente 49, 6. 87, 4. 133, 20
parentem 72, 9. 232, 8
parentes 31, 1. 34, 16, &c.
parentesque 6, 20. 135, 16. 204, 8. 212, 9
parenti 226, 14
parentibus 44, 18. 77, 8, &c.
parentum 41, 2. 205, 14. 212, 4
parere 140, 10. 227, 19
pareremus 160, 12
parerent 29, 18
pares 41, 11. 106, 27. 192, 3
paret 67, 14. 92, 26
pari 104, 1. 125, 13
paria 200, 20
parietes 50, 10
parietesque 202, 26
parique 111, 11
parit 162, 18
pariter 64, 17. 102, 23, &c.
pariterque 112, 17
pariuntur 65, 13
parmæ 192, 27
parricida 196, 24
parricidæ 11, 20
parricidam 25, 13
parricidarum 233, 16
parricidas 42, 18
parricidio 163, 4
parricidas 48, 3
pars 2, 10. 31, 14. 34, 16, &c.
parta 44, 7. 89, 5. 128, 15, &c.
partæ 162, 16
partam 212, 5. 217, 24. 223, 15
parte 33, 14. 54, 1, 3, &c.
partem 16, 20. 21, 26, &c.
partes 218, 4, 21. 228, 8
parti 104, 8. 107, 3. 134, 4
partibus 5, 7. 97, 13. 100, 10. 144, 1. 232, 17
particeps 121, 8. 210, 17
participem 70, 3. 85, 6
participes 14, 13. 19, 7
partim 39, 13. 67, 26, &c.
partis 67, 23. 98, 5. 146, 7. 233, 14
partiverant 100, 8
partium 31, 4. 97, 7, 20, &c.
parum 3, 2. 167, 6
parva 7, 18. 46, 19. 48, 25. 184, 5. 197, 16
parvæ 41, 8. 65, 16
parvas 214, 8
parvi 10, 11. 45, 12. 98, 11
parvis 44, 6. 48, 26. 62, 15
patuisset 82, 13, 24
paruit 40, 4
parum 5, 18. 12, 9. 20, 3, &c.
parvo 172, 21. 191, 6
parvos 24, 10
parvum 65, 1
passi 198, 22. 233, 21
passim 76, 7. 144, 5
passuum 103, 28. 119, 9. 174, 19
pastusque 170, 29
patebant 8, 24
patebunt 52, 15
patefacere 99, 5
patefaciunt 149, 8
patefacta 39, 3. 37, 10
patefactum 51, 9
patefacto 22, 3
patefecerat 30, 2
patefecit 177, 22
patefecisse 155, 14
patefecit 154, 6
patefierent 91, 5
patens 139, 1
patentes 203, 11
patenti 212, 9
patientibus 147, 1. 150, 18
pater 68, 14. 69, 23. 70, 1, 19, 23. 152, 14
patere 52, 2
paterentur 103, 10. 106, 21
paterer 48, 10. 89, 20. 225, 24
pateris 19, 17
pateretur 136, 8
paterna 232, 22
paternam 232, 17. 233, 28
patet 193, 7
pati 11, 8. 16, 14. 41, 3, &c.
patiamini 165, 16. 168, 1
patiaris 224, 20
patibulo 193, 7
patiebamur 70, 6
patiebatur 107, 26
patiemini 18, 2. 167, 15
patienda 232, 14
patiens 5, 15. 7, 9. 75, 13, &c.
patientia 86, 19. 215, 3
patientiam 231, 34
patior 132, 5
patitur 132, 5. 210, 5
patiuntur 167, 13
patranda 100, 16
patrandi 120, 13. 123, 23. 136, 5
patrata 223, 2. 225, 9
patratis 67, 31
patratum 16, 5. 80, 8
patravisse 49, 3
patravissent 51, 5
patravit 138, 11
patre 65, 1. 151, 3. 152, 4. 232, 17
patrem 70, 16. 92, 3
patremque 232, 5
patres 6, 24. 86, 6. 158, 15, &c.
patria 11, 19. 26, 9. 52, 18, &c.
patriâque 172, 29
patriæ 44, 18. 48, 7. 249, 5, &c.
patriæque 24, 11
patriam 6, 19. 26, 7, &c.
patriamque 48, 17. 177, 8. 196, 20
patuias 161, 11
U
patri-

I N D E X

- patribus 25, 7. 27, 2, &c.
 patribusque 135, 22
 patriciæ 141, 22. 187, 14
 patriciis 183, 2
 patricio 25, 9
 patricium 183, 2
 patricius 50, 14
 patrimonii 30, 12. 227, 4
 patrimonio 26, 11. 234, 6
 patrio 72, 75. 81, 24
 patris 69, 2. 81, 17, 116, 6
 patrium 289, 13. 190, 11
 patrocina 165, 3. 168, 7
 patrocínio 33, 17. 38, 11. 231, 1
 patrocínium 231, 33
 patronum 231, 22
 patronus 227, 13
 patrum 159, 4. 183, 6. 203, 13
 patuisset 232, 26
 pauca 5, 10. 32, 20. 52, 4, &c.
 pauci 6, 16. 15, 6. 34, 20, &c.
 pauciores 104, 16
 paucioribus 177, 23
 paucis 5, 8. 6, 5. 25, 20, & *alibi plur.*
 paucisne 180, 10
 paucissimis 75, 6. 76, 1, &c.
 paucitas 49, 3
 paucio 86, 1
 paucorum 17, 10. 23, 15, &c.
 paucos 23, 7. 29, 9, &c.
 pavens 151, 5
 pavere 24, 10
 pavescere 121, 22
 pavidus 149, 2
 pavidus 112, 24
 pavidus 67, 20
 paulatim 105, 16
 paulatim 6, 6. 9, 8. 43, 3, &c.
 paulisper 57, 11. 105, 4, &c.
 paulo 15, 9. 22, 14, &c.
 Paullos 228, 7
 paulum 129, 15. 146, 23. 222, 27
- Paulo 25, 1
 paulò 14, 12. 16, 18, &c.
 paululum 50, 8. 170, 18. 204, 1. 46, 17. 53, 9
 pavor 170, 19
 pauper 221, 5
 paupertas 10, 8. 49, 3
 pax 8, 15. 86, 5. 89, 10, &c.
 peccandi 13, 11. 229, 18
 peccasti 232, 8
 peccato 48, 9
 peccavit 232, 6
 pecora 1, 3. 53, 7. 102, 19
 pecore 79, 15. 104, 5. 192, 27
 pecori 75, 11
 pecoribus 76, 3
 pecoris 101, 16. 108, 13, &c.
 pecorum 175, 16. 180, 5
 peculatus 90, 7
 pecus 86, 1. 137, 12, 17
 pectore 9, 5. 60, 11. 215, 23. 217, 3. 220, 19
 pectoris 155, 14
 pectus 67, 1. 148, 6
 pecunia 64, 8. 68, 2. 74, 13, &c.
 pecuniæ 7, 16. 9, 1, 15, &c.
 pecuniam 18, 13. 20, 22, &c.
 pecuniarum 15, 9
 pecunias 44, 8. 46, 7. 97, 5. 173, 5
 pede 204, 12
 pedem 193, 12
 pedes 50, 9. 53, 12. 123, 17. 222, 5. 227, 14
 pedestrium 104, 8. 107, 3
 pedibus 39, 23. 54, 3. 140, 13. 151, 24. 187, 7
 pedis 179, 2
 pedite 146, 21
 pedites 106, 19. 112, 11, &c.
 peditesque 119, 16
 peditibus 104, 9. 112, 14. 146, 14
 peditum 63, 4. 105, 20. 250, 14
- pedum 187, 5
 pejerâsse 232, 25
 peior 160, 2. 164, 12
 pejùs 215, 20
 pellebantur 98, 12
 pellere 158, 16. 179, 16
 pellex 226, 14. 234, 14
 pelli 146, 28
 Pelorum 204, 30
 penates 167, 13. 168, 8, &c.
 pendebatis 45, 12
 pendere 10, 11. 17, 12. 88, 1
 penderent 152, 4
 pendet 73, 2. 204, 10
 penè 11, 18. 107, 29. 112, 14
 penès 68, 16. 76, 1. 83, 12, &c.
 penetret 221, 16
 pensantur 180, 2
 pensi 50, 22. 10, 12. 20, 8. 48, 8. 98, 13
 penuria 75, 12. 80, 21. 81, 8. 104, 4. 110, 1
 pependere 124, 27
 peperciant 55, 20
 pepercissent 151, 23
 pepercit 48, 6
 pepererat 24, 5
 peperere 160, 10. 164, 20
 pepereris 220, 10
 pepererunt 222, 27
 peperisse 132, 9
 peperit 115, 7. 219, 10
 perque 111, 27. 121, 1
 peractâ 233, 13
 perangustæ 139, 1
 perbacchatus 231, 18
 percitum 174, 22
 perculsa 91, 11. 99, 5. 122, 15
 perculsi 6, 17. 95, 7. 111, 15. 124, 3
 perculsis 14, 16. 97, 14
 perculosos 146, 23. 208, 19. 227, 10
 perculosus 101, 11. 120, 12. 128, 12
 percunctantibus 198, 15
 percunctatum 178, 30
 percunctatus 32, 20
 perdidicisti 226, 11
- perdita

VOCABULORUM.

perdita 25, 10	perinde 61, 5. 88, 6. 199,	perpetuò 231, 31
perditi 233, 18	20. 221, 11	perpulerat 21, 20
perditis 114, 22. 128, 27.	periret 121, 2	perpulit 95, 1
176, 14	peritè 231, 8	perquirebat 178, 29
perditum 29, 20. 46, 3.	peritia 103, 4. 107, 28	perrexêre 203, 14
90, 15	perituram 93, 18	perrexerit 186, 6
perdomita 158, 7	perituros 233, 37	Perſæ 76, 8, 10
perduxit 33, 7. 36, 11.	peritus 171, 10	Perſarum 77, 77. 204, 14
127, 9	perjuriis 226, 13	perſcribere 5, 6. 86, 16
perdundæ 36, 5. 187, 1	perjurio 11, 22. 167, 10	perſcribit 130, 24
pereamus 27, 8	perlata 91, 20	perſcripſi 225, 2
peregrinantes 3, 7	perleclis 37, 4. 224, 7	Perſe 40, 9
perfeceris 227, 25	perlegit 121, 11	perſecutus 141, 21
perfecit 74, 11	permanſerant 209, 4	Perſen 127, 27. 189, 6
perferant 34, 25	permanſit 62, 1. 182, 2	perſequantur 183, 13
perferunt 88, 7	permanere 64, 6	perſequar 73, 1
perſiceret 67, 5	permifcet 221, 15	perſequare 44, 19
perfidia 113, 14. 119, 19,	permifcuit 61, 11	perſequendo 106, 7
&c.	permiſſo 199, 5	perſequi 8, 21. 29, 16, &c.
perfidia 151, 27. 189, 8.	permiſſum 23. 17. 44, 3	Perſi 158, 4
226, 1	permiſſuri 168, 5	Perſidis 191, 17
perſugæ 145, 17	permiſti 101, 15	perſolveret 29, 3
perſugas 91, 8. 97, 5. 114,	permitteretur 116, 13	perſuadet 91, 2, 12. 92, 19.
13. 48, 19	permitteri 42, 14	102, 15. 113, 20
perſugis 51, 16. 100, 9,	permittit 54, 4. 148, 25	pertæſum 181, 3
11, &c.	permittitur 23, 5	porterritis 22, 12
perſugium 49, 16	permixta 119, 3	pertimeſcere 151, 9
perge 148, 5. 167, 14	permixti 75, 17. 103, 2.	pertimeſceret 152, 19
pergebat 79, 26. 103, 6	106, 14. 112, 11. 143,	pertimuère 180, 12. 185,
pergentibus 180, 11. 191,	15	2
8	permixtio 99, 2	pertinaciter 183, 11
pergere 119, 13. 123, 9,	permixtos 219, 16	pertinens 104, 2. 198, 9
126, 8	permixtum 19, 16	pertinuît 41, 6
pergerent 35, 2. 81, 11	permixtus 112, 19	perturbandam 15, 12
pergeret 64, 7	permota 24, 3. 27, 1	perturbantur 112, 10
perges 212, 20. 215, 25	permotum 78, 17	perturbare 112, 14
pergit 107, 6. 108, 22,	permotus 22, 25. 39, 23.	perturbatâ 227, 21
&c.	62, 15. 64, 13	perturbatos 55, 6
pericula 6, 20. 8, 25. 13,	permovit 41, 7	pervade 213, 18
9, &c.	permulcti 188, 3	pervenerat 63, 11
periculi 5, 9. 19, 12. 34,	perniciæ 191, 25	pervenère 195, 9
2, &c.	perniciem 16, 3. 89, 20.	pervenerint 60, 4. 89, 12
periculique 140, 5	120, 3	pervenerit 219, 22
periculis 2, 15. 4, 12. 6,	perniciæ 49, 16. 214, 13	pervenire 222, 14
17, &c.	perniciôſa 57, 11. 59, 11.	perveniffe 67, 1
periculo 23, 18. 34, 20,	136, 24	pervenit 42, 22. 51, 8, &c.
&c.	perniciôſam 230, 18	perveniunt 124, 7. 140, 23
periculôſa 58, 4. 163, 13	perniciôſior 103, 5	perventum 152, 10
periculôſe 64, 5	Perpenna 171, 30. 205,	perverſam 215, 2
periculôſius 160, 22	15	perverſe 210, 2
periculôſum 123, 5	Perpenniam 187, 11. 204,	perverſo 208, 10
periculum 20, 12, 18. 22,	15	peſſimus 232, 33
17, &c.	perperam 90, 14	peſſum 57, 10. 100, 3
peridoneæ 169, 26	perpeſſa 227, 20	peſſuma 6, 3, 7
periêre 179, 7	perpeſſos 16, 16. 227, 25	peſſumæ 134, 7
perierint 86, 22	perpeſſus 148, 2. 214, 5	peſſumè 88, 13. 167, 5
perignari 192, 25	perpetuâ 188, 17	

I N D E X

- pessimi 164, 6
 pessimis 116, 8. 162, 15.
 169, 1
 pessumo 147, 17
 pessumum 16, 5. 43, 2
 pessumus 210, 4
 peste 191, 11
 pestem 121, 1
 pestilentia 9, 9
 pestis 70, 7. 151, 9
 peras 35, 7
 petat 92, 21. 117, 7
 petebant 125, 8
 petebat 21, 14. 50, 3. 79,
 12
 petebatur 117, 16
 petenda 69, 16
 petendis 230, 16
 petendi 117, 1. 231, 30
 petentibus 76, 8. 157, 8
 petere 15, 10. 19, 7. 27, 9,
 &c.
 peterent 19, 2. 102, 11,
 126, 17, 9
 peteret 21, 9. 116, 4, &c.
 peteretur 11, 9
 peteris 191, 4
 peti 130, 1
 petieritis 167, 18
 petimus 27, 3. 225, 8
 petis 167, 7
 petit 115, 5. 196, 5
 petitio 21, 23
 petitione 38, 18
 petitionem 19, 14
 petitum 127, 12
 petitorum 116, 5
 petiverant 79, 15
 petiverat 189, 13
 petivêre 147, 9
 petiveris 154, 3
 petiverit 27, 12
 petivit 150, 12
 Petreio 54, 4
 Petreius 54, 13. 55, 4
 petulantur 231, 6
 petulanti 231, 11
 petulantia 30, 12. 225, 27
 petulantissimâ 234, 18
 petulantissimis 228, 13
 petundi 14, 1. 115, 15
 petunt 58, 4. 131, 20.
 149, 9. 210, 7
 phaleras 132, 20
 phaselida 171, 1
 Philæni 126, 21
 Philænis 126, 8, 22
 Philenon 78, 7
 Philippi 189, 6
 Philippo 189, 2, 5
 Philippoque 160, 11
 Philippus 164, 2
 Phænices 77, 15
 Phrygas 207, 5
 Phrygia 202, 1
 Phrygiam 205, 8
 pice 111, 8
 Piceno 33, 22. 51, 14
 Picens 161, 20. 199, 8
 Picenum 22, 1. 23, 18
 picta 175, 9
 pictas 10, 2
 pietas 88, 11
 pietate 10, 15
 pigeat 142, 8
 pigeret 215, 25. 230, 7
 piget 61, 6. 86, 20. 167,
 1. 230, 26
 pignora 233, 13
 piguit 234, 2
 pila 54, 16. 111, 8
 piraticæ 175, 23
 piraticam 205, 3
 piratis 207, 15
 piscantis 175, 22
 piscium 201, 23
 Pisidiæque 201, 20
 Piso 15, 11. 16, 6, 11. 38,
 13, 16
 Pisonem 15, 16. 16, 15.
 19, 6. 226, 10
 Pisonis 233, 1
 Pistoriensem 51, 12
 placandi 121, 24
 placeat 39, 17. 148, 23.
 224, 8
 placebant 2, 12. 118, 16
 placebat 123, 6. 133, 3
 placent 89, 14. 164, 9,
 &c.
 placere 66, 17. 99, 9. 115,
 20. 167, 2
 placeretne 84, 9
 placet 44, 7. 52, 11. 154,
 1. 221, 3, 7.
 placidè 97, 23. 121, 17.
 128, 27. 148, 9
 placidiùs 32, 2
 placido 178, 27
 placidus 79, 12
 placitum 127, 19
 placuerat 67, 6. 135, 19
 placuère 150, 1
 placuerint 215, 28
 placuisse 80, 20
 placuisset 148, 1
 placuit 120, 10. 132, 13.
 147, 11. 148, 4
 plana 201, 24
 planè 105, 2
 planitiem 119, 6. 138, 23.
 139, 24
 planities 53, 13. 94, 17.
 104, 4
 planum 105, 9
 plaustra 204, 11
 Plautiâ 25, 1
 Plautiæ 226, 25
 plebe 77, 16. 99, 7. 128,
 32. 218, 23. 222, 15
 plebeii 183, 1
 plebem 22, 19. 25, 10,
 &c.
 plebes 27, 1. 30, 5, 10,
 &c.
 plebi 87, 12. 129, 11, &c.
 plebis 26, 12. 31, 18, &c.
 plena 96, 3. 102, 19. 197,
 15
 pleni 155, 9
 pleno 144, 15
 plenus 231, 5
 pleraque 6, 15. 14, 14,
 &c.
 pleræque 125, 25
 pleræque 216, 5
 plerique 4, 2, 6. 13, 15,
 & *alibi*.
 plerisque 16, 2. 27, 13
 &c.
 plerisque 30, 3. 54, 11,
 &c.
 plerumque 63, 15. 80, 3,
 &c.
 plumæ 200, 27
 plura 20, 21. 29, 6. 80,
 22, &c.
 plures 67, 24. 127, 17,
 &c.
 pluresque 145, 7
 pluribus 404, 16. 111, 20,
 185, 8
 plurima 25, 10. 71, 12.
 75, 15. 91, 7
 plurimæ 159, 2
 plurimas 127, 16
 plurimi 142, 14
 plurimis 132, 22. 196, 15
 plurimus 20, 24. 119, 4
 plurimùm 2, 16. 14, 6, &c.
 pluris

VOCABULORUM.

- Pluris 45, 4. 129, 23. 131, 10. 133, 19
 plus 32, 7. 34, 2. 20, 17, &c.
 plusque 100, 2
 pluteosque 192, 19
 pluvia 124, 4. 137, 1
 pocula 203, 24
 pœna 40, 19. 41, 18. 44, 17. 196, 21
 pœnæ 42, 5. 119, 20
 pœnam 36, 5
 pœnas 15, 9. 20, 2. 42, 8, &c.
 Pœni 126, 17. 174, 21
 pœnitendum 132, 18
 pœnitens 169, 11
 pœnitet 88, 4. 150, 10, &c.
 pœnituit 221, 5
 pœniturum 199, 26
 pœniæ 206, 30
 pollebat 68, 8. 98, 6
 pollens 6, 14. 57, 7
 pollensque 86, 15
 pollere 82, 22
 pollet 220, 14
 polliceantur 33, 20
 polliceatur 154, 6
 pollicendo 21, 18. 74, 11, &c.
 polliceri 19, 3. 20, 10, &c.
 pollicetur 34, 27. 110, 12. 140, 4. 143, 7
 pollicitando 31, 10. 63, 22
 pollicitationibus 79, 10. 113, 17
 pollicito 149, 11
 pollicitos 33, 12
 pollicitus 22, 13. 231, 31
 polluere 10, 4. 98, 13
 pollui 20, 17
 polluta 74, 3. 210, 22
 pollutus 115, 14
 Pompeianam 226, 5
 Pompeianum 227, 5
 Pompeii 16, 11, 15. 159, 13. 185, 1
 Pompeio 16, 8. 31, 6. 194, 7
 Pompeium 185, 5. 211, 4, 20
 Pompeius 13, 18. 15, 2. 23, 16. 31, 17. 186, 19. 195, 12. 199, 27. 200, 19. 217, 12
 Pomptino 35, 12
 Pomptinum 35, 20
 pondere 86, 2
 ponderis 140, 16
 pondo 114, 11
 ponere 102, 3. 170, 11
 poneret 73, 14. 117, 2
 ponit 226, 21
 pons 198, 10
 ponte 35, 12
 pontem 35, 16
 ponti 206, 17
 Pontici 206, 28
 Pontico 206, 31
 Ponticum 206, 25
 pontificatus 38, 18
 Ponto 201, 25. 206, 3, 25
 Pontum 193, 16. 195, 9
 popularem 230, 17
 populares 19, 16. 20, 20
 popularibus 46, 9. 63, 1. 120, 5
 popularia 93, 14. 111, 25
 popularium 97, 20. 103, 22. 123, 11. 154, 13
 populi 5, 5. 8, 23. 10, 2, & alibi.
 populique 6, 16
 P. Q. Populique 155, 1
 populus 129, 6. 189, 1
 populo 8, 7. 44, 10. 63, 4, &c.
 populoque 64, 11
 populos 87, 14. 214, 15
 populum 68, 1. 71, 14, &c.
 populumque 27, 11
 P. Q. Populumque 80, 13
 populus 7, 18. 43, 7. 48, 23, &c.
 P. Q. Populusque 150, 9
 populusque 231, 21
 Porcia 42, 12. 44, 2. 227, 21
 Porcium 22, 8
 Porcius 14, 9. 44, 13
 porrectum 104, 7
 porrigit 107, 11
 porro 36, 4. 82, 24. 84, 20. 206, 33. 215, 7
 porta 110, 17. 145, 21
 portabant 6, 20. 51, 1
 portæ 118, 18. 201, 18
 portam 111, 15
 portare 20, 23. 52, 14. 93, 20. 102, 21
 portaret 96, 15. 102, 6. 123, 30
 portaretur 84, 4
 portari 23, 12. 123, 27
 portarum 67, 13
 portas 112, 7. 119, 14, 18, 158, 2. 176, 8
 portationibus 34, 1
 portaverat 150, 5
 portendant 59, 9
 portenderetur 177, 3
 portendi 37, 1. 114, 25. 138, 16
 portenta 23, 11
 portis 145, 2. 171, 11
 portuosior 75, 1
 portus 206, 24
 poscant 117, 14
 poscebant 134, 9
 poscebat 110, 8
 posceret 120, 9
 posci 163, 16
 poscunt 197, 12
 posita 124, 1
 positæ 186, 10
 positam 121, 10
 positas 188, 6
 positis 137, 21
 positum 158, 14. 199, 4
 posse 12, 16. 7, 3. 21, 1, 11, & alibi.
 possederat 103, 16
 possedêre 77, 8
 possedit 75, 2
 possem 7, 17. 29, 2, 49
 possent 26, 1. 112, 24, 10. 159, 10. 225, 2
 possessa 77, 14
 possessiones 161, 23. 234, 1
 possessionibus 29, 1
 possiet 32, 7. 40, 16, &c.
 possidet 40, 4. 47, 1
 possint 68, 5
 possis 59, 7
 possit 32, 15. 46, 11. 82, 3, &c.
 possitis 168, 1. 183, 5
 possum 42, 8. 132, 18. 234, 23
 possumus 191, 7
 possunt 197, 13. 118, 3. 227, 15
 postea 2, 12. 16, 6. 20, 1, 23, &c.
 posteaquam 233, 7, 13, 20
 postera 119, 5. 124, 6
 posteriores 126, 14
 posteris 132, 4. 163, 9. 230, 12
 posterius 131, 7
 U 3 postero

I N D E X

- Postero 85, 15. 95, 18, &c.
 posterum 182, 2. 210, 8. 213, 8
 Posthumus 222, 12
 postquam 6, 11, 13. 9, 17, & alibi plur.
 postrema 41, 17. 208, 5
 postremam 146, 14
 postremis 102, 4
 postremo 11, 22. 12, 6, 13, & alibi plur.
 postremos 105, 22. 110, 2
 postremum 158, 9. 159, 2. 164, 19
 postremus 164, 12. 189, 23
 postulabantur 149, 17
 postulabat 50, 6. 93, 4, &c.
 postulant 34, 24. 38, 3
 postulanti 116, 4
 postulare 19, 1. 25, 7. 75, 2. 129, 5
 postularet 67, 14
 postulata 128, 29
 postulatum 128, 20
 postulaverat 208, 11
 postulaverat 129, 16
 postulent 35, 7
 postulet 132, 19
 posuere 75, 7
 posuisti 81, 26
 posuit 18, 18. 206, 18. 229, 18
 potare 10, 2
 potens 69, 19. 74, 8. 223, 13
 potensque 57, 7
 potent 134, 2
 potentes 63, 22. 159, 3. 210, 1
 potentesque 31, 10
 potentia 10, 7. 16, 10. 17, 15, &c.
 potentia 59, 11. 74, 1. 83, 20, &c.
 potentiam 15, 3. 135, 4
 potentiori 98, 11
 potentis 89, 11
 potentius 17, 10. 185, 15
 poterant 97, 8. 133, 17. 145, 4
 poterat 13, 5. 20, 10. 22, 25, &c.
 potero 5, 8. 15, 8. 229, 28
 potes 213, 30. 234, 19
 potest 18, 8. 42, 4. 43, 16, &c.
 potestine 90, 5
 potestas 23, 3. 31, 7, &c.
 potestate 128, 14. 138, 5, &c.
 potestatem 31, 7. 38, 6, &c.
 potestatibus 115, 8. 130, 16
 potestatis 158, 7
 potiebatur 67, 31
 potior 119, 1. 128, 22
 potiora 83, 12. 114, 20. 179, 19
 potiozem 75, 1
 potiores 63, 21
 potiorque 163, 13
 potiretur 63, 23. 83, 4. 109, 13. 220, 2
 potiri 37, 2
 potissimum 140, 21. 70, 3, 22, &c.
 potiti 123, 16. 124, 22
 potitur 192, 18
 potitus 123, 24. 138, 19
 potiundi 94, 20. 136, 25
 potius 13, 13. 53, 6. 57, 2, &c.
 potuere 86, 6. 113, 5
 potueris 233, 28
 potui 225, 22
 potuimus 234, 16
 potuisse 96, 14
 potuisset 116, 3. 199, 28. 210, 18
 potuistis 51, 21
 potuit 142, 3. 173, 5. 232, 7, 13. 233, 24
 præ 140, 19
 præacutas 51, 1
 præaltâ 125, 14
 præbeatis 183, 12
 præbebat 118, 20
 præbendo 215, 2
 præbeo 72, 15. 188, 28
 præbere 12, 6. 45, 5
 præbet 225, 1
 præbetis 180, 6
 præbita 108, 25
 præceperant 144, 8
 præceperat 32, 11. 124, 1
 præcepit 68, 14
 præceps 21, 11. 25, 14, &c.
 præcepta 69, 2. 131, 5
 præceptis 133, 7. 215, 3. 222, 10
 præcepto 34, 23. 68, 7. 140, 11
 præceptum 35, 15. 50, 13, &c.
 præceptus 170, 15
 præcipere 203, 31
 præcipit 33, 19. 68, 4. 84, 8
 præcipitant 215, 10
 præcipitarentur 112, 2
 præcipitati 159, 8
 præcipitatus 72, 14
 præcipitavit 98, 14
 præcipitem 64, 8
 præcipites 87, 7
 præcisum 139, 6
 præclara 8, 6. 48, 24, &c.
 præclaram 133, 16
 præclari 3, 11. 96, 9. 110, 10
 præclarior 132, 3
 præclarius 132, 6
 præclaros 60, 8
 præclarus 72, 8
 præda 79, 15. 95, 17, &c.
 prædabundum 137, 15
 prædia 19, 13. 37, 13, &c.
 prædam 70, 11. 119, 11, &c.
 prædari 109, 21. 138, 3
 prædatum 192, 8
 prædas 79, 27. 91, 9, &c.
 prædator 101, 4
 prædatores 187, 12
 prædatoriâ 79, 24
 prædicabat 153, 2
 prædicantem 38, 11. 70, 15
 prædicent 211, 16
 prædicente 178, 14
 prædicet 132, 15
 prædicit 123, 30
 præditi 41, 12
 prædixero 199, 4
 præducti 140, 12
 prædonum 178, 27
 præerant 91, 6. 140, 12
 præerat 34, 3. 116, 10
 præessent 24, 3
 præfecit 63, 6. 104, 8
 præ-

VOCABULORUM.

- præfecti 102, 21
 præfectis 103, 2
 præfectosque 123, 8
 præfectum 167, 4. 118, 11. 119, 21
 præfectumque 125, 1
 præfectus 54, 10. 118, 24. 125, 9
 prægrediens 140, 16
 prælatus 162, 16
 prælia 200, 1
 præliantibus 139, 17, 14
 præliis 123, 17. 200, 22
 prælio 8, 19. 32, 4. 52, 26, &c.
 prælium 113, 6. 123, 12
 præluxi 230, 7
 præmia 14, 4. 18, 18. 19, 2, &c.
 præmiis 180, 1. 221, 12
 præminent 174, 19
 præmio 30, 2. 68, 10. 143, 9
 præmiorum 186, 27
 præmiserat 105, 12
 præmissis 22, 9
 præmissi 107, 30. 151, 1
 præmissis 152, 6
 præmissus 107, 6. 152, 11
 præmium 23, 19. 215, 17
 Præneſte 171, 7
 præparaviſſet 200, 1
 præpediebat 84, 17
 præpoſteri 131, 6
 prærupti 94, 18
 præſens 13, 11. 85, 8. 103, 5. 191, 17. 214, 5
 præſente 33, 10. 208, 8
 præſenti 42, 6. 85, 12. 185, 12
 præſentia 159, 7
 præſentiam 25, 4
 præſentibus 140, 6. 153, 6
 præſerim 59, 1, 8. 160, 1. 181, 11. 213, 11
 præſidebat 51, 14
 præſides 180, 7
 præſidia 21, 22. 25, 1. 42, 7, &c.
 præſidii 39, 6. 51, 21. 92, 24. 223, 23
 præſidiis 35, 15. 39, 16, 24, &c.
 præſidio 29, 16. 78, 2, &c.
 præſidium 27, 6. 16, 10, &c.
 præſidiumque 225, 3
 præſtabant 30, 12
 præſtabilius 57, 4
 præſtare 1, 1. 164, 10. 177, 17
 præſtat 18, 3. 90, 15
 præſtitiffent 109, 18
 præſtitit 70, 18
 præſtò 123, 30
 præter 10, 16. 12, 14, &c.
 præterea 6, 2. 11, 20, &c.
 præteream 236, 6
 prætereundum 59, 14
 præterfluit 172, 21
 prætergrediebantur 192, 15
 prætergreſſus 107, 4. 209, 7
 præterire 49, 9. 212, 13. 229, 2
 præterit 179, 15
 prætor 34, 3. 36, 10. 54, 10, &c.
 prætore 16, 7. 149, 3
 prætorem 36, 13. 149, 15
 prætores 23, 16. 50, 7
 prætoria 55, 14
 prætoriam 55, 5
 prætoribus 35, 12. 18, 21
 prætoris 26, 12. 27, 6
 prætorium 64, 3
 prætuleraſt 30, 20
 prætura 61, 3. 130, 1. 217, 8
 præventum 121, 16
 prava 115, 19. 142, 16, &c.
 pravas 214, 1
 pravis 57, 9
 praviffumèque 160, 17
 pravitatis 58, 14
 pravitatem 217, 12
 pravitatem 174, 30
 pravoque 5, 13
 pravum 82, 25. 85, 4
 precibus 38, 14. 208, 15
 premebantur 189, 4
 premerentur 222, 36
 premunt 72, 13
 preſſi 201, 2
 preſſo 208, 22
 pretii 133, 19. 222, 14
 pretio 58, 14. 39, 14, &c.
 pretioſiſſimos 233, 29
 pretium 10, 12. 74, 5, &c.
 pridem 45, 17. 212, 26
 pridie 188, 6
 prima 29, 19. 55, 1. 78, 5, &c.
 primæ 158, 1. 221, 3. 224, 9
 primam 53, 16. 199, 16
 primi 119, 15
 primpili 95, 14
 primis 3, 16. 5, 9. 13, 3, &c.
 primo 9, 1. 8, 10. 14, 3, &c.
 primordio 158, 4
 primos 102, 27. 105, 18, &c.
 primum 2, 10. 4, 1. 10, &c.
 primus 59, 19. 62, 11. 181, 1. 200, 4
 princeps 20, 24. 74, 7. 82, 18
 principem 15, 5. 162, 10. 185, 6. 230, 17
 principes 22, 7. 34, 5. 105, 18. 118, 4. 200, 13
 principia 105, 17
 principibus 32, 18
 principiis 105, 9
 principio 21, 18. 85, 2, &c.
 principium 160, 14
 prior 65, 18. 170, 28
 priore 93, 12. 146, 13
 priorem 142, 17
 priores 103, 16. 106, 7
 priſtinæ 52, 20. 54, 17. 55, 9. 204, 11
 privata 72, 1. 82, 15. 165, 2. 220, 11
 privatæ 197, 3
 privatas 163, 13. 177, 15
 privatim 10, 3. 39, 1, &c.
 privatimque 32, 16
 privatis 11, 4. 30, 18, &c.
 privato 22, 25. 153, 13. 168, 13
 privatorum 231, 26
 privatum 62, 5
 privatus 28, 6. 197, 1
 privignum 13, 1
 prius 2, 7. 5, 10. 11, 10, &c.
 U 4 proba

I N D E X

- proba 43, 21
 probabat 30, 6
 probæ 21, 6
 probandum 224, 12
 probare 128, 30. 218, 20.
 224, 4
 probarentne 86, 6
 probaretur 80, 19. 217, 1
 probari 221, 2
 probat 190, 6
 probata 126, 20. 152, 7
 probate 163, 14
 probatis 163, 14
 probi 161, 3
 probitas 69, 10. 114, 29.
 159, 21. 220, 23
 probitate 60, 14
 probitatem 9, 3. 57, 8
 probitati 214, 12
 probos 130, 16
 probra 101, 20. 131, 11
 probri 20, 5
 probro 10, 8. 30, 11. 210,
 21
 probrum 217, 21
 procaci 21, 13
 procacitate 226, 21
 procacitatis 229, 10. 234,
 17
 procax 232, 12
 procedat 93, 1. 102, 16
 procedebant 25, 17. 102,
 21
 procedebat 113, 13
 procedere 105, 16. 117, 17.
 128, 31. 65, 17
 procederent 58, 5
 procedere 2, 6
 procedit 22, 7. 79, 29, &c.
 procedunt 67, 4. 107, 26,
 &c.
 procefferant 56, 1. 77, 12.
 130, 8. 141, 10
 procefferat 106, 15
 processu 61, 6
 processit 61, 12. 80, 3,
 &c.
 processum 79, 28
 processuros 126, 20
 proclivi 221, 21
 proconsul 165, 6
 proconsule 101, 2. 169, 3
 proconsulem 169, 18
 procul 5, 1. 16, 9, 21,
 &c.
 procuracionem 68, 15
 prodegerint 161, 21
 proderet 21, 20
 prodiderat 21, 10
 prodidère 89, 6. 180, 10
 prodigia 23, 11
 prodigiis 37, 3
 prodita 90, 9
 proditionem 103, 16. 124, 14
 proditiõis 173, 20
 proditis 151, 10
 prodito 189, 23
 proditor 167, 8
 proditorum 168, 7
 proditos 151, 18
 proditum 90, 9
 producto 92, 2
 praelia 135, 13. 178, 1.
 190, 5. 217, 2
 praeliantur 146, 13
 praelii 143, 5. 18. 201, 9
 praeliis 105, 13. 108, 6,
 20, &c.
 praelisque 124, 21
 praelio 54, 3. 55, 22. 63,
 12, &c.
 praelium 52, 12. 54, 15, &c.
 profanaque 10, 3
 profecti 32, 8. 150, 3, &c.
 profectiõne 122, 4
 profectus 3, 7. 7, 20. 32,
 4, &c.
 profectum 173, 18. 177,
 9. 191, 24
 profectus 25, 20. 93, 15,
 20, &c.
 proficiebat 186, 14
 proficiantur 27, 10
 proficiens 149, 3
 proficientem 37, 17. 143,
 11
 proficerentur 35, 11. 126,
 6. 151, 12. 169, 5
 proficisci 22, 11. 27, 15,
 &c.
 proficiscitur 34, 27. 86, 3,
 &c.
 proficiscuntur 149, 1
 profiteri 15, 11
 profitetur 93, 7
 profligatis 146, 24
 profliuerunt 133, 4
 profugerant 81, 9. 123, 5
 profugerat 36, 10. 67, 20
 profugeret 51, 13. 151, 7
 profugi 6, 9. 110, 24
 profugisse 119, 21
 profugit 67, 31. 80, 6.
 &c.
 profugium 106, 30
 profugiunt 149, 2
 profugos 125, 10
 profugus 92, 17
 profunda 127, 21. 189, 2.
 192, 34
 profundæ 212, 11
 profundant 18, 8
 profusus 11, 14
 profusus 5, 17
 profutura 58, 3
 progeniem 69, 16
 progressæ 170, 18
 progressum 165, 2
 prohibeas 214, 2
 prohibebant 76, 13. 118,
 19, 188, 5
 prohibebat 107, 14. 190, 10
 prohibebatur 186, 18
 prohibendo 102, 6
 prohibere 69, 22. 90, 4,
 &c.
 prohibent 53, 5
 prohibentur 161, 10
 prohibet 52, 10. 151, 21
 prohibetur 184, 4
 prohibiti 22, 18
 prohibitori 202, 15
 prohibitus 15, 10
 prohibuerat 172, 11
 prohibuère 190, 17
 prohibuerit 80, 25
 prohibuit 80, 7
 projectum 177, 11
 projectus 72, 5
 proinde 11, 2. 61, 3. 104,
 16, &c.
 prolatandis 83, 22. 167, 11
 prolatando 34, 19
 prolatandum 160, 20
 prolatare 191, 26
 prolatat 190, 3
 proles 160, 9
 promi 208, 17
 promiscua 10, 12
 promiscuè 83, 15. 221, 5
 prominet 172, 2
 promisit 155, 3
 promissa 103, 18. 140, 5
 promissis 67, 12. 127, 97
 promittit 154, 16
 promontoria 201, 22
 promontoriis 206, 17
 promontorium 204, 30
 prompta 215, 24
 promptam 25, 21
 promptior 101, 3
 promptisque

VOCABULORUM.

promptisque 175, 20
 promptissimo 164, 4
 promptissimos 174, 3
 promptu 7, 5. 154, 9. 216,
 20. 220, 6. 224, 13
 promptum 9, 6
 promius 34, 22. 63, 1.
 200, 22
 promulgat 57, 3
 promulgaverat 221, 8
 promulgavit 187, 17
 prona 1, 3. 139, 22. 156,
 3
 proniusque 127, 11
 pronum 187, 4
 propatulo 11, 9
 prope 49, 11. 80, 1. 113,
 2, &c.
 propediem 26, 2. 51, 4
 properabant 11, 7
 properabat 7, 15
 properabit 221, 10
 properandi 150, 16. 192,
 29
 properandum 42, 13
 properantem 194, 6
 properantes 107, 16. 112,
 3. 192, 31
 properanti 51, 18
 properantiâ 94, 5
 properantiûs 64, 8. 142,
 12
 properare 78, 3. 94, 21.
 124, 14
 properaret 37, 23
 properatis 183, 8
 properato 154, 21
 properavisset 110, 21
 propere 22, 17. 36, 1, &c.
 propinqua 33, 8. 67, 9.
 104, 5. 136, 22
 propinquantes 193, 3
 propinquas 195, 4
 propinqui 65, 10
 propinquo 70, 10
 propinquos 71, 2. 144, 10
 propinquus 71, 1
 proprior 104, 9. 197, 21
 propius 9, 12. 35, 10. &c.
 proponere 28, 4
 proponeret 19, 1
 propræto 94, 7
 proprætorem 94, 11
 proprietatem 207, 5
 propter 26, 13. 33, 8, &c.
 propulerant 6, 20
 propulsare 106, 14

propulsarent 103, 3
 proripuit 25, 16
 prorsus 13, 6
 profapia 130, 21
 proscripti 31, 2
 proscriptionem 19, 3. 227,
 18. 230, 22
 proscriptione 161, 21
 proscriptis 187, 9
 proscriptorum 43, 11. 159,
 12. 162, 1
 proscriptos 164, 23
 profecuta 173, 14
 prospectabant 112, 23
 prospectu 126, 13
 prospectum 107, 13
 prospectus 140, 14
 prospera 6, 15
 prosperæ 188, 24
 prospere 21, 23. 47, 15,
 &c.
 prosperum 222, 21
 prospiciendum 218, 18
 protulit 230, 1
 proveniêre 8, 4
 provideas 214, 10
 provideat 114, 2
 providendum 40, 17. 215,
 12
 providens 84, 18
 providenter 137, 11
 providentia 63, 13
 providere 55, 2. 65, 18.
 137, 7. 145, 4, 19
 provideris 45, 1
 provideritis 160, 4
 providet 40, 3
 provincia 92, 22. 96, 16,
 &c.
 provinciæ 21, 21. 34, 4,
 &c.
 provinciam 16, 8, 11. 67,
 30
 provinciarum 197, 15
 provincias 31, 19. 100, 8.
 180, 4. 186, 1
 provinciis 114, 22
 provisa 104, 15
 proxima 34, 9. 77, 9, &c.
 proxumam 123, 32
 proxume 78, 9
 proximi 11, 23. 178, 17
 proximis 66, 13. 84, 11
 proximo 92, 18. 25
 proximorum 175, 15
 proximos 76, 9. 109, 10,
 &c.

proximum 21, 14. 18, 11
 &c.
 proximus 67, 10. 141, 11.
 227, 1
 prudens 169, 15. 216, 4.
 224, 14
 prudenterque 135, 23
 prudentes 104, 15
 prudentibus 191, 5
 prudentiorem 210, 21
 prudentissimus 8, 7
 psallere 21, 3
 Ptolemæum 189, 21
 Ptolemæus 190, 3
 puberes 83, 15. 108, 23.
 138, 6
 publica 36, 17. 37, 18.
 &c.
 publicæ 225, 23
 publicam 8, 16. 28, 7, &c.
 publicandas 44, 8. 46, 7
 publicaram 59, 3
 publicè 10, 3. 32, 16, &c.
 publici 171, 19
 publicis 30, 19. 223, 24
 publico 214, 10, 11
 publicum 20, 20. 31, 14.
 &c.
 Publio 200, 24
 publicor 176, 17
 pudeat 142, 8
 pudet 88, 4. 167, 11, 80.
 185, 3. 232, 19
 pudicitia 21, 7. 220, 23,
 &c.
 pudicitia 48, 5. 226, 10
 pudicitiam 10, 11. 11, 8.
 12, 9
 pudor 220, 23
 pudore 4, 7. 50, 1. 145,
 26
 pudorem 10, 11. 13, 10.
 160, 22. 213, 4
 puduit 232, 36
 pueri 141, 10
 puerique 118, 19
 pueritia 130, 13. 145, 27,
 &c.
 pueritiæ 123, 21. 229, 3
 pueritiam 115, 2
 puerorum 212, 5
 pueros 41, 2
 pugionem 186, 16
 pugna 141, 23. 146, 13,
 19. 186, 18. 190, 19
 pugnabatur 206, 1

pugnæ

I N D E X

pugnæ 10, 1. 123, 14. 135, 14. 173, 1
pugnam 110, 16, 17. 112, 21, &c.
pugnandi 51, 3. 106, 30. 110, 6. 128, 7
pugnando 7, 19. 55, 13. 84, 22. 106, 24. 170, 11
pugnans 53, 10
pugnantes 53, 7. 55, 8. 143, 16
pugnantibus 170, 23
pugnare 52, 19. 55, 2. 111, 6. 112, 18. 146, 18
pugnatum 108, 9. 109, 2. 151, 22. 156, 1
pugnatur 186, 1
pugnauerant 8, 18. 147, 8
pugnauerat 48, 1
pulcherrimâ 190, 9
pulcherrimum 213, 3
pulcherrimum n 17, 4
pulcherrimâ 6, 7
pulcherrimam 46, 30
pulchrum 3, 12
pulsa 203, 19
pulsat 207, 7
pulsi 8, 19. 123, 15
pulso 169, 7
pulsus 205, 15
pulsus 72, 14
pulverem 134, 4
pulveris 107, 12
pulvino 121, 10
Punicâ 152, 22
Punicæ 78, 8
Punicas 202, 26
Punicis 40, 13. 75, 18. 78, 12
Punico 61, 15. 99, 3. 159, 1
Punicum 158, 23
purgari 196, 1
purgatiores 172, 25
putabam 164, 24
putabant 7, 3. 6. 16, 10
putabat 34, 22. 37, 15. 101, 8. 124, 5
putabatur 129, 11. 149, 7
putant 4, 3. 29, 19. 76, 1. 6. 107, 19. 132, 2. 210, 2
putare 2, 15
putares 226, 9
putaret 73, 13
putas 231, 3. 234, 10
putâsti 231, 12
putat 127, 4
putaveris 153, 19
putaverit 207, 24
putem 224, 10
putent 213, 4
putes 191, 2. 218, 21
putet 4, 4. 160, 2
puto 44, 4. 59, 14. 72, 12. 78, 3. 134, 24. 212, 13. 223, 21. 230, 29
Pyrenæis 200, 19
Pyrenæum 177, 23
Pyrrho 160, 10. 202, 16

Q.

Quadrageſima 107, 23. 111, 18, &c.
quadrato 145, 12
quæcumque 101, 19. 224, 3
quædam 173, 10. 180, 13. 229, 23
quælibet 90, 12
quæque 5, 6. 112, 22. 225, 21
quæramus 27, 7
quærant 183, 13
quærat 131, 4
quærebant 40, 16. 137, 4
quærebat 177, 3
quærendo 165, 3
quærenti 135, 4
quæreſe 2, 2. 59, 10, &c.
quærerent 212, 11
quæreret 120, 14
quæreretur 97, 3
quæri 131, 14. 135, 16
quæris 167, 8
quærit 3, 12. 230, 1
quæritis 198, 6
quæritur 188, 16
quæſierit 232, 16
quæſita 90, 10. 177, 9. 182, 2
quæſitiſſumæ 175, 10
quæſiores 97, 16
quæſitum 153, 8. 162, 19. 163, 11. 194, 5
quæſiverit 96, 9

quæſivi 132, 22
quæſivit 163, 18
quæſo 130, 19. 166, 10. 191, 1. 212, 18
quæſoque 178, 8. 182, 3
quæſtio 92, 14
quæſtione 97, 18
quæſtiones 87, 9. 88, 12
quæſtionibus 89, 8
quæſtor 16, 7. 85, 9. 150, 4. 141, 16. 175, 2
quæſtore 155, 17
quæſtorem 151, 2. 208, 9. 134, 11
quæſtori 86, 2. 149, 8
quæſtui 11, 14. 20, 27. 88, 11
quæſtum 79, 20
quæſtura 232, 26. 233, 12
quæſturam 233, 8
quæſtus 232, 13
quæve 161, 6. 219, 19
quale 212, 12
qualem 188, 25. 232, 10
quales 60, 3
quali 212, 13
qualicumque 210, 12
quâlis 69, 11. 89, 10. 229, 29
quandam 119, 6
quamobrem 28, 3. 42, 11, &c.
quamprimum 224, 16
quamquam 59, 7. 72, 10. 75, 17, &c.
quamque 86, 22
quânvīs 20, 17. 183, 3, &c.
quando 148, 4. 153, 24. &c.
quanta 35, 5. 52, 1. 55, 11. 231, 14
quantæ 181, 9
quantam 52, 6
quantamque 6, 6
quantaque 55, 12. 87, 11
quantas 179, 15
quanti 82, 1. 211, 4. 234, 11
quantis 181, 9. 198, 15
quândo 46, 16. 58, 3, &c.
quândoque 179, 19
quantum 7, 7. 8, 6. 22, 17, &c.
quantumque 216, 11
quantus 22, 26
quapropter 52, 11

quare

VOCABULORUM.

quare 46, 12, 14. 48, 13, &c.
 quarta 50, 22
 quarto 146, 2
 quaecunque 61, 21
 quasi 9, 2, 9, 15. 11, 3, & *alibi frequenter*.
 quatrduo 108, 5
 quatuor 106, 19. 107. 22, &c.
 queas 65, 13
 queat 53, 5. 232, 20
 quamcumque 68, 5
 quemdam 20, 23. 21, 26, &c.
 quemquam 75, 15. 134, 16, &c.
 quemque 3, 4. 43, 2, &c.
 querar 225, 30. 230, 30
 querebatur 34, 18
 quereretur 34, 18
 queri 33, 1. 73, 12. 217, 9
 queritur 57, 1
 queror 161, 18
 questus 22, 8. 45, 9. 82, 4
 queunt 101, 19. 212, 23
 quibuscum 149, 16. 186, 27
 quibusque 92, 4
 quicumque 11, 17. 31, 3. 12
 quidam 37, 16. 92, 15, &c.
 quidem 3, 15. 13, 2. 25, 14, &c.
 quidnam 33, 13. 105, 1, 3
 quidquam 5, 21. 10, 16, &c.
 quidquid 42, 19. 87, 12, 153, 21. 233, 17
 quies 24, 5. 161, 3. 165, 9
 quiescebat 121, 5
 quiescere 215, 7
 quiescetis 182, 7
 quieta 18, 24. 27, 16. 70, 4. 121, 20
 quietam 151, 2. 164, 4. 171, 9
 quietem 147, 3
 quieti 113, 12. 118, 7
 quietibus 13, 4
 quietis 210, 22
 quieto 163, 14

quietos 105, 10
 quietum 118, 2
 quietus 21, 16. 79, 12. 106, 23. 107, 6. 179, 2
 quin 18, 16. 29, 1. 32, 6, &c.
 Quinctium 181, 9
 quinis 184, 2
 quinquaginta 93, 12. 123, 22
 quinque 140, 8. 148, 22. 193, 9. 221, 9
 quinquenni 66, 15
 quinto 150, 17
 quintum 81, 17. 147, 7
 quippe 10, 5. 11, 18. 58, &c.
 quippiam 233, 27
 quique 8, 18. 11, 6. 16, 9, 1, &c.
 Quirites 86, 18. 87, 5. 50, 13, &c.
 quisquam 30, 3. 40, 3, &c.
 quisque 4, 4. 7, 4. 14, &c.
 quivere 38, 14. 170, 2
 quiverunt 111, 19
 quivissent 112, 11
 quivit 143, 17
 quoad 98, 14. 153, 18
 quocumque 103, 3. 123, 11. 148, 24. 225, 22
 quocunque 52, 11. 137, 9, 186, 2. 224, 16
 quomodo 6, 6
 quonam 27, 7. 146, 5. 215, 12. 218, 19. 224, 9
 quoniam 2, 2. 3, 9. 6, 4, & *alibi frequenter*
 quoquam 71, 11
 quoque 52, 6. 80, 19. 86, 4, &c.
 quorsum 223, 21
 quoscumque 32, 11
 quosque 143, 19
 quotidiano 12, 2. 37, 15
 quotidie 102, 1. 137, 17
 quotiens 177, 8. 179, 12
 quovis 67, 5. 63, 1, 22. 100, 4. 229, 22
 quousque 18, 2. 167, 14
 quum 208, 11

R.

R Abie 162, 5. 231, 6
 rabiem 165, 17
 radicem 204, 7
 radices 40, 17
 radicibus 51, 17
 ramis 107, 20. 139, 23
 rapacissimæ 227, 14
 rapere 9, 19. 10, 3, 10, 98, 5. 186, 9
 rapi 41, 2
 rapiebat 82, 25
 rapinæ 5, 14
 rapinarum 13, 16. 15, 10. 212, 25
 rapinas 19, 4. 168, 7. 210, 23
 rapinis 22, 24. 164, 17. 203, 23. 224, 15
 rapiunt 217, 22
 rapta 160, 13
 rapto 203, 4
 raptum 191, 9
 raris 180, 9
 raro 169, 22
 rata 183, 6
 ratam 154, 26
 ratem 175, 25
 rates 188, 5
 rati 37, 26. 107, 14. 119, 14, &c.
 ratibus 173, 15
 ratio 198, 4. 234, 22
 rationem 33, 3. 227, 3
 rationes 35, 7. 143, 6
 rationibus 51, 7. 234, 14
 ratus 50, 5. 51, 22. 55, 4, &c.
 re 7, 20. 9, 6. 16, 1, &c.
 Reatino 29, 10
 rebatur 83, 12
 rebus 12, 10. 21, 13. 24, 3, &c.
 recens 192, 30
 recentis 188, 24
 receperat 108, 12. 201, 15
 receperitis 180, 9
 recepi 177, 22. 189, 22
 recepit 74, 11

recepta

I N D E X

recepta 9, 18. 178, 2
 receptam 212, 8
 recepti 69, 15
 receptui 105, 20. 144, 10
 receptus 61, 17
 recidat 211, 11
 recipere 170, 2
 recipi 84, 10
 recipiebant 106, 6
 recipit 112, 3. 170, 16
 recipiendum 193, 15
 recipiunt 223, 20
 recitarem 233, 3
 recitatæ 81, 13
 recitatis 82, 11
 recitavit 23, 8. 27, 18
 recognituros 229, 17
 recognoscas 24, 5
 recordari 178, 24
 rectè 40, 8. 80, 24. 90,
 14, &c.
 rectius 2, 1. 188, 28
 rector 58, 13
 rectore 170, 3
 rectorem 210, 5
 recuperandæ 85, 7
 recusare 89, 18
 redarguit 201, 3
 reddat 72, 10
 redde 227, 3
 reddenda 198, 1
 reddere 142, 14
 redderet 64, 9
 reddi 167, 2
 reddidens 167, 7
 reddidit 231, 25
 reddi am 153, 19
 redditas 27, 18
 redditis 178, 5. 201, 9
 redemptoris 104, 16
 redeo 61, 7. 100, 7. 127,
 2
 redeunt 150, 5
 redeuntibus 208, 6
 redibunt 180, 9
 rediens 65, 4. 146, 24
 redimebat 85, 5
 redimere 233, 27
 redimeret 11, 19
 redire 153, 9
 redisti 228, 10
 rediit 149, 13. 254, 22
 reditu 168, 4. 172, 2
 reditum 86, 17. 186, 23

rediturum 129, 14
 redundantibus 176, 23
 reductus 233, 9
 reduxit 233, 8
 refelle 233, 28
 referat 44, 10
 referatur 38, 4
 referebantur 67, 14
 refert 23, 1. 39, 17. 46,
 14
 referendum 39, 24
 referunt 67, 21
 reficere 117, 21
 reficeret 37, 24
 reficit 108, 6
 refutant 202, 6
 regatur 57, 3
 rege 40, 9. 61, 8. 94, 13,
 &c.
 regēbat 173, 8, 11
 regēbantur 76, 4
 regem 26, 4. 66, 5. 67,
 17, &c.
 regere 59, 6. 166, 15
 regerent 58, 4
 regerentur 58, 4
 reges 2, 9. 6, 16. 8, 22,
 &c.
 regesque 192, 22
 rege 61, 22. 91, 21. 94,
 19, &c.
 regiæ 116, 15. 155, 5
 regiam 124, 25. 148, 18
 regibus 7, 5. 48, 27. 129,
 6, &c.
 regii 202, 7
 reginam 189, 15
 regio 30, 16. 66, 7. 107,
 2. 158, 16
 regione 22, 23
 regiones 95, 2. 125, 22
 regionibus 172, 14
 regionum 145, 17
 regios 108, 15
 regis 68, 7. 74, 2, 12, &c.
 regit 148, 3
 regitis 164, 11
 regium 6, 23, 26. 91, 16.
 121, 23
 regna 89, 14. 127, 23, &c.
 regni 65, 9, 12. 68, 14,
 &c.
 regnique 70, 2
 regnis 189, 17
 regno 62, 13. 69, 5. 70,

25, &c.
 regnoque 128, 26
 regnum 5, 21. 36, 23, &c.
 regnumque 65, 5. 104, 11.
 114, 8. 191, 16
 regredi 110, 3. 190, 11
 regreditur 140, 2
 regressu 173, 14
 regressus 5, 5. 173, 1. 174,
 32
 reguli 66, 8. 67, 9
 regulis 67, 6
 regum 2, 16. 92, 16. 117,
 2. 128, 15. 136, 1
 regunt 217, 20
 rei 5, 17. 6, 11. 23, 20,
 &c.
 reipublicæ 3, 13. 5, 7, 20,
 & alibi plur.
 reique 225, 23
 relaturum 231, 9
 relictæ 71, 4. 132, 22. 204,
 36
 relictæ 91, 6
 relictis 122, 14. 152, 6
 relicto 94, 7. 95, 1. 139,
 1, &c.
 relictum 55, 9. 94, 12,
 &c.
 relictus 141, 17
 religione 124, 4
 religiosissimi 10, 14
 relinquunt 134, 4
 relinquatis 53, 8
 relinquendum 79, 28. 151,
 20
 relinquere 8, 19. 52, 23
 relinquimus 16, 17
 reliqua 53, 14. 85, 13, &c.
 reliquæ 29, 5
 relinquam 5, 1
 reliquas 234, 1
 reliquerat 62, 5. 148, 21.
 149, 3
 reliquere 133, 15, 16. 180,
 7
 reliquerint 6, 6
 reliquerit 223, 15
 reliquerunt 11, 2. 18, 1
 reliqui 10, 5. 18, 15. 22,
 23, &c.
 reliquæ 165, 12
 reliquias 183, 13
 reliquis 4, 10

reliquit

VOCABULORUM.

- reliquit 70, 20. 204, 35. 217, 9
 reliquorum 91, 4
 reliquos. 36, 11. 38, 9, &c.
 reliquum 82, 2. 90, 11, &c.
 reliquus 226, 6
 rem 16, 17, 19. 18, 9. 23, 1, & *alibi plur.*
 remque 8, 10. 29, 20. 133, 12
 remanebit 90, 1
 remanere 111, 29
 remanet 82, 9
 remeare 173, 12
 remedia 221, 10
 remedium 33, 2
 remiserant 112, 21
 remiserat 187, 16
 remissi 107, 26
 remissis 111, 14
 remissisque 128, 32
 remissus 136, 2
 remittere 111, 20. 144, 8. 185, 4
 remittit 107, 1
 remorata 95, 18. 142, 2
 remorati 107, 1
 remoratorios 105, 14
 remotam 176, 10
 remotis 53, 10. 155, 10
 remoto 135, 20. 159, 1. 190, 6
 remotum 206, 13
 removisti 134, 12
 rempublicam 4, 6. 6, 6, & *alibi plur.*
 renovans 198, 9
 renovandâ 222, 16
 renovare 106, 24
 renovari 108, 18
 renovato 93, 18
 renovatum 65, 7
 renunciavere 140, 7
 renuncio 175, 22
 reo 231, 31
 repente 20, 10. 24, 5. 105, 21, &c.
 repentes 139, 17
 repentinâ 184, 1
 repentinæ 212, 3
 repentino 111, 15
 reperiebam 214, 17
 reperiebant 56, 3
 reperiri 216, 19
 reperit 121, 13
 reperitur 40, 19. 67, 19
 reperti 99, 1
 repertores 189, 8
 repertus 55, 16
 repetam 61, 14
 repetentes 164, 22
 repetere 6, 5. 142, 13
 repetit. 133, 14
 repetiveritis 186, 3.
 repeto 161, 18. 183, 10
 repetundâ 160, 20
 repetundarum 15, 9. 38, 16
 repleta 201, 18
 reprehendat 42, 17
 reprehendenda 215, 22
 reprehendere 224, 4
 reprehenderis 4, 2
 reprehenduntur 232, 2
 repressi 231, 31
 reptitius 226, 7
 republicâ 5, 1. 9, 118. 16, 9, &c.
 repudiabat 51, 5
 repudiet 35, 9
 repugnantibus 138, 27. 198, 39
 repuli 196, 16
 repullas 18, 1
 repulsum 148, 13
 repulsus 158, 4. 171, 5
 reputando 57, 3. 148, 20
 reputans 68, 1. 214, 16
 reputare 232, 15
 reputaret 114, 20. 121, 3
 reputare 130, 19. 132, 17
 reputaverint 60, 2
 reputo 44, 17
 requie 170, 6
 requiem 42, 9. 183, 8
 requiescere 121, 23. 135, 6
 requietis 204, 1
 requievit 5, 1
 requirat 32, 15
 requirere 32, 21
 requisita 201, 16
 rerum 3, 12, 16. 8, 16, &c.
 res 2, 6, 18. 4, 1. 5, 5, &c.
 resque 124, 23
 rescindi 66, 16. 167, 2
 rescindit 192, 19
 resederunt 231, 19
 resistendum 191, 2
 resistentes 55, 6
 resistantibus 94, 10
 resistere 27, 14. 106, 13. 112, 11. 113, 3
 resisti 118, 22
 resistunt 54, 18
 respiciens 93, 16. 204, 30
 respondeam 229, 15
 respondeat 229, 4. 230, 1
 respondebo 225, 27
 respondendo 22, 16
 respondent 73, 10
 respondere 92, 8. 132, 10. 232, 20, 25
 responderentur 153, 6
 respondero 229, 10
 respondetur 150, 8
 respondi 134, 10
 respondissent 37, 3
 respondit 27, 9. 66, 6, 17, &c.
 responsuros 131, 15
 responsurum 153, 10
 respublica 8, 22. 17, 10, &c.
 restantem 170, 11
 restitère 211, 1
 restituas 225, 9
 restitutas 27, 6
 restituenda 217, 16
 restituentis 159, 14
 restituere 87, 12
 restitueris 225, 14
 restitui 167, 3
 restituit 106, 28. 180, 13. 217, 8
 restituo 162, 4
 restituta 31, 7. 225, 18
 restituto 190, 12
 reticeat 90, 6
 reticere 20, 6. 132, 13
 retices 227, 6
 reticuisse 215, 24
 retineas 167, 11, 12. 217, 5
 retinebant 125, 19
 retinebat 97, 26. 106, 10. 200, 11
 retinebunt 183, 10
 retinemus 44, 7
 retinendæ 161, 2. 219, 15
 retinendam 90, 2
 retinendum 38, 5. 79, 29
 retinens 55, 18
 retinere 45, 5. 65, 11. 89, 17, &c.
 retineret 223, 2
 retinet 167, 22
 retinetur

I N D E X

retinetur 3, 1
 retinuerint 186, 3
 retinuisse 214, 4
 retractantes 164, 14
 retractum 32, 9. 37, 17
 retractus 37, 9
 retrahente 231, 19
 retulerant 79, 21
 retulisse 154, 8
 retulit 213, 17
 reversi 192, 31
 revertat 232, 5
 reverterat 31, 6
 reverti 231, 20
 revocans 212, 26
 revocante 231, 19
 revocata 220, 8
 revocati 8, 9
 revocaveras 227, 22
 revorti 64, 2
 revertitur 112, 5
 reus 15, 10. 93, 7
 Rex 23, 13
 rex 61, 17. 63, 22. 64, 13,
 &c.
 Rhegium 84, 19. 200, 18
 Rhenum 158, 6
 Rhodiis 40, 11
 Rhodiorum 40, 9
 Rhodios 221, 4
 ritu 211, 19
 rogandos 86, 3
 rogantibus 142, 12. 213,
 3
 rogarentur 97, 17
 rogat 54, 7. 115, 15.
 151, 8
 rogatione 91, 10. 97, 16
 rogationem 97, 3, 12
 rogationi 97, 7
 rogatum 125, 6
 rogatus 29, 8. 39, 20, 25.
 44, 13. 123, 1
 rogitare 24, 10
 Roma 33, 9. 93, 16. 128,
 10. 213, 11
 Romæ 22, 2. 24, 2. 25,
 12, & alibi plur.
 Romæque 130, 6
 Romam 6, 8. 16, 4. 27,
 10, & alibi plur.
 Romana 158, 5
 Romanæ 26, 12. 212, 20
 Romanam 25, 11. 87, 9.
 212, 2. 217, 7, 13
 Romani 5, 5. 6, 6, 17, &
 alibi frequenter.

Romanis 63, 8, 18. 108,
 24, &c.
 Romano 8, 7. 23, 4. 47,
 5, &c.
 Romanorum 104, 12. 106,
 15, 5, &c.
 Romanos 49, 1. 65, 6, &c.
 Romanum 27, 11. 68, 1,
 &c.
 Romanus 7, 18. 22, 13,
 & alibi.
 Romule 228, 6
 Romulus 160, 13
 rudes 104, 16
 rudimenta 231, 3
 rudimentum 229, 18
 rudis 142, 10
 ruebant 176, 2
 Rufo 92, 19
 Rufone 150, 4
 Rufus 23, 16
 ruinâ 25, 15
 rumor 80, 16
 rumore 97, 18. 171, 17
 rumoribus 23, 1. 174, 30
 rupes 53, 13
 rupti 198, 10
 rursus 168, 8
 rursus 16, 1. 22, 7. 49, 5,
 &c.
 Rutilii 107, 12
 Rutilio 135, 8
 Rutilium 105, 11. 107, 4
 Rutilius 107, 4
 ruuntque 175, 16

S.

S. 28. 1. 34, 3. 188,
 17
 sacerdote 12, 12
 sacerdotia 19, 4. 88, 5
 sacra 10, 3
 sacrata 171, 23. 175, 26.
 203, 24
 sacrilega 226, 14
 sacrilegi 11, 20. 232, 22
 sacrilegorum 233, 17
 sacris 19, 18
 sacro 211, 5
 sacrum 158, 19
 sæpe 16, 20. 18, 16. 21,

3, 9, & alibi frequenter.
 sæpenumero 45, 8. 48, 25
 sæpissime 114, 26
 sæpius 8, 17. 21, 9. 116,
 4, &c.
 sæva 16, 16. 70, 6. 212,
 5
 sævior 181, 6
 sævire 8, 25. 125, 15.
 203, 27
 sævissimis 118, 23
 sævissimo 246, 1
 sævissimos 177, 26
 sævissimum 177, 11
 sævitia 26, 11. 41, 1. 63,
 5. 94, 16. 219, 19
 sævitiam 73, 10
 sævitiamque 101, 23
 sævitiis 158, 17
 sævum 75, 11
 sævus 160, 12
 sagittarii 150, 15
 sagittariis 145, 16
 sagittariisque 141, 3
 sagittariorum 102, 25
 sagittarios 105, 7
 Sagum 175, 17
 Saguntini 202, 24
 Saguntium 198, 23
 salem 137, 4
 Salentinum 201, 23
 salita 188, 13
 Sallusti 229, 1. 230, 6.
 231, 14. 232, 5, 29.
 234, 10
 Sallustianus 207, 3
 Sallustii 204, 23
 Sallustium 204, 30. 205,
 6, 7, 11, 15. 206, 3.
 207, 2, 10, 22. 229,
 15
 Sallustius 204, 18, 21, 26,
 34. 205, 1, 4, 9, 13,
 17, 18, 21, 22. 206, 2,
 6, 8, 10, 17, 25, 30, 32,
 34. 207, 6, 13, 15, 27.
 229, 34. 230, 19. 233,
 7, 16. 234, 24
 saltare 21, 5
 saltibus 178, 20
 saltu 199, 28
 saltuosa 94, 23. 108, 12
 saltus 186, 11
 salvâ 222, 27
 salvæ 198, 15
 salubri 75, 13
 salvi 161, 19. 222, 14
 salus

VOCABULORUM.

- falus 177, 9
 salutare 60, 1
 salutatum 22, 15
 salute 35, 20. 141, 9. 136, 3. 197, 24
 salutem 44, 11. 52, 25. 96, 8. 125, 4
 salutis 92, 7. 213, 14
 salutis 109, 14
 Samnitibus 43, 21
 Samothracas 189, 8
 sancti 98, 13
 sanctis 133, 21
 sanctitas 202, 7
 sanctos 175, 13
 sanctum 208, 16
 sanctus 153, 12. 169, 21. 204, 4
 sanè 14, 1. 31, 3. 46, 1, &c.
 Sangæ 33, 17
 Sangam 33, 18
 sanguine 11, 22. 65, 11. 70, 4, &c.
 sanguinem 19, 16. 27, 8, &c.
 sanguinis 163, 10
 sani 174, 29
 sapiens 9, 15
 sapientem 101, 22
 sapienti 213, 17
 sapientia 6, 23. 44, 5. 65, 18. 210, 11, 17
 sapientiæ 5, 18
 sapientibus 164, 7
 sapientum 10, 5
 sarcasmus 207, 8
 sarcinas 143, 16
 sarcinis 123, 25. 137, 23. 186, 31
 Sardinia 172, 1
 Sardiniam 2, 3. 14. 204, 38. 205, 6. 207, 1
 satellites 117, 5. 160, 5, &c.
 satiari 218, 10
 satias 178, 21
 satiatus 160, 14
 satietas 89, 13
 satiu' 198, 14
 satis 2, 11. 5, 18. 6, 14, & alibi plur.
 satisfactionem 28, 4
 satissue 188, 17
 satisque 6, 14. 113, 10, &c.
 satius 99, 12. 230, 12
 5
 faturam 85, 15
 Saturni 165, 12
 fauciabantur 106, 3
 fauciare 112, 18. 141, 13
 fauciaretur 175, 21
 fauciari 139, 11
 faucii 170, 3
 fauciis 55, 2
 faucios 108, 5
 faxa 111, 8. 118, 20. 125, 16, &c.
 faxaque 187, 4
 faxeus 138, 23
 faxis 139, 23
 faxum 205, 9
 scalæ 113, 4
 scalas 192, 3
 scalis 111, 7. 113, 1
 scaphas 178, 32
 Scauri 86, 8. 91, 4
 Scauro 85, 14
 Scaurum 83, 4. 85, 6
 Scaurus 73, 21. 82, 17. 84, 15. 81, 1. 97, 14
 scelera 20, 7. 92, 3, 20. 99, 5
 sceleratis 4, 3
 sceleratissimum 147, 19
 sceleratissimus 69, 3
 sceleratissimum 88, 9
 sceleratissimum 89, 19
 sceleratissimo 226, 4
 sceleratorum 48, 14
 scelere 36, 4. 70, 9. 73, 18, &c.
 sceleri 48, 4. 80, 24. 163, 4
 sceleribus 72, 7. 164, 18
 sceleris 5, 9. 19, 16. 20, 2, &c.
 scelerum 6, 1. 82, 5. 89, 11, &c.
 scelesti 46, 10
 scelestis 13, 2
 scelestissimum 177, 8. 188, 21
 scelestorum 230, 23
 scelestos 43, 8. 202, 13
 scelestum 181, 5
 scelus 11, 1. 40, 18. 69, 21, &c.
 scenisque 175, 5
 sciatis 229, 15
 sciebam 48, 25
 sciens 134, 13. 203, 2
 sciente 153, 23
 scientes 143, 14, 28
 scientia 114, 29
 scientissimum 145, 18
 scilicet 13, 12. 47, 7. 47, 10, &c.
 scinditur 201, 22
 scio 12, 8. 41, 19. 64, 10, &c.
 Scipio 64, 1. 84, 2
 Scipione 61, 18. 155, 22. 207, 22
 Scipionem 60, 7
 Scipiones 228, 7. 230, 1
 Scipioni 80, 20. 84, 3
 Scipionis 63, 8. 226, 6
 scire 36, 19. 173, 12
 scirem 225, 27
 sciret 37, 19
 scis 148, 4
 scissum 200, 17
 scite 133, 18
 scitis 52, 5
 sciunt 41, 11
 scorpione 187, 13
 scorta 12, 5. 212, 15
 scortis 9, 10
 scorto 215, 8
 scriba 161, 20. 187, 10
 scribant 117, 14
 scribentem 230, 29
 scribere 4, 1. 29, 6. 81, 20, &c.
 scriberentur 25, 18
 scribitur 84, 4
 scribo 82, 3
 scribundo 177, 14
 scrinium 36, 14
 scripserat 116, 20
 scripsere 3, 14
 scripsi 216, 20. 230, 23
 scripsit 204, 14
 scriptam 25, 5
 scriptorem 3, 16
 scriptorum 8, 4. 200, 9
 scriptum 23, 9. 27, 19. 35, 4
 scripturus 61, 8
 scutari 67, 18
 scuta 118, 18. 140, 15
 scutorum 192, 25
 Scyllam 205, 9
 Scyridque 162, 15
 Scythici 206, 25
 secessio 219, 1
 secessione 87, 7
 secessionem 89, 2. 183, 11
 secessisset 179, 13
 secessit

I N D E X

- fecessit 16, 20. 27, 2
 secreta 85, 15
 secreto 64, 4
 secum 25, 16. 76, 14. 96, 1, &c.
 secunda 71, 17. 117, 8. 174, 30. 192, 23. 233, 26
 secundæ 10, 5. 98, 1. 160, 15. 163, 1
 secundaque 196, 18
 secundis 97, 19. 141, 7; &c.
 secundo 67, 15. 78, 5. 170, 14. 206, 5
 secundum 69, 9. 116, 19, &c.
 securo 169, 26
 secus 79, 25. 83, 2. 126, 10, &c.
 secuti 91, 6. 210, 16, 22
 secutique 190, 16
 secutus 29, 6. 16, 12
 sedare 91, 24
 sedari 13, 4. 62, 12
 sedaverit 224, 21
 sedens 228, 15
 sedenti 175, 6
 sedere 198, 21
 sedes 76, 5. 160, 11. 161, 10. 204, 11
 sedibus 6, 9. 98, 12
 seditio 27, 17. 62, 21. 121, 19. 218, 1
 seditione 174, 25
 seditionem 164, 17. 208, 21
 seditiones 159, 2. 199, 7
 seditionibus 30, 9. 43, 8, &c.
 seditiosi 122, 10
 seditiosum 118, 6
 seditiosus 161, 17
 segnior 90, 16. 169, 7
 signius 124, 8
 seipsum 67, 14
 Seleucia 191, 17
 sellâ 104, 8
 sellam 117, 2
 semel 190, 3
 semet 34, 26. 110, 13. 112, 19. 114, 26. 215, 5
 semetipsam 98, 14
 semetipsum 76, 15
 semianimum 208, 11
 semiruta 202, 25
 semisomnos 80, 4
 semper 3, 4. 5, 19. 9, 16, &c.
 semperque 7, 6. 115, 8. 219, 1
 Sempronia 21, 3. 84, 1
 Semproniam 33, 8
 fenati 23, 12. 30, 1. 48, 22. 97, 4. 195, 11
 fenator 22, 14. 23, 8. 187, 9. 227, 13. 233, 6
 fenatorem 234, 11
 fenatores 30, 15. 218, 7
 fenatori 37, 9
 fenatoribus 16, 3. 217, 16
 fenatorii 14, 7. 114, 9. 149, 13
 fenatoriis 224, 3
 fenatoris 32, 9
 fenatorum 224, 5, 8
 fenatu 20, 5. 23, 8. 27, 9, 18, & *alibi plur.*
 fenatui 64, 11. 83, 11. 222, 32. 227, 2
 fenatum 23, 1, 4. 25, 3, & *alibi plur.*
 fenatus 14, 1. 16, 8. 23, 2, & *alibi plur.*
 fenestrâ 196, 23
 fenestro 188, 1
 fenestus 75, 13. 196, 21
 fenestutem 134, 4
 fenescere 92, 22
 fenescunt 58, 12. 184, 4
 Senius 23, 8
 sententia 42, 4. 64, 9, &c.
 sententiæ 224, 6
 sententiam 39, 19. 23, 25, &c.
 sententias 40, 22. 44, 16
 sententiis 85, 14
 sentiebam 29, 4
 sentina 233, 6
 sentinam 30, 14
 sentiret 21, 21
 sentis 228, 17
 seor. um 120, 6
 separatim 47, 1
 Septimium 21, 26. 199, 25
 septis 161, 16
 sepulchra 161, 13
 sepulto 204, 32
 sequatur 3, 16
 seque 8, 16. 22, 11. 29, 20, &c.
 sequebantur 194, 1
 sequebatur 10, 8
 sequerentur 101, 25
 sequeretur 51, 19
 sequeris 228, 11
 sequetur 191, 26
 sequi 52, 23. 109, 3, 195, 26, &c.
 sequimini 163, 15
 sequimur 46, 26
 sequitur 108, 15. 109, 15. 168, 13
 sequuntur 58, 8. 67, 24. 165, 19
 Ser. 14, 8. 36, 20. 158, 5
 serendo 191, 21
 feria 142, 14
 sermo 198, 14
 sermone 21, 12. 186, 12. 229, 7
 sermoni 33, 10
 sermonibus 36, 22
 sero 190, 7
 serpentibus 136, 22
 serpentium 136, 24
 fertorii 177, 24. 187, 10. 197, 14
 Sertorio 186, 11. 199, 29
 Sertorium 185, 13. 206, 8
 Sertorius 170, 13, 25. 171, 11. 173, 1. 178, 11. 187, 8. 203, 38
 ferva 191, 15
 fervaret 25, 11
 fervavere 47, 12
 servi 88, 7. 208, 16
 serviendum 90, 1
 Servit 14, 8
 servile 23, 12
 fervili 158, 16. 208, 18
 fervilia 161, 8
 fervilibus 5, 3
 Servilius 170, 28
 fervire 18, 22
 fervis 51, 7
 fervitia 21, 1. 35, 9. 36, 8, &c.
 servitii 159, 19. 160, 19. 184, 7
 servitio 1, 5. 163, 9. 14, 182, 5. 215, 8
 servitius 47, 3
 servitium 114, 21. 141, 6, &c.
 servituum 119, 18
 servitus 222, 24
 servitute

VOCABULORUM.

- servitute 37, 12. 43, 5.
 217, 7, 18
 servitutem 88, 8. 89, 17.
 219, 11, 23
 servitutis 219, 16. 227,
 26
 serviundi 181, 11
 serviundum 161, 4. 195,
 12
 serum 195, 9
 serunt 165, 11
 servo 23, 19. 187, 12
 servorum 162, 15. 189, 13,
 25
 servos 147, 21
 servum 101, 26
 sese 1, 1. 2, 18. 24, 9, &c.
 sestertio 233, 29
 seu 39, 7. 148, 20. 215,
 27
 severè 73, 20
 severior 41, 18
 severitas 49, 14
 severitatis 49, 21
 severo 208, 9
 severus 230, 23
 sexaginta 202, 28
 Sextii 231, 34
 Sextio 228, 13
 Sextius 85, 9
 sexto 137, 20
 sexu 207, 14
 Sibyllinis 36, 23
 ficariis 165, 6
 ficcam 119, 15
 Siccenses 110, 18
 Siccensium 10, 22
 Sicilia 84, 20. 173, 18.
 205, 11
 Siciliae 200, 16. 209, 31
 Siciliam 84, 20. 193, 10
 Sicinius 181, 1
 Siculos 207, 16
 sicut 6, 8. 8, 2. 7, 13, &c.
 Sidonica 125, 19
 Sidoniis 125, 10
 signa 8, 19. 10, 2. 18, 11,
 &c.
 signatoresque 13, 8
 signatum 34, 24
 significabant 146, 4
 significant 206, 1
 significare 112, 25
 signa 54, 16. 101, 14, &c.
 signo 34, 9. 80, 9. 95, 5,
 &c.
 signorum 123, 14
 signum 16, 4. 54, 13. 142,
 17
 Silâ 198, 34
 Silane 42, 5
 Silanum 41, 19. 118, 11
 Silanus 30, 19. 100, 8
 silentes 208, 23
 silentio 1, 2. 49, 9. 151,
 14
 silentium 92, 1, 144, 23
 filere 78, 3
 filetur 3, 9
 filvâ 198, 34
 filvam 162, 22
 fim 35, 5. 230, 12. 231,
 13
 simile 205, 9
 similem 186, 19
 similes 230, 20
 similis 143. 14. 207, 8.
 230, 22. 234, 6, 8
 similisque 12, 2
 similitudine 6, 24. 233, 13
 similitudinem 246, 20
 simplex 213, 9
 simplici 199, 3
 simul 3, 3. 7, 8. 13, 14,
 & alibi plur.
 simulabat 124, 13
 simulacrum 175, 7
 simulanda 142, 4.
 simulandi 94, 19
 simulandum 154, 16
 simulans 196, 1
 simulant 215, 21
 simulantem 72, 6
 simulantes 31, 14. 189, 4
 simulatè 72, 4. 94, 2. 112,
 27
 simulat 166, 4
 simulatoque 189, 12
 simulator 5, 17
 simulavère 130, 16
 simulaveritne 136, 10
 simulent 33, 19
 simulque 107, 8. 146, 21
 simultas 223, 11
 simultatem 227, 9
 simultates 8, 13. 159, 1
 simus 70, 10
 sin 40, 20. 42, 16. 46, 13.
 &c.
 sinam 154, 3
 sinant 215, 27
 sinat 111, 29
 sine 2, 11, 6, 10. 8, 8, &c.
 finire 138, 3
 singillatim 39, 3. 100, 5
 singulas 104, 10. 136, 7
 singuli 127, 16. 185, 8
 singulis 16, 19. 67, 7. 180,
 6. 197, 7
 singulos 14, 3. 68, 19, 72,
 3. 129, 3. 140, 19
 sinistra 53, 17. 105, 22.
 145, 15. 146, 26
 sinistrae 105, 17
 sinistros 53, 13
 sint 42, 7. 45, 5, 16, &c.
 sinu 48, 12
 sinum 212, 4
 sinunt 59, 1. 144, 17
 sinus 125, 12
 siquidem 186, 2
 sis 35, 6. 210, 4. 211, 12.
 230, 6, 31. 234, 3
 Sisenna 141, 20
 sit 6, 7. 17, 9. 29, 16, &c.
 sita 1, 5. 18, 17. 46, 1,
 &c.
 sitæ 122, 16. 130, 8. 156,
 7
 sitam 92, 6
 sitas 81, 7. 135, 5
 siti 105, 11. 136, 24
 sitim 11, 10. 105, 15. 137,
 5
 sitis 52, 12. 168, 5
 Sitium 19, 6
 sitos 191, 13
 situ 206, 17, 31
 situm 75, 2. 87, 5. 94, 18,
 &c.
 five 25, 4. 213, 25. 234,
 8
 sociâ 127, 18
 societate 128, 5. 191, 26
 societatem 32, 15. 35, 3,
 &c.
 societatemque 125, 6
 societates 71, 14
 societatis 99, 7. 128, 21
 socii 51, 5. 100, 16. 120,
 14, &c.
 sociis 6, 20. 11, 1. 16, 4,
 &c.
 sociisque 13, 14. 129, 6
 sociorum 34, 18. 45, 7,
 &c.
 socios 23, 6. 33, 11. 43,
 23, &c.
 X socium

I N D E X

- socium 36, 19. 69, 4, &c. solum 30, 4. 32, 12. 152, 7. 206, 12
 socius 81, 17. 85, 1. 86, 8. 134, 18
 socordesque 180, 12
 socordia 5, 2. 92, 5. 52, 1, &c.
 socordiæ 47, 16. 219, 25
 socordiam 57, 11
 socordiamque 120, 15
 socordiâne 126, 9
 socordiûs 186, 24
 socors 145, 11
 sodalitium 232, 22
 sola 133, 17. 148, 18
 solas 203, 29
 solæ 77, 4
 solebant 144, 24
 solemnibus 19, 18
 solent 100, 16. 131, 8. 153, 15
 soles 213, 20
 solet 22, 3. 10. 52, 2. 63, 14, &c.
 soli 158, 18. 197, 17
 sollicita 109, 16
 sollicitabant 39, 12
 sollicitata 77, 16
 sollicitatæ 165, 13
 sollicitam 29, 10
 solliciti 86, 6
 solitudine 167, 12
 solitudinis 101, 5
 solitudo 90, 1
 solis 29, 18. 75, 10. 78, 11, &c.
 solitâ 178, 17
 soliti 39, 13. 61, 1. 192, 24
 solitos 60, 8
 solitudine 109, 14
 solitudinem 139, 19
 solitudines 75, 4. 123, 9, 19, &c.
 solitum 36, 20. 153, 3. 173, 11. 194, 9
 solitus 20, 12. 36, 23. 120, 7, 136, 11
 sollertia 63, 17
 sollertissimus 142, 11
 sollicitabat 32, 12
 sollicitare 21, 1. 22, 19
 solos 189, 20
 solvenda 192, 18
 solverat 174, 13
 olvere 29, 2. 161, 14
 solvit 119, 24
 somni 11, 10
 somnio 177, 3. 233, 28
 somno 3, 6. 122, 1. 144, 25. 145, 8
 somnus 121, 6
 fonitu 145, 3
 fontes 13, 12
 sonus 176, 12
 soporem 232, 32
 forbens 202, 22
 sordes 229, 23
 fordidissimo 232, 26
 fordidum 133, 18
 forte 57, 2. 201, 21. 221, 8
 Sp. 92, 17. 101, 1
 Sparos 50, 23
 sparsa 175, 5
 sparsi 176, 15
 Spartacum 208, 23
 Spartacus 208, 14
 spatio 50, 5. 20. 123, 22. 135, 17. 204, 28
 spatium 200, 16
 spe 5, 7. 25, 9. 30, 21, & alibi.
 specie 31, 11. 74, 15, 126, 1, &c.
 speciem 206, 25
 species 85, 10
 spectaculum 72, 15. 147, 1
 spectare 229, 27
 spectat 202, 5
 spectatam 208, 20
 spectatum 185, 5
 speculanti 152, 1
 speculatores 146, 3
 speculatoribus 151, 6
 speculatum 152, 12
 spei 19, 3. 101, 6. 155, 8
 spem 33, 4. 68, 3. 51, 21, &c.
 sperabat 30, 17. 51, 4. 84, 15
 sperans 21, 15. 63, 4. 83, speranti 135, 20
 sperare 52, 25. 81, 23. 196, 19
 sperarent 32, 21
 speraret 19, 8
 sperâsti 231, 8
 sperata 129, 12
 speratis 160, 21
 sperem 188, 20
 spero 18, 21
 spes 14, 1, 13. 17, 1. 18, 15, 24, & alibi frequenter.
 Spintheri 37, 7
 spirans 55, 17
 splendor 226, 12
 spolia 18, 19. 129, 4. 160, 20. 191, 19
 spoliandi 56, 1
 spoliare 10, 3
 spoliat 221, 17
 spoliatque 149, 1
 spoliatus 114, 16. 189, 6
 spoliaverunt 207, 16
 spoliis 180, 4
 spoliium 189, 22
 sponsonem 126, 5
 sportis 174, 29
 stabilias 218, 19
 stabiliebatur 223, 8
 stabilivisse 214, 4
 stadium 195, 4
 stagnabant 176, 22
 stagnum 202, 30
 stans 228, 15
 stantes 186, 8
 stare 200, 22
 Statilio 34, 24. 48, 7. 50, 15
 Statilium 36, 7
 Statilius 14, 10. 34, 11. 37, 8
 statim 73, 15. 93, 21. 110, 3, &c.
 statimque 64, 17
 stationes 174, 6. 203, 31
 stativis 101, 12
 statu 32, 20. 166, 2
 statuâ 222, 12
 statuamus 44, 19
 statuatis 42, 20. 48, 3. 72, 3
 statuerat 107, 11. 136, 12
 statueris 213, 1
 statuet 43, 18
 statuetis 46, 15
 statui 5, 5. 28, 3. 179, 18. 217,

VOCABULORUM.

217, 2
 statuisse 102, 1
 statuissetis 177, 10
 statuit 29, 13. 51, 22, &c.
 statuitur 120, 2
 statum 28, 6
 statuo 219, 25. 221, 12.
 222, 25
 stetit 232, 25
 stimulabant 15, 13
 stipatorum 11, 17
 stipendia 17, 12
 stipendii 131, 1
 stipendiis 115, 3. 129, 8.
 212, 9. 215, 19
 stipendio 134, 26. 177, 18.
 178, 12
 stipendium 84, 4. 93, 19,
 &c.
 stirpe 8, 24. 69, 4. 92, 19.
 218, 2
 stirpis 70, 3
 stolidior 187, 15
 strenuè 80, 20
 strenui 18, 12. 53, 3. 118,
 22
 strenuis 134, 24. 151, 22.
 223, 19
 strenuisque 198, 31
 strenuissimus 55, 21
 strenuo 50, 1. 220, 5
 strenuum 41, 19. 51, 26.
 198, 19
 strenuus 63, 12. 134, 14.
 210, 4
 strepere 144, 20
 streperent 140, 16
 strepitu 67, 18. 107, 27,
 &c.
 strepitus 112, 20
 strepunt 221, 26
 strictim 5, 5
 studeat 214, 13
 student 1, 1. 30, 2. 137, 9
 studere 41, 13. 125, 3
 studet 221, 3
 studia 20, 16. 62, 19. 122,
 9, &c.
 studiaque 58, 7
 studiis 21, 12. 100, 4
 studio 4, 6. 27, 1. 30, 6,
 &c.
 studioque 5, 4
 studium 9, 15. 12, 5. 33,
 14, 10, &c.
 studiui 231, 27
 stultæ 43, 5

stultitiâ 214, 4
 stultitiæ 128, 19
 stultissimi 164, 7. 123, 20
 stupor 221, 25
 supra 12, 11
 stupri 11, 7. 20, 9
 stupro 20, 28
 stuprum 186, 9
 sua 2, 11. 8, 9. 10, 10, &
alibi.
 suadendi 188, 24
 suadent 83, 10
 suadet 168, 2
 suæ 12, 7. 19, 11. 22, 16,
 &c.
 suam 5, 15. 19, 11, &c.
 suamet 20, 7. 64, 7
 suane 121, 2
 suarum 30, 8
 suas 10, 15. 14, 1. 18, 13,
 &c.
 suasse 153, 4
 suasque 92, 7
 sub 31, 11. 51, 17. 67, 23,
 &c.
 subactâ 224, 19
 subacti 8, 23
 subdolè 152, 12
 subdolos 5, 16. 94, 22
 subducit 53, 17. 144, 16
 subegerat 131, 13
 subegit 9, 5. 42, 5. 219, 7.
 223, 1
 suberat 190, 15
 subjecerit 182, 9
 subjecit 179, 1
 subiectum 215, 26
 subigere 2, 13
 subigit 81, 15. 87, 3
 sublatâ 227, 23
 sublato 20, 13
 sublatum 185, 2
 subleuando 49, 14
 sublicibus 195, 2
 sublimia 179, 8
 subfederant 233, 18
 subsellia 232, 25
 subsidiis 53, 14. 54, 6. 105,
 6. 174, 13
 subueniendum 82, 12
 subueniente 145, 5
 subuenientem 189, 4
 subvenire 106, 24. 134, 21
 subveniretur 109, 10
 subvenite 73, 6
 subvenitis 178, 16
 subueniendum 73, 19

subveniunt 112, 10
 subverfis 741, 4
 subversos 11, 5
 subvertendi 190, 18
 subvertendum 165, 6
 subverterent 86, 7
 subvertit 9, 3
 subvertenda 160, 10
 subvertundæ 166, 5
 suburbana 203, 21
 succedere 111, 6. 141, 2
 succensere 229, 13
 succenserant 187, 3
 successisset 203, 21
 succumbit 220, 16
 succurrere 55, 1. 144, 5
 Sucronem 178, 3
 sudes 51, 1. 111, 18
 sudorem 134, 4
 sueta 158, 11
 suetum 172, 21
 sufficere 232, 13
 suffodere 111, 7
 suffragatione 117, 15
 suffragia 180, 7. 183, 3
 suffragiis 165, 18
 sui 5, 17. 19, 7. 16. 21,
 18, & *alibi.*
 suimet 163, 10
 suis 22, 12. 26, 12, &
alibi.
 suismet 186, 16
 Sulla 9, 18. 21. 15, 8. 43,
 6, 14. 141, 16. 22. 142,
 8. 145, 14. 146, 8, 23.
 147, 13. 149, 11. 151,
 15, 20. 152, 7. 153, 5.
 10, 14. 154, 5, 19. 161,
 19. 179, 11. 181, 5. 187,
 16. 218, 4
 Sullæ 5, 20. 14, 8. 22, 20.
 31, 1. 141, 19. 148, 16.
 150, 1, 6, 20. 154, 15.
 155, 21. 159, 23. 174,
 27. 199, 6. 202, 17, 18.
 207, 10
 Sullam 36, 21. 37, 1. 144,
 13. 147, 10. 149, 2, 5.
 14. 150, 12. 151, 6.
 152, 12, 16. 153, 3. 154,
 27. 155, 7, 14. 162, 8.
 172, 11. 194, 7
 Sullanæ 19, 12. 30, 15
 Sullani 13, 15
 Sullanis 22, 23
 sulphure 111, 1
 Sulpitii 165, 11
 X 2

I N D E X

- Sulpitio 158, 5. 218, 7
 sum 4, 6. 29, 6. 45, 9, &c.
 sumam 229, 8
 sumat 131, 2
 sume 153, 18
 sumebant 43, 26
 sumenda 164, 9
 sumendum 39, 22. 48, 18
 sumentes 80, 5. 208, 24
 sumere 79, 22
 sumi 91, 23. 128, 23
 sumit 114, 23. 121, 10
 sumite 197, 22
 summa 1, 2. 18, 13. 24, 4, &c.
 summæ 15, 12
 summam 31, 7. 88, 1. 217, 16. 224, 21. 232, 10
 summi 106, 26
 summo 43, 23, 80, &c.
 summovi 177, 2
 summum 11, 1. 23, 6. 43, 26, &c.
 sumsere 189, 3
 sumserunt 43, 22
 sumsisse 66, 4
 sumtam 20, 23
 sumtibus 60, 14. 189, 12. 214, 15. 217, 17
 sumtis 201, 9
 sumtu 227, 6
 sumtui 11, 14. 12, 6. 178, 12
 sumtum 50, 17. 51, 10. 93, 15
 sumtus 20, 26. 177, 17. 212, 12
 sumtuum 197, 19. 212, 27. 213, 1
 sumus 26, 10. 48, 11, &c.
 sunt 4, 2. 5, 10. 7, 6. 10, 5, &c.
 suo 13, 16. 24, 7. 26, 4, &c.
 suomet 87, 7
 suopte 195, 5
 suorum 19, 10. 97, 15, &c.
 suos 39, 14. 43, 14, &c.
 super 78, 9. 93, 11. 112, 2, &c.
 superque 124, 3, 18
 superabant 115, 16
 superant 132, 15. 161, 6
 superare 18, 8
 superaret 49, 4
 superasti 228, 7
 superat 75, 15
 superatos 205, 18
 superatus 73, 12
 superaverant 120, 8
 superavit 182, 6
 superba 16, 13. 86, 12. 175, 14. 224, 2
 superbia 3, 3. 10, 10, &c.
 superbix 18, 3. 61, 10. 86, 21. 116, 14
 superbiam 7, 1. 9, 3. 128, 14, &c.
 superbissimi 88, 10. 133, 14
 superes 148, 6
 superet 86, 19. 231, 22
 superjactis 172, 8
 superior 32, 4
 superiore 112, 8. 178, 13. 181, 8
 superiorem 104, 11
 superiori 16, 17
 superioribus 17, 13. 106, 19, &c.
 supersteterant 113, 4
 supervacanea 222, 36
 supervacaneum 42, 6. 52, 19
 supervacua 222, 13
 supervadere 123, 24
 supellectilem 134, 1
 suppetebat 13, 11
 suppetit 218, 21
 suppetunt 213, 6
 supplementum 96, 11. 129, 6, 10
 supplex 227, 12
 supplicabatur 175, 9
 supplicanti 114, 26
 supplicantis 94, 22
 supplices 24, 9. 27, 10, &c.
 supplici 25, 7
 supplicia 109, 15. 160, 16. 196, 26
 suppliciis 8, 14. 47, 14. 102, 10. 118, 4
 supplicio 133, 10
 supplicium 38, 17. 39, 22, &c.
 supplicum 171, 24
 supra 4, 5. 5, 15. 6, 2, 5, &c.
 Sura 14, 7
 sus 229, 22
 suscepant 22, 19
 suscepti 28, 7. 197, 5
 suscepisse 88, 2
 suscepissem 177, 8
 suscepit 38, 10
 suscipere 70, 17
 suscipiat 127, 11
 suspecti 191, 16
 suspectiores 7, 6
 suspectum 121, 17
 suspectusque 120, 2. 192, 7
 suspicantes 34, 26
 suspiciens 120, 2
 suspicione 29, 4
 suspicionibus 192, 5
 sustentabant 144, 2
 sustentabat 49, 6
 sustentamur 165, 15
 sustentant 213, 18
 sustentare 146, 26
 sustentati 110, 23
 sustentatum 167, 21
 sustineam 130, 3
 sustinent 61, 5. 197, 19
 sustinere 186, 7
 sustineri 178, 23
 sustinet 69, 3
 sustinui 177, 25
 sustinuisset 48, 25
 sustuleris 220, 12
 sustulisse 101, 24
 Suthul 94, 15
 Suthule 95, 2
 suum 19, 19. 21, 20, &c.
 suus 224, 28
 Syllamque 228, 2
 Syllanam 211, 21
 Syphace 61, 20
 Syphacem 69, 23
 Syracusanorum 196, 13
 syrtes 78, 6. 125, 17
 syrtis 125, 12

T.

- T**Abella 223, 23
 tabellam 223, 23
 5
 tabernaculum 121, 9
 tabes 30, 3. 91, 10. 188, 10
 tabescere 73, 8. 224, 21
 tabulæ 179, 1
 tabu-

VOCABULORUM.

- tabulas 10, 2. 18, 11. 19, 3. 45, 3
 tacente 155, 13
 tacere 92, 9
 taciti 87, 13
 tacitus 93, 17
 tædam 111, 9
 tædetque 61, 7
 tædio 114, 17
 tædium 160, 21
 Tagurs 293, 27
 Τάλασσαν 204, 17
 tale 7, 15. 16, 16. 20, 12, &c.
 talem 62, 20. 66, 3. 147, 15, &c.
 talentorum 189, 7
 tales 212, 17
 tali 23, 10. 34, 20. 38, 1, &c.
 talia 30, 17. 40, 15. 87, 2, &c.
 talibus 7, 11. 101, 18. 114, 6. 127, 26
 talis 42, 3. 91 13. 93, 2. 115, 9. 167, 11
 talium 118, 14
 tam 33, 5. 6. 41, 7. 59, 1, & *alibi plur.*
 tamen, 3, 16. 4, 9. 8, 3, & *alibi plur.*
 tametsi 3, 15. 4, 8. 16, 19, &c.
 tamquam 11, 16. 67, 12, &c.
 tamque 11, 15. 59, 17. 144, 2. 218, 2
 Tanai 201, 4
 Tanaim 137, 16
 tandem 18, 2. 33, 16. 140, 23, &c.
 tanta 4, 9. 7, 8. 8, 6, & *alibi plur.*
 tantaque 103, 4
 tantæ 185, 5. 218, 14
 tantam 38, 7, 12. 60, 10, &c.
 tantas 137, 7. 170, 22
 tanti 19, 20. 27, 16. 42, 15, &c.
 tantidem 234, 11
 tantis 32, 21. 36, 4
 tanto 46, 12, 17. 59, 17, &c.
 tantum 22, 18. 34, 25, &c.
 tantummodo 18, 6. 20, 26, &c.
 tantus 103, 4
 tardius 8, 18. 67, 4. 126, 9. 224, 28
 tardus 13, 6
 Tarenti 170, 27
 Tarquinii 38, 5
 Tarquinio 158, 14
 Tarquinium 38, 9
 Tarquinius 37, 16, 24
 Tarquitium 187, 11
 Tarquitius 201, 3
 Tarracinenſum 36, 7
 Tartalæ 162, 26
 Tartanium 193, 3
 Tarteſſum 175, 12
 Tauri 203, 3
 Tauro 173, 17, 29
 Tauromenitana 202, 23
 Taurum 173, 8, 10, 13. 189, 6
 teque 191, 25
 teſta 77, 2. 175, 2. 208, 15
 teſti 144, 1
 teſtis 118, 20
 teſtum 186, 14
 tecum 225, 1
 tegant 153, 2
 tegebat 55, 13
 tegere 6, 19. 112, 19. 143, 17. 146, 11
 tegeret 38, 9
 teget 52, 17
 tegi 135, 16
 tegitur 52, 25
 tegunt 198, 9
 Teia 206, 30
 Teio 206, 30
 tela 45, 21. 100, 13, &c.
 telis 39, 6, 15. 147, 5. 175, 16
 telo 22, 4
 telorum 34, 1
 telum 182, 3
 temerè 25, 8. 108, 22. 121, 10, &c.
 temeritas 141, 15. 232, 2
 temeritate 134, 14
 temeritatem 63, 14. 174, 22
 temperantia 101, 22
 temperare 130, 16
 temperarent 10, 6
 temperâvere 211, 13
 tempeſtas 126, 10
 tempeſtate 7, 4. 15, 1. 19, 24, &c.
 tem ſtates 122, 18. 219, 21
 tempeſtatibus 17, 3. 49, 6, &c.
 templa 10, 14
 templ 175, 6
 templorum 202, 26
 tempora 31, 12. 2, 10, &c.
 tempore 15, 11. 23, 18, &c.
 tempori 121, 21
 temporibus 32, 10. 33, 21, &c.
 temporis 94, 16. 101, 11
 tempus 6, 4. 18, 18. 59, 17, &c.
 tendere 22, 3. 24, 9. 55, 5, &c.
 tenderent 106, 23
 tendet 93, 4. 155, 15
 tenamini 160, 5
 tenebantur 39, 21
 tenebatur 4, 10
 tenebras 230, 10
 tenebris 50, 11. 71, 4. 143, 14. 144, 21
 tenens 36, 11
 tenent 78, 9
 teneor 81, 18
 tenere 31, 19. 128, 12
 tenet 53, 3. 59, 11. 81, 26, &c.
 tenetur 178, 11
 tentabat 95, 4
 tentabatur 137, 8
 tentabitis 167, 17
 tentandi 103, 9
 tentando 102, 14. 1, 20
 tentans 140, 2. 169, 7
 tentantes 76, 14
 tentare 6, 17. 14, 4. 51, 22, &c.
 tentari 103, 19
 tentatam 114, 5
 tentati 103, 22
 tentatum 79, 22. 186, 26
 tentaturos 105, 15
 tentaverat 21, 25
 tentavêre 176, 18
 tenet 140, 4
 tenuerunt 205, 6
 tenuiſſimâ 184, 6
 tenuit 204, 37. 205, 8. 207, 1
 τὴν 204, 18
 Terentiâ 226, 24
 Terentio 37, 9
 X 3

I N D E X

- terga 140, 15. 177, 2
 tergis 185, 13. 201, 9. 202, 21
 tergo 106, 8. 110, 18. 111, 23, &c.
 terra 11, 9. 48, 23. 69, 3, &c.
 terrâque 75, 12
 terræ 75, 7. 76, 1. 99, 2, &c.
 terrâque 8, 24. 198, 8
 terrarum 8, 4. 191, 12, &c.
 terras 13, 15
 terrebant 109, 2
 terrebat 62, 16. 92, 11
 terreni 160, 19
 terrentur 146, 21
 terrere 32, 1. 43, 4. 141, 3
 terrent 37, 22
 terret 111, 4
 terretur 171, 15
 terris 2, 9. 13, 18. 225, 6, 15
 terribili 50, 11
 territi 112, 10
 territos 95, 8. 192, 23
 territus 144, 3
 terror 176, 22
 terrore 98, 13. 145, 6. 171, 11. 227, 11
 terrorem 79, 27. 22, 4
 terrori 63, 11. 8, 2
 tertia 75, 7. 137, 25. 179, 8
 tertiæ 95, 10. 206, 10
 tertiam 119, 6. 143, 7
 tertio 195, 10. 206, 10
 tertium 37, 1. 70, 20. 118, 8
 testamentis 231, 15
 testamento 64, 16. 116, 19. 189, 13
 testamur 26, 6
 testante 229, 25
 testari 120, 16
 testatum 189, 19
 testes 13, 8
 testimonia 232, 5
 testis 151, 27. 152, 5
 testudine 141, 2
 tete 47, 16
 tetra 46, 6
 Tetrarchæ 17, 11
 Tetrarchas 192, 23
 Tetrarchiis 189, 18
 texerint 52, 17
 Thala 124, 28. 127, 3
 Thalam 123, 18, 21, 32. 124, 6. 136, 26, 28
 Tharros 199, 13
 Thebæ 204, 36
 Themysceni 201, 4
 Theræon 78, 5
 thesauri 65, 12. 94, 15. 123, 20. 193, 3
 thesauris 67, 7. 94, 19
 thesaurorum 188, 11
 thesauros 67, 7. 94, 19
 thesaurus 177, 3
 Thirmida 67, 10
 Thoranium 208, 11
 Thracum 95, 13
 Thucydides 205, 4
 Ti. 39, 23. 87, 8
 Tiberium 99, 8
 Tiberius 99, 2
 tibine 167, 6
 tibiue 215, 20
 Tiburti 234, 1
 Tigrane 190, 6
 Tigranem 188, 21
 Tigranis 191, 1. 5
 Tigrim 204, 27
 timebat 82, 23. 124, 14
 timens 13, 1. 25, 4. 96, 10. 232, 29
 timent 53, 1. 214, 7
 timentem 194, 4
 timentes 11, 21
 timere 46, 14. 68, 1. 96, 17. 114, 18. 138, 15
 timeret 136, 10
 timeri 231, 29
 timet 46, 13. 84, 1
 timetis 47, 11. 87, 1
 timide 186, 15
 timidi 54, 18
 timidis 134, 24
 timido 51, 26. 91, 12
 timidos 48, 21. 53, 4. 140, 18. 207, 6
 timidus 35, 21
 timor 24, 8. 52, 3. 92, 24, &c.
 timore 42, 6. 120, 14
 timorem 63, 13. 79, 8
 timoris 34, 2. 100, 2. 159, 22
 timui 231, 28
 tirocinio 232, 23
 Tisidium 114, 17
 toga 175, 9
 togæ 228, 1. 230, 26
 togam 196, 13
 togatorum 80, 6
 togatus 228, 1. 230, 26
 tolerabat 45, 13
 tolerabatur 137, 3
 toleranda 167, 23
 tolerare 18, 8. 80, 23. 133, 7. 135, 10
 toleraret 158, 20
 tolerasse 48, 27
 tolerate 198, 5
 toleratis 88, 8. 183, 4
 toleraverant 8, 26. 20, 26
 toleraverat 30, 18
 toleravi 196, 14
 toleravimus 162, 6
 tollendus 213, 8
 tollere 37, 12. 145, 2. 146, 22
 tonitruum 275, 7
 toreumata 18, 12
 tormentis 111, 11. 141, 2
 torpedinis 184, 8
 torpedo 168, 3. 185, 12. 221, 26
 torpescere 59, 1
 torpescerentur 15, 13
 Torquatum 15, 15
 Torquatus 47, 17
 torreni 159, 8
 tot 160, 13. 162, 20. 178, 32. 185, 4. 218, 1, 9
 tota 98, 25. 201, 16. 233, 19
 totam 24, 2. 46, 11. 137, 24. 189, 15
 totiens 158, 8. 177, 7, 14
 totius 79, 25. 94, 10. 103, 8. 106, 11
 toto 140, 26
 totum 79, 29
 trabes 187, 4
 tractabant 97, 24
 tractarent 32, 2. 43, 1
 tractavimus 204, 21
 tractu 104, 1. 125, 17. 179, 2
 tractum 94, 5
 tradat 83, 11
 tradebat 115, 12
 tradere 114, 8
 traderent 91, 8. 102, 16
 traderentur 117, 6
 traderet 153, 4. 154, 27
 traderetur 113, 22. 128, 18
 tradideris 47, 16
 tradidimus 225, 5
 tradidissent 97, 6
 tradidisset 113, 20. 154, 10
 tradidit

V O C A B U L O R U M.

tradidit 217, 18
 tradit 206, 8
 tradita 87, 4. 88, 4. 217, 20
 traditæ 163, 10
 traditi 39, 18
 traditur 74, 15. 101, 24,
 &c.
 trado 29, 7. 65, 15
 tradunt 35, 18. 205, 3
 traduntur 37, 9. 86, 2
 tragulæ 175, 20
 trahant 191, 14
 trahebant 129, 15. 208, 17
 trahebantur 43, 13. 138, 13
 trahendo 83, 18
 trahere 9, 19. 93, 22. 98,
 4. 139, 12. 143, 6
 traheret 7, 20
 trahi 81, 8. 116, 14. 128,
 32
 trahit 144, 10. 202, 23
 trahunt 18, 13. 125, 1.
 217, 24
 tramites 51, 13. 94, 23.
 103, 25
 tranquillæque 14, 1
 trans 175, 11. 202, 30
 transductus 66, 14
 transeant 1, 2
 transegit 85, 14
 transeunnâ 175, 7
 transeunt 152, 10
 transfertur 3, 5. 42, 23
 transferunt 58, 2
 transfuga 228, 17
 transfugas 108, 9
 transfugerunt 95, 5
 transgreditur 178, 17
 transgressus 170, 15
 transgressu 170, 14
 transgressus 170, 27. 196, 4
 transiêre 3, 7. 95, 14
 transjici 233, 26
 transire 152, 6
 transivit 204, 27
 transmittit 176, 1
 transnatare 173, 11
 Transpadani 38, 17
 transtulêre 88, 15
 transtulerunt 16, 2
 transvectæ 84, 20
 transvecti 76, 9
 transversos 72, 2
 transvorsis 102, 1. 105, 8,
 13
 transvorso 104, 6
 transvorsos 62, 19

traxit 210, 18
 trepida 97, 6. 109, 16
 trep dæ 138, 4
 trepidare 24, 6. 95, 118,
 17
 trepidet 131, 2
 trepidi 143, 20
 Trequii 208, 6
 tres 80, 12. 97, 16. 150, 3
 trib. 181, 1
 tribuêre 211, 19
 tribuistis 164, 20
 tribuit 28, 3
 tribunatu 219, 29. 22, 18
 tribunatum 115, 5
 tribuni 94, 9. 181, 8. 231,
 16
 tribunicia 31, 6. 182, 3
 tribuniciæ 185, 7
 tribuniciam 162, 21. 167,
 4
 tribuniciis 94, 8
 tribunis 96, 14. 103, 1,
 &c.
 tribuno 122, 19
 tribunorum 194, 1
 tribunos 88, 12. 145, 17.
 179, 14
 tribunosque 118, 10
 tribunum 91, 19. 99, 9
 tribunus 34, 7. 54, 10, &c.
 tribus 36, 23. 51, 14, &c.
 tributum 158, 18
 triduo 82, 19
 triennio 196, 15
 triennium 177, 16
 triginta 43, 1. 54, 9. 193,
 11. 215, 17
 triplices 186, 10
 triplici 203, 7
 triplicibus 105, 6
 tristitia 24, 5
 trito 196, 15
 trium 207, 15
 triumphalem 234, 12
 triumpharent 23, 15
 triumphavit 156, 6
 triumphique 98, 9
 triumphos 88, 6. 132, 18.
 183, 14
 triumphum 189, 15
 Triumviros 50, 6
 Triumvirum 99, 9
 Trojâ 205, 5
 Trojani 6, 9
 Trojanorum 205, 20. 206,
 36

tropæa 200, 19
 trucidemini 53, 7
 tuque 212, 17
 tua 28, 1. 65, 4. 153, 16,
 &c.
 tuâque 65, 5
 tuæ 35, 6. 70, 3. 153, 16,
 &c.
 tuæque 29, 7
 tuam 216, 24, 17, 20. 226,
 15. 227, 2
 tuas 73, 1. 231, 9
 tubâ 54, 13
 tubicines 145, 1
 tubicinum 140, 8
 tuenda 230, 20, 23. 232,
 31
 tueri 22, 25
 tuguria 102, 19
 tuguriis 76, 11. 78, 10.
 123, 29
 tugurio 67, 19
 tui 64, 9. 212, 19. 218,
 22, &c.
 tuis 65, 15. 70, 2. 188, 21,
 &c.
 tuli 153, 15
 tulit 125, 14. 130, 19.
 206, 25. 221, 6. 224,
 4
 Tulli 225, 27. 226, 8
 Tullianum 50, 8
 Tullio 20, 17. 43, 14
 Tullius 20, 21. 25, 4, 11.
 226, 5
 Tullo 15, 7
 tumque 158, 20
 tumulique 198, 21
 tumultosum 137, 26
 tumulti 54, 5
 tumultu 34, 12. 35, 15,
 &c.
 tumultum 107, 28. 111,
 23. 122, 1. 155, 10
 tumultus 118, 15. 181, 6
 tumulum 155, 18
 tunc 44, 2. 154, 11. 163,
 18. 179, 8. 230, 25
 tuo 191, 8. 226, 9. 227,
 28. 228, 11. 232, 14
 tuorum 232, 32. 234, 8
 tuos 29, 8
 turbâ 33, 9
 turbæ 159, 2. 165, 11.
 181, 10
 turbam 171, 11
 turbamenta 163, 8
 X 4

turba-

turbarum 161, 18
 turbas 167, 22
 turbata 164, 5
 turbinum 204, 24
 ture 175, 18
 Turiam 172, 22
 turma 106, 5. 144, 3
 turmam 117, 3
 tormarum 95, 4. 145, 1
 turmas 104, 10. 137, 17
 turmatim 146, 9
 turmis 95, 12
 turpe 230, 32. 232, 34
 turpem 133, 6
 turpi 151, 10. 199, 17
 turpia 133, 2. 232, 15
 Turpilium 118, 11, 12
 Turpilius 118, 23. 219, 20
 turpis 118, 26. 162, 16
 turpissimè 232, 17
 turpissimo 226, 13
 turpissumæ 134, 4
 turpissumè 226, 13
 turpissumi 134
 turpiter 198, 1. 230, 9
 turpitude 234, 16
 turpitudine 52, 21. 227, 15
 turpitudinem 11, 7
 turpitudinis 230, 7
 turpius 230, 29. 231, 11
 turres 119, 18
 turribus 124, 19. 200, 21
 turribusque 80, 9. 139, 5
 turrim 148, 18
 turris 81, 3
 turrium 203, 16
 Tuscis 43, 22
 Tusculanum 226, 28. 227, 5
 tuta 26, 8. 33, 15. 52, 14. 69, 10. 222, 28
 tutabantur 141, 5
 tutæ 14, 1
 tutandis 160, 4
 tutandos 136, 15
 tutandum 148, 10
 tutari 124, 19. 130, 9
 tutata 107, 2. 123, 17. 134, 12
 tute 153, 10. 140, 8
 tuti 59, 6. 70, 19. 161, 19. 190, 2
 tutior 182, 2
 tutiores 151, 23. 215, 14
 tutissimum 135, 16
 tutius 70, 14. 95, 11. 179, 18

tutiusque 147, 21
 tutos 70, 17
 tutum 136, 2. 160, 2. 161, 1. 162, 2. 188, 16
 tutus 88, 14. 153, 24. 160, 18. 211, 13
 tuum 72, 12. 232, 6, 9
 tuus 226, 23
 Tygris 206, 33
 tyrannidem 159, 22
 tyrannidis 160, 22
 tyrannos 228, 11
 tyrannum 162, 19
 tyrannumque 199, 22
 Tyrii 174, 11
 V.
 VAcat 222, 5. 227, 15
 Vacca 103, 7
 Vaccæ 119, 2
 Vaccam 85, 9. 119, 8
 Vaccenses 118, 2. 119, 13, 20
 vacuam 13, 2. 47, 3. 204, 37
 vacuos 40, 2
 vacuum 107, 8. 159, 1
 vacuus 12, 1. 137, 10. 203, 38
 vacuusque 187, 1
 vadere 141, 13
 vades 93, 13
 vadibus 93, 13. 113, 15
 vado 176, 1
 vadosa 125, 15
 vadum 170, 13
 vagabantur 6, 9. 101, 15. 204, 2
 vagari 144, 4
 vagi 76, 5
 vagos 78, 10
 vagus 204, 24
 valeat 40, 17. 148, 8
 valebat 8, 12. 12, 10
 valens 136, 17
 valent 44, 9. 178, 2. 184, 8
 Valentia 178, 4
 Valentiam 172, 22
 valere 31, 5. 222, 35
 valerent 125, 3. 222, 21
 valeret 2, 17. 17, 4

Valerianæ 193, 16
 Valeriani 187, 12
 Valerio 35, 11
 valet 18, 5. 40, 4, 5
 validam 170, 11
 validior 159, 6
 validiorum 158, 12. 180, 12
 validis 199, 28
 validissima 148, 23
 validissimus 188, 25
 valido 117, 8
 validum 6, 23
 validum 62, 7. 169, 21
 valle 203, 40
 vallo 81, 2. 102, 2. 124, 15
 vallum 112, 2. 145, 23
 valuère 44, 1
 valuerunt 222, 23
 valuisse 66, 17
 valuissent 154, 7
 valuisset 15, 4
 valuit 61, 21. 158, 5
 vana 17, 2. 82, 4. 222, 5. 227, 15
 vanior 187, 16
 vanis 149, 3
 vanitas 20, 6
 vanitate 94, 21
 vanos 207, 6
 vanum 46, 12. 204, 13
 Vargunteium 36, 21
 Vargunteius 14, 8. 22, 14
 varia 43, 15. 106, 11. 189, 7. 224, 9
 variaque 61, 9
 variæque 59, 2
 varias 219, 12
 variè 44, 12. 56, 4
 variis 76, 7. 190, 15
 Varinius 208, 6, 21
 vario 100, 15
 varius 5, 16. 123, 7. 155, 13
 vas 43, 10
 vasa 10, 2. 123, 28. 192, 26
 vasta 123, 23. 136, 22. 192, 37. 203, 23
 vastabatur 109, 23
 vastam 161, 23
 vastant 215, 15
 vastare 79, 26. 98, 13. 101, 16. 169, 27
 vastaretur 88, 18. 120, 11
 vastari 119, 15. 148, 12
 vastat

V O C A B U L O R U M.

- vastat 108, 22. 221, 26
 vastatio 212, 5
 vastatis 190, 17
 vastatum 114, 3
 vastatur 214, 1
 vastavimus 178, 11
 vastavit 233, 23
 vastique 125, 21
 vastitas 61, 12. 225, 17
 vastus 5, 8. 134, 1
 Vatinii 228, 14
 Vatinio 231, 33
 vatum 164, 14
 ubicumque 106, 5, &c.
 ubique 19, 2. 22, 2, &c.
 ubivis 70, 14
 recordia 13, 7. 122, 2. 145, 6
 recordiæ 61, 11
 recordiam 141, 6
 vecta 178, 28
 vecte 199, 29
 vectigal 88, 1
 vectigales 17, 11
 vectigalia 197, 18
 vectigalibus 45, 7. 217, 17
 vectigalis 144, 25
 vectigalium 165, 15
 vehebatur 197, 19
 vehemens 34, 21
 vehementer 33, 19. 62, 15, &c.
 vehementes 155, 5
 vehementissimè 60, 9
 vehementius 89, 4. 147, 13
 velim 230, 1
 velint 128, 25. 132, 11
 velitari 229, 23
 velitaribus 150, 15
 velites 103, 3
 velle 17, 6. 80, 13. 92, 5, &c.
 vellem 29, 6. 69, 6. 82, 3. 164, 4
 vellent 27, 9. 126, 20
 vellet 64, 6. 123, 1. 152, 17. 154, 27
 velocibus 199, 28
 velocissimos 138, 1. 140, 9
 velocitas 107, 2
 velox 74, 13
 velut 35, 21. 37, 12. 139, 2
 veluti 1, 3. 4, 5. 33, 24. &c.
 venale 233, 10
 venalem 93, 17. 209, 8. 232, 19
 venales 226, 3
 venalia 9, 4. 64, 1. 79, 9, 215, 13
 venalis 90, 10
 venalium 103, 7
 venando 5, 3. 62, 10
 vendere 23, 16. 101, 18. 127, 14
 venderent 91, 8
 venderet 101, 26
 vendidit 232, 19
 venditas 126, 12
 venditis 159, 12
 venenis 9, 15
 veneno 202, 3
 venerant 124, 29. 146, 12. 202, 15
 venerat 50, 20. 93, 9. 227, 2
 venère 35, 17. 68, 6
 venerint 230, 10
 venerit 48, 15
 veniat 113, 18
 venientes 186, 11
 venienti 175, 9
 venimus 125, 22
 venire 36, 12. 84, 6. 149, 14. 178, 8
 venirent 175, 19
 veniret 68, 9
 veniretur 154, 28. 155, 6
 venisse 82, 22. 125, 11. 153, 8
 venissent 84, 11
 venisset 34, 7. 128, 3
 venit 21, 22. 25, 3. 67, 29, &c.
 veniunt 36, 9. 80, 15. 147, 8
 ventis 125, 15, 17. 198, 21
 vento 107, 14. 178, 23
 ventre 11, 18
 ventrem 215, 7
 ventri 1, 3. 3, 6. 134, 4. 212, 11
 ventrum 39, 25. 54, 14, &c.
 venturos 146, 8
 venturum 34, 27. 60, 6, &c.
 venturus 69, 6
 ventus 126, 11
 venum 161, 24
 venumdati 138, 7
 ver 206, 5
 vera 9, 13. 28, 5. 45, 18, &c.
 veræ 67, 14
 veram 99, 1. 102, 9
 verba 39, 26. 45, 8. 48, 10, &c.
 verberatur 193, 7
 verberari 42, 14
 verberatusque 119, 23
 verberibus 42, 12. 43, 25
 verbis 8, 6. 35, 8. 80, 13, &c.
 verbo 44, 12
 verborum 185, 11
 verbum 67, 1
 verè 155, 4. 158, 7
 vereor 43, 15. 72, 1. 162, 11
 vergens 193, 9
 veris 173, 4. 206, 5
 verissimè 15, 7
 verissumè 5, 8
 veriti 126, 4
 veritus 74, 3. 93, 14. 105, 10. 107, 9
 verò 2, 12. 5, 3. 8, 1, 20. 30, 10. 37, 14. 43, 17, & alibi.
 versa 162, 7
 versabimur 70, 5
 versati 55, 1
 versari 230, 16
 Versus 187, 10
 versus 21, 11. 51, 3. 78, 7
 versutum 222, 7
 vertam 229, 7
 vertere 98, 4. 202, 4
 vertet 47, 10
 vertit 130, 18
 vertunt 160, 10
 verum 3, 2, 9. 8, 3. 10, 15. 18, 4. 21, 11. 31, 12, & alibi plur.
 veruta 187, 5
 vescebantur 137, 4
 vescendi 11, 9
 vescentibus 202, 12
 vesper 106, 30. 151, 5
 vespera 170, 25
 vestæ 12, 12
 veste 186, 14
 vestigii 172, 1
 vestimentum 43, 11
 vestitus 104, 2
 vestra 16, 22. 26, 13. 40, 18, &c.
 vestræ 40, 18. 53, 5. 229, 19
 vestram 69, 14. 70, 16. 71, 11

I N D E X

II. 81, 22. 88, 15
 vestrarum 184, 7
 vestras 45, 4
 vestri 86, 22. 87, 6, 10,
 &c.
 vestris 45, 5. 52, 14. 89,
 9, &c.
 vestro 69, 1. 70, 13. 130,
 2, &c.
 vestros 73, 6. 90, 14. 131,
 20
 vestrum 26, 12. 73, 7. 81,
 26, &c.
 vetat 40, 12.
 vetera 30, 8. 148, 13. 212,
 28. 229, 18
 veteranas 54, 5
 veteram 54, 17
 vetere 120, 14
 veteres 16, 14. 68, 4. 143,
 18. 175, 13. 206, 21,
 220, 4
 veteresque 135, 17
 veteri 100, 12
 veteribus 213, 8. 219, 17
 veteris 13, 16. 130, 21.
 234, 3
 veterrimos 212, 9
 veterum 123, 6. 168, 12
 Vettius 161, 20
 vetus 20, 9. 30, 3. 130, 6.
 189, 1
 vetustate 140, 17. 224, 21
 vetustatem 114, 28. 200,
 13
 vexabant 6, 3
 vexabat 4, 12. 13, 5
 vexant 18, 13
 vexare 39, 13
 vexavit 233, 12
 vexillum 132, 20
 vi 2, 6. 5, 12. 8, 23. 34,
 14, &c.
 via 9, 13. 57, 7. 74, 13,
 &c.
 viam 200, 30
 vias 175, 1
 vice 175, 16
 vicem 177, 18
 vicerant 151, 1
 vicerat 124, 11
 vicerit 220, 24
 viceritis 182, 8
 vices 206, 1
 vici 199, 26
 vicinitatem 29, 10
 vicis 39, 12

vicisse 213, 18
 vicissent 143, 12
 vicissim 231, 10
 vicissitudinem 206, 1
 vicisti 65, 8
 vicit 33, 16. 74, 4, 82, 25,
 &c.
 vicos 169, 26
 victâ 186, 2
 victi 89, 13. 77, 14. 126,
 16, &c.
 victis 10, 5, 16. 41, 1, &c.
 victo 128, 6
 victor 43, 6. 52, 24. 109,
 12, &c.
 victore 111, 28
 victorem 129, 14
 victores 9, 20. 11, 2. 128,
 25, &c.
 victoresque 126, 4
 victorii 211, 6
 victoria 18, 5. 30, 17. 31,
 1, &c.
 victoriæ 10, 6. 13, 16, &c.
 victoriam 10, 4. 31, 16,
 &c.
 victoriamque 211, 11
 victorias 104, 18. 217, 2
 victoribus 18, 18, 41. 3,
 144, &c.
 victoris 159, 13. 177, 25
 victorum 19, 5
 victos 100, 4. 104, 13.
 112, 15, &c.
 victu 30, 17
 victum 148, 7. 206, 8
 victus 38, 19. 67, 29. 108,
 11. 197, 5. 198, 12
 videam 72, 6
 videamus 234, 18
 videar 66, 4. 197, 8. 229,
 16. 232, 9
 videatur 127, 25
 videbam 29, 4. 164, 25
 videbant 30, 19. 165, 2
 videbantur 5, 6. 52, 23.
 116, 15, &c.
 videbatur 6, 14. 19, 1. 30,
 6, &c.
 videlicet 36, 8. 47, 12. 48,
 4, &c.
 videmini 166, 9
 vident 107, 16, 20. 119,
 15, &c.
 videntur 11, 6. 41, 9. 44,
 17, &c.
 video 194, 5

videor 222, 16
 videre, 11, 4. 135, 14
 viderer 73, 3. 233, 3
 videret 135, 9. 173, 12
 videretur 154, 9. 200, 33
 videri 38, 5. 50, 2. 51, 7,
 150, 5. 162, 13. 204,
 21
 viderint 46, 18
 videris 234, 20
 videt 16, 28. 19, 13. 33,
 1, &c.
 videtê 132, 7
 videtis 70, 13
 videtur 2, 1. 3, 10. 66, 3,
 &c.
 vidi 131, 9. 234, 21
 vidimus 235, 5
 vidistis 161, 14. 181, 9
 vidit 31, 20
 vigeant 4, 8
 vigesimum 37, 2
 viget 18, 5
 vigilando 47, 15
 vigilans 230, 20
 vigilantia 222, 9
 vigilare 22, 5. 49, 18
 vigiliâ 151, 14
 vigiliæ 5, 15. 24, 2. 101,
 14
 vigilias 102, 3. 142, 15.
 144, 24. 145, 23. 174,
 6
 vigiliis 13, 14. 25, 17
 viis 169, 33
 viles 127, 19
 vilia 13, 9. 196, 24. 220,
 25
 villâ 212, 2
 villæ 234, 3
 villam 43, 10. 215, 4. 126,
 28. 234, 1
 villas 10, 13. 45, 3. 101,
 16
 villicum 133, 19
 vim 29, 6. 46, 9. 57, 5,
 &c.
 viminibus 192, 26
 vinarii 159, 17
 vincere 18, 14. 64, 16. 9,
 12, &c.
 vincetur 221, 20
 vinci 99, 11. 108, 20. 153,
 21. 191, 8. 213, 18.
 229, 21
 vinciebant 202, 21
 vinciebat 140, 18
 vincimus

VOCABULORUM.

- vincimus 52, 14
vincit 220, 21. 232, 35
vincitur 186, 1
vineta 50, 10
vinetæ 187, 4
vinetos 114, 13
vinctum 156, 4
vinctus 155, 21
vincula 34, 3. 91, 22
vinculis 38, 5. 44, 8
vindicamus 17, 9
vindicandam 73, 20
vindicando 102, 7
vindicandum 86, 11. 89, 6.
151, 19
vindicare 99, 4
vindicari 9, 8
vindictum 8, 17. 90, 11
vindicturum 79, 18
vindices 50, 12. 179, 13.
185, 3. 191, 17. 217,
5
vindictam 74, 9
vineæ 139, 7
vineas 94, 20. 124, 18.
139, 10. 141, 2
vineis 80, 9. 141, 4
vino 19, 16. 161, 17. 124,
25
vinoque 192, 35
violasse 174, 10
violasti 167, 11
violenterque 97, 18
violentia 26, 8
violentiam 48, 27
vir 83, 20. 115, 9. 128,
13. 153, 12. 174, 18.
229, 32. 231, 8
vires 57, 11. 184, 4
virgine 12, 12
virgines 41, 2. 174, 2,
186, 10
virgulta 105, 1. 106, 10.
203, 40
viri 11, 2, 8. 18, 2. 33, 3.
&c.
viribus 62, 6. 131, 29
virile 18, 7. 175, 1
virilem 9, 16
virili 215, 28
virilia 183, 1
virilis 21, 3
viris 7, 11. 51, 25. 52, 23,
&c.
virisque 74, 14. 111, 1.
114, 16
viritim 104, 20
virium 2, 2. 186, 12
viro 21, 4. 80, 20. 89, 1.
100, 9. 170, 20
virorum 53, 7. 139, 4. 161,
23. 191, 3. 219, 11.
253, 2
viros 21, 2, 9. 45, 1, &c.
virtus 2, 5, 17. 7, 6, 13,
&c.
virtusque 217, 28
virtute 2, 6. 4, 3, 7, &
alibi.
virtutem 9, 12. 18, 2. 48,
20, & alibi.
virtuti 3, 6. 53, 5. 59, 5.
107, 10. 123, 10. 151,
9. 156, 2
virtutibus 231, 32
virtutis 47, 1. 52, 20, &c.
virum 35, 6. 41, 19, &c.
vis 1, 4. 30, 3. 38, 1, &c.
visa 154, 17. 163, 14. 211,
15. 216, 24. 225, 22
visceribus 227, 8
visebatur 175, 2
visendum 215, 6
visens 67, 13
visentibus 205, 10
visere 10, 14. 112, 28
visi 222, 14
visos 207, 23
visu 144, 21. 155, 18
visum 29, 17. 136, 16. 137,
24. 140, 11. 141, 10,
18. 147, 19. 224, 13
visundi 56, 1. 39, 20
visus 147, 4. 203, 27
vita 2, 2, 11. 46, 5. 48, 4,
&c.
vitabundi 112, 25
vitabundus 94, 23. 146, 27.
179, 3
vitæ 17, 9. 35, 21. 49, 13,
&c.
vitæque 62, 1
vitam 1, 2. 3, 7, 9. 18, 3,
&c.
vitamque 126, 20
vitantes 192, 18
vitare 124, 14. 170, 14.
220, 6
vitasque 219, 12
vitia 4, 9. 49, 5. 74, 1.
232, 1, 2
vitiis 163, 2. 191, 25
vitio 158, 1. 234, 13
vitiorum 233, 17, 21
vitiosis 178, 18
vitium 9, 12. 229, 12. 230,
34
vivamus 45, 14. 90, 12
videntes 6, 12
vivere 3, 10. 14, 16. 73, 3,
4. 203, 4. 230, 13
viverent 231, 15
vives 153, 29
vivi 126, 19, 21
vivit 229, 5
vivo 196, 25. 232, 18
vivos 225, 20
vivum 102, 16. 113, 19
vividus 55, 13, 17
vix 44, 6. 66, 13. 70, 12,
&c.
vixerint 131, 20
vixeris 232, 30
vixissent 230, 23
vixisti 226, 9
ulciscendo 160, 4
ulcisci 87, 13. 100, 4
ulla 18, 24. 82, 9. 114,
8. 121, 20. 191, 13.
231, 3
ullam 51, 21. 162, 5. 219,
30. 225, 29
ulli 48, 6. 208, 9
ullo 116, 9. 124, 12. 129,
9. 138, 11. 143, 18
ullum 18, 11. 63, 16. 106,
22. 133, 19. 143, 17.
220, 15. 231, 1
ullus 7, 12
ulteriore 33, 22. 176, 6
ulteriorem 174, 31
ulti 27, 8
ultra 42, 10. 162, 6. 175,
3. 182, 11. 204, 14
ultra 64, 6. 73, 11. 109,
17. 153, 14. 154, 11.
178, 12. 184, 8. 208,
26
ultraque 138, 8
ultum 119, 3. 183, 9
ultus 189, 22
Umbreno 32, 14. 39, 23
Umbrenum 33, 5
Umbrenus 32, 17
umquam 12, 14. 27, 12,
&c.
una 6, 11. 18, 21. 45, 16,
&c.
unæ 113, 4
unam 86, 15. 131, 12.
139, 18. 187, 12
unda-

I N D E X

- undarum 179, 6
 unde 54, 15. 69, 23. 72, 11, &c.
 undique 11, 20. 48, 11. 50, 9, &c.
 uni 194, 8. 231, 16
 unicæ 232, 1
 universa 129, 22
 universi 231, 22
 universis 233, 2
 universo 231, 17
 universos 16, 20. 108, 6. 129, 3. 184, 9
 unius 219, 24. 222, 7. 225, 11
 uno 80, 7. 139, 1. 144, 11. 180, 11. 185, 4, 9. 204, 20
 unum 14, 5. 66, 8, 88, 16. &c.
 unumquemque 19, 10. 54, 7, 234, 19
 unus 52, 9. 93, 5. 108, 24, &c.
 unusquisque 229, 24
 vobis 17, 5. 18, 21. 33, 3, & alibi.
 vobiscum 18, 21. 69, 23. 134, 18
 vobisque 154, 3
 vocabula 45, 18
 vocant 48, 21. 77, 1. 145, 28
 vocare 25, 13
 vocarentur 221, 10
 vocaretur 114, 17
 vocari 36, 6
 voces 228, 13. 230, 22
 vocat 210, 12
 vocatur 45, 19
 voce 25, 7. 73, 17. 110, 18. 198, 11
 vocem 123, 1
 vocibus 144, 20
 volare 12, 10
 volebant 7, 17
 volebat 16, 9
 volens 149, 7. 183, 11. 209, 12
 volentem 198, 3
 volentes 124, 28. 173, 22
 volenti 129, 11
 volentia 122, 7. 192, 5
 volentibus 26, 14. 71, 17. 145, 25. 147, 20. 185, 6. 208, 12
 voles 153, 24. 188, 23
 volet 197, 29
 volitabit 225, 11
 volo 224, 15
 Voluce 151, 18
 Volucem 151, 26
 volucrum 175, 11
 volvebat 62, 16
 volvens 25, 16. 155, 3
 volventes 56, 1
 volventibus 33, 16
 volvere 111, 3. 153, 2
 volvi 220, 20
 voluerant 153, 7
 voluere 197, 2
 volueris 232, 32
 voluerit 97, 12
 voluerunt 231, 30
 volui 153, 23. 231, 28. 30
 voluit 14, 5. 233, 26
 voluisse 15, 3. 131, 1. 206, 8
 voluiffem 232, 37
 volunt 17, 15. 90, 3. 100, 4. 191, 16. 215, 10. 218, 15
 voluntarius 50, 20
 voluntate 14, 15. 21, 15. 67, 26. 102, 17. 118, 4. 128, 31. 155, 10. 175, 3. 199, 5. 211, 17
 voluntates 155, 5
 voluptaria 9, 23
 voluptas 142, 2. 222, 23. 229, 1
 voluptatem 131, 21. 220, 22. 225, 30
 voluptates 57, 10. 212, 17
 voluptati 3, 8. 145, 28. 218, 16
 voluptatibus 45, 5. 47, 2. 214, 4
 voluptatum 142, 1
 Volux 146, 14. 150, 18. 151, 2
 voraginem 233, 17
 verfum 11, 4. 119, 13
 vortebant 128, 14
 vortere 151, 26
 vorticolum 204, 25
 vorticofus 203, 8
 vortit 139, 20. 170, 29
 vos 17, 3. 18. 19, 22. 40, 18, 41, 6. 42, 20, & alibi.
 vosmet 180, 7
 vosque 132, 12. 134, 18
 vostra 71, 15
 votis 47, 14. 168, 21
 votum 200, 29
 voveo 197, 28
 urbana 21, 1. 30, 20
 urbanis 115, 3. 217, 3
 urbanum 30, 19
 urbe 34, 27. 35, 9. 36, 10, &c.
 urbem 6, 8. 16, 4. 21, 1, &c.
 urbes 2, 13. 7, 19. 78, 8
 urbi 29, 16. 169, 3. 212, 22. 226, 8, 21
 urbibus 113, 9
 Urbinus 175, 2
 urbis 24, 4. 25, 12. 34, 12, &c.
 urbium 10, 13. 191, 17
 urbs 103, 21
 urgear 81, 19
 urgeat 92, 20
 urgebatur 98, 10
 urgent 110, 25
 urget 48, 11
 ufa 100, 1
 ufi 13, 16. 82, 16, &c.
 ufos 205, 22
 usquam 68, 2
 usque 39, 5. 78, 8. 79, 2, &c.
 usu 7, 9. 12, 2. 37, 15, &c.
 ufui 25, 19. 32, 13. 40, 4, &c.
 usum 129, 12. 136, 26. 159, 18. 188, 24. 214, 15
 usurum 21, 15. 201, 7
 ufus 28, 19. 57, 11, &c.
 utar 204, 25
 utebantur 137, 1
 utebatur 33, 17. 67, 10
 utemini 18, 20
 utendum 40, 21
 utere 152, 18
 uterentur 95, 18
 uterer 69, 9
 uterque 38, 15. 178, 8. 229, 9
 Uticâ 149, 15
 Uticæ 114, 24. 116, 12
 Uticam 82, 19. 135, 1
 utile 133, 9
 utilem 25, 5
 utili 59, 18
 utilia

VOCABULORUM.

utilia 149, 10. 154, 18.	utroque 122, 12. 128, 30,	vultu 25, 6. 55, 17. 92,
197, 14. 218, 23. 225,	&c.	11. 155, 5. 151, 5
22	utrum 81, 23. 177, 17,	vultuque 13, 7
utilibus 134, 26	&c.	vultum 9, 7
utilis 143, 3	utrumque 2, 8. 203, 1, &c.	Vulturii 48, 15
uti ius 231, 16	utuntur 90, 5. 217, 26	Vulturtio 35, 3. 16. 39,
utimur 1, 5	Vulcanaliorum 192, 1	4, 10
utinam 72, 5. 73, 2. 148,	Vulcioque 186, 15	Vulturium 35, 1. 36, 13
1. 231, 14	vulgata 207, 5	Vulturtius 35, 18. 36, 15,
utique 69, 4. 75, 19. 162,	vulgi 23, 1. 129, 12. 210,	37, 19
22. 179, 13	21	uxor 226, 14
utitur 229, 7	vulgo 215, 12	uxore 142, 3. 226, 25
utpote 51, 18	vulgum 119, 17. 122, 11	uxorem 231, 7
utraque 3, 9. 6, 1	vulgu 17, 23. 118, 5. 159,	uxores 127, 17
utramque 67, 7	17. 199, 26	uxori 194, 3
utres 137, 17. 179, 1	vulnera 162, 20	uxorum 232, 33
utrimque 35, 17. 55, 7,	vulnerabant III, 11	
107, 17, 29, &c.	vulnerati III, 17. 179, 6	
utrique 23, 15. 31, 16,	vulneratus 55, 22	
&c.	vulnere 175, 22. 201, 11.	
utris 123, 26	208, 14	
utrisque 68, 12. 124, 20.	vulneribus 55, 15. 113, 6.	
135, 24	147, 3. 177, 14	
utrius 212, 7	vult 120, 16. 162, 14	
utriusque 49, 9. 80, 1, &c.	vultis 33, 3. 45, 6. 52,	
utrium 137, 21	29. 154, 1	

Z.

Z Amâ 113, 9
Zamam 110, 8, 26.
111, 13. 112, 15

F I N I S.

7/28/36

